

ACTA MVSEI PETRODAVENSI

MEMORIA ANTIQUITATIS

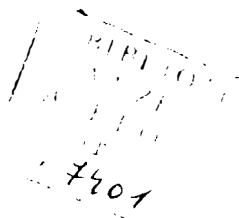

I 1969

COMITETUL DE CULTURĂ ȘI ARTĂ AL JUDEȚULUI NEAMȚ

MEMORIA ANTIQUITATIS

I

MUZEUL ARHEOLOGIC—PIATRA NEAMȚ
1969

COLEGIUL DE REDACȚIE :

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA — *redactor responsabil* ;
ȘTEFAN CUCOȘ — *secretar de redacție* ; DAN MÔNAH —
secretar științific ; AUREL BUZILĂ.

Coperta executată de MIHAI MĂDESCU

MEMORIA ANTIQUITATIS

— Acta Musei Petrodavensis —
Revista Muzeului Arheologic Piatra
Neamț.

Toată corespondența va fi trimisă
pe adresa : Muzeul Arheologic Piatra
Neamț, Piața Libertății, Nr. 1 (Tel.
11624), jud. Neamț, R.S. România.

MEMORIA ANTIQUITATIS

— Acta Musei Petrodavensis —
Revue du Musée d'Archéologie de
Piatra Neamț.

Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse : Muzeul Arheologic Pia-
tra Neamț, Piața Libertății Nr. 1 (Tel.
11624), jud. Neamț, Roumanie.

SUMAR — SOMMAIRE — CONTENTS — INHALT

Pag.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Cuvînt înainte.

9

Foreward.

STUDII ȘI MATERIALE

- JOHN G. NANDRIS, Early Neothermal Sites in the Near East and Anatolia. A Review of Material. Including Figurines, as a Background to the Neolithic of Temperate South East Europe.
Așezările neotermale timpurii din Orientul Apropiat și Anatolia. Privire generală asupra materialului (c. 9000—5000 î.e.n.), incluzînd ligurile, ca o bază a neoliticului din Europa temperată de sud-est. 11
- ANTON NIȚU, Decorul zoomorf incizat pe ceramica neo-eneolitică carpatodunăreană.
Le décor zoomorphe incisé sur la céramique néo-énéolithique Carpatodanubienne. 67
- ADRIAN C. FLORESCU, Așezarea Noua II de la Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Cîrlitei).
L'établissement de l'étape Noua II de Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Cîrlitei). 83
- NICOLAE GOSTAR, Cetățile dacice din Moldova și cel de-al doilea război dacic.
Les citadelles daces de Moldavie et la deuxième guerre dacique. 93
- VASILE URSACHI, Contribuții la problema așezărilor dacice de pe valea Siretului.
Contributions to the Problem of Dacian Settlements along the Siret Valley. 105
- VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA, O problemă de statistică numismatică.
A Problem of Numismatic Statistics. 121
- ȘEIVA SANIE, Un nou lot de denari romani imperiali descoperit la Munteșli.
A New Lot of Roman Imperial Denaries Discovered at Muntenești. 149
- CĂTALINA BLOȘIU, O inscripție runică descoperită în necropola din secolul al IV-lea de la Lețcani-Iași.
A Runic — Inscription Discovered in the Necropolis of the IVth c., from Lețcani-Iași 167
- DAN GH. TEODOR, Regiunile răsăritene ale României în secolele VI—VII.
Les régions de l'Est de la Roumanie aux VIe—VIIe siècles. 181
- ALEXANDRU ANDRONEIC, Români, bulgari, ruși și bizantini la Dunărea de Jos la sfîrșitul secolului al X-lea.
Roumains, bulgares, russes et byzantins au Bas-Danube à la fin du Xe — siècles. 207
- VICTOR SPINEI, Necropola medievală de la Piatra Neamț — Dărmănești.
The Medieval Cemetery from Piatra Neamț — Dărmănești. 215

EUGENIA NEAMȚU , Date istorice și arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamț. <i>Recherches historiques et archéologiques concernant la Cour princière de Piatra Neamț.</i>	227
VASILE CRISTIAN, Contribuția primelor periodice la cunoașterea trecutului național: exemplul „Albinel Românești”. <i>Les premiers périodiques roumains et le passé national. L'exemple de l'„Abeille Roumaine”.</i>	241
IONEL MARIN, Contribuții la cunoașterea stării a populației județului Neamț în timpul celui de-al II-lea război mondial. <i>Contributions à la connaissance de l'état d'esprit de la population du département Neamț pendant la II-ème guerre mondiale.</i>	253
ION SCURTU, Activitatea Partidului Comunist Român pentru coalizarea tuturor forțelor politice patriotice în vederea răsturnării dictaturii militarofasciste. <i>The Activity of the Rumanian Communist Party for the Coalisation of all Political and Patriotic Forces in Order to Overthrow the Military-Fascist Dictatorship.</i>	273
NOTE ȘI DISCUȚII	
ANTON NIȚU, Ceramica Cucuteni B de la Miorcani (Botoșani). <i>La céramique Cucuteni B de Miorcani (Botoșani).</i>	279
DAN MONAH, Un topor de tip Jászladány descoperit la Bistrița (județul Neamț). <i>Un 'ascia del tipo Jászladány scoperto a Bistrița (Prov. Neamț).</i>	299
VIOREL CĂPITANU, Un vîf de lance din silex descoperit la Luncani, județul Bacău. <i>Un pointe de lance en silex découvert à Luncani, le district de Bacău.</i>	305
IOAN MITREA, Un sceptru de piatră descoperit la Voinești (jud. Vaslui). <i>Un sceptre en pierre découvert à Voinești (le district de Vaslui).</i>	311
ATTILA LASZÓ, Cu privire la tehnica de ornamentare a ceramicii hallstat-tiene de tip Babadag. <i>Zur Verzierungs-technik der Keramik von Hallstättischen Babadag-Typus.</i>	319
VASILE URSACHI, Piese de harnașament descoperite în așezarea daco-car-pică de la Săbăoani. <i>Pieces of Harness Discovered in the Daco-Carpian Settlement of Săbăoani.</i>	327
VASILE PALADE, Un cuptor din secolul al IV-lea e.n., la Fintînele (com. Zorleni, jud. Vaslui). <i>Le four de potier de IV-ème siècle de J.C., à Fintînele (com. Zorleni, dep. de Vaslui).</i>	339
DOMNIȚA HORDILĂ, Cîteva păreri în legătură cu sigiliul Romanului. <i>Some Opinions about the Seal of the Town of Roman.</i>	363
I. KARA SCHWARTZ, Inscriptii ebraice din Piatra Neamț (1677—1800). <i>Inscriptions hébraïques de Piatra Neamț (1677—1800).</i>	369
VALERICĂ BERBECARU, Un document inedit cu privire la incursiunea tăta-rilor în Moldova la mijlocul sec. al XVIII-lea. <i>Un document inédit sur l'incursion des Tatars en Moldavie au milieu de XVIIIe siècle.</i>	375

ALEXANDRU ANDRONIC, Documente inedite referitoare la Ion Ionescu de la Brad. <i>Documents inédits concernant l'activité de Ion Ionesco de la Brad.</i>	381
VALENTIN CIUCĂ, Cîteva observații pe marginea procesului literar Lazu — Coșbuc. <i>Quelques observations concernant le procès littéraire Lazu — Coșbuc.</i>	389
IONEL MARIN, Unele aspecte ale luptei muncitorilor forestieri din județul Neamț, în timpul crizei economice 1929—1933. <i>Quelques aspects de la lutte des ouvriers forestiers des environs de Piatra Neamț, pendant la crise économique de 1929—1933.</i>	393
MUZEOGRAFIE	
CONSTANTIN MATASĂ, Istoricul Muzeului Arheologic din Piatra Neamț. <i>The History of the Archaeological Museum of Piatra Neamț.</i>	399
MARCEL DRĂGOTESCU, Muzeele și locul lor în spiritualitatea contemporană. <i>Les musées et leur place dans la spiritualité contemporaine.</i>	405
CRONICA	
ȘTEFAN CUCOȘ, Săpăturile arheologice din județul Neamț. <i>The Archaeological Excavations of the County Neamț.</i>	415
VIRGIL MIHĂILESCU — BÎRLIBA, Descoperiri de monede antice și bizantine. <i>Discoveries of Ancient and Byzantine Coins.</i>	423
Harta R.S.R. cu localitățile menționate în prezentul volum. <i>Map of Rumanian Socialist Republic with localities mentioned in this volume.</i>	435
LISTA PRESCURTĂRILOR — ABBREVIATIONS.	437

CONSTANTIN MATASA

— CONDITOR NOSTRI ANTIQUITATUM MUSEI —

<http://www.muzeu-meatim.ro> <http://cmr.ro>

CUVÎNT ÎNAINTE

prof. dr. docent, membru al Acad. de Științe Social-Politice, MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA,
directorul Institutului de Arheologie și Istorie
„A. D. Xenopol” — Iași

Apariția la Piatra Neamț a acestui volum, intitulat sobru Memoria anti-quitatis, este bine venită, corespunzând stadiului de dezvoltare muzeistică și științifică din cadrul Muzeului arheologic din această localitate.

După cum este bine cunoscut, cercetările arheologice, inițiate cu mult zel și pasiune de către venerabilul decan de vîrstă al muzeologilor moldoveni, C. Matasă, s-au desfășurat mai bine de 35 de ani, în colaborare cu specialiști de la București și Iași, valorificîndu-se rezultatele obținute, atît muzeistic, cît și științific.

Din punct de vedere muzeistic, materialele recoltate prin aceste cercetări, din vremea orînduirii comunei primitive și pînă în perioada feudală inclusiv, au constituit zestrea de bază a frumosului muzeu arheologic din Piatra Neamț, impresionînd în mod deosebit, prin valoarea lor muzeistică și științifică, atît pe specialiști cît și pe toți vizitatorii din țară și străinătate, care au avut prilejul să le cunoască și să le admire. Descoperirile neolitice din așezările culturii Cucuteni de la Izvoare, Zănești, Traian, Tîrgu Ocna-Podei și îndeosebi de la Frumușica, din epoca bronzului de la Costișa și Piatra Neamț-Ciritei și din așezările dacice de la Piatra Neamț (Bîlca Doamnei, Cozla, Lutărie și Dărmănești) sînt bine cunoscute în țară și peste hotare, ocupînd un loc de frunte în patrimoniul muzeistic național. Nu mai puțin importante sînt și descoperirile din perioada prefeudală de la Izvoare și Costișa-Mănioaia, precum și din vremea orînduirii feudale din fortificația de pe Bîlca Doamnei, din necropola de la Dărmănești și de la Curtea Domnească de la Piatra Neamț.

La rîndul lor aceste descoperiri din vremea orînduirii comunei primitive și pînă în perioada feudală inclusiv au fost valorificate parțial sau integral în studii și lucrări monografice, bine cunoscute atît în țară cît și în străinătate, cum sînt în primul rînd acelea relativ la așezările culturii Cucuteni de la Izvoare, Traian, Frumușica și Tîrgu Ocna-Podei scrise de R. Vulpe, Hortensia și Vl. Dumitrescu și C. Matasă. Același interes îl prezintă studiile și articolele cu privire la cultura Costișa, așezările dacice de la Piatra Neamț și descoperirile feudale de la Bîlca

Memoria Antiquitatis, I, 1969.

Doamnei și Curtea Domnească de la Piatra Neamț, elaborate de Al. Vulpe, A. Nîțu, N. Gostar, C. Matasă ș.a.

Deci, climatul muzeistic și științific în care urmează să-și desfășoare activitatea co'ectivul de redacție al volumului Memoria Antiquitatis este deosebit de prielnic, îmbiind la muncă rodnică și de calitate, în vederea valorificării în primul rînd, în cît mai bune condițiuni științifice și tehnice, a rezultatelor cercetărilor arheologice și istorice din această frumoasă regiune a Moldovei, în care, sub egida acestui muzeu, se desfășoară o lăudabilă activitate muzeografică și științifică. În felul acesta, publicația recentă din Piatra Neamț va deveni un instrument util de lucru pentru toți cei care se interesează de trecutul acestei regiuni, atît din țară, cît și din străinătate. În același timp, prin conținutul ei bogat și variat, va contribui la informarea tuturor acelor care doresc să cunoască istoria acestui teritoriu din centrul Moldovei.

Personal și cercetătorii Institutului nostru, ca cei mai apropiați de colegii lor de la Muzeul din Piatra Neamț, cu care sintem în cele mai strînse relații de colaborare, vom da tot sprijinul nostru publicației acestui muzeu, căreia, la început de drum nou îi facem urarea de a fi cît mai reușită atît din punctul de vedere al conținutului lucrărilor tipărite cît și al formei lor grafice de prezentare. În felul acesta, recenta publicație a Muzeului arheologic din Piatra Neamț va fi la înălțimea frumoaselor tradiții muzeistice și de cercetare științifică ale acestei bine cunoscute instituții de cultură din țara noastră.

EARLY NEOTHERMAL SITES IN THE NEAR EAST AND ANATOLIA. A REVIEW OF MATERIAL, INCLUDING FIGURINES, AS A BACKGROUND TO THE NEOLITHIC OF TEMPERATE SOUTH EAST EUROPE

by **JOHN G. NANDRIS, M. A., Ph. D. (London).**

TWO PERIODS IN THE EARLY NEOTHERMAL. It becomes increasingly necessary to give a summary of the significant events which took place in the Near East after the 9th millennium, as the excavated and published material increases. The traits in the S.E. European neolithic which are commonly referred to Near Eastern sources make it necessary to do so, at least with reference to these traits and more especially to figurines. It is not intended to give a complete account of all the better known characteristics of these Near Eastern cultures, but only to **examine** some of the features which seem to acquire or retain importance in their presumed subsequent diffusion and to comment on their implications.

The publication of the figurine material is, here as elsewhere, only partial, not always illustrated, and sometimes, only general ideas of the quantity and associations can be obtained. If however we divide the period for convenience into two broad divisions of c9000—7000 BC and c7000—5000 BC we can assign the material to various cultural groups within this and sometimes comment more precisely. This procedure may help to establish the perspective necessary to a true appreciation of the background to Eastern Europe which, lacking it, would be liable to an interpretation altogether too parochial.

The period of 9000 B.C. onwards reflects present estimates for the beginning of the Karim Shahirian phase which follows the Zarzian in Eastern Iraq and western Iran, while on the Levantine coast it includes Natufian developments. The terminal Palaeolithic blade-based industries of the Zarzian in the Zagros and in the Levant the Atlitian, Khebaran and El Khiam D and E, together with Ksar Akil and possibly the Nebekian at Jabrud both show an increase in open air sites and in the use of microlithic blades and geometric microliths and probably fall in the range 15000—9000 BC. Turkey may also have allied blade tool industries. Other claims for figu-

rine material in this period are slender and in fact we are forced to go as far afield as Morocco to illustrate the sort of thing that might be expected, where in level VI of Tatoralt (with a C_{14} date of 12070 ± 400 BP), Roche J. (*L'Epipaleolithique Marocain*, 1963) has found a small stone figurine, supposedly bi-sexual, with ochre on it.

The 7th and 6th millennia are taken as the next major period but each can often be considered separately since the developments of what Mortensen (*Sumer*, 1964) has aptly subsumed under a „Zagros Group“ can be assigned in all probability to the first, and then the Hassuna Halaf developments to the second of these. Other areas begin also to emerge in more detail. I shall refer to these millennia as Period II in the near east and to the preceding two millennia as Period I.

While the natural habitat of domesticates extends from as far south as Shiraz in Iran along the W and SW flanks of the Zagros and then South again to the Lebanon and the Judean hills we shall find that we are forced to consider these two arcs, and their cultural developments separately in these periods. Not only does the Karim Shahirian not show continuity from the Zarzian nor the Natufian from the Kebaran, but that also between the Natufian and the Karim Shahirian there is a basic lack of similarity, for instance in the possibly higher emphasis in the Natufian on hunting, with a general lack of geometric microliths and comparable projectile points in the Karim Shahirian. The Northern and Anatolian, even European, boundaries of domesticates are not well defined yet, but the development of incipient cultivation and domestication as defined by the work of Braidwood and other takes place in Period I in a zone bounded on the south by the 30th parallel, and the 38th or 39th parallel seems, in the present state of our knowledge, to be significant northern boundary.

Period I includes besides these developments of major significance the first scattered evidence for the development of a figurine tradition, and of ground stone work and other traits, and we are bound to ask ourselves why this is so. It may be in part due to the state of our knowledge, since figurines are known from the Gravettian in Europe. The change involved in domestication really means many things, among which the causes and occasions are to be distinguished from the effects only by careful formulation. An important factor is the increase in density of population and consistent permanence of settlement which appears during this period, with subsequent profound implications for society and the individual. The second of these effects (that of permanence) has ceased to have meaning for the human race, but the first (that of population increase) remains as it originally was, one of the most important accompanying phenomena. It is unfortunately one difficult to quantify in prehistoric times.

PERIOD I IN EASTERN MESOPOTAMIA. The map of Period I shows that a number of sites have produced figurine material both from the Karim Shahirian and the Natufian areas. Art of a sort pebble profiles of a fish from layer C_2 which is „Mesolithic“, and of a face from the Upper Paleolithic of layer E, both of stone -is also claimed from Beldibi. (*Antropoloji* 1964, 25—31).¹ Of the Karim Shahirian sites

¹ The rock shelter at Beldibi is itself known as Kum Bucagi, and the lithic material from this and other shelters near Antalya is related to the Natufian.

in Period I such as Zawi Chemi Shanidar and the upper levels of Shanidar itself, Gird Chai, M'lefaat, Tepe Asiab, and Karim Shahir. the last three have produced figurine material. *Zawi Chemi* (Sumer 1958, 131) is of Karim Shahirian date and about 160 kms to the NW of that site; the preceramic layers in question have given the date of 10070 ± 130 (W681) BP and have produced a circular enclosure of river cobbles c.3m. in diameter while the same culture is represented 4 kms away in the upper levels of Shanidar cave. There is no mention of figurines from either of these. But from the open site of *Karim Shahir* W. of Chemchemal and about a mile east of Jarmo come two lightly fired figurines (Braidwood 1960, *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*, (-PIIK) 52 sq & Pl. 23/6) which are sometimes also described as unfired. They „bear definite resemblances to certain specific examples of one special group among those found at Jarmo“ and one was found near the centre of a circular layer of red ochre in a pit. Ground stone work is well represented here both in ornaments and utility forms, as at Zawi Chemi and M'lefaat. These are a notable part of the technology of the early food producers and these two elements do perhaps suggest some affinity with Jarmo. But these sites are all at a level of incipient cultivation and do not represent village farming communities. Karim Shahir further has bracelets, pendants, toggles, querns and pestles an a pallette with a decorated edge but no obsidian and no pottery.

M'lefaat is a low mound of some 1.5 m depth N of the Erbil-Mosul road on the west bank of the Khazir river. It may represent a phase slightly later than Karim Shahir (Braidwood 1962, 120) and has better ground stone tools, pestles, querns, rubbers, mortars, polished axes, two balls, a finely ground and polished rod; a shallow bowl fragment from the surface; and fragments of „semi-fired“ shaped clay (PIIK, 51) which are „unmistakeably fragments of figurines, or of rods or balls“, and also a cylindrical clay bead, from the excavation. Jarmo in Period II also has balls and cones. There are also only six pieces of obsidian excavated and five from the surface.

Tepe Asiab is a low mound 6 kms east of Kermanshah by the Kara Su river which has yielded a comparable occupation of intensified food collecting remains such as the many clam shells from the river (although not the land snails found at Sarab and Jarmo), ground stone beads, pendants and bracelets fragments of marble, two ochre stained burials and part of a large round shallow basin c 10 metres in diameter which is possibly a semi-subterranean structure. There are also two red ochre stained burials and a few fragments of figurines, described as „enigmatic“, and numerous small clay objects. (Braidwood, *Iranica Antiqua* 1, 1961c and *Science* 1961/133 no. 3649, p. 2008). The flint industry is more or less comparable with that of Karim Shahir but held to be rather more developed.

The important observation to make about all these Period I sites in the Eastern part of our area is that we can clearly see how both the grinding of stone and the manipulation, and even firing, of clay considerably preceded the making of pottery, as did the making of stone vessels of great sophistication. We may recall the clay figurines of the Pavlovian in Bohemia for a similar precedent, far less intimately connected to subsequent developments in that area but giving a more senior antecedent. The firing seems in most cases to have been of a light nature in Period I, with unfired examples well attested.

THE TWO PERIODS IN THE LEVANT. Period I in the Levant largely comprises Natufian development which brings with it a rich nobiliary art, among which figurines of the sort recently published from Ain Mallaha are unusual rather than integral. Sites are now known, not all restricted to the coast as formerly thought, but nevertheless most of them still are on the coastal plain with others in the Judean hills. From north to south the Natufian ranges from the slender evidence for it from Jabrud (Rust, *Die Höhlenfunde von Jabrud*, Plate 107) to the apparently considerable unexcavated levels of it at Beidha. As in the Zagros ground stone-work is of particular interest, and with hunting pre-occupations there is equivocal evidence for cereals, although direct evidence does not immediately appear even in the succeeding period. This „Pre-Pottery Neolithic“ had made its appearance late in Period II in fact, and shows much in common with the preceding Natufian in many cases. However it is far from being a simple or unitary phenomenon and has both regional and temporal variants. The latter are usually described in relation to the two quite markedly different pre-pottery phases at Jericho, which is inaccurate in view of the regional differences mentioned but necessary for the time being. In view of the element of continuity we will treat both Period I and Period II in the Levant insofar as they are pertinent to our main theme, before returning to consider the developments of Period II in the East. In the Levant as in the East the developments of the earlier and the later parts of Period II can be separated and often refined upon but it remains in the broadest sense a useful division which can be used to clarify the relation in time of the emerging Neolithic of Southern Anatolia, and of Greece and the South Balkans, to the Near Eastern events we are at present considering.

General accounts of the Natufian are readily available (eg DAE Garrod, PBA, 1957, 211.) and its rich inventory is not excluded from the numerous flexed burials which also mark the period — probably more than 300 in Palestine. The importance of grinding processes is particularly evinced both by deep marks in the live rock and by large scale stone work, and reaping is attested by the decorated composite sickles and their lusted blades, but the domestication either of plants or animals is not demonstrated. Their open and cave settlements are however of a permanent nature.

Eynan (Ain Mallaha) on the West side of the North end of lake Houleh in Israel is the best open settlement and covers some 2000 sq metres with a population estimated at some 200—300. (Perrot, J., *L'Anthropologie* 1966, 437 sqq). The round stone house structures, as they now appear from the presence of hearths, are of great interest and may call to mind the form from Zawi Chemi Shanidar. The differences from the Natufian of the caves of Judea and cf Mount Carmel emphasised by Perrot only demonstrate what we would in any case maintain, that the Natufian, like the succeeding pre-pottery, is susceptible to more detailed regional and chronological definition.² This does not preclude our treating it in general here. Ain Mallaha has produced a limestone figurine with traces of red ochre. (Perrot —

² As is evident from Neuville, R., *Revue Biblique* 1934; Garrod *PEA* 1957; Waechter, *Institute of Archaeology Annual Report*, London, 1951, 10—8, none of which can be taken as final statements of this.

fig. 23/1). It has stump arms defined by grooves and the head and base are broken. There is an incised line at the waist and finer scratches on the surface. There are also two pebbles of calcite with incised lines which render in a particular convention what is probably a human face (Perrot, fig. 23/2, 3) and pebbles grooved to represent phallos (fig. 21). A bone spoon (fig. 22/22) may also be mentioned. Apart from this the ground stone of all sorts is important, but particularly its weight and size and the grooved decoration (fig. 15/9, 10). Basalt is often the material employed.

Ain Mallaha comprises many of the significant figurine traits present in the Natufian. The copulating couple carved in limestone from the *Wadi Khareitoun* in the Judcan desert south of Jerusalem is without associations, although probably Natufian. (Neuville, R., *L'Anthropologie* 1933, 558). From the talus of a cliff in a close proximity to the Wadi Khareitoun, at *El Khiam*³ comes a sequence from Lower, Middle, and Upper Aurignacian through Atlitian, three levels of „Kebaran“, which it will be remembered parallels in time but not in content the Zarzian of Iraq. Above this are two levels, 5 then 4, respectively „Khiamian“ I and II, characterised especially in the upper (4) by lunate microliths and backed blades and notched-base points retouched round the edge. Both levels contain rough stone bowls or mortars together with pestles, a pebble in level 4 is red painted and another may be scratched to represent a figurine, and in level 4 there is a human figurine of unbaked clay (Echegaray 1966, vol. II, fig. XXVIII and Pls VI & VII), the mid section of a simple torso just over 4 cms high. Above these levels come two with tanged points, flaked only partially or on one side („Proto-Tahunian“) and the upper level is „Tahunian“ with tanged points often bi-facially pressure flaked. The „Khiamian“ may be taken, despite the disclaimers of the excavator, as an aspect of the late Natufian here. Most of the faunal remains come from the upper two „Tahunian“ levels which are however taken to represent a continued development of the „Khiamian“, and contain goat (*Capra hircus*) as a primary element in the economy (Echegaray, 149) with hunting of gazelle, ox, wild as and boar. Snail shells are prominent in the Khiamian levels. The „Kebaran“ levels II and III are claimed to take the place of the evolving Natufian, and the „Khiamian“ levels (with the figurine in the upper one) probably therefore immediately precede the preceramic in the eighth millennium to which the „Proto-Tahunian“ levels correspond. The bifacial flaking of the „Tahunian“ then takes its place alongside the PPB, „B“ industry.

The most important remaining find is the carved calcite head from the *Mugharet el Wad* (Garrod & Bate, *Stone Age of Mount Carmel*, vol. I, Pl. XIII/4) from a well stratified context at the base of Group Burial H 1—10. The Natufian of the *Mugharet el Wad* has also produced a number of phallic flint pebbles in the general style of those from Ain Mallaha. (Garrod & Bate 1937, 41).

The relation of the lithic industry of Ain Mallaha to, and in fact its distinctness from, those of levels B₁ and B₂ of the *Mugharet el Wad*, Beidha (Seyl Aqlat), Erq el Ahmar, Shukbah, Jabrud, Kebara level B, Tor Abou Sif, and El Khiam B₂ is outlined by Cauvin, *L'Anthropologie* 70, 5—6, 485—494. (See also Prausnitz 1966). A profound study of the relationships of the Natufian is beyond our scope, but

³ Echegaray, J. C., 1966.

it should be pointed out that there are traces of its influence at Beldibi.⁴ The parallels of the Natufian extend also to the Capsian of the Maghreb which yields many parallels in the ground stonework and the phallic pebbles, (Vaufrey, R., *La Préhistoire de l'Afrique*, I, Tunis 1955; Camps-Fabrer 1966, 241—250 eg.) but the lateness of the Capsian makes this a very indirect matter. Lateness is also the objection to stressing more confidently the general parallels which certainly exist in the ground stonework of the Pre-Pottery neolithic of Cyprus. The fact is that such parallels do not in the first place have a satisfactory chronological connotation — and the ultimate limitations of the methods of relative chronology attest this — and secondly, antecedents of the Natufian will be found in the course of further research and its duration established. The regional variants of the culture may be contemporary, but cannot in any case be satisfactorily related in terms of this relative chronology. The succeeding cultures to which we must turn appeared towards the end of Period I; until the origins of the Natufian are better known the assignation of this culture, which might on the face of it be contained in a period of a millennium, to fill the remainder of that period must be purely conventional.

A number of sites shown „PPN“ material overlying Natufian and as we have seen this Pre-Pottery, based in addition to hunting on cultivation of cereals, collecting and herding, is commonly divided into two stages of which the first probably stems from the Natufian. Representative of this are the PPN A of *Jericho*⁵, *Nahal Oren*⁶ (Wadi Fellah), and *Beidha*⁷ (Seyl Aqlat). Mount Carmel would seem to be at the Northern limit of distribution of this stage at present. The break at Jericho between this stage and the PPN B which succeeds is quite marked, and other sites representative of the PPN B are *Beidha*, *Munhatta*⁸ and *Tell Eli* (Sheikh Ali),⁹ both in the Jordan valley, *Nahal Oren* in all probability (although it lacks the plaster floors which together with rectilinear plans differentiate this stage architecturally from the preceding one whose houses tend to be round) and *Tell Ramad*¹⁰ just south of Damascus. It will be seen that this extends to the North the range of the Pre-Pottery, and there is also evidence from the base of Ras Shamra for it. This A and B division of the material is the most coherent way of explaining the development at present although as we have emphasised there is no reason to suppose that regional variants mirror the situation which obtains at Jericho, while there is

⁴ (Bostanci, *Anatolia* 1959, 129; *Antropoloji* 1965, 91; Anati 1968.) To summarise the relationships of the sites near Antalya — *Belbasi* finds its analogies in, the Kebaran which is distributed from Ksar Akil on the coast of Lebanon down to the Wadi Madamah near Petra. This is differentiated from the Zarzian in having rather larger tools in general and not being exclusively microlithic. *Beldibi* may be linked with the Natufian and like it dissociated from Shanidar and Karim Shahir.

⁵ *Antiquity* 1959. Kenyon, K.

⁶ *I.E.J.* 1957, 125. *I.E.J.* 1963; Stekelis & Yizraely.

⁷ *P.E.Q.* January—June 1966. Kirkbride, D.

⁸ *Revue Biblique* 71, 1964, Perrot J. *Syria* XLIII, 1966/1—2. Perrot, J.

⁹ *I.E.J.* 9, 1959, Prausnitz, M. W.

¹⁰ *Annales Arch. de Syrie* 1963, 175—209; *Annales Arch. de Syrie* 1964, 109—128; *L'Anthropologie* 70, 1966, 390—391., de Contenson & van Liere 1966, and 1966b., Hooijer 1966 (faunal), van Zeist and Bollema 1966 (Palaeobotany).

hope that the exploration of Western Syria and Eastern Turkey will clarify the wider relationships. One obvious point must be that if the Natufian does indeed extend as far North as Jabrud, as it certainly does to Ain Mallaha, then what is claimed to develop from it might be expected to be found over a comparable area. It is at any rate possible for the time being and for the sake of clarity to envisage the PPN A as occupying later Period I with PPN B in existence in the seventh millennium, while the unpublished C-14 dates from Tell Ramad may show that the „Chalk Ware“ development there starts roughly with the sixth millennium. This scheme is perfectly susceptible of alteration in the light of any further new facts. For example, there are some indications, that the round house which for the present is taken to characterise the architecture of the PPN A was retained and reappears later in the PPN B.

Beidha is one of the most informative of the PPN sites, and has besides the PPN a substantial Natufian, which at present awaits excavation. The architecture shows a stratified development starting with polygonal stone house foundations in level VI. There are round houses in level V and subrectangular houses with curved walls in IV. These levels roughly correspond to the PPN A of Jericho and have carbon dates in the first three centuries of the seventh millennium (with 5570 half life). The plaster in VI—IV is a sandy clay mixture with lime, very thin, with traces of some colours — purple, red, ochre, brown, with black lines and possibly red dots. (The plaster in III—I is by contrast a white lime plaster, very fine and hard.) There are no specialised workshops in the lower levels although IV has a small house apparently devoted to grinding cereals, but levels III and II have the corridor houses, narrow corridors with three transepts and walls as thick as these, which are probably the basements of a light upper storey room, sometimes with a plaster floor and of some 30 sq metres. There are also large rectangular houses (9 by 7 m.) once thought to be courtyards, and other complex plans. Level II has produced rectangular houses with red painted plaster and high-sill hearths while levels II and III have the familiar tanged-point stone industry with pressure-flaked tangs, flaked-picks or axes, and awls. This is found in the PPN B, for example also at Munhata.

The „workshops“ have produced a varied content of bone tool and bead etc. manufacture (PEQ 1966, 24, 25) and in one of these in level II was the rotund unbaked clay figurine, seated, 2.8 cms high and with the head missing, illustrated in PEQ 1936, fig. 4. The carbon date for this level is 6600 ± 160 ; K 1095, from charcoal. Small stonework is rare at Beidha but level II has produced a small „bell amulet“, while odd concretions not unlike the figurine were collected. The workshops produced other small baked clay objects including apparently a small perforated leg and foot, with a knee (fig. 4 and PL XVI/b).

From level VI, the burnt polygonal house E 130, comes a clay ibex figure, with realistically recurved and modelled horns. It is baked, probably as a result of the burning. This house is an exception to the absence of specialised workshops below level III, and it produced most of the data on plant remains. There were also small bowls and objects modelled in clay.

There are no ovens from any level at Beidha and the very worn teeth of the inhabitants possibly point the fact that the parching of emmer was not known. Other points of interest are the grooved axe of fig. 10/11, PEQ 1966, which corres-

ponds closely to a series noted by the author in association with early neolithic developments in South-East Europe, and also the burials found. There are only six adults altogether, but twenty children, and many of the fifteen intramural burials found in the three seasons before 1966 had single beads at the mouth or nose. This habit recalls the occurrence in Europe of the holes in the chin, or pellets at the lip, of various figurines which occur in some of the areas most closely related to the Mediterranean zone. The habit of decapitation recurs at Beidha, probably by twisting, after dessication in a chanel house, which reminds us not only of the other PPN instances but also of Çatal Hüyük. There is a further large aceramic village, without Natufian, some 10 kms N. of Beidha at Shaquaret M'siad, and another to the South at Adh Dhaman.

We need not summarise the unique developments at *Jericho* save to draw attention to the large lime marl figures on a reed frame-work Garstang's excavations (*Syria* 1935, Pl. LXIII; *Liverpool AAA*, vol. XXII, Pl. LIII and p. 166). These are attributable with very high probability to the PPN B although not characterised in Garstang's account as such. There are two groups, each of man, woman and child made in a very accomplished and realistic way without any sexual emphasis. The toes, breasts, etc. are modelled and the eyes inlaid with sea shells. They are about two thirds life size but flattened. The best preserved head (refs. above) is painted with drab or reddish lines for the fringe and beard and hardly any detail of the modelling of the face is ignored. Garstang's account — that they were not associated with pottery and were discovered „below the highest level of Neo-Tahunian flints“, together with the sections (*Liverpool AAA/XXII*, Plate XXVI) — must put them late in the PPN B period as we now see it. The best preserved head and its group were unbaked and the other group partly baked put resting on a hearth (ibid Plate LII/b) so that this is possibly secondary. This group was found in a small chamber just north of house 202.40 cms above floor level (on the hearth to which the room was devoted), and 202 had a red burnished plaster floor. His excavations also produced a „shrine“ with a portico of six posts, antechamber and inner room, which yielded many animal figurines (sheep, cattle, goat, pig) and phalloi.

The terraces and cave on Mount Carmel's Western cliff known as *Nahal Oren* (*Wadi Fellah*) have produced, besides the bone and stone animal heads from the Natufian cemetery, incised pebbles from the PPN II level. This level succeeds PPN I which is claimed to resemble the PPN B of Jericho, and has round or oval houses of 9—15 sq metres on the terraces and cup marked stones. The pebbles come from house 16 (*IEJ*, 1963, Pl. 2/fig. h.) and their resemblance to pebbles from the „Yarmukian“ pottery neolithic of Shaar Hagolan is noteworthy since it implies some sort of continuity from this late PPN to that altogether early aspect of pottery Neolithic. The pebbles have incisions round the top which might recall the phallic pebbles, but are also divided at the bottom by vertical incisions which make them more like schematic figures. The relationship to the later examples is at any rate typologically much closer than to the general tradition which exists as far back as Taforalt. In the same Wadi, above and opposite Nahal Oren, Abu Usba (*IEJ*, 1952, 15 sq.) is claimed to have produced very early pottery.

The end of the PPN B would fall in our scheme in the middle of Period II and Munhata, Tell Ramad and Tell Eli are sites which have both PPN and Pottery

neolithic above it. *Munhata* has figurines of clay from both these levels, twelve at least from the PPN. (Perrot; *Syria* XLIII 1966, 49—63; *Revue Biblique* 71/1964; *Syria* 1964, 323—345; Perrot, 1967.). The site is south of lake Tiberias and the PPN (levels 6—3) has considerable square house remains with plastered niches, large stone querns and vessels and basalt vessels, while the flint industry has the long barbed points with pressure flaked tangs, commonly about 12 cms long. The succeeding pottery level, level 2 is essentially Yarmukian, having for instance herring-bone incised pottery, and five at least of its remarkable figurines. The arrowheads are here much smaller, about 3 cms long, pressure flaked all over one side and at the tang and point and with less marked barbs. The larger javelin-like point is absent¹¹. There are denticulated blades and flaked axes. Above level 2 the restricted area of level 1 is final fourth millennium.

The two types of figurine from *Munhata* are illustrated in *Syria* 1966, Pl. VI. Those from the PPN are pillars with a flat expanded foot, pressed down, and heads on top of this which are flattened and incline slightly back. The eyes are round applied pellets, without incision, or else vertically incised, (Pl. VI/4), or dimples. Pl. VI/2 has rounded breasts and Pl. VI/1 male organs. There are also animal figurines and other „geometric“ modellings occur. The figures of level 2 have vertically elongated heads — applied pellet eyes also elongated and with incisions, longer modelled noses than the preceding types, applied „ear“ blobs and incisions round the throat. They are of fired clay whereas their predecessors were of „terre durcie“. There are leg fragments (Pl. VI/14, 15) with red painted stripes, and Perrot estimates that the biggest figure would have been some 30 cms high. The large complete figure illustrated in Perrot 1966, 14, a female figure with pellet eyes and a sort of „cape“ round the shoulders, and the left arm across the body under the breasts, has traces of red ochre. From level 2 also come pebble figurines (Perrot 1966, 15) with lightly scratched lines, as from Byblos and Shaar Hagolan, while animal figurines are also said to be numerous. Some pebbles painted with red ochre are also mentioned and stones incised with parallel lines.

There would seem to be a considerable gap between levels 6—3 and the Yarmukian which follows. At earliest the first levels of 2 are in the second half of the 5th millennium. Virtually the same sequence and gap seems to be repeated at Sheik Ali (See also *de Contenson* 1966, 6), which is after all only ten kilometres to the North.

All the remains of animals from the lower levels of *Munhata* and the proportion of juveniles indicate that they are entirely hunted (Perrot 1967). There are also the many projectile points, and no positive evidence for cereals, although there are the large basalt querns and rubbing stones. The architecture is well developed (Perrot 1967 et al.) but in essentials it cannot really be demonstrated that there is any advance over the Natufian of the 9th millennium.

¹¹ We may note that in the pottery neolithic of impressed and incised wares comparable to the Byblos neolithic, at for example Tell Abu Zureiq, the biconical sling shot familiar in S.E. Europe occurs. This is probably late 6th or early 5th MBC (cf. the date from Byblos of c. 4600±200, W. 627, for Byblos A.).

The PPN of Munhata however is, like the Jericho PPN B, Beidha II—IV and Tell Ramad I, with which it may be compared, an affair of the final 7th millennium.

Far from betokening an increase in settled life the introduction of pottery in Palestine before 6000 BC is followed by a period in the whole 6th millennium and first half of the 5th millennium marked by a gap in material — seen between Munhata 6—3 and 2, Sheikh Ali 4—3 and 2, Jericho PPN B (X) and PN A (IX). During this period architectural remains are notably in decline.

The herringbone incision of Yarmukian pottery is probably to be equated with Middle Byblos. *Shaar Hagolan* in the Yarmuk valley has this pottery and a number of the pebble figurines anticipated at Nahal Oren (*IEJ* 1, 1950—51 & *IEJ* 2, 1952, Pl. 16 and p. 216—7). They are here elaborated and accompanied by phalloi but for example *IEJ* 1950—51 Pl. 111/2 is close to the Natufian ones; there is however imported Halafian ware in middle Byblos which helps to date it and the Yarmukian to the very end of Period II. The figure illustrated in *IEJ* 1, Pls. IV/1—2 and V/1—2 is of interest. Carved in limestone and 65 mm high what Stekelis regards as the breasts are presumably the buttocks and it nicely exemplifies a carved out form of female figure with prominent buttocks and legs joined together which might be found in clay in south east Europe. The pebble figures are parallel at sites near Yarmuk (eg Geshar) and at Byblos¹² and Ras Shamra. Buildings are not reported and this is of interest since it supports a contrast with the PPN which will be found elsewhere. One of the pebble figures found in the grey neolithic layer of the settlement both exemplifies very well the incised design and has the interesting feature of traces of vermilion paint mixed with oil, according to Stekelis, and absorbed by the stone. It is of soft limestone 9.1 cms high (*IEJ*, 2 Pl. 16, a & p. 216—7). From *Shaar Hagolan* come other examples of the clay figure heads with high top and pellet eyes and lips, modelled cheeks and nose and ears (Anati, *Palestine before the Hebrews*, 266).

Tell Eli, only partially published, also shows Pottery Neolithic following PPN. It is 5 kms west of *Shaar Hagolan*, beside the Jordan and has no mention of figurines. (*IEJ*, 9, 1959, 166 sqq.: more information is contained in Prausnitz's thesis which is not available to me). However we have in a sense been led on past earlier pottery developments in the Beq'aa (upland Lebanon NW of Damascus) simply in discussing sites like Munhata. The Beq'aa sites and Tell Ramad merit comment, although the former in particular are as yet unpublished¹³.

Tell Ramad (references are given above) is on a basalt plateau beside the Wadi Kattana in the region south of Damascus, and now known to have six metres of deposit. The architecture of the lower phase (I) is not described but level II, the richest period, has rectangular houses, with stone foundations and unbaked brick walls and level III has no buildings, only pits (Pisé huts according to *de Contenson* 1966). In level I there are however round plastered hearths; it has *Triticum dicoccum*, *Hordeum distichum*, and lentil, but the fauna is entirely wild (deer, gazelle)

¹² (*Bull. Mus. Beyrouth*, 1961, 71 & Pl. III 7 examples). Note also the clay figure, Pl. II/a.)

¹³ Some details & illustrations may now be found in *Copeland and Wescombe* 1966.

although there are animal figurines of unbaked clay. This level seems to be comparable to Munhata 3—6 or to the Jericho PPN B of the mid seventh millennium and includes the ground basalt industry, limestone bowls and bone tools such as spatulae. There are burins and unretouched blades with a high gloss, arrowheads both notched and tanged and blades of obsidian. This Pre-Pottery culture evidently included a measure of cultivation with hunting and without herding. The continuity in level II is evident in a similar flintwork inventory which includes flaked axes and the smaller type of arrow described for Yarmuk, and discards the unretouched blades in favour of denticulated blade elements; in the similarity of the architecture of II with „PPN B“, architecture elsewhere; and in the presence also of deposits of skulls covered with plaster and ochre. The same plants, together with prune, almond, pistachio, etc. are present: but there is an important discontinuity which is not made clear, for gazelle is joined by pig and cattle and in this level the chalk ware appears, in association with very friable pottery. There are also in level II „abundant stylised animal and human figurines“ of unbaked clay, and a limestone torso c.8.5 cms high, of a female (*De Contenson & van Liere* 1966 b, Pl. 2c/13). There are several carbon dates now available. Level I from just above bedrock has dates, 6140 and 6250 and another date from the same level of 6260. Level II has three dates: 5970, 5950, and 5930 (see list of C-14 dates for data) and it will be seen that these are consistent clusters. (*de Contenson* 1966, c. The two dates given in *l'Anthropologie* 1966, 391 are both put in the level II, incorrectly).

It is evident that level II which is from 2.30 to 4.30 m. thick, comprises important developments which are only partly revealed by the present published descriptions. Herding and pottery neolithic elements appear in direct continuation of a PPN, and unbaked figurines are numerous. In level II the inclusion of many horned animal figurines reflects the herding preoccupations, while the human ones are held to resemble the pillars with pellet eyes from Munhata. The pottery skulls are attributed to level II, but the PPN here has now apparently also produced modelled plaster bodies from below these.

In the presence of these evident elements of continuity with the PPN B it would be imperative to know just what is their relation to the new traits at this site. The „Chalk Ware“ is very thick unfired whitish pottery with thick bases and sides. According to de Contenson, it is made of „calcareous clay mixed with pozzolanic clays in a mould“, with the surface well smoothed.

This would seem to be the point at which to remark on the terminology used in relation to the „plasters“ and „chalk wares“, and „lime marl“ figures. The „plaster“ of the PPN is not necessarily a true lime plaster although it has not always been made clear what it consists of. The description „chalk marl“ applied by Garstang to the figures from Jericho would seem to be far more accurate, both there and on the well known „Plaster Skulls“. In the case of the Chalk Wares it is not known what the basis is for the description of „pozzolanic clay“ content by de Contenson at Ramad, but certainly in the case of specimens from Lebwe examined at the Institute of Archaeology in London there is no clay fraction and the specimens consisted of almost pure calcium carbonate with perhaps 1—2% of Gypsum and a maximum of 5% clay content on visual estimates after solution. In fact the

Chalk Wares do consist in this case of almost pure (possibly weathered?) chalk with decayed organic matter, which has not been fired but nevertheless has a fine hard burnished surface. The question of its having been shaped in a mould may well be a probability but cannot be demonstrated directly in this case. (It may be noted that moulds were probably used from a quite early stage in the formation of the mud bricks). To characterise the Chalk Wares as „crude“ is misleading; they have regular thickness and forms and a high finish, and from the available descriptions seem also on occasion to be combined with plaster surfaces. The shapes at Lebwe comprise flat based forms with thick vertical sides which extend down below the base, raising this off the ground. A variety of flat, rounded or thickened rim shapes is present. The resemblance of the surface to the better stone vessels found in the PPN B is striking.

There might one feels be some question here of imitating stone vessels, and the technique is further elaborated at Byblos and Tell Ain Nfaikh where we find this hard white smooth paste applied to the outside of normal pottery to cover the whole vessel, which is incised to receive it. (*Bull. Mus. Beyrouth* XVII, 1964, 23 and Pl. V. Profiles at Ramad, *AAS* XIII above fig. VIII). It is clear that it continues beside the dark-faced burnished wares of Byblos type here (and at Lebwe and elsewhere) but the more important point of how these relate to the PPN elements at Ramad is not made clear. Continuity continues to be evident in level III whose inventory is an impoverished version of II. There are no buildings, only pits; pig, sheep and goat and cattle are more frequent, and the dark-faced burnished wares compare with the Middle Neolithic of Byblos (the parallels are illustrated in *L'Anthropologie* 66, 1962, 488—502, fig. 5 and *L'Anthropologie* 67, 1963, 489—512 fig. 11). This supports the idea that the site at Ramad was abandoned at the end of the fifth millennium, but at the same time makes it seem that the Ramad level II represents developments of the early ceramic and late PPN periods which have unfortunately not been clearly separated, even in order to demonstrate their continuity. In III the flimsy evidence for architecture contrasts with the PPN, and it might be justifiable as de Contenson does to describe it as semi-nomadic if we would define this term. It is compared to Munhata 2 or Jericho IX—VIII, but the denticulated blades, smaller arrows and flaked axes of the pottery level (2) at Munhata have already appeared in Ramad II! The Yarmukian pottery can, according to Perrot in any case, be related to Middle Byblos. Ramad is one of the sites which might yet produce clearly related Pre-pottery and pottery levels.

The unpublished sites excavated by Dorothy Kirkbride (Helbaek) in the Beq'aa seem to fit on to the sequence here. *Lebwe* (*Labwa*) has the same sequence as Ramad followed by dark burnished wares of the type of early neolithic Byblos. Ard Tlaili starts with these and goes on to middle Byblos times. Lebwe has produced a malachite bracelet. What is perhaps important in all these sites from the first appearance of the chalk wares is the marked absence of the accomplished architecture of the PPN. The „architecture“ associated with pottery consists mainly of pits. If we go for a moment further afield to Tell Mureyba'at near Raqqa on the Euphrates in Northern Syria, excavated by van Loon and not yet published we have a site without agriculture but with 17 building levels and possibly several hundred houses

based largely on hunting. (See Bouqras, below). Not only the architecture but the „public works“ and their maintenance are remarkable at Khirokitia on Cyprus. The architecture of the first Pottery levels at Jericho is rudimentary indeed compared with the PPN there. There are many indications that the PPN people and their predecessors were more, and not less, settled in many respects than their successors. The PPN at Ras Shamra has square house with stone foundations and brick walls in a stratum 1.20 m thick below 12 m. It also has produced a soft limestone figure, affined to the pebble figures but somewhat more carved out, from a level at 13—14 m. Above this and still in level Vc (or V phase 1) at 12—13 m is a figure of dark brown sundried clay. Both are illustrated in Schaeffer, *Ugaritica* IV, 154, while a summary of the pottery stratigraphy may be found in *Syria* 1961, 221. C—14 dates for the PPN of Ras Shamra are 6192 ± 100 . P549 from 13 m. and 6410 ± 101 . P640 from just above 14 m. The clay figure seems to have numerous jabs with a tubular end over its upper half. Tubular jabs occurred at Sarab (See below). It is worth noting in the PPN also a considerable Glacis of alternate layers of marine gravel and earth (*Syria* 38.10).

The PPN sites in the north are both few and not well defined in their affinities. This is inevitable with as few sites as Ras Shamra, Bouqras and Mureyba'at in northern Syria and then further south only Said Naya and Ramad. The Chalk Wares occur following this period at Ramad Lebwe, Tell ain Nfaikh, Nebaa el Faour, Byblos, Hama on the Orontes, Soukas in the coastal Latakia, and then at Ras Shamra. An attempt to relate these events to environment may be found in *A.A. Syr.*, XIV, 1964, 124. Braidwood R. J. & L. S. 1960 gives within some stated limitations an idea of subsequent pottery developments in the Amouq area, as sequences of materials.

It is evident that an account like this, mainly designed to summarise material, cannot pretend to be complete, but it is necessary to turn to the Eastern part of the area which we left at the end of Period I. In the broadest way the Levant and this eastern area (the Zagros) have already in common such elements as figurines, obsidian (late in Period I in the Levant and not for instance in the Natufian nor at Karim Shahir) ground stonework, round structures and some comparable economic developments; yet these differ in degree and in kind and it is necessary to discuss the two areas separately. In between them there is an area which can be called Northern Mesopotamia for convenience, that is to say, inland Syria and the adjacent areas of modern Turkey and northern Iraq, and which mediates geographically between the two main areas. From it have come recently some sites of importance, which we will first consider, and following these Period II in Eastern Mesopotamia.

NORTHERN MESOPOTAMIA. This geographical area, as defined in the preceding paragraph, is naturally independent of modern state boundaries, and Çayönü and the sites near Bozova should strictly be included in it. These are described in section 2.6, insofar as any data are at present available from them, and these and sites further west in Anatolia (such as Aşikli) seem to be linked by the further feature of a stone industry of pressure-flaked tanged points with the two sites to be described in the present section, Bouqras and Mureyba'at. Todd 1966 lists 10 sites on the Anatolian plateau with such a pressure-flaked industry,

Mureyba'at begins about the middle of Period I, and Bouqras lies at about the middle of Period II, and although important sites it must be emphasised that they are only two sites to hint at a whole course of development during the period in this area. Chronologically Çayönü lies between them, but it is described as having a pre-ceramic (Sc. neolithic) economy, while the most striking thing about both Mureyba'at and Bouqras is that this is not the basis of their existence, and that they may belong to a series of other similar sites extending from Suberde and Aşikli to Çayönü and Northern Mesopotamia. Certainty about this must await further work.

Tell Mureyba'at (van Loon, 1966 ; van Loon 1966a ; *Sci. Amer.* May 1966, 53—54 ; van Zeist and Casparie 1968 ; *J.N.E.S.* forthcoming).

Tell Mureyba'at lies on a gravel ridge at the junction of the Belikh with the Euphrates west of Raqqa and about 85 kms east of Aleppo.

Here van Loon excavated in 1965 a five acre mound with 17 building levels, amounting to a thickness of 6—7 metres. The radiocarbon dates (See Section 0.31) for the lowest level but one lie in the first half of the 8th millennium, and from this come wild einkorn and wild barley. There are no domesticated animals and no cultivated plants throughout the early levels. The main basis for subsistence is claimed to have been the hunting of wild cattle, onager and gazelle, with fallow deer, boar, wolf and hare less frequent. The preliminary consideration of the fauna shows the same proportions of 30% *Bos primigenius*, 30% *Equus hemionus hemippus* (onager), and 30% *Gazella* throughout. Fishing is not attested although mussels were collected. Wild lentils and vetch were also collected and sixteen round roasting pits, 80 cms across and 70 cms deep, occur. Wild grains are said to have been parched and roasted in these. There are frequent grinding stones and much flint work. Van Zeist and Casparie 1968 remark that this two seeded variety of wild einkorn and wild barley were probably harvested not in the immediate vicinity of the site but at least 100 kms away in adjacent Turkey (Compare the account of Harlan, 1967). Wild einkorn does not normally occur below 500 m, and the barley not in large stands in the area of Mureyba'at.

On this basis a settlement with a long duration was sustained, and a population of up to 200 families (as estimated by van Loon from an excavated area of 240 sq.m.). The flint industry of the lower levels includes sickle blades and pressure flaked tanged points of „Syro-Cilician“ type, together with a few notched base types as found in Palestine (Ehrich 1965, 63).

Architecture includes houses with curved outlines and pavements of limestone blocks in the lower levels (I—VIII). At the base these have hearths sunk in limestone pavements and bordered by stones set on edge in hard red clay. Higher up, the paving reaches 4 metres in length and the walls include old querns set upside down. Level IX is without architecture but includes the 16 roasting pits, for which analogies may be found at a later period in the Brick Wall Zone level of Ali Kosh, attributed to the early sixth millennium.

Levels X—XVII have straight walled houses made of single thicknesses of loaf shaped bricks cut out of limestone to c. 26×12×9 cms. These were laid like bricks with red clay in between. Burials are secondary, with skulls and groups of bones placed near the walls of houses. There is a large carnivore jaw in the wall

of one of the small rooms mentioned below, and cattle horns also occur embedded in walls. One of the houses built of limestone bricks is only 3.5 metres square with four small rooms of 1.5 metres square (Level XIV up from base). These have small peep holes.

Sickle blades with silica gloss, grinding stone and tanged points occur from level IV upwards, and there are also stone bowls with wavy relief decoration in brown stone and comparable to one from Çayönü. There are engraved wavy („snake“) designs on paving stones; and limestone plates 23—35 cms in diameter. The two main components on the flaked stone industry are heavy tools of chert and light burins, awls, end scrapers, blades and tanged points of flint.

*Bouqras*¹⁴ is on the west bank of the Euphrates opposite the junction with the Khabur and like Mureyba'at further upstream is an example of the degree of village settlement which can be achieved largely on a basis of hunting and collecting. Their situation in a region to the south of the 200 mm. isohyet where irrigation would be necessary might account in part for this as de Contenson suggests, but it may be that such sites will be found to characterise the area, which mediates geographically between the Levant and the Zagros in Period I and earlier. The radio-carbon dates for Bouqras are forthcoming, but in the meanwhile we need not be driven, as de Contenson is, to compare level I there with Ain Mallaha (in the ninth millennium), with the PPN A of Jericho (in the eighth millennium) and with Jarmo (in the seventh millennium). The deposit is some 5 metres thick and if the absence of painted ware is any indication the site was abandoned before 5000 B.C. The first level (I) contains two village levels of pisé houses with beaten earth floors, sometimes covered with matting. De Contenson compares the architecture and equipment with Jarmo, but grains are quite absent and *Capra aegagrus*, *Ovis orientalis* and a large *Bos* were present and said to be hunted. There is however a grinding industry of heavy basalt (also sandstone and diorite) pestles and querns and rare sickle blades (only two with gloss) which suggest plant usage as in the Natufian, but the comparison with Ain Mallaha is nevertheless unnecessary since this level is likely to be seventh millennium. The flint industry includes end of blade scrapers and asymmetrical partially pressure-flaked arrowheads of a small size, and some with tang produced by a burin blow. There is also an obsidian blade industry and a human figurine of unbaked whitish clay, 3.7 cms high (No. B. 65. 91 de Contenson & van Liere 1961, P. 13b).

Level II has four villages of houses built of unbaked brick with plaster floors. There are pillars and benches marking a system of rectangular structures. The flint industry is a continuation of I, with scrapers and arrowheads. Burins become more and more numerous and the obsidian and bone tools continue, but the heavy grinding industry and sickle blades are apparently absent. There are well-polished local alabaster and gypsum stone bowls and a „jadeite“ stamp seal (Green translucent stone, 2.85×2.1×1.2 cms. No. B. 65. 64). There are abundant hunting remains of the species recorded from I.

¹⁴ *Annales Arch. de Syrie* 13, 1963, 182; *L'Anthropologie* vol. 70/3—4, 1966, 389—90; de Contenson & Van Liere 1966; Hooijer 1966.

Level III consist of one village comparable to those of II except in the presence of fourteen sherds of undecorated dark burnished ware and possible domesticated goat and cattle remains. Alabaster vessels continue to be important.

(*Addendum*). The radiocarbon dates for Bouqras are now available (de Contenson 1966, 6 (June 1967). Level I has 6190 and 6290, although the later date comes from the lowest layer, while level II is 6010 and level III 5910. (See list of carbon dates for data). These dates are consistent with our general picture and will be seen to correspond closely with the range covered by those of Tell Ramad. (In fact, we now learn that level II contains a vessel of white ware similar to those from Ramad, but coarser).

El Kowm. (Not on maps). This site is newly discovered and promises to be of importance, both because of its size and its position. (Dornemann, R. H. 1969).

It lies c.60 kms as the crow flies NE of Palmyra, and therefore outside the dry-farming limit today, but with a good water supply. Of this 25 metres high tell 15.2 metres are neolithic and of this the lowest 10.35 m are „PPN“. Fauna are especially abundant in the lowest levels and include gazelle, equids (probably onager), large cattle, sheep and goat — seemingly all wild. Wheat and barley are present. Obsidian, common throughout, is again commonest in the lowest 3m. The PPN has cream and white mud plaster floors bone tools and spatulae, stone bowls, polished axes and red burnished plaster. The neolithic has eleven excavated rooms so far, with stone foundations and 40 cm thick mud walls with thin lime plaster. A stair with four right-angle turns may indicate two storeys. White plaster vessels again remind one of the Levantine sites like Ramad, especially since the pottery includes dark faced burnished wares compared to Amouq A and B, as well as coarse yellow ware. The flint industry (18000 piece so far) is not described but might be expected to conform to the tanged pressure-flaked tradition. Stamp seals are also present. It is to be hoped that we shall hear more of this site which lies between the Djebel Abu Rujmein and Djebel el Bishri. If these „plaster vessels“ are indeed analogous to the Chalk Wares there is the possibility that we have here a site with 10 metres which lie before the sixth millennium in a significant geographical position, but clearly comment must await further work.

PERIOD II IN EASTERN MESOPOTAMIA. The information for the first part of Period II in Eastern Mesopotamia — broadly speaking the seventh millennium — comes from Ali Kosh (with a short discussion of the subsequent developments in Khuzistan), then from consideration of the Zagros Group, mainly Jarmo, Tepe Sarab and Tepe Guran, with Gird Ali Aga at the end of this phase. The second half of Period II comprises the developments of the Mohammed Jaffar phase of Ali Kosh, the early phases of Tepe Sabz, Sialk insofar as it is relevant to our summary, then Shemshara and Hassuna and Matarrah, together with the recent information from Tell es Sewwan, Tamerkhan and Choga Mami.

Many of these sites are now producing figurine material among their other traits, although the main group to which one is usually referred to for comparison, that of Jarmo, is only partially published. What should be pointed out is that this „Eastern Area“ of Mesopotamia comprises a number of regions which show hopeful signs of producing local sequences against which, however provi-

sional, discussion can be set. Such are the sequences for the Northern Zagros area of Kermanshah and Kurdistan derived from the work of the Iran Research Project (eg. Braidwood in *Iranica Antiqua* I, 1961) — the Danish work centered on Tepe Guran to the south of this — the frame-work proposed for Luristan and Khuzistan by Hole and Flannery (eg. *PPS* 1967) — and in the lowlands the material emerging from Tell es Sewwan and the survey work of J. Oates near Mandali and Badra in central eastern Iraq (Oates, J. 1968). Although the comparison between these in detail is still invested with many problems they undoubtedly form the soundest basis, if only because they reflect the main environmental divisions of these areas, the alluvial plains, the piedmont steppe, the intermontane valleys, and the high plateaus. It should be borne in mind therefore into which of these environmental frame-works particular sites can for the time being be fitted, since this clarifies the discussion a great deal. One of the most notable recent contributions in however the confirmation by Joan Oates (1968) of Jarmo — like (and Ali Kosh — like) material from the edges of the alluvium at the foot of the Pusht-i-Kuh foothills and in a lowland area with water supplies probably adequate for agriculture. The environmental divisions are by no means paramount nor the distinctions between upland Jarmo and lowland Hassuna necessarily so rigid as has sometimes been supposed.

We may start by mentioning Ganj-i-Dareh Tepe.

Ganj-i-Dareh Tepe is in the Bisitun valley about 60 kms west of Kermanshah¹⁵ and is a tell with a maximum deposit of seven metres in which small soundings have revealed a great deal of flintwork and animal bones, with no pottery, no obsidian nor reaping knife elements. There is an industry based on regular blades, with backed bladelets, scrapers, a flaked axe and denticulated pieces. There were fragments of stone dishes or querns. No house plans were recovered nor could Young and Smith believe that such a stable settlement in this area was dependent entirely on hunting. But there are enough parallels to make their surprise unnecessary, even if the carbon date from the lowest ash zone which they give (8450 ± 150) is earlier than estimates for Bouqras or Mureyba'at. Another date for the early levels is 6960 ± 170 B.C., so that it is not at present possible to be certain of the dating or the details of economy and material culture. It is just possible that the site represents, from the Eastern area, a phenomenon comparable to Mureyba'at and comparable sites. Until further dating evidence is available it seems preferable rather to regard the site as early in Period II than in Period I.

Ali Kosh is in Khuzistan just south of Deh Luran, lying near Tepe Sabz and Tepe Mussian and Garan between the Mehme and Daiwarreh rivers. The contents of the three phases excavated in the small area of 3×5 metres and (as published by Hole and Flannery in *Iranica Antiqua* 1962, 97 and Hole et. al. in *Current Anthropology* 1965, vol. 6 ; No. 1, 105) produced more questions than answers — as the authors themselves say in the more coherent account of Hole and Flannery, *PPS* 1967.

The first phase of Ali Kosh has three figurines, the second six (and these two levels precede pottery), and the third phase nine. They are grey and lightly baked. There is no trace of painting on them, but some have an incised pattern. In the

¹⁵ *Science* 1966, vol. 153, No. 3734, 388.

first phase goat herding was a major part of subsistence, and the figurines are of small animals which could be goat. There is a copper bead from second phase, and pottery here follows both agriculture and the use of copper in the third phase. The dates given in the table below for the phases are only partially supported by the radiocarbon series available, some of which are however clearly aberrant and with standard deviations of up to 600 years. None of the dates for the first phase fall within the range estimated on the table, even by a standard deviation.

The sequence proposed for Luristan by Hole and Flannery (1967) is in bare outline as follows :

3700 _____

Bayat Early irrigation farming and cattle domestication. Full range
4100 of cereals.

Mehmeh

4500 _____ SABZ series.

Khazineh

_____ 5000

Sabz (= basal Jaffarbad, Susiana „a“).

5500 _____

5600 _____

Period II

Muhammed Jaffar _____ Early dry farming and caprine domestication. Emmer
6000 and two-row hulled barley ; initial seed gathering.

Ali Kosh ALI KOSH series.

_____ 6750

Bus Mordeh

7500 _____

Period I

10000 (9000)

Zarzian

20000

Hunting and gathering.

Upper Baradostian

30000

Lower Baradostian.

38000

Mousterian

50000

These authors discuss the settlement patterns which they attribute to these phases and the findings from the relevant sites, so that it is here necessary only to select material relevant to this study and to comment on it. The Upper Palaeolithic sites of the Khorramabad valley give the respective up to the end of the Zarzian

It is possible that the Mousterian — Baradostian — Zarzian may be a continuous development, but nowhere in the Zagros can one see a transition from the Zarzian to the early farming sites¹⁶. In terms of our study the beginning of Period I would contain this transition and the Bus Mordeh phase at Ali Kosh belongs to the end of it. This and the second phase at Ali, Kosh, the Ali Kosh phase, are aceramic, and here again it is quite clear that while the precedent for ceramic shapes lies in the stone vessels, the precedent for the firing of clay is already present in the figurines of animals (probably the caprids important to the economy of the whole phase) from the Bus Mordeh phase. The Mohammed Jaffar phase has „stalk figurines“ with an expanded foot, decorated with incised zig zags, and a stalk- or snail- like top so that they recall those found in the upper levels of Jarmo, or at Tepe Sarab. Expanded feet will also be remembered from the previous millennium among the Munhata figurines. Besides these there are human figures, including one recognisable as squatting and clasping its knees, although headless. The fabric is soft and friable, as is the early pottery, and the firing not more than that long practised on figurines and to roast grain.

Another trait appearing in the third, and possible in the second, phase at Ali Kosh is the labret. This is an elongated stone or clay object waisted at the centre (Hole and Flannery 1967, fig. 9). It is striking that this form should be exactly paralleled at *Obrez I* in Syria, Yugoslavia, in two unpublished examples from a Starcevo site. These are of stone (Novi Sad Museum). More nail-like shapes from the Sabz are also explained as labrets, and such are well known from the early neolithic of Greece, where I believe that some figurines may be used to support the idea of lip plugs in the lower lip. Further examples like the Greek labrets have been found at the Starcevo site of *Divostin* in Serbia (Verbal information Dr. Srejovic).

Ground stonework is present in many varieties of grinding basins, grooved rubbing stones, saddle querns, combined grinding slab and mortar, and in stone vessels themselves, from the Ali Kosh phase onwards. The first suggestion of the use of grinders or rubbers in the Zagros comes with the ochre grinders mentioned in the Baradostian and the grooved rubbing stones found in the Zarzian. It is just possible that some correlation between intensive ground stone usage and the usage of plants (whether wild or in early stages of domestication) which are „hulled“, may be demonstrable. It is noticeable that with the emergence of a full range of cereals in the Sabz series, particularly by the Khazineh phase, the ground stone industry notably declines in variety. This correlation may apply to the Natufian situation, and ought to lead to an examination of the types of cereal grains from, for example, the Khirokitian economy. There are in fact no carbonized grains available from the Khirokitian, but on the above assumption the refinement and variety of the ground stone work from Khirokitia, together with the late date of the settlement, might be an actual indication of retardation and a primitive degree of evolution in the cereal crops utilised. The cereals cultivated early in Europe,

¹⁶ The upper levels of Palegawra, dating to c.12000 B.C., contain, as Garrod 1938 implies, elements which differentiate them from the Zarzian (as Braidwood does not do.). See *PIIK*, Pl. 24.

on the other hand, are both varied (three species of wheat and two forms of six row barley. Clark H.H., 1967, 15) and commonly naked so that considerable antecedent evolution is indicated. The ground stone industry of querns and rubbers in the European early neolithic lacks variety or elaboration, although it is consistently present.

The ground stone industry of Lepenski Vir I, includes elaborated grinding hollows and mortar-like forms with rims and subdivisions within, quite apart from the pecked out boulder art and figures. (Nandris 1968. See Appendix C). The material from the site is not yet in a state to draw conclusions about the plant usage of this pre-neolithic level, but this industry would seem to be homotaxial with the elaborated ground stone industries on a large scale which precede cereal species modified by domestication in the Near East. It would, of course, be preferable to argue this from the plant remains rather than from the stone industry. The general impression, however, is of an inverse relationship between the generalised and the diversified forms of these two elements. If „hulled“ grains demand more intensive grinding preparation to render them useful, this element of equipment would naturally tend to be emphasised and varied and even decorated. If naked forms of grain lessen the need for such equipment it is natural that it should decline to a more basic quern — and rubber repertory.

Some further comments occur on the Ali Kosh and Sabz phases, which are summarised in *PPS* 1967 by Hole and Flannery, so that it is not necessary to do so here. For example, both Hole and Flannery for Luristan and Higgs (*PPS* 1966, 28) for Greece, suggest that water retentive soils were an important factor sought by early dry-farmers. Seeds of emmer and two row barley from the Bus Mordeh phase are mixed with rush seeds suggesting that the crops were planted at the fringes of marshy ground. Considered in the context of an adaptation of the neolithic economy to Temperate Europe it must seem that in the First Neolithic area this factor would cease to have so much importance. It is possible to demonstrate a close association between individual sites of the Körös culture and areas of deep water table in the Tisza area (Nandris 1968a). This shows a constancy there of this particular parameter of the ecosystem since the fifth millennium. It implies a search for dry areas for actual settlement, while as regards the agriculture of the Körös people water in this area must have been in ample supply. We know too little to say whether irrigation was either practised or even necessary. In general, the transitional area between those in which moisture retentive soils were a definite advantage (for Europe-Greece) and those temperate enough to have a generally sufficient soil moisture content, must be the most interesting for the process of adaptation of the farming economy to European conditions. Macedonia is one such area (The Macedo-Bulgarian area of Nandris 1968a).

Stone bowls appear at least from the Ali Kosh phase onwards and decrease with the Sabz phase, the first of the Sabz sequence. Among the pottery from this phase may be noted oval shapes (which are found both in the Greek *PPN* and in one instance — author's collection — from the site of Starcevo itself) as well as short pedestals, some with cut out windows, in the black-on-buff painted ware of Sabz. If they show anything long range comparisons may show only that early

farming cultures have some surprising details in common within a certain period of time. The fact is that it is not possible to understand the developments which take place in south east Europe while remaining blind to those which take place in distant Khuzistan, let alone adjacent Greece and Anatolia, and it is in this sense that long range comparisons must be understood.

The dates postulated for Sabz I — 5500 to 5000 BC — again fall outside any radiocarbon dates for the level, just as those for Sabz II fall some 500 years earlier than the date postulated. The sequence may not run straight through in the manner suggested, even in the restricted area of Luristan, and this of course affects the population density curve put forward by Hole & Flannery. If the early part of the Sabz sequence overlaps with the Ali Kosh sequence rather than following it then irrigation farming and cattle domestication do so too. The radiocarbon dates support either overlap or succession theories in early Sabz. It is precisely because the sequence within a small area highlights the difficulties of relating chronology to economic experiments that it is so valuable. It emphasises the difficulty of long range comparisons, even with adjacent areas of the Zagros, and Hole and Flannery specifically have not attempted this. If, on the other hand, we had available for South East Europe the sort of data extracted by them from survey and excavation we could proceed to quite different interpretations of the Neolithic there. As it is trait correlation reveals that even complex traits, that is to say very specific associated traits, cannot always be held to be contemporary, although other meanings can be given to them. Different types of economic experiment, or solution, may well be contemporary on the other hand. Hole and Flannery's treatment of the developments within a regional ecosystem, treating it as if isolated, contrasts with Mortensen's linking of regional groups under the name of the „Zagros group“, and may be preferable for the time being. Later attempts to link such regional studies may prove more effective than a present attempt to compose a „group“ from sites possessing traits in common, but also many dissimilarities and wide geographical and chronological distribution. We can see for instance that lowland sites like Choga Mami (see below) have identical painted ware to Ali Kosh, in addition to material comparable to Jarmo, and the links between these may be best made when regional studies are further advanced.

Hole and Flannery 1967 suggest that the rough chronological equivalents for the Sabz phases in Susiana — (which, as suggested by Le Breton in *Iraq*, 1957, 124, with the Sabz phases added, are : — Susa A — Later Ubaid and Uruk ; Susiana d — Late Ubaid — Bayat ; Susiana c — Early Ubaid — Mehmech ; Susiana b — Halaf — Khazineh ; Susiana a — Hassuna — Sabz) — can later be replaced by the Sabz phases which take account of economic factors in addition to pottery sequences. The excavation of the Susiana sites (Le Breton, *Iraq* 19, 1957 ; *Iranica Antiqua* 1962, 134) was by arbitrary levels and they are of less value than might be hoped. Jowi and Bendebal both have figurines, Jaffarbad is poorly excavated but may have earlier Jarmo-like material (*L'Anthropologie* 45, 102), Mussian (near Ali Kosh, not in Susiana) has painted wares and figurines probably not earlier than Ubaid 2 (formerly „Had'i Muhammed“ — *Iranica Antiqua* 1962, 134 note 1 ; Gautier and Lamore. *Mem. Mission Arch. en Iran* 8, 69). The pottery of Susiana and Deh Luran, according to

Hole and Flannery, is near identical and a valuable study is that of J. Oates in *Iraq* XXII, 43.

The Jarmo series of figurines is illustrated in part in publications to date (*PIIK*, Pl. 16; *ILN* Dec. 15, 1951, 994—995; *ILN* April 28, 1956, 410—411), but there are over 5000 pieces of human and animal figurines and clay cones and balls, etc. (*PIIK*, 44). These occur throughout the levels and are small, and only lightly fired or unbaked. Some are covered all over with red ochre. In the upper levels there seem to be no horned animals and the human figures are more elaborately made, while the splayed out bases supporting a head alone (*PIIK*, Pl. 16/14 & 15) are found only in these levels. Some of the figurines are illustrated in Zervos, *Naissance de la Civilisation en Grece*, figs. 27, 28, 34, 35, 36. There are also one clay and several carved stone phalloi (eg. *PIIK*, Pl. 21/11, c. 6.25 cms preserved and p. 46) marble vessels and marble bracelets decorated with ribs, and bone spoons. Bone spoons are already present in the Levant in Period I (at Ain Mallaha) and then in the seventh millennium at Tell Ramad, Level I. Just as in that area the PPN A is held to stem from the Natufian so the Jarmo figurines and clay balls and cones recall features already outlined from Period I in the East, as does the ground stonework. Nevertheless, the agricultural basis of the Jarmoan remains one essential difference from Period I, and the situation is rather that these are certain traits which the two periods certainly have in common, and which originated in Period I among the other more fundamental experiments in subsistence which were then going on. The discovery of Jarmo material in the alluvial plain, at Tamerkhan as a final occupation, and at Choga Mami (see below) is an important extension of the range of this culture.

Tepe Sarab is a low mound 7 kms east of Kermanshah (Braidwood, *Iranica Antiqua* 1, 1961, 3 and *Science* 1961/133, No. 3469, 2008) with pottery, clay figurines, fine ground stonework and flint and obsidian in the Jarmoan tradition but if anything technologically more advanced and possibly slightly later. The carbon dates are in first half of the sixth millennium and the pottery includes much red slipped and burnished ware which is rare at Jarmo. There is no wheat or barley as yet but land snails (*Helix salomonica*) as at Jarmo appear. The houses seem only to be flimsy structures associated with pits however and contrast with the more substantial architecture of Jarmo and upper *Tepe Guran* of the same time. This has led Braidwood, (*Atti, VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche* I, Rome, 1962, 122) to propose that the site may be an „up-country seasonal temporary settlement“. There is some painted ware with more complicated motifs than occur at Jarmo. The figurine material (*ILN* 22 Oct. 1960, 696; Zervos, *op. cit.*, figs. 17—26 & 32) is not systematically published but includes well modelled animal figures and seated rather snail-like female figurines (Zervos fig. 17, 19) one of which is decorated with tubular end impressions and nail-incisions. Further to these the black figurine which seems to be an improvement on a natural pebble but is in any case smoothed and carved (Zervos fig. 32) and is only some two cms. high, might be compared in a general way with the improvements on natural concretions found at Çatal Hüyük.

Tepe Guran (*Acta Archaeologica*, 1963, 97—133 & *Sumer* 1964, 28—36) is in Northern Luristan near the edge of the fertile plain of Hulailan and 140 metres from the right bank of the Jazman Rud river. It shows a clear stratigraphy of 18 levels

of early village farming occupation (below early Bronze Age) of which the bottom three levels (T down to V) are Pre-Ceramic. The ceramic levels start with an architecture of huts showing as curved or straight stains, presumed to be decayed wooden walls; these exist for a while (until level M) side by side with the quite elaborate (AA, 1963, 110—111) mud brick houses of the upper levels, in which querns and sickle blades with silica gloss and other indications of agriculture are more marked than in the lower part of the mound. Mortensen believes that the early settlers were primarily herders, with agriculture developing later. The aceramic levels contain clay figurines, which are soon followed by undecorated greyish-brown ware very lightly fired and very like the figurine fabric (AA, 1963, fig. 14). The pottery levels next contain wares comparable to Jarmo, and then Sarab. The more advanced architecture — including „Terazzo“ floors of Felspar or of red or white gypsum — of the younger levels (eg. J, K, L) is shown by the pottery to be contemporary with the pit-like depressions of Sarab. White and pink marble vessels occur and a ground stone phallus (AA, 1963, fig. 21). The composition of the successive levels as regards pottery is shown in *Sumer* 1964, fig 7 by Mortensen. Level H has 25% of the whole occurrence of sherds, the highest in the sequence, consisting predominantly of Buff wares, with the very end of the Jarmo style of painted ware and the very beginning of the red-burnished wares, and during the period of Guran and Sarab styles of painted wares, and this level has produced a carbon date of 5810 ± 150 (AA, 1963, 120, n. 29) which is consistent with Mortensen's chronology. These buff wares are present at around 6000 B.C. in upper ceramic Jarmo and at Guran and Sarab and later in the sixth millennium at Ali Kosh 3 and Hajji Firuz (*Atti*, Rome, *Congress* 1962, 123) and in the basal layer (VII) of Godin Tepe (*Science* 1966, vol. 153, No. 3734, 339). Other parallels for upper ceramic Jarmo are claimed even at Mushki and Djari B near Persepolis (on ceramic evidence alone — Braidwood, *British Association for the Advancement of Science*, 17, 1960, 217, and Vanden Berghe, *Archeologie de l'Iran Ancien*, Leiden 1959, Pl. 42, which compares more closely with the more elaborate painted wares of Sarab. These are not necessarily later than those from Jarmo).

Gird Ali Agha (PIIK, 37) is a mound on a gravel hill of the first major terrace of the Greater Zab. The material compares with the upper levels of Jarmo or with basal Tell Hassuna and may be contemporary with either of these. There are a few pieces of apparently human figurines, fragments of rods, a ball and cone and clay beads. Broman believes the figurines to resemble those from Jarmo, without any animal figures. The pottery is thick walled and vegetable tempered and there are five sherds with modelled eyes and eyebrows similar to those found at Matarrah. (The sherds from Hassuna have painted decoration added to the modelling). There is pit-house architecture only, and very little painted ware, although some sherds are probably decorated with red ochre, as they certainly are at Jarmo.

It remains to describe recent excavation and survey work in the lowland area of Eastern Iraq which will greatly increase our knowledge of this region. There are the surveys mainly in the Mandali region, but also round Badra, by Joan Oates, and her excavations together with the Department of Antiquities at Tell es Sewwan.

The two most important sites from the survey work are Tamerkhan and Choga Mami. Both lie immediately north of Mandali and are published in Oates, J., 1968. There are some 40 other prehistoric sites N. of Mandali.

Tamerkhan is a mound about 100×125 metres with a six metre stratigraphy whose last occupation shows flint, obsidian and pottery identical with that of Jarmo. It lies on the edge of the alluvium of the plain at the foot of the Pusht-i-Kuh, in the lowlands. This area has sufficient spring and stream water and a rainfall probably adequate for agriculture, although approaching the 200 mm. minimum.

Choga Mami (Oates, J., 1968, 53) is an irregular mound about 200×100 metres and from 2—5 m high. The surface produces painted wares of all the known prehistoric varieties of Iraq, together with some unknown varieties. There is incised Hassuna ware and a monochrome Cf Jarmo, and painted ware identical with that from Ali Kosh. The Halafian, which has a predominantly northern distribution, is rare, but as Oates points out this site could probably give a good indication of the relations between Jarmo and Hassuna. The main excavation so far is of the Sammaran village of c. 5500 BC, with an associated series of superimposed ditches which may indicate irrigation. Six-row barley is present, which may point in the same direction.

A fired clay head from Choga Mami must be mentioned in this study (Oates, J., 1968, 56 and Plate 1), although the date cannot be established with certainty¹⁷. It is a gritty pale well fired head 4.8 cms high with coffee bean eyes and applied nose and lips, the eyelids painted with three dots each, and the hair and lips also painted with a black paint decayed to greenish. A hair style with applied disc ornaments is modelled. The date might be as late as Ubaid and is probably not earlier than the Samarra period, although the parallels with the Hassuna V (Samarra period) painted face vessel or the face vessel from Samarra (*Iraq Museum*, Oates 1968, fig. 11) are of the most general nature. Pellet eyes at Sewwan are however also associated with Samarra pottery.

The radiocarbon dates from *Tell es Sewwan* (*Radiocarbon* vol. 7, 190) based on the 5568 half life, are not internally consistent but suggest that the site began probably before 5500 B.C., possibly in the early sixth millennium. (Braidwood has suggested that the „Hassuna“ period was in existence by 5750 B.C. *PIIK*, 161). *Tell es Sewwan*¹⁸ is a rich site which promises to be of the first importance. The levels are of the „Hassuna“ Ib onwards and a particular feature of the site are the clay figurines which are found in these and the stone ones which are found in the graves, mostly of children, which are under the floors of houses of the earliest level. The site is a tell overlooking the banks of the Tigris from a 12 metre high cliff, 10 kms south of Samarra. It is ovoid in shape (230 by 110 metres and 3.5 metres high) and a defensive ditch belongs to the earliest phase. From this come the plant remains which include Bread Wheat (*T. aestivum*) and Emmer, Einkorn (probably), six-row naked and hulled barleys, and also caper and the linseed which suggests to Helbaek some sort of irrigation, more likely spill-pools and damning than regular canalisation. Curved sickles with blades of flint and obsidian set in bitumen occur

¹⁷ It must now be considered certainly of Samarra date in view of recent work at Choga Mami. (Verbal information, J. Oates).

¹⁸ Joan Oates, *Iraq* 1966, 146—153. Helbaek, *Sumer* 1964, 45—48.

(Sumer 1965, fig. 78). Levels I to III are said to contain „Archaic Hassuna“ material, but mention of Hassuna material must remain doubtful. Copper occurs both in one of the graves under level I as a piece near the neck of a skeleton and in level I as pieces and some beads. The architecture is mud brick and quite elaborate. Building 1 in level I was possibly a „shrine“ with 131 of the 134 burials found in the first season under its floor, upon which were two clay one stone figurines — the stone one in front of a niche in the end wall. The beads round the arms, legs, waist and legs in the graves parallel the ornamentation of the figurines. Level II contains „incised and painted Hassuna“ wares, and in level III the „archaic Hassuna“ painted ware disappears and the first Samarra painted ware appears while there is much incised pottery. Level IV sees the end of „Hassuna“ incised ware, and painted and incised Samarra predominates; and in level V we have Samarra pottery only.

It is therefore possible to fit the figurine material into this sequence, and in particular the examples published by Joan Oates, *Iraq* 1966. Although there are many more figurines than here published, the twenty examples shown (there are at least 50, probably 100 alabaster figurines in the burials¹⁹ together with bowls of the same material) give valuable information on the context of the traits present. Full descriptions are available (Oates, *Iraq* 1966) so that I propose only to comment on the development of the traits and some implications — referring to the illustrated figurines (*Iraq* 1966) for convenience in the following way: *Level I* — F 1 — Pl XXXVIII; F 2 — Pl XL/a, b; F 3 — Pl XLI/a; F 4 — Pl XL/c, d; F 5 — Pl XLII/a; F 6 — Pl XLIII/c; *Level II* — F 7 — Pl XLIII/b; F 8 — Pl XLIII/a; F 9 — Pl XLII/b; F 10 — Pl XLII/c; F 11 — Pl XLII/d; *Level III* — F 12 — Pl XLI/e; F 13 — Pl XLI/d; F 14 — Pl XLI/c; F 15 — Pl XXXIX; F 16 — Pl XLIII/e; *Level IV* — F 17 — Pl XLIII/g; F 18 — Pl XLIII/f; F 19 — Pl XLIII/d; (*No level*) — F 20 — Pl XLI/b.

The accompanying table shows how selected traits relate to time. F 20 is not given a level, and copper is added.

It will be realised that this picture does not come from the totality of the material, but taken as it is probably broadly true. Joan Oates considers that the Nea Nikomedeia figurines are „entirely unlike“ those from Tell es Sewwan (*Iraq* 1966, 150, n. 19), but this is not so. What is remarkable is not the dissimilarity of the stone examples, which are without precedent in their own area at this period in any case, but that the comparatively small sample of clay figures should have so many traits in common with Nea Nikomedeia. There are chronological grounds for comparison, which is of the greatest importance. Both sites have very varied figurine assemblages so that it is not just a matter of comparing single traits. Moreover, Greece is not without parallels among the stone figures, even if NN lacks them. Compare Chaeronea F 15 with *Sumer* XXI, 1965, Plate XXVII, top row, second from left, or, for example, the Avaritsa figurine type.

The stone figures at Sewwan share a number of the features on the table, and have in addition others such as bitumen on the head. The conical head dress often has a median incision, the eyes are commonly inlaid and the posture of the

¹⁹ *Sumer* 1963, fig. 4, *Arabic section*. *Sumer* 1964, fig. 2, *Opp.* p. 9. *Sumer* 1965, 17—32. (El Wailly & es — Soof.).

left leg folded across horizontally to the vertical right leg occurs, together with the more usual one of both legs folded, seated and standing postures. The diagram shows in a self explanatory way how the traits are related to time. (In particular, the introduction of Samarra culture traits in the stratigraphy modifies the traits considered in the diagram.) The head dress of F 1 is not of the same type as the stone examples. Traits i-p are temporarily absent from Level II, but reappear in the Samarra period, with which the earlier levels would seem to have some continuity.

The parallels with Nea Nikomedeia occur among traits l-s, excluding traits r and o, but adding the very important resemblances — which are not made into traits — in the modelling and postures of F 12 and 13 and in the modelling of the lower part of F 15 and its association there with traits s and l. Trait „s“ refers to the shape of head also found at Nea Nikomedeia — a rather pear-shaped smoothly modelled head — and this, with the whole modelling of the expanded feet, broad thighs and upper half narrower in relation to these in side view, even the general placing of the arms of F 15, justify the comparison — even if it has a plastic necklace and ears. It is also described as hollow which those at Nea Nikomedeia are not, although hollow figures are present at Nea Nikomedeia. The similar head of F 17 has a pink slip, as does F 1, which recalls from the description a slip which does occur at Nea Nikomedeia.

The „coffee-bean“ eyes which attract so much attention at Nea Nikomedeia occur on F 15, 16 and 17. (F 6 — which also has its parallels at Nea Nikomedeia — seems to have them too although they are described as „pellet“.) Study of the information points to the periods when the first Samarra painted ware appears and when Hassuna incised ware disappears, in levels III and IV, as showing the strongest body of associated resemblances between Tell es Sewwan and Nea Nikomedeia; as might certainly be expected antecedents for individual traits occur earlier in the „Archaic Hassuna“ levels. This is of great interest when we remember that the face vessel²⁰ with pellet eyes and plastic nose and painted features from Hassuna (*Iraq Museum*, Baghdad No. 50235) comes from the Samarra culture in Hassuna level V²¹, and that in S. E. Europe its closest parallels come from Nea Nikomedeia and Vrsnik while the contents of Gird Ali Agha link the tradition of face vessels with earlier times. The several traits described are moreover not necessarily earlier in the area of the Hassuna-Samarra cultures than at Nea Nikomedeia.

These data seem to justify a careful comparison between the two sites and their congeners even if they are separated by 1300 miles. Indeed the whole purpose of this study must be to place south-east European cultures in perspective with their Near-Eastern coevals. The real implication must be that one would wish to compare both sites via intermediaries which lie closer at hand, for example to find in Anatolia or elsewhere levels which relate to both, since it is not to be supposed that they are to be directly related. Nea Nikomedeia, with C-14 dates which now cluster around 5800 or 5900 B.C. corresponds in time more with the levels I and II

²⁰ JNES 4, 1945, 286, figs. 1, 2; Pl. XVII/1, 2.

²¹ C-14 date W660 gives 5090 ± 200 BC for this (5301 with new half life of 5730.) The Samarra culture flourished in the second half of the sixth millennium.

of Tell es Sewwan than with III and IV, whereas to argue only on typological resemblances (as has so often been the practice within more closely related areas) would be to make III and IV contemporary with Nea Nikomedeia. We are so used to assenting with Childe to the „Primacy of the Orient“ that it is difficult to adjust to more complex primacies. That of the stamp seals would seem to be a case in point, where the orient does not necessarily own the older forms of particular types, and this may also be the case with the figurine forms of Tell es Sewwan. This analysis at any rate is based on particularisation of the traits involved.

The emergence of pottery in the Eastern area seems to fall in the second half of the seventh millennium rather than towards 6000 B.C. as in the Levantine areas already discussed. Nevertheless it was certainly not adopted at the same time in different areas and at different sites. The ceramic tradition is comparable at Jarmo, Sarab and Guran as Mortensen has pointed out (*Sumer* 1964, 28—36) when linking them, together with Shemshara, under the name of the Zagros Group. But there are now lowland sites like Tamerkhan with comparable material. Shemshara lacks the ceramic tradition of Jarmo, but its Jarmo-like pre-ceramic levels seem to be contemporary with Hassuna (*Sumer*, 1962, 73 sq). We have seen that Ali Kosh shows features similar to Jarmo and Sarab, although the upper level would seem to be later and the middle level even has hammered copper, while the ceramic parallels are not well stratified. They can also be found even farther afield, at Djari B and Mushki. So that while the group is legitimately defined as related²² it has a wide distribution in time and space and extends into the lowland zone not only ultimately at Ali Kosh but also as defined by the recent work of Joan Oates, especially at Tell es Sewwan, and in surveys near Mandali and Badra in Central Iraq on the East of the plain. Although Mortensen feels that the Hassuna-Samarra groups of the lowlands in the sixth millennium cannot be traced back to the Zagros group it would seem that Tell es Sewwan carries on and develops the figurine tradition of the Zagros group, and the two are in any case partly contemporary. (eg. Tell Shemshara and Ali Kosh which both seem to go on well into the second half of Period II, while at Sarab and Guran the blade tool tradition and marble vessels also go on into the sixth millennium). Braidwood also has pointed (*PIIK*, 161-2) to various similarities and dissimilarities of the Jarmo and Hassuna-Samarra assemblages, but the remark that „the bulk and variety of figurines seen at Jarmo were not available from Hassuna and Matarrah“ would not now apply to Tell es Sewwan, while in any case the idea of face-sherds would seem to link Gird Ali Agha with Matarrah and Hassuna. The chipped and ground stone industries remain as the major dissimilarities between the two- if one takes the figurine material together

²² It has in common the farming and herding developments, and the lithic industry of blades and microliths, the ground stone industry of bowls bracelets and beads, and the clay figurine tradition. Sarab, Jarmo and Guran have clay „nails“ (or stone bone or shell) while Shemshara which lacks the ceramic tradition of the group has marble, obsidian and serpentine nails, in the later half of the sixth millennium. As noted above (Ali Kosh) it may be premature to try and define this „group“ as related and the developments within a regional ecosystem (as studied by Hole & Flannery) should perhaps first be defined. Nevertheless in this east Mesopotamian area both these approaches by all these authors have proved valuable

with pottery and the architecture as links, albeit differentiated, between the two areas and cultural traditions.

But the question is rather whether there is any functional necessity for the chipped stone toolkit in its Jarmo form in the lowland area. At Choga Mami at the edges of the alluvium we have the opportunity to relate Jarmo and Hassuna material directly. It is also apparent however that there is earlier material in the lowland zone which may be of even greater relevance to the relationship of the plain to the uplands than is the differentiated culture of Hassuna. The toolkit is found at the edges of the lowland at Tell Urwell and Tell Rasein (PIIK, 49) and flint and obsidian, in addition to pottery, identical with Jarmo is found at Tamerkhan at the top of six metres of further material. It is here in all three cases at the edges of the plain near the foothills so that direct relation between the two areas is possible. But the possibility also remains that differences between upland and lowland industries are functional ones, just as is postulated in the Epirus by Higgs (1968) and that there was seasonal movement between the two areas, which is quite compatible with the idea of the „up-country seasonal temporary settlement“ postulated by Braidwood for Sarab. Functional differences are not to be expected in the figurine material for example. Hence the traditions found at Sewwan, or in the face-sherds, quite plausibly continue those of the upland area, between which and the lowlands it is possible to envisage cultural links and seasonal movement at an even earlier period. This means that the „Zagros Group“ as a purely upland group would probably be too narrowly defined. As regards seasonal movement, the scale of the whole Zagros is not so large as to preclude this, for it is in fact smaller than the area occupied by the „First Neolithic“ in Temperate South East Europe.

By the period of Hassuna lowland culture was already considerably differentiated. The obsidian projectile point of „Syro-Cilician“ tradition from Hassuna (Lloyd and Safar, *J.N.E.S.* 1945, fig. 22/9 and p. 269) may not in itself be convincing but it does serve to remind us that Hassuna is just as likely to have been receptive to the influence of its coevals in Syria as in the Zagros, and these are less well known. It is apparent however that the multi-level settlements of the Pre-pottery stage can be found over a wide area from Ali Kosh, to Jarmo VI—XVI and Ganj-i-Dareh Tepe, tentatively the lower levels of Tamerkhan, then Bouqras and Tell Mureyba'at and Levantine sites like Tell Ramad and the sites to be described from Anatolia. These thick deposits belong (pace the early radiocarbon date at Ganj-i-Dareh Tepe) to the end of Period I and the first half of Period II, while the way of life which they represent continued in the sixth millennium, as at the base of Sarab and Shemshara.

PERIOD II IN ANATOLIA. Late in Period I or early in Period II a number of sites were established in Anatolia which are described as Aceramic neolithic, but this may have to be qualified. Their beginnings are uncertain, but radiocarbon dates for Çayönü at least go back to the mid-8th millennium. In the absence of good evidence for most of the sites there seems no reason to extend their range far back into Period I. Five carbon samples have been taken from Aşikli Hüyük, but excavation has not been pursued on any scale at that site. That a site has no pottery does not mean that it is any earlier than, for example, Ilıcınar. What is of more

importance is the continuing emergence of parallels for the economic phenomena of the period before pottery already described from the Near East — not only the Aceramic Neolithic but also the type of economy described from Northern Mesopotamia. Geographically speaking three sites in Eastern Turkey belong to that province. Two are North West of Urfa, near Bozova (i.e. *Söğüt Tarlası* and *Biriz Köy : Anatolica* I, 1967, 6) and have early blade tool industries of a „pre-neolithic“ character, while *Çayönü* is near the copper mines of Ergani half way between Elazığ and Diyarbakir. All three are therefore between the upper waters of the Tigris and Euphrates. (*AJA*, LXIX, 1965, 138).

Çayönü is a village with complex architecture including houses with stone foundations and orthostats and buttresses. It uses native copper shaped into drills or pins, and malachite beads, flint, obsidian, and ground stone objects. In Braidwood's opinion (Ehrich 1965, 63) the ground stone industry and the few figurines are in the „Jarmo tradition“. Stone bowl fragments include decorated examples possibly comparable to Mureyba'at. (van Loon, 1965, 215). The radiocarbon dates lie in the last half of the 8th and first half of the 7th millennia. The economy is described as pre-ceramic neolithic, but insufficient data are yet available.

In the present state of research and publication these sites serve only to amplify the geographical picture to some extent. Together with the scanty economic data we possess they prove to be at their most revealing when viewed in the rather wide way here attempted. The remaining sites which represent Anatolian developments lie in Turkey north of the Mediterranean, in the central plateau and the mountains south of this.

*Aşikli Hüyük*²³ lies at about the same latitude as *Çayönü*, near the 38th parallel. More information is published from it, although it awaits excavation, which may modify the conclusions. These are, however, the two most northerly sites so far described. *Aşikli* is about 25 kms south east of Aksaray and is a mound showing six metre high sections, burnished red hard lime-plaster floors low down in these, mud brick walls without stone foundations and an obsidian industry which seems unchanged throughout. This is a blade industry with many scrapers fitting the picture of a hunter, possibly herding economy, although there are not a great number of projectile points. Complete retouch over even one face is rare on those which are found. There are some possible sickle blades but no querns or grain²⁴. Stone rubbers, pestles and other ground stone work appear however and a bone hook resembling later examples. Significantly enough the nearest parallel on which Todd rests is Bouqras, although he does so only on the basis of a search for typological parallels for the obsidian industry. His estimate for the date is c. 7500/7600 to about 6900/6800. The upper limit is arbitrary at present but final eighth millennium to early seventh would seem to cover the span of the site²⁵. On the basis of our summary to date,

²³ *Anatolian Studies* 1966, 139—163.

²⁴ Incidental practical light (relevant also to Mureyba'at) on the harvesting of wild modern grains from the area of *Çayönü* is thrown by Harlan, 1967.

²⁵ Recent radiocarbon dates confirm this estimate, without reaching Todd's upper limit. They range from 7008—6661 BC, clustering at 6800 BC.

however, we can go further than this and include this multi-layer stratified site, based presumably overwhelmingly on a hunting economy, with Bouqras not simply on the basis of typological affinities in the stone industry but because it fits in to the temporal and economic frame-work of Mureyba'at and the other sites already emphasised as being one of the most significant phenomena of early Period II or late Period I — within which span they will certainly soon be more precisely located. Ganj-i-Dareh Tepe may indicate that such settlements go much further back than this. Such „hunting settlements“ should ultimately be distinguished from settlements whose base is partly domesticated — the „Aceramic“ settlements.

As to the geographical position of the site this is consistent with a point already made, regarding a significant northern boundary in the region of the 39th parallel, as are the following quotations referring to surveys: „Ilicapinar south of Çihanbeyli marks the (northern) limit of the early neolithic province on the southern plateau, although neolithic man moved beyond these limits“. (Mellaart, A.S. 1961, 163); „...it is rather surprising that no recognisable traces of neolithic occupation have been found north of a line İnçesu-Ortaköy (north of Aksaray) — Çihanbeyli, despite a considerable examination of the area as far north as Yozgat“. (Todd, *Annual Report, Ankara Institute*, 1966, 11).

This northern limit on the plateau at about 39 degrees north is of interest when considering the relations between eastern Europe and the Near East, and in fact persists at least into the Chalcolithic period. It may be based on ecological factors. An alternative explanation for the absence of neolithic could be the presence of other human groups. The pressure-flaked obsidian industry is also found south of this limit. (See eg., Todd 1966.)

Aşikli may be in part contemporary with aceramic *Haçılar*, which has 1,5 metres of deposit without pottery or figurines or cereals²⁶, although there is a great deal of straw in the mud bricks and none of the levels was fired to preserve grains. The shallow aceramic mound underlies the larger late neolithic mound and its top is weathered and decayed. The fifth down of the seven levels has a carbon date of 6750 ± 180 (BM 127) — (7050 with 5730 1/3 life). There are small rectangular rooms up to $4\frac{2}{3}$ metres, and courtyards with hearths or ovens in them. Some of the plaster has red stripes on cream or solid red floors built over pebbles. Only larger walls have stone foundations; the straw and the ovens may indicate some agriculture and there are sheep, goat and cattle, besides marble balls and bowls, obsidian, polished axes, and skulls propped up on stones, upon virgin soil. There are few flaked stone tools for purposes of comparison with Aşikli. (A.S. 1961, Pl. XV/a.)

Görüklük Tepe, *Suberde*²⁷ on the western shore of lake Sugla has nearly three metres of aceramic deposits with 25000 faunal remains of deer and gazelle and of sheep, goat, pig and cattle which it is claimed were not domestic. Sheep, pig and red stag predominated (90%) then the aurochs and goat, wolf, fox and tortoise. No carbonised seeds were found nor pottery, but baked clay objects include pit linings of clay, human and animal figurines, and clay cones 2—3 cms high. The animal

²⁶ Mellaart 1967, 4 does however mention grains from the site as being domesticated and chronological comparable to those Beidha and Ali Kosh.

²⁷ A.S. 1966, 32—33; A.S. 1965, 137; *AJA* April 1966, 142; *Anatolica* I, 1967, 4.

figures include ridge-backed pigs, and the human ones a female figure with incised decoration which comes from the upper of the two prehistoric levels. There are carbon dates ranging from 6300—5900 with one at 5600 B.C. The obsidian industry includes points pressure-flaked on one side (that is to say, with more extensive flaking than at Aşikli), circular scrapers (a common type at Aşikli) and some backed blades and micro-blades less than 2.5 cms long. The small stonework includes 63 small polished axes, many stone beads and pendants, plano-convex rubbers, and other polished stone seemingly associated with the upper level. There is a good polished bone industry. The lower level, about 2 metres thick has no plaster floors or pottery, but unplastered walls in the upper part, and a basin 80 cms in diameter and 40 cms deep, with linings fired in situ, while the floors and benches are of smoothed mud. (The basin immediately recalls the unfired linings of Biserna Obala.) A copper awl (or piece of wire) 4 cms long belongs to this level. The second level has plaster floors and mud brick walls in bad condition. The site ought to be slightly later than the Haçılar aceramic, but until the obsidian industries are described in more detail it is not possible to set Suberde in relation to the antecedent industry of Aşikli and the subsequent industry of Ilıcapanar nor to show how Haçılar is set aside from this tradition. The distinction between Aceramic and hunting settlements should be borne in mind. The copper at Suberde is not substantially earlier than that from Çatal where it occurs in level X (6385 ± 101 . P. 782. 5730 $\frac{1}{2}$ life) but does somewhat antedate that from the „Hassuna“ of basal Tell es Sewwan in the early 6th MBC and from Ali Kosh 2 (5810 ± 330 . *Humble Oil Co.*) — using the dates literally for the purpose.

*Ilıcapanar*²⁸ is a small mound about 12 kms south of Çihanbeyli which has an obsidian industry with lances and arrowheads and no pottery, but in contradistinction to the aceramic sites above this neolithic site is probably to be dated to the time of Çatal Hüyük and probably nearer to 6000 BC than to the sites described above. The industry (quite absent from Haçılar) is identical to that of Çatal and closely parallels that of the Mersin neolithic and the Çukurkent group. There are green-stone („nephrite“) axes, which are also a feature²⁹ of Mersin, and of the Çukurkent neolithic which is however differentiated by the pottery and figurines which appear there. The area of Ilıcapanar is almost a desert as regards primitive agriculture, and this is still one of the most northerly neolithic sites in Anatolia; the lance heads point to a hunting economy and Mellaart may be right in suggesting also an exploitation of salt for exchange from the salt lake of Acituz Gölü at whose northern end the site lies. It points the fact that there is no good reason why an aceramic and a ceramic site should not be contemporary, and at Çatal Hüyük pottery was not in any case an important element of the material culture.

The pottery resemblances between the respective levels of Mersin (from about XXVI downwards) and the Çukurkent group (*Istanbul Mitt.* 1958 supra) help to substantiate the contemporaneity of the closely similar obsidian industries. That of

²⁸ *Istanbul Mitteilungen* 8, 1958, 82—93.

²⁹ e.g., Rekdemir Hüyük — *Istanbul Mitt.* 1958, 89; No. 45. Mersin — Garstang fig. 6. (level XXVI) and p. 16. (Both these are 4.5 cms. long).

Çukurkent resembles the neolithic (and early chalcolithic) unpainted burnished wares of Cilicia, without the incised decoration. There is a complete absence of painted ware among the pottery. Painting is present in the figurines, and for this the red stripes on the plaster Haçılar provide a sufficient precedent.

Çukurkent³⁰ is not excavated but has yielded much material. It is not a tell but a settlement on a natural hillock on the east side of lake Beyşehir 1 km NE of Çukurkent. There are stone cists with burials in or near the settlement and these have produced stone and clay figurines both human and animal, stone bowls, pins with animal and human heads, beads and ornaments and two clay stamp seals. Mellaart notes that pottery of the same type is found at Çatal. Kanal Hüyük in the same group has produced a figurine of grey clay with incised pointillé decoration (A.S. 1954, 184, No. 82) and Çukurkent a total of twelve published. They show a strong tradition of small stonework carving, here directed to the making of figures, which in south-east Europe too was a feature of this (and in Europe the following) millennium, and which is seen there too to be associated with such features as the small greenstone axes and possibly the grooving technique on small axes.

The *Çukurkent group* is defined in the Beyşehir-Seydişehir area and includes Hoyran Hüyük, on the west shore of lake Beyşehir, Kanal Hüyük at the NW end of lake Şugla, Kizilviran Hüyük, other sites like Rekdemir Hüyük lying in the area between these, and Çukurkent itself on the east shore of lake Beyşehir. The wider affinities of the group however extend further east to Çatal and Ilıcınar and Mersin, and just possibly to Erzerum, and it probably includes both neolithic and early chalcolithic material, so that the extent and duration cannot be thought of as too closely defined. Mellaart (A.S. 1961, 159—60) assigns Çukurkent to the late neolithic, roughly contemporary with Haçılar IX—VI, at or just preceding the middle of the sixth millennium, on the basis of the figurines and in the pottery the absence of hole-mouth shapes and predominance of light coloured wares. As to the figurines there is nothing to compare with those from the end of the LN at Haçılar from level VI, by which time also there we have the beginnings of painting on the pottery — not, as we have seen, discernible at Çukurkent. (There is one sherd, comparable to the beginnings of painting in the Haçılar neolithic level VI. (A.S. 1958, 151.). There are stamp seals at Çukurkent (A.S. 1954, 184, No. 91) of a type much closer to the chalcolithic than to those of Çatal in the EN. We could suggest therefore that the position of Çukurkent is somewhat that of the Kizilkaya neolithic in time (A.S. 1961, 166), immediately preceding Haçılar IX, and in view of the parallels in pottery (A.S. 1958, 151) probably continuing at least during Haçılar IX and VIII³¹. At Kizilkaya hole-mouth dark faced burnished wares appear, in lesser quantity, and there are small greenstone axes just as at Ilıcınar, Mersin and Çukurkent. Finally the pottery of Alan Hüyük at the south end of lake Beyşehir (A.S. 1961, 168, fig. 5) is indistinguishable from that of Çatal (A.S. 1961, 162, fig. 2). These sites (not Kizilkaya) share an obsidian industry with antecedents at Suberde and Aşikli but absent, whether before or after, from Haçılar.

³⁰ A.S. 1954, 180; Bittel, *PZ* 1949/50, 135; Ormerod, *B.S.A.* Athens 1912—12, 48.

³¹ And if F15 is any indication continuing until Haçılar VI, or alternatively, until in a position to influence the products of Haçılar VI.

Some of the traits relating to the site of *Çatal Hüyük* are given in the accompanying diagram. Only certain points from this rich site can be dealt with here. It begins at some time in the middle of the 7th millennium with level VI (which shows two levels of building, VI A and VI B, only in the houses) starting the 6th millennium, and ending about 5700 with levels I and 0. Painting is confined to the walls and figurines and hardly developed on the pottery, which is not an important element in the rich inventory. The stamp seals which occur in levels VI, IV, III and II, can be paralleled at Nea Nikomedeia (particularly, eg., A.S. 1964, 98/6 from level IV)³² and on radiocarbon grounds must begin at the same time, the 58th or 59th century. The clay figurines come also from levels VI—II, with stone ones in VII but particularly in VI. The bone belt hooks from level VI are closely paralleled in Nea Nikomedeia. The upper levels of *Çatal* are presumed to overlap with *Haçilar* IX, and the base of the site to show similarities in the pottery to the top levels of *Beldibi* B. It should be noted that the evidence for cattle domestication at *Çatal* is among the earliest anywhere (c. 5800 or even 6500 B.C.) and that there is no evidence for domestic sheep or goat. (Perkins D., 1969).

There are both schematised figurines (levels IV—VIII — see A.S. 1962, Pl. VII/a) and naturalistic ones, partly coeval as we have cause to expect. The first are pillar-like, with pointed heads and expanded bases, but in this category sheep, goats and cattle predominate and these figures are found in substantial numbers deposited between the walls of buildings (A.S. 1963, 78 and Pl. XVIII/a).

Less common in level VI are the naturalistic figurines, but a fine example is provided by the seated clay headless female figure, with the hands on the knees and the head missing. (A.S. 1963, 92). The fingers are shown and the navel and nipples are impressed. The clay is creamy with designs in red paint.

From level II come nine figurines from a shrine, one of them stone and one the seated female figure flanked by two leopards (A.S. 1963, 94, fig. 30) with their hands on breasts, stomach or thighs, and legs folded under them. A turban-like head dress is shown. One is standing (A.S. 1963, 93) with a fringed dress.

The stone figures from *Çatal* are described in A.S. 1963, 82 sq. They are mainly from level VI. A group of thirteen was found in one shrine, four in an adjacent building, two others in other buildings in this level, and frequently accompanied by natural concretions. They make considerable use of the natural shape themselves indeed, elaborating this with incision. They are all different because of this and not one suspects because they are heirlooms as Mellaart suggests (A.S. 1963, 82). The materials are white marble and black, brown, blue or grey limestone. The natural concretions are found at Nea Nikomedeia also on occasion. Another stone carving is the white marble vulture (?) (A.S. 1963, 90, fig. 26) also from level VI.

Further stone figures come from levels VI and VII, and these are of chalk or calcite (A.S. 1964, 73 sq.) as well as alabaster and limestone. One (A.S. 1964, Pl. XVII/a) is as schematised as a Yarmukian pebble figurine, although it must precede these by over a millennium.

³² Parallel motifs are found in the wall paintings, eg. *Anatolian Studies*, 1963, Pl. III, level III; and in the painted design on the legs of the figurine A.S. 1963, 92, level VI; or in the wall paintings A.S. 1962, Pls. X—XI, level VI.

CATAL HUYÜK

	SHRINES	WALL PAINTINGS	WALL PAINTINGS WITH HUMANS.	STAMP SEALS	COPPER, LEAD.	STONE FIGS.	CLAY FIGS.	SCHEMATIC CLAY FIGS.	RED PLASTER.	BELT HOOKS.	RED OCHRE BURIALS	BONE SPATULAE.	FLAX	OBSIDIAN MICROLITHS	PAINTED FIGS.
--	---------	----------------	-----------------------------	-------------	---------------	-------------	------------	----------------------	--------------	-------------	-------------------	----------------	------	---------------------	---------------

0															
I															
II	*			(7*)	*	(*)	*					*		*	
III	*	*	*	(3*)	*	(*)	*				1			(*)	
IV	*	*	*	(8*)	*	(*)	*	*			3	*			*
V		*	*		*		*	*			1				
VIA	*	*		(2*)	*	*	*	*	*		1	*			*
VIB	*	*			*	*	*	*	*		3				
c. 6000 BC.															
VII	*	*			*	*		*			7	*			
VIII	*	*			*			*			4	*			
IX	*	*						*			1				
X	*	*			*										
XI									*						
XII									*						
XIII															

The stone figures from the upper levels are fewer. Level IV has produced a complete standing female figurine (A.S. 1962, Pl. IX/a—c) in alabaster and level III a seated figure (*ibid.* Pl. VIII/c) and a head (*ibid.* Pl. IX/d). From level IV a painted clay figurine (*ibid.* Pl. VIII/b) is almost identical in style and size to the seated stone one from level III, just as the two clay standing ones from III and IV (A.S. 1962, Pl. VIII/a and d) are very similar.

*Haçılar*³³ has produced nine levels of late neolithic and early chalcolithic together with a series of radiocarbon dates dating these to the second half of the sixth millennium, or with a half life of 5730 to about 5700 onwards. (At 5568 half life this is from about 5540 onwards.) The basal levels, IX—VII are of relatively short duration and most of the information for the late neolithic comes from its upper level, VI. IX is a thin stratum of earth and pottery directly overlying bedrock and VIII and IX comprise the two floors of one building level. (A.S. 1961, 40). VII again is no more than an earlier floor of level VI, the burnt level which produced a large series of very accomplished naturalistic female figurines, described in A.S. 1961, 47 sqq. The plan of the houses from which these come is given in A.S. 1961, 42—43, fig. 2. Contemporary with them is a deposit of stylised torsos (A.S. 1961, Pl. VI, d and e) of which about ten were saved, together with five clay bars and a small greenstone pendant (*ibid.*, Pl. VI/c, d); all come from house Q2 from a niche or „serving hatch“ on the other side of which lay a „very steatopygous“ larger figure, also with a wooden head. The principle of these recalls the „acroliths“ of Thessaly. The existence of all these figurines contemporaneously with the remarkable naturalistic ones and with the stone slabs with roughly incised eyes and features (an almost complete one with one leg missing comes from house P1) is a salutary reminder of the impossibility of applying naive ideas of typological development to assigning relative priorities in time to figurine material where other data are absent. Apart from these three types level VI has hollow theriomorphic vessels³⁴, and the recumbent deer and the boar from house Q (A.S., 1961, Pl. XIV); the treatment of the muzzle of the former recalls that of the Nea Nikomedeia and the Lakavica pigs. There is also a use of plastic relief on vessels (A.S. 1961, 68) and a face lid with incised eyes from this level, a small mother of pearl (freshwater mussel) figure 3,5 cms high (A.S. 1961, 68 and A.S. 1958, Pl. XXXII/c), carved bone spatulae with animal heads or plain, small greenstone axes and chisels, stone marbles and copper ore, six curved polished antler sickles with slots and blade inserts, and in the pottery (although monochrome wares predominate) the appearance of rudimentary painting in red on cream. (A.S. 1961, 67, No. 4). All these traits are therefore contemporary with the naturalistic figures from the adjacent houses Q3 and 5, and some from area P. Some are baked and some unbaked, nearly 20 are almost complete, 35 is the number restorable on paper and parts of perhaps another 25 may be represented; it is not proposed to repeat the descriptive data found in A.S. 1961 for this large collection, which is at present unique. Relevant features however are the use of black paint for hair or pupils, and white paint for the dress as well as black. A sort of apron is represented (eg., fig. 9, fig. 11). The figures lie, stand or sit, sometimes on animals and may carry animals. The largest are usually red burnished and standing. Fingers are very schematically shown and mouths never. They may have tiered conical head dresses, buns or pigtails and all the adults are female. The eyes are incised with two lines after the manner of the stone slabs (A.S. 1961, Pl. V/d) or the face vessel (*ibid.*, fig. 27, No. 34) which also has the border of the hair at the

³³ A.S. 1958, 1959, 1960 and 1961.

³⁴ As at Göruklik Tepe, Jarmo, or many other sites animal figurines are abundant at *Haçılar* but not emphasised in reports.

HAÇILAR

Level		RUDIMENTARY PW — (monochrome predominates)	SOLID & LINEAR PW — (monochrome predominates)	SOLID PW LINEAR PW W/R PW	STANDING figurines LYING AND SEATED figurines.	STAMP SEALS	ANIMAL figurines	PLASTIC RELIEF	BONE SPATULAE	PW Anthropomorphic vessels.	FACE LID. INCISED FACE SLABS.	PELLET EYES (coffee bean)	LOW PEDESTALS with cut-out window: PAINTING on figures.	Theriomorphic vessels.	Mother of pearl fig.	Torso figs. & clay bars.	Wooden insert heads.	Greenstone chisels, pendant, etc.	Stone marbles.	Copper ore, or copper.	ANTLER SICKLES.
I				*	*			*	*	*			*								*
II				*	*	*	*	*	*			*	*								*
III				*	*			*					*						*		
IV				*	*			*					*						*		
V		*			*			*				*	*						*		
VI		*			*	*		*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
VII	L. N.																				
VIII																					
IX																					

temples incised in the step-like way seen on virtually every head of a figure from this level. This may give some comfort to the idea that very specific traits in association document a close affinity, nevertheless these two same traits appear on heads from Agio Gala and from Beycesultan and in the latter case, although unstratified, scarcely earlier than Early Bronze I! The combination and recombination of traits makes „affinities“, however defined, a matter therefore of probability, and

for this reason we can for the time being only give precedence to establishing priorities, to the study of spatial and, with the help of radiocarbon, of temporal distribution. The step-like incision of the hair reminds us that the face lid of level VI may be turned upside down and used as a cup and that the enigmatic „abstract“ designs of the solid style of painted ware can in some cases be regarded as conventionalised versions of the painting of faces on vessels. The step-like edge of the hair lends itself to this, and the bun of the figure may be rendered by a lug. Thus the tradition of face vessels can be given continuity through the levels — IV, III and II — of solid style painting. One such vessel even has obsidian inlay³⁵, in the position of the eyes, which is a feature of the level I face vessels.

It is a constantly recurring feature of research in these periods that the discovery of antecedents for highly stylised features renders these comprehensible. This tendency to render with conventional signs seems to be consistently present, and partly explains what we mean by an artistic tradition, a transmitted mode of execution. It does not of course preclude the adoption on occasion of the convention by those unfamiliar with the tradition and its consequent rendering without understanding. (A stock example of this would seem to be the degeneration of Classical coin designs at the hands of the Celts). But this is not a commonplace in the Neolithic at this time and place, and in general it is easier to produce evidence for substantial continuity. Some of the Haçilar vessels explicitly repeat the same design in positive and negative versions and it is not difficult to see the Amzabegovo vase as a provincial version of this tradition repeated without full comprehension. The exigencies of woven design may also, as Mellaart claims, play some part.

A final figure which must be mentioned from Haçilar VI is the lying woman (A.S. 1961, 59, fig. 20) whose posture on her front with the legs bent up beside the body reminds us that naturalism is not photographic and that there remains the possibility that were stylistic antecedents to be discovered we might still come to the conclusion that the greenstone „frogs“ from Nea Nikomedeia were human beings.

From level V comes the only example of „coffee-bean“ pellet eyes from Haçilar, or indeed from Anatolia. (Mellaart, *Earliest Civilisations of the Near East*, 109). In this level while monochrome pottery still predominates both solid and linear patterns appear in the painted ware. There is an ibex figure in plastic relief. This level begins the early Chalcolithic but it essentially continues the early neolithic.

Levels IV—II see the full development of the solid, red on cream painted style. The early chalcolithic figures are all standing and plastic relief, painting on figurines and the presence of copper continue throughout the period. From IV comes a torso with arms stuck out but no indication of their detail nor head. (A.S. 1958, 147, fig. 10). It is red painted.

A very similar torso is found in level III (A.S. 1958, 147, fig. 9/4.) together with three other figures (A.S. *ibid.*, fig. 9/2, 3 & 5) — the right side of a standing female figure (whose manufacture in halves, arm position and expanded feet are found in Greece), a rod like head with a plastic pigtail at the back and pellet eyes without incision, and a left leg of a figure like the half one, but with slight indication

³⁵ Verbal information, Mr. James Mellaart.

of a knee, and with a red „shoe“ in solid paint and a red fringe or apron before and behind, on cream base. This feature is one of the closest parallels for the red-on-cream apron occurring on a hollow figurine from Nea Nikomedeia, although the shapes of the two figures are not closely related. Aprons occur in the First Neolithic of the Sofia basin. In level II the fabric and shape of A.S. 1958, 146, fig. 9/1 are the same as the standing half-figure from level III, the hands only being to the sides instead of to the breasts. There are also a painted hip fragment (A.S. 1958, 147, fig. 10) and a standing figure (A.S. 1960, 104) painted all over the right side in solid red and with circles all over the left side. Level II has an animal head (A.S. 1958, 147, fig. 10) and this level has also produced stamp seals (Milojčić, *JRCZM*, 1964, fig. 1/2, 3, 4) and bone spatulae.

Level I has linear painted ware of the later style and face vessels of red on cream in this style, with eyes, nose, ears, eyebrows, chin or even navel inlaid in obsidian. (A.S. 1960, Pl. XV, (which is restored with sherds which do not belong.) The two headed vessels in the British Museum, No. 134686, is incontrovertibly similar and has obsidian eyes and a five cornered body. It is built on a hard fired core, visible in the left arm where this has broken away.) There are some painted hollow feet in this level which suggest a standing type too. Nea Nikomedeia would on the evidence of carbon dates be almost a millennium earlier than these features which again recall its face vessels, particularly the painted one, but also painted hollow feet. Mellaart cites the carbon date of 5100 ± 200 (i.e. W 660) for the Samarran parallel from Hassuna level V (A.S. 1960, 104). There is a very small proportion of white on red painted ware from level I, which is one of the parallels cited for Starcevo features at Haçilar. (A.S. 1960, 92). Mellaart also cites oval vessels³⁶ which occur at Galepsos (which is despite the black on red painting not convincingly as early as Starcevo), and low pedestals sometimes with round or triangular windows. This last is quite uncommon if not entirely absent from Starcevo, and apart from Greece might be found by the time of Maliq I in Albania (Prendi, *Studia Albanica* 1966. Tab. I/12). A bowl on four low feet from Haçilar is also cited, which is a very generalised and isolated parallel for a feature common in Kremikovci, Criş, Starcevo and Körös.

All these weak parallels for Starcevo come from the latest levels at Haçilar. at the end of the sixth millennium. But against this attempt to find Anatolian influences in that culture one must set the very specific evidence of figurines, especially the Rod Heads³⁷ with their incised hair which consistently point to a relationship between Starcevo and Greek sites. This remains true moreover of Trestiana in the Moldavian Criş so that this element is strongly represented even there. One may perhaps infer from the distribution of the white on red painted ware that the east of Roumania had connections also with eastern Bulgaria, the Marica basin; beyond this it is not possible to take the step into Anatolia. The „fortress architec-

³⁶ The present author has found an oval base at Starcevo itself, but this is not a usual feature of the culture; they do however occur in the Greek EN I (Early Monochrome) repertory at Ghendiki and Achilleon, and therefore we must suppose earlier in this millennium.

³⁷ See Nandris, *Belgrade Colloquium on the Early Neolithic*, Oct, 1969, forthcoming.

ture" and close plan of Haçılar I are not repeated in south-east Europe, nor does western Anatolia, as Mellaart often points out, generally adhere to the custom of intramural burial represented in Starcevo, Nea Nikomedeia and Greece.

Three unstratified heads from Haçılar are shown in *A.S.* 1958, 148, Nos. 1, 2, 4, and assigned to level II. These again may be set against those from Agio Gala and Beycesultan. These are later and show the mouth, which was never indicated at Haçılar.

It is worth commenting on the unstratified single find from *Kayirliköy*, because of its geographical position.

This figurine is in Afyonkarahisar museum (Inv. No. 2759) and is published (Bittel 1950). It comes from Nahiye Banaz (= Banas) in Western Phrygia at the head of upper tributaries of the Menderes which leads down to the coast of Ionia. It is of grey lightly burnished clay, hard fired, 7.7 cms, high and 5.95 cms wide, a seated female figurine with left hand to breast and right hand to thigh. The legs are folded with incised toes on the left one which points inwards. The surface layer is of a finer clay. The lower back and buttocks are well modelled but the upper back is flatter. The head on an elongated neck has incised eyes and mouth and a bun-like head dress. The navel is deeply incised.

The traits which would place this in the fifth or second half of the sixth millennium and not earlier are mainly those of position, elongated neck (the Çatal figurines do not elongate the neck but of course those from Nea Nikomedeia do) and eye treatment, and the fact that it in general modelling resembles figurines of the Sesklo period in Greece. The stylistic arguments are quite inconclusive but it would seem to fit into the Early Chalcolithic better than out of it. Its main interest is its location. Folded leg postures occur both at Tell es Sewwan (in level I largely) and in the figurines discussed by Weinberg 1951.

An analysis is given for the *Knossos* Neolithic figurines; these are published (J. D. Evans, 1964). But it is not intended to discuss them in detail, since this cannot be done in relation to the traditions of mainland Greece at present.

Level	Figurines		C 14
I	—	0	(5568 $\frac{1}{2}$ life)
II	* * * *	7 MN/LN	
(a)	—	MN/LN	
IIIb	* * *	3 MN	3730 \pm 150
IV	* * * * *	30 EN II	
	* * * * *		
	* * * * *		
	* * * * *		
	* * * * *		

V	* * * *	11	EN I	5050 \pm 180
	* * *			4190 \pm 150
	* * *			
VI	*	1	EN I	4260 \pm 150
VII	*	1	EN I	
VIII	* * * *	4	EN I	
IX	*	1	EN I	5260 \pm 150
X	—	0		6100 \pm 180; 5980 \pm 130; 5790 \pm 130 (Grain).

The increase in figurines in the EN II is seen to be foreshadowed at the end of EN I.

Cyprus, like Crete, has material which cannot be traced to sources outside the island. The resemblances of the stone vessels to those of a much earlier period in the Levant has already been noted and further parallels may be found in North Africa (See Camps — Fabrer 1966) — again without prejudice to the chronology involved. The radiocarbon date for *Khirokitia*, the earliest Neolithic I of Dikaïos (Dikaïos 1962, 180) is 5685 \pm 100 (5568 1/2 — life) and the use of pottery seems to have been abandoned in favour of andesite vessels. Such features as the scratched pebbles (Dikaïos 1953, Pl. X/c) can be equated to those of the Yarmukian at the end of that millennium? (eg, Sha'ar Hagolan — *IEJ* 1950—51). Two of these come from the same floor level of tholos XLVII (Dikaïos 1953, fig. 98 and p. 310) as the unbaked clay head (Inv. No. 1063) which is one of the best known pieces from the site. This has incised herringbone hair behind and on the forehead, in addition to wavy plastic braids. (Dikaïos 1953, Pl. XCVIII; p. 183) *Khirokitia* again combines considerable, even municipal, building works with sickle blades and grinders but no direct grain evidence and no pottery. The material to fill the period between this and the Neolithic II (3500 \pm 150 at Sotira) and the chalcolithic material before the Early Bronze Age which began c. 2300 B.C. is as yet not great. From Erimi in the chalcolithic, probably about 3000—2500 B.C. comes a head with pellet eyes and eyebrows, nose, nostrils and hair outline shown. (*Syria* XVII 1936, Pl. 67/5).

LIST OF RADIOCARBON DATES FOR THE NEAR EAST AND ANATOLIA

All dates are quoted B.C. and with 5568 half life. Where conversion has had to be made from dates quoted at the 5730 half life this has been done to the degree of accuracy obtained on a slide rule and with a factor of 1.03. Some authors do not specify the half life quoted, so that there remains a doubt in some cases. The laboratory numbers have been quoted but dates have not been omitted simply because this is not obtainable.

For lists of dates relating to Central & South East Europe reference may be made to Neustupny, E., 1968.

THE NEAR EAST

TELL MUREYBA'AT

8050±99 P 1215
 7542±126 P 1224
 8142±118 P 1216
 8265±117 P 1217
 8018±115 P 1220
 7954±114 P 1222

Both for lowest level but one (of 17 levels,
 6—7 m thick). Wild grains and animals.
 Basal I.
 II.
 X/XI.
 XVI.

JERICHO

9216±107 P 376
 7950±70 GrO 942
 8300±200 BM 105
 7825±110 P 378
 7705± 84 P 379
 7632± 89 P 377
 7220±200 BM 115
 7006±113 P 382
 6708±101 P 381
 6885±210 F 40
 6720±200 F 41
 6660± 75 P 380

Mesolithic
 Mesolithic
 PPN
 PPN A
 PPN A
 PPN
 Mid PPN B
 PPN B (Later stratum than P 381)
 PPN B
 PPN
 PPN
 PPN B

JARMO

The average of W 607—8 and 651—2 is held to give c. 6750 for the PPN of Jarmo.

GANJ-I-DAREH TEPE

8450±150 GaK 807
 6960±170 GaK 994

PPN (Lowest ash zone)
 PPN

ALI KOSH

7950±200 UCLA 750 D
 5720±170 I — 1489
 5430±180 I — 1496
 8000±190 I — 1490
 6900±210 Shell 1174
 6475±180 Humble Oil 1816
 and 1833 (Identical)

I
 I
 I
 II
 II
 II

6460±200 Shell 1246	II
6300±175 Humble 1845	II
6150±170 I — 1491	II
5820±330 Humble 1848	II
5810±600 SI 207	II
6970±100 SI 160	III
6940±200 SI 160 Repeat	III
5870±190 I — 1494	III
5270±160 I — 1495	III

TEPE SABZ

7100±160 UCLA 750C	I
4790±190 I — 1497	I
1AD 490±140 SI 255	I
5510±160 I — 1501	II
5250±1000 ! SI 206	II
4975±200 UCLA 750B	II
4520±160 I — 1493	III
3460±160 I — 1500	III
5010±140 I — 1502	IV
4220±200 SI 203	IV
4120±100 UCLA 750A	IV
4110±200 SI 204	IV
4100±140 I — 1499	IV
3910±230 I — 1503	IV
3820±120 SI 156	IV
3750±250 SI 205	IV

BEIDHA

6990±(160) K 1086	VI PPN
6765±100 P 1378	VI PPN
6760±160 K 1082	VI PPN
6596±100 P 1379	VI PPN
6830±200 BM 111	IV PPN
7178±103 P 1380	IV PPN
6780±(160) K 1084	IV PPN
6815±102 P 1381	IV PPN
6690±(160) K 1083	V PPN
6600±(160) K 1085	II PPN
6942±115 P 1382	Late II PPN

BOUQRAS

6290 \pm 100 GrN 4852
 6190 \pm 60 GrN 4818
 6010 \pm 55 GrN 4819
 5910 \pm 60 GrN 4820

PPN. Upper level I.
 PPN. Basal level I.
 PPN. Level II.
 PPN. Level III (de Contenson 1966; but according to *Radiocarbon* 9, 1967, 128 level III is pottery neolithic.)

TELL RAMAD

6250 \pm 80 GrN 4428
 6140 \pm 50 GrN 4821
 6260 \pm 50 GrN 4426
 5970 \pm 50 GrN 4427
 5950 \pm 50 GrN 4822
 5930 \pm 50 GrN 4823

Basal level I. PPN.
 Basal level I. PPN.
 Level I. PPN with plaster skulls.
 Level II. Chalk wares.
 Level II. Chalk wares and figurines.
 Level III. Cf. Byblos EN, Amouq A, Ras Shamra V B.

RAS SHAMRA

6410 \pm 101 P 460
 6192 \pm 100 P 459
 5740 \pm 112 P 458
 5234 \pm 80 P 457

1 st building level of V C, 13.75—14 m., Aceramic.
 13 m. PPN. Level V C.
 11.15 m. Early pottery.
 9 m. Neolithic.

KHIROKITIA

5685 \pm 100 St 414—415

PPN

BYBLOS

5043 \pm 80 (B.M.B. 1961, 81)
 4592 \pm 200 W 627

Byblos A. Middle of first of three neolithic levels.
 End of same level

TEPE GURAN

5810 \pm 150 (Copenhagen: Mortensen, in Meldgaard et al 1963, 120, n.)
 Level H.

TEPE SARAB

6010 \pm 100 P 466
 5694 \pm 89 P 467
 5655 \pm 96 P 465

MATARRAH

5620 \pm 250 W 623

II/4. (Later than Hassuna II).

TELL HALAF

5620 \pm GrN 2660

HASSUNA

5090 \pm 200 W 660

Level V (As painted face vessel).

HAJJI FIRUZ

5319 \pm GrN 2660

BELT CAVE

5330 \pm P 19 A, B

Early pottery

TELL ES SEWWAN

5506 \pm 73 P 855

Pre level I

5349 \pm 86 P 856

Level III

4858 \pm 82 P 857

Level I

0.32

ANATOLIA

ÇATAL HÜYÜK (Further dates below.)

6200 \pm 101 P 782

X

6295 \pm 102 P 779

IX

6010 \pm 97 P 770

VIII—VII

5805 \pm 94 P 777

VI B

5730 \pm 94 P 797

VI B

5680 \pm 94 P 772

VI A 2 Stamp Seals in level

VI (Nos. 19—20).

5650 \pm 92 P 778

VI A

5835 \pm 93 P 781

VI A

5605 \pm 96 P 769

VI A

5740 \pm 94 P 776

VI A—V

6140 \pm 99 P 775

V—IV 8 Stamp Seals in level IV (Nos. 11—18).

5045 \pm 94 P 774

IV—III 3 Stamp Seals in level III (Nos. 8—10).

5635 \pm 79 P 796

II 7 Stamp Seals (Nos. 1—7).

ÇATAL HÜYÜK WEST (Pennsylvania dates).

5445 \pm 92

IX

5650 \pm 79

VI

5275 \pm 131

II a

5195 \pm 119

I a

ÇAYÖNÜ

7570 \pm 100 GrN 4458
 7250 \pm 60 GrN 4459
 6840 \pm 250 M 1609
 6220 \pm 250 M 1610

Aceramic

"
 " Level 4—5.
 " Level 4—5.

HAÇILAR

6750 \pm 180 BM 127

Aceramic mound (Also attributed to level
 V, early chalcolithic.)

5390 \pm 94 P 314

IX, LN.

5820 \pm 180 BM 125

VII, LN.

5400 \pm 85 P 313 A

VI, LN.

5600 \pm 180 BM 48

Burning of VI.

5220 \pm 134 P 316

IIa. Early chalcolithic.

5040 \pm 121 P 315

Ia. Early chalcolithic.

MERSIN

6000 \pm 250 W 617

Basal level

CAN HASAN

Four Pennsylvania dates for level 2b -

4935 \pm 804937 \pm 804855 \pm 824770 \pm 78

BEYCESULTAN

4960 \pm 58 P — 298

XXVI. Late chalcolithic.

4690 \pm 62 P — 297

XXVIII. Mid late chalcolithic.

ÇATAL HÜYÜK

5549 \pm 93 P — 1361

V.

5711 \pm 99 P — 1375

VI (Post).

5961 \pm 103 P — 1363

VI. (Beam).

5779 \pm 80 P — 1365

VI A.

5954 \pm 111 P — 1362

VI B. (Post).

5986 \pm 98P — 1364

VI B. (Post).

5903 \pm 97 P — 1367

VIII.

5734 \pm 90 P — 1366

VIII.

5987 \pm 109 P — 1369

X.

5894 \pm 102 P — 1371

X.

6965 \pm 85 P — 1372

X.

6086 \pm 104 P — 1370

X.

5807 \pm 92 P — 1374

XII.

SUBERDE

5957± 88 P — 1385	Upper II (lower of 2 levels).
6045± 76 P — 1386	Upper II (lower of 2 levels).
6326±300 P — 1387	Lower II.
6226± 79 P — 1388	Lower II.
5634± 85 P — 1389	Lower II.
6299± 91 P — 1391	Lower II.
6570±140 — 1867	Aceramic

AŞIKLI

7008±130 P — 1240
6843±127 P — 1241
6828±128 P — 1242
6857±128 P — 1238
6661±108 P — 1239

TABULATION OF DATES FOR NEA NIKOMEDEIA, HAÇILAR & ÇATAL HÜYÜK
(All 5568 half life)

HAÇILAR	Id	NEA NIKOMEDEIA	
5000	Ic		
	Ib	Spoons ; White on	
	Ia 5040 Early Chalco.	red painting	
	Iib	(Level I).	
Solid style painting	Iia 5220 Early Chalco.	Later stamp seals.	
	III		
	IV		
	V	Pellet eyes once.	5331
	VI 5400 LN	6 sickles	
	VII		
ÇATAL	0	VIII	
5000	I	IX (5390) LN	
	II	5635	7 stamp seals
	III	5645	3 stamp seals
	IV	(6140)	8 stamp seals
	V	(5740), (5549)	
	VI A	5605 (destruction, 2 stamp seals)	5607
		5711, (5961) ... (level VI)	. .
		5650	Belt hooks (level VI)
		5680 (beginning)	
		(5835), 5779.	
	VI B	5730	
		5805	
		5954, 5986	5830

6000

VII	6010
VIII	5903 (5734)
IX	6295
X	6200 (6086, 5987, 5894, 5965)

(6210)

HAÇILAR (aceramic mound ?) 6750

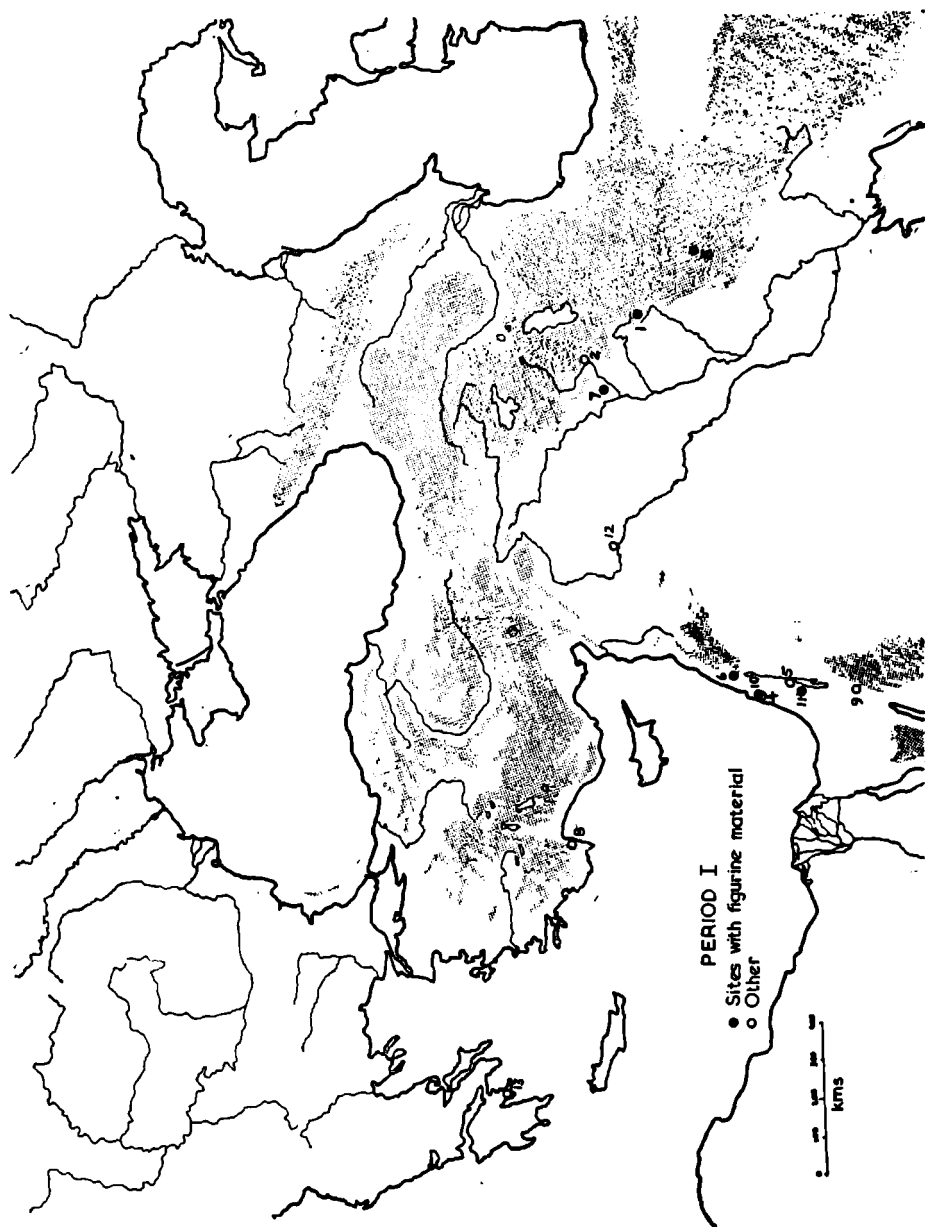
KEY TO MAP OF PERIOD I (9000—7000 BC)

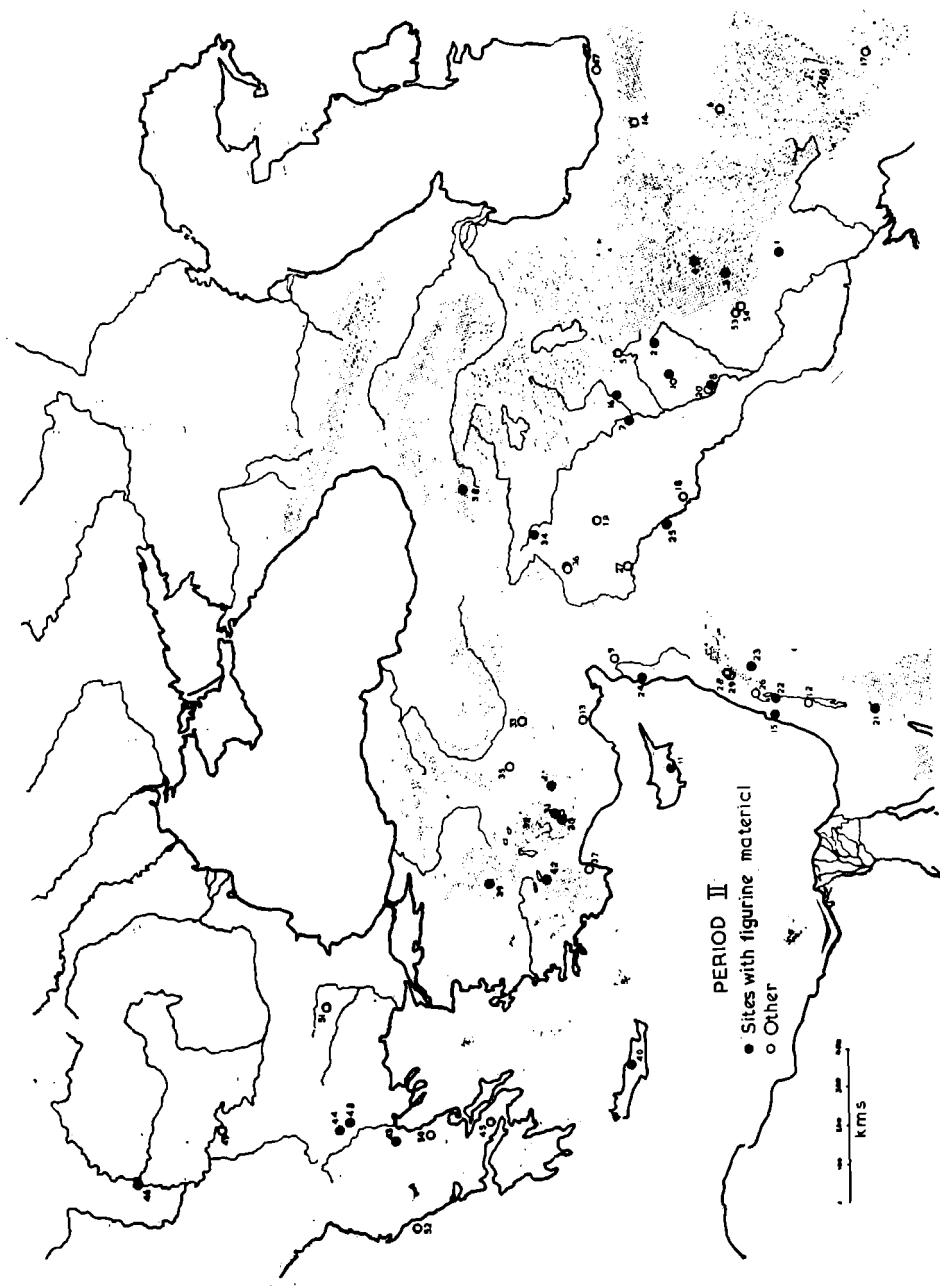
1. Karim Shahir
2. Zawi Chemi Shanidar
3. Tepe Asiab
4. Nahal Oren PPN A
5. Jericho PPN A
6. Ain Mallaha
7. M'lefaat
8. Beldibi — Kumbuçagi C
9. Beidha
10. Mugharet el Wad
11. El Khiam
12. Tell Mureyba'at
13. Frangthi cave.

KEY TO MAP OF PERIOD II (7000—5000 BC)

Site	Indication of date
1. Ali Kosh	Early 7th MBC onwards
2. Jarmo	Early 7th MBC
3. Tepe Guran	Late 7th and all 6th MBC
4. Tepe Sarab	Early 6th MBC
5. Shemshara	Late 6th MBC
6. Sialk I	6th MBC
7. Hassuna	Late 6th MBC
8. Tell el Sewwan	Early 6th MBC
9. Amouq A	Early 6th MBC
10. Matarrah	Mid 6th MBC
11. Khirokitia	Mid 6th MBC (5685±100)
12. Jericho	(Later PPN in Early 7th MBC ?)
13. Mersin	Basal neo. c. 6000 BC
14. Chashmah Ali	As Sialk I or later.
15. Nahal Oren	As Jericho. Figurines above PPN I, which compares with Jericho PPN B
16. Gird Ali Agha	Cf upper Jarmo or lower Hassuna.
17. Mushki and Djari B	Cf upper Jarmo ?
18. Baghouz	Hassuna / Samarra material
19. Chagar Bazar	Hassuna / Samarra material

20. Samarra	Hassuna / Samarra material
21. Beidha PPN B	Early 7th MBC
22. Munhata PPN B	
23. Tell Ramad PPN B	Mid 7th — Early 6th MBC
24. Ras Shamra PPN B	
25. Bouqras „PPN“	6300—5900 BC
26. Tell Eli PPN and pottery Neo.	
27. Tell Mureyba'at	Continuing from Period I ?
28. Labwe	Early pottery Neo 6th MBC
29. Ard Tlaili	Early pottery Neo 6th MBC
30. Suberde „PPN“ and pottery	From late 7th MBC
31. Kanal Hüyük	Çukurkent group
32. Çukurkent	Çukurkent group or Seydeşehir / Beydeşehir group)
33. Aşikli Hüyük	Around 6800 BC (7000—6600 BC)
34. Çayönü	Mid 7th MBC
35. Ilıcapiınar	
36. Bozova sites	
37. Beldibi B	
38. („Erzerum“ figurine ; doubtful provenance.)	
39. Kayirliköy	
40. Knossos	
41. Çatal Hüyük	
42. Haçılar	
43. Nea Nikomedeia	
44. Vrsnik	
45. Elateia	
46. Gylarét	
47. Belt cave Neo.	
48. Lakavica	Early 6th MBC
49. Lepenski Vir	
50. Argissa	5400—4800 BC 5550±90 Grn 4145 for level with Early Painted ware. (Sic.).
51. Asmaska	Early 5th MBC
52. Sidari	Mid 6th MBC
53. Choga Mami	
54. Tamerkhan	

LIST OF WORKS CITED IN THE TEXT

- Anati, E. 1968. *Anatolia's Earliest Art*, *Archaeology*, Jan. 1968, 22—35.
- Angel, L. 1966. *Human Skeletal Remains from Karataş*. *ASA* 1966, 255—257.
- Arne, T. J. 1922. *Den äldsta bebyggelsen vid Bosporen*. *Forvannen* 1922, 112—128.
- Bate, D. 1940. *The Fossil Antelopes of Palestine in Natufian (Mesolithic) Times*. *Geol. Mag.* 77. 418—33. 1940.
- Bittel, K. 1950. *Einige Idole aus Kleinasien*. *PZ*, XXXIV/V 1949/50, pt. II, 135—144.
- Bostanci, E. Y. 1959. *A New Palaeolithic site at Beldibi near Antalya*. *Anatolia IV* (Ankara) 1959, 129—163. XX Plates.
- Bostanci, E. Y. 1962. *A new U.P. & Mesolithic facies at Belbasi rock shelter*. *Bulletin*. 26. 1962, 252—278. XIV Plates.
- Bostanci, E. Y. 1965. *The Mesolithic of Beldibi and Belbasi and the relation with the other findings in Anatolia*. *Antropoloji* 3. 1965, 91—147.
- Bostanci, E. Y. 1967. *Beldibi*. *Türk Arkeoloji Dergisi* XVI—I, 1967, 51—56.
- Braidwood, R. J. 1955. *The Earliest Village Materials of Syro-Cilicia*. *PPS* 1955, 72—76.
- Braidwood, R. J. 1962. *The Earliest Village Communities of Southwest Asia Reconsidered*. „Atti“, Rome, Congress, 1962, 115—126.
- Braidwood, R. J. & Howe. 1960. *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*. Chicago, 1960.
- Braidwood, R. J. & L. S. 1960. *Excavations in the Plain of Antioch*. Vol. I. Chicago, 1960.
- Braidwood, R. J. & Willey, G. 1962. *Courses Toward Urban Civilization*. Viking Fund Publications in Anthropology, No. 32, 1962, Chicago.
- Le Breton, L. 1957. *The early periods at Susa, IRAQ*, Vol. 19, 78.
- Butzer, K. W. 1957. *Late Glacial & Post Glacial Climatic Variation in the Near East*. *Erdkunde* XI. 1957, 21—35.
- Butzer, K. W. 1958. *Quaternary Stratigraphy & Climate in the Near East*. *Bonner Geographische Abhandlungen*, 24, 1958.
- Butzer, K. W. 1964. *Environment and Archaeology*. Chicago, 1964.
- Butzer, K. W. 1965. *Physical Condition in E. Europe, W. Asia and Egypt before the Period of Agricultural and Urban Settlement*. *CAH*, fascicle No. 33, 1965.
- Camps — Fabrer, H. 1966. *Matière et art mobilier dans la préhistoire nord-Africaine et Saharienne*. *Mémoires du C.R.A.P.E.* V. Algérie. Paris, 1966.
- Catling, H. W. 1966. *Cyprus in the Neolithic and Bronze Periods*. *C.A.II*. Fascicle No. 43, 1966.
- Cauvin, J. 1968. *Fouilles de Byblos*. (Maurice Dunand). Tome IV. *Les outillages néolithiques de Byblos et du Littoral Libanais*. Paris, 1968.
- Clark, H. H. 1967. *The Origin and Early History of the Cultivated Barleys*. *Agricultural History Review* XV, 1967, 1—18.
- Clark, J. G. D. 1965. *Radiocarbon Dating and the Expansion of Farming Culture from the Near East over Europe*. *P.P.S.* 1965, 58—73.
- de Contenson, H. 1966. *Notes on the Chronology of the Near Eastern Neolithic*. *BASOR* 184, Dec. 1966, 2—6.
- de Contenson, & van Liere. 1966a. *Premier sondage à Bouqras en 1965*. *A.A.A. Syr.* XVI, 1966, II, 181—192.
- de Contenson & van Liere. 1966b. *Seconde campagne à Tell Ramad, 1965, rapport préliminaire*. *A.A.A. Syr.* XVI, 1966, II, 167—174.
- de Contenson & van Liere, W. J. 1966c. *Premiers pas vers une chronologie absolue à Tell Ramad*. *A.A.A. Syr.* XVI 1966, II, 175—186.
- Copeland & Wescombe, P. J. 1965. *Inventory of Stone Age Sites in the Lebanon, Part I. : Mélanges de L'Univ. Saint Joseph (Beirut)*. XLI, fasc. 2, 1965.
- Copeland, L. & Wescombe, P. J. 1966. *Inventory of Stone Age Sites in Lebanon. Part II. North, South and East Central Lebanon*. *Mélanges Univ. Saint Joseph (Beirut)* XLII. 1966, 1—174.

- Dikaioi, P. 1953. *Khirokitia*. Oxford 1953.
- Dikaioi, P. 1962. *The Stone Age in: The Swedish Cyprus Expedition*, IV, Part Ia. London 1962, 1—204.
- Dornemann, R. H. 1969. *An early village (El Kowm)*. *Archaeology* 22/1, 1969, 68—70.
- Echegaray, J. G. 1966. *Excavaciones en la terraza de „el Khiam“ (Jordania)*. 2nd of II Vols. *Bibliotheca Praehistorica Hispana*. Vol. V. Madrid, 1966.
- Erlenmeyer and Erlenmeyer. 1964. *Frühiranische Stempelsiegel I. Iranica Antiqua* 4, 1964, 85—89.
- Franz, L. 1926. *Zu den Frauenidolen des vorderasiatischen Kulturkreises*. *Mitt. Anth. Ges. Wien*. 1926, 399—406.
- French, D. H. 1961. *Late Chalcolithic Pottery in N. W. Turkey & the Aegean*. *A.S.* XI, 1961, 99—141.
- French, D. H. 1964. *Prehistoric Pottery from Macedonia and Thrace*. *PZ*, XLII.
- French, D. H. 1965. *Early Pottery Sites from Western Anatolia*. *Bulletin London Inst. of Arch.* 5, 1965, 15—29.
- French, D. H. 1967. *Prehistoric Sites in N. W. Anatolia*. *I. A.S.* 1967, 49—100.
- French, D. H. 1968. *Prehistoric Sites in Central Macedonia*. Typescript. Athens. June, 1967, Map.
- Furness, A. 1953. *The Neolithic Pottery of Knossos*. *BSA*. 1963. 94—134.
- Furness, A. 1956. *Some Early Pottery of Samos, Kalimnos & Chios*. *P.P.S.* 1956.
- Garasanin, M. V. 1956. *Sahranjivanje u balkansko — anadolskom Kompleksu mlade neolita*. *Glasnik, Sarajevo*, 1956, 205—236.
- Garasanin, M. V. 1961. *The Neolithic in Anatolia and the Balkans*. *Antiquity*. XXXI. Dec. 1961, 276—280.
- Garasanin, M. V. 1963. *Ein Beitrag zur Kenntniss der Frühneolithischen verbindungen des Balkans und Vorderasiens*. *Arch. Jugs.* IV. 1963, 1—3.
- Garasanin, M. V. & D. A. 1951. *Chronologija i genezis na neolita v centralna i jugo-zapadna chast na Balkanskaja poluostrov*. *Arkeologija*. VIII—I; 1966, Sofia, 16—30.
- Garrod, D. A. E. 1953. *The Relations Between S.W. Asia and Europe in the Later Palaeolithic Age (with special reference to the origin of the Upper Palaeolithic blade cultures)*. *Journal of World History I*. 1953, 13—30.
- Garrod, D., & Clark, J. G. D. 1965. *Primitive Man in Egypt, Western Asia and Europe*, C.A.H. Fascicle. 1965.
- Garstang, J. 1953. *Prehistoric Mersin — Yümük Tepe*. Oxford, 1953.
- Goldman, B. 1963. *Typology of the Mother Goddess Figurines*. *IPEK*. 1963. Vol. 20. 8—15. 36 figs.
- Harlan, J. R. 1967. *A Wild Wheat Harvest in Turkey*. *Archaeology*, June 1967, 197—201.
- Helback, H. 1959. *Domestication of Food Plants in The Old World*, *Science* 130. 1959. 365—372.
- Helback, H. 1963. *Textile from Çatal Hüyük*. *Archaeology*, March 1963, Vol. 16—1: 39—46.
- Hole, F. & Flannery, K. V. 1962. *Excavation at Ali Kosh*. *Iranica Antiqua*. 2. 1962, 97—148 & Plates.
- Hole, F. & Flannery, K. 1967. *The Prehistory of Southwestern Iran; A Preliminary Report*. *PPS*. 1967.
- Homès-Fredericq, D. 1963. *Cachets Protohistoriques Mésopotamiens et Susiens*. *Iranica Antiqua*, 3, 1963, 85—101.
- Hooijer, D. A. 1966. *Preliminary Notes on Animal Remains Found at Bouqras and Ramad in 1965*. *A.A.A.* XVI, 1966, II, 193.
- Hutchinson, R. W. 1948. *Cretan Neolithic Figurines* *IPEK*. 1938. 50—57, Plates 31—32.
- S. Islami and H. Çeka. 1965. (Maliq.) *Konferenca e Parë e Studimeve Albanologjike*. 1965. Tiranë.
- Jérôme. 1901. *L'Époque Néolithique dans la vallée du Tonsus (Thrace)*. *Revue Arch.* XXXIX 1901, 328—349.
- Jovanovic, B. 1964. *La Céramique anthropomorphe de L'énéolithique des Balkans et du Bas — Danube*. *Arch. Jugo*. V. 1964, 9—15.

- Kirkbride, D. 1960. *Seyl Aqlat, Beidha, near Petra. Preliminary report. P.E.Q. July-Dec. 1960, 136—145.*
- Kirkbride, D. 1966. *Five Seasons at the Pre-pottery Neolithic Village of Beidha in Jordan. P.E.Q. 1966, 8—72.*
- Kirkbride, D. 1968. *Beidha. Antiquity XLII, 1968, 263—274.*
- Kirkbride, D. 1968a. *Beidha 1967. P.E.Q. 1968, 90—96.*
- van Liere, H. & Contenson, H. 1963. *A Note on Five Early Neolithic Sites in Inland Syria. Annales Arch. de Syrie. 13. 1963, 175—209.*
- Lloyd, S. & Safar, F. 1945. *Tell Hassuna. JNES IV. 1945, 255—289.*
- van Loon, M. 1966. *First Results of the 1965 Excavations at Tell Mureybat. A.A.A. Syr. XVI. 1966, II, 211—217.*
- van Loon, M. 1966a. *Mureybat, An Early Village in Inland Syria. Archaeology 1966, 215—216.*
- McBurney, C. B. M. 1967. *The Hama Fteah (Cyrenaica), and The Stone Age of the Southeast Mediterranean. C.U.P. 1967. 387 pp.*
- Meldgaard, J. et al. 1963. *Excavations at Tepe Guran, Luristan. Acta Archaeologica. Copenhagen 1963. 97—133.*
- Mellaart, J. 1955. *Prehistoric Sites in N.W. Turkey. Ist. Mitt. 1955.*
- Mellaart, J. 1958. *The Neolithic Obsidian Industry of Ilıcapanar and its Relations. Ist. Mitt. 8. 1958, 82—93.*
- Mellaart, J. 1960. *Anatolia and the Balkans. Antiquity XXXIV. 1960, 270—278.*
- Mellaart, J. 1963. *Çatal Hüyük. I.L.N. Jan. 26 I Stone Sculptures. 1963 I.L.N. Feb. 2 II Shrines & Buildings. I.L.N. Feb. 9 III Pottery & Textiles.*
- Mellaart, J. 1963a. *Çatal Hüyük. Archaeology 1963. Vol. 16 No. 1. 29—38.*
- Mellaart, J. 1964. *Anatolia before 4000 B.C. & Anatolia c.2300—1750 B.C. CAH. Fascicle, 1964.*
- Mellaart, J. 1965a. *Anatolian Pottery in Ceramics & Man. Ed. Matson. 1965. (Viking Fund).*
- Mellaart, J. 1965b. *Earliest Civilizations of the Near East. Thames & Hudson 1965.*
- Mellaart, J. 1966. *The Chalcolithic & Early Bronze Ages in the Near East & Anatolia. Beirut 1966.*
- Mellaart, J. 1967. *The Earliest Settlements in Western Asia (from the 9th to the end of the 5th MBC.) C.A.H. Fascicle 59, 1967.*
- Mortenssen, P. 1962. *On the Chronology of Early Village Farming Communities in Northern Iraq. Sumer. XVIII, 1962. 73—80.*
- Mortenssen, P. 1964. *Additional Remarks on the Chronology of Early Village Farming Communities in the Zagros Area. Sumer XX, 1964, 28—36 & Figs. 1—9.*
- Mortenssen, P. & Flannery, F. 1966. *En af verdens ældste landsbyer. Nationalmuseets Arbejdsmark. 1966, Copenhagen, 85—96.*
- Müller, V. 1929. *Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien. Augsburg. 1929.*
- von Müller & Nagel, W. 1968. *Ausbreitung des Bauern — und Städtetums sowie Anfänge von Haustierzucht und Getreideanbau im Orient und Europa. B.J.V. 8, 1968, 1—43. (2 fold-out maps).*
- Nandris, J. G. 1968. *Lepenski Vir. Science Journal, Jan. 1968, 64—70.*
- Nandris, J. G. 1968a. *The Prehistoric Archaeology of South East Europe. Ph D Dissertation, Cambridge University, 1968.*
- Nandris, J. G. 1969. *The Development and Relationships of the earlier Greek Neolithic. Colloquium on the Early Neolithic of South East Europe. Belgrade 1969.*
- Neustupny, E. 1968. *Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South Eastern Europe. Slovenska Arch. XVI. 1968, 19—60.*
- Neuville, R. 1951. *Le Paléolithique et le Mésolithique du désert de Judée. A.I.P.H., Mémoire. 24, 1951.*
- Oates, J. 1968a. *Survey in the region of Mandali and Badra. Sumer XXII, 1966 (1968), 51—60.*
- Oates, J. 1966. *I) New perspectives from Iraq. I.L.N. April 5, 1969, 30—31.*

- II) Goddesses of Choga Mami. *I.L.N.* April. 19, 1969, 28—29.
- Oates, J. 1960. *Ur & Eridu, The Prehistory. Iraq* 22. 1960, 32—50.
- Oates, J. 1966. *The Baked Clay Figurines from Tell Es-Sewwan. Iraq* XXVIII. 2. 1966, 146—153.
- Oates, J. 1968. *Survey in the Region of Mandali and Badra. Sumer* XXII, 1966 (1968), 51—60.
- Ormerod, H. A. 1913. *Prehistoric Remains in S.W. Asia Minor. B.S.A.* XIX, 1912—13, 48—60.
- Perkins, D. 1969. *Fauna of Çatal Hüyük; evidence for early cattle domestication in Anatolia. Science* 11 April 1969, 177—179.
- Perrot, J. 1966. *Le Gisement Natoufien de Mallaha (Eynan). L'Anthropologie. Vol.* 70/5—6, 1966, 437—483.
- Perrot, J. 1967. *Munhata. Bible et Terre Sainte. No.* 93, June, 1967.
- Prausnitz, M. W. 1966. *A Study in Terminology. The Kebaran. The Natufian, and The Taurusian. I.E.J.* 16/4, 1966, 220—230.
- Reed, C. A. 1959. *Animal Domestication in the Prehistoric Near East. Science* 1959, Vol. 130. No. 3389, pp. 1629—1639.
- Reed, C. A. 1961. *Osteological Evidence for Prehistoric Domestication in South-western Asia. Zeitschr. Tierzucht.* 76/1, 1961. 31—38.
- Reitler, R. 1963. *Neolithische Statuetten aus Cypern. IPEK* 1960/63, 22—27.
- Ray, Leon. 1921. *Obsns. Sur les Premiers Habitats de la Macédoine. Paris, 1921. II Vols.*
- Roche, J. 1963. *L'épépaléolithique Marocain. 1963.*
- Rodden, R. J. & J. M. 1964. *A European Link with Çatal Hüyük. I.L.N. Archaeological Sections* 2179. April 11, 1964. and 2180, April 18, 1964.
- Schaeffer, C. F. A. 1961. *Les fondements Pré — et Protohistoriques de Syrie du Néolithique Préceramique au Bronze Ancien. Syria* 38. 1961. 6—22 and 221—242.
- Seure, G. & Degrand, A. 1906. *Exploration de quelques tells de la Thrace. BCH* XXX, 1906, 359—432.
- Stearn, W. T. 1965. *The Origin and Later Development of Cultivated Plants. Journal Royal Hort. Soc.* 90, 1964, (Part I 279—291; Part II 322—340; Errata 520).
- Stekelis and Yizraeli. 1963. *Excavations at Nahal Oren. I.E.J.* 13. 1963, 1—12.
- Todd, I. 1966. *Preliminary report a survey of neolithic sites in Central Anatolia. Turk. Ark. Dergisi* XV—II, 1966, 103—107.
- El-Wailly and es-Soof, 1966. *The Excavations at Tell Es Sewwan. Ist. Preliminary Report. Sumer.* XXI, 1965, 17—32. Plates I—XXXVI.
- Weinberg, S. S. 1947. *Aegean Chronology Neolithic & EBA. A.J.A.* 1947. 165—182. (Plates XXIX—XXXII).
- Weinberg, S. S. 1951. *Neolithic Figurines and Aegean Interrelations. A.J.A.* LV. 1951. 86—103.
- Yizraeli, T. 1967. *Mesolithic Hunters' Industries at Ramat Matrod. P.E.Q* July—Dec. 1967, 78—85.
- van Zeist, W. & Bottema, S. 1966. *Palaeobotanical Investigations at Ramad. A.A.A. Syr.* XVI, 1966, II, 179—180.
- van Zeist, W. & Casparie, W. A. 1968. *Wild Einkorn Wheat and Barley from Tell Murey-bit in Northern Syria. Acta. Bot. Neerl.* 17/1, Feb. 1968, 44—53.

**AȘEZĂRILE NEOTERMALE TIMPURIÎ DIN ORIENTUL APROPIAT ȘI ANATOLIA.
PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA MATERIALULUI (c. 9000—5000 î.e.n.),
INCLUZÎND FIGURINELE, CA O BAZĂ A NEOLITICULUI
DIN EUROPA TEMPERATĂ DE SUD-EST**

REZUMAT

Poate fi de o anumită semnificație să aduni într-o largă sinteză câteva din cele mai importante așezări, care documentează apariția la ceea ce ne referim noi, ca fiind neoliticul din Orientul Apropiat și Anatolia. În mod firesc, această trecere în revistă este restrinsă în anumite aspecte ; în primul rînd, o descriere sumară, în special cu referiri la figurine, de asemenea, nu toate așezările importante au fost menționate. O asemenea lucrare este imposibil să fie perfect la zi.

Studiul poate avea o oarecare valoare prin înlăturarea imperfecțiunilor, ca o bază pentru apariția neoliticului timpuriu din Europa temperată și ca o explicație a unor chestiuni ridicate de fiecare așezare. Nu se încearcă să se explice procesele după fenomene atât de îndepărtate, totuși materialul poate servi să sublinieze complexitatea lor. Cele 2 hărți arată grafic, în chip satisfăcător, expansiunea în timp și, în sfîrșit, pătrunderea în Europa temperată, făcînd ca acest material să fie de bază pentru populația europeană preistorică.

DECORUL ZOOMORF INCIZAT PE CERAMICA NEO-ENEOLITICĂ CARPATO-DUNĂREANĂ

de ANTON NIȚU

Decorul zoomorf plastic este cel mai vechi și mai răspândit pe ceramica neo-eneolitică carpato-balcanică și dunăreană. El se caracterizează prin modelarea în volum, tridimensională, a animalelor sau protomelor, redată în *ronde-bosse* sau în relief.

Decorul zoomorf *incizat* pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană constituie prima modalitate a reprezentării animalului prin proiectarea bidimensională a siluetei în planul suprafeței vasului, anticipând decorul zoomorf pictat pe ceramica cucuteniană și tripoliană. Această modalitate grafică a decorului zoomorf este limitată la câteva grupe ceramice. Decorul incizat apare pe ceramica Vinca-Turdaș și reprezintă numai siluete schematizate în stilul tahigrafic al decorului geometric al ceramicii (fig. 1/1—7). Silueta incizată pe ceramica Bükk este încrustată cu substanță albă (fig. 2). O scenă de vânătoare este incizată pe ceramica culturii „paharelor cu gura în pilnie” din bazinul Elba-Saale (fig. 3/1). Stilizarea schematică a animalelor pe ceramica acestor culturi amintește siluetele rigide în basorelief ale ceramicii Criș: bara orizontală a corpului este completată cu urechile sau coarnele și picioarele animalului. Siluetele incizate pe ceramica Usatovo au linia corpului sinuoasă și sînt dispuse în șir (fig. 1/9). Siluetele incizate pe ceramica Rössen (fig. 3/3) prezintă factura suplă și gruparea antitetică a animalelor pictate pe ceramica Cucuteni B.

În cultura Gorodsk decorul zoomorf apare incizat și pe alte categorii de obiecte, cu deosebire fusaiiolele (fig. 1/8, 10), atât de frecvente în toate culturile și decorate de obicei cu motive geometrice și vegetale.

Spre deosebire de decorul zoomorf plastic al ceramicii neo-eneolitice, decorul incizat comportă modalități stilistice noi, comparabile cu acelea ale decorului zoomorf pictat pe ceramica cucuteniană.

Pe ceramica de la *Turdaș* motivele zoomorfe sînt incizate pe fundul vaselor, ca niște „mărci de olar”, și redau două tipuri de siluete, reprezentînd vădit specii

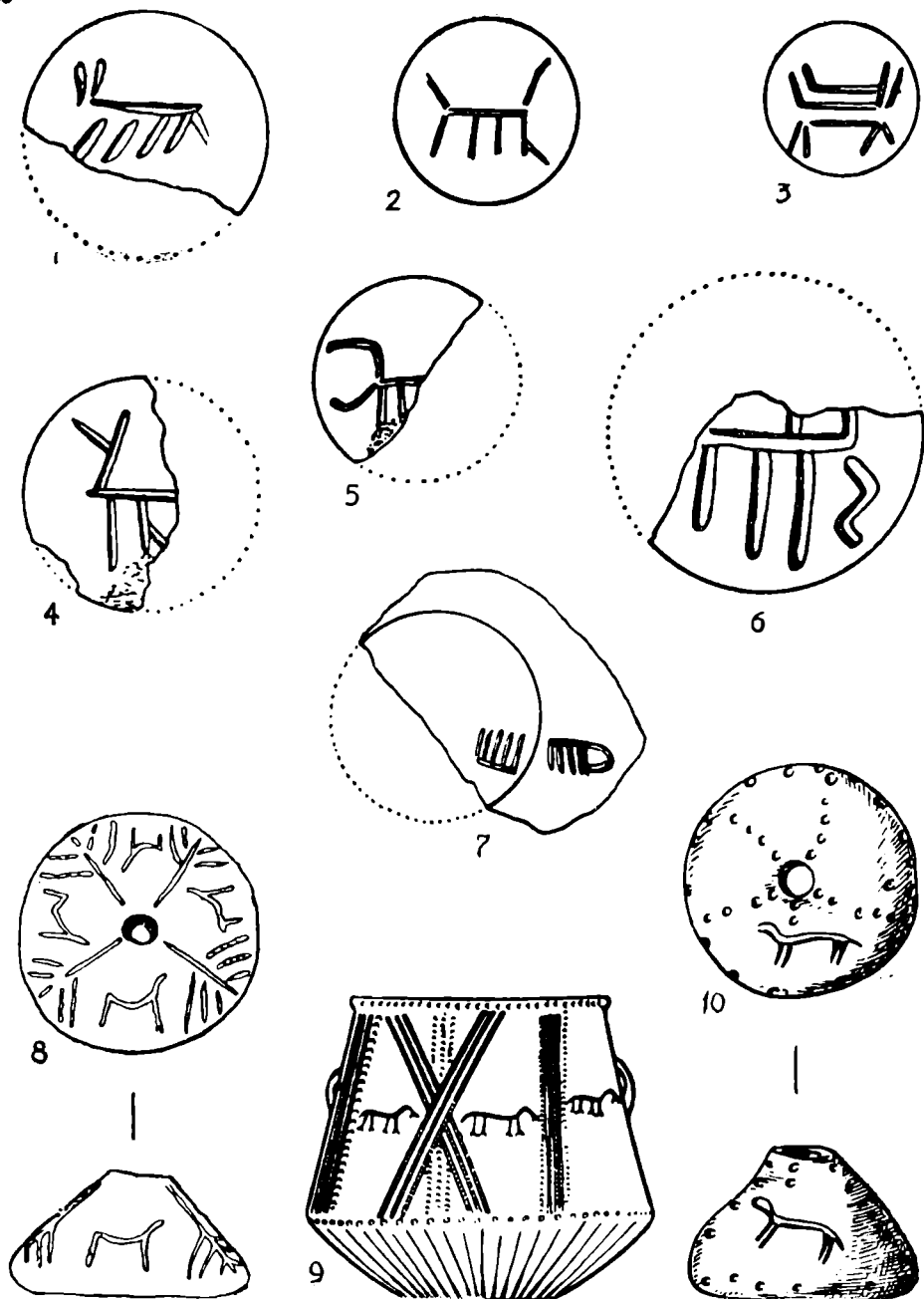

Fig. 1. — Decor zoomorf incizat; 1—7, ceramică Turdaș (Transilvania); 8, 10, fusaiole Gorodsk I (Ucraina); 9, ceramică Usatovo (Ucraina).

diferite. Primul tip (fig. 1/1—3)¹ redă un animal cu urechi ascuțite, prinse direct la capătul corpului (fig. 1/1, 3), sau cu gîtul înalt (fig. 1/2). Uneori se indică coada ridicată (fig. 1/2—3), alteori unul din picioarele anterioare este prevăzut cu un pînten ascuțit (fig. 1/2). Tipul al doilea (fig. 1/4—6)² redă din contra un animal cu coarne lungi, verticale și paralele (fig. 1/6), bifurcate (fig. 1/4) sau arcuite (fig. 1/5). Stilul tahigrafic al reprezentării sugerează cu atît mai mult caracterele esențiale ale unui carnasier cu ghiare și ale cornutului, bovideu, caprideu și poate cervideu.

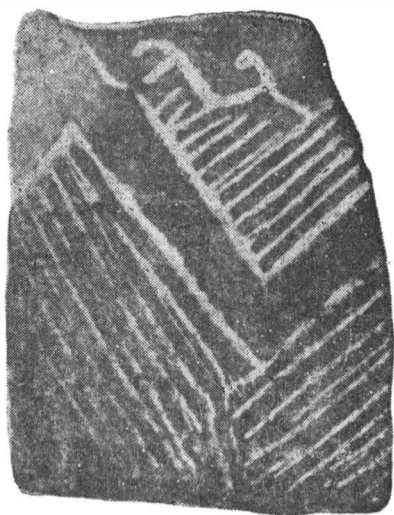

Fig. 2. — Ceramică Bükk cu decor zoomorf incizat (Ungaria).

Un fragment de ceramică *Bükk* de la *Békásmegyer* (Ungaria) este decorat cu o bandă în zigzag lustruită și cruțată prin hașurarea alternantă a spațiilor unghiulare. Inciziile hașurilor sînt încrustate cu materie văroasă. În unghiul superior, hașurile rezervă spațiul pentru o siluetă albă de caprideu sau cervideu (fig. 2)³.

Bolul de la *Trebur* (Hesse), aparținînd grupei ceramice *Eberstadt* a culturii *Rössen* din bazinul Rinului (fig. 3/3)⁴, este acoperit cu decorul geometric incizat caracteristic, dispus în bandă pe gît și pe partea bombată a corpului. În partea superioară, în spațiul liber deasupra zonei decorului geometric, sînt incizate două siluete suple de capridee dispuse *față în față*. Poziția ușor cabrată a caprideelor și dispoziția lor antitetică contrastează cu stilul decorului zoomorf incizat pe ceramica

¹ M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941. pl. CXXXIII/25, CXXXIV/12, 15.

² *Ibidem*, pl. CXXXIV/9, 11, 16.

³ V. Gáboriné Csánk, *Megfigyelések a Békásmegyeri őskori telepen*, în *AE*, 91, 2, 1964, p. 209, 213, fig. 7/4.

⁴ H. Müller-Karpe. *Handbuch der Vorgeschichte*, II, *Jungsteinzeit*, München, 1968, p. 131, 505, pl. 235/B16.

culturilor carpato-dunărene anterioare și se apropie de compoziția stilului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie.

Pe un fragment ceramic aparținând culturii „paharelor cu gura în pîlnie” (*Trichterbecher*), grupa *Salzmünde*, din așezarea eponimă, este figurată o scenă de

Fig. 3. — Decor zoomorf incizat și pictat: 1, ceramică *Salzmünde* (Germania); 2, ceramică Tripolie-Cucuteni B 1; 3, ceramică Eberstadt (Rin).

vînătoare cu arcul (fig. 3/1)⁵, care constituie o temă unică pentru reprezentările zoomorfe pe ceramica neo-eneolitică nu numai dunăreană, ci și carpato-balcanică

În perioada de tranziție de la cultura Cucuteni-Tripolie la epoca bronzului, decorul zoomorf incizat apare pe ceramica uzuală a culturii *Usatovo*. Un pahar de formă tripoliană tirzie din tumulul de la *Tudorovo* (fig. 1/9)⁶ prezintă un decor

⁵ V. Toepfer, *Die Urgeschichte von Halle (Saale)*, în *Wiss. Zt. Univ. Halle, Gesprächw.* X, 3, 1961, p. 774 urm., fig. 12/6.

⁶ V. G. Zbenovic, *Keramika Usativs'kogo tipu*, în *Archelogija-Kiev*, XXI, 1968, p. 59, urm., fig. 3/5.

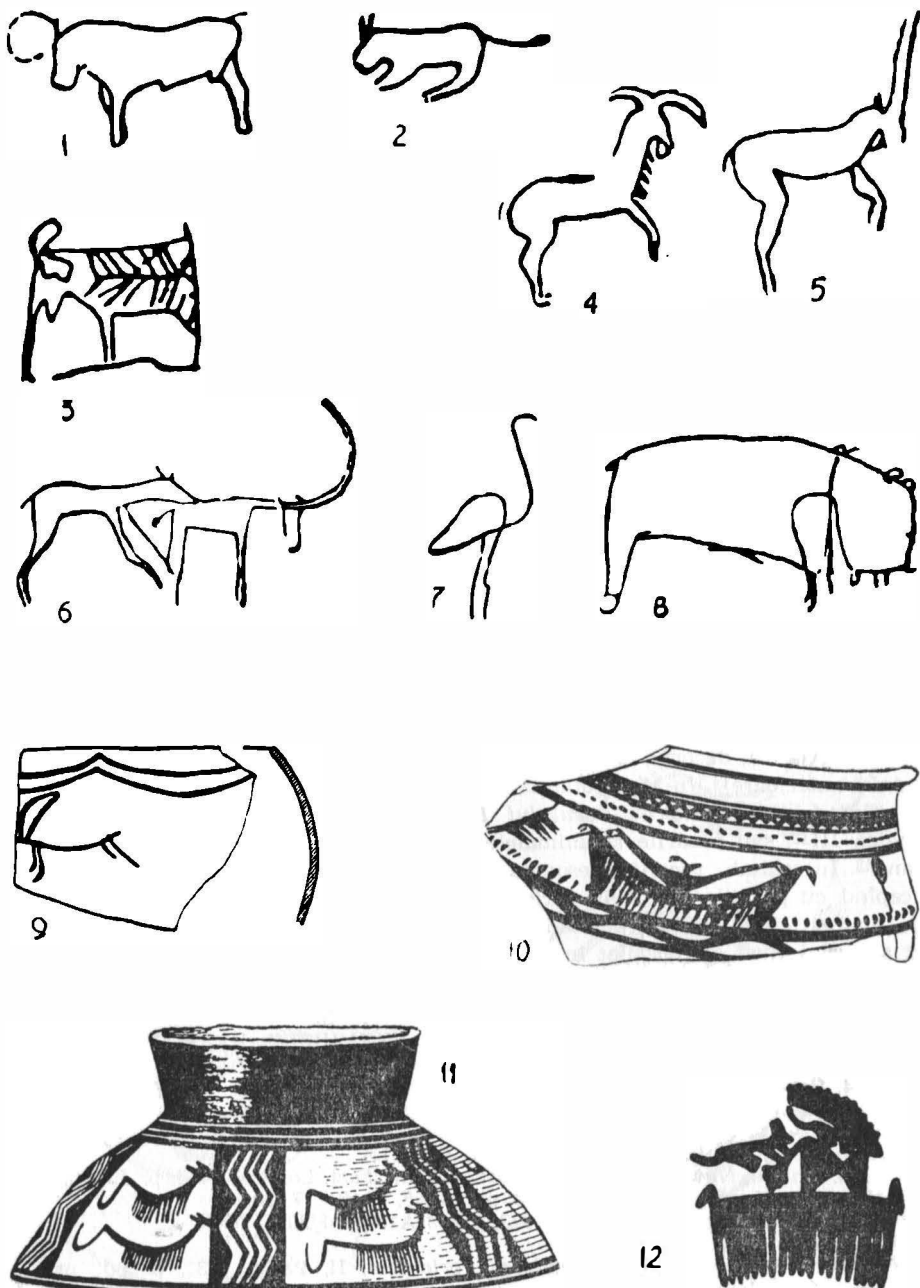

Fig. 4. — Decor zoomorf incizat și pictat: 1—8, ceramică amratiană (Egiptul predinastic); 9, ceramică Obeid de la Mersin XII B (Anatolia); 10, ceramică Giyan IV (Iran); 11, ceramică Tell-i-Gap I (Iran); 12, ceramică Susa I (Elam),

geometric imprimat și un decor zoomorf incizat. Decorul geometric, care acoperă partea superioară, tronconică, cu metope separate prin benzi liniare și decorată cu benzi în X, trebuie considerat de tradiție Cucuteni B2, fiind frecvent pictat pe pahare și amfore la Frumușica și Podei⁷. Decorul zoomorf prezintă siluete liniare cu picioare rigide bifurcate ca niște ghiare, dar cu corpul sinuos, redând arcuirea gâtului aplecat și de asemenea bifurcat, indicând posibil gura deschisă a animalului. Siluetele sînt dispuse în unghiuri laterale ale motivelor cruciforme, avînd aparența unui șir de carnasieri ca totul schematizate.

Două fusaiole tronconice aparținînd culturii *Gorodsk I*, varianta voliniană, de la începutul perioadei de tranziție, sînt decorate cu motive zoomorfe incizate schematic (fig. 1/8, 10)⁸. Cea de la *Raiki* (fig. 1/10) este decorată cu o siluetă rigidă de carnasier, dispusă în cadrul triunghiular al metopelor delimitate prin șiruri de puncte, cinci șiruri radiare pe corp, unite printr-un șir orizontal la baza fusaiolei. Cea de la *Pavoloci* (fig. 1/8) prezintă o compoziție cruciformă adaptată la forma fusaiolei: patru motive vegetale dispuse radiar și răsturnate, cu frunzele etalate spre bază largă a obiectului, alternează cu patru siluete de carnasier cu corpul suplu și capul înălțat, redată în profil absolut.

Decorul zoomorf incizat este frecvent pe ceramica *amratiană* (Naqada I) a Egiptului predinastic (fig. 4/1—8)⁹. În afară de capridee și bovidee (fig. 4/1) apar speciile faunei nilotice, elefantul, hipopotamul, gazelele și păsările acvatice de la *Naqada* (sau *Nagada*) (fig. 4/3—5, 7—8). Cu totul specifice ceramicii *amratien*e cu decor incizat sînt carnasierele de la *Naqada* (fig. 4/2) și grupul carnasierului atacînd animalul cornut la *Diospolis Parva* (fig. 4/6)¹⁰. Evident, din cauza poziției cronologice și mai ales spațiale, ceramica *amratiană* n-a putut influența apariția decorului incizat pe ceramica de la Turdaș.

Din contra, decorul zoomorf incizat lipsește pe ceramica neo-eneolitică a Egeei și Asiei anterioare¹¹. În Mesopotamia trebuie să coborîm în perioada dinastică pentru a întîlni friza incizată pe *vasul lui Entemena* de argint, din perioada dinastică arhaică III¹², sau păsările și animalele incizate pe vasele de lut din perioada *acadiană*¹³. În schimb, *pecețile* mesopotamiene au cîmpul gravat cu siluete de animale. Începînd cu *pecețile* plate din perioada *Obeid* (fig. 8/1, 4, 6) și continuînd cu *pecețile* plate și cilindrice din perioadele *Uruk* și *Djemdet-Nasr*. Aceste obiecte mici de lut sau rocă dură au circulat în ariile culturale vecine și au influențat atît tehnica incizată a decorului zoomorf, ca pe ceramica de la Turdaș, cît și compoziția heraldică

⁷ C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, pl. XXXVIII/312, XXXIX/314; Idem, *Așezarea cu ceramică pictată Cucuteni B de la Podei (Tg. Ocna)*, în *AM*, II—III, 1964, fig. 10/2.

⁸ T. S. Passek, *Periodizacija Tripol'skich poselenij*, Moscova-Leningrad, 1949, p. 171, fig. 86/2; M. M. Șmaglii, *Gorodsko-Volinskij variant pizn'-otripil'skoi kul'turi*, în *Arheologija-Kiev*, XX, 1966, p. 30, pl. VI/9, 11.

⁹ V. G. Childe, *New Light on the Most Ancient East*, Londra, 1954, p. 52, 58, fig. 19; H. Müller-Karpe, *op. cit.* II, p. 323, pl. 18/A5, 9, 16—17, 20.

¹⁰ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, p. 323, pl. 18/A19; 20/20.

¹¹ *Ibidem*, p. 324.

¹² G. Contenau, *Manuel d'archéologie orientale*, II, Paris, 1931, p. 601 urm., fig. 406—407; V. Christian, *Altertumskunde des Zweistromlandes*, I, Leipzig, 1940, p. 197—98, pl. 192.

¹³ V. Christian, *op. cit.*, I, p. 187, pl. 177/5.

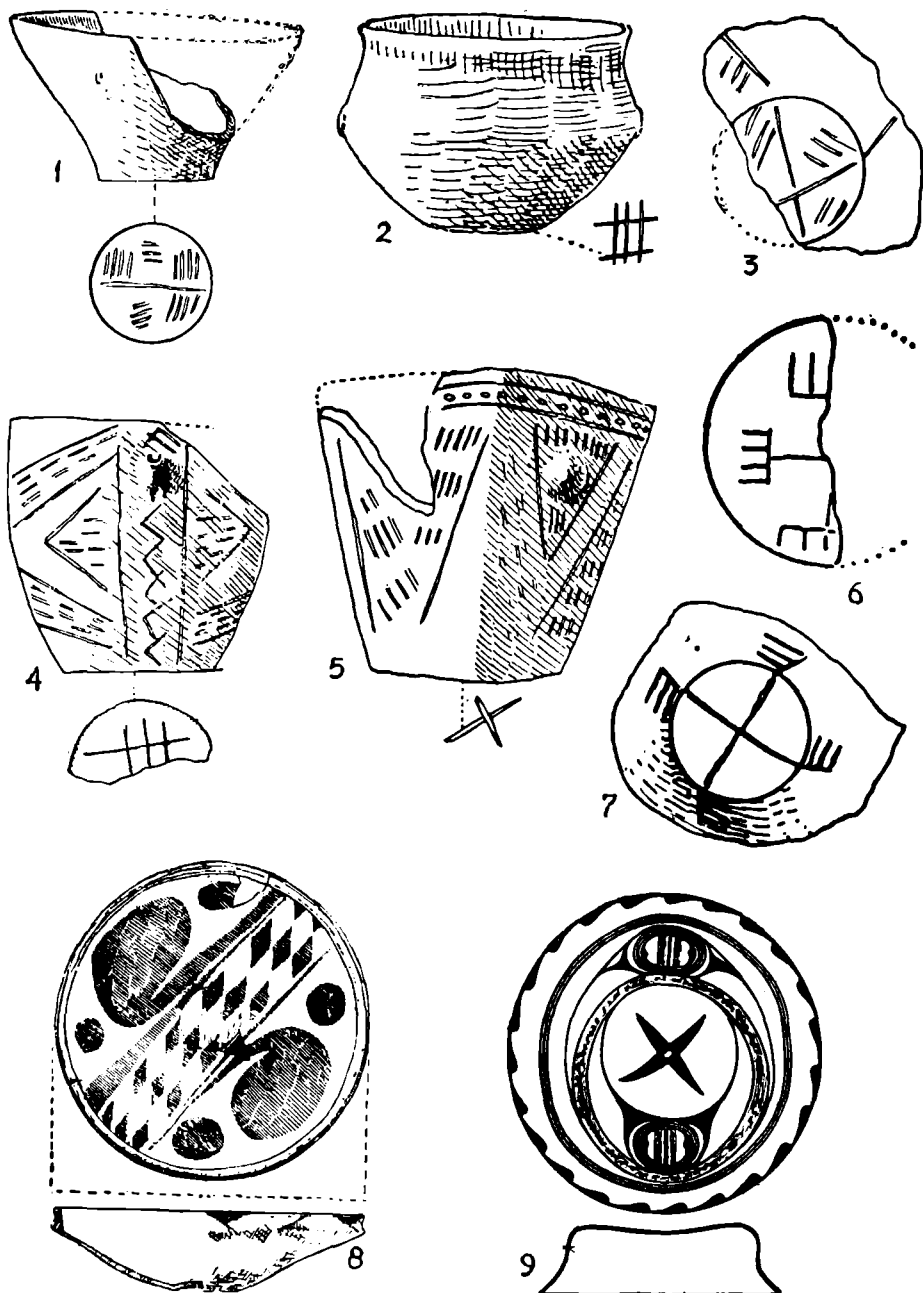

Fig. 5. — Ceramică cu decor geometric incizat și pictat: 1—7, Turdaș; 8, Gumelnița A, (Muntenia); 9, Cucuteni B₁.

a decorului zoomorf, ca pe ceramica Rössen. Dominant pe ceramica chalcolitică a Asiei anterioare este decorul zoomorf pictat în cadrul decorului geometric. Pictura ceramicii orientale a influențat pictura ceramicii neo-eneolitice balcano-carpatică, dar decorul zoomorf n-a fost transpus în pictură decât pe ceramica cucuteniană.

Aceste mici obiecte de lut ale vieții casnice, fusaiolele, cel mai prețios document al artei țesutului pentru toate culturile dispărute în diferitele regiuni ale globului, sînt totodată un obiect de artă, decorat cu motivele geometrice, vegetale și animale din ornamentația ceramicii. Fusaiolele mesopotamiene din perioada Djemdet-Nasr sînt decorate cu rozete și simboluri geometrice¹⁴. Cele de la Turdaș sînt decorate cu benzile punctate ale decorului ceramic sau cu ramuri radiare¹⁵. Cele de tip Gorodsk sînt decorate cu ramuri și animale (fig. 1/8). Nu constituie o excepție nici fusaiolele aztece decorate în relief cu două imagini de vulturi¹⁶, preluate din decorul ceramicii aztece¹⁷. Ceramica culturilor andine cunoaște modalitățile decorului zoomorf incizat sau pictat. Ceramica peruviană de stil *Paracas* preclasic este decorată cu fețe de felin incizate, iar cea de stil *Tiahuanaco* clasic transpune silueta stilizată a felinului în pictura ceramică¹⁸, întocmai ca pe ceramica pictată orientală și cucuteniană.

Izolarea animalelor pe fundul vaselor la *Turdaș* nu lasă să se întrevadă corelația dintre cele două tipuri zoomorfe. Dar decorul incizat pe ceramica predinastică amratiană prezintă grupul „carnasierului atacînd cornutul” (fig. 4/6). Tema este fixată și în decorul pictat pe ceramica Asiei anterioare, „vulturul cu peștele în cioc” pe cupele *Samarra* (fig. 6/1—2)¹⁹, „pasărea rapace și carnasierul atacînd caprideul” pe ceramica *Susa I* (fig. 4/12)²⁰, „pasărea rapace atacînd crupa caprideului cu capul întors” pe ceramica *Susa II*²¹.

În schimb, dispoziția animalelor pe fundul vaselor la *Turdaș* stabilește raportul decorului zoomorf cu cel geometric, după concepția decorativă a ceramicii pictate orientale, care atinge gradul maxim al compoziției pe ceramica susiană. În interiorul cupelor *Susa I* (fig. 7/7)²², carnasierele sînt dispuse în centrul compoziției decorului geometric, luînd locul motivului cruciform sau în tablă de șah din centrul compoziției decorative (fig. 7/1—2)²³. Această compoziție decorativă cu motive geometrice și zoomorfe, dispusă radial în interiorul cupelor, este proiectată orizontal la exteriorul

¹⁴ *Ibidem*, pl. 125/3.

¹⁵ M. Roska, *op. cit.*, pl. CXXVIII/10; CXXIX/14, 16—17.

¹⁶ G. H. S. Bushnell, *L'art de l'Amérique précolombienne* (Le monde de l'art), Paris, 1966, p. 69, fig. 72.

¹⁷ *Ibidem*, p. 67—8.

¹⁸ *Ibidem*, p. 174, fig. 163; p. 182, fig. 174.

¹⁹ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, p. 58, pl. 62/3, 7.

²⁰ *Ibidem*, pl. 298/G1.

²¹ G. Contenau, *Manuel*, I. Paris, 1927, fig. 239.

²² *Ibidem*, fig. 185.

²³ *Ibidem*, p. 400, fig. 181—184; L. Frobenius, *Kulturgeschichte Afrikas*, Zürich, 1933, p. 169, fig. 114—115.

paharelor primului stil susian (fig. 7/4, 6)²⁴ și chiar transpusă concentric la exteriorul vaselor celui de-al doilea stil²⁵. Însă animalele rămân încadrate de decorul geometric pe peretele vaselor (fig. 7/4).

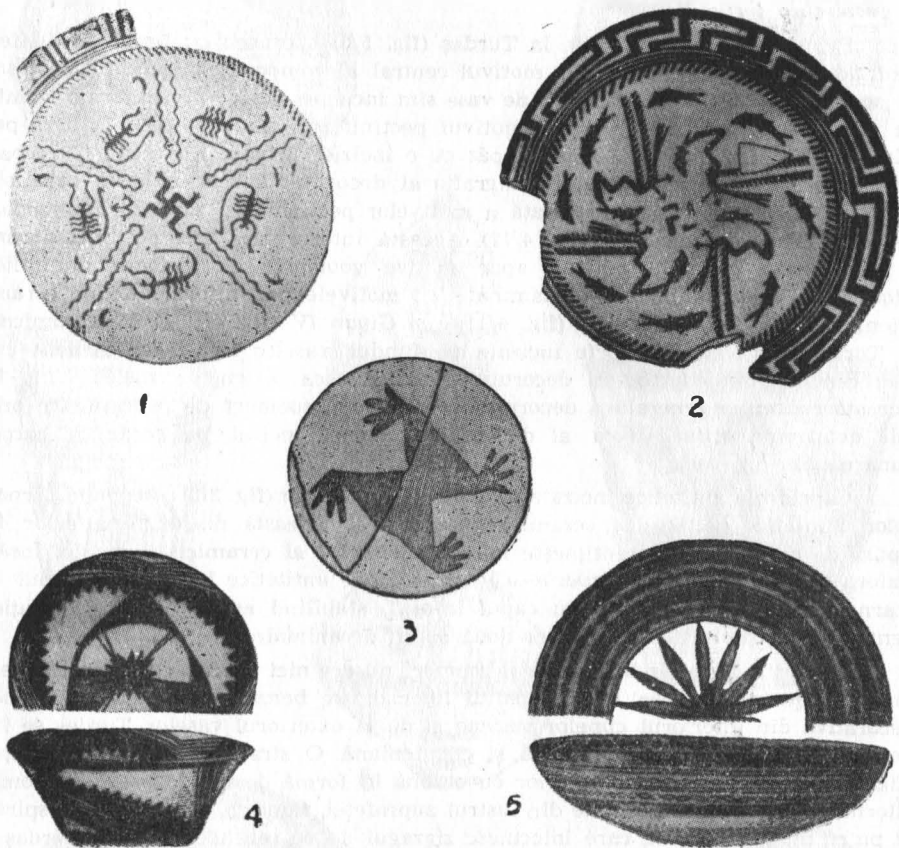

Fig. 6. — Ceramică cu decor geometric pictat : 1—2, Samarra (N. Mesopotamiei) ; 3—4, Sesklo (Tesalia) ; 5, Halaf (N. Mesopotamiei).

La Turdaș, motivele cruciforme sau în tablă de șah simplu hașurată sînt incizate pe fundul vaselor fără decor parietal (fig. 5/1—2)²⁶, sau pe fundul vaselor cu pereții acoperiți de benzile în zigzag ale decorului geometric (fig. 5/4—5)²⁷. Deci,

²⁴ G. Contenau, *Manuel*, I, fig. 171—179.

²⁵ *Ibidem*, fig. 225.

²⁶ M. Roska, *op. cit.*, pl. LXXX/16 ; XC/11.

²⁷ *Ibidem*, pl. LXXXVI/4 ; XCIII/9.

decorul geometric formează o compoziție desfășurată la exterior pe corpul vaselor, a. a. cărei motiv central este dispus pe fundul lor. Pe alte funduri de vase sînt incizate motive cruciforme cu brațele prevăzute cu motive pectiniforme (fig. 5/6—7)²⁸, ca în centrul cupelor elamite (fig. 7/8) sau pe ceramica iraniana, la *Sialk II* (fig. 7/5)²⁹ și *Tell-i-Gap I* (fig. 7/3)³⁰.

Pe un vas fragmentar de la Turdaș (fig. 5/3)³¹, crucea cu brațe pectinate de pe fund constituie de asemenea motivul central al compoziției decorului desfășurat pe corpul vasului. Pe alte funduri de vase sînt incizate motive pectiniforme izolate³². Pe un alt fund de vas (fig. 1/7)³³ motivul pectiniform este repetat și la baza pere-telui vasului, dar prelungit la un capăt cu o incizie curbată. Nu poate fi vorba de un accident datorat caracterului tahigrafic al decorului incizat, ci de o completare cu totul schematică dar intenționată a motivelor pectinate cu protome zoomorfe, ca pe ceramica pictată susiană (fig. 4/12). Această interpretare este posibilă, deoarece și pe ceramica pictată tripoliană apar motive zoomorfe cu picioare multiplicat (fig. 3/2)³⁴, ca la animalele contaminate cu motivele pectiniforme de pe ceramica orientală de la *Tell—i—Gap I* (fig. 4/11)³⁵ și *Gıyan IV* (fig. 4/10)³⁶. Pe ceramica de la Turdaș, motivele zoomorfe incizate pe fundul vaselor înlocuiesc evident motivele centrale din compoziția decorului geometric, ca pe cupele susiene (fig. 7/7). Această concepție generală a decorului geometric și zoomorf de pe ceramica orientală determină *stilul Vinca* al decorului zoomorf incizat pe ceramica carpato-dunăreană.

Caprideele antitetice incizate pe bolul de la *Trebur* (fig. 3/3) corespund carnasierelor antitetice pictate pe ceramica cucuteniană. Această dispoziție a celor două tipuri de animale nu se întâlnește în decorul pictat al ceramicii orientale. Însă pe amfora *Cucuteni B* de la *Varvarovca*,³⁷ carnasierele antitetice încadrează grupul unui „carnasier atacînd cerivideul cu capul întors“, stabilind astfel aceeași corelație și pentru dispoziția antitetice a celor două specii de animale.

Pe vasul de la *Trebur*, decorul zoomorf nu are nici un raport cu cel geometric, în afară de intercalarea lui în spațiul liber dintre benzile geometrice. Compoziția decorativă din interiorul cupelor susiene și de la exteriorul vaselor Turdaș se întâlnește și pe ceramica gumelnițeană și cucuteniană. O strachină de la *Gumelnița A* (fig. 5/8)³⁸ este decorată în interior cu o zonă în formă de tablă de șah cu romburi alternativ grafitate sau cruțate din lustrul suprafeței, flancată de două bucle spiralice și patru perle de grafit, care înlocuiesc zigzagul de pe ceramica Susa și Turdaș. Un

²⁸ *Ibidem*, pl. XXXII/7—9.

²⁹ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 301/B46.

³⁰ *Ibidem*, pl. 305/B1—3, 5.

³¹ M. Roska, *op. cit.*, pl. CXXXV/11.

³² *Ibidem*, pl. CXXXIII/17—24, 26—33, 35—36.

³³ *Ibidem*, pl. CXXXVI/3.

³⁴ M. L. Makarevic, *Issledovanija v rajone s. Stena na srednem Dnestre*, în *KSIA-Kiev*, 10, 1960, p. 24, fig. 4.

³⁵ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 305/B6.

³⁶ C. Schaeffer, *Stratigraphie comparée de l'Asie Occidentale (IIIe et IIe millénaires)*, Londra, 1948, fig. 248/4, 6.

³⁷ B. A. Ribakov, *Kosmogonija i mitologija zemledel'cev eneolita*, II, în *SA*, 2, 1965, p. 25, fig. 40.

³⁸ Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 75, fig. 49.

Fig. 7. — Ceramică cu decor geometric pictat : 1—2, 4, 6, 7—8, Susa I ;
3, Tell-i-Gap I ; 5, Sialk II (Iran).

capac Cucuteni A2 de la *Frumușica*³⁹ este decorat la exterior cu aceeași compoziție, tabla de șah în formă de grătar fiind dispusă pe buton și înconjurată de spirale în S agățate și cu ove în pilnii. Decorul cu elipse și tangentă serpentiformă caracteristic vaselor piriforme de la *Sipeniți*⁴⁰ este proiectat la exteriorul unui capac în jurul unui motiv cruciform central (fig. 5/9)⁴¹, introdus în interiorul unei perle din pilniile elipselor, după procedeul obișnuit în decorul cu elipse și tangente pe ceramica sipenițiană⁴². De asemenea, interiorul cupelor sipenițiene este decorat cu motive cruciforme simple sau cu ove între brațe⁴³. Pe ceramica gumelnițeană nu s-a descoperit însă decor zoomorf incizat sau pictat. Pe ceramica cucuteniană decorul zoomorf pictat nu este introdus niciodată în compozițiile decorative din interiorul cupelor. Decorul zoomorf este integrat decorului geometric exterior al diverselor forme ceramice, după reguli stilistice riguroase, care dirigează variația și evoluția decorului geometric și zoomorf, determinând modalitățile stilistice ale decorului zoomorf în funcție de acelea ale decorului geometric, și caracterizează cu exclusivitate *stilul Cucuteni* al decorului zoomorf pictat.

Motivele în formă de svastică cu brațele digitate din centrul compozițiilor decorative pe cupele Samarra (fig. 6/1) sînt adoptate în interiorul cupelor *Sesklo* din Tesalia (fig. 6/3)⁴⁴, la începutul perioadei neolitice mijlocii⁴⁵. La fel, rozetele de pe cupele *Sesklo* (fig. 6/4)⁴⁶ corespund rozetelor centrale ale decorului din interiorul cupelor *Halaf* (fig. 6/5)⁴⁷. La începutul perioadei neolitice timpurii în Grecia centrală și Tesalia, ceramica pictată cu decor negru mat este influențată de pictura ceramică *Obeid*⁴⁸, extinsă din S Mesopotamiei în aria culturii *Halaf* din N Mesopotamiei pînă în Mediterana. Un vas fragmentar cu pictură neagră mată de la *Mersin XIIB* (Cilicia) (fig. 4/9)⁴⁹ este decorat cu un caprideu pictat, atît de rar pe ceramica *Obeid*.

Faptul acesta are consecințe importante pentru originea decorului zoomorf incizat pe ceramica Turdaș și Rössen. Deși ceramica Samarra și *Halaf* nu are decor zoomorf incizat, iar ceramica *Sesklo* nu are decor zoomorf nici pictat nici incizat, pecețile simple ale culturilor *Halaf* și *Obeid* au cîmpul acoperit cu decor zoomorf gravat. Un caprideu incizat liniar dar de factură naturalistă apare pe o pecete patrulateră la *Gaura A*, aparținînd nivelului *Halaf* (fig. 8/2)⁵⁰. Peciți circulare cu capridee izolate, sau cu imagini umane asociate cu bovidee și capridee în dispoziții

³⁹ C. Matasă, *Frumușica*, p. 147, pl. XXV/178.

⁴⁰ O. Kandyba, *Schipenitz* (*Bücher zur Ur- und Frühgeschichte*, 5), Viena, 1937, fig. 16—25, 28.

⁴¹ C. A. Romstorfer, în *Jahrb. d. Bukoviner Landes-Museums*, II, 1894, p. 116, fig. 8.

⁴² O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 11, 39—40, 78—79, 81—84.

⁴³ *Ibidem*, fig. 113, 172.

⁴⁴ Vl. Milojević, *Hauptergebnisse der deutschen Ausgrabungen in Thessalien*, în *Jahrb. d. Röm.-Germ. Zentralmuseums in Mainz*, 6, 1959, fig. 12/6.

⁴⁵ S. Weinberg, *The Aegean in the Stone and Early Bronze Ages*, în R. Ehrich, *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago-Londra, 1965, p. 295, 313.

⁴⁶ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, p. 92, pl. 130/37.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 59, pl. 68/20.

⁴⁸ S. Weinberg, în R. Ehrich, *Chronologies*, 1965, p. 299.

⁴⁹ J. Carstang, *Prehistoric Mersin*, Oxford, 1953, p. 174, fig. 107/15 și 114.

⁵⁰ E. Porada, *The Relative Chronology of Mesopotamia*, în R. Ehrich, *Chronologies*, 1965, p. 142, 187, fig. VI/3.

heraldice apar în perioadele Obeid timpurie și târzie la *Gaura XIII, XV* (fig. 8/1, 4, 6)⁵¹. Deoarece pecețile plate cu decor geometric ale culturilor anatoliene s-au difuzat în culturile neolitice ale Europei sud-estice⁵², este evident că și pecețile cu decor zoomorf ale culturilor Halaf și Obeid s-au putut răspândi la rîndul lor. De asemeni,

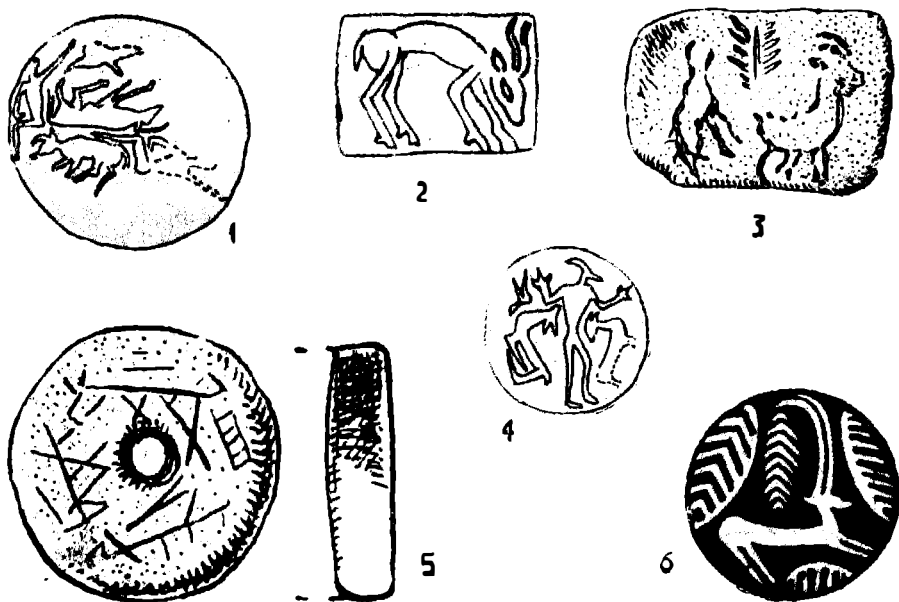

Fig. 8. — Peciți, tabletă și fusaioală cu decor zoomorf incizat: 1, Tepe Gaura XV (N Mesopotamiei); 2, Gaura A; 3, Tărtăria (Transilvania); 4, 6, Gaura XIII; 5, Mersin XVB.

figurine naturaliste din plastica neolitică de tip *Haçılar VI*⁵³ au fost descoperite în stratul neolitic timpuriu de la *Nea Nikomedeia* (Macedonia)⁵⁴. Figurinele antropomorfe cu cap de ovidu de tip Obeid 4 de la *Ur*⁵⁵ au influențat evident figurinele antropomorfe cu cap zoomorf din plastica Vinca-Pločnik de la *Supska* și *Divostin* (Serbia)⁵⁶. Originea decorului zoomorf incizat pe ceramica Turdaș trebuie căutată în influența gltpticii Obeid. Aceasta este importanța fusaiolei plate de rocă roșie

⁵¹ *Ibidem*, p. 143—44, 187, fig. VI/4—5; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 79/33, 37, 46.

⁵² F. Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart, 1955, p. 76, fig. 10.

⁵³ J. Mellaart, *Excavations at Haçılar, 1960*, în *AS*, XI, 1961, p. 56, fig. 18, pl. Xb.

⁵⁴ R. Rodden, *Excavations at the Early Neolithic Site at Nea Nikomedeia, Greek Macedonia (1961 Season)*, în *PPS*, XXVIII, 1962, p. 286, pl. XLI/3.

⁵⁵ E. Porada, în R. Ehrich, *Chronologies*, 1965, p. 152, 183, fig. III/11; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, p. 62, pl. 97/1—6.

⁵⁶ D. Garašanin, *Neolit centralnog Balkana*, Belgrad, 1968, p. 47—8, 61, fig. 129, 132.

descoperită în orizontul Obeid de la Mersin XVB (fig. 8/5)⁵⁷, decorată în cerc cu motive zoomorfe, aparent două animale cornute urmate de un carnasier, incluzate sumar.

În perioadele următoare, *Uruk* și *Djemdet-Nasr*, glictica mesopotamiană a dezvoltat stilul animalier heraldic pe pecetele plate și cilindrice, aplicate pe tabletele cu scriere, creind dispozițiile complicate ale stilului heraldic, antitetică, simetrică, suprapusă, încrucișată etc. Circulația cilindrilor mesopotamieni și elamiți în Egiptul predinastic a determinat stilul animalier antitetic în arta perioadei *gerzeene* târzii⁵⁸. Dispoziția antitetică a caprideelor incizate pe ceramica Rössen sau a carnasiereleor pictate pe ceramica cucuteniană trebuie considerată tot ca o influență a glicticiei mesopotamiene.

Tabletele pictografice de la *Tărtăria* (Transilvania)⁵⁹, indiferent de cronologia lor certă între orizontul Vinca-Turdaș și cel al ceramicii pictate Petrești și Cucuteni, constituie dovada circulației pînă la Dunăre a complexului mesopotamian de pecete, cilindri și tablete, care au influențat evoluția stilului zoomorf pe ceramica bandată târzie. Prima tabletă de la *Tărtăria* este acoperită numai cu decor zoomorf, un caprideu urmat de un carnasier cabrat (fig. 8/3), ca pe cilindrii *Djemdet-Nasr*⁶⁰. Poziția geografică a grupelor culturale Rössen și Cucuteni-Tripolie, la extremitățile bazinului Dunării, arată că influența glicticiei orientale s-a exercitat independent asupra culturilor dunărene și a generat tehnica incizată a decorului zoomorf la Turdaș și Rössen, ca și dispoziția antitetică a animalelor pe ceramica Rössen și Cucuteni-Tripolie.

LE DÉCOR ZOOMORPHE INCISÉ SUR LA CÉRAMIQUE NÉO-ÉNÉOLITHIQUE CARPATO-DANUBIENNE

RÉSUMÉ

Le décor zoomorphe incisé sur la céramique carpato-danubienne constitue la première modalité de la représentation de l'animal par la projection de la silhouette sur le plan de la surface du vase, anticipant le décor zoomorphe peint sur la céramique Cucuteni-Tripolie. À la différence du décor zoomorphe plastique et même en relief, le décor incisé comporte de nouvelles modalités de stylisation, comparables à celles du décor peint cucutenien.

Sur la céramique *Turdaș*, les motifs zoomorphes sont incisés sur le fond des vases et rendent deux types d'animaux. Le style tachigraphique de la représentation

⁵⁷ J. Garstang, *op. cit.*, p. 156, fig. 97 stînga.

⁵⁸ H. Kantor, *The Relative Chronology of Egypt and Its Foreign Correlations before the Late Bronze Age*, în R. Ehrich, *Chronologies*, 1965, p. 7 urm., fig. 3/46—49; 8/A—D.

⁵⁹ N. Vlăsa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tărtăria Settlement's Stratigraphy*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 485, urm., fig. 7—8; A. Falkenstein, *Zu den Tontafeln aus Tărtăria*, în *Germania*, 43, 2, 1965, p. 269 urm.; Vl. Milojević, *Die Tontafeln von Tărtăria und die absolute Chronologie des mitteleuropäischen Neolithikums*, în *Germania*, 43, 2, 1965, p. 261 urm., fig. 2; J. Makkay, *Die in Tărtăria (Alsótárlaka) gefundenen pictographischen Tafeln und die jüngere Steinzeit Südosteuropas*, în *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1966—1967, p. 21—4; idem, *The Tartaria Tablets*, în *Orientalia* 37,3, 1968, p. 272 urm., pl. XLIV/1a—c.

⁶⁰ V. Christian, *op. cit.* I, pl. 120/1.

suggère d'autant plus les caractères d'un carnassier à griffes (fig. 1/1—3) et d'un animal cornu, bovidé, capridé et peut-être cervidé (fig. 1/4—6). L'un des motifs a des pieds pectinés (fig. 1/7), comme les animaux sur la céramique orientale (fig. 4/10—12) et cucutenienne (fig. 3/2). Sur un fragment céramique Bükki, un capridé ou cervidé apparaît dans le décor géométrique incrusté de blanc (fig. 2). Le bol de la céramique Eberstadt présente deux capridés antithétiques (fig. 3/3), comparables aux carnassiers dans la même disposition sur la céramique Cucuteni-Tripolie. Sur la céramique Salz-münde est figurée une scène de chasse à l'arc (fig. 3/1). La verre Usatovo présente une file de carnassiers introduits aux angles du décor en X (fig. 1/9). Deux fusaïoles Gorodsk I sont décorées avec des motifs zoomorphes et végétaux (fig. 1/8, 10).

La décor zoomorphe incisé est connu seulement sur la céramique amratienne de l'Égypte prédynastique (fig. 4/1—8). Ce décor manque sur la céramique chalcolithique de l'Asie antérieure, qui ne connaît que le décor zoomorphe peint (fig. 4/9).

La conception du décor géométrique de la céramique orientale (fig. 6/1—2, 5; 7/1—8) a influencé la composition du décor sur la céramique balkano-carpatique (fig. 5/8—9; 6/3—4). Mais, c'est seulement sur la céramique Turdaş que le décor zoomorphe a été introduit au milieu de la composition décorative (fig. 1/1—6), remplaçant sur le fond des vases les motifs géométriques centraux (fig. 5/1—7), tout comme à l'intérieur des coupes susiennes (fig. 7/7). Cette conception décorative définit le style Vinca du décor zoomorphe incisé. Le rapport entre les deux espèces animales incisées sur la céramique carpato-danubienne est aussi défini par le groupe du carnassier attaquant le cornu sur la céramique amratienne (fig. 4/6) et cucutenienne, ou sur la fusaïole anatolienne (fig. 8/5).

La technique incisée du décor zoomorphe sur la céramique Turdaş doit être considérée comme une influence de la glyptique mésopotamienne Halaf et Obeid (fig. 3/1—2, 4, 6), tout comme le démontre le décor gravé d'une fusaïole de Mersin XVB (fig. 8/5). De même, la disposition antithétique des animaux sur la céramique Rössen (fig. 3/3) et Cucuteni-Tripolie doit être considérée aussi comme une influence du style héraldique de la glyptique Uruk et Djemdet-Nasr. En effet, les tablettes pictographiques de Târtăria (fig. 8/3) montrent que le complexe mésopotamien des sceaux, cylindres et tablettes à écriture a vraiment pénétré jusqu'au Danube.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Décor zoomorphe incisé: 1—7, céramique de Turdaş (Transylvanie); 8, 10, fusaïoles Gorodsk I (Ukraine); 9, céramique Usatovo (Ukraine).
- Fig. 2. — Céramique Bükki à décor zoomorphe incisé et incrusté de blanc (Hongrie).
- Fig. 3. — Décor zoomorphe incisé et peint: 1, céramique Salz-münde; 2, céramique Tripolie-Cucuteni B1; 3, céramique Eberstadt.
- Fig. 4. — Décor zoomorphe incisé et peint: 1—8, céramique amratienne; 9, céramique Obeid de Mersin XIIIB; 10, céramique Giyan IV; 11, céramique Tell-i-Gap I; 12, céramique Suse I.
- Fig. 5. — Céramique à décor géométrique incisé et peint: 1—7, Turdaş; 8, Gumelnița A2 (Roumanie); 9, Cucuteni B1.
- Fig. 6. — Céramique à décor géométrique peint: 1—2, Samarra; 3—4, Sesklo; 5, Halaf.
- Fig. 7. — Céramique à décor géométrique peint: 1—2, 4, 6, 7—8, Suse I; 3, Tell-i-Gap I; 5, Sialk II.
- Fig. 8. — Cachets, tablette et fusaïole à décor zoomorphe incisé: 1, Tépé Gawra XV; 2, Gawra A; 3, Târtăria (Transylvanie); 4, 6, Gawra XIII; 5, Mersin XVB.

AȘEZAREA NOUA II DE LA PIATRA NEAMȚ- „STEAGUL ROȘU“ (CIRITEI)

de ADRIAN C. FLORESCU

În spatele înălțimii „Pietricica”, pe panta lină de est a terasei din stînga Bistriței, vis-à-vis de fabrica de bere „Steagul roșu”, se află resturile unei așezări de la sfîrșitul epocii bronzului a cărei suprafață atingea inițial, după toate probabilitățile, cel puțin 1,5—2 ha. Lucrările de exploatare ale fabricii de cărămidă, situată în imediata vecinătate, au cauzat distrugerea în mare parte a stațiunii. Deoarece progresarea rapidă a lucrărilor de sapă ale cărămidăriei atrăgeau după sine distrugerea integrală a așezării la care ne referim, între 10 septembrie și 24 octombrie 1959, s-au executat săpături de salvare avînd ca scop depistarea principalelor probleme pe care le ridică acest obiectiv arheologic¹.

De altfel, încă din 1957, în vecinătatea așezării de la „Steagul roșu”, la numai cîteva sute de metri, fuseseră descoperite întîmplător mai multe morminte — din care unele de incinerare iar altele de inhumare, cu schelete chircite pe o parte — și cu un inventar ceramic de certă factură Noua². Aproximarea acestor două obiective — așezare și necropolă — pe de o parte, ca și identitatea apartenenței culturale, nu dădeau nici o îndoială asupra indiscutabilelor corespondențe reciproce. Interesul pentru investigarea stațiunii de la „Steagul roșu”, era cu atît mai mare înșă, cu cît, de la prima vedere — spre deosebire de obiectivele similare specifice culturii Noua — resturile sale nu apăreau la suprafața solului sub forma obișnuitelor movile plate de cenușă („cenușare — zolnici”).

Posibilitățile materiale acordate cercetărilor noastre nu ne-au permis o epuizare a porțiunii din așezarea rămasă încă nedeteriorată de la data începerii săpăturilor arheologice. De aceea ne-am limitat doar la un sondaj, constînd din două șanțuri, I și II, late de 1,50 m, fiecare, și lungi respectiv de 71 și 80 m, paralele între

¹ Săpăturile au fost executate cu fondurile puse la dispoziție de către Muzeul arheologic Piatra Neamț. La săpături a participat și M. Zămoșeanu ca delegat din partea Muzeului din Piatra Neamț. Întreg materialul arheologic rezultat se află în colecțiile Muzeului din Piatra Neamț.

² Cf. A. Nițu, M. Zămoșeanu, I. Zămoșeanu, în *Materialie*, 1960, p. 360—361.

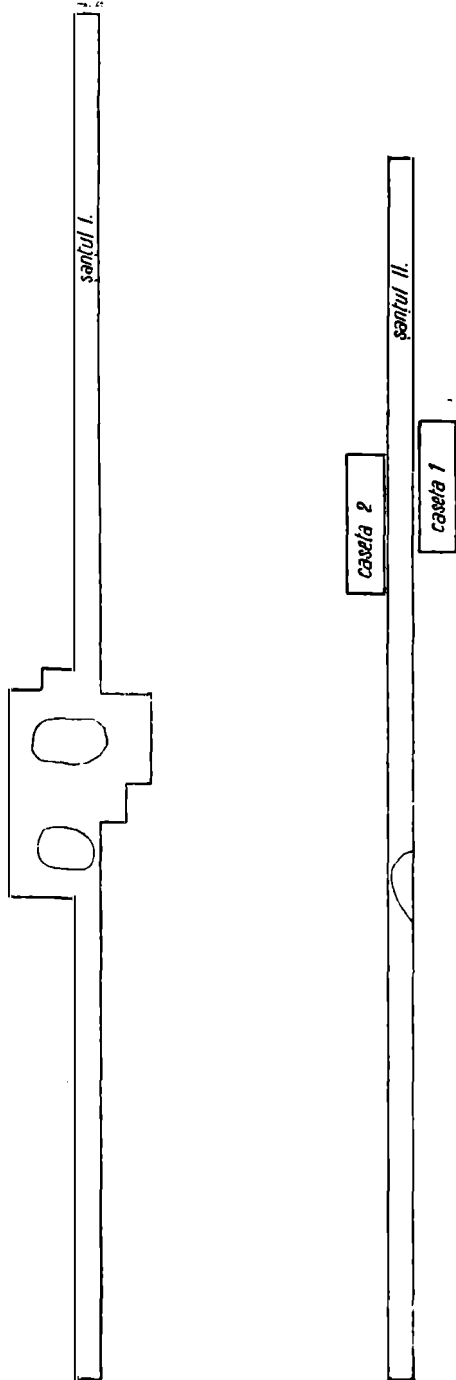

Fig. 1. — Piața Neamț „Steagul roșu” (Cîrtești). Planul general al săpăturilor.

ele, la distanța de 17 m unul de altul, orientate pe direcția pantei ; VSV 4750‰—ENE 1550‰ (fig. 1)³. În total, incluzînd și lărgirile practicate, suprafața cercetată efectiv însumează circa 300 m². În continuare, ne vom opri asupra rezultatelor acestor săpături de salvare.

Stratigrafia obiectivului nostru, este simplă fiind vorba de o singură depunere arheologică, în structura căreia, cenușa deține un procentaj destul de ridicat ; grosimea sa variază între 0,10—0,30 m. Acest strat, este acoperit integral de solul cu humus, etajat pe două nivele : solul vegetal actual, gros de 0,05—0,10 m, și solul cu humus propriu-zis, a cărei grosime nu depășește 0,10—0,15 m. La rîndul său, depunerea cenușie, corespunzătoare așezării Noua, este situată pe un sol de culoare brun-gălbui, virgin. Atragem atenția că în anumite zone din porțiunea cercetată, depunerea arheologică este inexistentă, solul cu humus suprapunînd direct solul galben-virgin (fig. 2).

Ca de obicei, inventarul așezării constă dintr-un procentaj ridicat de oase de animale, după care, sub aspectul cantitativ, urmează materialul ceramic. De remarcat este și faptul că resturile arheologice sînt mai numeroase în zona celor trei complexe de locuire, asupra cărora ne vom opri la locul cuvenit.

Marea cantitate de oase de animale domestice, este o dovadă că păstoritul juca un rol precumpănitor în viața economică a așezării de la „Steagul roșu”. Determinările făcute, pe baza materialului osteologic semnalat, au o deosebită semnificație în ceea ce privește procentajul pe specii. Astfel, pe primul loc se situează cornutele mari (47,72%), urmate la distanțe apreciabile de ovicaprine (12,50%), porcul (11,36%), calul (7,96%) și cîinele (3,41%). În ansamblul materialului osteologic, animalele domestice reprezintă un procentaj de 82,96%, restul de 17,04% aparținînd animalelor sălbatice⁴.

Spre deosebire de alte așezări Noua cercetate pînă în prezent, în inventarul stațiunii de la „Steagul roșu” se constată o frecvență relativ ridicată a speciilor sălbatice ceea ce dovedește că vînătoarea nu deținea un rol cu totul neglijabil. De asemenea, deși în viața economică a stațiunii noastre, creșterea vitelor are rolul dominant, aceasta nu implică totuși ignorarea totală a agriculturii primitive. Prezența unor elemente legate de cultura plantelor, ca : fragmentele de rîșniță, frecătoare sau cuțite curbe (toate din piatră), atestă existența și a acestei îndeletniciri chiar dacă ea joacă un rol secundar, ca o anexă pe lângă păstorit.

Importanța cercetărilor din stațiunea aparținînd etapei finale a epocii bronzului de la Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Ciritei) constă însă în contribuția la cunoașterea tipului de locuință existent în cultura Noua. După cum s-a văzut mai sus, așezarea la care ne referim nu este de tip „cenușar-zolniki”, în sensul clasic al noțiunii. Subliniem însă procentajul destul de ridicat al cenușei în depunerea respectivă, precum și faptul că aceasta din urmă lipsește cu desăvîrșire în unele zone. Avînd în vedere caracterul destul de limitat al săpăturilor, considerăm că ar fi prematur să admitem, cel puțin în stadiul actual al cunoștințelor noastre, că obiectivul de la „Steagul roșu”, ar marca o anumită etapă din evoluția culturii Noua în care tipul „cenușar-zolniki”,

³ Întregul material ilustrativ a fost executat de către A. Buzilă.

⁴ Cf. Sergiu Haimovici, *Studiu asupra resturilor de faună descoperite în așezările aparținînd culturii Noua de la Bîrlad și Piatra Neamț, în Arheologia Moldovei, II—III, p. 217—233.*

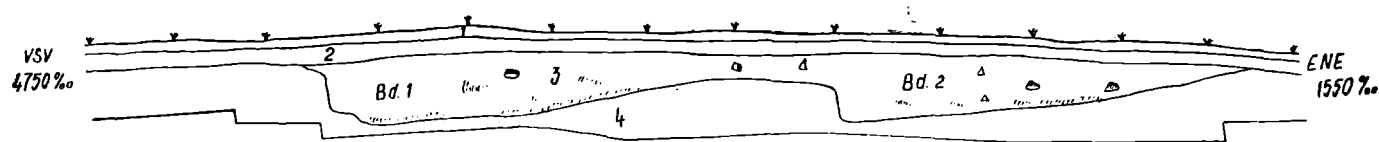

Fig. 2. — Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Ciritei). Fragment din profilul peretelui de nord al șanțului 1, în dreptul semibordeielor 1 și 2 (1, sol vegetal; 2, sol cu humus; 3, sol cenușiu conținând resturi de locuire, Noua II; 4, sol galben virgin; 5, ciob; 6, piatră; 7, arsură neagră cu cărbune; 8, arsură roșie.

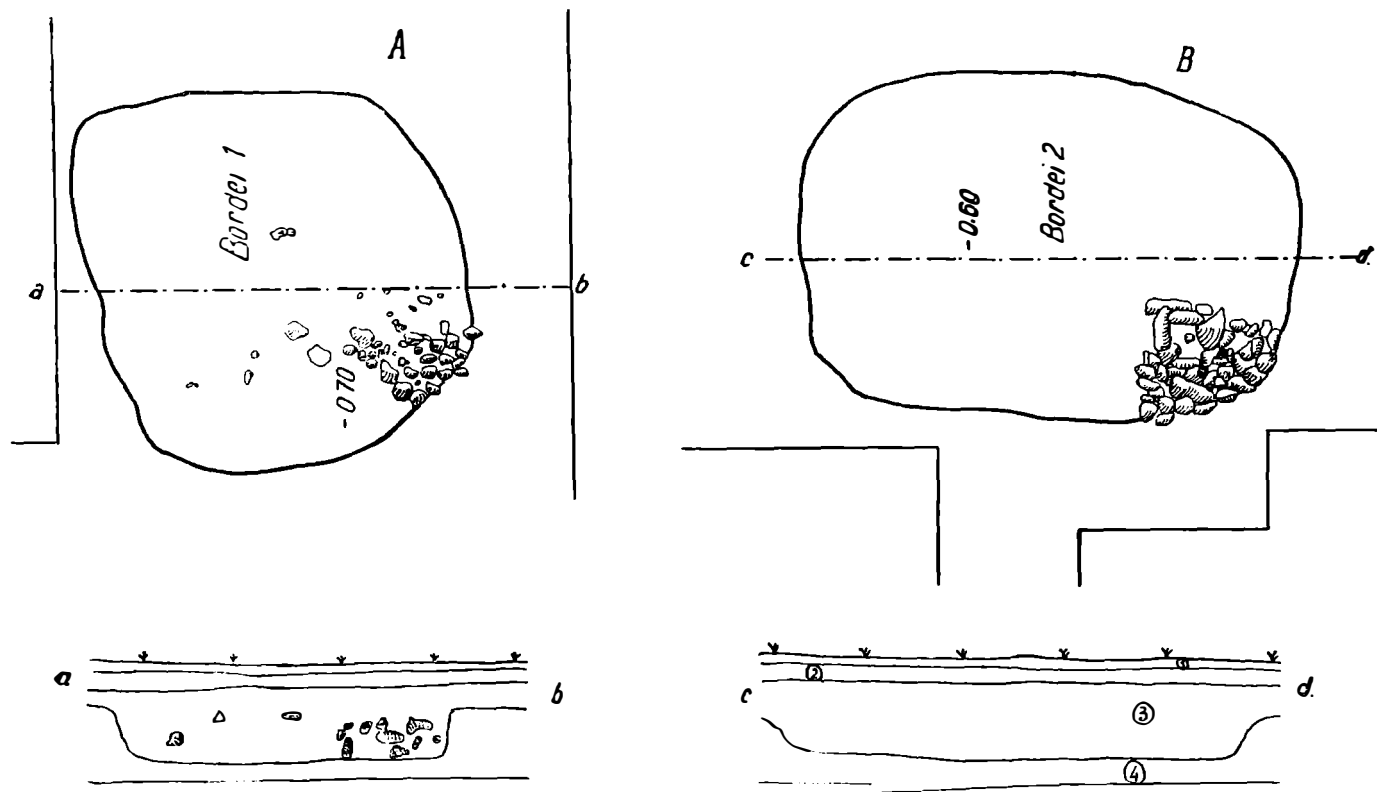

Fig. 3. — Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Ciritei). Planul și profilul semibordeiilor 1(A) și 2(B): (1, sol vegetal actual; 2, sol cu humus; 3, sol cenușiu conținând resturi de locuire Noua II; 4, sol galben-virgin; 5, ciob; 6, piatră; 7, arsură neagră cu cărbune; 8, arsură roșie).

ar fi cu totul abandonat sau cel puțin mult diminuat, urmînd ca cercetările viitoare să aducă precizări în acest sens.

Referitor la tipul de locuință frecvent în aria Noua, datele obținute pînă în prezent pledează pentru colibe, construite la suprafața solului, destul de superficial de altfel, anume concepute pentru o perioadă de timp scurtă, fapt determinat firește de însăși activitatea economică de bază a populației respective, *păstoritul*, care prin natura sa necesită o pendulare de la un loc la altul fără a vedea în aceasta cîtuși de puțin un nomadism autentic.

Revenind la așezarea de la Piatra Neamț — „Steagul roșu”, ținem să relevăm semnalarea a trei complexe de locuire în semibordei, din care două au fost cercetate integral. Acestea din urmă se află la o distanță de numai 3 m unul de celălalt (fig. 2). În ambele cazuri, groapa are profilul în escarpă, formă determinată evident de însăși natura terenului, în pantă, cu adîncimea maximă respectiv de 0,75 m (1) și 0,60 m (2). În plan, gropile celor două semibordei au axul longitudinal orientat perfect perpendicular față de direcția pantei. În ceea ce privește forma și dimensiunile, constatăm oarecari deosebiri de la unul la altul. Astfel, groapa semibordeiului 1 este ovală cu dimensiunile de 4×3,50 m, în timp ce, la semibordeiul 2, ar fi vorba mai curînd de o formă rectangulară cu colțurile mult rotunjite și laturile arcuite cu dimensiunile de 5×3,50 m.

Reamintim că cea mai mare parte a materialului arheologic provine tocmai din zona acestor semibordei, în deosebi din umplutura gropilor respective și constă din oase de animale și cioburi. La semibordeiul 1, în colțul de vest, pe fundul gropii s-a semnalat o pată de arsură roșie, groasă de 2—3 cm, avînd suprafața de circa 50 cm² (eventual urme de vatră ?); de asemenea, pete mici de arsură roșie s-au semnalat pe fundul gropii mai ales în sectorul de nord (fig. 2).

Atît la semibordeiul 1 cît și la semibordeiul 2 în colțul de nord al gropii s-au semnalat cîte un complex de pietre de dimensiuni mici și mijlocii (fig. 2). În ciuda identității locului pe care îl ocupă în ambele cazuri complexele respective (colțul de nord), nu avem nici un indiciu în sprijinul ipotezei că am avea a face cu resturile unor eventuale cuptoare. Deși oarecum grupate (mai ales la semibordeiul 2) la o cercelare mai atentă s-a dovedit că este vorba de pietre dispuse în neorînduială, toate fiind deplasate din poziția care au avut-o inițial. N-ar fi exclus deși observațiile edificatoare în acest sens, ne lipsesc, să avem a face, eventual, cu resturile unei căptușeli interioare ale pereților gropilor, prăbușite după abandonarea totală a locuințelor.

În afară de cele cîteva unelte fragmentare din piatră, menționate mai sus, legate de cultura primitivă a plantelor, trebuie să amintim și alte obiecte din os și bronz deși foarte slab reprezentate. În ceea ce privește uneltele din os, remarcăm, în primul rînd, cîteva omoplați crestați, element specific purtătorilor culturii Noua, precum și cîteva fragmente de împungătoare din os, de un tip cu totul banal. Inventarul de bronz este și mai sărac; este vorba doar de un fragment de ac cu protuberanțe și două ace, cu mijlocul îngroșat, de secțiune rectangulară și capetele ascuțite, toate de dimensiuni mici.

În comparație cu suprafața cercetată, ceramica este relativ numeroasă, dar din nefericire, ca de obicei în așezările Noua, foarte fragmentară. Cele mai numeroase

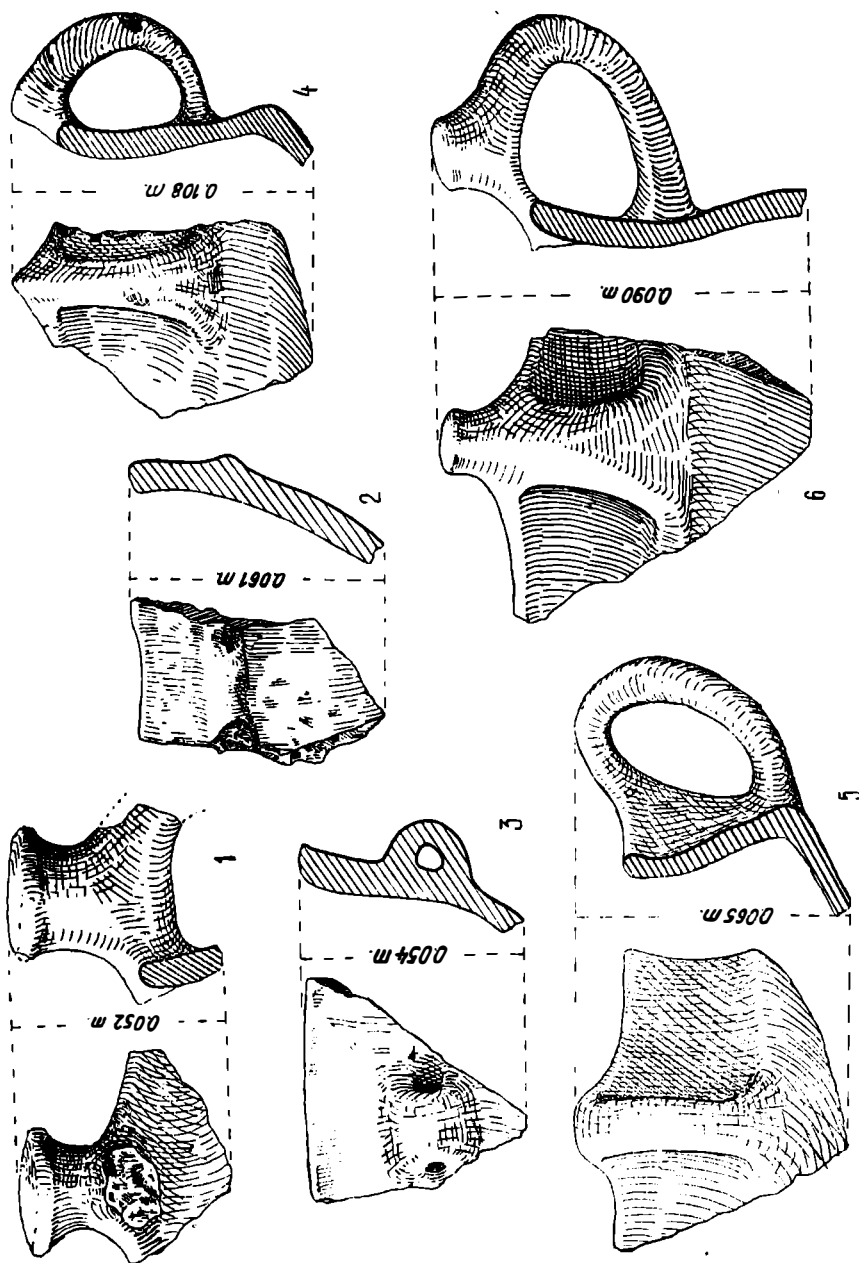

Fig. 4. — Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Ciritei). Ceramică, Noua II descoperită în complexele de locuire.

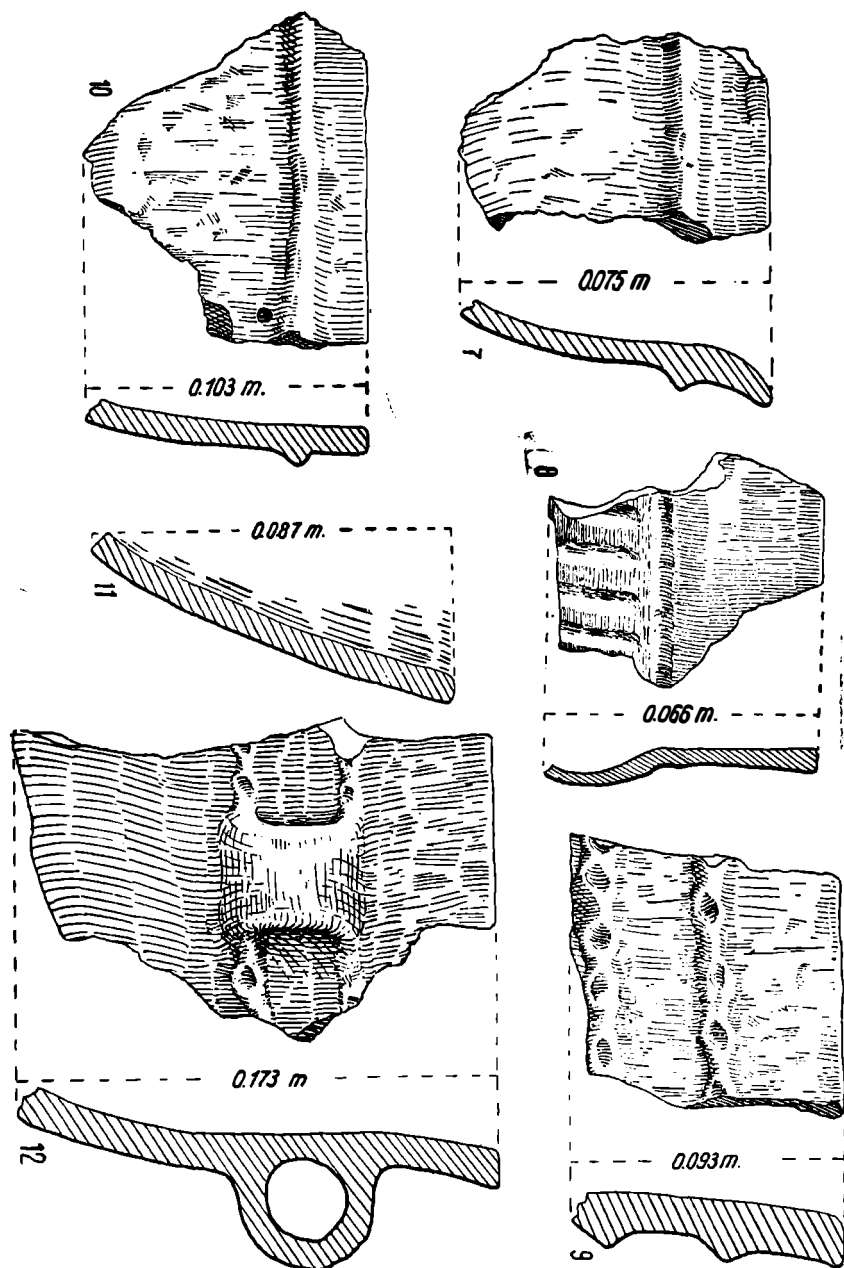

Fig. 4. — Piatra Neamț — „Steagul roșu” (Ciritei). Ceramică, Noua II descoperită în complexele de locuire.

sînt fragmentele provenind de la vase-sac, cu brîu în relief simplu, crestat sau alveolat (fig. 3/2, 7, 9—10) după care urmează străchinile și vasele tronconice (fig. 3/11—12) și în sfîrșit, ceștile din pastă de calitate mai bună, cu torți suprainălțate, în bandă (fig. 3/5, 8), sau prevăzute cu buton (fig. 3/1, 6) sau creastă (fig. 3/4), tipuri specifice exclusiv inventarului ceramic aparținînd culturii Noua.

Inventarul ceramic ca și tipurile de unelte din os (omoplatul crestat) sau bronz (acul cu protuberanțe), pledează fără îndoială pentru datarea așezării de la Piatra Neamț-„Steagul roșu” (Ciritei) în etapa finală a epocii bronzului, atribuind-o totodată prin elementele specifice amintite, culturii Noua.

Ținînd seama de faptul că în inventarul așezării la care ne referim, lipsesc cu desăvîrșire elementele legate de factura clasică a culturilor bronzului mijlociu (respectiv Belopotok-Costișa și Monteoru) ni se pare destul de plauzibilă încadrarea obiectivului nostru în etapa de definitivare a culturii Noua (Noua II), ea fiind contemporană cu așezările de la Trușești-„Movila din Șesul Jijiei” (niv. 3)⁵ și Corlăteni-„Pe Țerină” (niv. 2)⁶ și cu necropola de la Trușești-„Țuguieța”⁷. Evident că nu există nici o îndoială asupra corespondenței dintre așezarea de la „Steagul roșu” și necropola de la „Ciritei”, ambele plasîndu-se în date absolute, eventual în sec. XIII—XII î.e.n.

L'ÉTABLISSEMENT DE L'ÉTAPE NOUA II DE PIATRA NEAMȚ- „STEAGUL ROȘU” (CIRITEI)

RÉSUMÉ

En 1959 l'auteur a effectué un sondage dans l'établissement de la fin de l'âge du bronze, située près de la périphérie d'est de Piatra Neamț, contenant une seule couche d'habitation. Pendant les recherches on a signalé 2 huttes en terre d'une surface de 4×3,50 m et 5×3,50 m.

Dans l'inventaire de l'établissement, ce sont les os d'animaux qui occupent la première place (les grandes bêtes à corne —47,72%, les ovicaprins —12,50%, le porc —11,36%, le cheval —7,96% et le chien —3,41%).

Les traits de la céramique permettent l'encadrement chronologique de l'établissement de Piatra Neamț dans la II-e étape d'évolution de la culture de Noua (Noua II), c'est à dire la phase Reineke D (XIII-e—XII siècle av.n.è.).

⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Trușești*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 29 și urm.; idem, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în SCIV, IV, 3—4, 1953, p. 450 și urm.; Adrian C. Florescu, *Șantierul Trușești (Movila și Șesul Jijiei)*, în SCIV, V, 1—2, 1954, p. 59 și urm.; idem, *Șantierul arheologic Trușești (Movila din Șesul Jijiei)*, în SCIV, VI, 1—2, 1955, p. 172 și urm.; idem, *Șantierul arheologic Trușești, Materiale*, III, 1957, p. 210 și urm.; idem, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în AM, II—III, p. 143—216.

⁶ Cf. I. Nestor, *Șantierul Valea Jijiei (săpăturile de la Corlăteni)*, în SCIV, III, 1952, p. 89 și urm.

⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Valea Jijiei (săpăturile de la Trușești)*, în SCIV, III, 1952, p. 75 și urm.; idem, în SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 75. și urm.; idem, în SCIV, IV, 3—4, 1953, p. 456 și urm.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Piatra Neamț-„Steagul roșu" (Cîrțitei). Plan des fouilles.
- Fig. 2. — Piatra Neamț-„Steagul roșu" (Cîrțitei). Fragment du profil nord de la section 1, dans la zone des hutes en terre 1 et 2. 1, sol végétal actuel; 2, humus; 3, sol contenant de cendre et des restes d'habitation Noua II; 4, sol jaune-vierge; 5, fragment céramique; 6, pierre; 7, calcination; 8, calcinations rouges.
- Fig. 3. — Piatra Neamț-„Steagul roșu" (Cîrțitei). Plan et profil des hutes en terre 1 (A) et 2 (B). 1, sol végétal actuel; 2, humus; 3, terre cendreuse contenant des restes d'habitation Noua II; 4, terre jaune-vierge; 5, fragment céramique; 6, pierre; 7, calcination noire avec de charbon; 8, calcination rouge.
- Fig. 4. — Piatra Neamț-„Steagul roșu" (Cîrțitei). Poterie Noua II découverte parmi les complexes d'habitation.

CETAȚILE DACICE DIN MOLDOVA ȘI CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI DACIC

de NICOLAE GOSTAR

Printre importante descoperiri din ultima vreme, privitor la istoria dacilor la răsărit de Carpați, se consideră a fi și cetatea dacică de pe înălțimea Bitca Doamnei de la Piatra Neamț¹. Așa cum s-a mai spus și în alte ocazii, cetatea de pe Bitca Doamnei, întocmai ca cetățile din Transilvania, prezintă toate caracteristicile unei adevărate cetăți dacice. Și această cetate se găsește pe o înălțime cu pante abrupte, apărată de ziduri de piatră și un turn de piatră, cu două sanctuare din tamburi de piatră, cu o palisadă exterioară, iar în interior cu locuințe pe temelie de piatră pe care se înalță pereții de birne și lut².

Tot la Piatra Neamț, pe înălțimea Cozla, a existat, de asemenea, o cetate dacică, prezentând aceleași caracteristici și unde, după informații mai vechi, s-au aflat urmele unui zid de piatră³. Săpăturile mai noi au arătat și aici existența aceluiași tipuri de locuințe⁴.

O ultimă așezare, care prin poziția ei poate fi considerată ca fiind o cetățuie dacică, este cea de pe înălțimea Titelca de la Tisești — Tîrgu Ocna (jud. Bacău). Cetățuia se găsește pe una din înălțimile cele mai dominante de pe valea Troțușului și în mod categoric că a îndeplinit rolul de punct de sprijin și de apărare⁵. Cercetările limitându-se numai la câteva secțiuni, nu s-a putut afla dacă cetățuia a fost sau nu fortificată cu zid de piatră⁶.

Toate aceste locuri întărite, care își merită pe drept cuvânt numele de cetăți sau cetățuie dacice, se găsesc în regiunile de munte (ca și în cazul celor din Transilvania), mai corect spus în regiunile subcarpatice ale Moldovei. Este posibil să mai fi

¹ H. Daicoviciu, *Acta Mus. Nap.*, V, 1968, p. 53 și urm.

² N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 9 și urm.

³ *Ibidem*, p. 25.

⁴ A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Materiale*, VI, 1959, p. 361 și urm.

⁵ A. Nițu, M. Zamoșteanu, *Materiale*, VI, 1959, p. 375 și urm.

⁶ N. Gostar, *op. cit.*, p. 28.

existat și alte asemenea așezări dacice fortificate în văile Carpaților orientali, pe care, poate, cercetările viitoare să le facă cunoscute.

Aceste trei cetăți sau cetățui datează din vremea celei mai înfloritoare perioade din istoria politică și culturală a dacilor, iar începuturile nu pot fi mai vechi de sfîrșitul sec. II î.e.n. Din analiza materialului arheologic cetățile dacice din Moldova nu depășesc însă cu mult anii sec. I e.n., ceea ce, ne-a dus la concluzia, că sfîrșitul lor, ca și a celor din Transilvania, este în legătură cu războaiele dacice purtate de împăratul Traian (anii 101—102 și 105—106)⁷, care au dus la supunerea întregului neam dacic de sub stăpînirea regelui Decebal.

În paginile ce urmează vom încerca să aducem în discuție cîteva scene de pe Coloana lui Traian, care prezintă toate șansele de a fi localizate la răsărit de Carpați. În ce privește gradul la nivelul căruia se reflectă sau nu realitatea celor înfățișate în scenele Coloanei, părerile sînt dintre cele mai variate⁸; cu toate acestea însă, un singur lucru nu i se poate reproșa artistului: succesiunea cronologică a evenimentelor, așa încît putem avea toată certitudinea că scenele, în care ni se prezintă episoadele mai importante petrecute în decursul celor două războaie, au fost aranjate și grupate în ordinea în care ele au avut loc⁹.

Scenele, care ne interesează aici, sînt cele de sub nr. CL, CLI, CLII, CLIII¹⁰. În scena CL (fig. 1 înspre stînga și fig. 2) artistul, fără a-l preocupa detaliul, a încercat să prezinte o așezare întărită, cu o poartă (turn ?) din birne așezate orizontal iar înăuntru așezării, bustul a doi bărbați neînarmați, cu pieptul gol, unul avînd capul acoperit. Înspre stînga porții se vede un prizonier dac, *pileatus*, însoțit de patru soldați romani din trupele auxiliare, iar înspre dreapta porții, doi prizonieri daci, *comati*, transportați de alți patru soldați auxiliari. Episodul are loc într-o regiune muntoasă și aceasta se vede după forma accidentată a terenului, copacii și trei animale sălbatice : un bour, un mistreț și un cerb. În partea stîngă a scenei se vede un rîu învolburat, cu curs repede, coborînd din munte. În mijloc, de după culmea muntelui, apare bustul unei figuri feminine într-un cadru drapat cu vîl.

W. Froehner explica această scenă în sensul că cei capturați sînt prizonieri barbari, iar în partea de mijloc s-ar găsi doi captivi, în curtea unei case dacice,

⁷ *Ibidem*, p. 37 și urm.

⁸ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1966, p. 14 și urm.; H. Daicoviciu, *Dacii*², 1968, p. 240 și urm., unde se expun părerile arheologilor, istoricilor și exegeților Coloanei lui Traian (C. Cichorius, S. Reinach, G. A. T. Davies, K. Lehmann-Hartleben, E. Strong, I. A. Richmond, R. Paribeni, C. Patsch și alții). Concluzia celor doi învățați români este că, în stadiul actual al cunoștințelor, valoarea istorică a reliefulurilor este relativ redusă, ca și valoarea topografică a scenelor. Privitor la schematismul și realismul monumentelor de pe Coloană este important a se vedea studiul lui M. Turcan-Déléani, *Mélanges d'archéologie et d'histoire. Ecole française de Rome*, LXX, 1958, p. 149 și urm.

⁹ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 19; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 248.

¹⁰ Numerotarea scenelor s-a făcut după C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule. Tafelb.*, Berlin, 1896, 1900. Figurile 2 și 3 din lucrarea noastră au fost reproduse după desenele lui Pietro Santi Bartoli, din anul 1667, publicate de E. A. P. Dzur, *Die Traianssäule*, Haga, 1941, care, deși nu sînt exacte, totuși sînt mai clare în redarea amănuntelor decît planșele lui C. Cichorius.

despuiați de îmbrăcăminte a lor. Figura, ce apare de după culmea muntelui, este divinitatea Noptii¹¹. C. Cichorius, urmat de alții, explica scena ca fiind un transport de prizonieri daci, care sînt coboriți din munte. Ei vin de la nord, după cum ar dovedi divinitatea *Selene*, care, în această scenă, simbolizează regiunile nordice, iar cei doi barbari din interiorul așezării, prin faptul că sînt pe jumătate goi, denotă că sînt germani și chiar se specifică cum că ar fi din neamul bastarnilor, populație de la nord de Dacia¹².

În scena CLI se vede o luptă între daci și romani (fig. 1 înspre dreapta și fig. 3). Sînt prezentați cinci soldați romani din trupele auxiliare, luptînd împotriva unui grup tot de cinci daci, care sînt în poziție de apărare. Un dac poartă o sabie curbă și scurtă, ceilalți luptă, probabil, cu lăncile (care nu se văd) și se apără cu scuturi mari ovale; un dac a căzut într-un genunchi, lovit fiind de lancea sau sulia unui roman. Dacii au îmbrăcăminte lor caracteristică, așa cum apare în toate scenele de pe Coloană, cu o singură deosebire: cei doi nobili, care conduc lupta, în loc de *pileus* (adică boneta în formă de căciulă, așa cum se vede în toate scenele) poartă un coif în formă de trunchi de con. Coiful probabil că era din metal, întărit cu benzi tot de metal și prins sub bărbie cu o bandă de metal sau curelușă de piele. Lupta se dă în preajma unei cetăți ce se găsește pe o înălțime. Ca element de fortificație se vede o parte din palisada de birne înfipite în pămînt una lîngă alta. Pentru a trece dincolo de palisadă se pătrundea printr-o poartă înaltă de lemn cu acoperiș în pantă dublă. Înspre dreapta porții se vede un turn înalt cu pereții exteriori, probabil, din bucăți de scîndură, în care se văd capete de birne sau, mai curînd, capetele țintelor (piroanelor) de fier. În turn se pătrundea printr-o ușă înaltă, deasupra avînd o fereastră mare pătrată și un acoperiș în formă de trapez. Spre dreapta turnului de lemn se vede un turn de piatră cu o ușă înaltă și cu acoperiș în pantă dublă. Între turnul de lemn și cel de piatră se vede o parte dintr-un zid de piatră. Spre dreapta turnului de piatră se văd două locuințe înalte cu pereții exteriori din birne sau scînduri așezate orizontal și în care se observă capetele țintelor de fier. Ambele locuințe au câte o fereastră în partea de sus, iar la una se vede o ușă înaltă; acoperișurile par să fi fost într-o singură pantă. Ultimul element, în partea stîngă a locuințelor, este un fragment de palisadă, în felul celei din stînga scenei. Tot în partea stîngă se vede un rîu coborînd din munte, care apare și în dreapta scenei CL.

W. Froehner interpretează această scenă prin „renfords par les Sarmates, que l'on reconnaît à leurs bonnets coniques et sur le territoire desquels ils se sont réfugiés, les Daces livrent un dernier combat aux Romains. Dans le fond, une ville barbare, située sur les bords d'un torrent”¹³. C. Cichorius, după lungi explicații, arată că în această ultimă ciocnire dintre romani și barbari, cei purtători de coif nu sînt daci ci sarmații iazygi din Cimpia Tisei, la care găsiseră adăpost dacii fugari. Lupta din scena respectivă ar fi avut loc atunci prin partea de apus a Daciei, deci undeva prin

¹¹ W. Froehner, *La Colonne Trajane. Texte*, Paris, 1872, p. 23.

¹² C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule. Dritter Textband*, Berlin, 1900, p. 378 și urm.; C. Moisil, *Istoria românilor înălțată în proiecțiuni luminoase. II Luptele dacilor cu romanii în vremea regelui Decebal și a împăratului Traian*, București, 1915, p. 72—73; R. Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, Messina, 1926, p. 308; E. A. P. Dzur, *op. cit.*, p. 241.

¹³ W. Froehner, *op. cit.*, p. 24.

cîmpia dintre Dunăre și Tisa sau în actualul teritoriu al Crișanei¹⁴. Deși această explicație a fost în general acceptată¹⁵, E. Petersen a demonstrat că luptătorii purtători de coif nu pot fi iazygi, căci aceștia în timpul războaielor dacice nu se găseau

Fig. 1.

în raporturi de dușmănie față de romani, ci dimpotrivă erau aliații romanilor și aveau motive să fie dușmanii dacilor¹⁶. O soluție cu totul originală a încercat C. Patsch, care, plecînd de la cunoscuta sa teză că sciții agatirși amintiți de Herodot, IV, 48, s-au menținut în Dacia pînă tîrziu, barbarii purtători de coif, acesta fiind de tip răsăritean (iranian), ar fi acești agatirși și care, deși dacizați, mai păstrează

¹⁴ C. Cichorius, *op. cit.*, p. 383 și urm.

¹⁵ C. Moisil, *ibidem*; R. Paribeni, *ibidem*; E. A. P. Dzur, *ibidem*.

¹⁶ E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt. II. Der zweite Krieg*, Leipzig, 1903 p. 122. „Cichorius hat ganz recht: die zwei Kappenträger sind keine dakischen Pileati, sonder ein anderes Volk“, dar mai observă că „ihre Bestimmung als Jazygen ist jedoch weniger gelungen“, iar toate celelalte elemente din scena CLI sînt dacice. Cu alte argumente respinge apartenența iazygă și C. Patsch, *Der Kampf um den Donaauraum unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V/2*, Viena-Leipzig, 1937, p. 122.

coiful ce denotă vechea lor origine¹⁷. După C. Daicoviciu și H. Daicoviciu scena de mai sus nu poate fi localizată¹⁸ și nici nu se insistă asupra celor propuse de W. Froehner, C. Cichorius și C. Patsch.

După W. Froehner și C. Cichorius, cele două scene, CL și CLI, discutate mai sus, nu ar avea nici o legătură între ele și deci ar fi vorba de două evenimente deosebite și care s-au petrecut în locuri deosebite. Desigur că nu este ușor de a identifica cu bastarnii cei doi barbari, goi până la brîu, din scena CL, căci, tot atît de bine, ei pot fi și alți germani și, mai ales, că pînă în prezent nu se cunoaște nici o reprezentare sculpturală antică a neamului germanic al bastarnilor. Barbari germani, în calitate de aliați ai dacilor, nu mai apar în alte scene ale Coloanei¹⁹, în schimb ei sînt bine reprezentați pe metopele și reliefurile monumentului trofeu de la Adamclisi și care au fost identificați de unii cercetători cu bastarnii²⁰. Pe de altă parte, este puțin probabil ca bastarnii să fi rămas pasivi și să nu-i fi interesat în nici o măsură războaiele dacice, cunoscut fiind spiritul războinic și prădalnic al acestora. În consecință nu se pot exclude bastarnii, dar în acest caz episodul din scena CL mai curînd a avut loc pe teritoriul din răsăritul Daciei (decît în nord), unde dacii se aflau într-un contact mai direct cu acest neam al bastarnilor și care cu ani înainte ei fuseseră stăpîni în Moldova, mai ales la răsărit de Siret. Pentru partea de nord a Daciei ar pleda figura divinității *Selene*. Ne întrebăm însă, dacă această figură reprezintă într-adevăr *Selene* sau, dacă nu cumva, o altă divinitate din mitologia greco-romană. Ar fi de văzut deci, dacă figura nu-și poate găsi și o altă identificare, anume *Eos-Aurora*²¹ și atunci scena CL s-ar putea interpreta ca fiind un eveniment ce ar fi avut loc nu în nordul ci în răsăritul Daciei. Dar oricare ar fi explicația, scena CL nu exclude nici localizarea evenimentului în nordul Daciei, adică, am zice, prin Maramureș, dar nici ipoteza unei localizări în părțile orientale ale Daciei de sub stăpînirea regelui Decebal.

¹⁷ C. Patsch, *op. cit.*, p. 123 și urm., acțiunea s-ar petrece în răsăritul Transilvaniei, în bazinul Ciucului și pe cursul superior al Oltului. Identificarea cu agatirșii a fost acceptată numai de I. T. Kruglikova, *Dakia v epohu rimskoi okkupații*, Moscova, 1955, p. 38.

¹⁸ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 34, „localizarea acestor acțiuni e, firește, iluzorie”.

¹⁹ R. Vulpe, *Studii Clasice*, V, 1963, p. 235, pare să identifice printre dacii din scena XXXVIII, segmentul 97, în primul război dacic, și un german.

²⁰ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 122 și urm.; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 151–152. Apartenența numai la neamul dacic al tuturor barbarilor de pe reliefurile monumentului de la Adamclisi, susținută de F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi*², București, 1960, p. 625 și urm., a fost combătută în ultima vreme de I. I. Russu, *Studii Clasice*, V, 1963, p. 430 și urm.; K. Horedt, *Acta Mus. Nap.*, III, 1966, p. 423 și urm.; G. Bordenache, *SCIV*, 19, 1968, p. 699–702; cf. R. Vulpe, *Studii Clasice*, V, 1963, p. 223 și urm.; H. Daicoviciu, *Steaua*, XVII, 8, 1967, p. 74–75; I. A. Richmond, *Papers of the British School at Rome*, XXXV, 1967, p. 29–39; idem *SCIV*, 19, 1968, p. 3–29; R. Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, București, 1968, p. 59–60; R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei. II. Romanii la Dunărea de Jos*, 1968, p. 105 și urm.

²¹ A. Rapp, *Roschers Lexikon*, I, 1252 și urm.; Escher, *RE*, V, 2657 și urm. A se vedea și rezervele lui E. Petersen, *op. cit.*, p. 121, cu privire la zeitatea *Nyx* din scena CL.

Pentru explicațiile care s-au dat în interpretarea scenei CLI din partea lui W. Froehner, C. Cichorius și C. Patsch, în aceeași măsură se pot aduce mai multe observații, prin care se neagă în bună parte concluziile celor trei învățați. Din scena CLI se poate deduce că lupta între trupele auxiliare romane și daci se dă pentru cucerirea unei *cetăți dacice*, pentru că pe Coloană vedem prezentate, în mod schematic, aproape toate elementele unei asemenea cetăți²². Dar cine sînt apărătorii cetății? Dacii, sarmații (adică roxolanii) împreună cu dacia, iazygii împreună cu dacia sau agatirși dacizați? În ce privește sarmații roxolani ei într-adevăr apar pe Coloană în scenele XXXI și XXXVII, ca aliați ai lui Decebal, dar numai în primul război (anii 101—102), întotdeauna călări, sînt *cataphractarii*, luptă cu arcul, nu au scut²³, iar coiful lor este deosebit de felul cum apare în scena CLI. În identificarea luptătorilor cu coif cu iazygii, trebuie să se țină seama de critica lui E. Petersen, prin care, în urma analizei izvoarelor scrise, aceștia sînt în mod categoric excluși²⁴. Despre o eventuală apartenență a acestora la urmașii agatirșilor de neam scitic, este cu atât mai puțin probabil, iar argumentele lui C. Patsch nu-și găsesc o justificare în izvoarele pe care el le citează²⁵.

În scena C, cea a ambasadorilor (a soliilor), apar mai multe neamuri, care, la începutul celui de-al doilea război dacic, se prezintă la *Drobeta* pentru a trata cu împăratul Traian. După particularitățile vestimentare se pot deosebi reprezentanții a șase popoare, fiecare în grupuri de două sau trei persoane²⁶. Primii trei bărbați din fața lui Traian, cu pieptul gol, sînt de neam germanic, identificați ca fiind bastarni. Alături de aceștia este un grup de trei bărbați (doi *comati*), în atitudine de iertare, care, după costum, deși nu se vede în întregime, ar putea fi delegații unor daci (?) pe cale de a se supune. Tot aici se află alți doi bărbați, identificați cu reprezentanții orașelor pontice sau mai curînd cu o delegație venită din partea

²² De felul cum sînt prezentate cetățile dacice pe Coloană a se vedea observațiile juste exprimate de C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 18—19.

²³ C. Cichorius, *Erster Teilb.*, scenele XXXI și XXXVII; idem, *Zweiter Teilb.*, p. 146 și urm.; p. 179 și urm.; C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, pl. 18.

²⁴ E. Petersen, *op. cit.*, p. 122. Mai putem adăuga și lipsa, în părțile de apus ale Daciei, ale unor cetăți dacice cu ziduri de piatră, de felul celei din scena CLI. Numeroasele greșeli ale lui C. Cichorius, în explicarea mai multor scene de pe reliefurile Coloanei, își găsesc justificarea că la acea dată se știa foarte puțin despre cetățile dacice și, în general, despre istoria și cultura dacică în preajma războaielor de cucerire. Astfel, pe lângă acele multe localizări și identificări topografice greșite, C. Cichorius, și alții după el, confundă Sarmizegetusa dacică cu Sarmizegetusa romană.

²⁵ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 38, nota 2, C. Patsch „afirme... que les Agathyrses se seraient maintenus jusqu'au II-e siècle après J.-C. Les arguments qu'il apporte au sujet du nom Agathyrsus, rencontré chez les esclaves ou des affranchis ne sont guère convaincants". Problema a fost din nou dezbătută de A. Bodor, *Acta Antiqua Philippopolitana*, 1962, p. 47; idem, *Acta Mus. Nap.*, I, 1964, p. 153—156; cf. I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu privire specială la Transilvania*, București, 1969, p. 28. Este curioasă afirmația lui C. Patsch, *op. cit.*, p. 126, care, referindu-se la cetatea dacică din scena CLIII, spune, printre altele: „den reinen Siedlungstypus der Agathyrsen repräsentiert, der Ort CLIII... völlig undazisch", de unde concluzia, „die Agathyrsen standen also hier auf Seite des Decebalus".

²⁶ După W. Froehner, *op. cit.*, p. 20, „une députation des Sarmates ou des Gètes".

regatului bosporan. Urmează un grup de doi, ambii cu un fel de fes pe cap, din care unul nu are pe umeri decît o mantie și identificați tot cu un neam germanic. Grupa următoare, din trei persoane, cu haină lungă și largă, cu cojocel și cu mănuși, ar fi un popor nordic, pînă acum neidentificat. Ultimii, cei care țin caii de friu, cu o căciulă în formă de fes, cu îmbrăcăminte deosebită de cea a dacilor ca și de a celorlalți, unul purtînd o teacă cu sabie dreaptă și scurtă, au fost identificați cu sarmații iazygi²⁷. Dacă identificarea ambasadorilor, așa cum a făcut-o C. Cichorius

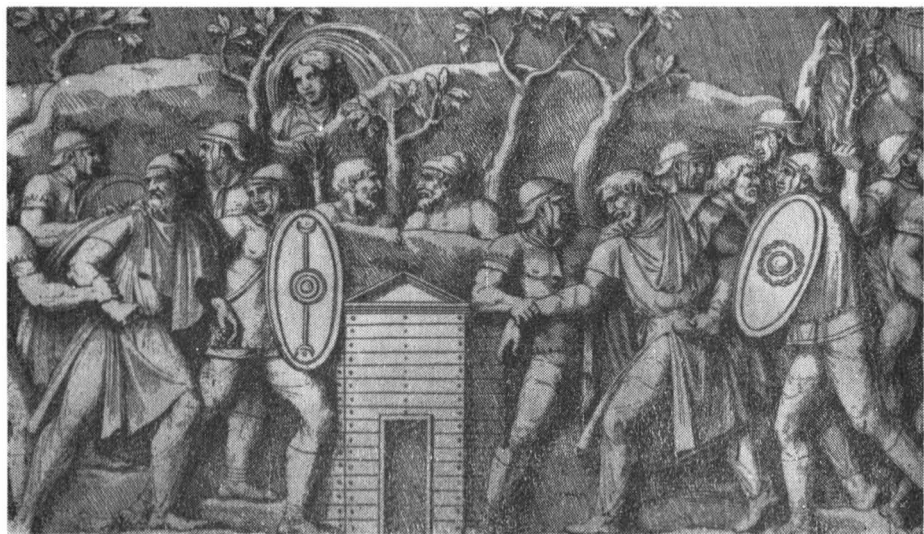

Fig. 2.

și pe care noi am rezumat-o mai sus, este exactă sau nu, în momentul de față este încă o chestiune la care nu se poate da un răspuns afirmativ sau negativ. Poate un nou studiu al acestei scene, bazat pe noi cercetări și eventual pe un nou material comparativ, va putea clarifica problema apartenenței etnice a acestor solii. Dar în cazul că am admite că scena C reprezintă printre alte solii și pe cea a bastarnilor și pe cea a iazygilor, atunci aceste două neamuri ar trebui excluse dintre aliații lui Decebal în cel de-al doilea război dacic. Un lucru este totuși sigur : printre reprezentanții celor șase neamuri nici unul nu prezintă o absolută identitate cu cei doi purtători de coif și deci, dacă am admite explicația lui C. Cichorius pentru scena ambasadorilor, atunci iazygii sînt excluși din scena CLI.

Cine pot fi deci cei doi barbari cu coif care conduc pe daci în luptă la poalele unei cetăți dacice ? Răspunsul nostru este că după îmbrăcăminte ei sînt daci, care prin nimic nu se deosebesc de îmbrăcămintea celorlalți daci de pe scenele

²⁷ C. Cichorius, *Dritter Textb.*, p. 142 și urm.; G. Moisil, *op. cit.*, p. 53; E. A. P. Dzur, *op. cit.*, p. 169.

Coloanei. Unul dintre aceștia luptă cu sabia curbă, arma cea mai caracteristică dacică. Față de *pileati* daci îi deosebește numai coiful pe care îl poartă în loc de *pileus*. Folosirea coifului în loc de *pileus* denotă că intenția artistului a fost de a figura doi conducători daci, care au împrumutat obiceiul unei aristocrații de alt neam, vecin bineînțeles, și care nu pot fi decât sarmații roxolani, deci vecinii dinspre răsărit ai dacilor. Este adevărat că acest tip de coif se deosebește de cel purtat de roxolani (scenele XXXI, XXXVII), aliații dacilor în primul război. În scena XXXI trei roxolani călări și *cataphractarii* au coifuri conice, cu calotă și cu bandă sau curelușă sub bărbie; în scena XXXVII, unde apar șase roxolani, numai la doi se vede bine că forma coifului este conică și cu calotă, la alți doi dimpotrivă se vede căte un coif în formă de trunchi de con (asemănător coifurilor din scena CLI). Există totuși deosebiri de felul cum au fost confecționate cele două tipuri de coifuri; în scena XXXVII, indiferent dacă sînt cu sau fără calotă, benzile de întărire sînt aplicate de-a latul coifului, pe cînd în scena CLI sînt aplicate de-a lungul coifului. În schimb banda de metal sau curelușă de sub bărbie sînt elemente comune pentru coifurile ambelor scene. Portul bărbii în formă ascuțită, care se vede la un purtător de coif din scena CLI și care se aseamănă cu barba ascuțită pe care o poartă un singur roxolan din scena XXXVII. ne-ar putea duce la identificarea primului cu un reprezentant al roxolanilor. Dar daci cu o asemenea barbă mai apar și în alte scene ale Coloanei, deși în cazul scenei CLI n-ar putea fi exclusă o anumită modă venită din partea aristocrației roxolane. Concluzia deci poate fi, că cei doi conducători ai luptei din scena CLI sînt daci, care își păstrează portul lor dacic și luptă cu arma dacică (sabia curbă), dar, care, datorită contactului cu vecinii roxolani, schimbă acel *pileus* tradițional cu coiful de metal (poate din metal prețios sau numai benzile din metal prețios) și tot o modă roxolană ar putea fi tipul bărbii. Deși coiful purtat de cei doi conducători daci nu este tipic roxolan (cel puțin așa cum reiese din scenele Coloanei)²⁸, totuși o asemenea preferință denotă

²⁸ C. Cichorius, *Erster Teilb.*, în pl. II și III (reliefulurile de la baza Coloanei) și în scena LXXVIII, unde se văd două trofeuri (cu acestea se încheie primul război dacic) și care sînt împodobite, printre altele arme, și cu coifuri în formă de calotă alungită și frumos ornamentate. Aceste coifuri se deosebesc prea puțin de felul cum sînt lucrate coifurile sarmatice din scenele XXXI și XXXVII, (cf. K. Lehmann-Hartleben, *Die Antike*, I, p. 327, pl. 36), dar nu prezintă nici o asemănare cu coifurile din scena CLI. Ne întrebăm dacă dacii, deși pe reliefulurile Coloanei nu poartă coifuri cu calotă, nu au avut totuși coifuri de paradă, pe care să nu le fi purtat în timpul luptelor. S-ar putea însă ca aceste reprezentări de coifuri din pl. II și III și scena LXXVIII, să nu fie altceva decît o pură fantezie a artistului și deci un simplu ornament decorativ. Este necesar să atragem atenția, că pînă în prezent, pe întregul teritoriu dacic nu s-a găsit nici un obiect de metal, care ar putea fi identificat cu vreun fragment de coif de felul celor de pe reliefulurile Coloanei; cf. V. Părvan, *op. cit.*, p. 519. Coiful de aur de la Poiana-Cotofenești (jud. Prahova), pe care A. Alföldi, *Bericht über den VI. internationalen Kongress für Archäologie Berlin 21.—26. August 1939*, Berlin, 1940, p. 537, îl atribuie roxolanilor de pe reliefulurile Coloanei (după nota lui N. Fettich, *Acta Archaeologica*, I, 1930, p. 249 și urm.) datează de fapt dintr-o epocă mult mai veche, sec. IV î.e.n. sau chiar V—IV î.e.n.; cf. VI. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități, București*, 1968, p. 55—56, fig. 34; R. Florescu, *Arta dacilor*, București, 1968, p. 31—32, fig. 2 și 3.

un anumit contact, poate chiar înrudiri, încuscriri, între aristocrația celor două neamuri vecine.

Nu este însă mai puțin adevărat, că în alte privințe influența sarmaților roxolani asupra dacilor răsăriteni în sec. I e.n. nu este îndeajuns de bine dovedită. Totuși, produsele sarmatice au putut pătrunde în mediul dacic ; o dovadă sigură îl constituie cazanul de bronz descoperit în așezarea dacică de la Piatra Șoimului (înainte Calu, în jud. Neamț), din sec. I î.e.n.—I e.n.²⁹, care nu se află departe de

Fig. 3.

cetățile dacice de la Piatra Neamț. N-ar fi imposibil ca obiecte de import sarmatic să se fi aflat și în așezările civile dacice de la Poiana (jud. Galați) și Bradu (jud. Bacău) de pe valea Siretului.

Dar interpretând în felul acesta apartenența etnică a barbarilor din scena CLI, cetatea dacică, ce apare aici, este una din cetățile dacice de la răsărit de Carpați. Bineînțeles că nu avem pretenția de a identifica această cetate cu o anumită cetate din Moldova ; singura cetate, de pe reliefurile Coloanei, care a putut fi recunoscută, și deci identificată, este numai *Sarmizegetusa*, cetatea de scaun a regelui dac³⁰. Prin această singură scenă, de care ne-am ocupat mai sus, artistul probabil că intenționa să ne sugereze supunerea dacilor și cucerirea tuturor cetăților dacice din depreșiunile Carpaților orientali. Acțiunea romană, așa cum se reflectă în scena CLI, este de localizat atunci mai curând în răsăritul Daciei decât în apusul Daciei sau Cîmpia

²⁹ R. Vulpe, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 59—63. Adăugăm aici observația că materialul ceramic dacic, descoperit la Piatra Șoimului, poate fi datat numai în sec. I î.e.n.—I e.n. și acestui nivel îi aparține și cazanul de bronz ; A. Nițu, *Materiale*, I, 1953, p. 11.

³⁰ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 33, fig. 36—38, 49—61.

Tisei, unde, pînă în prezent, încă nu se cunosc cetăți dacice de felul celei ce apare pe reliefurile Coloanei. Pătrunderea unităților romane pînă pe cursul Bistriței este dovedită și de un *castellum* de pămînt, pe înălțimea Troian, în fața cetății dacice de pe Bitca Doamnei³¹.

Ne întrebăm acum, cînd s-a petrecut evenimentul consemnat în scena CLI? Din succesiunea scenelor, luptele din Moldova au avut loc în cel de-al doilea război dacic și anume spre sfîrșitul războiului, căci iată care este ordinea evenimentelor sculptate pe Coloană :

- scena CXLV, sinuciderea lui Decebal,
- scena CXLVI, capturarea a doi tineri daci, probabil urmașii lui Decebal,
- scena CXLVII, capul lui Decebal este adus într-un castru și prezentat soldaților,
- scena CXLVIII, luptă în munți care se termină cu capturarea mai multor daci,
- scena CXLIX, capturarea unui dac într-o regiune de munte,
- scenele CL și CLI (descrise mai sus).

Dacă artistul a respectat în mod riguros cronologia desfășurării evenimentelor mai importante, atunci lupta din scena CLI a avut loc la puțin timp după moartea lui Decebal. Dar dacă anumite evenimente au avut loc concomitent, atunci nu mai putem fi siguri că toate scenele se desfășoară în mod cronologic. Oricum, acțiunea romană în Moldova a avut loc sau la puțin timp după moartea lui Decebal sau, poate, cam tot în aceeași vreme cu dramaticul sfîrșit al regelui dac, însă nu după 11 august 106, cînd războiul era de pe acum încheiat³² și se pare că liniștea domnea peste întregul stat al dacilor.

Mai amintim că în această scenă se înfățișează *ultima bătălie* între daci și romani și *ultima cetate dacică* pe care o mai cuceresc romanii. Acțiunea deci se petrece spre periferia țării dacice și în orice caz, în afara Transilvaniei.

Această scenă, asupra căreia am insistat atît de mult, după părerea noastră se leagă de scenele CLII și CLIII. În scena CLII se vede cum un soldat auxiliar roman duce un prizonier dac, *comatus*, și alți cinci soldați tot din trupele auxiliare sînt în căutarea sau urmărirea dușmanilor fugari. În scena următoare, CLIII, se văd trei soldați auxiliari care incendiază o cetate dacică cu ziduri de piatră și cu turn de piatră. Cetatea este pe jumătate distrusă, căci poarta de lemn nu mai există ci numai locul unde a fost poarta, iar din palisadă a rămas destul de puțin. Succesiunea este deci :

- scena CLI, lupta pentru cucerirea cetăților dacice din Moldova,
- scena CLII, urmărirea dacilor care au reușit să fugă și capturarea unora,
- scena CLIII, acțiunea de distrugere a cetăților dacice din Moldova.

După aceste trei scene mai urmează scenele CLIV și CLV, cu care artistul încheie povestirea în imagini a războaielor dacice³³. Concluzia este deci că ultimele

³¹ N. Gostar, *op. cit.*, p. 38.

³² C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 333 și urm.; CIL, XVI, 160.

³³ Pentru noua și corecta interpretare ce s-a dat acestor două scene, și în special a ultimei scene, a se vedea observațiile și explicațiile lui H. Daicoviciu, *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 312 și urm.

rezistențe împotriva invadatorilor romani au fost cele ale dacilor de la răsărit de Carpați. Scena CL ar putea să ne sugereze ideea unei posibile alianțe a dacilor cu bastarnii (sau poate cu un alt neam germanic), dar participarea, sau contribuția lor, la cel de-al doilea război dacic nu a putut fi prea însemnată. Și în sfârșit, din succesiunea scenelor se poate deduce că cel de-al doilea război dacic se încheie de-abia odată cu cucărarea cetăților dacice și cu supunerea dacilor de la răsărit de Carpați.

LES CITADELLES DACES DE MOLDAVIE ET LA DEUXIÈME GUERRE DACIQUE

RÉSUMÉ

Parmi les découvertes importantes, des dernières années, concernant l'histoire des Daces de l'Est des Carpates, on considère aussi les citadelles daces de Piatra Neamț, sur les hauteurs de Bitca Doamnei et Cozla et de Tirgu Ocna — Tisești, sur la hauteur de Tilelca. Ces trois citadelles datent de la plus florissante période de l'histoire des Daces et leur disparition ne dépasse pas beaucoup les années du premier siècle de notre ère, ce qui nous fait aboutir à la conclusion qu'elles disparaissent, de même que celle de Transylvanie, à cause des guerres portées par l'empereur Trajan (les années 101—102 et 105—106).

Dans cet article, nous tacherons de discuter les scènes CL et CLI de la Colonne Trajane, qui nous présentent toutes les preuves pour être localisées à l'Est des Carpates. On voit dans la scène CL (fig. 1 et 2), d'une région montagneuse, un établissement dace fortifié, à l'intérieur duquel on trouve deux barbares, Germains d'après leur figure, et que C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule, Dritter Textband*, Berlin, 1900, p. 378 et suiv., identifie être des Bastarnes. Dans la même scène il y a des prisonniers daces menés par des soldats romains appartenant aux unités auxiliaires. D'après l'avis de Cichorius, cette action aurait pu se passer au Nord de la Dacie et on pourrait déduire cela, du fait que dans la scène respective est représentée la divinité Sélène. Mais dans le cas qu'on admet que les deux barbares demis-nus sont des Bastarnes, alors cet épisode serait localisé à l'Est plutôt qu'au Nord de la Dacie et il est question si cette divinité soit plutôt Eos-Aurore que Sélène.

Dans la scène CLI (fig. 1 et 3) on voit un combat au pied d'une citadelle dace, entre les Daces et les soldats romains des unités auxiliaires. Les Daces portent des vêtements caractéristiques, de même que dans toutes les scènes de la Colonne, ayant une seule différence: les deux Daces nobles, qui conduisent le combat, au lieu de pileus portent un casque qui a la forme d'un tronc de cône. D'après C. Cichorius, *op. cit.*, p. 383 et suiv., les deux casqués ne seraient pas des Daces mais des Sarmates Jazyges de la plaine de Tisa, chez qui des Daces réfugiés auraient trouvé un abri. Ainsi, le combat de la scène respective aurait eu lieu à l'Ouest de la Dacie, donc quelque part dans la plaine entre le Danube et la Tisa ou dans le territoire actuel de Crișana. Mais E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt. II. Der zweite Krieg*, Leipzig, 1903, p. 122, a démontré que les guerriers casqués ne pouvaient pas être des Sarmates Jazyges, car ceux-ci dans la deuxième guerre se trouvaient dans de mauvais rapports avec les Daces. C. Patsch, *Der Kampf um den Donauram unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde vor Südosteuropa V/2*, Vienne-Leipzig, 1937, p. 122 et suiv., partant de sa thèse bien connue sur les Agathyrses de Transylvanie, croit que les barbares casqués sont des Agathyrses dacisés et que cette action aurait eu lieu à l'Est de la Transylvanie.

En examinant attentivement la scène CLI, nous observons que les deux barbares casqués d'après leur vêtements sont des Daces et qu'il n'y a aucune différence des autres Daces, qui se trouvent sur les reliefs de la Colonne. L'un d'eux combat d'une épée recourbée, arme daces la plus caractéristique. En comparaison des Daces piléates, c'est seulement le casque au lieu de *pileus* qui les fait distinguer. L'emploi du casque au lieu de *pileus*, nous montre que l'artiste avait l'intention de présenter deux chefs daces qui ont emprunté l'usage d'une aristocratie étrangère, voisine, bien entendu, et laquelle ne peut être que les Sarmates Roxolanes, donc les voisins de l'Est des Daces. L'usage de porter une barbe pointue, qu'on voit chez un casqué, et qui ressemble à la même barbe d'un guerrier roxolan de la scène XXXVII, aurait pu être aussi une preuve d'une certaine mode, transmise par l'aristocratie roxolane. Nous avons aussi une preuve archéologique en ce qui concerne la pénétration des certains produits sarmates dans la contrée de l'est de la Dacie; c'est un chaudron de bronze, trouvé dans l'établissement dace de Piatra Șoimului (antérieure Calu) du département Neamț (R. Vulpe, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 59—63), qui n'est pas trop loin des citadelles daces de Piatra Neamț.

En interprétant de cette manière l'appartenance ethnique des barbares de la scène CLI, la citadelle dace, qui apparaît ici, est l'une des citadelle dace à l'Est des Carpates. C'est par cette scène que probablement l'artiste avait l'intention de suggérer la soumission des Daces et la conquête de toutes les citadelles daces qui se trouvent dans les dépressions des Carpates orientales.

De cette succession des scènes, les combats à l'Est de la Dacie, c'est-à-dire en Moldavie, ont eu lieu dans la deuxième guerre dace, à savoir vers la fin de la guerre. Il faut relever que dans cette scène est représenté le dernier combat entre les Daces et les Romains et la dernière citadelle dace que les Romains ont conquise. La conclusion est donc que les dernières actions de résistance contre les envahisseurs romains ont été celles des Daces de l'Est des Carpates. La scène CL pourrait nous suggérer l'idée d'une alliance partielle des Daces avec les Bastarnes (ou peut-être avec une autre population germanique) mais leur participation ou leur contribution à la deuxième guerre dace ne pouvait pas être trop importante. Et enfin, toujours de cette succession des scènes on peut conclure que la deuxième guerre dace finit en même temps que la soumission des Daces orientales et la conquête des citadelles daces de Moldavie.

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA AȘEZĂRILOR DACICE DE PE VALEA SIRETULUI

de VASILE URSACHI

Cercetarea sistematică a unor așezări dacice, identificate încă din secolul trecut, sau descoperite în ultimii ani¹, a adus date importante privind răspîndirea și felul de viață al triburilor dacice de pe teritoriul extracarpatic al României.

Printre cele mai recente descoperiri arheologice din Moldova privind așezările dacice, se numără și cetățuia de la Bradu, comuna Negri, județul Bacău².

Așezarea este situată în partea de SV a satului Bradu, la jumătatea distanței dintre Bacău și Roman, pe terasa stîngă a Siretului, acolo unde aceasta pătrunde mai adînc formînd un mic platou. De pe acropole, ochiul domină întreaga vale a Siretului, avînd o poziție excelentă din punct de vedere militar, atît pentru marea vizibilitate cît și pentru apărarea naturală constituită de rîpele abrupte ale terasei și înălțimea ei de peste 35 metri de la nivelul apei Siretului.

Acropola are în prezent o suprafață de circa 4000 m.p., însă este în continuă distrugere din cauza eroziunii apei Siretului, care în decursul veacurilor a redus-o la jumătate (fig. 1). În afară de acropole, o suprafață cu resturi arheologice se întinde pe încă circa 10 hectare înspre NE, dincolo de șanțul de apărare care închide accesul pe platou.

Acropola este întărită în partea accesibilă cu un șanț de apărare destul de larg și adînc, făcut probabil în perioada primului nivel de locuire La Tène. Cerce-

¹ N. Costar, *Săpăturile și sondajele de la Șendreni — Barboși*, în *Materiale*, VIII, p. 505—511; V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de jos*, extr. din ARMSI, seria II, tom. XXXVI, 1913; R. Vulpe, *Piroboridava: Considerațiuni arheologice și istorice asupra cetății de la Poiana în Moldova de jos*, București, 1931; R. Vulpe, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 13—67; A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VI, p. 359—374; A. Nițu și M. Zamoșteanu, *Sondajul în cetățuia getică de la Tisești*, în *Materiale*, VI, p. 375—382; C. Mătasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VII, p. 339—349.

² Descoperirea așezării dacice a fost făcută cu ocazia unei cercetări de suprafață efectuată de Alex. Vulpe și V. Ursachi, în anul 1962.

tările la șanțul de apărare sînt încă insuficiente pentru a ne permite cunoașterea sistemului de fortificație de aici și datarea exactă a lui.

Cercetarea sistematică a stațiunii a început în vara anului 1963 de către un colectiv de la Institutul de Arheologie din București și Muzeul de istorie din Roman sub conducerea cercetătorului Alexandru Vulpe, fiind continuată în campaniile arheologice din anii 1964, 1965 și 1966³ (fig. 2).

Rezultatele săpăturilor au fost deosebit de fructuoase atît din punct de vedere stratigrafic cît și tipologic, descoperindu-se complexe de locuire și o mare cantitate de ceramică și obiecte diverse din metal, sticlă, piatră, os etc.

Fig. 1. — Cetățuia de la Bradu văzută dinspre SE.

Stratul cu resturi de cultură materială are o grosime de circa 3 metri și comportă mai multe epoci :

1. Epoca neolitică — cultura Cucuteni — faza A—B ;
- 2 Epoca bronzului — cultura Monteoru — faza IC₂—Ia ;
3. Prima epocă a fierului — Hallstatt B ;
4. La Tène ;
5. Epoca feudală — necropolă sec. XVI.

Deoarece celelalte epoci nu fac obiectul lucrării de față, ne vom referi la principalele rezultate privind epoca La Tène, perioadă în care acest platou a fost cel mai intens și îndelung locuit.

³ Din colectiv au mai făcut parte : Victoria Eftimie, Minodora Ursachi și Vasile Ursachi.

Stratul de cultură din această epocă are o grosime medie de aproape 2 metri și este împărțit în trei nivele cu 10 faze. Primul nivel are 3 faze și corespunde sec. II—I î.e.n., al doilea cu 5 faze — sec. I î.e.n. și al treilea cu două faze — sec. I e.n. începutul sec. II e.n., când așezarea este părăsită.

Fig. 2. — Aspect de șantier.

Întrucît materialul descoperit nu este studiat decît într-o mică măsură, individualizarea straturilor s-a făcut numai pe baze stratigrafice, folosindu-se succesiunea vetrelor, culoarea straturilor și a zonelor de nivelare; între cele trei nivele sau chiar între faze, existînd cîte un strat destul de gros de pămînt aproape lipsit de material arheologic, adus aici pentru nivelarea terenului în vederea construirii de noi locuințe.

Ca și la Poiana⁴, stratigrafia de la Bradu are un aspect foarte complicat din cauza mulțimii gropilor aparținând diferitelor faze, straturile prezentându-se, din cauza tasării pământului, din gropi, fie întrerupte și căzute, fie ondulate.

Deși nu s-a săpat în suprafață, din descoperirile făcute în secțiunile cercetate, putem afirma că așezarea a fost intens locuită în toate fazele ei, arătând o continuitate de forme de viață de-a lungul întregii evoluții a vieții umane în intervalul de timp reprezentat de cele trei nivele de locuire.

Tipul predominant de locuință a continuat să fie în toate cele trei nivele, cel de suprafață, locuințele fiind identificate mai ales după vetre și podelele de lut. Forma nu a putut fi identificată deoarece nici una din locuințe nu a fost săpată în întregime. Folosirea largă a lemnului la construcția lor este demonstrată de marea cantitate de cărbune și a urmelor de pari (fig. 3). În număr destul de redus s-au descoperit și bordeie de formă rectangulară, unele de dimensiuni mai mici, altele mai mari, cu urmele parilor care susțineau acoperișul. Ele aparțin nivelului I în ultimele două faze și primei faze din nivelul II. În celelalte faze din nivelul II și în nivelul III nu se mai întilnesc, cel puțin pentru locuințele de pe acropole.

Vetrele, de formă ovală, aveau o construcție destul de simplă, folosindu-se în majoritatea cazurilor un strat de prundiș. Nu lipsesc nici cuptoarele, însă sînt mai rare și nu s-au păstrat decît fragmentar, datorită atît distrugerilor locuințelor cît și nivelărilor ulterioare.

În apropierea locuințelor s-a descoperit un mare număr de gropi, îngrijit săpate, unele arse, folosite în special ca gropi de provizii. Conținutul cît și forma lor arată că nu erau folosite pentru aruncarea resturilor menajere, ci pentru păstrarea proviziilor, sau legate de anumite practici religioase⁵.

Locuințele, construite la distanțe foarte mici unele de altele, după cum se constată în profilele șanțurilor, erau dispuse pe marginile acropolei, lăsîndu-se în centru o suprafață, cu una din laturi de aproximativ 30 metri, unde nu a existat nici un complex de locuire în cele trei nivele La Tène. Această curte interioară, păstrată în decursul a trei secole, servea probabil ca loc de adunare a membrilor comunității respective.

Cu toată influența romanilor asupra locuitorilor din această stațiune, modul de construcție a locuințelor a continuat să rămînă același, legat în primul rînd de existența sau chiar abundența unui anumit material de construcție în aceste locuri.

Din felul divers în care-și puteau procura materialul de construcție, derivă și acea diferență în construirea fortificațiilor sau a locurilor de cult, la o populație a cărei unitate politică, culturală și religioasă era bine conturată. Numai așa putem explica lipsa în aceste mari așezări a sanctuarelor care vor fi fost construite din lemn sau pămînt. Recentele descoperiri de la Bărboși⁶, Bitca Doamnei⁷ și Pecica⁸ constituie argumente edificatoare în acest sens.

⁴ R. Vulpe și colaboratorii, *Evoluția așezărilor omenști în Moldova de jos*, în SCIV, I, 1, 1950, p. 50.

⁵ *Ibidem*.

⁶ N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, S. Poilici, *Castellum și castrul roman de la Bărboși*, comunicare ținută la prima sesiune științifică a muzeelor, București, 1964.

⁷ C. Scorpan, *Celatea de la Petrodava*, în rev. *Ateneu*, 6, Bacău, 1965.

⁸ I. H. Crișan, *Ziridava*, extr. din *Acta Musei Apulensis*, V.

Materialul descoperit reflectă o evoluție continuă în toate nivelele de locuire la Tène, reprezentând cele trei secole de existență a cetății de la Bradu, fiind totodată asemănător cu materialul descoperit în așezările dacice de la Poiana⁹, Bîtca Doamnei¹⁰, Zimnicea¹¹, Crăsani¹², Grădiștea Muncelului¹³ etc.

Ceramica este foarte abundentă și variată atît din punct de vedere al formelor cit și a tehnicii de lucru, reprezentînd cele trei grupe din epoca geto-dacică cunoscute în toate așezările de pe cuprinsul țării noastre :

1. Ceramica lucrată cu mîna (poroasă și fină lustruită) ;
2. Ceramica fină, lucrată la roată, de culoare roșie sau cenușie de factură locală și imitații după formele grecești și romane (fig. 4/1, 3—5).
3. Ceramica de import, mai ales amfore romane și terra sigillata.

Ceramica poroasă, lucrată cu mîna este în proporție destul de mare în raport cu celelalte categorii pînă la sfîrșitul stațiunii, predominînd borcanele, decorate cu briie simple sau alveolate și ceștile dacice (fig. 4/6—8 și fig. 6/5—13). Nu lipsesc nici fructierele lucrate cu mîna, de culoare neagră cu luciu, caracteristice secolului II i.e.n. Numărul mare de căui explică lărga lor folosire în iluminatul locuințelor, constituind și cauza pentru care nu au pătruns pînă aici lucernele romane, existente în așezările de la Poiana¹⁴ și Barboși¹⁵.

Dintre formele lucrate la roată din pastă fină, demne de remarcat sînt cămile ulcior, decorate cu linii și prevăzute cu toartă modelată în torsadă și fructierele cu piciorul înalt de culoare roșie sau cenușie. S-a găsit și un fragment de bol, cu figuri în relief din categoria bolurilor „deliene” imitate de geto-daci (fig. 5). În cadrul ceramicii lucrată la roată se remarcă o abundență deosebită a materialului cu pictură roșie. Această specie, identificată în aproape toate marile așezări geto-dacice, este mai frecventă în Moldova și în special la Bîtca Doamnei și la Bradu (fig. 4/2).

Ceramica fină devine din ce în ce mai numeroasă, însă nu exclude pe cea lucrată cu mîna a cărei folosire, mai ales în pregătirea hranei, era preferată datorită rezistenței mai mari. Deși în straturile superioare ceramica de import devine mai numeroasă, ca un rezultat al schimburilor comerciale, ea rămîne într-o proporție destul de redusă față de celelalte categorii de ceramică din această așezare.

⁹ V. Pîrvan, *op. cit.*; R. și Ec. Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în *Dacia*, III—IV. 1927—1932, p. 253—351; R. Vulpe, *op. cit.*; R. Vulpe, în *Rev. Arch.*, XXXIV, 1931, 2, p. 237—257; R. Vulpe și colaboratorii, *op. cit.*, p. 47—52; R. Vulpe și colaboratorii, *Activitatea șantierului arheologic Poiana — Tecuci*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 177—216; R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en basse Moldavie*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 143—164.

¹⁰ C. Scorpan, *op. cit.*

¹¹ I. Nestor și colaboratorii, *Rapoarte de săpături*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 116—125 și în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 93—102.

¹² I. Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, București, 1924; V. Pîrvan, *Getica*, București, 1926, p. 742, 786 și urm.

¹³ Teodorescu D. M., *Cetatea dacă de la Grădiștea Muncelului*, în *ACMIT*, 1930; C. Daicoviciu și colaboratorii, *Rapoartele preliminare asupra rezultatelor campaniilor de săpături de la șantierul Grădiștea Muncelului*, în *SCIV* și *Materiale*, pe anii 1950 și urm.

¹⁴ R. Vulpe, *op. cit.*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 200.

¹⁵ Informație primită de la S. Sanie.

Împreună cu alte obiecte de import sau monede, această categorie de ceramică, reprezentată mai ales prin amfore și terra-sigillata este mult mai redusă decât în așezarea de la Poiana. Aceasta se explică, în primul rînd, prin faptul că drumu-

Fig. 3. — Urmă de par în profil.

rile comerciale erau din ce în ce mai nesigure cu cît distanța de centrele importante de producție și schimb grecești și romane era mai mare.

Bogăția de ceramică presupune existența unor meșteri specializați care puteau să imite și cele mai frumoase vase de import, iar forma și calitatea vaselor locale să nu fie mai prejos de cele romane sau grecești.

În afară de ceramică, s-a descoperit o mare cantitate de obiecte din metal, os, lut, piatră, sticlă etc. (fig. 6/1—4, 14—16), care atestă diversitatea ocupațiilor locui-

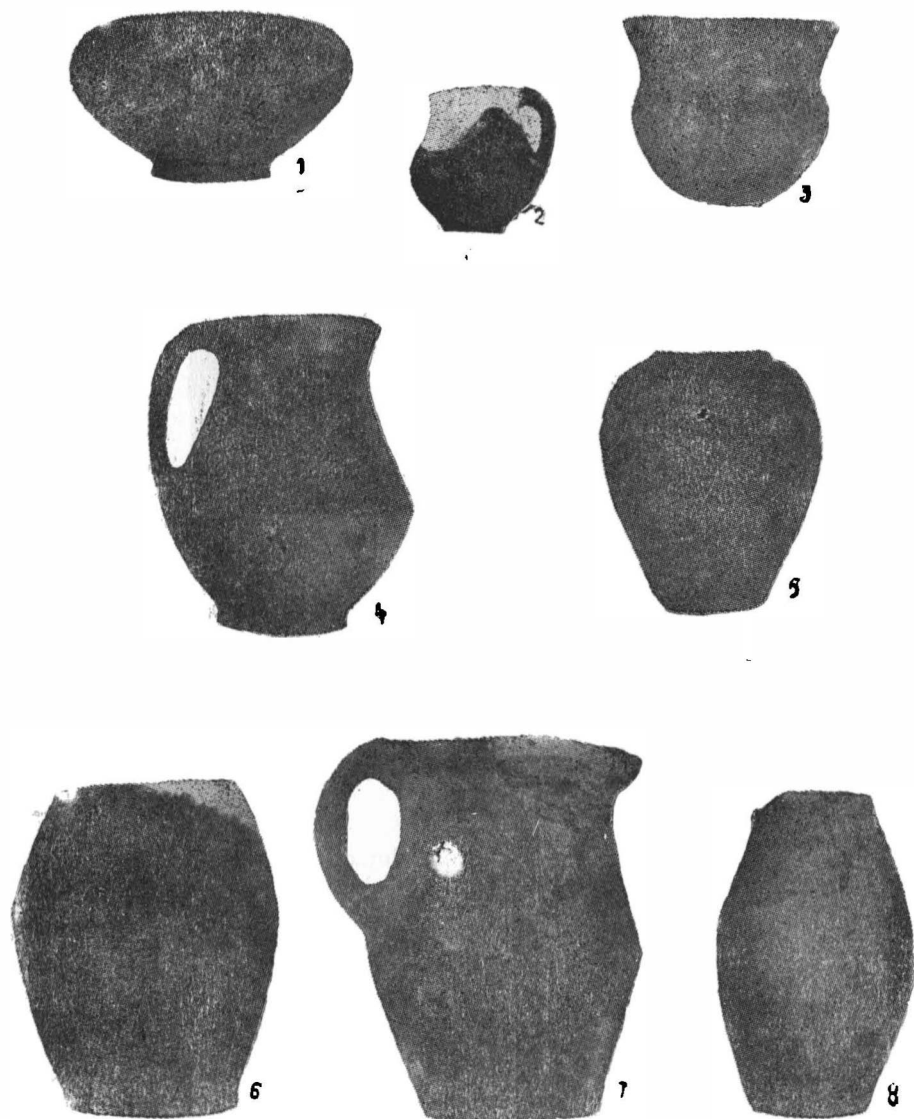

Fig. 4. — Ceramică lucrată la roată și cu mîna.

terilor acestor așezări. Printre obiecte remarcăm seceri din fier, topoare, dălți (fig. 7/1—5), lustruitoare din lut și os (fig. 8/1—5), fusaiole, rișnițe de tip rotativ, cuțite, vîrfuri de săgeți, precum și obiecte de podoabă (fig. 9/1—10), mai ales fibule caracteristice Le Tène-ului geto-dacic și provincial romane (fig. 10/1—3).

Rezultatul săpăturilor de la Bradu demonstrează gradul înalt de dezvoltare al societății omenești de pe teritoriul Moldovei în sec. I î.e.n.—I e.n., perioadă ce

Fig. 5. — Fragment de bol din seria cupelor deliene imitate de daci.

corespunde statului dac condus de Burebista și Decebal, în cadrul căruia, desigur, intra și cetățuia de la Bradu. E aceeași evoluție care se observă și în restul țării noastre.

Prin poziția sa, cetățuia de la Bradu avea și un rol comercial foarte important, atît pentru posibilitățile ei de schimb cit și datorită faptului că era așezată pe o arteră comercială principală, valea Siretului, foarte accesibilă mărfurilor grecești și romane.

Intensitatea locuirii, bogăția și diversitatea materialului descoperit, mărimea și fortificarea ei, pun așezarea de la Bradu alături de cele mai mari stațiuni din epoca geto-dacică descoperite în Moldova: Poiana, Barboși, Bîlca Doamnei. Toate acestea ne permit să credem că avem de a face cu una din așezările importante ale populației dacice din Moldova, cunoscută în antichitate ca un centru comercial, militar

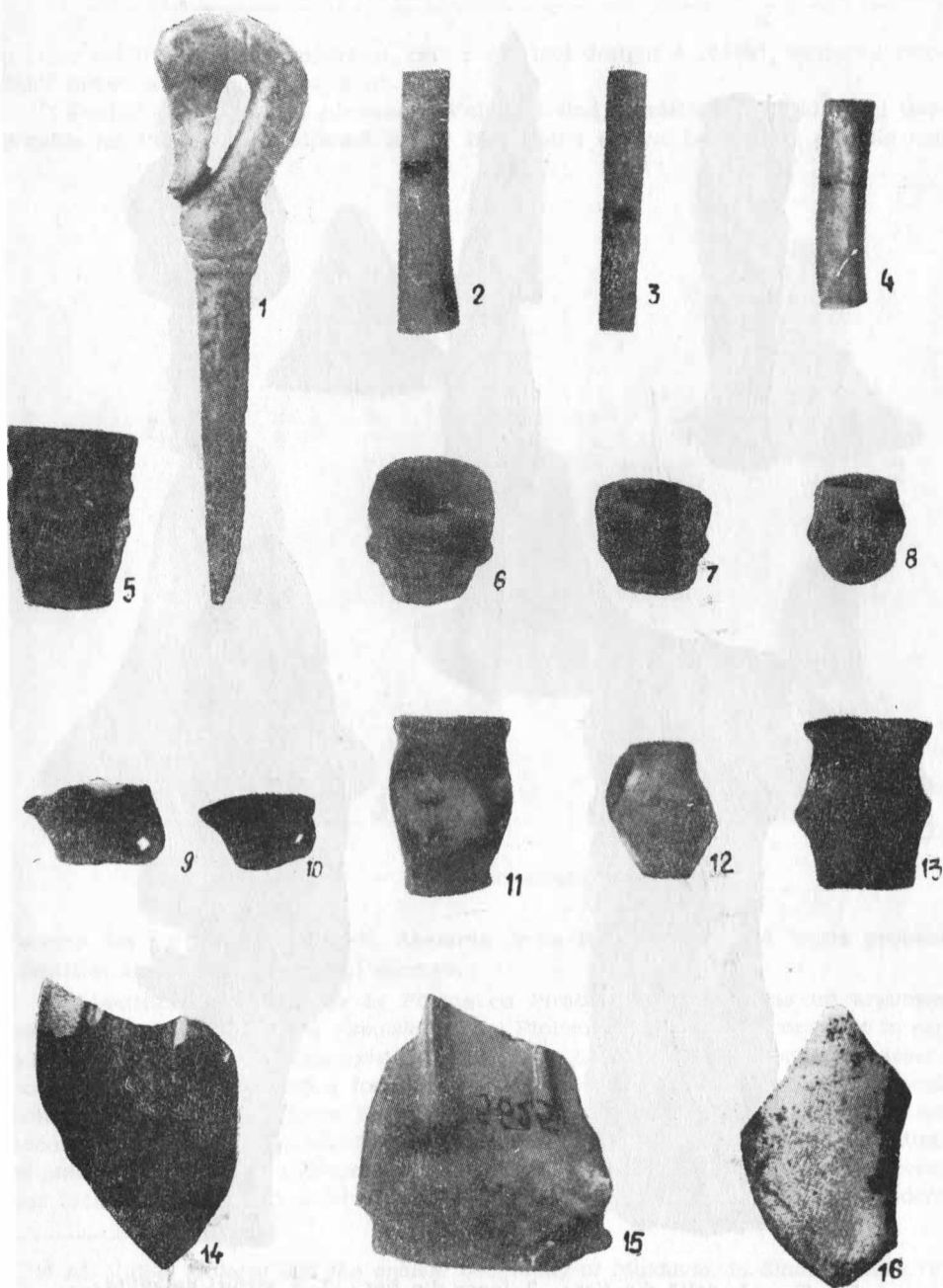

Fig. 6. — 1, ac de păr din os ; 2—4, fluier din os ; 5—13, vase miniatură ;
14—16, fragmente de sticlă.

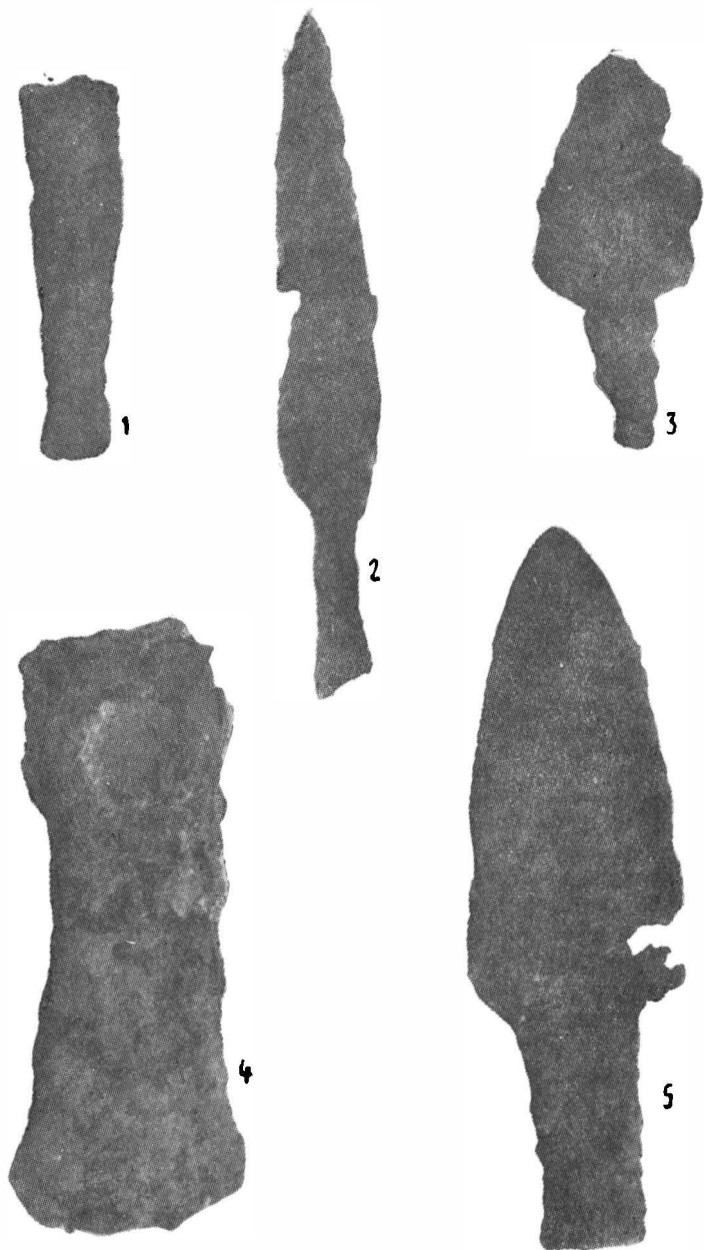

Fig. 7. — 1, daltă din fier; 2, lopor din fier; 3, 5, vîrfuri de sulîț; 4, vîrf de săgeată din fier.

și chiar politic destul de important, care reprezintă desigur o „dava“, termenul geto-dacic pentru a denumi un oppidum.

Studiul cercetătorului Alexandru Vulpe privind așezările din Moldova și *Geographia* lui Ptolemeu, localizează aceste importante centre, bazându-se pe cele mai

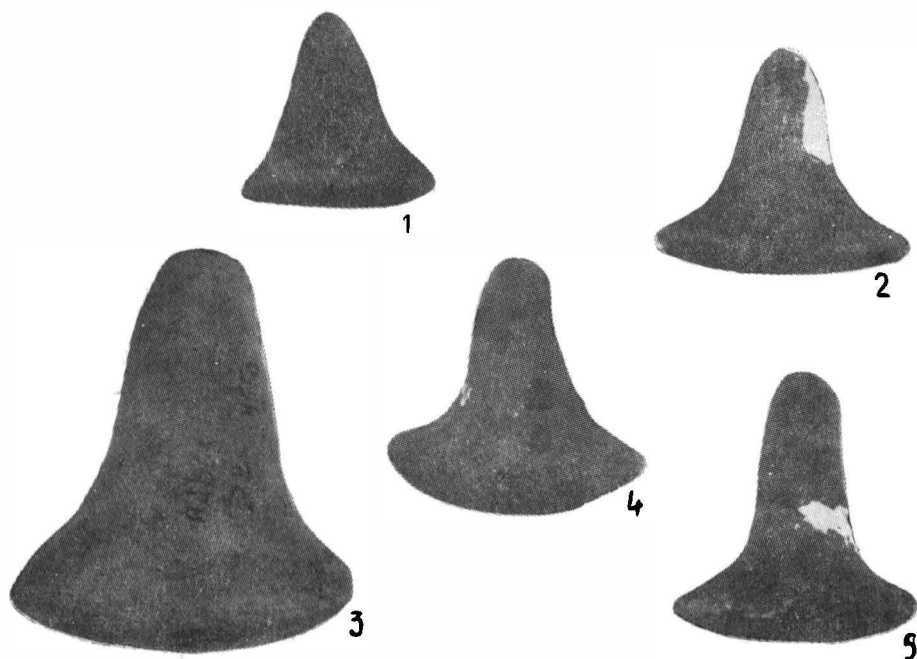

Fig. 8. — 1--5, lustruitoare din lut.

recente descoperiri arheologice¹⁶. Așezarea de la Bradu este astfel foarte probabil identificată cu *Tamasidava* lui Ptolemeu.

Identificarea cetății de la Poiana cu *Piroboridava* constituie un argument important pentru localizarea *Tamasidavei* lui Ptolemeu la Bradu, în condițiile în care între Poiana și Bradu nu mai există nici o așezare de asemenea proporții, din această perioadă. Cum însă în 1968 a fost descoperită o cetățuie dacică de proporții asemănătoare cu aceste două, între Bradu și Poiana — la Răcătău — jud. Bacău¹⁷ este necesar să revenim asupra identificării cetății de la Bradu, care, în condițiile actuale ar putea fi identificată cu *Zargedava* iar cea de la Răcătău cu *Tamasidava*. Cu aceasta s-ar încheia seria „polis“-urilor de pe Valea Siretului date de Ptolemeu și excluderea

¹⁶ Al. Vulpe, *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 233—246.

¹⁷ Săpături efectuate de V. Ursachi și V. Căpitanu în 1968.

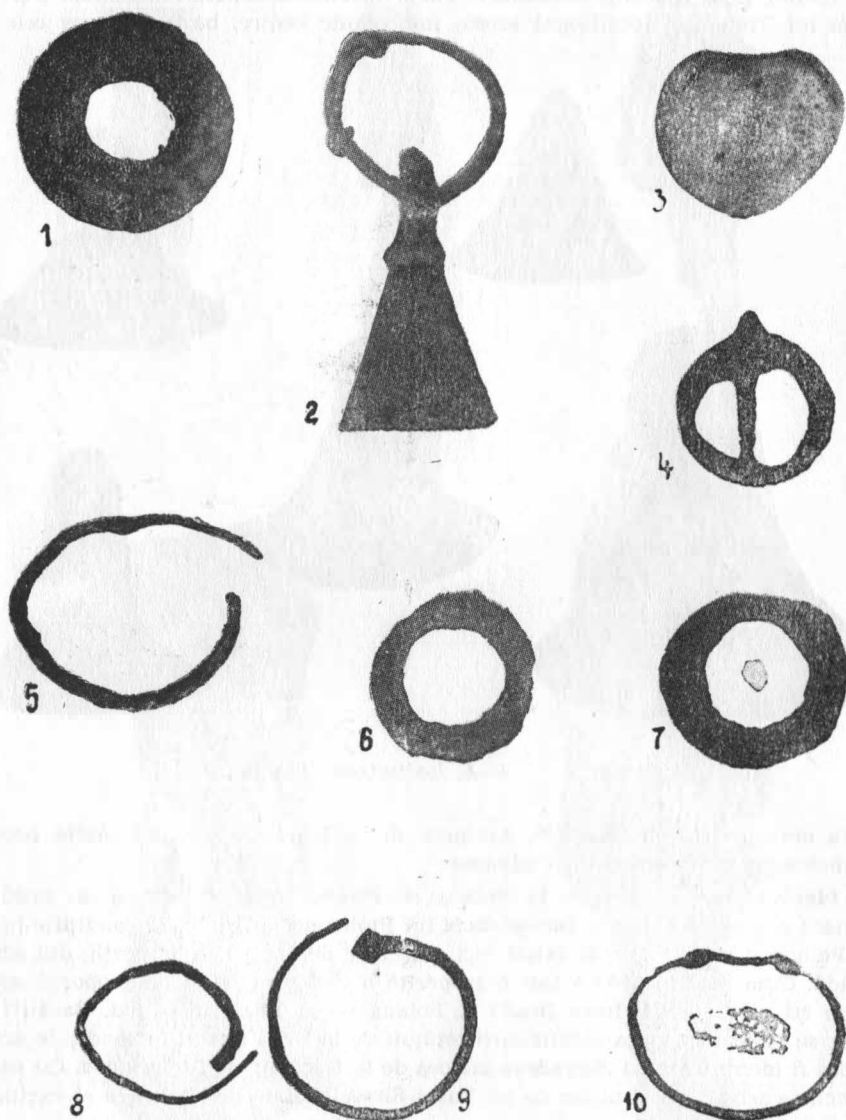

Fig. 9. — Obiecte de podoabă.

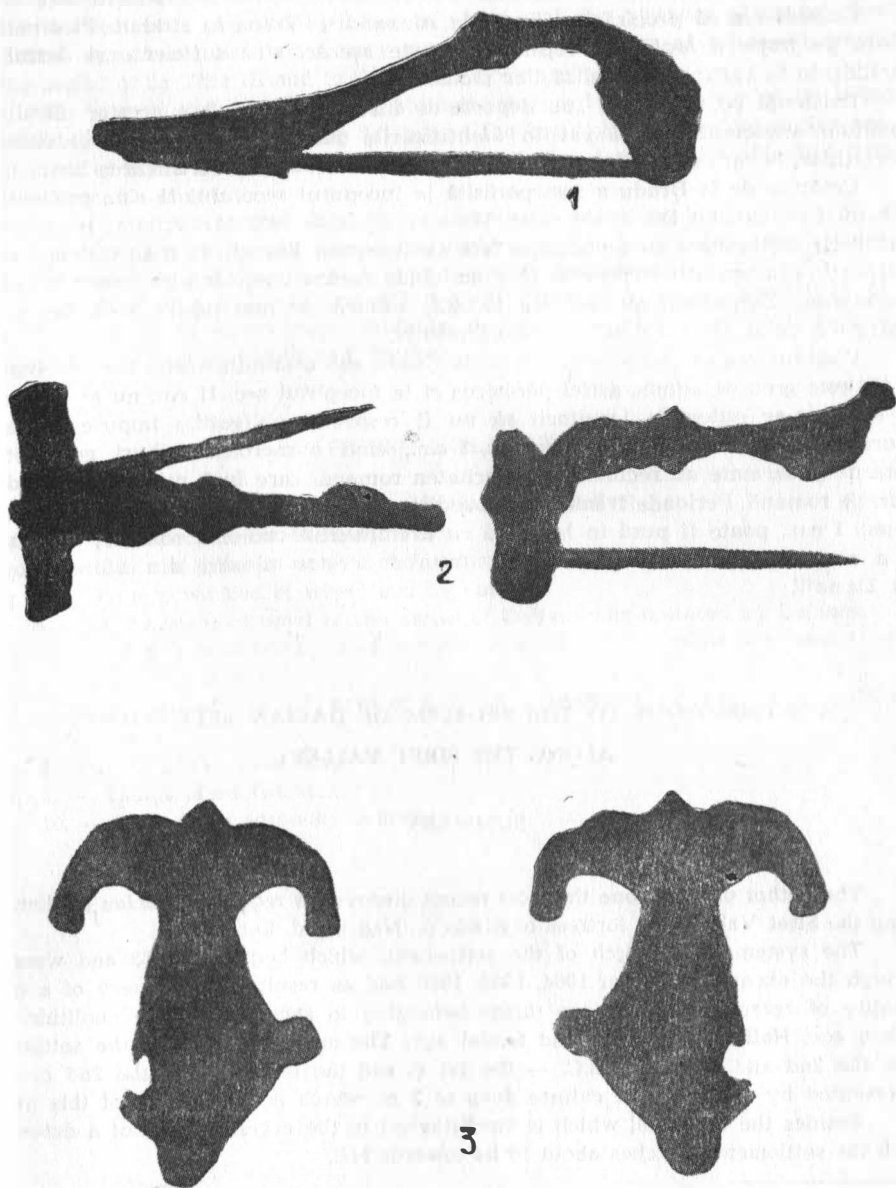

Fig. 10. — 1—3, fibule din bronz.

din discuție a cetății de la Barboși pentru identificarea ei cu *Piroboridava*¹⁸.

Considerăm că precizările făcute de Alexandru Vulpe în studiul *Ptolemeu și vechea geografie a Moldovei*, legate de aceste așezări sînt suficiente și destul de concludente în susținerea localizărilor făcute.

Existența pe rîul Siret „nu departe de însuși acest rîu”, a acestor localități, constituie argumentul principal în identificările făcute, în condițiile inexistenței inscripțiilor, la care se adaugă mărimea, intensitatea locuirii și fortificarea lor.

Cetățuia de la Bradu a fost părăsită la începutul secolului II e.n., probabil în legătură cu ocuparea Daciei de către Traian; în orice caz, părăsirea ei nu poate fi pusă decît în legătură cu o obligație față de Imperiul Roman de a se distruge orice fortificație din teritoriile cucerite. Oricum, chiar dacă atunci cînd Ptolemeu întocmea *Geographia*, *Zargedava* nu mai era locuită, numele se mai păstra încă, cel puțin pentru teritoriul din jurul ei, pe valea Siretului.

Posibilitatea existenței cetății de la Bradu sub o administrație romană înainte de 106 este greu de admis, astfel părăsirea ei la începutul sec. II e.n. nu ar avea nici un sens; s-ar putea ca locuitorii să nu fi respectat obligațiile impuse în urma incursiunilor la nordul Dunării în sec. I e.n., cînd numeroase triburi geto-dacice, bastarne și sarmate au recunoscut autoritatea romană, care însă nu implica o administrație romană. Perioada frămîntată dovedită și de puternicele distrugerii ale așezării în sec. I e.n., poate fi pusă în legătură cu evenimentul cuceririi romane, eveniment ce a pus capăt, după cum se pare, tuturor acestor așezări din afara Provinciei Dacia¹⁹.

CONTRIBUTIONS TO THE PROBLEM OF DACIAN SETTLEMENTS ALONG THE SIRET VALLEY

SUMMARY

The author presents one the most recent discoveries regarding Dacian settlements along the Siret Valley, the fortress of Bradu — Negri, jud. Bacău.

The systematic research of the settlement, which began in 1963 and went on through the excavations from 1964, 1965, 1966 had as result the discovery of a great quantity of ceramics and various things belonging to same ages; the neolithic age, bronze age, Hallstatt, La Tène and feudal age. The most important is the settlement from the 2nd and the 1st c. B.C. — the 1st c. and the beginning of the 2nd c. A.D., represented by a stratum of culture deep of 2 m. which is the subject of this paper.

Besides the acropole, which is strengthened in the accesible part of a defending ditch the settlement stretches about 10 ha towards N.E.

¹⁸ N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, S. Poilici, *art. cit.*

¹⁹ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 133; C. Mătasă, I. Zamoșeanu, *art. cit.*, p. 344; C. Scorpan, *art. cit.*

The ceramics discovered belong to the three categories known in all the Dacian settlements: worked by hand, at wheel and the ceramics of import. Besides ceramics, were been discovered very many tools and things of ornament belonging to the period of La Tène III and to the Roman province.

The size of the settlement, its strengthening and the intensity of its living in the 2nd and the 1st c. B.C. — the 1st c. and the beginning of the 2nd c. A.D. set the settlement of Bradu side by side of the greatest Dacian fortress of Moldavia: Barboși, Poiana, Bîtca Doamnei.

At the end the author, having the arguments regarding the localizing of *Piroboridava* at Poiana — Tecuci and of *Tamasidava* at Răcățău — jud. Bacău, considers that the settlements of Bradu can be identified with *Zargedava*.

The discovery of Bradu presents a great importance for the knowledge of the material culture of Dacians from Moldavia, in the period of a great flourishing of the Dacian state led by Burebista and Decebal.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. — The fortress from Bradu seen from the South-East.

Fig. 2. — An aspect of the excavation site.

Fig. 3. — Trace of pillar in section of the excavation.

Fig. 4. — Pottery worked at wheel and by hand.

Fig. 5. — A fragment of bowl of the series of Delian cups imitated by Dacians.

Fig. 6. — 1, hair pin of bone; 2—4, whistle of bone; 5—13, miniature vases; 14—16, fragments of glass.

Fig. 7. — 1, chisel of iron; 2, axes of iron; 3, 5, peaks of a spear; 4, — peak of an iron arrow.

Fig. 8. — 1—5, polishers of clay.

Fig. 9. — Things of adornment.

Fig. 10. — 1—3, fibulae (brooch) of bronze.

O PROBLEMĂ DE STATISTICĂ NUMISMATICĂ*

de VIRGIL MIHĂILESCU-BIRLIBA

În prezent se observă, din ce în ce mai mult, un fenomen de matematizare a celor mai variate științe. Nici istoria și ramurile ei auxiliare nu puteau rămâne în afara acestui proces.

În numismatică, calculul probabilităților și statistica par a fi, în momentul de față, mijloacele prin care vor putea fi rezolvate multe din problemele dificile, care ne-au preocupat pînă acum¹. Metodele, prin care se va încerca rezolvarea acestor probleme, trebuie să varieze conform cu caracterul diferit al problemelor ridicate de numismatică în diverse zone și perioade de timp².

După cum arăta Michael Metcalf, metodele statistice nu pot fi folosite riguros, atunci cînd materialul care ne stă la dispoziție este prea puțin și plin de erori.

Ținînd seama de acestea, ca și de unele concluzii la care s-a ajuns în domeniul statisticii numismatice, vom încerca în studiul de față să lămurim în mod statistic o problemă numismatică³.

În comunicarea susținută de noi la a III-a Sesiune de comunicări a muzeelor⁴,

* Comunicare susținută la a IV-a Sesiune de comunicări științifice a muzeelor, București, 5—7 februarie 1968, cu titlul *O problemă numismatică în legătură cu unele descoperiri de tezaure imperiale romane*.

¹ Printre cele mai interesante studii de acest gen, amintim pe cele ale lui Michael Metcalf, *Statistische Analyse bei der Auswertung von Münz- und Metallfunden*, extras din *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, herausgegeben von der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft, 9, 1958, și Lodovico Brunetti, *Sulla quantità delle monete d'argento emesse sotto Anna di Savoia, imperatrice di Bisanzio (1341—1347)*, extras din *Rivista Italiana di Numismatica*, vol XI — seria a V-a — LXV, 1963, și *Aspetti statistici della metanumismatica*, Roma, 1963.

² M. Metcalf, op. cit., p. 187.

³ Mulțumesc și în acest mod cunoscuților numismați Octavian Iliescu, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție bibliografia necesară și profl. Bucur Mîrea, pentru îndrumările date.

⁴ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamț*, comunicare susținută la a III-a Sesiune de comunicări științifice a muzeelor, București, 19—22 decembrie 1966, publicată sub același titlu în *Carpica*, I, Bacău, 1968, pp.209—231.

arătăm că cele două tezaure de monede romane imperiale⁵, care constituiau subiectul comunicării, alcătuiau de fapt un singur tezaur. Argumentele, aduse în sprijinul acestei ipoteze, erau de ordin arheologic, numismatic și istoric.

Evitînd de a repeta, chiar sintetizate, toate aceste argumente, mă voi referi numai la cele numismatice, deoarece sînt în strînsă legătură cu cele de mai jos și sînt în mai mare măsură concludente din punct de vedere statistic.

Astfel, ca argumente de ordin numismatic arătăm că monedele inițiale ale fiecărui tezaur coincid (anii 63—68 e.n., Nero), iar monedele care încheie perioada de teaurizare sînt de la Lucilla (—183 e.n.) în ambele tezaure sau de la Marcus Aurelius (176—180 e.n.) într-un tezaur și de la Commodus (177—178 e.n.) în celălalt tezaur, ceea ce arată aproape o identitate în ceea ce privește datele de început și de sfîrșit ale teaurizărilor, lucru valabil, de altfel, și pentru numeroase alte tezaure din aceeași perioadă⁶ (dar, nu într-un caz ca cel la Bîrgăoani — unde cele două tezaure au fost găsite la circa 2 m unul de celălalt !).

Analizînd în continuare, după componență, stare de conservare și greutate, ambele tezaure, am constatat noi similitudini, care ne-au susținut părerea că avem de fapt — un singur tezaur.

Pornind tot de la aceleași mijloace de introspecțiune, am accentuat cercetarea noastră, analizînd monedele tezaurelor, împărțite după grupe cronologice de circa 30 de ani (aproximativ o generație), totul întărindu-ne convingerea inițială.

Dar, o dată cu această analiză a tezaurelor pomenite, se ridică o problemă, care ni se pare destul de importantă, deși este strict numismatică: în ce măsură rezultatele unor analize numismatice identice, efectuate asupra unor tezaure din aceeași perioadă, pot fi sau nu deosebite și, deci, în ce măsură aceste analize ne pot fi de folos în cercetările noastre ulterioare.

În limbaj matematic, problema se pare că se poate exprima astfel: parametrii obținuți din analiza noastră pot fi sau nu caracteristici și pentru alte analize, în situații similare ?

Spre a răspunde la această întrebare, am lărgit sfera investigațiilor noastre și la tezaurele de monede romane imperiale din sec. I—II e.n. (Nero—Commodus), cunoscute de către noi, ca fiind publicate.

Metoda de lucru pe care am aplicat-o, analizînd tezaurele de la Bîrgăoani, am căutat să o folosim și la acestea. La unele, care depășeau cronologic datele ultimelor monede ale tezaurelor de la Bîrgăoani, m-am oprit cu analiza în acel punct, la altele, pentru care s-a folosit la publicare un mod de a indica conservarea monedelor, neasemănător cu al nostru, am exclus această chestiune, în fine — la altele, n-am luat în

⁵ Tezaurele au fost descoperite la Bîrgăoani, comuna Bîrgăoani, jud. Neamț, pentru ele folosind în această notă, tabelele din comunicarea susținută (I—X).

⁶ Aminim citeva din cele mai cunoscute studii: Bucur Mitrea, *Contribuții numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea*, SCIV, 1—2, VII, 1956, p. 160; Bucur Mitrea, *La migration des Goths réllée par les trésors de monnaies romaines enfouis en Moldavie, Dacia*, N.S., I, 1957; D. Protase, *Permanence des Daces en Dacie romaine*, R R d'H, IV, 2, Bucu-rești, 1965, p. 213—214; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966, p. 98.

considerație exemplarele fragmentare a căror greutate nu putea fi edificatoare ș. a. m. d.7.

Pentru a nu încărca cu prea multe date statistice lucrarea noastră, am luat alături de datele furnizate de tezaurele de la Bîrgăoani, în mod comparativ, numai datele a două tezaure, Dîmbău și Nireș, la care se poate aplica tot sistemul nostru de analiză; despre celelalte, Gura Ialomiței, Lujerdiu și Lungulețu, notele, tabelele și graficele vor constitui posibilitatea de a constata exactitatea afirmațiilor noastre.

Dacă la tezaurele de la Bîrgăoani, analiza gradului de uzură reprezintă unul din argumentele care sprijină ipoteza noastră, în prezent, după ultimele informații de care dispunem nu-l mai putem considera ca un argument de prim ordin⁸, așa că ne vom mulțumi numai a conchide, ținîndu-se seama pe de-asupra și de factorul subiect, atunci cînd apreciem starea de conservare a monedelor⁹, că :

- 7 Trebuie, de asemenea să remarcăm că nu toate tezaurele analizate par a fi fost achiziționate, studiate și publicate integral. În același timp, unele tezaure ca, cel de la Lujerdiu, ne-au furnizat nouă, numai datele necesare unei analize numismatice a perioadelor cronologice care ne-au interesat.
- 8 Brunetti, L., *op. cit.*, p. 3. Autorul arată că de multe ori este posibil, referindu-se la monedele emise în perioada 1341—1347 ca, ele să pară a fi numai uzate, în realitate matrita fiind uzată. Această situație, credem noi că, poate fi posibilă și în condițiile emisiunilor antice.
- 9 În primul tezaur de la Bîrgăoani, procentajul monedelor foarte bine și bine conservate este de 44,37%, iar în al doilea tezaur de 81,56%, ceea ce ar fi caracteristic unei slabe circulații a acestor monede înainte de tezaurizare; la tezaurul de la Nireș, acest procentaj este de 70% (tab. III — Nireș), iar la cel de la Dîmbău de 49% (tab. III — Dîmbău).

Privind aspectul conservării monedelor acestor tezaure, dar pe perioade, putem observa că la primul tezaur de la Bîrgăoani, în prima perioadă (68—98 e.n.), procentajul pieselor foarte bine și bine conservate este de 6,50%, pentru al doilea tezaur — 9,01%, iar pentru tezaurele de la Nireș și Dîmbău de 30%, respectiv — 14,81% (tab. III — Nireș și tab. III — Dîmbău); în a doua perioadă (98—129 e.n.), procentajul acestor exemplare este la primul tezaur de la Bîrgăoani de 6,50%, iar la cel de al doilea de 15,29%, la cel de la Dîmbău de 11,85% (la Nireș, ele lipsind pentru această perioadă). În ultimele două perioade (128—158 și 158—183 e.n.), la primul tezaur de la Bîrgăoani, procentajele monedelor foarte bine și bine conservate sînt de 16,4% și 15,69%, la al doilea tezaur din aceeași localitate sînt de 30,58% și 27,05%, iar la tezaurele de la Nireș și Dîmbău, sînt de 10% și 30%, respectiv de 11,85% și 8,88%.

Continuînd analizarea acestor tezaure după starea lor de conservare — constatăm următoarele, în ceea ce privește procentajul monedelor foarte bine și bine conservate, luat chiar comparativ cu piesele din aceeași perioadă : la tezaurul I — Bîrgăoani, pentru piesele primei perioade, acest procentaj este de 33,33%, pentru ca în ultima perioadă să fie de 70%; monedele uzate sînt în raport mai mare în prima perioadă (66,66% din 87 exemplare) și mai mic în ultima perioadă. În tezaurul II — Bîrgăoani, procentajul monedelor foarte bine și bine conservate este pentru prima perioadă, comparativ cu exemplarele din aceeași perioadă, de 54,76%, iar în ultima perioadă — ajunge la 100%. La Nireș, pentru aceleași perioade și pentru monede asemănătoare, aceste procentaje sînt de 75% și 75%, iar la Dîmbău de 36,36% și 62,50% (pentru perioada 128—158 e.n., căci perioada 158—183 e.n., nu este reprezentată în acest tezaur).

În ceea ce privește monedele uzate (conservate slab și mediocru), în prima perioadă a primului tezaur de la Bîrgăoani sînt de 66,66% din 87 exemplare și de 30% din 100 exemplare, în ultima perioadă; în al doilea tezaur de la Bîrgăoani avem procentaje de 8,23% și 0%. La tezaurele de la Nireș și Dîmbău, pentru prime

1. Procentajele monedelor, după starea lor de conservare, sînt complet diferențiate după tezaure și chiar după perioadele aceluiași tezaur (vezi tabelele II—III, Dîmbău și II—III, Nireș).

2. În timp ce monedele tezaurelor de la Bîrgăoani au caracteristic faptul că, pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul perioadei de teaurizare, scade procentajul exemplarelor uzate, în tezaurele de la Dîmbău și Nireș¹⁰ acest lucru pare altfel (tabelele nr. III — Dîmbău și nr. III — Nireș), neputîndu-se constata aspectul de ascensiune spre sfîrșitul teaurizării a pieselor conservate foarte bine și bine, în detrimentul celor uzate.

Fiind de acord că starea de conservare a monedelor nu poate fi totalmente edificatoare, recurgem și la analizarea după greutatea monetară a celor patru tezaure de mai sus, la care adăugăm și altele (Gura Ialomiței, Lujerdiu, Lungulețu)¹¹.

Greutatea medie a unei monede din aceste tezaure este următoarea: Bîrgăoani I — 3,16 g., Bîrgăoani II — 3,10 g., Nireș — 2,69 g., Dîmbău — 2,93 g. Putem observa, că această greutate medie variază la aceste patru tezaure între 2,69 și 3,16 g., cu atît mai mult ieșind în evidență apropierea existentă între cele de la Bîrgăoani.

Analizînd în continuare aceste tezaure, tot din punct de vedere al greutateii monedelor, dar pe perioade, din nou se observă cifre apropiate la Bîrgăoani și variații mari pentru celelalte, ceea ce de altfel certifică autenticitatea analizei stării de conservare (vizibil, mai ales la tabelele nr. V — Dîmbău și nr. V — Nireș)¹². Transpunînd grafic situația de mai sus, se poate vedea în graficul nr. 1 (fig. 1) că: nu este necesară calcularea funcțiilor pentru Bîrgăoani I și II, diferențele dintre ele fiind pînă în ultima perioadă o constantă, la celelalte tezaure variațiile acestor funcții fiind înscrise pe o scară graduală foarte mare.

Mergînd mai departe cu investigațiile noastre, pentru greutatea monedelor — putem sesiza cu ușurință că, dacă la Bîrgăoani I și II piesele cu greutatea normală, subnormală și peste normală sînt repartizate după componentă într-un mod asemă-

și ultima perioadă — procentajele pieselor uzate (conservate slab și mediocru) sînt de 25% și 25% — respectiv de 63,63% și 25% (la Dîmbău, pentru perioada 128—158 e.n.), iar la Nireș — mai mult, pentru perioada 128—158 e.n., tezaurul n-are monede uzate.

¹⁰ Preda, C., *Tezaurul monetar de la Dîmbău, și tulburările pricinuite de daci în anul 143, sub Antoninus Pius, S.C.N., I, 1957, p. 113—131*; Protase, D., *Tezaurul de monede imperiale romane de la Nireș (r. Dej, reg. Cluj), S.C.N., I, București, 1957, p. 149—171.*

¹¹ Mititelu, I., *Două tezaure de monede imperiale romane găsite la Gura Ialomiței, S.C.N., I, București, 1957, p. 133—147*; Chirilă, E., *Tezaurul de monede imperiale de la Lujerdiu (r. Gherla, reg. Cluj), S.C.N., III, București, 1960, p. 405—431*; Preda, C., *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Lungulețu (reg. București), S.C.N., III, București, 1960, p. 487—491.*

¹² Pentru perioada 68—98 e.n., Bîrgăoani I — are media greutateii monetare de 3,05 g., Bîrgăoani II — de 2,97 g., Nireș — 2,82 g., Dîmbău — 2,95 g., Gura Ialomiței — 2,98 g., Lujerdiu — 3,06 g. și Lungulețu — 3,02 g. (ultimele două tezaure neavînd monede din această perioadă, le-am luat pe cele din perioada 98—128 e.n.), tabelele V — Nireș, V — Dîmbău, III — Gura Ialomiței, III — Lujerdiu, și III — Lungulețu. Ultima perioadă (158—183 e.n.) dă următoarele greutăți medii: Bîrgăoani I — 3,16 g., Bîrgăoani II — 3,10 g., Nireș — 2,62 g., Gura Ialomiței 3,26 g., Lujerdiu — 3,09 g. și Lungulețu — 2,74 g.

nător (cele cu greutatea peste normal apar de la Domitianus — Birgăoani I, și Nerva — Birgăoani II, iar cele cu greutate normală sînt încă de la primele piese ale ambelor tezaure), la celelalte tezaure situația este alta: la Nireș nu avem monede cu greutatea peste normal (tab. IV — Nireș), la Dîmbău sînt foarte puține (numai la Nerva și Traianus) și cele cu greutatea subnormală apar de la primul împărat (Nero — tab. IV — Dîmbău)¹³.

Deci din nou — o totală lipsă de uniformitate (exceptînd pe cele de la Birgăoani).

Dacă luăm monedele cu greutatea mai mari din aceste tezaure, constatăm că la Birgăoani I acestea sînt de la Traianus (3,98 g.), Antoninus Pius (3,67 g.) și Lucilla (3,62 g.); la Birgăoani II de la Marcus Aurelius (3,70 g.), Lucius Verus (3,72 g.) și Faustina Senior (3,84 g.); la Dîmbău de la Nerva și Traianus (3,46 g. — tab. IV — Dîmbău) și la Nireș de la Faustina Junior (2,95 g., tab. IV — Nireș)¹⁴.

În afara faptului că cele de mai sus concordă cu starea de conservare și procentajele greutăților medii și a repartizării numărului monedelor cu greutatea considerată, ne permitem să subliniem existența unor piese cu o greutate care depășește pe cea cunoscută drept normală (3,41 g.), la Birgăoani începînd mai ales din perioada Antoninus Pius — Marcus Aurelius.

Dacă, analizînd după starea de conservare și greutate monedele tezaurelor de la Birgăoani, credem că este posibil începutul procesului de teaurizare încă din perioada Nero — Traianus, la Gura Ialomiței și Nireș nu putem susține același lucru (tab. II și III — Gura Ialomiței și IV—V, Nireș), pe cînd la Dîmbău, înclinăm să credem că nucleul inițial a putut fi format din perioada Nero — Traianus (tab. IV—V, Dîmbău); pentru Lujerdiu și Lungulețu, care încep cu Traianus, nu se poate pune această problemă.

În sfîrșit, adîncind și lărgind aria cercetării noastre, putem trece la studierea acestor tezaure după componența lor.

Birgăoani I și II încep în aceeași perioadă, 63—68 e.n. (Nero), pe cînd cele de la Nireș, în perioada 54—68 e.n. (Nero), de la Dîmbău, 54—68 e.n. (Nero) și Gura Ialomiței, 69 e.n. (Vitellius).

În ceea ce privește tezaurele de la Birgăoani, proporția monedelor pe împărați și membrii familiei imperiale merge pînă la identitate: cele de la Nero reprezintă în primul tezaur 0,44%, în al doilea 0,39%; de la Traianus, în primul 15,47%, în al doilea 14,45%; de la Faustina Senior, în primul tezaur, procentajul este de 10,31%, iar în al doilea, de 10,15%; de la Marcus Aurelius le corespunde în primul 12,76%, iar în al doilea 12,89% ș.a.m.d., pe cînd în celelalte tezaure situația este alta.

¹³ La Gura Ialomiței, monedele cu greutate normală apar — abia de la Traianus, pe cînd cele cu greutatea subnormală, de la Vitellius (prima monedă) (tab. II — Gura Ialomiței), la Lujerdiu — piesele cu greutatea peste normală și subnormală, apar de la Antoninus Pius (tab. II — Lujerdiu), iar la Lungulețu, exemplarele cu greutatea subnormală, apar de la Antoninus Pius, iar cele cu greutatea peste normală, sînt inexistente (tab. II — Lungulețu).

¹⁴ La Gura Ialomiței (tab. II — Gura Ialomiței) — de la Antoninus Pius (3,91 g.) și Marcus Aurelius (3,65 g.); la Lujerdiu (tab. II — Lujerdiu), de la Lucilla (3,66 g.), Faustina Senior (3,62 g.) și Antoninus Pius (3,61 g.), iar la Lungulețu (tab. II — Lungulețu) de la Traianus (3,38 g.) și Antoninus Pius (3,26 g.).

La Nireș, monedele de la Nero reprezintă 10% (tab. I — Nireș), la Dîmbău, 1,48% (în celelalte, nefiind exemplare de la Nero); cele de la Traianus, la Nireș au un procentaj de 10%, la Dîmbău de 33,33%; de la Faustina Senior sînt la Dîmbău 0,74%, iar la Nireș nu sînt; privitor la piesele de la Marcus Aurelius, la Nireș procentajul este de 20%, iar la Dîmbău nu există (dar, avem un exemplar de la Faustina Junior — 0,74% !)¹⁵.

Deci, analiza componenței acestor tezaure arată, din nou, mari deosebiri între ele (iarăși cu excepția Bîrgăoanilor !), confirmîndu-se astfel analizele stărilor de conservare și a greutăților monedelor.

În cazul cînd vom căuta similitudini între repartizarea monedelor pe împărați și mai ales — situația procentuală, putem constata din nou că, afară de piesele monetare ale împăraților și membrilor familiilor imperiale menționate mai sus, situația este următoarea: cele de la Galba, Otho și Vitellius sînt puține sau lipsesc în aceste descoperiri, ceea ce se explică pe deplin din punct de vedere istoric (deși, avem piese de la Vitellius și în Bîrgăoani I și II); restul, de la Vespasianus, Titus, Domitianus, Nerva, Hadrianus ș.a.m.d., pînă la Commodus, reflectă (cu excepția celor de la Antoninus Pius și Lucilla !) unul și același lucru: existența unei complete deosebiri între tezaure, după repartizarea procentuală pe împărați și membrii familiei imperiale; între cele 7 tezaure discutate, singurele apropiieri — după cum a și reieșit — putînd fi făcute între Bîrgăoani I și II (tab. nr. I — Dîmbău, Nireș, Gura Ialomiței, Lujerdiu și Lungulețu).

Reprezentarea grafică a componenței procentuale confirmă întrutotul cele susținute de noi (graficul II, fig. 2).

Vom încerca să arătăm și din punct de vedere strict matematic, pornind de la procentajul împăraților și al membrilor familiilor imperiale, în ce măsură există probabilitatea de a avea noi dreptate.

Plecînd de la cea mai simplă definiție a probabilității: „Probabilitatea unui eveniment este egală cu raportul dintre numărul cazurilor egal posibile care realizează evenimentul și numărul cazurilor egal posibile“, vom ajunge la formula: $P(A) = m/n$ (în care P — este probabilitatea, A — este evenimentul, m — numărul cazurilor egal posibile care realizează evenimentul și n — numărul cazurilor egal posibile)¹⁶.

Noi dorim să calculăm o anumită probabilitate și vom ajunge la aceasta pornind de la următorul tablou:

¹⁵ Monedele de la Traianus sînt în tezaurul de la Gura Ialomiței în proporție de 44,08%, la Lujerdiu (tab. I — Lujerdiu) — 0,48%, iar la Lungulețu (tab. I — Lungulețu) — 12,50%; monedele de la Faustina Senior sînt reprezentate în tezaurele de la Lujerdiu cu 3,48% și la Lungulețu cu 25% (la Gura Ialomiței fiind lipsă); piesele de la Marcus Aurelius fiind la Gura Ialomiței într-un procentaj de 11,29%, la Lujerdiu de 40,38% și la Lungulețu de 25%.

¹⁶ Mihoc, G., și Micu, N., *Elemente de teoria probabilităților și statistică*, proiect de manual pentru clasa a XII-a, București, 1966, p. 15.

<i>Împăratul și membrii familiei imperiale.</i>	<i>B₁</i> %	<i>B_{II}</i> %	<i>D</i> %	<i>N</i> %	<i>G.I.</i> %	<i>L</i> %	<i>Lungulețu</i> %
1. <i>Nero</i>	<u>0,44</u> ; <u>0,39</u> ; <u>1,48</u> ; <u>10</u>	-	-	-	-	-	-
2. <i>Galba.</i>	<u>0,22</u> ; <u>-</u> ; <u>0,74</u> ;	-	-	-	-	-	-
3. <i>Otho.</i>	<u>0,22</u> ; <u>-</u> ;	-	-	-	-	-	-
4. <i>Vitellius</i>	<u>0,44</u> ; <u>1,17</u> ; <u>2,22</u> ; <u>-</u> ; <u>0,53</u> ;	-	-	-	-	-	-
5. <i>Vespasianus.</i>	<u>3,64</u> ; <u>4,70</u> ; <u>2,48</u> ; <u>30</u> ; <u>0,53</u> ;	-	-	-	-	-	-
6. <i>Titus și Iulia Titia.</i>	<u>2,01</u> ; <u>1,96</u> ; <u>3,73</u> ;	-	-	-	-	-	-
7. <i>Domitianus.</i>	<u>4,70</u> ; <u>6,25</u> ; <u>7,40</u> ;	-	-	-	-	-	-
8. <i>Nerva</i>	<u>1,56</u> ; <u>1,95</u> ; <u>3,75</u> ;	-	-	-	-	-	-
9. <i>Traianus.</i>	<u>15,47</u> ; <u>14,45</u> ; <u>33,33</u> ; <u>10</u> ; <u>37,09</u> ; <u>0,48</u> ; <u>12,50</u>	-	-	-	-	-	-
10. <i>Hadrianus cu Sabina și L. Aelius.</i>	<u>12,45</u> ; <u>13,66</u> ; <u>24,44</u> ; <u>10</u> ; <u>37,09</u> ; <u>1,92</u> ; <u>12,49</u>	-	-	-	-	-	-
11. <i>Antoninus Pius și Faustina I</i>	<u>29,36</u> ; <u>27,33</u> ; <u>0,74</u> ; <u>10</u> ; <u>4,83</u> ; <u>30,28</u> ; <u>41,16</u>	-	-	-	-	-	-
12. <i>M. Aurelius, L. Verus, Faustina II și Comodus.</i>	<u>23,29</u> ; <u>26,39</u> ; <u>0,74</u> ; <u>30</u> ; <u>11,82</u> ; <u>51,43</u> ; <u>37,50</u>	-	-	-	-	-	-
13. <i>Lucilla și Commodus</i>	<u>1,12</u> ; <u>2,73</u> ;	-	-	-	-	-	-

În acest tablou luăm trei situații în care comparăm cazurile egal posibile care realizează evenimentul și cazurile egal posibile, după cum urmează :

I (———). Pentru tezaurele de la Birgăoani, din 26 cazuri egal posibile, evenimentul e realizat în 9 cazuri, deci $P(A_1) = 9/26 = 0,346$ mai mare decât $1/3$.

II (— — — —). Dacă luăm toate cele 7 tezaure, în cadrul tabloului procentajelor, numărul cazurilor egal posibile este 91, iar al cazurilor egal posibile care realizează evenimentul, numai 7, deci $P(A_2) = 7/91 = 0,076 = 1/13$.

III (.....). În fine, considerînd numai cele 5 tezaure (Dîmbău, Nireș, Gura Ialomiței, Lujerdiu și Lungulețu), observăm că avem 65 de cazuri egal posibile și numai 5 cazuri egal posibile care realizează evenimentul, $P(A_3) = 5/65 = 0,076 = 1/13$.

Din cele trei probabilități de mai sus, singura care este mai mare, confirmîndu-se astfel ipoteza noastră, este raportul $1/3$. Se poate sesiza că pentru cazul cînd calculăm probabilitatea la cele 7 tezaure sau numai la celelalte 5, raportul este același: $1/13$. Ar însemna că, pentru situații asemănătoare cu cea de la Bîrgăoani ar fi caracteristic raportul $1/3$, iar pentru cele negative probabilitatea $1/13$? Noi nu încercăm să generalizăm aceste raporturi, căci descoperiri asemănătoare cu a noastră și care să fie cunoscute la noi în țară n-au fost analizate din punctul nostru de vedere. Ar fi interesant, ca pe viitor, în urma analizelor numismatice și statistice efectuate asupra unor cazuri similare, să vedem dacă aceste raporturi vor putea fi confirmate sau nu.

În rîndurile de față am încercat doar să atragem atenția asupra sprijinului, ce ni-l poate da la un moment dat calculul probabilităților și statistica, în lămurirea unor fenomene numismatice încă obscure pentru noi.

Condițiile care, pentru a obține rezultate veridice, sînt absolut necesare, ar fi, după părerea noastră, următoarele:

1. Piesele analizate să aparțină unor tezaure din aceeași perioadă și același spațiu.

2. Ele să aparțină aceluiași tip monetar, fiind totodată din același metal.

3. Să fie publicate sistematic și cît mai exhaustiv, descoperirile de tezaure.

Așa cum arăta prof. Bucur Mitrea, pentru a fi realizate cele de mai sus, este necesară întocmirea unui repertoriu al tuturor descoperirilor monetare de pe teritoriul țării¹⁷. Domnia sa mai arată, că este nevoie să se țină seama, pentru a se întocmi un adevărat *Corpus* al descoperirilor monetare, de următoarele cerințe în publicarea diferitelor descoperiri¹⁸:

1. Descoperirea să fie indicată geograficește pe hartă.

2. Să fie precizată ambianța arheologică a descoperirii (sat romano-barbar, vechi oraș, cimitir, templu, loc sacru, lagăr militar, teren necultivat etc.).

3. Specificarea că toate monedele tezaurului au fost strînse sau cele lipsă să fie menționate — măcar aproximativ; de asemenea, numele descoperitorului nu trebuie să lipsească.

4. Analiza specială a depozitului să fie riguros științifică; un tabel pentru fiecare tezaur cu monedele distribuite nominal pe fiecare împărat, apoi nominalul, metalul, indicarea tipului celei mai recente monede cu referință la datarea după *Cohen* sau *RIC*. Numărul de inventar trebuie redat în mod exact.

¹⁷ Bucur Mitrea, *Cu privire la tezaurul monetar de la Flămînda-Cremenari (Argeș)*, S.C.N., I, București, 1957, p. 407.

¹⁸ Bucur Mitrea, *ibidem*, p. 407—408; Bucur Mitrea, *Concerning a Corpus of Roman Monetary Discoveries Intra et Extra Fines Imperii Romani Repertae*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 511—514; Bucur Mitrea, *Per un Corpus di ripostigli di monete romane*, în *Congresso Internazionale di Numismatica*, 11—16 sept., 1961, II, Atti, Roma, 1965, p. 446—447.

5. Să se studieze tot conținutul descoperirii : monede, ceramică, podoabe etc.
6. Identificarea, clasificarea și catalogarea cu exactitate a monedelor tezaurului, iar când nu sînt accesibile, să fie precizat, cel puțin — numărul.
7. Să fie redade emisiunile, metalul, nominalul, gradul de uzură, monedele cele mai vechi și cele mai recente.
8. Monedele imitate să fie menționate în chip deosebit.
9. Înregistrarea separată a descoperirilor izolate.
10. Să fie semnalată instituția unde se află descoperirea respectivă.
11. Să se facă referiri la literatura de specialitate (lucrări fundamentale).
12. La sfîrșitul lucrării să fie un index alfabetic al localităților cu numele lor actual (să se specifice numele vechi, cel schimbat etc.).

Numai așa sperăm să fie elucidate într-un viitor apropiat cîteva din problemele care ne par nouă a fi de primă importanță numismatică și care au fost de mult timp în atenția cercetătorilor :

1. În ce măsură compoziția unui lot de monede reflectă compoziția restului tezaurului (împrăștiat, pierdut, nedescoperit etc.) și de aici,
2. Dacă este posibilă reconstituirea compoziției chiar numericește a unui tezaur, cunoscîndu-se numai un lot din aceste monede (ale tezaurului respectiv).
3. Dacă vom putea, avînd mai multe loturi de monede, fără a li se cunoaște exact proveniența (cel mult zona unei localități) și cunoscînd parametrii lor caracteristici (pe care noi îi considerăm în primul rînd componența și greutatea), să indicăm apartenența acestor loturi la un singur tezaur sau nu.

Această problemă îl preocupă de mulți ani pe prof. Bucur Mitrea, care în mai multe articole¹⁹, a arătat că diferitele loturi ale unui tezaur monetar reflectă compoziția acestuia, împărțirea monedelor depozitului în loturi făcîndu-se după calculul probabilităților :

„Astfel se observă cum operează întîmplarea și necesitatea în cadrul împărțirii, fără alegerea monedelor dintr-un tezaur. Aceasta se face potrivit legilor statisticii matematice, care, ... cînd nu sînt exemplare mai numeroase ele se vor distribui proporțional cu numărul exemplarelor din loturi și tot proporțional cu numărul exemplarelor totale ale fiecărui împărțat”²⁰. Deci, putem privi demonstrația noastră în cazul particular de la Bîrgăoani, ca un argument serios care susține afirmațiile prof. Bucur Mitrea.

Revenind la problema de la care am pornit, putem afirma în concluzie că o analiză numismatică efectuată asupra unor tezaure monetare asemănătoare (din aceeași perioadă, același tip de monedă etc.) reprezintă un argument, care uneori

¹⁹ Bucur Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpiilor împotriva stăpînirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, în SCIV, 3—4, 1953, p. 614; Bucur Mitrea și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Monete din timpul republicii romane descoperite la Ișalnița (Dolj)*, *Materiale*, I, București, 1953, p. 585; Bucur Mitrea și Z. Székely, *Tezaurul monetar de la Fotoș și pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I î.e.n.*, în *Materiale*, II, București, 1955, p. 674—676; Bucur Mitrea și Eugenia Zaharia, *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași) și importanța sa istorică*, în A. M., V, București, 1967, p. 87—88.

²⁰ Bucur Mitrea și Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 88.

Graficul I.

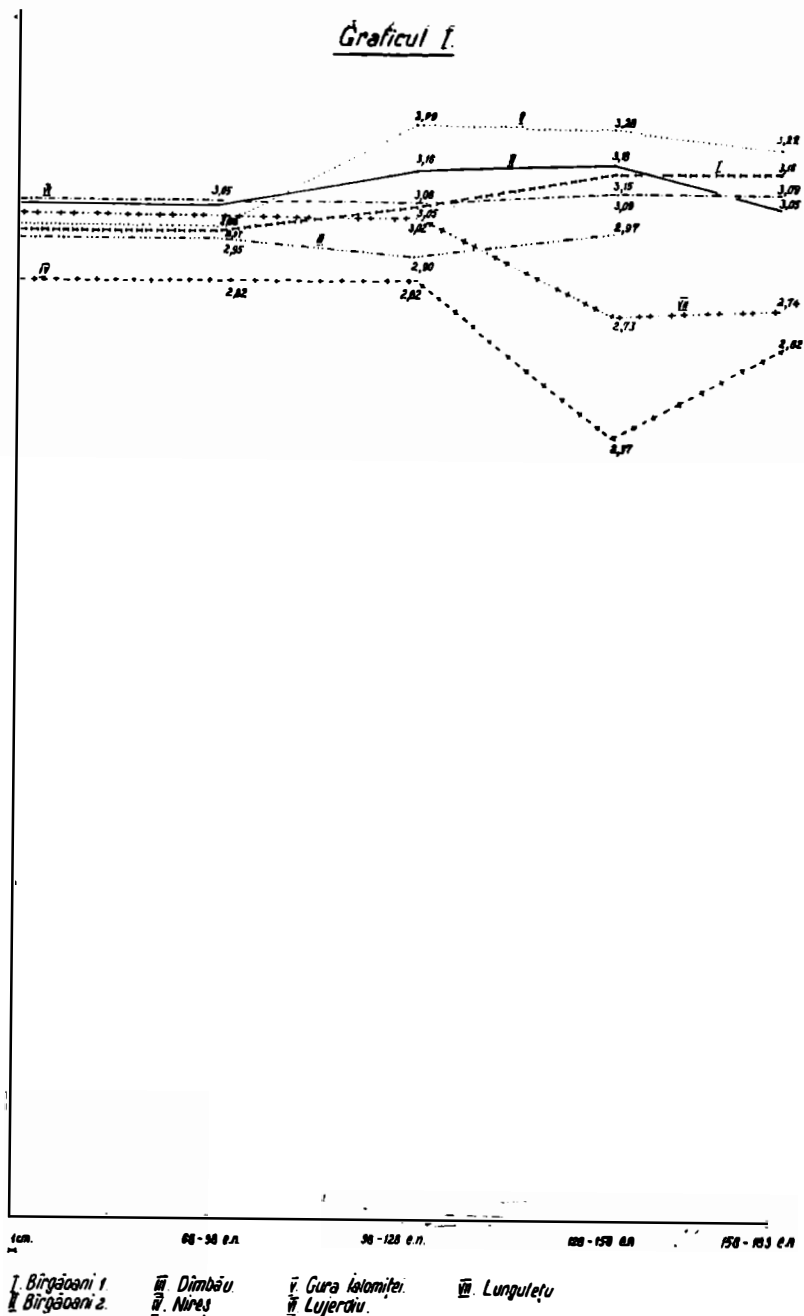

Fig. 1. — Graficul I — Reprezentarea grafică a greutateilor medii ale monedelor.

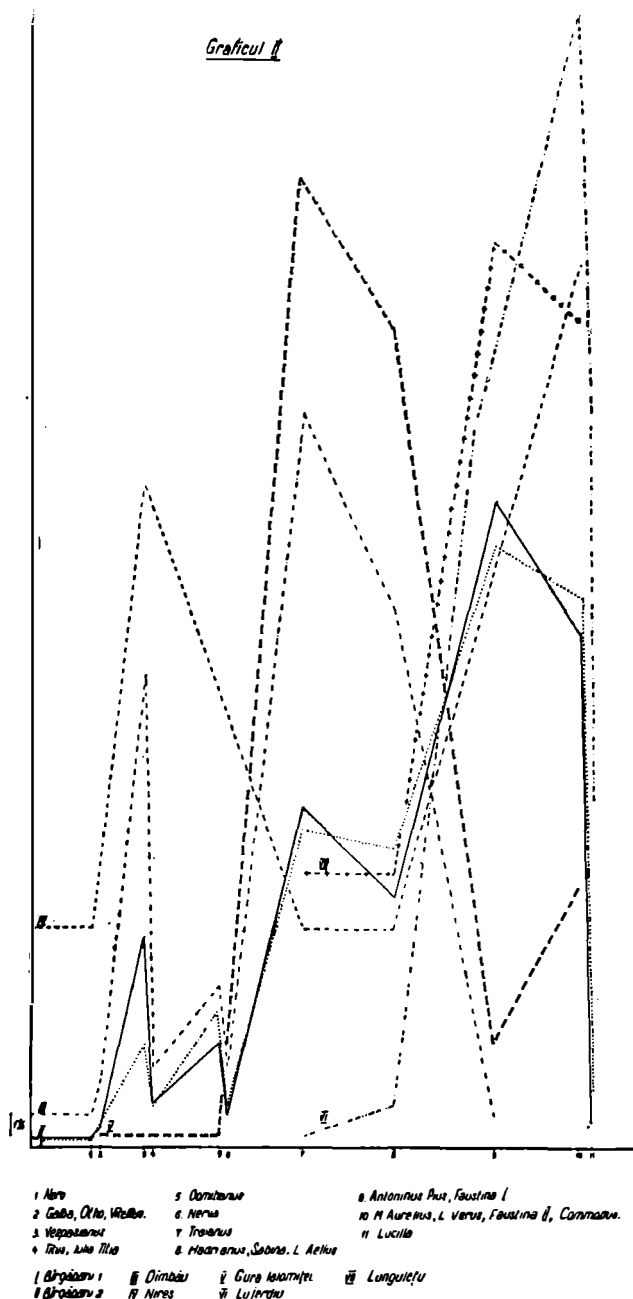

Fig. 2. — Graficul II — Reprezentarea grafică a componenței procentuale a tezaurelor.

Tabel nr. I (Tezaurul I)

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se datează mone-dele din tezaur	Numărul de exem-plare	Procentaj
1.	Nero.	54—68 e.n.	63—68 e.n.	2	0,44 %
2.	Galba.	68—69 e.n.	68—69 e.n.	1	0,22 %
3.	Otho.	69 e.n.	69 e.n.	1	0,22 %
4.	Vitellius.	69 e.n.	69 e.n.	2	0,44 %
5.	Vespasianus.	69—79 e.n.	69—81 e.n.	43	9,64 %
6.	Titus.	79—81 e.n.	75—80 e.n.	8	1,79 %
7.	Iulia Titia.	—	înainte 80 e.n.	1	0,22 %
8.	Domitianus.	81—96 e.n.	77—96 e.n.	21	4,70 %
9.	Nerva.	96—98 e.n.	96—97 e.n.	7	1,56 %
10.	Traianus.	98—117 e.n.	98—117 e.n.	69	15,47 %
11.	Hadrianus.	117—138 e.n.	118—138 e.n.	48	10,76 %
12.	Sabina Hadriani.	—	138—139 e.n.	3	0,69 %
13.	Antoninus Pius.	138—161 e.n.	138—161 e.n.	85	19,05 %
14.	Faustina Senior.	—	138—161 e.n.	46	10,31 %
15.	Marcus Aurelius	161—180 e.n.	140—180 e.n.	57	12,76 %
16.	Lucius Verus.	161—169 e.n.	161—166 e.n.	13	2,91 %
17.	Faustina Junior.	—	161—180 e.n.	34	7,62 %
18.	Lucilla.	—	—183 e.n.	5	1,12 %

Tabel nr. II (Tezaurul II)

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se datează mone-dele din tezaur	Numărul de exem-plare	Procentaj
1.	Nero.	54—68 e.n.	63—68 e.n.	1	0,39 %
2.	Vitellius.	69 e.n.	69 e.n.	3	1,17 %
3.	Vespasianus.	69—79 e.n.	69—75 e.n.	12	4,70 %
4.	Titus.	79—81 e.n.	74—80 e.n.	5	1,96 %
5.	Domitianus.	81—96 e.n.	73—91 e.n.	16	6,25 %
6.	Nerva.	96—98 e.n.	96—97 e.n.	5	1,95 %
7.	Traianus.	98—117 e.n.	98—117 e.n.	37	14,45 %
8.	Hadrianus.	117—138 e.n.	118—138 e.n.	31	12,10 %
9.	Sabina Hadriani.	—	138—139 e.n.	2	0,78 %
10.	Lucius Aelius Caesar.	—	138 e.n.	2	0,78 %
11.	Antoninus Pius.	138—161 e.n.	138—161 e.n.	44	17,18 %
12.	Faustina Senior.	—	141—161 e.n.	26	10,15 %
13.	Marcus Aurelius.	161—180 e.n.	140—177 e.n.	33	12,89 %
14.	Lucius Verus.	161—169 e.n.	165—168 e.n.	6	2,34 %
15.	Faustina Junior.	—	161—180 e.n.	22	8,59 %
16.	Commodus.	180—192 e.n.	177—178 e.n.	3	1,17 %
17.	Lucilla.	—	—183 e.n.	7	2,73 %

Tabel nr. III (Tezaurul 1)

Nr. crt.	
1.	Total
446	Monede conser- vate f. bine
29	Procentaj (%)
6,50	Monede conser- vate bine
169	Procentaj (%)
37,89	Monede conser- vate f. bine și bine
198	Procentaj (%)
44,37	Monede conser- vate slab
4	Procentaj (%)
0,89	Monede conser- vate mediocru
245	Procentaj (%)
54,93	Monede conser- vate slab și mediocru
249	Procentaj (%)
55,82	

Tabel nr. IV (Tezaurul II)

Nr. crt.	
1.	Total
255	Monede conser- vate f. bine
36	Procentaj (%)
14,11	Monede conser- vate bine
172	Procentaj (%)
67,45	Monede conser- vate f. bine și bine
208	Procentaj (%)
81,56	Monede conser- vate slab
9	Procentaj (%)
3,52	Monede conser- vate mediocru
37	Procentaj (%)
14,50	Monede conser- vate slab și mediocru
46	Procentaj (%)
18,03	

Tabel nr. V (Tezaurul I)

Nr. crt.	Perioada	Nr. de exemplare	Procentaj din total (%)	Nr. de exem- plare pe an	Din totalul de 446 monede										Din cele 87, 101, 158 și 100 exemplare							
					Monede conser- vate f. bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediocru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediocru	Procentaj (%)	Procentajul mone- delor conservate f. bine și bine	Procentajul mone- delor conservate bine	Procentajul mone- delor conservate slab	Procentajul mone- delor conservate mediocru	Procentajul mone- delor conservate slab și mediocru			
1.	68—98 e.n.	87	19,50	2,9	4	0,89	25	5,50	29	6,50	3	0,67	55	12,33	58	13,24	4,59	28,73	33,33	3,44	63,21	66,66
2.	98—128 e.n.	101	20,40	3,36	3	0,67	26	5,80	29	6,50	1	0,22	71	15,91	72	16,14	2,97	25,74	28,71	0,99	20,79	71,28
3.	128—158 e.n.	158	35,42	5,26	10	2,24	62	13,90	72	16,14	—	—	86	19,30	86	19,30	6,32	39,24	45,56	—	54,43	54,43
4.	158—183 e.n.	100	22,19	4	14	3,13	56	12,55	70	15,69	—	—	30	6,50	30	6,50	14	56	70	—	30	30

Tabel nr. VI (Tezaurul II)

Nr. crt.	Perioada	Nr. de exemplare	Procentaj din total (%)	Nr. de exem- plare pe an	Din totalul de 256 de monede										Din cele 42, 59, 85 și 69 exemplare									
					Monede conser- vate f. bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediodru	Procentaj (%)
1.	68—98 e.n.	42	16,47	1,4	6	2,35	17	6,66	23	9,01	7	2,70	12	4,70	19	7,44	14,28	40,47	54,76	16,60	28,57	45,23		
2.	98—128 e.n.	59	23,13	1,96	8	3,13	31	12,15	39	15,29	2	0,78	18	7,05	20	7,84	13,55	52,54	66,10	3,38	30,50	33,89		
3.	126—158 e.n.	85	33,33	2,83	5	1,96	73	28,62	78	30,58	—	—	7	2,70	7	2,70	5,88	85,88	91,76	—	8,23	8,23		
4.	158—183 e.n.	69	27,05	2,76	18	7,05	51	20	69	27,05	—	—	—	—	—	—	26,08	73,91	100	—	—	—		

Tabel nr. VII (Tezaurul I)

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Minimă	Maximă
1.	Nero	2	—	—	2,95	3,40
2.	Galba.	1	—	—	3,25	
3.	Otho.	1	—	—	3,01	
4.	Vitellius.	2	—	—	3,01	3,03
5.	Vespasianus.	39	4	—	2,30	3,40
6.	Titus.	6	2	—	2,65	3,30
7.	Iulia Titia.	1	—	—		3,14
8.	Domitianus.	17	1	3	2,43	3,52
9.	Nerva.	6	—	1	2,93	3,48
10.	Traianus.	60	3	6	2,76	3,98
11.	Hadrianus.	43	4	1	2,27	3,43
12.	Sabina Hadriani.	3	—	—	3,20	3,27
13.	Antoninus Pius.	71	2	12	2,58	3,67
14.	Faustina Senior.	36	1	9	2,39	4,03
15.	Marcus Aurelius.	51	—	6	2,87	3,55
16.	Lucius Verus.	11	1	1	2,73	3,46
17.	Faustina Junior.	27	4	3	2,12	3,56
18.	Lucilla.	3	—	2	2,92	3,62

Tabel nr. VIII (Tezaurul II)

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Maximă	Minimă
1.	Nero.	1	—	—	2,92	
2.	Vitellius	2	1	—	2,79	3,19
3.	Vespasianus.	11	1	—	2,59	3,28
4.	Titus.	5	—	—	3,16	3,27
5.	Domitianus.	16	—	—	2,93	3,39
6.	Nerva.	4	—	1	3,16	3,50
7.	Traianus	32	3	2	2,63	3,53
8.	Hadrianus.	26	2	3	2,64	3,60
9.	Sabina Hadriani	—	—	2	3,47	3,49
10.	Lucius Aelius Caesar	1	—	1	3,21	3,68
11.	Antoninus Pius.	37	2	5	2,67	3,64
12.	Faustina Senior.	21	1	4	2,76	3,45
13.	Marcus Aurelius.	23	2	8	2,52	3,70
14.	Lucius Verus.	5	—	1	2,98	3,72
15.	Faustina Junior	15	2	5	2,42	3,84
16.	Commodus	3	—	—	3,07	3,12
17.	Lucilla.	5	2	—	2,78	3,17

Tabel nr. IX (Tezaurul I)

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală (în gr.)	Media greutateilor monedelor (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine și bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate mediocru (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab și mediocru (în gr.)
1	6 8—36 c.n.	265,89	3,05	3,16	3,25	3,205	3,02	2,96	2,99
2.	98—128 c.n.	324,23	3,16	2,94	3,16	3,05	3,28	3,25	3,26
3.	128—158 c.n.	504,50	3,18	3,165	3,22	3,19	—	3,16	3,16
4.	158—183 e.n.	316,69	3,16	3,30	3,14	3,22	—	3,15	3,15
TOTAL		1.411,31	3,16						

Tabel nr. X (Tezaurul II)

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală (în gr.)	Media greutateilor monedelor (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine și bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate mediocru (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab și mediocru (în gr.)
1.	68—98 e.n.	125,04	2,97	3,25	2,93	3,09	2,63	3,09	2,86
2.	98—128 e.n.	180,37	3,05	3,25	3,06	3,16	2,825	3,28	3,05
3.	128—158 e.n.	268,07	3,15	3,23	3,13	3,18	—	3,31	3,31
4.	158—183 e.n.	218,45	3,16	3,05	3,16	3,11	—	—	—
TOTAL		791,93	3,10						

Tabel nr. I — Nireș —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se încadrează monedele din tezaur	Numărul de exemplare	Procentaj
----------	---	----------------	---	----------------------	-----------

1. Nero.	54—68 e.n.	—	—	1	10%
2. Vespasianus	69—79 e.n.	72—79 e.n.	72—79 e.n.	3	30%
3. Traianus.	98—117 e.n.	101—102 e.n.	101—102 e.n.	1	10%
4. Hadrianus.	117—138 e.n.	128—138 e.n.	128—138 e.n.	1	10%
5. Marcus Aurelius.	161—180 e.n.	165—180 e.n.	165—180 e.n.	2	20%
6. Lucius Verus.	161—169 e.n.	168 e.n.	168 e.n.	1	10%
7. Faustina Junior.	—	161—180 e.n.	161—180 e.n.	1	10%

Tabel nr. II — Nireș —

1.	Nr. crt.
10	Total
1	Monede conservate f. bine
10	Procentaj (%)
6	Monede conservate bine
60	Procentaj (%)
7	Monede conservate f. bine și bine
70	Procentaj (%)
—	Monede conservate slab
—	Procentaj (%)
3	Monede conservate mediocru
30	Procentaj (%)
3	Monede conservate slab și mediocru
30	Procentaj (%)

O PROBLEMĂ DE STATISTICĂ NUMISMATICĂ

Tabel nr. III — Nireș —

Nr. crt.	Perioada	Nr. de exemplare	Procentaj din total (%)	Din total de 10 monede										Din cele 4, 1, 1 și 4 exemplare								
				Nr. de exem- plare pe an	Monede conser- vate f. bine	Procentaj %	Monede conser- vate bine	Procentaj %	Monede conser- vate f. bine și bine	Procentaj %	Monede conser- vate slab	Procentaj (%)	Monede conser- vate mediocru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediocru	Procentaj (%)	Procentajul mone- delor conservate f. bine	Procentajul mone- delor conservate bine	Procentajul mone- delor conservate f. bine și bine	Procentajul mone- delor conservate slab	Procentajul mone- delor conservate mediocru	Procentajul mone- delor conservate slab și mediocru
1. 68—98 e.n.	4	40	0,13	—	—	—	3	30	3	30	—	—	1	10	1	10	—	75	75	—	25	25
1. 98—128 e.n.	1	10	0,03	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	1	10	—	—	—	—	100	100
3. 128—158 e.n.	1	10	0,03	—	—	—	1	10	1	10	—	—	—	—	—	—	—	100	100	—	—	—
4. 158—180 e.n.	4	40	0,13	1	10	2	20	3	30	—	—	—	1	10	1	10	25	50	75	1	25	25

Tabel nr. IV — Nireș —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Minimă	Maximă
1. Nero.		1	—	—		2,83
2. Vespasianus.		1	1	—	2,72	2,90
3. Traianus.		1	—	—		2,82
4. Hadrianus.		—	—	—		2,37
5. Marcus Aurelius		—	2	—		2,35
6. Lucius Verus		1	—	—		2,84
7. Faustina Junior.		1	—	—		2,95

Tabel nr. V — Nireș —

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală (în gr.)	Media greutateilor monedelor (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine și bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor, conservate slab (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate mediocru (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab și mediocru (în gr.)
1. 68—98 e.n.		11,27	2,82	—	2,81	2,81	—	2,82	2,82
2. 98—128 e.n.		2,82	2,82	—	—	—	—	2,82	2,82
3. 128—158 e.n.		2,37	2,37	—	2,37	—	—	—	—
4. 158—160 e.n.		10,49	2,62	2,95	2,49	2,71	—	2,35	2,35
TOTAL		26,95	2,69 gr.						

Tabel nr. I — Dîmbău —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se încadrează monedele din tezaur	Numărul de exemplare	Procentaj
1.	Nero.	54—68 e.n.	54—68 e.n.	2	1,48%
2.	Galba.	68—69 e.n.	68—69 e.n.	1	0,74%
3.	Vitellius.	69 e.n.	69 e.n.	3	2,22%
4.	Vespasianus.	69—79 e.n.	69—79 e.n.	29	21,48%
5.	Titus.	79—81 e.n.	78—80 e.n.	5	3,73%
6.	Domitianus.	81—96 e.n.	81—96 e.n.	10	7,40%
7.	Nerva.	96—98 e.n.	96—97 e.n.	5	3,73%
8.	Traianus	98—117 e.n.	98—117 e.n.	45	33,33%
9.	Hadrianus.	117—138 e.n.	117—138 e.n.	33	24,44%
10.	Antoninus Pius.	138—161 e.n.	140—144 e.n.	1	0,74%
11.	Faustina Senior.	—	—	1	0,74%

Tabel nr. II — Dîmbău —

Nr. crt.	Total	Monede conservate f. bine	Procentaj (%)	Monede conservate bine	Procentaj (%)	Monede conservate f. bine și bine	Procentaj (%)	Monede conservate slab	Procentaj (%)	Monede conservate mediocre	Procentaj (%)	Monede conservate slab și mediocre	Procentaj (%)
1.	135	4	2,96	45	33,33	50	37,03	8	5,85	75	54,81	83	61,48

Tabel nr. III — Dîmbu —

	Nr. crt.	Perioada	Nr. de exemplare	Procentaj din total (%)	Nr. de exem- plare pe an	Din totalul de 135 de monede										Din cele 55, 61, 16 exemplare									
						Monede conser- vate f. bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate f. bine și bine	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab	Procentaj (%)	Monede conser- vate mediocru	Procentaj (%)	Monede conser- vate slab și mediocru	Procentaj (%)	Procentajul mone- delor conservate	Procentajul mone- delor conservate f. bine	Procentajul mone- delor conservate f. bine și bine	Procentajul mone- delor conservate slab	Procentajul mone- delor conservate slab și mediocru	Procentajul mone- delor conservate mediocru	Procentajul mone- delor conservate slab și mediocru	
1. 68—98 e.n.	55	41,48	1,08	1	0,74	19	14,07	20	14,81	5	3,70	30	22,22	35	25,92	1,81	34,54	36,36	9,09	54,54	63,63				
2. 98—128 e.n.	61	45,92	2,06	1	0,74	16	11,85	17	11,85	3	2,22	41	30,37	44	32,59	1,47	26,22	27,86	4,91	67,21	72,13				
3. 128—158 e.n.	16	12,59	0,56	2	1,48	10	7,40	12	8,88	—	4	2,96	4	2,96	12,50	62,50	15	—	25	25					

Tabel nr. IV — Dîmbău —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Minimă	Maximă
1.	Nero.	1	1	—	2,68	2,96
2.	Galba.	1	—	—	2,98	3,26
3.	Vitellius.	3	—	—		
4.	Vespasianus.	23	5	—	2,82	3,26
5.	Titus.	3	2	—	2,39	3,24
6.	Domitianus.	9	1	—	2,68	3,16
7.	Nerva.	3	1	1	2,49	3,39
8.	Traianus.	34	10	1	2,40	3,46
9.	Hadrianus.	20	11	—	2,34	3,46
10.	Antoninus Pius	1	—	—	2,33	3,34
11.	Faustina Junior.	1	—	—	3,16 2,85	

Tabel nr. V — Dîmbău —

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală (în gr.)	Media greutateilor monedelor (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate f. bine și bine (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate mediu (în gr.)	Media greutateilor monedelor conservate slab și mediu (în gr.)
1.	68—98 e.n.	163,78	2,95	3,39	3,06	3,08	3,10	2,57	3,02
2.	98—128 e.n.	176,90	2,90	2,98	2,98	2,98	2,86	2,46	2,84
3.	128—158 e.n.	47,57	2,97	3,01	3,02	3,02	2,81	—	2,81
TOTAL		3,88,25	2,938						

Tabel nr. I — Gura Ialomiței —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se încadrează monedele din tezaur	Numărul de exemplare	Procentaj
1.	Vitellius.	69 e.n.	70 e.n.	1	0,53%
2.	Vespasianus.	69—79 e.n.	71 e.n.	1	0,53%
3.	Titus.	79—81 e.n.	80 e.n.	1	0,53%
4.	Domitianus.	81—96 e.n.	81 e.n.	1	0,53%
5.	Traianus	98—117 e.n.	98—117 e.n.	82	44,08%
6.	Hadrianus.	117—138 e.n.	117—138 e.n.	69	37,09%
7.	Antoninus Pius.	138—161 e.n.	138—149 e.n.	9	4,83%
8.	Marcus Aurelius.	161—180 e.n.	161—174 e.n.	21	11,29%
9.	Commodus.	180—192 e.n.	180 e.n.	1	0,53%

Tabel nr. II — Gura Ialomiței —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Minimă	Maximă
1.	Vitellius.	—	1	—	2,39	
2.	Vespasianus.	—	1	—	2,63	
3.	Titus.	—	—	1	3,42	
4.	Domitianus.	—	—	1	3,49	
5.	Traianus.	76	—	6	2,87	3,55
6.	Hadrianus.	59	1	9	2,34	3,55
7.	Antoninus Pius.	6	—	3	3,05	3,91
8.	Marcus Aurelius.	16	1	4	2,60	3,65
9.	Commodus.	1	—	—	3,28	

Tabel nr. III — Gura Ialomiței —

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală	Media greutatei- lor monedelor (în grame)	Numărul de exemplare
1.	68—98 e.n.	11,93	2,98	4
2.	98—128 e.n.	372,14	3,29	113
3.	128—158 e.n.	154,15	3,28	47
4.	158—180 e.n.	71,71	3,26	22
5.	Total	609,93	cca. 3,22	186

Tabel nr. I — Lujerdlu —

Nr. crt.	Împăratul și membrii fami- liei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se încadrează mone- dele din tezaur	Numărul de exem- plare	Procentaj
1.	Traianus.	98—117 e.n.	101—102 e.n.	1	0,48 %
2.	Hadrianus.	117—138 e.n.	119—138 e.n.	4	1,92 %
3.	Antoninus Pius.	138—161 e.n.	139—161 e.n.	55	26,44 %
4.	Faustina Senior.	—	138—161 e.n.	8	3,84 %
5.	Marcus Aurelius.	161—180 e.n.	138—180 e.n.	84	40,38 %
6.	Lucius Verus.	161—169 e.n.	161—168 e.n.	10	4,80 %
7.	Faustina Junior.	—	147—175 e.n.	13	6,25 %
8.	Lucilla.	—	—183 e.n.	4	1,92 %
9.	Commodus.	180—192 e.n.	176—183 e.n.	29	13,94 %

Tabel nr. II — Lujerdlu —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Minimă	Maximă
1	Traianus.	1	—	—	2,92	
2.	Hadrianus.	4	—	—	3,05	3,26
3.	Antoninus Pius.	49	2	4	2,78	3,61
4.	Faustina Senior	7	—	1	2,89	3,62
5.	Marcus Aurelius	64	17	3	2,18	3,50
6.	Lucius Verus	10	—	—	3,02	3,41
7.	Faustina Junior	10	2	1	2,11	3,43
8.	Lucilla	3	—	1	3,09	3,66
9.	Commodus.	14	13	2	2,22	3,56

Tabel nr. III — Lulerdlu —

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală (în grame)	Media greutatei- lor monedelor (în grame)	Numărul de exemplare
1.	68— 98 e.n.	—	—	—
2.	98—126 e.n.	12,25	3,06	4
3.	128—158 e.n.	194,78	3,09	63
4	158—183 e.n.	436,02	3,09	141
Total		643,05	3,08	—

Tabel nr. I — Lungulețu —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Anii de domnie	Anii între care se încadrează monedele din tezaur	Numărul de exemplare	Procentaj
1.	Traianus.	98—117 e.n.	103—117 e.n.	3	12,50%
2.	Hadrianus.	117—138 e.n.	125—138 e.n.	2	8,33%
3.	Sabina Hadriani.	—	136—138 e.n.	1	4,16%
4.	Antoninus Pius.	138—161 e.n.	145—157 e.n.	4	16,16%
5.	Faustina Senior	—	—	6	25%
6.	Marcus Aurelius	161—180 e.n.	156—179 e.n.	6	25%
7.	Faustina Junior.	—	—	2	12,50%

Tabel nr. II — Lungulețu —

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Numărul monedelor cu greutatea considerată			Greutatea în grame	
		Normală (3,41—2,80 gr.)	Subnormală (—2,80 gr.)	Peste normală (+3,41 gr.)	Minimă	Maximă
1.	Traianus.	3	—	—	2,87	3,38
2.	Hadrianus.	2	—	—	2,90	2,95
3.	Sabina Hadriani.	1	—	—	2,88	3,26
4.	Antoninus Pius.	2	2	—		
5.	Faustina Senior.	2	4	—		
6.	Marcus Aurelius.	3	3	—	2,49	3,06
7.	Faustina Junior	—	2	—	2,57	2,75

Tabel nr. III — Lungulețu —

Nr. crt.	Perioada	Greutatea totală (în gr.)	Media greutatei- lor monedelor (în gr.)	Numărul de exemplare
1.	56—98 e.n.	—	—	—
2.	98—128 e.n.	12,09	3,02	4
3.	123—158 e.n.	35,60	2,73	13
4.	158—180 e.n.	19,17	2,74	7
Total		66,86	2,78	24

poate fi decisiv în susținerea unor concluzii de ordin istoric. De asemenea, putem conchide, fără a avea pretenția de a generaliza, că în tezaurele monetare imperiale romane din sec. I—II e.n. (Nero—Commodus) analizele numismatice dau rezultate care diferă de la tezaur la tezaur, pe baza acestor analize riguroase putându-se reliefa deosebiri existente între aceste tezaure și deci — puternica individualitate a acestor tezaure.

A PROBLEM OF NUMISMATIC STATISTICS

SUMMARY

In the paper *New Discoveries of the Roman Imperial Hoards at Piatra Neamț* — published in *Carpica*, I, 1968, I showed that the two hoards of Roman Imperial coins discovered at Bîrgăoani (jud. Neamț), represent only a hoard, buried in two vases. The reasons used to demonstrate this thing were archaeological, numismatic and historical ones.

The methods used in analyzing of those store of coins were: the research of the state of preservation of the coins, of their weight as well as the studying of their composition. However, we had to assure ourselves that all the results of the research of the state of preservation, of the analysing of the weight and composition of hoards from Bîrgăoani, didn't represent similar dates for other similar discoveries too. For that, I applied the same methods of research of some Imperial Roman hoards of coins — discovered on the territory of our country and which partly belonged to the same period as those of the hoards of Bîrgăoani (Nero — Lucilla). That is why I studied, in parallel with the hoards of Bîrgăoani the stores discovered at Nireș, Dîmbău, Gura Ialomitei, Lujerdiu and Lungulețu too. The research of all these hoards, from the point of view of the state of preservation of coins (Pl. III—V Nireș and III—V Dîmbău) as well as the analysis of this hoards after the weight of the coins (Pl. II, IV and V — Nireș, II, IV and V — Dîmbău, II, III — Gura Ialomitei, II, III — Lujerdiu, II, III — Lungulețu) and their percentual composition — after the emperors and the imperial families' members (Pl. I — Nireș, I; Dîmbău, I; Gura Ialomitei, I; Lujerdiu, I; Lungulețu, I) have confirmed, according to our opinion, that our Roman Imperial hoards of coins from the 1st and the 2nd century A.D. (Nero — Commodus) are different from the numismatic point of view and therefore they are strongly individualized. Going to mathematic instrument, we realized that the plate of percentages of the composition of the seven hoards gives the following probabilities for the existence of a *single* hoards: to the both hoards from Bîrgăoani the probability $P(A_1)=1/3$ for the other five hoards it gives $P(A_2)=1/13$ but for the all seven we have $P(A_3)=1/13$. Implicitly, thus was confirmed the assumption suited to which, in the discovery of Bîrgăoani exists, as we are convinced, only one hoard. This particularly case supports the teacher Bucur Mitrea's assumption (see notes 19th and the 20th), suited to it the different parts of a coin store reflect its composition.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. — The graphic I — The graphic representation of the medium weights of the coins.

Fig. 2. — The graphic II — The graphic representation of the percentual composition of the hoards.

UN NOU LOT DE DĂNARI IMPERIALI ROMANI DESCOPERIT LA MUNTENEȘTI (JUD. VASLUI)

de ȘEIVA SANIE

La 18 ani de la intrarea în circuitul literaturii numismatice, prin lucrarea profesorului D. Tudor¹, a tezaurului de denari imperiali romani de la Muntenești, un nou și însemnat lot de monede aparținând aceluiaș tezaur a fost prezentat spre achiziționare Muzeului de Istorie a Moldovei². Cele 311 monede nu se mai aflau în vasul în care fuseseră găsite inițial și privitor la condițiile de descoperire nu putem adăuga noi date, la cele cunoscute pînă acum³.

Cu totalul de 775 monede, cît însumează prin cele două loturi de 464 și 311 monede, tezaurul de la Muntenești se situează prin număr printre cele mai bogate tezaure de denari imperiali romani din Moldova⁴.

¹ D. Tudor, *Tezaurul de denari imperiali romani de la Muntenești în Studii și cercetări științifice* — Iași, V (1954), 3—4, p. 380 și urm.

² Vom numi descoperirea publicată de prof. D. Tudor, *Muntenești I* și cea de față *Muntenești II*. Cele două tezaure încep cu același împărat, dar se termină, primul cu Severus Alexander și al doilea cu Septimius Severus.

³ Condițiile de găsire a tezaurului de la Muntenești sînt prezentate detaliat de prof. D. Tudor în articolul mai sus citat. Donatorul actual, fiu și moștenitor al lui Vasile Toma cel care a descoperit în 1951 tezaurul, a declarat că primul și al doilea lot de monede au fost găsite în același vas.

⁴ Descoperirile de denari imperiali pe teritoriul Moldovei pînă în anul 1951 sînt amintite de D. Tudor, *op. cit.*, p. 385—386; pînă în anul 1956, de Bucur Mitrea, *Contribuții numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea e.n.*, în SCIV, VII, nr. 1—2, 1956, p. 161, iar pînă în 1968 pe întreg teritoriul țării D. Protase și T. Bader, *Tezaurul de denari romani imperiali de la Ghirișa*, în volumul *Tezaure monetare din județul Satu-Mare, Satu-Mare*, 1968, p. 37—61.

Cele mai bogate tezaure de denari romani imperiali de pe teritoriul Moldovei sînt de la : Puriceni (com. Borlești, jud. Neamț) 1.152 de exemplare amintit de Bucur Mitrea în *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine din România*, în SCIV, XV, 1964, nr. 4, p. 578, Sascul (jud. Bacău) 901 monede (D. Tudor, *op. cit.*, p. 385), Bîrgăoani (jud. Neamț) 702 exemplare (V. Mihăilescu-Bîrliba, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamț*, în *Carpica*, I, 1968).

LISTA CRONOLOGICĂ A MONEDELOR REPARTIZATE PE ÎMPĂRAȚI

NERO

1. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,08 gr. C: bună
Cohen², 320. Anul 55—68

VITELLIUS

2. Denar. Diam 18 mm. Greut. 2,93 gr. C: bună
Cohen², 72. Anul 69—70
3. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,16 gr. C: bună
Cohen², 72. Anul 69—70

VESPASIAN

4. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,04 gr. C: mediocră
Cohen², 226. Anul 69—70
5. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,38 gr. C: bună
Cohen², 266. Anul 69—70
6. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,04 gr. C: slabă
Cohen¹, 36. Anul 69—70
7. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,98 gr. C: bună
Cohen¹, 36. Anul 69—70
8. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,10 gr. C: bună
Cohen¹, 36. Anul 69—70
9. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,95 gr. C: bună
Cohen¹, 36. Anul 69—70
10. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,86 gr. C: bună
Cohen¹, 36. Anul 69—70
11. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,02 gr. C: mediocră
Cohen¹, 36. Anul 69—70
12. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,16 gr. C: bună
Cohen¹, 36. Anul 69—70
13. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,95 gr. C: bună
Cohen², 550. Anul 69—70
14. Denar. Diam 18 mm. Greut. 2,99 gr. C: bună
Cohen², 27. Anul 69—79
15. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,19 gr. C: bună
Cohen², 573. Anul 71
16. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,17 gr. C: bună
Cohen², 45. Anul 72—73
17. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,91 gr. C: bună
Cohen², 45. Anul 72—73
18. Denar. Diam 19 mm. Greut. 3,12 gr. C: bună
Cohen², 84. Anul 72
19. Denar. Diam. 17. Greut. 3,06 gr. C: mediocră
Cohen², 563. Anul 72—73
20. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,13 gr. C: mediocră
BMC, Roma, 74. Anul 72—73. Obs. Lipsește la Cohen
21. Denar. Diam 17 mm. Greut. 2,92 gr. C: mediocră
BMC, Roma, 74. Anul 72—73. Obs. Lipsește la Cohen
22. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 2,95 gr. C: bună
Cohen², 45. Anul 72—73

23. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,97 gr. C : bună
Cohen², 45. Anul 72—73
24. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,14 gr. C : mediocră
Cohen², 618. Anul 72—73
25. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,02 gr. C : mediocră
Cohen², 561. Anul 72—73
26. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,85 gr. C : bună
Cohen¹, 164. Anul 73
27. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,13 gr. C : bună
Cohen¹, 164. Anul 73
28. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,93 gr. C : bună
Cohen¹, 164. Anul 73
29. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 2,98 gr. C : bună
Cohen², 387 pentru av. și Cohen², 386 pentru rv. Anul 73
30. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 2,84 gr. C : bună
Cohen², 371. Anul 74
31. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,03 gr. C : f. bună
Cohen², 371. Anul 74
32. Denar. Diam. 20 mm. Greut. 3,14 gr. C : bună
Cohen², 371. Anul 74
33. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,94 gr. C : mediocră
Cohen², 371. Anul 74
34. Denar. Diam. 19,5 mm. Greut. 3,26 gr. C : bună
Cohen², 361. Anul 74
35. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,87 gr. C : bună
Cohen², 361. Anul 74
36. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,04 gr. C : bună
Cohen², 222. Anul 75—79
37. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,07 gr. C : bună
Cohen², 122. Anul 76
38. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,29 gr. C : mediocră
Cohen², 125. Anul 75—78
39. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,02 gr. C : mediocră
Cohen², 125. Anul 75—78

TITUS

40. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,23 gr. C : bună
Cohen², 106. Anul 75—79
41. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,96 gr. C : mediocră
Cohen², 65. Anul 77—78
42. Denar. Diam. 20 mm. Greut. 3,17 gr. C : bună
Cohen², 298. Anul 79
43. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,06 gr. C : bună
Cohen², 309. Anul 80
44. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 3,06 gr. C : bună
Cohen², 309. Anul 80

DOMITIANUS

45. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,15 gr. C : bună
Cohen¹, 215. Anul 80
46. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,01 gr. C : bună
Cohen², 377. Anul 81
47. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,13 gr. C : bună
Cohen², 553. Anul 81

48. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,10 gr. C : bună
Cohen², 569. Anul 81

TRAIANUS

49. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,65 gr. C : bună
St. 10. Anul 98
50. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,17 gr. C : f. bună
St. 50. Anul 101—102
51. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,14 gr. C : f. bună
St. 51. Anul 101—102
52. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,25 gr. C : f. bună
St. 49. Anul 101—102
53. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,19 gr. C : bună
St. 49. Anul 101—102
54. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,92 gr. C : bună
St. 153. Anul 105—106
55. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 2,92 gr. C : bună
St. 153. Anul 105—106
56. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,17 gr. C : bună
St. 87. Anul 103—111
57. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,95 gr. C : f. bună
St. 88. Anul 103—111
58. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,06 gr. C : f. bună
St. 88. Anul 103—111
59. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,98 gr. C : bună
St. 107. Anul 103—111
60. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,56 gr. C : bună
St. 130. Anul 103—111
61. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,18 gr. C : mediocră
St. 156. Anul 106
62. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,25 gr. C : mediocră
St. 156. Anul 106
63. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,15 gr. C : bună
St. 140. Anul 106
64. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,08 gr. C : f. bună
St. 140. Anul 106
65. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,01 gr. C : bună
St. 140. Anul 106
66. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,26 gr. C : f. bună
St. 107. Anul 106
67. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,18 gr. C : f. bună
St. 149. Anul 106
68. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,12 gr. C : bună
St. 149. Anul 106
69. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,23 gr. C : mediocră
St. 149. Anul 106
70. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 2,95 gr. C : mediocră
St. 149. Anul 106
71. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,23 gr. C : mediocră
St. 149. Anul 106
72. Denar. Diam. 18 mm. 3,15 gr. C : f. bună
St. 131. Anul 106
73. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 2,86 gr. C : bună
St. 165. Anul 106
74. Denar. Diam. 19,5 mm. Greut. 3,11 gr. C : mediocră

- St. 132. Anul 106
75. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,99 gr. C : bună
St. 132. Anul 106
76. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,28 gr. C : bună
St. 107. Anul 106
77. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,08 gr. C : bună
St. 230. Anul 106
78. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,06 gr. C : bună
St. 179. Anul 112—117
79. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,05 gr. C : bună
St. 251. Anul 112—117
80. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,56 gr. C : bună
St. 228. Anul 112—117
81. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,25 gr. C : bună
St. 228. Anul 112—117
82. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,13 gr. C : bună
St. 196. Anul 112—117
83. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,18 gr. C : bună
St. 228. Anul 112—117
84. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,04 gr. C : bună
St. 235. Anul 115—116

HADRIAN

85. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,89 gr. C : mediocră
St. 38. Anul 118
86. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,00 gr. C : bună
St. 6. Anul 117—138
87. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,10 gr. C : bună
St. 95. Anul 119—122
88. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,17 gr. C : mediocră
St. 65. Anul 119—138
89. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,19 gr. C : mediocră
St. 127. Anul 119—138
90. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,05 gr. C : bună
St. 97. Anul 119—138
91. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,41 gr. C : f. bună
St. 117. Anul 119—138
92. Denar. Diam. 20 mm. Greut. 3,16 gr. C : bună
St. 303. Anul 119—138
93. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,44 gr. C : bună
St. 74. Anul 119—138
94. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,15 gr. C : bună
St. 120. Anul 119—138
95. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,02 gr. C : bună
St. 79. Anul 119—138
96. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,41 gr. C : f. bună
St. 95. Anul 119—138
97. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,15 gr. C : bună
St. 112. Anul 119—138
98. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,28 gr. C : bună
St. 112. Anul 119—138
99. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,31 gr. C : f. bună
St. 61. Anul 119—138
100. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,28 gr. C : bună
St. 80. Anul 119—138

101. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,07 gr. C : bună
St. 113. Anul 119—138
102. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,18 gr. C : bună
St. 113. Anul 119—138
103. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,25 gr. C : bună
St. 109. Anul 119—138
104. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,37 gr. C : bună
St. 62. Anul 119—138
105. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,13 gr. C : f. bună.
St. 320. Anul 120—121
106. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,14 gr. C : mediocră
St. 159. Anul 125—128
107. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,37 gr. C : bună.
St. 173. Anul 125—128
108. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,09 gr. C : bună
St. 186. Anul 125—128
109. Denar. Diam. 20 mm. Greut. 3,25 gr. C : bună
St. 187. Anul 125—128
110. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,11 gr. C : f. bună
St. 177. Anul 125—128
111. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 157. Anul 125—128
112. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,34 gr. C : bună
St. 157. Anul 125—128
113. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,23 gr. C : bună
St. 183. Anul 125—128
114. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,44 gr. C : bună
St. 349. Anul 132—134
115. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,41 gr. C : f. bună
St. 347. Anul 132—134
Obs. La exemplarul nostru Hadrian nu-i drapat.
116. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,09 gr. C : bună
St. 344. Anul 132—134
117. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,35 gr. C : bună
St. 251. Anul 134—138
118. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,51 gr. C : f. bună
St. 231. Anul 134—138
119. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,05 gr. C : f. bună
St. 231. Anul 134—138
120. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,23 gr. C : f. bună
St. 237. Anul 134—138
121. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,20 gr. C : f. bună
St. 264. Anul 134—138
122. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,43 gr. C : mediocră
St. 264. Anul 134—138
123. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,21 gr. C : f. bună
St. 74. Anul 134—138
124. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,21 gr. C : bună
St. 240. Anul 134—138
125. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,89 gr. C : bună
St. 280. Anul 134—138
126. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,35 gr. C : mediocră
St. 280. Anul 134—138
127. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,34 gr. C : bună
St. 338. Anul 137

SABINA

128. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,21 gr. C : bună
St. 379. Anul 117—138
129. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,28 gr. C : bună
St. 369. Anul 117—138

ANTONINUS PIUS

130. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,45 gr. C : bună
St. 18. Anul 138
131. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,74 gr. C : bună
St. II, 411—St. III, p. 170—411. Anul 138
132. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,15 gr. C : bună
St. 47. Anul 139
133. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,35 gr. C : mediocră
St. 26. Anul 139
134. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,13 gr. C : bună
St. 52. Anul 139
135. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,26 gr. C : f. bună
St. 82. Anul 140—144
136. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,55 gr. C : f. bună
St. 82. Anul 140—144
137. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,47 gr. C : bună
St. 82. Anul 140—144
138. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,09 gr. C : bună
St. 85. Anul 140—144
139. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,33 gr. C : f. bună
St. 89. Anul 142—144
140. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,55 gr. C : bună
St. 88. Anul 142—144
141. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,13 gr. C : bună
St. 127. Anul 143
142. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,08 gr. C : bună
St. 127. Anul 143
143. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,32 gr. C : bună
St. 144. Anul 145—146
144. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 3,37 gr. C : bună
St. 146. Anul 145—146
145. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,28 gr. C : f. bună
St. 147. Anul 145—146
146. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,47 gr. C : bună
St. 165. Anul 145—160
147. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,33 gr. C : bună
St. 165. Anul 145—146
148. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,55 gr. C : mediocră
St. 166. Anul 147
149. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,45 gr. C : bună
St. 166. Anul 147
150. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,40 gr. C : bună
St. 178. Anul 148
151. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,34 gr. C : bună
St. 195. Anul 149
152. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,23 gr. C : f. bună
St. 195. Anul 149
153. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,37 gr. C : bună
St. 194. Anul 149

154. Denar. Diam. 18,5. Greut. 3,10 gr. C : bună
St. 213. Anul 150
155. Denar. Diam. 18. Greut. 3,03 gr. C : bună
St. 212. Anul 150
156. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,03 gr. C : bună
St. 229. Anul 150—151
157. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,18 gr. C : bună
St. 229. Anul 150—151
158. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,44 gr. C : f. bună
St. 244. Anul 152
159. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,52 gr. C : mediocră
St. 244. Anul 152
160. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,46 gr. C : bună
St. 242. Anul 152
161. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,58 gr. C : bună
St. 239. Anul 152
162. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,55 gr. C : bună
St. 254. Anul 153
163. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,49 gr. C : bună
St. 254. Anul 153
164. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,93 gr. C : bună
St. 266. Anul 154
165. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,79 gr. C : bună
St. 266. Anul 154
166. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 266. Anul 154
167. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,32 gr. C : bună
St. 279. Anul 155
168. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,52 gr. C : bună
St. 282. Anul 155
169. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,26 gr. C : bună
St. 292. Anul 156
170. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,03 gr. C : bună
St. 292. Anul 156
171. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,93 gr. C : bună
St. 295. Anul 156
172. Denar. Diam. 17. Greut. 3,26 gr. C : bună
St. 338. Anul 157
173. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,18 gr. C : bună
St. 338. Anul 157
174. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 338. Anul 157
175. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,19 gr. C : bună
St. 321. Anul 158
176. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,44 gr. C : f. bună
St. 342. Anul 159
177. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,40 gr. C : bună
St. 338. Anul 159
178. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,22 gr. C : f. bună
St. 338. Anul 159
179. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,13 gr. C : bună
St. 337. Anul 139
180. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,30 gr. C : f. bună
St. 364. Anul 160
181. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,14 gr. C : bună
Cohen², 157. Anul 161

182. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,36 gr. C : f. bună
Cohen², 357. Anul 161
183. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,95 gr. C : bună
Cohen², 357. Anul 161
184. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,30 gr. C : f. bună
Cohen², 164. Anul 161
185. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,15 gr. C : f. bună
Cohen², 164. Anul 161
186. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,14 gr. C : bună
Cohen², 164. Anul 161
187. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,16 gr. C : bună
Cohen², 164. Anul 161
188. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,32 gr. C : bună
Cohen², 155. Anul 161
189. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,14 gr. C : bună
Cohen², 155. Anul 161
190. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,60 gr. C : bună
Cohen², 155. Anul 161
191. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,22 gr. C : bună
Cohen², 155. Anul 161
192. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,23 gr. C : bună
St. 288. Anul 161

FAUSTINA SENIOR

193. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,43 gr. C : bună
St. 442. Anul 141—161
194. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 482. Anul 141—161
195. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 3,78 gr. C : bună
St. 482. Anul 141—161
196. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,37 gr. C : bună
St. 447. Anul 141—161
197. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,45 gr. C : bună
St. 447. Anul 141—161
198. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 447. Anul 141—161
199. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,74 gr. C : bună
St. 447. Anul 141—161
200. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,42 gr. C : bună
St. 462. Anul 141—161
201. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,79 gr. C : bună
St. 462. Anul 141—161
202. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 455. Anul 141—161
203. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,20 gr. C : bună
St. 468. Anul 141—161
204. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,30 gr. C : bună
St. 468. Anul 141—161
205. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,53 gr. C : bună
St. 448. Anul 141—161
206. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,75 gr. C : f. bună
St. 469. Anul 141—161
207. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,20 gr. C : f. bună
St. 474. Anul 141—161
208. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,30 gr. C : bună
St. 463. Anul 141—161

209. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,29 gr. C : bună
St. 479. Anul 141—161
210. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,31 gr. C : f. bună
St. 463. Anul 141—161
211. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,22 gr. C : bună
St. 452. Anul 141—161
212. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,37 gr. C : f. bună
St. 485. Anul 141—161
213. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,39 gr. C : bună
St. 445. Anul 141—161
214. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 3,17 gr. C : bună
St. 465. Anul 141—161
215. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,89 gr. C : bună
St. 465. Anul 141—161
216. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,56 gr. C : f. bună
St. 465. Anul 141—161
217. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,71 gr. C : bună
St. 446. Anul 141—161
218. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,08 gr. C : bună
St. 417. Anul 141—161
219. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,33 gr. C : bună
St. 451. Anul 141—161
220. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,11 gr. C : bună
St. 451. Anul 141—161

MARC AURELIU

221. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,39 gr. C : bună
Cohen², 389 — St. III, 12. Anul 140—144
222. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,35 gr. C : f. bună
Cohen², 236. Anul 140—143
223. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,42 gr. C : f. bună
Cohen², 103 — St. 157. Anul 145—146
224. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,56 gr. C : mediocră
Cohen², 709 — St. 318. Anul 156
225. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,39 gr. C : mediocră
Cohen², 271 — St. 319. Anul 156
226. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,14 gr. C : bună
Cohen², 725. Anul 157
227. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 2,54 gr. C : mediocră
Cohen², 727. Anul 157—158
228. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 3,25 gr. C : slabă
Cohen², 727. Anul 157—158
229. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,14 gr. C : bună
Cohen², 745. Anul 158—159
230. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,36 gr. C : bună
Cohen², 740 — St. 353. Anul 159
231. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,18 gr. C : bună
Cohen², 762 — St. 371. Anul 160
232. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,17 gr. C : bună
Cohen², 753 — St. 370. Anul 160
233. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,98 gr. C : f. bună
Cohen², 35. Anul 161
234. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,39 gr. C : bună
Cohen², 35. Anul 161
235. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,53 gr. C : f. bună
Cohen², 518. Anul 162

236. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,22 gr. C: f. bună
Cohen², 37. Anul 162—163
237. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,33 gr. C: bună
Cohen², 473. Anul 165
238. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,41 gr. C: bună
Cohen², 988. Anul 165—166
239. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,25 gr. C: bună
Cohen², 880. Anul 166
240. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,33 gr. C: bună
Cohen², 208. Anul 168
241. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,85 gr. C: bună
Cohen², 890. Anul 168
242. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,35 gr. C: bună
Cohen², 257. Anul 170
243. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,31 gr. C: bună
Cohen², 113. Anul 170
244. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,40 gr. C: bună
Cohen², 114. Anul 171
245. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,05 gr. C: bună
Cohen², 492. Anul 171
246. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,29 gr. C: bună
Cohen², 140. Anul 171
247. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,25 gr. C: bună
Cohen², 257. Anul 172
248. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,25 gr. C: f. bună
Cohen², 530. Anul 173
249. Denar. Diam. 20 mm. Greut. 3,85 gr. C: bună
Cohen², 290. Anul 173
250. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,37 gr. C: f. bună
Cohen², 306. Anul 174
251. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,77 gr. C: bună
Cohen², 354. Anul 176
252. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,43 gr. C: f. bună
Cohen², 146. Anul 176—180
253. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,05 gr. C: bună
Cohen², 948. Anul 177
254. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,90 gr. C: bună
Cohen², 95. Anul 177
255. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,57 gr. C: bună
Cohen², 968. Anul 178—179.
256. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,68 gr. C: bună
Cohen², 354. Anul 180

FAUSTINA JUNIOR

257. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,22 gr. C: f. bună
Cohen², 139. Anul 161—175
258. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,30 gr. C: bună
Cohen², 85 — St. 520 b. Anul 161—175
259. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,36 gr. C: bună
Cohen², 35. Anul 161—175
260. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,45 gr. C: bună
Cohen², 111. Anul 161—175
261. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,22 gr. C: mediocră
Cohen², 111. Anul 161—175
262. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,09 gr. C: bună
Cohen², 99. Anul 161—175

263. Denar. Diam. 19 mm. Greut. 3,34 gr. C : bună
Cohen², 99. Anul 161—175
264. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,41 gr. C : bună
Cohen², 249 — St. 520 a. Anul 161—175
265. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,27 gr. C : mediocră
Cohen², 54 — St. 506. Anul 161—175
266. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,87 gr. C : slabă
Cohen², 54 — St. 506. Anul 161—175
267. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,76 gr. C : bună
Cohen², 184. Anul 161—175
268. Denar. Diam. 16,5 mm. Greut. 3,38 gr. C : slabă
Cohen² — St. 518. Anul 161—175
269. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,21 gr. C : bună
Cohen², 190. Anul 161—175
270. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,19 gr. C : f. bună
Cohen², 190. Anul 161—175
271. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,30 gr. C : bună
Cohen², 190. Anul 161—175
272. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,00 gr. C : bună
Cohen², 73. Anul 161—175

LUCIUS VERUS

273. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,08 gr. C : f. bună
Cohen², 155. Anul 162
274. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,40 gr. C : f. bună
Cohen², 156. Anul 163
275. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,53 gr. C : bună
Cohen², 228. Anul 164
276. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,33 gr. C : bună
Cohen², 262. Anul 165
277. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,28 gr. C : bună
Cohen², 273. Anul 165

LUCILLA

278. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,11 gr. C : bună
Cohen², 62. Anul 161—169
279. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,45 gr. C : bună
Cohen², 89. Anul 161—169
280. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,29 gr. C : bună
Cohen², 6. Anul 161—169

COMMODUS

281. Denar. Diam. 18,5 mm. Greut. 3,07 gr. C : bună
Cohen², 766. Anul 179
282. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,50 gr. C : bună
Cohen², 773. Anul 179
283. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,66 gr. C : f. bună
Cohen², 806. Anul 181
284. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,47 gr. C : f. bună
Cohen², 311. Anul 181
285. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,11 gr. C : mediocră
Cohen², 833. Anul 181

286. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,31 gr. C: mediocră
Cohen², 311. Anul 181
287. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,30 gr. C: bună
Cohen², 463. Anul 181
288. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,86 gr. C: mediocră
Cohen², 445. Anul 183
289. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,16 gr. C: bună
Cohen², 150. Anul 185
290. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,36 gr. C: mediocră
Cohen², 150. Anul 185
291. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,74 gr. C: mediocră
Cohen², 653. Anul 185—192
292. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 2,63 gr. C: bună
Cohen², 385. Anul 186
293. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,48 gr. C: mediocră
Cohen², 504. Anul 186
294. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,59 gr. C: mediocră
Cohen², 504. Anul 186
295. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 2,59 gr. C: mediocră
Cohen², 168. Anul 186—190
296. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,76 gr. C: bună
Cohen², 535. Anul 187
297. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,85 gr. C: mediocră
Cohen², 24. Anul 190
298. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,21 gr. C: bună
Cohen², 24. Anul 190
299. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,73 gr. C: bună
Cohen², 172. Anul 190—191
300. Denar. Diam. 16 mm. Greut. 3,30 gr. C: bună
Cohen², 568. Anul 192
301. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,57 gr. C: bună
Cohen², 586. Anul 192

CRISPINA

302. Denar. Diam. 17,5 mm. Greut. 3,09 gr. C: bună
Cohen², 18. Anul 177—183
303. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,40 gr. C: bună
Cohen², 16. Anul 177—183
304. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 2,93 gr. C: mediocră
Cohen², 35. Anul 177—183
305. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,21 gr. C: mediocră
Cohen², 35. Anul 177—183
306. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,01 gr. C: bună
Cohen², 1. Anul 177—183
307. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 2,53 gr. C: mediocră
Cohen², 5. Anul 177—183

CLODIUS ALBINUS

308. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,25 gr. C: bună
Hill, 16/50. Anul 193
309. Denar. Diam. 18 mm. Greut. 3,11 gr. C: mediocră
Hill, 16/82. Anul 194

SEPTIMIUS SEVER

310. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,06 gr. C : mediocră
Hill. 120. Anul 194

IULIA DOMNA

311. Denar. Diam. 17 mm. Greut. 3,34 gr. C : mediocră
Cohen², 192. Anul 194

Tabelul comparativ al celor două descoperiri se prezintă astfel :

	I	II	III
Nero (54—68)	1	1	2
Galba (68—69)	1	—	1
Otho (69)	2	—	2
Vitellius (69)	2	2	4
Vespasianus (69—79)	31	36	67
Titus (79—81)	3	5	8
Domitianus (81—96)	7	4	11
Nerva (96—98)	2	—	2
Traianus (98—117)	52	36	88
Hadrianus și Sabina (117—138)	66	45	111
Antoninus Pius și Faustina Senior (138—161)	131	91	222
Marcus Aurelius și Faustina Junior (161—180)	82	52	134
Lucius Verus (161—169) și Lucilla	13	8	21
Commodus și Crispina (180—192)	59	27	86
Clodius Albinus (193—197)	1	2	3
Septimius Severus și Iulia Domna (193—211)	8	2	10
Caracalla (211—217)	1	—	1
Geta (198—209)	1	—	1
Severus Alexander (222—235)	1	—	1

Acest tabel vine în sprijinul ideii de la care am pornit că Muntenești I și Muntenești II sînt părți componente ale aceluiași tezaur despre care știm doar că au fost găsite în același loc, probabil și în același vas. Vasul fragmentar prezentat de profesorul D. Tudor ar fi fost suficient de mare pentru a cuprinde toate cele 775 de monede. O situație relativ asemănătoare este la Bîrgăoani, dar acolo monedele au fost găsite în două vase și ambele descoperiri încep și se sfîrșesc cu monede de la aceiași împărați⁵.

Faptul că Muntenești I și Muntenești II nu se termină cu monede de la același împărat nu poate fi un impediment în a le socoti ca făcînd parte din același tezaur, ci mai curînd a despărțirii lui fortuite. Se observă și în cazul de față, la fel ca și în situația altor tezaure despărțite sau recuperate în etape, că limitele cronologice ale întregului tezaur rămîn sensibil apropiate⁶.

Cea mai veche monedă din noul lot este de la împăratul Nero și cea mai nouă de la Septimius Severus. Nu alăturăm însă Muntenești II celor cinci tezaure din

⁵ V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 209—211.

⁶ Bucur Mitrea și Emilia Zaharia, *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași) și importanța sa istorică*, în AM, V, București, 1967, p. 86—88.

Moldova ce se încheie cu Septimius Severus⁷ întrucît nu intenţionăm a-l separa de Munteneshi I. Monedele noii descoperiri nu completează lipsurile în succesiunea împăraţilor constatată în Munteneshi I, iar Galba, Otho, Nerva, Caracalla, Geta şi Severus Alexander nu mai sînt prezenţi şi în Munteneshi II. Procentul de monede de la unii împăraţi: Traianus (11,20%—14,46%), Hadrianus (14,24%—14,50%), Antoninus Pius (28,25%—29,28%), Marcus Aurelius (17,67%—16,72%) nu diferă prea mult în cadrul fiecărei descoperiri. Faptul nu este lipsit de importanţă în încercarea de a stabili etapele teaurizării monedelor. Astfel constatăm că 74,41% din monedele din Munteneshi I şi 77,17% Munteneshi II sînt dintr-o perioadă cuprinsă între anii 98 şi 180 e.n. Perioadei de expansiune teritorială şi largi schimburi economice din timpul lui Traianus îi urmează alta de consolidare a limesului, uneori cu preţul renunţării la o parte din cuceririle traiane.

Prezenţa acestor tezaure este considerată în general drept rod al intenselor relaţii comerciale dintre triburile daco-carpice şi lumea romană, mult amplificate o dată cu crearea provinciei Dacia. Profesorul D. Tudor adăuga căilor comerciale de pătrundere masivă a denarilor, *stipendia* acordată unor căpetenii de triburi în schimbul păcii⁸. Argumentele enumerate în studiul amintit, în sprijinul interpretării şi ca *stipendia* sînt mai numeroase în prezent.

Dacă pînă nu demult tezaurele constituiau baza în întocmirea hărţii răspîndirii triburilor daco-carpice, în prezent descoperirile arheologice din aşezări şi necropole ocupă locul cuvenit în reconstituirea istoriei Moldovei secolelor II—III e.n.⁹.

Profesorul Radu Vulpe, comentînd un text din Iordanes (*Get.*, XIII, 76)¹⁰ aduce argumente pertinente în sprijinul ideii că nu Domitianus a fost primul dintre împăraţii romani ce acordă subsidii dacilor. Relaţiile clientelare ar putea fi deci anterioare lui Domitianus chiar fără a lua în consideraţie unele alianţe în perioadele luptelor interne din Imperiu.

Pasajului amintit din Iordanes credem că i se poate adăuga şi cunoscutul text tacitian „mota et Dacorum gens nunquam fida”¹¹. Credinţă i se poate pretinde numai unui aliat, dobîndit foarte probabil prin *subsidia*. Însă numai 12,54% din întregul tezaur (Munteneshi I şi II) cuprind monede anterioare împăratului Traianus, a căror provenienţă din stipendii ar putea fi explicate prin textele sus amintite.

Etapa principală a teaurizării poate fi destul de bine corelată la politica de pace care au încercat s-o promoveze Hadrianus, Antoninus Pius şi Marcus Aurelius. Triburile daco-carpice aşezate într-o zonă ce afecta graniţele a două provincii, Moesia şi Dacia, nu puteau fi neglijate de politica Romei. Se poate presupune că părţi importante din tezaurele descoperite pot proveni şi din stipendiile acordate. Teaurizarea relativ rapidă şi masivă a monedelor e indicată şi de starea lor de conservare. Astfel,

⁷ *Ibidem*.

⁸ D. Tudor, *op. cit.*, p. 387 şi 388.

⁹ Elocvent în acest sens este studiul lui Gh. Bichir, *La civilisation des carpes (II-e III-e siècle de n.è.) à la lumière des fouilles archéologique de Poiana-Dulceşti, de Butnăreşti et de Pădureni*, în *Dacia*, XI, 1967, p. 177—224.

¹⁰ Radu Vulpe şi I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 62, nota 168.

¹¹ Tacit, *Historiae*, III, 62, 2; *Izvoare privind istoria României* (sub redacţia lui Gh. Ştefan, Bucureşti, 1964, p. 492—493.

doar 0,96% se află în stare slabă de conservare și 14,14% mediocră. În principala etapă a teaurizării numai 6,43% sînt mediocru păstrate. Greutatea acestora nu este atît de scăzută ca în cazul altor tezaure, ci nu coboară sub 2,29 gr.¹² Monedele ulterioare lui Marcus Aurelius reprezintă 13,16%. Ele sînt puțin numeroase după Commodus.

Atacurile costobocilor din 183 e.n. puteau dereglă relațiile pașnice care foarte probabil au domnit cu intermitențe timp de șase decenii. În toate tezaurele ce depășesc secolul al II-lea e.n. numărul monedelor de la împărații din primele decenii ale secolului al III-lea este relativ mic și cele mai noi monede nu sînt ulterioare lui Severus Alexander.

Relațiile între romani și carpi nu mai pot fi în această perioadă cele de clientelă cum s-a presupus. Carpo-dacii a căror putere culminează tocmai în această epocă își modifică politica față de Imperiu și Filip Arabul va fi primul care îi va birui și va primi titlul de *Carpicus*. Cauzele îngropării tezaurului rămîn foarte probabil invaziile gotice și situația creată prin atacurile carpilor în Imperiul¹³.

Oricum s-a remarcat că cele mai numeroase descoperiri sînt din Podișul Central al Moldovei — teritoriu în care densitatea așezărilor daco-carpice este cea mai mare¹⁴.

Tezaurul de la Muntenești se alătură altor importante descoperiri monetare ce contribuie la întregirea istoriei politice și economice a populației Moldovei din secolele II—III e.n.

A NEW LOT OF IMPERIAL ROMAN DENARIES DISCOVERED AT MUNTENEȘTI

SUMMARY

Eighteen years after the entering the numismatics literature through the paper of prof. D. Tudor (note 1) of the Imperial Roman Denaries Hoard from Muntenești, a new and important stock of coins belonging to the same hoard was presented to be purchased to the History Museum of Moldavia.

¹² Gh. Poenaru Bordea, V. Mihăilescu-Birliba, și A. Artimon, *Un mic tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghindăoani*, în *SCIV*, XIX, 1968, nr. 4, p. 601—603. și nota 21.

¹³ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 179.

¹⁴ Bucur Mitrea, *La migration des Goths réllétée par les trésors de monnaies romaines enfouis en Moldavie*, în *Dacia*, NS, I, 1957, p. 233—234.

Pentru identificarea monedelor au fost consultate următoarele lucrări abreviate:
¹ Cohen¹, — H. Cohen, *Description historique des Monnaies frappées sous l'empire romain*, ed. I.

² Cohen², — H. Cohen, *Description historique des Monnaies frappées sous l'empire romain*, ed. II.

³ St. — P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, I—III, 1931—1937.

⁴ Hill — Philip V. Hill, *The Coinage of Septimius Severus and his Family of Mint of Rome, A.D., 193—217*, London, 1964, p. 17, nr. 118.

The author tries to demonstrate that those 311 coins from Muntenești II must be put side by side to the hoard of Muntenești I. She presents the following arguments :

- a) Those who brought the coins is the son of the old discoverer and said that he inherited them.
- b) As he had declared the new coins would be found together in the same place.
- c) The fragment of the vase presented by prof. Tudor (see *op. cit.*, p. 381) is large enough to include all the 775 coins.
- d) The percentage of coins for each emperor, their state of preservation and their weight are similarly.

In the establishment of the amassing of the recovered part they have in view the origin of these denaries.

The author agrees the opinion that a great part of the hoard of denaries from Moldavia would come from the *stipendia* given to the Carpo-Dacian tribes. A text from Iordanes (*Get.*, XIII, 76) commented by Radu Vulpe and one of Tacitus (*Historiae*, III, 46, 2), are mentioned to explain in this way the first part of the hoard. To the epoch between Trajanus and Marcus Aurelius corresponds 77,17% from the new discovered coins. The sudden diminution of the number of coins after Commodus, reign is a sign of disturbing of the peaceful relations that have reigned more than six decades.

The burial of the hoard is due to the Gothic invasion and to the changes from the Carpo-Dacian society, to the changed attitude towards the Empire (see note 14).

The hoard of Muntenești stands side by side with others important discoveries of coins that contribute to the completing the people's political and economical history of Moldavia from the 2nd and the 3rd centuries A.D.

O INSCRIPȚIE RUNICĂ DESCOPERITĂ ÎN NECROPOLA DIN SECOLUL AL IV-lea DE LA LEȚCANI — IAȘI*

de CĂTĂLINA BLOȘIU

În cadrul cercetărilor arheologice întreprinse în România, cele mai multe și mai importante necropole aparținând culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov au fost descoperite în Muntenia¹ și mai puțin, deocamdată în Moldova² și în Transilvania³. Săpăturile recent efectuate în necropola birituală din secolul al IV-lea de la Lețcani, lângă Iași, vin să aducă, odată cu completarea numărului de descoperiri de acest tip din Moldova, punerea în discuție a unor probleme strîns legate de variatele aspecte de rit și ritual practicate aici de purtătorii culturii Sîntana. Dintre mormintele acestei necropole, datînd din a doua jumătate a secolului al IV-lea, după cum o dovedesc unele caracteristici ale obiectelor de inventar, precum și o monedă de argint emisiune

* Primul sondaj arheologic în această necropolă a fost făcut în anul 1966 — Cătălina Andrei-Bloșiu, *Sondajul din necropola de tip Sîntana de Mureș de la Lețcani-Iași*, în A.M., VI.

¹ Bucur Mitrea și Constantin Preda, *Necropolele din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966.

² Izvoare (R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957, p. 43—48, 276—371); Erbiceni (D. Teodoru și Em. Zaharia, *Sondajul de la Spinoasa și Erbiceni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 38—43; Em. Zaharia și Nicolaie Zaharia, *Un mormînt din epoca migrațiilor de la Erbiceni*, în A.M., I, 1961, p. 211—218; Anton Nițu, Em. Zaharia și Dan Teodoru, *Sondajul din 1957 de la Spinoasa-Erbiceni*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 531—537); Pietriș (N. Zaharia, Em. Zaharia și V. Palade, *Sondajul din necropola de la începutul epocii migrațiilor de la Pietriș*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 591—597); Miorcani (informații primite de la I. Ioniță).

³ Sîntana de Mureș (Istvan Kovács, *A marosszentanai Néprándorlaskor-temető*, în *Dolg.* Cluj, III, 2, 1912, p. 250—342); Tîrgu Mureș (idem, *A marosvásárhelyi őskori-telep, skytha snéprándorlaskori temető*, în *Dolg.* Cluj, VI, 2, 1915, p. 278—296); Palatca (M. Macrea, *Săpăturile arheologice de la Palatca*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 110—116); Ciumbud (A. Dankantis și I. Ferenczi, *Săpăturile de la Ciumbud*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 605—614; I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbud*, în *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1960, p. 241—242); Reci (Z. Szekely, *Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Autonomă Maghiară*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 196—199; VII, 1961, p. 179—181).

de la Constantius II (337—361), o deosebită importanță o prezintă M. 36 — notat în ordinea descoperirii — care, prin conținutul său vine poate cel mai mult în sprijinul acestei datări.

Fig. 1. — Lețcani. Mormintul nr. 36.

Mormintul, la care ne vom opri în articolul de față, se afla la adâncimea de 1.90 m în solul galben nisipos, în care groapa rectangulară, cu colțurile nerotunjite, apărea ca o pată negricioasă, compactă. Scheletul, orientat NNW-SSE păstra întregi la dezvelirea lui doar oasele lungi ale membrelor și parțial ale craniului, în timp ce oasele bazinului, ale toracelui, palmei stîngi și ale labelor picioarelor lipseau aproape în întregime⁴. Poziția era întinsă pe spate, cu capul răsturnat mult spre stînga, din care cauză maxilarul inferior era deplasat. Mîna stîngă zăcea întinsă pe lîngă corp, iar

⁴ Scheletul este al unei femei adulte, între 25—30 ani, de talie mijlocie (circa 1,52 m), aparținînd tipului antropologic mediteranoid. Determinările antropologice au fost făcute de Dr. M. Cristescu de la Secția de Antropologie a Filialei Iași a Academiei R.S.R., căruii îi aducem mulțumiri deosebite și pe această cale

dreapta îndoită și adusă pe șold cuprindea la încheietura cotului un vas-borcan. Picioarele erau întinse cu călcile mult apropiate (fig. 1).

Inventarul ceramic al mormintului, dispus în întregime pe partea dreaptă a scheletului, este compus din patru vase, toate lucrate la roată și anume: borcanul amintit, din pastă cenușie zgrunțuroasă, cu buza ușor îngroșată și evazată, umărul înalt, corpul svelt deformat pe o latură de la ardere, fundul îngust și plat. Exteriorul acestui vas, insuficient finisat, cu zgîrieturi adânci neregulate orizontale, prezintă pe umăr un decor alcătuit dintr-o linie slab incizată în valuri largi, uneori întreruptă (fig. 2/1). Decorul acesta nu este altceva decât persistența pe formele lucrate la roată a motivului înfîlinit pe ceramica lucrată cu mîna de tradiție locală încă din La Tène⁵. În acest sens se remarcă faptul că în necropolele din secolul al IV-lea din Muntenia decorul respectiv apare de obicei pe vase lucrate cu mîna⁶. Vasul următor, așezat lângă șold este un borcan din pastă zgrunțuroasă, negricioasă, păstrînd puternice urme de folosire pe vatră. Buza este ușor îngroșată și evazată, corpul globular, iar fundul prezintă un inel scund. Pe umărul vasului apare un decor alcătuit din linii largi paralele și orizontale (fig. 2/2), motiv, de altfel, des înfîlinit în această vreme. Al treilea vas, așezat în afară lângă cotul drept, este un castron din pastă cenușie fină, cu corpul bitronconic ușor carent și fundul înclat (fig. 2/3): toată suprafața exterioară îi este acoperită cu lustru negricios. Ultimul vas este un castron din pastă fină așezat cu gura în jos lângă picior. Corpul puternic carenat păstrează luciul pe ambele fețe (fig. 2/4).

Inventarul ceramic descris pînă acum, în totalitatea lui își găsește analogii pînă la identitate în cele mai multe din descoperirile datate în secolul al IV-lea din diferitele zone ale ariei de răspîndire a culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. Același lucru se poate afirma și despre cele mai multe dintre obiectele de inventar ale mormintului respectiv, care îi stabilesc totodată o mai bună datare în a doua jumătate a secolului al IV-lea, mergînd pînă la începutul celui următor.

Obiectele în discuție au fost găsite pe locul depunerii rituale sau pe vestimentele inhumatului, situație care se întâlnește ades în mormintele culturii Sîntana de Mureș. Astfel, în jurul gîtului a rămas un colier de mărgelile alcătuit din perle mici de sticlă, discoidale simple și înghemănate, de culoare albastru-închis, cilindrii tot de sticlă de culoare verzuie avînd capetele răsucite în cîrlig, două mărgelile de os, una de lut ars și alta de sticlă albastră răsucită în opt spirale, precum și două de formă poliedrică de culoare vișinie și galbenă (fig. 3/9). Alt grup de trei mărgelile mari, sferice, din pastă de sticlă închisă la culoare, s-au găsit lângă încheietura mîinii stîngi; două dintre ele prezintă un decor din cîte două linii galbene și roșii în zig-zag (fig. 3/6, 7/7).

În partea stîngă a toracelui, așezată cu fața în jos, zăcea o fibulă de argint cu semidisc și picior romboidal. Resortul simplu, lung, se termină în afara bazei plăcii

⁵ Silvia Teodoru, *Contribuții la cunoașterea ceramicii din sec. III—II î.e.n. din Moldova*, în SCIV, 18, 1, 1967, p. 25—45; Radu și Ecaterina Vulpe, *Les Fouilles de Poiana, în Dacia*, III—IV, 1927—1932, București, 1933, p. 212, fig. 474/5.

⁶ Gh. Diaconu, *Tîrgșor. Necropola din sec. III—IV e.n.*, București, 1965, p. 281, pl. CXLIII/1, 2; B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.*, p. 383, fig. 253/3.

⁷ *ibidem*, p. 239, fig. 58/3; p. 291, fig. 128/3; Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 281, pl. CXXI/9; p. 262, pl. CXXII/5; p. 248, pl. CXXXIII/17.

semicirculare, care are la mijlocul arcului său un al treilea buton lucrat prin turnare. Corpul, foarte arcuit și carenat median, este mărginit cu cîte o sîrmă de argint cu incizii dese circulare imitînd granulația. Port-agrafa este turnată odată cu corpul fibulei. Piciorul, în formă de placă romboidală are laturile inferioare mai scurte și

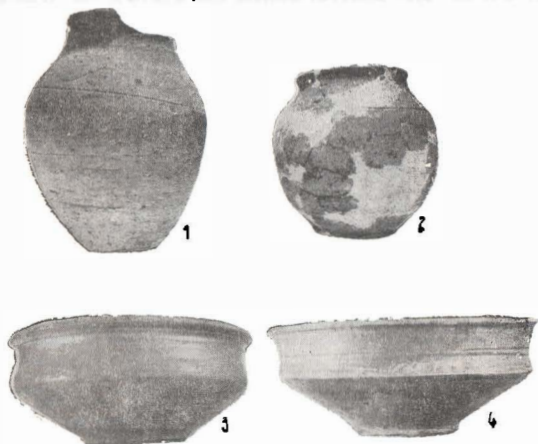

Fig. 2. — Letcani. Inventarul ceramic al M. 36 (1, 2,— cca. 1/3 din mărimea naturală; 3, 4, cca. 1/2 din mărimea naturală).

cu virful țesit (fig. 3/3). Acest obiect, destul de rar întîlnit în mormintele aparținînd culturii în discuție, în România⁸, pledează pentru datarea mormîntului respectiv spre

⁸ Spanțov, M.63 și M.65 (cf. B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.*, p. 263, fig. 87/3 și p. 266, fig. 91/1); Izvoare, M.32 și passim (cf. *ibidem*, p. 343, fig. 206/1, 4 și p. 345, fig. 210/1); Al. Odobescu, M. 11 (cf. *ibidem*, p. 369, fig. 238/1); Tirgșor, M. 31, M. 59 și M. 106, (Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 113, pl. CLXIV/1, 2 și p. 234, pl. XCIII/3); Sîntana de Mureș, M.40, M.49, M.46 și M.55 (Isivan Kovács, *Dolq*, Cluj, III, 2, 1912, p. 365—367, fig. 52/3, 4, fig. 62/3, fig. 66); Lechința de Mureș (cf. D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966, p. 118, fig. 37/3); Dindești, M.1 (I. Némethi, *Descoperiri lunerare din sec. V e.n. lângă Carei*, în *Acta Musei Napocensis*, Cluj, 1967, IV, p. 501, fig. 2/1, 2; Izvoare, M. VII (Radu Vulpes, *op. cit.*, fig. 327/1, 2); Piatra Frecăței, M.186 (P. Aurelian, *Sledj kulturi Cetneghov-Sintana de Mures y Skili*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 247).

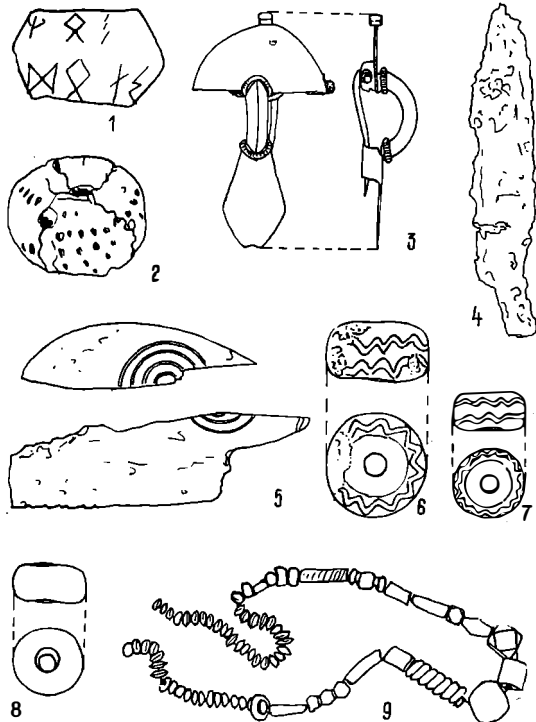

Fig. 3. — Lelcani. Obiecte din mormintul 36: 1, fusaiolă din lut ars cu inscripție runică; 2, fusaiolă din lut ars; 3, fibulă de argint; 4, cuțit de fier; 5, pieptene de os; 6, 8, mărgelă mare din pastă de sticlă; 9, colier de mărgelă (cca. 1/1 din mărime naturală).

sârșitul secolului al IV-lea, de când începe să fie folosit acest tip de fibulă, ca apoi, în formă evoluată, să fie înfîlînită în secolul următor⁹.

Mai puțin supus unei datări sigure este cuțitul de fier găsit lingă oasele bazi-nului (fig. 3/4).

Spre marginea gropii, în dreptul femurului sîng, se aflau resturile unui ghioc, aparținînd speciei *murex*. Obiceiul depunerii de scoici în morminte este atribuit în general populațiilor ce constituie elementul răsăritean sau nord-pontic în cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov. Sarmații cunoșteau aceste scoici, aduse unele de pe malul golfului Persic¹⁰. Specia de scoică ghioc din M.36 de la Lețcani este descoperită pentru a doua oară în această necropolă (un exemplar asemănător a mai fost desco-perit în M.10). Asemenea practici sînt atestate și în alte cimitire similare din țara noastră¹¹.

La marginea inferioară a gropii, în partea stîngă a picioarelor, se afla un pieptene de os fragmentar, greu de reconstituit ca formă. Porțiunile mai mari din plăcile mînerului prezintă însă un decor de patru cercuri concentrice cu un punct la mijloc (fig. 3/5). În ceea ce privește locul unde a fost găsit obiectul respectiv, în apropierea picioarelor, îl înfîlînim, deși mai rar și în alte morminte ale aceleiași culturi descoperite pe teritoriul țării noastre. Decorul de pe acest pieptene este mai puțin atestat, fiind semnalat doar în M.13 de la Olteni¹² și printre descoperirile *passim* de la Izvoare¹³. Pieptenii de os în general sînt socotiți ca aduși în cultura Sîntana de Mureș și de către goți care, deja la plecarea lor dinspre nord, cunoșteau obiceiul depunerii pieptenului în morminte¹⁴. Acest sistem de decorare îl înfîlînim în regiunile nordice pe piepteni, precum și pe unele vîrfuri de lance¹⁵ ca și pe pandan-tivele prismatice de os¹⁶.

⁹ Din punct de vedere cronologic în ierarhia tipologică a acestor fibule cu semidisc, forma exemplarului de la Lețcani, datat la sârșitul secolului al IV-lea, după clasifi-carea prof. I. Werner corespunde primei grupe în care se includ și descoperirile asemănătoare de la Sîntana de Mureș, Izvoare, Valea Sîrîmbă (I. Werner, *Studien zu Grabfunden des V Jahrhunderts aus der Slowakei und der Karpatenukraine*, în *Slov. Arch.*, VII, 1959, p. 422—427). Pentru același tip de fibulă cu semidisc o datare asemănătoare, la sârșitul secolului al IV-lea pînă la începutul secolului al V-lea, o fixează în cronologia generală a fibulelor și A. K. Ambroz, încadrîndu-l în grupa 1 varianța A (A. K. Ambroz, *Fibuli Iuga Evropejskoi clasii SSSR Iiv. do n.e.—IV v. n.e.*, Moscova, 1966, p. 82).

¹⁰ B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.*, p. 151.

¹¹ Vezi mormintele M.3 și M.19 de la Independența (*ibidem*, p. 280, fig. 107/7 și p. 282, fig. 32/3); M63 de la Șpanțov (*ibidem*, p. 163, fig. 87/6); mai multe exemplare de la Miorcani (informații de la Ion Ioniță) și altele.

¹² B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.*, p. 306, fig. 158/9.

¹³ *ibidem*, p. 345, fig. 210/2.

¹⁴ cf. prof. I. Nestor, *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 690; Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 105, nota 148.

¹⁵ Idem, *Probleme ale culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul R.P.R. în lumina cercetărilor din necropola de la Tirgșor*, în *SCIV*, an 12, 1961, 2, p. 296—297; Berta Stjernquist, *Silms. On cultural connection of Scanla in the Roman Iron Age*, în *Acta Arheologica Lundensia*, series 4, nr. 2, Bonn-Lund, 1955, pl. XC1/4 și pl. XVII/1—6.

¹⁶ J. Werner, *Herkuleskule und Donar Amulette*, în *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentral-Museums*, Mainz, 11, 1964.

Obiectele care atrag cel mai mult atenția asupra mormintului prezentat mai sus sînt cele două fusaiole de lut ars, aflate lîngă genunchiul stîng spre interior, adică în locul cel mai obișnuit de găsire al fusaloalelor în asemenea morminte de înhumatie¹⁷.

Prima, de formă sferoidală, lucrată dintr-o pastă friabilă — recuperată din această cauză în stare fragmentară — de culoare brun-cărămizie, este decorată cu cinci șiruri horizontale de împunsături dese; primul și ultimul interspațiu cuprinde motive realizate din triunghiuri trase în aceeași manieră (fig. 3/2). Fusaiole ornamentate cu motive incizale, alcătuite din grupuri de linii sau de puncte, se întîlnesc în diferite descoperiri datate în secolele III—IV¹⁸, dar întregul lor sistem de dispunere imită deobicei pe cel folosit la ornamentarea unor vase¹⁹. Decorul de pe această fusaiole de la Lețcani confirmă și el acest lucru²⁰.

Cea de-a doua fusaiole este bitronconică, lucrată dintr-o pastă mai compactă și de aceeași culoare cu cea prezentată anterior. Această fusaiole are o deosebită importanță prin inscripția runică incizată pe ea (fig. 3/1).

O scriere cu caractere cert runice, datînd din această perioadă, ar fi deci — față de cele publicate pînă în prezent — pentru a treia oară descoperită în România²¹.

Prima inscripție runică atestată la noi în țară este aceea de pe cunoscutul colan de aur de la Pietroasa²². A doua este reprezentată prin semnele, încă nedescrisoare, considerate tot runice, de pe un vas din cimitirul de la Radu Negru²³.

Inscripția de pe fusaiole de la Lețcani — ultima în ordinea descoperirilor — este dispusă în două registre (respectiv pe cele două jumătăți tronconice), citirea făcîndu-se pornind de la cel de jos; direcția citirii este de la stînga la dreapta, așa

¹⁷ Gh. Diaconu, *Trîșor*, p. 87; I. Ionit, *Contribuții cu privire la cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în A.M., IV, 1966, p. 237; și în celelalte morminte de înhumatie de la Lețcani fusaiolele sînt de obicei așezate în dreptul picioarelor.

¹⁸ Vezi la Ciapliakoe (B. N. Treliakov, *Mohovskoe vtofoe gorodișce*, în K.C., 81, 1960, p. 48, fig. 24/1—6); Mîrzești (G. B. Fedorov, *Naselenie Pruisko-Dneprovskogo mejdurečia v I tsiacleteli n.e.*, în M.I.A., 98, Moscova, 1960, p. 325, pl. 18/18); Trîșin (J. V. Kuharenko, *La problème de la civilisation „gato-gepide” en Polesia et Volhînia*, în *Acta Baltico-Slavica*, Bialystok, V, 1967, p. 27, pl. IV/10—11); Trîșor, M. 136 (Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 188, pl. XCVIII/11).

¹⁹ Acest sistem de decorare îl întîlnim pe unele vase și obiecte din cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov unde sînt socotite ca ajunse prin filieră germanică (E. A. Simionovici, *Ornamentația cerniahovskoi keramiki*, în M.I.A., 116, 1964, p. 271—361; Gh. Diaconu, *Nordnordöstliche Elemente in der Tschernjakov-Sîntana de Mureș-Kultur*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 299—306).

²⁰ Ornament care este prezent și pe ceramica lucrată cu mîna ce provine din tinuturile de origine ale neamurilor germanice (Berta Stjernquist, *op. cit.*, pl. XXXII/7, XXXVI/7, XXXVIII/9).

²¹ Deocamdată asupra inscripțiilor de la Fălticeni nu s-au pronunțat concluziile filologico-istorice. Vezi I. Bîanu, *Inscripții în limba gotică și în caractere runice descoperite lîngă Fălticeni*, București, 1931, 18 pag.

²² Al. Odobescu, *Le trîșor de Pietroasa. Etude sur l'orfèvrerie antique*, Paris, 1899—1900, p. 331—477.

²³ Gh. Diaconu și N. Angheliescu, *Despre necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Radu Negru (r. Căldărași)*, în SCIV, XIV, 1963, p. 172, fig. 4.

cum se obișnuiește de cele mai multe ori în inscripțiile asemănătoare²⁴. Semnele au fost realizate cu un obiect ascuțit prin apăsarea destul de adâncă în pasta încă moale înainte de ardere. O altă precizare, deosebit de importantă, privind inscripția în discuție este aceea că ea conține și semne de punctuație reprezentate prin liniuțe scurte oblice, dispuse pe verticală, grupate câte două și respectiv câte trei, marcând începutul și sfârșitul inscripției (fig. 4).

Identificarea semnelor runice și transcrierea lor, împreună cu propunerea de datare a descoperirii făcută de noi, a fost confirmată parțial de cunoscutul germanist Klint Jensen de la Institutul de Arheologie din Copenhaga²⁵. De asemenea, unele precizări referitoare la acest fel de descoperiri ne-au fost furnizate de prof. E. Moltke de la Muzeul de Arheologie din Copenhaga²⁶. Lectura și traducerea inscripției aparține prof. dr. în filologie W. Krause din Göttingen²⁷, lectură pe care o vom folosi în prezentul articol ca o primă ipoteză de descifrare²⁸.

I.

II.

Ceea ce înseamnă

I. Idons (oder Adons) uft he(r)

II.

În traducere

Der Ido das Gewebe (ist das) hier

Rango

(a lui Ido țesătură se află aici Rango).

La această lectură W. Krause adaugă unele precizări de runologie care vin să completeze înțelesul citirii și traducerii textului. Astfel în cuvântul *he(r)* runa ultimă „r” se suspendă deoarece cuvântul următor *Rango* începe cu aceeași literă, fenomen cunoscut în inscripțiile germanice. La rândul său acest *Rango* este un nume propriu prescurtat și anume femininul vest-gotic *Ragnahilda*, reprezentând numele femeii care face o urare de bine. Celălalt nume, tot vest-gotic, *Ido* este la cazul genitiv.

²⁴ M. Cohen, *La grande invention de l'écriture et son évolution*, Paris, 1958, vol. I, p. 197.

²⁵ Exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre prof. Klint Jensen pentru amabilitatea de a ne fi confirmat datarea acestei inscripții precum și pentru faptul de a ne fi înlesnit legătura cu prof. E. Moltke.

²⁶ De asemenea, exprimăm mulțumirile noastre prof. E. Moltke, pentru recomandarea descoperirii de la Letcani făcută prof. W. Krause.

²⁷ Mulțumim cu multă căldură prof. dr. W. Krause care prin scrisorile din 25 și 31 martie 1969 a avut deosebita amabilitate de a ne oferi descifrarea inscripției de la Letcani. De altfel prof. dr. W. Krause, cu permisiunea noastră, va prelucra problemele de filologie germanică privind această inscripție în revista *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung*.

²⁸ Inscripția de la Letcani a fost discutată de noi și cu prof. dr. M. Izbănescu de la Institutul de lingvistică din București căruia îi mulțumim și pe această cale pentru atenția acordată acestei descoperiri. Domnia sa nu se pronunțase încă asupra descifrării ei, însă la momentul trimiterii la tipar a prezentei note.

În ceea ce ne privește, avându-se în vedere faptul că profesorului W. Krause i-a parvenit doar fotografia mularului după fusaiola respectivă, care prezintă unele neclarități în comparație cu originalul, considerăm că este necesar să atragem atenția asupra unor mici detalii. Astfel, prima literă în ordinea citirii cu care începe numele *Ido* în descifrarea profesorului W. Krause, ar putea fi mai curind citită A, deoarece chiar dacă lipsește bara oblică superioară a semnului, faptul se datorește unei simple deteriorări ulterioare produse tocmai pe linia inciziei. Mai mult, litera A repetindu-se, nu putem crede că s-ar fi folosit pentru aceeași rună două semne deosebite într-o inscripție. De altfel și prof. W. Krause adaugă în paranteză alături de citirea *Idons* pe aceea de „Adons”, fără însă a da vreo explicație parantezei. Este cunoscută variantă

consacrată runei () ar sau aza, întâlnită pe cele mai multe inscripții runice din întreaga lor arie de răspândire și de-a lungul primelor secole de folosire a alfabetului *futhark* și căruia îi corespunde în transcrierea latină litera A²⁹.

Tot în legătură cu primul semn, poate mai puțin clar în fotografie, dar perfect lizibilă la original, se poate adăuga faptul că bara verticală este tăiată la jumătate cu o linie scurtă, oblică, asemănătoare semnului al patrulea al inscripției, citit prin litera n. Deci am avea de-a face cu o ligatură între literele a și n; ca urmare citirea corectă a numelui propriu în cazul genitiv ar fi ANDONS și nu IDONS³⁰.

În recenta notă asupra inscripției de la Lețcani pe care ne-a încredințat-o, prof. W. Krause a discutat cele patru semne de pe registrul superior ca fiind forma prescurtată *Rango* pentru numele feminin *Rangahilda*. Este cunoscut faptul că fiecare rună are numele ei, nume, care luat ca formă semantică, este un cuvânt de sine stătător³¹. Datorită acestui fenomen lingvistic se folosește uneori în inscripții prescurtarea unui cuvânt prin runa respectivă. Un astfel de exemplu îl constituie runa *odal*³², ceea ce în traducere ar însemna proprietate, bun al cuiva, moștenire. De ce atunci nu s-ar putea ca numele propriu prescurtat *Rangahilda* să fie *Raing*, în care ultimul

semn () *ng* sau *ing* să fie citit în întregime, iar cel de-al patrulea semn al inscrip-

ției () *odal* să fie citit prin înțelesul său semantic. Admițând această posibilitate lectură inscripției ar putea fi următoarea :

²⁹ Este forma prezentată în cele mai multe tabele ale alfabetului runic vechi (exemplu F. Ballhorn, *Gramatography Alphabets of ancient and modern languages*, London, 1861, p. 76; Alexander Johannsson, *Gramatik der urnordischen Runeninschriften*, Heidelberg, 1923, p. 3; H. Arnz și H. Zeiss, *Die enthermischen Eupendenkmäler des Festlandes*, Leipzig, 1939, p. 478; M. Cohen, *op. cit.*, Paris, 1958, vol. I, p. 197).

³⁰ O ligatură făcută cu aceeași rună noiez o întâlnim în inscripția de la Arlon și

arenume forma () citit un (cf. H. Arnz și H. Zeiss, *op. cit.*, p. 456).

³¹ M. Cohen, *op. cit.*, p. 197.

³² M. Izbășescu, *Inscripția de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa, în Revista de filologie romanică și germanică*, I, 1957, p. 124.

Andons uft he(r)

Raing oial

(A lui Ando țesătură (vestmint, giulgiu) se află aici. De (la) Rangahilda bun făcut (moștenire, proprietate).

Astfel s-ar deduce înțelesul unui dar făcut de femeia ce a lucrat cu mina ei vestmintul (giulgiul) celei înmormintate pentru a o feri de orice rău, în drumul pe care a pornit. O situație asemănătoare o oferă spre exemplu fibula de argint de la Vaerlöse, lângă Copenhaga, care pe portagrafa incizată șase rune *ALU GOD*. După părerea specialiștilor, inscripția trebuie descifrată în două cuvinte *ALU* — formulă magică cu sem-

Fig. 4. — Letcani. Negativul inscripției runice desfășurat (mărit de 1,3 ori — mulej).

nificație de respingere a forțelor rele și *GOD* — ce trebuie citit cu numele runei finale „dogar” ca fiind numele feminin *Godogar*³³. Semnele runice exprimă chiar o dorință și anume : de *Godogar*, posesoarea fibulei, forțele rele vor fi respinse³⁴.

După părerea noastră aceeași credință în puterea de ocrotire a celui drag o exprimă prin gestul său și *Rangahilda* care depune în mormint însuși obiectul cu care a lucrat vestmintul inhumatului³⁵. Această încercare de completare a interpretării inscripției de la Letcani ne rămîne ca o modestă și nu definitivă ipoteză.

Inscripția de care ne ocupăm se integrează perfect în problematica generală referitoare la rune, atât prin analogiile pe care le prezintă în ceea ce privește semnele utilizate cât și prin spațiul, timpul și în parte, tipul de obiecte pe care se aplicau

³³ Cf. I. Werner, *Des Aufkommen von Bild und Schrift in Nordeuropa*, München, 1966, p. 29.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ De altfel rolul apotropaic este recunoscut celor mai multe dintre inscripțiile de pe diferite obiecte de podoabă, amulete și numitele „pietre runice” — cf. Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, Berlin-Leipzig, 1937, vol. II, p. 56—64; Gustav Neckel, *Kultur der Altgermanen*, in *Handbuch der Kulturgeschichte*, Potsdam, 1939, p. 112—126; M. Cohen, *op. cit.*, p. 196; J. Werner, *op. cit.*, p. 29; Günter Jantzen, *Runen-Steine. Schicksalszeichen Medizin und Amulette*, in *Materia Medika Nordmark*, XV, 17 dec. 1963, p. 625—641.

inscripțiile, putându-se astfel face unele presupuneri și asupra triburilor germanice care în acea vreme puteau folosi în ținuturile respective, scrierea runică veche.

Runele inscripției în discuție sînt în număr de 12 plus cele două semne de punctuație. Maniera lor de execuție dovedește o scriere mai evoluată, ieșită oarecum din canoanele vechiului alfabet runic cunoscut sub numele de *Futhark*, unde acele prime zgîrieturi pe lemnul fibros apoi pe piatră și metal păstrau forma înaltă cu unghiuri foarte ascuțite, evitînd liniile curbe și orizontale³⁶. Pe fusaiola de la Lețcani semnele sînt de mărime aproape egală, cu deschideri și interspații largi³⁷. Ca variante folosite sînt cele înfîlînite în inscripțiile din întreg spațiul de descoperire a lor începînd cu cele datate în secolul al IV-lea pînă în secolul al VII-lea și chiar mai tîrziu cît timp se folosește ștanța alfabetului *futhark*³⁸. Aceasta este situația primelor patru semne — *aza*, *dogar*, *odal*, *nalez* — (în transcriere latină a,d,o,n), apoi în ordine *feh*, *tyz*, *haal*, *eoh*, *reld* (în transcriere latină f, t, h, e, r), pe care le găsim cu forma înscrisă pe fusaiola în discuție în cele mai multe dintre inscripții fapt pentru care credem că nu mai este necesară enumerarea tuturor analogiilor respective. Runa a cincea sol în transcriere latină s, cunoaște o frecvență aproape egală în mai multe var. ante. Forma folosită la Lețcani apare și în inscripțiile de la Sabadattyán³⁹, Aquincum⁴⁰, Freilaubersheim⁴¹, Pallesdorf B⁴², Weimar⁴³, Arlon⁴⁴. Aceiași situație o prezintă semnul uraz — în transcriere latină u — pe care cu această variantă îl înfîlîm în inscripțiile de la Pietroasa, Aquincum, Pallesdorf, Weimar A și C⁴⁵, Westerdend⁴⁶, Thense⁴⁷, Thorsbjerg⁴⁸. Mai rar folosită este runa corespunzătoare fonetic grupului *ng* sau *ing*, pe care o găsim cu aceeași formă în descoperirile de la Sabadattyán, Aquincum, Thense, Rubring⁴⁹ și într-o altă variantă la Nordendorf B⁵⁰.

În cele mai vechi inscripții runice cuvintele nu erau separate; într-o perioadă următoare s-au introdus unele semne de punctuație⁵¹, reprezentate prin puncte simple

³⁶ E. P. Kærsten, *Les anciens germains*. Paris. 1931, p. 143.

³⁷ Din acest punct de vedere inscripția de la Lețcani prezintă asemănări cu cea de pe colanul de aur de la Pietroasa.

³⁸ Cîteva descoperiri păstrează alfabetul runic în întregime printre care brakteia de la Vodstena din Gotland, piatra de la Kyllfer din Gotland, fibula de la Charnay din Burgundia, arma de la Themse, și piatra de la Breza din Iugoslavia (Gustav Neckel, *op. cit.*, p. 117).

³⁹ Cf. H. Arnz și H. Zeiss, *op. cit.*, pl. XXX.

⁴⁰ I. Bóná, *Die Longobarden in Ungarn. Die Greibelleide vor Várpalota und Berzenge*, în *Acta Arch.*, I, 4, 1956, p. 196.

⁴¹ I. Behm, *Allgermanische Kultur. Ein Bilderatlas*, Leipzig, 1935, p. 62, fig. 3.

⁴² H. Arnz și H. Zeiss, *op. cit.*, p. 463.

⁴³ *Ibidem*, pl. XXXI.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 456.

⁴⁵ *Ibidem*, pl. XXXIII.

⁴⁶ *Ibidem*, pl. IX.

⁴⁷ Gustav Neckel, *op. cit.*, p. 119, fig. 142.

⁴⁸ Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 390, fig. 144.

⁴⁹ Walter Steinhäuser, *Die Runeninschrift von Rubring an der Enns und der Eischriege Iring*, în *Arch. Austriaca*, Viena, 1968, 44, p. 5.

⁵⁰ H. Arnz și H. Zeiss, *op. cit.*, p. 462.

⁵¹ M. Cohen, *op. cit.*, p. 197.

sau linii punctate ca la Aquincum, Schleswig⁵², Arlon, prin cruculițe sau asteriscuri ca în inscripția de la Sigtryggstein⁵³, sau prin grupuri de liniuțe dispuse pe vertical cum sînt prezente în inscripțiile de la Kärlich⁵⁴, Weimar și recent Lețcani. Fusaioala cu inscripția runică de la Lețcani se alătură descoperirilor asemănătoare din regiunile centrale și sud-estice ale Europei și anume celorlalte două descoperiri runice din România de la Pietroasa și Radu Negru apoi din Iugoslavia de la Breza⁵⁵, din Ungaria de la Sabadbatyán și Aquincum și alte descoperiri din teritoriile vestice ale URSS⁵⁶.

După cîte cunoaștem, inscripția runică de la Lețcani este deocamdată prima descoperire de acest fel interpretată ca atare⁵⁷, în care rune sînt prezente pe un obiect de uz gospodăresc și nu pe o podoabă, armă sau piatră funerară, ca de obicei. Totodată, din informațiile noastre, inscripția de pe această fusaioală poate fi considerată ca singura publicată⁵⁸.

Aflată într-o necropolă bine încadrată după criteriile arheologice, în ultima parte a secolului al IV-lea, această inscripție vine să confirme și din punct de vedere filologico-lingvistic datarea, prin alăturarea ei grupului de descoperiri care, prin caracteristicile generale ale scrierii runelor, sînt considerate ca începînd cu a doua jumătate a secolului al IV-lea și continuînd în secolul următor (vezi inscripțiile de la Pietroasa, Schleswig, Sabadbatyán, Aquincum, Thersberg, VI Moss⁵⁹, Målebra⁶⁰, Kylvær⁶¹).

Așa cum o arată însăși cele două nume proprii *Ando* și *Rangahilda*, pe care le conține, obiectul cu scriere runică veche provine de la o familie din triburile germanice (ostrogotice ?) care probabil nu singură rămăsese în aceste părți ale Moldovei. Viața își continua aici cursul normal în cadrul necesar practicării meșteșugurilor casnice și a ritualurilor străvechi. Nu trebuie să se plardă însă din vedere că, pe lângă elementele de tradiție germanică care predomină în inventarul mormîntului din care face parte fusaioala cu rune se află și vasul de tradiție locală (fig. 1/1). În legătură cu acesta din urmă menționăm că în ansamblul necropolei, proporția ceramicii de tradiție locală și cu influențe provincial romane Țriei, — după cum rezultă din cercetarea celor 43 mormînte descoperite pînă în prezent — este de

⁵² Vezi Cornul de aur al lui Gellehus, de la Schleswig (Günter Jantzen, *op. cit.*, p. 637, fig. 10; E. P. Karsten, *op. cit.*, p. 146).

⁵³ Vezi inscripția de la Sigtryggstein (I. Behm, *op. cit.*, p. 83, fig. 1).

⁵⁴ H. Arnz și H. Zeiss, *op. cit.*, pl. XIX.

⁵⁵ *Ibidem*, pl. VII.

⁵⁶ B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.*, p. 151, nola 251.

⁵⁷ În legătură cu această problemă după cîte știm nu s-a spus încă ultimul cuvînt asupra semnelor de pe fusaioala din mormîntul nr. 11 de la Csongrad, interpretate deocamdată ca desene de cai și călăreți sau ca simple ornamente geometrice (M. Parducz, *Dankmäler der Sarmatienzeit in Ungarns*, Budapesta, 1950, vol. III, pl. XXXII).

⁵⁸ Din informațiile primite de la Gh. Diaconu căruia îi mulțumim și pe această cale, rezultă că la Kiev se găsesc cîteva fusaioale cu semne runice provenind din diferite descoperiri care urmează a fi publicate.

⁵⁹ A. Odobescu, *op. cit.*, p. 391, fig. 146.

⁶⁰ M. Cohen, *op. cit.*, vol. III, p. 195, pl. 75).

⁶¹ Cf. Günter Jantzen, *op. cit.*, p. 627, fig. 2.

mai mult de jumătate. Acest lucru dovedește conviețuirea grupului etnic autohton cu cel germanic stabilit nici temporar, alături de care sînt prezente și elemente de tradiție sarmatică, este adevărat, mai puține deocamdată.

A RUNIC INSCRIPTION DISCOVERED IN THE IV—TH A.D. CENTURY NECROPOLIS FROM LEȚCANI-IAȘI

SUMMARY

In the recent developments undertaken in Romania, the diggings done in the birhtul necropolis of the IV-th A.D. century of Lețcani-iași come up to bring, together with the completion of the discovery numbers of this kind in Moldavia, the raising for discussion of some problems close tighten to the different aspects of rite and rituals practiced here by the Sîntana de Mureș culture bearers. Among the graves of this necropolis, an outstanding importance by its content is presented by the grave N. 36, marked in the discovery order (fig. 1).

The ceramic inventory of the grave, displayed entirely on the right hand side of the skeleton, is made up of four vessels all of them worked out on the wheel (fig. 2).

The inventory objects of the grave in question were found on the place of the ritual settling or on the garments of the inhumated person, fact very often found in the Sîntana de Mureș culture graves. Thus, around the neck, it remained a beads collar (fig. 3/9). Other group of three big spherical beads were found near the left hand wrist (fig. 3/6, 7). A semidisc and rhomboidal leg silver brooch was laying on the left side of the abdomen (fig. 3/3).

Then, an iron knife (fig. 3/4) and remains of a cowry shell belonging to the *Murex* species were found near the pelvis bones and the left femur, respectively. Here, it was also found fragments of a bone comb (fig. 3/5).

The objects that entail more the attention upon the grave presented above are the two burnt clay spindles. The first, of spheroidal shape was recovered in fragmented condition (fig. 3/2). The second spindle has an outstanding importance by its runic inscription cut out on it (fig. 3/8).

The inscription is disposed in two registers; the reading being made from the bottom one, and the direction of reading from left to right. The staves were made with a sharp object by pressing it deep enough in the clay still soft before being burnt. Still another very important specification is that the inscription contains also punctuation marks represented by short oblique lines, arranged vertically, forming groups of two and three respectively, marking the beginning and the ending of the inscription.

The lecture and translation of the inscription belong to Mr. Prof. Dr. W. Krause of Göttingen. The lecture is used in the present article as a first deciphering hypothesis.

I. Idons (Adons) uft he(r)

II. Raſo

I. Ido's fabric is here

In translation

II. Rango

To this lecture, W. Krause adds some runology explanations coming to supplement the meaning of the reading and the translation of the text. Thus, in the word *he(r)*, the last runic staff *r* is suspended because the following word *Rango* begins with the same letter, a known phenomenon in the Germanic inscriptions. In its turn, this *Rango* is a shortend proper noun namely the west-gothic feminine name *Ragnahilda*, representing the woman's name who makes a good wish.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

The inscription we are dealing with is integrating itself perfectly in the general problematic, referring to runes both through the analogies it presents from the view of the used signes and through the space, time and partly, the type of objects on which the inscription were applied, being thus also possible some assumptions regarding the Germanic tribes which in that time could have used in the respective regions the old runic writing.

Discovered in a well framed necropolis, from the archaeological criterion viwes, and in the last part of the IV-th century, this inscription comes up to confirm the dating from a philosophical-linguistic point of view, by its annexation to the discovery groups which by the general characteristics of the runic writing are considered as starting with the second part of the IV-th century and continuing in the following one.

At it is shown by the two proper names, Ando and Ragnahilda, the object with the old runic inscription comes from a Germanic tribe family (Ostrogothic?), probably which did not stay alone in this teritory of Moldavia. The life is continuing here its normal way in the necessary framework of household handicraft practices and of the old rituals. Still we do not have to forget that, the inventory of the necropolis, as a whole, presents the ceramic ratio of the local tradition and with late Roman provincial influences — as it results from the investigation of the 48 graves discovered so far — as being more then a half. This fact shows the native ethnic group companionship with the Germanic one, established here temporarily alongside of which are also present some Sarmatic traditional elements, in a lesser amount for the time being.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. — Lețcani. Grave Nr. 36.

Fig. 2. — Lețcani. The ceramics inventory of grave Nr. 36 (vessel 1, 2 — about 1/3rd of the natural size; vessels 3 and 4 about 1/2 of the natural size).

Fig. 3. — Lețcani. Inventory objects of grave Nr. 36: 1, burnt clay spindle with runic-inscription; 2, simple burnt clay spindle; 3, silver brooch; 4, iron knife; 5, bone comb; 6—8, large glass beads; 9, glass beads necklace (about 1/1 of the natural size).

Fig. 4. — Lețcani. The negative of the displayed inscription (enlarged 1,3 times — moulding).

REGIUNILE RĂSĂRITENE ALE ROMÂNIEI ÎN SECOLELE VI—VII

de DAN GH. TEODOR

Problemele privind începutul celei de-a doua jumătăți a mileniului I e.n. pe teritoriul românesc de la răsărit de Carpați au constituit în ultimii ani o preocupare majoră în cadrul istoriei vechi a României. Importanța acestei perioade, după cum este îndobște cunoscut, este strîns legată de o serie de evenimente politice deosebite, dintre care un loc aparte îl ocupă pătrunderea și stabilirea slavilor pe teritoriul României. Odată cu aceasta începe de fapt definitivarea procesului formării limbii și poporului român.

Rezultatele valoroase obținute în ultimele două decenii prin cercetările arheologice sistematice întreprinse relativ la această epocă istorică pe teritoriul Moldovei, paralel cu cercetările efectuate pe întreg cuprinsul României, au facilitat într-o măsură apreciabilă rezolvarea multiplelor probleme de ordin social-economic și cultural-politic, pe care în mod firesc le ridică studierea unei atît de complexe epoci istorice.

Este cunoscut însă că în arheologia românească originea și evoluția culturii materiale prefeudale din a doua jumătate a mileniului I de pe teritoriul Moldovei nu a constituit pînă în prezent obiectul unui studiu mai amplu, menit să valorifice exhaustiv marele număr de descoperiri arheologice datînd din această vreme. Datorită faptului că o mare parte din rezultatele obținute de cercetarea arheologică au rămas mulți ani inedite, a determinat în bună măsură insuficiența cunoaștere a dezvoltării societății omenești din perioada secolelor VI—X, această stare de lucruri reflectîndu-se uneori în unele lucrări de specialitate, care i-au minimalizat astfel importanța.

Se cuvine să subliniem aici că unele din problemele care le ridică studierea epocii prefeudale din Moldova au fost totuși luate în discuție în cadrul unor lucrări de sinteză, o contribuție însemnată aducînd studiile lui I. Nestor și M. Petrescu-Dîmbovița. Concluziile formulate de cercetătorii menționați, la care s-au adăugat

¹ I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în, *Revue roumaine d'histoire*, 3, 1964, p. 383 și urm.; M. Petrescu-Dîmbovița, *Consideration sur la problème des périodes de la culture materielle en Moldavie du VIe—Xe siècles*, în *Revue roumaine d'histoire*, VI, 1967, 2, p. 181 și urm.

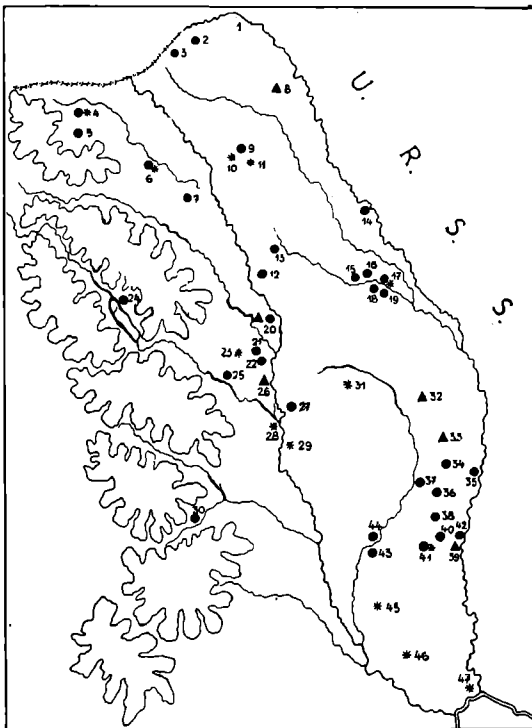

Fig. 1. — Harta descoperirilor arheologice din secolele VI—VII din Moldova: ● așezări ▲ cimitire, ★ descoperiri monetare; 1, Horodiștea; 2, Ibănești; 3, Lorna; 4, Botoșana; 5, Arborea; 6, Suceava; 7, Udești; 8, Nichiteni; 9, Cucorani; 10, Sîlnicești; 11, Botoșani; 12, Coșești; 13, Spinoasa; 14, Cîrnia; 15, Rădiiul Mitropoliei;

în ultimul timp și altele³, au deschis calea către înțelegerea justă a procesului istoric intern petrecut în cursul celei de-a doua jumătăți a mileniului I în regiunile est-carpătice ale României. Această înțelegere este însă în mod direct legată și de cunoașterea în ansamblu a tuturor descoperirilor încadrate real în limitele acestei epoci, cunoaștere ce se poate realiza în primul rând prin valorificarea științifică exhaustivă a acestor descoperiri.

Pentru a se putea schița în linii generale marile transformări pe care societatea omenească din partea răsăriteană a României le-a cunoscut în perioada secolelor VI—X este absolut necesară analiza începutului acestei epoci istorice (adică secolele VI—VII), în care a avut loc pătrunderea și stabilirea slavilor, element etnic care, cu toate exagerările și reținerile ce s-au exprimat relativ la el, trebuie în mod obiectiv luat în considerație.

Datele arheologice din ultima vreme privind secolele VI—VII de pe teritoriul Moldovei, deosebite prin noutate și semnificația lor vin să completeze informațiile pe care le avem până în prezent oferind posibilitatea unei analize mai detaliate și deci mai complete a începutului perioadei celei de-a doua jumătăți a mileniului I e.n. în această regiune a României.

În urma cercetărilor arheologice întreprinse pe teritoriul Moldovei au fost identificate până acum circa 50 obiective, datînd din secolele VI—VII, dintre care 20 au fost cercetate prin săpături metodice. Dintre acestea o deosebită importanță o prezintă așezările de la Costișa-Mănioaia³ și Poiana în județul Neamț⁴, Botoșana⁵, Șipot-Suceava⁶ și Udești⁷ în județul Suceava, Cucorăni⁸ și Lozna⁹ în județul Botoșani, studiate prin cercetări de mai mare amploare.

² Dan Gh. Teodor, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, în, SCIV, 19, 1968, 2, p. 227 și urm.

³ Dan Gh. Teodor, V. Căpitanu și I. Mițrea, *Cercetările arheologice de la Mănioaia-Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din secolele V—VI din Moldova*, în, Carpica, I, 1968, p. 233 și urm.

⁴ V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman*, în, Carpica, I, 1968, p. 150—152.

⁵ Cercetările din așezarea prefeudală de la Botoșana, județul Suceava au fost efectuate între anii 1962—1968 de către D. Gb. Teodor și Gr. Foiț. Rezultatele cercetărilor sînt inedite.

⁶ M. D. Matei, *Contribuții la cunoașterea ceramicii slave de la Suceava*, în, SCIV, X, 1959, 2, p. 409 și urm.; *Șaniterul arheologic Suceava*, în, Materiale, VIII, 1962, p. 741 și urm.

⁷ La Udești, județul Suceava, s-au efectuat în 1965—1969 de către M. D. Matei și O. Monoranu, săpături arheologice într-o așezare prefeudală din secolele VI—VII. Materialele descoperite sînt inedite.

⁸ La Cucorăni, județul Botoșani a fost cercetată parțial între anii 1964—1968 de către Silvia Teodor, o așezare prefeudală de la sfîrșitul secolului VI. Rezultatele sînt inedite.

⁹ Dan Gh. Teodor și I. Mițrea, *Cercetări arheologice în așezarea prefeudală de la Lozna-Dorohol*, în *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 279 și urm.

16, Dorobanți; 17, Iași — Curtea Domnească; 18, Iași — Crucea lui Ferentz; 19, Hîncea; 20, Săbăoani; 21, Poiana; 22, Tirpești; 23, Tibucani; 24, Hangu; 25, Costișa — Mănioaia; 26, Secueni; 27, Prăjești; 28, Bacău; 29, Horgești; 30, Grozești; 31, Voinești; 32, Dănești; 33, Budești; 34, Vutcani; 35, Pogorăni; 36, Dodești; 37, Crasna; 38, Horga — Epureni; 39, Bogdănești; 40, Vădeni; 41, Birlălești; 42, Fălcu; 43, Birlad; 44, Simile; 45, Movileni; 46, Cudebi; 47, Galati.

Fig. 2. — Semibordei din aşezarea de la sârşitul secolului al VI-lea de la Şipol-Suceava.

Pe baza datelor obținute prin cercetarea acestor obiective, la care se mai pot adăuga acelea oferite de cercetarea limitată a unor așezări și necropole cum sînt acelea de la Bogdănești⁹, Bîrlălești¹¹ și Vădeni¹² din județul Vaslui, Crucea lui Ferentz¹³ și Curtea Domnească din Iași¹⁴ sau Secuienii¹⁵, Săbăoani¹⁶ și Tîrpești¹⁷ în județul Neamț, s-au putut stabili trăsăturile culturii materiale locale din perioada anterioară contactului cu triburile slave, precum și din epoca primelor pătrunderi ale slavilor aici. De asemenea, s-a putut preciza caracterul legăturilor multiple cu civilizația imperiului bizantin, mai ales pe baza studierii circulației monetare, a importurilor obiectelor de podoabă și a începutului răspîndirii creștinismului aici¹⁸.

În ceea ce privește perioada istorică cuprinsă cronologic între sfîrșitul dominației hunice și primele pătrunderi ale slavilor, cercetările arheologice în special acelea de la Costișa-Neamț, Bogdănești-Vaslui, Botoșana-Suceava și Nichiteni-Botoșani, au arătat că în general, cultura materială locală din regiunea est-carpatică a României reprezintă pentru sfîrșitul secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea o evoluție a aspectului cultural anterior cunoscut sub numele de Sîntana de Mureș, în care elementele dacice influențate de civilizația romană sînt în continuare păstrate sau modificate într-o manieră specifică, proprie populației locale. Aceste elemente sînt prezente în ceramica lucrată la roată sau cu mîna, unelte și obiecte de podoabă, în tipul de locuință, ca și în modul de organizare social-economică. Importurile romano-bizantine, deși nu atît de numeroase ca în secolele precedente sînt prezente în fiecare așezare sau necropolă, dovedind că legăturile cu sudul Dunării continuă să fie încă active. Același lucru îl dovedește și circulația monedei bizantine de bronz, mai ales cu începere din secolul al VI-lea. Descoperirea uneltelor de agricultură, caracteristicile așezărilor și a locuințelor, existența grupilor de cereale și altele atestă sedentarismul acestei populații legal de agricultură, creșterea vîilelor și meșteșuguri.

Similitudinea materialelor arheologice datînd de la sfîrșitul secolului V și din prima jumătate a secolului VI din principalele obiective cercetate atît în nordul Moldovei la Botoșana (în faza I-a de locuire), cît și din centrul Moldovei, la Costișa-Neamț (faza a III-a) reprezentative pentru întreg spațiul est-carpatic al țării noastre, constituie criteriul pe baza căruia se poate aprecia unitatea culturală din acest teritoriu al României. Denumirea de complexul cultural *Costișa-Botoșana*, pe care am propus-o pentru aspectul de cultură materială autohtonă din secolele V—VI din

¹⁰ Între anii 1967—1968 au fost întreprinse cercetări în necropola birituală de la Bogdănești, județul Vaslui de către V. Palade. Rezultatele cercetărilor sînt inedite.

¹¹ În 1967 a fost efectuat un mic sondaj la Bîrlălești, județul Vaslui de către Gh. Coman; materialul este inedit.

¹² Săpături arheologice efectuate în 1966 de către D. Teodor, Gh. Coman și V. Palade. Rezultatele sînt inedite.

¹³ Săpături efectuate în 1964 de către D. Teodor (inedite).

¹⁴ Al. Andronic, Eugenia Neamțu și M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, în *Arheologia Moldovei*, V, 1967, p. 192—193.

¹⁵ V. Ursachi, op. cit., p. 184—185.

¹⁶ *Idem*, p. 167, 170.

¹⁷ Săpături arheologice efectuate de către S. Marinescu-Bîlcu, în 1962 (inedite).

¹⁸ Dan Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI—XI*, în SCIV, 21, 1970, I, p. 124—125.

Fig. 3. — Semibordei din așezarea de la sfârșitul secolului al VI-lea de la Șipot-Suceava.

Moldova, încearcă să fixeze astfel mai bine în timp și spațiu, baza viitoarei dezvoltări a civilizației autohtone din această regiune a României¹⁹.

În ultimul timp, în literatura de specialitate românească, problema paralelismelor în dezvoltarea unor aspecte culturale regionale datînd din perioada posteroară invaziilor hunilor în aceste teritorii a fost discutată pe un plan mai larg adu-

Fig. 4. — Semibordei din așezarea din secolul al VI-lea de la Botoșana-Suceava

cîndu-se importante contribuții. În acest sens, se cuvine să consemnăm concluziile lui I. Nestor, primul care a sintetizat cu claritate direcțiile dezvoltării societății locale din această perioadă de timp așa de puțin cunoscută și care a precizat totodată trăsăturile caracteristice și aria de răspîndire a complexelor culturale autohtone de tip Ipolești-Cindești și Bratei-Morești pentru regiunea Munteniei și respectiv a Transilvaniei²⁰.

În sensul direcțiilor precizate de cercetătorul amintit, apropierea existente între materialele complexului cultural Costișa-Botoșana din Moldova și acelea din restul teritoriilor României (în special aspectul Bratei) trebuie reținute ca atare și explicate prin pronunțatul lor caracter romanic, în contextul unei unități culturale evidente. Această unitate culturală este un fenomen firesc datorat unui etnic daco-

¹⁹ Dan. Gh. Teodor, *Unele probleme privind evoluția culturii materiale din Moldova în secolele VI—X*, în, *Carpica. II*, (sub tipar).

²⁰ I. Nestor, *op. cit.*, p. 383 și urm.

romanice prezent pe întreg teritoriul țării, cu o organizare social-economică aproape identică și supusă aceluiași influențe romano-bizantine fie direct, fie prin multiplele legături economice și culturale, în funcție de apropierea sau depărtarea diferitelor regiuni ale României față de granița bizantină. Unele deosebiri existente între dezvoltarea culturii locale din această vreme din teritoriul est-carpatic al României și aceea din restul țării, mai ales în comparație cu aceea din spațiul Dunării de Jos, nu pot fi explicate decât prin gradul mai mare sau mai mic de romanizare a uneia sau a alteia dintre regiunile țării noastre.

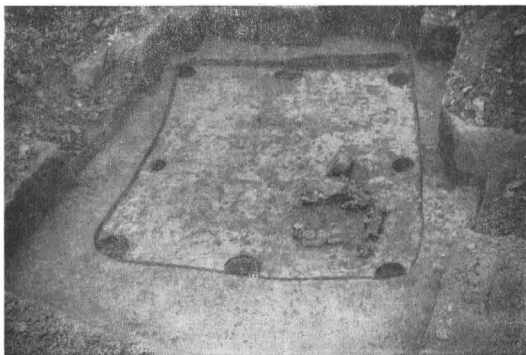

Fig. 5. — Semibordei din așezarea din secolul al VI-lea de la Botoșana-Suceava.

Trebuie însă să menționăm că în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului V și pînă către mijlocul secolului VI se observă, cu toate legăturile existente cu civilizația imperiului romano-bizantin, o oarecare rămînere în urmă față de perioada secolelor precedente, situație determinată desigur și de evenimentele istorice destul de tulburi legate de prăbușirea dominației politice a hunilor și înlocuirea ei, pentru anumite regiuni și pentru o anumită vreme, de aceea a gepizilor.

În această perioadă de timp, cercetările arheologice din Moldova ca de altfel și din restul teritoriului României, nu au reușit să identifice nici o urmă de cultură materială slavă arhaică.

Contradicția care apare între informația izvoarelor scrise bizantine privind atacurile slavilor în prima jumătate a veacului al VI-lea în regiunile Dunării de Jos (unele menționate chiar în vremea lui Anastasius și Justin I) și realitățile arheologice

din teritoriul de la nordul Dunării, ar putea fi explicată așa cum de altfel s-a și încercat, doar ca simple expediții de pradă în imperiu, anții și sclavinii retrăgându-se

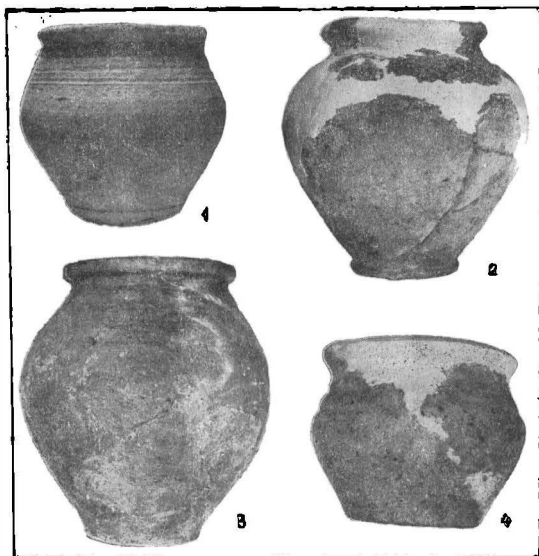

Fig. 6. — Vase autohtone lucrate la roată din secolele V—VI; 1, 2, Bogdănești-Vaslui; 3, Nichiteni-Botoșani; 4, Fălcium-Vaslui.

după fiecare incursiune în teritoriile de la răsărit de Nistru, unde își aveau probabil în această vreme bazele de plecare ale atacurilor lor²¹. De aceea pe drept cuvânt nu se poate vorbi de o pătrundere în masă și mai ales de o stabilire efectivă a slavilor pe teritoriul României înainte de a doua jumătate a secolului al VI-lea.

²¹ I. Nestor, *L'établissement des slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, in: *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 431.

Cercetarea perioadei posterioare mijlocului secolului al VI-lea pe teritoriul de la nordul Dunării de Jos în general, relevă în continuare o transformare vizibilă în evoluția culturii materiale locale. Prezența triburilor slave către ultimul sfert al veacului VI intrate acum efectiv în contact cu autohtonii, are consecințe imediate,

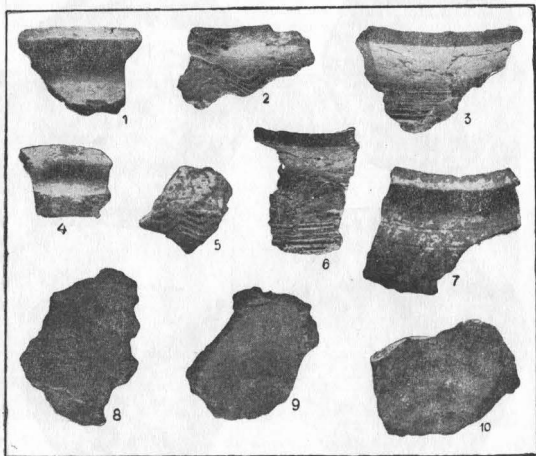

Fig. 7. — Fragmente ceramice autohtone lucrate la roată din secolele VI și VII:
1, 5, 7, 9—10, Botoșana-Suceava; 2—3, Șipot-Suceava; 4, 6, 8, Lozna-Dorohoi.

sesizabile în structura civilizației locale, nu numai din Moldova, ci și din alte regiuni ale României.

Această etapă istorică a putut fi bine studiată pe baza descoperirilor de la Șipot-Suceava, Botoșana (nivelul II de locuire), Ibănești-Dorohoi, Cucorăni-Botoșani, Iași-Crucea lui Ferentz, Tirpești-Neamț și altele, în care alături de elementele autohtone apar acum pentru prima oară și cele mai vechi vestigii de cultură slavă. Prin analogie cu descoperirile asemănătoare de la Nezvisko pe Nistrul superior s-a folosit în literatura noastră de specialitate pentru această vreme, denumirea de etapa Șipot-

*Nezvisko*²². Ea reprezintă prin urmare epoca primelor contacte ale autohtonilor cu slavii, epocă în care încep să se facă simțite influențele reciproce ale celor două elemente etnice și culturale.

Pe baza cercetărilor întreprinse pînă în prezent în Moldova, se poate trage în mod sigur concluzia că încercarea de stabilire a slavilor aici nu a fost, ca și în cazul altor populații în migrație, un eveniment pașnic. Incendiile puternice prin care dispar majoritatea așezărilor autohtone din al treilea sfert al veacului al VI-lea pot constitui un argument esențial în sprijinul acestei concluzii.

Pentru datarea cit mai exactă a începutului stabilirii slavilor pe teritoriul României în ultimul sfert al secolului VI, pledează în afara unor elemente de datare cum ar fi fibulele digitate, aplicile de tip Martinovka, și monedele bizantine, însăși analiza atentă a caracteristicilor ceramicii specifice slavilor arhaici.

După cum s-a stabilit prin cercetările întreprinse mai demult, primele triburi slave pătrunse pe teritoriul Moldovei au vehiculat aici un tip ceramic propriu, puțin evoluat, cunoscut sub denumirea de Korceak-Jitomir, înrudit în general cu așa numitul tip arhaic slav, Praga. Prezența acestui tip ceramic în așezările de la sfîrșitul secolului al VI-lea atestă în regiunile răsăritene ale României o pătrundere a triburilor slave dinspre nord-est, din regiunea Jitomirului, avînd ca puncte intermediare pe direcția pătrunderii descoperirile de la Semenki²³ și Samcinți²⁴ din regiunea Bugului mijlociu sau Nezvisko din regiunea Nistrului superior²⁵. Slavii purtători al civilizației de tip Korceak-Jitomir vor străbate regiunea cuprinsă între Carpații răsăriteni și Prut pe văile marilor cursuri de apă, ocolind în general regiunile montane, pătrunzînd în cîmpia dunăreană și de aici forțînd Dunărea în imperiu. S-a stabilit de asemenea că pe teritoriul românesc primii slavi pătrunși au intrat în contact fie cu purtătorii civilizației de tip *Costișa-Botoșana* în Moldova, fie cu civilizația de tip *Ipotesti-Cîndești-Cturelu*, în cîmpia dunăreană. Recentele descoperiri din sud-estul Transilvaniei, în special celea de la Poian și Cernatu²⁶, alături de altele cunoscute mai demult cum sînt celea de la Morești, atestă cu siguranță după părerea noastră, și contrar celor afirmate de unii cercetători pînă nu de mult, că slavii au intrat în contact încă de la sfîrșitul secolului al VI-lea cu civilizația de tip Bratei-Morești. Aceasta demonstrează totodată că pătrunderea slavilor în Transilvania s-a petrecut parțial prin pasurile Carpaților Orientali cu aproximativ un secol mai devreme decît primele infiltrări admise aici dinspre regiunile din vest vecine acestui teritoriu, adică din Slovacia și cîmpia Tisei²⁷.

²² Dan Gh. Teodor, *Contributions archéologiques concernant la culture materielle slave du début, sur le territoire comprise entre les Carpates Orientaux et le Pruth*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche*, Roma 1962, Vol. III, Florența, 1966, p. 169.

²³ P. I. Havliuk, în *MIA*, 100, 1963, p. 320—340.

²⁴ *Ibidem*, p. 340—350.

²⁵ G. I. Smirnova, în *Památky Archeologické*, LI, 1960, 1, pp. 229—231, 234, 237—238.

²⁶ Rezultatele parțiale ale cercetărilor efectuate la Poian și Cernatu au fost comunicate de Z. Szekely la a III-a Sesiune pe țară a Muzeelor, București, 1966 și la sesiunea Noi descoperiri arheologice din perioada formării poporului român, Iași, 1969.

²⁷ *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 736—738.

Dar analiza atentă a resturilor de cultură slavă arhaică descoperite recent în Moldova ridică o serie de probleme noi privind regiunile din care slavii s-au deplasat inițial către sud spre Bizanț.

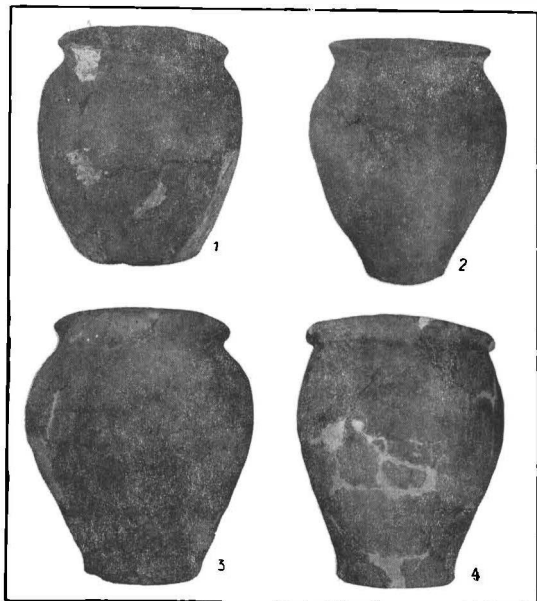

Fig. 8. — Vase autohtone lucrate cu mina din secolele VI și VII : 1, Șipot-Suceava ; 2, Lozna-Dorohoi ; 3, Cîrniceni-Iași ; 4, Fălcu-Vaslui.

Astfel, în așezarea de la Șipot-Suceava, Cucorâni-Botoșani și altele, pe lângă elemente tipice civilizației arhaice slave Korceak-Jitmir au fost identificate resturi sigure aparținând aspectului cultural regional denumit Tuseșlea-Kolocin, răspîndii

în secolul VI în regiunea Niprului superior, bazinul Desnei și în interfluviul Kama-Oka cu infiltrații pînă în teritoriul nord-estic al mlaștinilor Pripetului²⁸. Elemente de

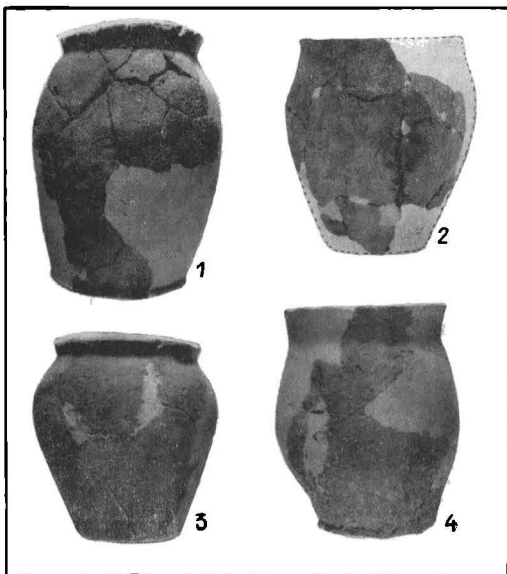

Fig. 9. — Vase autohtone și slave lucrute cu mîna din așezarea de Botoșana-Suceava (secolul VI).

decor specifice acestor civilizații ca linia frîntă în formă de vierme, cerculețele concentrice sub buza vasului, briul simplu în relief, triunghiular în secțiune, liniile

²⁸ T. N. Nikolskaia, în *MIA*, 72, 1959, p. 43—46; E. A. Smidl, în *MIA*, 108, 1963, p. 51—67; E. A. Simonovici, în *MIA*, 108, p. 96 și urm.; N. P. Treteakov, *Fino-Ugrl, Balil, i Slovo o nym Vostočno-Slavenskym Vozroždenii*, 1963, p. 251—282.

incizate vertical sau în rețea pe corpul vaselor nu au fost întâlnite până acum decât sporadic în aria de răspindire a aspectului civilizației Korceak, lipsind cu totul din conținutul civilizației Praga²⁹.

Aceste date noi ne permit să tragem concluzia că în regiunile răsăritene ale României în a doua jumătate a secolului al VI-lea se poate vorbi cu siguranță de prezența unor elemente slave nordice, în speță așa cum sînt considerate de către arheologii sovietici³⁰, slavo-baltice, alături de triburi slave pure purtătoare a civilizației Korceak-Jitomir. Este interesant de reținut în acest sens și constatarea că direcția inițială a triburilor slavo-baltice, creatoare a civilizației de tip Tușemlea-Kolocin, prin Ucraina subcarpatică în regiunile cursurilor superioare ale Bugului, Nistrului și Prutului nu s-a îndreptat masiv spre vest sau nord-vest în teritoriile poloneze de sud sau slovace, căci în aceste teritorii nu au fost semnalate pînă în prezent astfel de urme. Avem deci pe teritoriul Moldovei atestate la sfîrșitul secolului al VI-lea două grupuri distincte de slavi a căror direcție de pătrundere, pe baza descoperirilor care le aparțin, poate fi relativ ușor stabilă. Prima dintre aceste direcții este legată de nordul Moldovei de unde triburile slave vor coborî spre sud pe valea Siretului, iar a doua de estul Podișului Central Moldovenesc, de unde slavii traversînd cursurile inferioare ale Prutului, Bîrladului și Siretului, peste colinele Tutovei se vor îndrepta spre cîmpia dunăreană.

Pînă în prezent existența grupului cultural slav de tip Tușemlea-Kolocin a fost confirmată numai în nordul Moldovei. Nicăieri pe teritoriul de la nordul Dunării de Jos nu au mai fost identificate, în afară de aspectul Korceak și Praga și alte vestigii ale unor grupuri de slavi timpurii. Această constatare ar putea eventual sugera ipoteza că purtătorii tipului Tușemlea-Kolocin au fost prezenți pe teritoriul Moldovei în număr redus și s-au contopit într-un timp relativ scurt în masa celorlalți slavi, care astfel nu au mai vehiculat spre sud sau sud-est, deci în Muntenia sau sud-estul Transilvaniei, asemenea urme.

După cum s-a putut deci lesne observa, în urma cercetărilor întreprinse în Moldova în ultimii ani, s-a reușit să se departajeze clar vestigiile aparținînd autohtonilor de elementele pe care slavii le-au vehiculat în aceste teritorii.

Așa cum aminteam în cadrul culturii materiale autohtone din a doua jumătate a secolului al VI-lea s-a putut totodată observa o serie de transformări esențiale.

Astfel, în cadrul așezărilor și cimitirelor, ceramica lucrată cu roata dispare sau devine foarte rară, uneltele din metal sînt și ele rare, așezările însăși sînt mai puține. Înlinse. Importurile bizantine și în special circulația monetară, deși încă prezente, sînt în vizibil regres. În schimb, apar o serie de elemente noi cum ar fi fibulele digitate ca acelea de la Crucea lui Ferentz-Iași, Șipot-Suceava, Budești- și Vutcani-Vaslui sau aplicele de tip Martynovka, multe din ele considerate de unii cercetători ca o creație a slavilor. O serie de obiecte de factură sigur bizantină au putut fi însă

²⁹ Pentru această problemă vezi studiile publicate în *Investigations archéologiques en Tchecoslovaquie*, Praga, 1968, și în special în studiile lui J. Zeman, *Les débuts du peuplement slave de la Tchecoslovaquie et le problème du type Praga*, pp. 215 și urm. și J. Poulik, *Etat des études slaves en Moravie*, p. 237 și urm.

³⁰ Vezi nota 28 și în special lucrarea lui N. P. Treteakov, iar mai recent I. P. Rusanova, *En Slavean i Rusi*, (volum omagial lui B. A. Ribakov), Moscova, 1968, p.

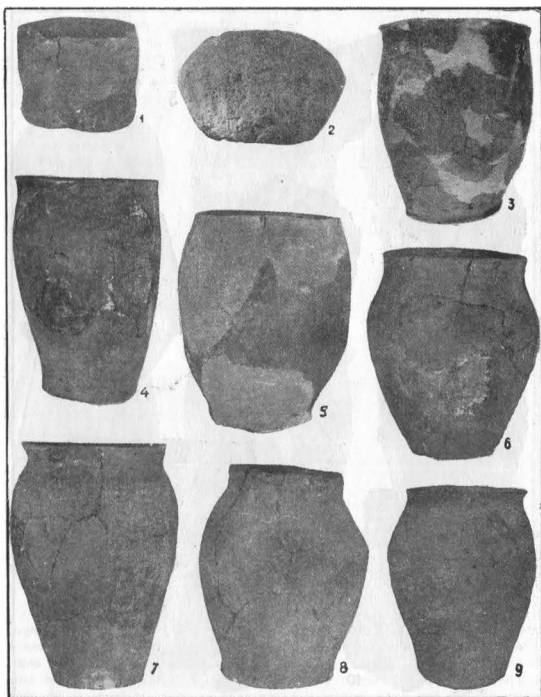

Fig. 10. — Vase lucrate cu mîna de tip Korceak-Jilomir și de tip Șipol-Nezvisko, din secolele VI—VII: 1, 4—9, Șipol-Suceava; 2, Cucorăni-Botoșani; 3, Iași-Crucea lui Ferezi.

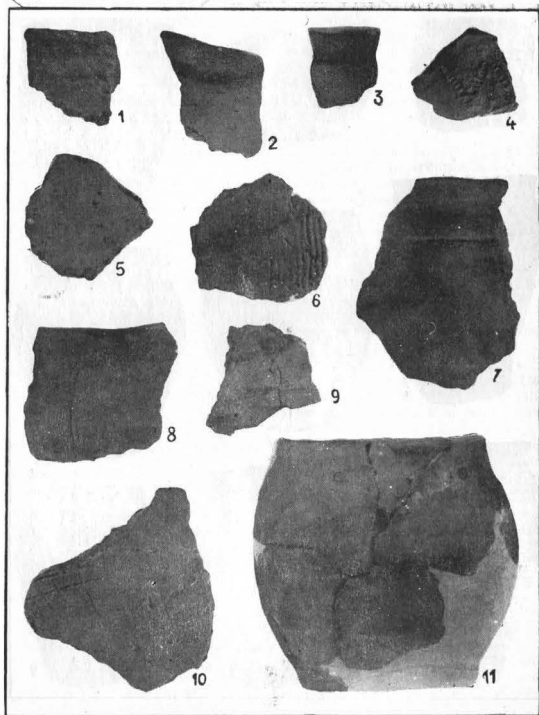

Fig. 11. — Vase lucrata cu mina de tip Tușemlea-Kolocin (sec. VI—VII): 1, 3—4, 6—9, Sîpote-Suceava; 2, 10, Cucurăni-Potoșani.

parțial vehiculate în aceste regiuni și de către slavi, care și le procurau prin jaf în deseale incursiuni pe care le făceau în imperiu.

Odată cu începutul secolului al VII-lea, așezările umane capătă un caracter mai stabil. Unelele de agricultură se înmulțesc treptat din nou, dar această situație

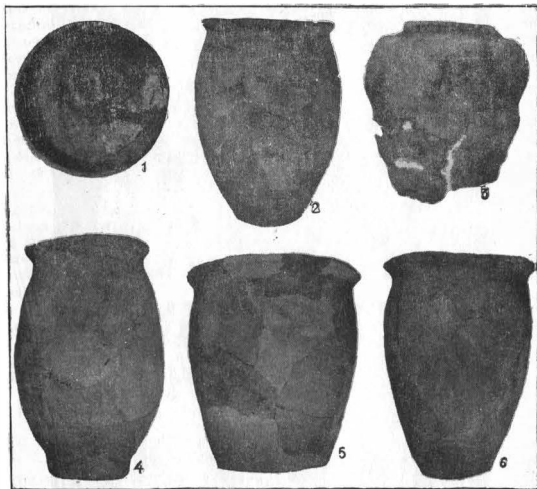

Fig. 12. — Vase lucrate cu mina din a II-a jumătate a secolului VII: 1, 2, 4. Lozna-Dorohoi; 3, Pojorâni-Vaslui; 5, Fălcu-Vaslui; 6, Dorobanțu-Ieși.

nu trebuie pusă pe seama stabilirii slavilor aici care, contrar unor afirmații, nu aveau în această vreme un stadiu mai avansat de civilizație, agricultura practicându-se la ei, după cum se știe, prin metode destul de primitive. Dimpotrivă, așa cum reiese din analiza resturilor de cultură materială datînd din prima jumătate a secolului al VII-lea, pe teritoriul Moldovei ca și în restul României, slavii vor renunța treptat la propriile lor elemente de civilizație, adoptînd formele culturii materiale locale care le era net superioară. La aceasta au contribuit alături de legăturile permanente ale teritoriului nord-dunărean cu Bizanțul, cît și faptul că după anul 602 asistăm la o deplină

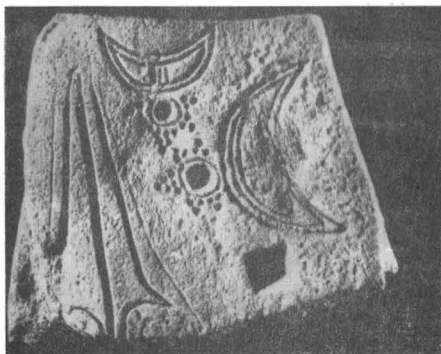
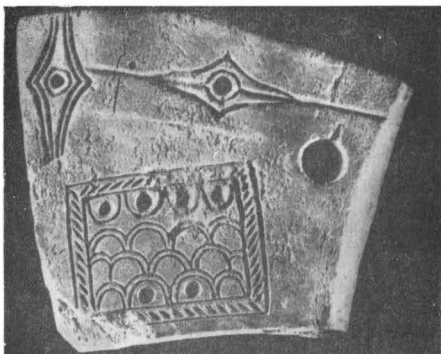

Fig. 13. — Tipare din os (secolul VII) de la Coșești-Iași.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

sare a celei mai mari părți a triburilor slave în sudul Dunării, resturile rămase la nordul fluviului fiind asimilate cultural în scurt timp de către localnici.

În ceea ce privește importurile bizantine și mai ales circulația monetară, care cunoaște un nou avânt în prima jumătate a secolului al VII-lea și în Moldova, este important de arătat că dată fiind vecinătatea acestei regiuni a României cu teritoriul Dobrogei, unde stăpînirea bizantină s-a menținut efectiv mai multă vreme decît în restul teritoriului României, după cum o dovedește de altfel lipsa totală pînă acum a vreunui element de cultură slavă arhaică (secolele VI—VII), o parte a produselor de export bizantine au putut pătrunde în continuare în regiunile răsăritene ale României din acest teritoriu sud dunărean. Aceeași explicație ar putea fi valabilă atît pentru circulația monetară, cît și pentru unele descoperiri mai deosebite cum ar fi, în primul rînd, tiparele bizantine din gresie și os descoperite la Traian-Bacău și Costești-Iași, sau cerceii bizantini descoperiți la Horodîștea pe Prut și Vădeni-Vaslui, fibulele de bronz turnate, de tip romano-bizantin de la Șipot-Suceava și Bîrlălești-Vaslui, ca și cătărămile romano-bizantine, etc.

În ceea ce privește circulația monetară, pe teritoriul Moldovei se cunosc peste 20 de descoperiri de monede bizantine din bronz, izolate sau grupate în tezaure, datînd din perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului VI și a doua jumătate a secolului VII. Multe din aceste descoperiri monetare, în special cele grupate în tezaure și datate după ultimele emisiuni pe care le conțin către ultimul sfert al veacului al VII-lea, sînt răspîndite mai cu seamă în regiunea din sudul Moldovei și au fost puse de unii autori în legătură cu pătrunderea protobulgarilor.

Dintre tezaurele de monede bizantine din Moldova numai acela descoperit la Horgești-Bacău face excepție³¹. Ținîndu-se seama de ultimele emisiuni monetare pe care le conține, de la împăratul Mauriciu Tiberiu și eventual Focas, îngroparea lui trebuie pusă în primul deceniu al veacului al VII-lea, ca o consecință a deplasării în masă a triburilor slave spre sudul Dunării, după anul 602.

Revenind la problema transformărilor care se petrec în cadrul culturii materiale locale după primele contacte cu slavii, am vrea să subliniem că regresul manifestat evident în anumite secțiuni nu a fost de lungă durată, deoarece așa cum am amintit, slavii vor adopta într-un timp relativ scurt civilizația autohtonă, care în acea vreme le era superioară. Fenomenul apare mai clar odată cu folosirea de către slavi a roții olarului, element tehnic care le era total necunoscut în epoca pătrunderii lor aici. Adoptarea civilizației romano-bizantine și autohtone de către slavi este, după cum se știe, un fenomen istoric general în regiunea Dunării mijlocii și de Jos.

Odată cu începutul generalizării din nou a roții olarului pe teritoriul Moldovei, după o scurtă, dar explicabilă absență, evoluția culturii materiale autohtone, la care o anumită contribuție și-au adus-o în mod firesc și elementele slave stabilite aici, va cunoaște un nou avînt.

Această stare de lucruri a putut fi bine determinată pe baza datelor obținute prin cercetările arheologice întreprinse în special în așezările de la Lozna-Dorohoi,

³¹ Descoperirea aparține arheologilor V. Căpitanu și C. Buzdugan, care au în pregătire publicarea integrală a tezaurului de la Horgești.

Fig. 14. Tipare din os (secolul VII) de la Costești-Iasi.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Dorobanțu-Iași, Hlincea-Iași, și Suceava-Drumul Național, care se datează către sfârșitul secolului al VII-lea. Începînd cu această epocă, stabilitatea așezărilor din regiunea est-carpatică a României este evidentă. În sudul Moldovei însă pătrunderea protobulgarilor a provocat unele tulburări care n-au fost se pare de lungă durată. Datorită

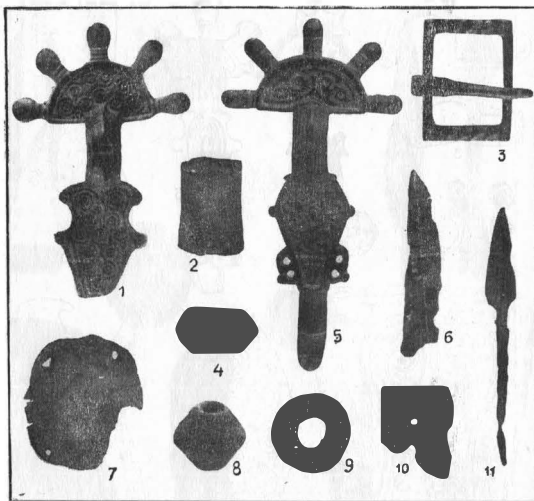

Fig. 15. — Obiecte de podoabă și unelte din secolul VI—VII: 1, Vutcani; 2, Birlăești; 3, Hlincea; 4, Dodești; 5, Crucea lui Ferentz; 6—8, 10, Lozna-Dorohoi; 9, Costișa-Mănioaia; 11, Scheia-Vaslui.

stabilirii definitive a slavilor și protobulgarilor în sudul Dunării, dar și datorită crizei interne în care începuse să se găsească societatea bizantină, odată cu sfârșitul secolului VII, circulația monetară și importurile din imperiu pe teritoriul de la nord de Dunărea de Jos dispar sau sînt foarte rare. În general, legăturile alădată multiple cu imperiul bizantin slăbesc acum mult, dar nu se vor întrerupe niciodată. Pe teritoriul Moldovei ca și în alte regiuni ale României încep să se individualizeze unele aspecte regionale, explicabile de la caz la caz prin aportul unor elemente de

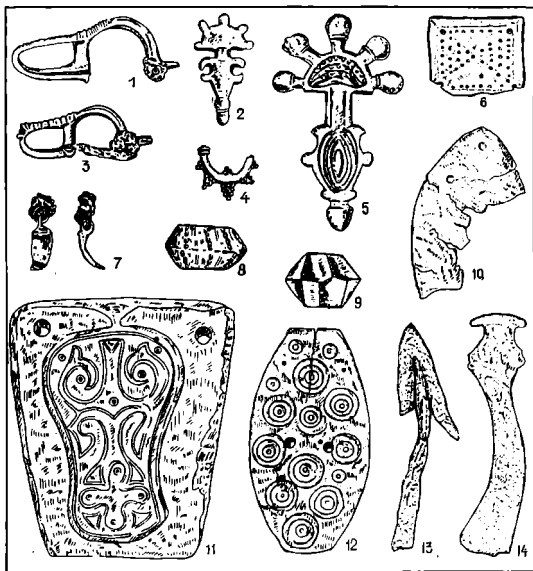

Fig. 16. — Obiecte de podoabă și unelte din secolele VI—VII: 1—2, 7, 9—10, 12—13, Șipol — Suceava; 3, 8, Birlălești; 5, Crucea lui Ferentz; 6, Botoșana; 11, Traian-Bacău; 14, Hangu-Neamț.

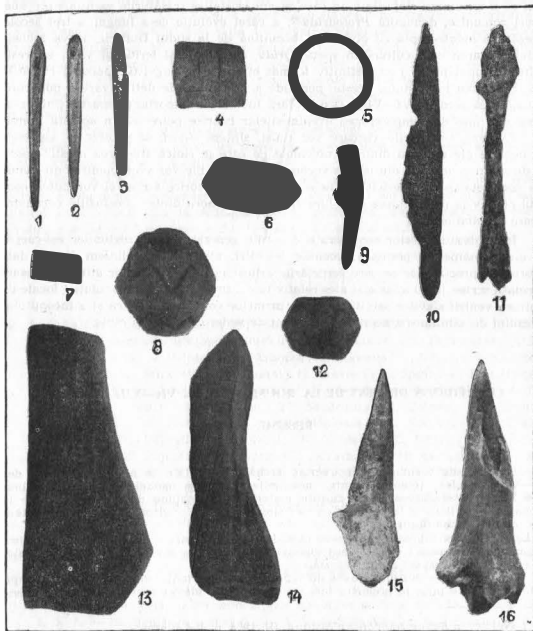

Fig. 17. — Unelte din secolele VI—VII: 1—2, 4, 9—11, 14—15, Șipot-Suceava;
6—7, 16, Botoșana; 8, Costișa - Măntoiaș; 13, Grozești — Bacău.

cultură nelocală (în speță aparținând populațiilor în migrație), dar care nu rup unitatea culturală care apare evidentă în această vreme pe întreg teritoriul de la nordul Dunării de Jos.

Prin urmare, sfîrșitul secolului al VII-lea reprezintă de fapt începutul unei epoci de o mai mare stabilitate, în care se vor cristaliza trăsăturile esențiale ale unei culturi romanice, denumită *Protodridu*³², a cărei evoluție de-a lungul a trei secole, în legătură neîntreruptă cu civilizația bizantină de la sudul Dunării, se va încheia cu definitivarea unei culturi, în speță, *Dridu*, care etnic și teritorial va fi expresia civilizației unui popor nou, definitiv format etnicește și lingvistic, poporul român³³.

Studierea începutului acestei perioade a procesului de definitivare a poporului român, adică secolele VI—VII, prezintă fără îndoială o importanță aparte, ținîndu-se seama mai ales de complexitatea evenimentelor istorice petrecute în această vreme.

Evident, cercetările viitoare vor reuși, sîntem siguri, să rezolve și aspectele mai neclare ale multora dintre problemele pe care le ridică studierea acestor epoci, atît de pușin cunoscute, din istoria veche a României. Ele vor avea menirea nu numai de a completa în chip fericit lacunele informațiilor istorice scrise, ci vor putea contribui efectiv la completarea sau chiar înlăturarea unora dintre concluziile neconvingătoare de pînă acum.

În contextul acestor considerații de ordin general, asupra regiunilor est-carpătice ale României în perioada secolelor VI—VII, rămîne să subliniem încă o dată importanța precizărilor pe care cercetările arheologice, în lipsa unor atît de necesare informații scrise, le-au adus mai ales relativ la cultura materială a populației locale de dinaintea venirii slavilor sau din vremea primelor contacte cu ei, ca și a începutului procesului de asimilare a acestora din punct de vedere cultural și etnic.

LES RÉGIONS DE L'EST DE LA ROUMANIE AUX VIe—VIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur les découvertes archéologiques de la Moldavie datant des VIe—VIIe siècles (établissements, nécropoles, trésors monétaire etc.), l'auteur trace les caractéristiques de la culture matérielle autochtone de cette région de la Roumanie, antérieure à la pénétration des slaves dans cet endroit, culture que l'auteur la dénomée *Costișă-Botoșana*.

Les premières contacts des slaves avec les autochtones ont eu comme conséquence l'apparition d'un aspect culturel autochtone-slave dénomée, pour les régions orientales de la Roumanie, l'aspect *Șipot-Nezvisko*.

En dehors des vestiges slaves du type *Korceak-Jitomir*, connus depuis longtemps, l'auteur présente pour la première fois les découvertes slaves du Nord de la Moldavie

³² I. Nestor, în *Revue roumaine d'histoire*, III, 1964, p. 404 și urm.

³³ I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Proto-Roumains. La civilisation de Dridu*, în, *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 371 și urm.; Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967; D. Gh. Teodor, în *SCIV*, 19, 1968, 2, p. 227 și urm.

du type *Tuşemlea-Kolocln*, en suposant l'existence dans ces régions, pendant les VIe—VIIe siècles, des deux groupes des slaves, dont un du caractère slavo-baltique.

En ce qui concerne le territoire de la Transylvanie, l'auteur est d'avis que les premiers groupes de slaves ont pénétré de l'Est à la fin du VIe siècle, par les défilés des Carpates Orientaux. Le deuxième groupe des slaves pénétrera en Transylvanie de l'Ouest, dans le VIIe siècle. A la suite des données obtenues par les recherches archéologiques entreprises en Moldavie on a analysé l'évolution de la culture matérielle d'autochtone du premier siècle de leur cohabitation avec la population slave, c'est à dire au VIIe siècle. En relation avec cela, on relève le rôle de la civilisation byzantine et les relations qui ont existé entre le Byzance et le territoire au Nord du Bas Danube.

Les recherches ont établi qu'après le déplacement de la plus grande partie des tribus slaves au Sud du Danube, les restes de cette population ont assumé graduellement la culture matérielle locale.

Depuis la fin du VIIe siècle commence à se définir en même temps avec le déploiement du processus d'assimilation ethnique des slaves par les autochtones, l'aspect culturel local, connu sous la dénomination de *protodridu*, qui constitue la base de l'évolution de la culture roumaine du type *Dridu* (IXe—XIe siècles).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — La Carte des découvertes archéologiques des VIe—VIIe siècles de la Moldavie : établissements, nécropoles, découvertes monétaires : 1, Horodiştea ; 2, Ibăneşti ; 3, Lozna ; 4, Botoşana ; 5, Arborea ; 6, Suceava ; 7, Udeşti ; 8, Nichiteni ; 9, Cucorăni ; 10, Stănceşti ; 11, Botoşani ; 12, Costeşti ; 13, Spinoasa ; 14, Cîrniceni ; 15, Rediul Mitropoliei ; 16, Dorobanţu ; 17, Iaşi-Curtea domnească ; 18, Iaşi-Crucea lui Ferentz ; 19, Hlincea ; 20, Săbăoani ; 21, Poiana ; 22, Tîrpeşti ; 23, Ţibucani ; 24, Hangu ; 25, Costişa-Mănioaia ; 26, Secueni ; 27, Traian ; 28, Bacău ; 29, Horgeşti ; 30, Crozeşti ; 31, Voineşti ; 32, Dăneşti ; 33, Budeşti ; 34, Vulcani ; 35, Pojorăni ; 36, Dodeşti ; 37, Crasna ; 38, Horga-Epurenii ; 39, Bogdăneşti ; 40, Vădeni ; 41, Bîrlăleşti ; 42, Fălciu ; 43, Bîrlad ; 44, Simila ; 45, Movileni ; 46, Cudalbi ; 47, Galati.

Fig. 2. — Demi hutte de l'établissement de la fin du VIe siècle du Şipot-Suceava.

Fig. 3. — Demi hutte de l'établissement de la fin du VIe siècle du Şipot-Suceava.

Fig. 4. — Demi hutte de l'établissement de la fin du VIe siècle du Botoşana-Suceava.

Fig. 5. — Demi hutte de l'établissement de la fin du VIe siècle du Botoşana-Suceava.

Fig. 6. — Vases autochtones travaillés au tour de Ve—VIe siècles : 1, 2, Bogdăneşti-Vaslui ; 3, Nichiteni-Botoşani ; 4, Fălciu-Vaslui.

Fig. 7. — Fragments céramiques autochtones travaillés au tour du VIe—VIIe siècles : 1, 5, 7, 9—10, Botoşana-Suceava ; 2—3, Şipot-Suceava ; 4, 6, 8, Lozna-Dorohoi.

Fig. 8. — Vases autochtones travaillés à la main du VIe et VIIe siècles : 1, Şipot-Suceava ; 2, Lozna-Dorohoi ; 3, Cîrniceni-Iaşi ; 4, Fălciu-Vaslui.

Fig. 9. — Vases autochtones et slaves travaillés à la main de l'établissement de Botoşana-Suceava (VIIe siècle).

- Fig. 10. — Vases travaillés à la main du type Korceak-Jitomir et du type Șipot-Nezvisko des VIe—VIIe siècles : 1, 4—9, Șipot-Suceava ; 2, Cucorâni ; 3, Iași-Crucea lui Ferentz.
- Fig. 11. — Vases travaillés à la main du type Tușemlea-Kolocin (VIe—VIIe siècles) : 1, 3—4, 6—9, Șipot-Suceava ; 2, 5, 10, Cucorâni-Botoșani.
- Fig. 12. — Vases travaillés à la main de la deuxième moitié du VIIe siècle : 1—2, 4, Lozna-Dorohoi ; 3, Pojorâni-Vaslui ; 5, Fălciu-Vaslui ; 6, Dorobanțu-Iași.
- Fig. 13. — Moule en os (VIIe siècle) du Costești-Iași.
- Fig. 14. — Moule en os (VIIe siècle) du Costești-Iași.
- Fig. 15. — Objets de parure et outils du VIe—VIIe siècles : 1, Vulcani ; 2, Birlălești ; 3, Hîlincea ; 4, Dodești ; 5, Iași-Crucea lui Ferentz ; 6—8, 10, Lozna-Dorohoi ; 9, Costișa-Mănioaia ; 11, Scheia-Vaslui.
- Fig. 16. — Objets de parure et outils du VIe—VIIe siècles : 1, 2, 7, 9, 10, 12—13, Șipot-Suceava ; 3, 6, Birlălești ; 5, Crucea lui Ferentz ; 6, Botoșana ; 11, Traian-Bacău ; 14, Hangu-Neamț.
- Fig. 17. — Outils du VIe—VIIe siècles : 1—2, 4, 9—11, 14—15, Șipot-Suceava ; 6—7, 16, Botoșana ; 8, Costișa-Mănioaia ; 13, Grozești-Bacău.

ROMÂNI, BULGARI, RUȘI ȘI BIZANTINI LA DUNĂREA DE JOS LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL X-LEA

de ALEXANDRU ANDRONIC

Relațiile dintre români, bulgari, ruși și bizantini la sfârșitul secolului al X-lea în regiunea Dunării de Jos, când aici se desfășoară lupte aprige la început între ruși și bulgari, apoi între ruși și bizantini, la care participă și populația autohtonă românească de pe ambele maluri ale Dunării, adică din cîmpia munteană și din Dobrogea, încep să fie din ce în ce mai bine cunoscute și datorită descoperirilor arheologice recente.

În conflictul dintre bulgari și bizantini din timpul împăratului Nicefor Focas, după cum se știe, a intervenit cneazul rus Sveatoslav, care a invadat în anul 908 Dobrogea și partea de răsărit a țaratului bulgar, a cucerit numeroase orașe și în cele din urmă și-a fixat reședința la Pereaslaveț la Dunărea de Jos.

În timpul domniei lui Sveatoslav (904—972) legăturile dintre ruși și bizantini se întăriseră. Sveatoslav însă cucerind regiunea Azovului și Volga inferioară, în urma distrugerii kaganatului Chazarilor, a amenințat direct posesiunile bizantine din Crimeea. Se pare că acțiunea diplomatică a lui Kalokir nu trebuie privită sub prisma datelor oferite de cronicarul bizantin Skylitzes, de la care aflăm că abilul chersonesian ar fi avut misiunea de a-l convinge pe Sveatoslav să pornească împotriva Bulgariei ci mai curînd ca o încercare subtilă de a-l abate pe acesta de la o eventuală ofensivă asupra Chersonesului unde influența rusească începuse să crească în mod simțitor.

¹ În această problemă există o bibliografie extrem de bogată, mai ales în limba rusă, începînd cu anul 1843. În istoriografia sovietică problema a fost reluată de P. Karlovski, într-o serie de studii publicate în revistele *Vizantijskii Vremennik* (V—VII), în *Voprosi Istorii* (1951, 8). La noi s-a scris puțin în această problemă. Vezi N. Bănescu, *Chipuri și scene din Bizanț*, București, 1935; C. Gölner, *Les expéditions byzantines contre les Russes sous Jean Tzimiskès (970—971)*, în *Revue historique de Sud-Est Européenne*, XIII, nr. 10—12, 1936, p. 342 și urm.

Bulgarii atacați de ruși cer ajutor bizantinilor, care nevrînd să rupă neutralitatea cu rușii, ridică totuși în contra acestora din urmă pe pecenegi. Seatoslav este obligat să se retragă la Kiev.

După cum se știe în anul 969 cneazul rus revine cu drujinele sale la Dunărea de Jos, invadează de data aceasta întreaga Bulgarie și împreună cu o parte din populația țaratului bulgar pornește lupta împotriva Bizanțului².

Imperiul bizantin trece printr-o criză, destul de gravă. Noul împărat, Ioan Tzimiskes, care după ce reușește să-i oprească pe ruși în ofensiva lor spre Constantinopol, întreprinde o mare expediție în Bulgaria, soldată cu cucerirea Preslavului Mare, pe care îl denumește *Ioanopolis*, și asediarea lui Sveatoslav în cetatea de la Durostor. Campania se termină cu victoria bizantinilor. Rușii sînt obligați să părăsească teritoriile cucerite și să se reîntoarcă pe Nipru. Durostorul recucerit este denumit *Theodoropolis*. Bizantinii revin cu frontiera pe Dunăre. La Constantinopol se bate monedă jubiliară, cinstindu-se în felul acesta dubla victorie obținută în același timp asupra rușilor și bulgarilor³.

Încă din timpul asediului Durostorului, după ce flota bizantină a blocat retragerea flotei rușilor, cînd probabil s-a construit cetatea bizantină de la Păcuilui lui Soare pe Dunăre, împăratul Ioan Tzimiskes a primit delegați ai populației din orașul Constanța și din alte castele și așezări de pe ambele maluri ale Dunării, care închină orașele și cer garnizoane bizantine⁴.

Aceste castele nu pot fi decît vechile cetăți romano-bizantine de la Capidava și Dinogetia, unde s-au descoperit în nivelurile de locuire din a doua jumătate a secolului al X-lea monede bizantine de la Ioan Tzimiskes, de tipul celor mai sus amintite, constituind dovada că începînd cu anul 971 bizantinii și-au restabilit granița la Dunărea de Jos pe malul drept și probabil și pe cel stîng al fluviului⁵.

Pe ambele maluri ale Dunării de Jos existau numeroase așezări a căror populație a dat un sprijin efectiv drujinelor ruse mai ales în timpul cînd acestea au fost asediate de bizantini în cetatea Durostor. Cronicarul bizantin Skylitzes menționează un fapt extrem de edificator în acest sens. Este vorba de o incursiune pe malul stîng al Dunării efectuată de două mii de luptători ruși care într-o noapte furtunoasă au forțat incercuirea bizantină pentru a obține de la populația de pe malul stîng al Dunării alimentele necesare drujinei asediate din cetate⁶.

² Leon Diaconos, *Historiae*, Ed. Bonn, 1828; Skylitzes (Cedrenos), *Compendium historiarum*, vol. II, Ed. Bonn, 1839; Zonaras, *Epitome historiarum*, vol. IV, Leipzig, 1868—1875; *Cronica lui Nestor*, în *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. VII, Ed. Popa-Liseanu, București, 1935; *Повесть Временных лет*, Ed. Adrianova-Perel, Moscova-Leningrad, 1950.

³ Leon Diaconos, *op. cit.*, p. 130 și urm.; Skylitzes (Cedrenos), *op. cit.*, p. 392 și urm.
⁴ Skylitzes (Cedrenos), *op. cit.*, p. 401.

⁵ I. Nestor, *Despre cercetările și săpăturile arheologice executate în 1948 în regiunile extracarpătice ale R.P.R.*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 156. Autorul ajunge la importante concluzii privind paralelismul fazeologic între Dinogetia și Capidava permittînd o justă orientare a istoricilor în interpretarea izvoarelor narative. Cf. și G. Florescu, *Săpăturile arheologice de la Capidava*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 130—131; Gh. Ștefan, *Săpăturile arheologice de la Dinogetia-Bisericuța, Jud. Tulcea*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 131—139.

⁶ Skylitzes (Cedrenos), *op. cit.*, p. 402—403.

Posibilitatea ca două mii de oameni să strângă într-o singură noapte alimentele necesare pentru restul trupei asediate în celătea Durosor trebuie luată în considerare numai dacă admitem existența pe malul stîng al Dunării a numeroase și bogate așezări umane a căror locuitori să fi întreținut relații de prietenie cu asediații. Este vorba deci de o populație care din punct de vedere etnic nu aparținea nici grecilor și nici bulgarilor. Această populație de pe ambele maluri ale Dunării de Jos, atît din cîmpia munteană cît și din Dobrogea aparține purtătorilor culturii materiale de tip *Dridu*, recent descoperită în urma cercetărilor întreprinse în așezarea eponimă din secolele IX—XI din cîmpia munteană⁷.

Această cultură materială a fost denumită străromânească. Din punctul nostru de vedere este mai just a fi numită veche românească, deoarece ea aparține unei populații în sinul căreia se încheagase procesul formării poporului și a limbii române.

În plus această populație apare menționată într-un izvor scris de la sfîrșitul secolului al X-lea cu denumirea de „barbari” și anume în așa numita *Notiță greacă a toparhului necunoscut*, publicată de Ch. B. Hase în notele și comentariile ce însoțesc textul cronicii lui Leon Diaconos⁸.

Acest important izvor atît pentru istoria patriei noastre cît și pentru istoria țărilor vecine a fost amplu cercetat încă din secolul trecut⁹. Recentele concluzii la care a ajuns istoriografia marxistă contemporană relevă că notița datează în mod cert de la sfîrșitul secolului al X-lea, că evenimentele descrise se localizează în Dobrogea,

⁷ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, Editura Academiei R.S. România, 1968.

⁸ Începînd cu 1819 (Ediția I-a Paris a cronicii lui Leon Diaconos de Ch. B. Hase, Ed. a II-a, Bonn 1828 în *Corpus scriptorum Historiae Byzantinae*) a apărut o foarte bogată literatură în problemele notiței toparhului. Fragmentele toparhului au fost traduse din grecește în latinește de Ch. B. Hase, iar în 1820 au fost traduse în rusește de D. Popov, odată cu *Istoria lui Leon Diaconos*. În limba română fragmentele toparhului au fost traduse de A. Cazacu (*Cîteva considerațiuni asupra fragmentelor așa zisului toparcha goticus*, în *Revisia Istorică*, XXX, 1—12, 1944, p. 33—35). Recent a apărut o nouă traducere în limba rusă a acestor fragmente (G. G. Litavrin, *Zapiska greceskogo toparha, document o russko-vizantijskikh otnoșenii v X veke*, în *Culegerea Iz istorii srednevekovoi Evropy (X—XIII veka)*, Moscova, 1957, p. 114—130).

⁹ Vezi un bilanț al rezultatelor obținute de istoricii sovietici la G. G. Litavrin (op. cit.). Vezi de asemenea și M. L. Levenco, *Očerki po istorii russko-vizantijskikh otnoșenii*, Moscova, 1958. Începînd cu 1955 și literatura noastră de specialitate s-a îmbogățit cu numeroase studii. În acest sens vezi B. Cîmpina, *Le problème de l'apparition des Etats féodaux roumains*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, I, București, 1955, p. 181—207; idem, *L'influence byzantine sur le Bas-Danube à la lumière des recherches récentes effectuées en Roumanie*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, I, 1962, I, p. 7—18; C. Cîhodaru, *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”*, în *Studii și cercetări științifice — istorie*, Iași, XII, fasc. 2, 1961, p. 259—272; P. Diaconu, *Zur der Datierung des steinwäles in der Dobrukscha und der Lokalisierung der im Berichte des griechischen Toparchen geschiedenen Ereignisse*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 317—335; idem, *Despre datarea valului de plaid din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în *Studii*, XV, 1962, 5, p. 1215—1232; C. Cîhodaru, *Precizări necesare în legătură cu datarea valului de plaid din Dobrogea în însemnările toparhului bizantin*, în *Studii*, XVI, 1963, 5, p. 1123—1135; P. Diaconu, *Din nou despre valul de plaid din Dobrogea și nota toparhului grec (partea I și partea II)*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 16, 1, 1965, p. 189—199 și 10, 2, 1965, p. 383—394.

la Dunărea de Jos, că autorul notiței este un grec, adică un bizantin, cu o vastă cultură, aparținând păturii conducătoare din imperiul bizantin¹⁰.

Din notița toparhului, care cuprinde trei fragmente, atenția noastră se oprește în mod deosebit asupra aceluia în care este descrisă lupta dintre populația și ostașii aflați sub conducerea toparhului și așa numiții „barbari”. Despre care acești „barbari” se face mențiunea că mai înainte fuseseră sub ascultare și prestaseră jurăminte de credință. Această importantă subliniere ne face să ne gândim la populația băstinașă de la Dunărea de Jos care intrase sub stăpânirea bizantinilor după anul 971. Această populație va intra mai târziu în conflict cu populația, mai ales orășenească, pe care bizantinii au adus-o din interiorul imperiului, așa cum ne relatează cronicarii bizantini, când vorbesc de aducerea în părțile dobrogene a pauliceniilor din Asia Mică. Nu este exclusă posibilitatea ca tocmai acești pauliceni să fi construit bisericile rupestre din Dobrogea și că tocmai această populație să se fi aflat în parte și sub conducerea toparhului. Tocmai această populație adusă din interiorul imperiului bizantin a putut intra în conflict direct cu populația băstinașă altă din Dobrogea cît și de pe malul stîng al Dunării, adică cu acei „barbari” menționați în notița toparhului.

Discuțiile privind datarea cît mai exactă din punct de vedere cronologic a fragmentelor toparhului au determinat pe unii cercetători să se oprească la date diferite, altă în a doua jumătate a secolului al X-lea cît și în prima jumătate a secolului următor. Astfel, unii s-au oprit asupra datei de 970, făcînd legătura între evenimentele descrise de toparh și expediția lui Sveatoslav¹¹. Alții s-au oprit la data de 992, cînd se produc evenimentele aflate în strînsă legătură cu construirea valului de piatră din Dobrogea¹². În fine, mai există și părerea că notița se referă la evenimentele din anul 1050¹³, dar această părere contrazice afirmația lui Ch. B. Hase că din punct de vedere paleografic manuscrisul autograf al notițelor toparhului ar data din secolul al X-lea și cel mult de la începutul secolului al XI-lea.

Totodată s-a ajuns și la concluzii contradictorii în ceea ce privește atribuirea etnică a „barbarilor” din notiță. Astfel, unii au considerat că prin „barbarii” din notiță trebuie să-i vedem pe unguri¹⁴, alții au afirmat că sînt ruși¹⁵, mai recent s-a

¹⁰ B. Clîmpina și P. Diaconu păstrează denumirea de toparh grec. C. Cihodaru adoptă denumirea de toparh bizantin. Recent Maria Nystazopoulis în *Note sur l'Anonyme de Hase, improprement appelé Toparque de Gothie (Bulletin de Correspondence Hellénique, LXXXVI, 1, 1963, p. 319—320)* propune ca aceste însemnări să fie denumite ale Anonimului din Clîmpina sau ale Anonimului lui Hase. Autoarea consideră că apelativul de toparh nu este potrivit pentru autorul fragmentelor respective.

¹¹ M. Șanghin, *Zapiska greceskogo toparha kak istochnik o voine russkikh na Balkanah 970 goda i zimol 971 goda, în Istoričeskii Jurnal*, 9, 1941, p. 121—123; M. Șanghin, A. F. Vișneakov, *Iz komentarii k „Zapiske greceskogo toparha”*, în *Vizantijskii Vremennik*, XIV, 1958, p. 99—102.

¹² P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în *Studii*, XV, 1962, 5, p. 1215 și urm.

¹³ C. Cihodaru, *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin” în Studii și cercetări științifice — Istorie*, Iași, XII, fasc. 2, 1961, p. 259 și urm.

¹⁴ M. Șanghin, op. cit.

¹⁵ G. G. Kuznetsov, <http://www.muzeu-neamt.ro / http://cimec.ro>

susținut că „barbarii” din noțiua toparhului sînt bulgarilor, iar în ultima vreme s-a emis și părerea că acești „barbari” sînt pecenegii¹⁶.

În toate cazurile se omite constatarea oferită de noțiua că acești „barbari” prestaseră jurămint împăratului bizantin, sub ascultarea căruia se găsea însuși toparhul la vremea alcătuirii noțiiei sale. Acești „barbari” nu puteau fi decît acea populație sedentară care ajutase pe Sveatoslav la Durostor în timpul asediului, acea populație care-și trimisese delegații la împăratul Ioan Tzimiskes cerindu-i protecție și instalarea garnizoanelor imperiale în castelele și așezările de pe ambele maluri ale Dunării de Jos¹⁸.

Că lucrurile stau așa ne dovedește recentul izvor bizantin din anii 975—979, conținînd o listă a catepanilor și ducilor din imperiu după reformele survenite în urma marilor recuceriri bizantine din secolul al X-lea. Este vorba de *taktikon*-ul cuprins în foliile 969 v.—970 ale *codexului Scorialensis*, adică a manuscrisului R. 11—11 din biblioteca Escorialului. Acest izvor confirmă pe deplin revenirea bizantinilor la Dunărea de Jos după 971 cît și organizarea provinciilor la granița de nord a imperiului¹⁹.

Este important de subliniat faptul că savantul grec N. A. Oikonomides consideră că bizantinii au stăpînit după 971 și malul stîng al Dunării, ceea ce explică în parte și abundența descoperirilor arheologice bizantine din secolele X—XI la nord de Dunăre²⁰.

Dar ceea ce este mult mai important abia acum se relevă pe baza datelor arheologice furnizate de descoperirile din așezările de tip Dridu de la nord de Dunăre.

Din a doua jumătate a secolului al X-lea și mai exact în ultimelo trei decenii, adică după anul 971 precizăm noi, cultura materială Dridu se răspîndește pe o mare suprafață atît în Muntenia cît și în Dobrogea, apoi în Moldova, precum și în Transilvania²¹.

¹⁶ M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 331—334; P. Diaconu, *op. cit.*, p. 1229—1231.

¹⁷ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 268 și urm.

¹⁸ Majoritatea comentatorilor fragmentelor toparhului au ajuns la importanta concluzie că „barbarii” la care se referă în însemnările sale reprezintă de fapt o populație sedentară și nu una nomadă.

¹⁹ N. A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube au Xe—Xle siècles : la Mésopotamie de l'Occident*, în *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, III, 1965, 1—2, p. 57—79.

²⁰ *Ibidem*, p. 66—68; Vezi de asemenea I. Bornea, *Sceaux de deux gouverneurs inconnus du thème de Paristrion, in Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 239—246; I. Mitilelu și I. Bornea, *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunării de Jos, în Studii și cercetări de istorie veche*, 17, 1966, 1, p. 43—50.

²¹ I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des proto-roumains. La civilisation de Dridu, in Dacia*, N.S., II, 1958, p. 371—382; *idem*, *Principalele realizări ale arheologiei ramânești în anii regimului democrat-popular, în Studii și cercetări de istorie veche*, XI, 1960, 1, p. 7—23; *idem*, *Arheologia perioadel de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1425—1438; I. Bornea, *Ceramica din cariera de ciolă de la Basarabi, în Studii și cercetări de istorie veche*, XIII, 1962, 2, p. 349—371; M. Comșa, *La civilisation Balkano-Danubienne (IXe—Xle siècles) sur le territoire de la R.P. Roumaine, in Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 413—438; I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain, in Revue Roumaine d'Histoire*, III, 1964, 3, p. 383—423; D. Gh. Teodor, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei, în Studii și cercetări de istorie veche*, 19, 1962, 2, p. 227—278.

Este meritul savantului român I. Nestor de a fi sesizat caracterul orășenesc al acestei culturi materiale²², dezvoltată în condițiile unui strâns contact al populației românești de la Dunărea de Jos și din nordul Dunării cu civilizația bizantină în deosebi în urma restabilirii granițelor imperiului bizantin la Dunăre după anul 971, stăpânire consolidată prin crearea ducatului *Paristrion* sau *Paradounavon*²³.

În fine, nu trebuie să pierdem din vedere nici faptul că tocmai din această vreme datează și primele cetăți de piatră din munții Carpați, construite pe vestitele drumuri ale sării²⁴, care fac dovada legăturilor strînse în această vreme între populația de pe ambele versante ale Carpaților cu statele feudale de la Dunăre.

Nu este exclus ca toparhul să fi menținut legături politice cu unul din șefii locali ai populației nord dunărene, pe care de altfel îl numește „puternic prin oaslea-l numeroasă și mîndru prin forța armelor”, și cu a cărui supuși „barbarii”, menționați mereu de toparh în notița sa, se asemănau din punct de vedere al obiceiurilor. Tocmai acești „barbari” au hotărît să se împace cu toparhul, iar el să se închine lor. După închinarea toparhul a fost primit de stăpînitorul teritoriilor de la nord de Dunăre cu deosebită prietenie. Extrem de important este faptul că abia acum toparhul a primit din nou teritoriile stăpînite mai înainte, fiind înzestrat cu o satrapie și cu veniturile anuale din teritoriile stăpînitorului de la nordul Dunării²⁵.

În felul acesta reiese cu destulă claritate că în decursul evenimentelor deosebit de tragice din perioada conflictelor dintre bizantini și bulgari, a expediției lui Sveatoslav și a revenirii stăpînirii bizantinilor la Dunărea de Jos un rol deosebit de important i-a revenit și populației românești, pe care am identificat-o cu „barbarii” din *Notița greacă a toparhului necunoscut*, și ale cărei așezări au primit garnizoane bizantine și a cărei cultură materială, cunoscută sub denumirea de *Dridu*, s-a putut dezvolta în contact direct cu bogata și înfloritoare civilizație a lumii bizantine.

ROUMAINS, BULGARES, RUSSES ET BYZANTINS AU BAS-DANUBE À LA FIN DU Xe SIÈCLE

RÉSUMÉ

En analysant les événements de la fin du Xe siècle au Bas-Danube à la lumière des nouvelles données archéologiques concernant la civilisation de *Dridu*, l'auteur aboutit à la conclusion que les porteurs de cette civilisation ont participé effectivement au conflit russo-bulgaro-byzantin.

²² I. Nestor, op. cit., în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 1964, 3, p. 383 și urm.

²³ N. Bănescu, *Paristrion, un ducat de graniță bizantină în Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, 1931, II, nr. 3, p. 314 și urm.; idem, *Bizanțul și romanitatea la Dunărea de Jos, București*, 1938; idem, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1942.

²⁴ M. Comșa, *Die Forschungen von Slon und ihre Bedeutung für das Studium der Entwicklung der Feudalbeziehungen südlich der Karpaten*, în *Siedlung, Burg und Stadt*, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Band 25. Berlin 1969, p. 232 și urm.

²⁵ Pentru noile relații social-politice de caracter feudal, care se desprind din analiza acestui important izvor vezi lucrările lui B. Ciompa citate în nota 8.

La civilisation de *Dridu*, appartenant à l'ancienne population roumaine, qui était sédentaire et pratiquait l'élevage du bétail et l'agriculture, c'est développée et répandue au Xe—XIe siècles sur l'entier territoire de la Roumanie. Cette ancienne population du Bas-Danube, appelée „barbare” dans quelques sources écrites byzantines de la fin du Xe siècle, a été organisée d'après des principes féodales, ayant au Nord de Danube un chef local „fort par sa nombreuse armée et fier par la force des armes” (*La Notice grecque du Toparque Inconnu*, publiée par Ch. B. Hase dans les commentaires à l'*Histoire* du Leon Diaconos).

Le développement aussi rapide de la civilisation de *Dridu* ne peut être expliquée que par la présence des byzantins au Bas-Danube après l'an 971, quand ils ont réorganisé leurs provinces à la frontière du Nord, comme est attestée par le *taktikon* byzantin de l'années 975—979 (Le manuscrit R II—11 d'Escoriale, c'est à dire *Codex Scorialensis*).

NECROPOLA MEDIEVALĂ DE LA PIATRA NEAMȚ — DĂRMĂNEȘTI

de VICTOR SPINEI

Cu prilejul săpăturilor din anul 1957 efectuate în așezarea carpică, semnalată încă din 1938¹, care se află pe o terasă de pe stînga Cuejdului, din cartierul Dărmănești (orașul Piatra Neamț), au fost descoperite cîteva morminte feudale². Suprafața cercetată este situată în colțul de NV al livezii din fața Casei de copil (str. Carpați, 40), lângă șoseaua care duce spre Tîrgu Neamț. Săpăturile au fost continuate în vara anului 1958, descoperindu-se în cursul celor două campanii un număr de 18 morminte³. În iulie 1968 au fost reluate săpăturile de la Dărmănești, urmărindu-se epuizarea cercetării necropolei medievale⁴. Cu acest prilej au fost dezvelite încă 7 morminte, numărul total al mormintelor descoperite ridicîndu-se astfel la 25.

Necropola de la Dărmănești a fost cercetată prin trasarea a 25 secțiuni, dintre care 24 cu o lungime variînd între 20 și 50 m. și o lățime de 1 și 2 m. orientate 4400° VSV — 1200° ENE, și una, de 80 m. lungime și o lățime de 2 m., perpendiculară pe celelalte.

Stratigrafia locului cercetat se prezintă astfel: deasupra solului viu, reprezentat printr-un pămînt gălbui cu prundiș și nisip, se află un strat cenușiu, în cuprinsul căruia s-au găsit resturi ale unei așezări civile carpice din secolele II—III e.n., în cea mai mare parte deranjat de lucrările agricole și de gropile mormintelor medievale.

¹ C. Matasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în *BCMI*, 1938, XXXI, 97, p. 128.

² A. Nilu, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 370.

³ Săpăturile au fost efectuate de un colectiv alcătuit din A. Nițu, C. Matasă, I. Zamoșteanu și A. Buzilă. Raportul de săpături a fost publicat de C. Matasă, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 348. Pentru informațiile suplimentare pe care ni le-au furnizat A. Nițu și A. Buzilă asupra cercetărilor de la Dărmănești exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre.

⁴ Colectivul de cercetare a fost alcătuit din V. Spinei, E. Coman și D. Monah. Cf. și V. Spinei, *Cercetările arheologice de la Piatra Neamț-Dărmănești*, în *Materiale*, X (sub tipar).

Prin cercetările întreprinse s-a reușit să se delimiteze întinderea cimitirului. S-a constatat că mormintele erau amplasate pe o suprafață redusă de teren, fiind dispuse fără vreo regulă riguroasă, la distanțe relativ mici unul de altul.

Gropile mormintelor perforau depunerea corespunzătoare așezării carpice, fiind ușor adâncite în solul viu. Din cauza lucrărilor agricole nu s-a putut surprinde nivelul de la care au fost săpate aceste morminte. Gropile mormintelor, având pereții ușor înclinați, erau mai înguste spre fund. Forma lor era dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și fundul ușor albiat. Solul de umplură, de culoare închisă, a antrenat uneori prundiș și fragmente ceramice datînd din secolele II—III. Inhumarea s-a făcut în groapă simplă, fără folosirea sicriilor. Adîncimea la care se aflau scheletele față de nivelul actual de călcare variază între 0,80 și 0,75 m., la mormintele de adulți ea fiind mai mare ca la cele de copii.

Înmormîntările prezintă un caracter de uniformitate datorat ritului creștin, scheletele fiind culcate pe spate în poziție întinsă, cu minile de-a lungul corpului, ușor îndoite din cot spre a se sprijini pe oasele bazinului, și mai rar pe plept. Scheletele erau orientate cu capul spre vest și picioarele spre est, adică avînd privirea spre răsărit. Unele mici deviații se datoresc probabil anotimpului în care s-a făcut inhumarea.

Necropola feudală de la Dărnănești cuprinde atît schelete de adulți (bărbați și femei) cît și de copil, constituind dovada că este vorba de un cimitir obișnuit. Patru morminte erau duble. Dintre acestea, unul conținea scheletul unui bărbat și al unei femei (nr. 15), iar celelalte trei, un schelet de femeie și unul de copil (nr. 5, 13 și 20). Înhumări duble, explicate prin moartea concomitentă a două persoane din aceeași familie, se întîlnesc și în necropolele medievale de la Traian⁵ și Dolna-Girov⁶.

Mormintele în groapă simplă, fără sicrie, predomină și în alte cimitire din aceeași perioadă, cum sînt acelea de la Tîrgșor⁷ și București⁸. Această situație nu este însă generală pentru toate necropolele medievale din România. Astfel, în cimitirul de la Trifești, din secolele XII—XIII, la cele mai multe din morminte s-au descoperit urme de lemn putrezit de la coșciuge⁹. O situație identică se întîlnește la Cuhea¹⁰, Traian¹¹, Coconi¹² etc. În necropola de pe platoul din fața Cetății de la Suceava, pe lângă sicrie de lemn, se întîlnesc morminte acoperite cu lespedzi și chiar cavouri¹³.

5 O. C. Necrasov și M. L. Cristescu, *Contribuții la l'étude anthropologique de la population moldave du XVI-ème siècle*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (S.N.), Sect. II, Tom III, 1957, 1—2, p. 84.

6 O. Necrasov și D. Botezatu, *Studiul antropologic al scheletelor feudale timpurii de la Dolna (sec. XIII—XIV)*, în *Studii și cercetări de antropologie*, I, 1964, 2, 137—138.

7 D. Popescu, N. Constantinescu, Gh. Diaconu și S. Morintz, *Șantierul arheologic Tîrgșor*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 737.

8 P. I. Panait, *Contribuții arheologice la cunoașterea satului în secolul al XV-lea pe teritoriul de azi o Bucureștilor*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, 1964, p. 227.

9 I. Ioniță, *Săpăturile de salvarc de la Trifești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 737.

10 R. Popa, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru volevodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966, p. 37.

11 H. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian (1954)*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 471.

12 N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Românească în secolele XIV—XV*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 72—73.

13 *Șantierul Suceava*, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 357 și urm.

1

2

3

4

Fig. 1. — Mormintele 20(1), 21(2), 23(3), și 24(4) descoperite în 1968.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Majoritatea mormintelor din necropola de la Dărmănești sînt lipsite de inventar. Restul, dimpotrivă, conțin diferite obiecte de podoabă, monede și vase. Unele morminte, în special o parte din acelea de femei, au un inventar destul de bogat, ceea ce presupune și o oarecare stratificare socială.

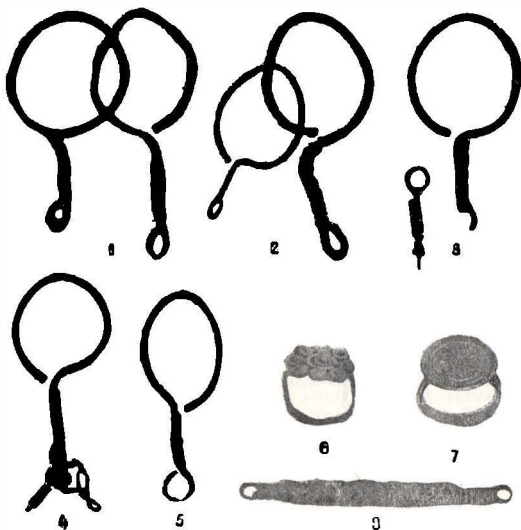

Fig. 2. — Obiecte de podoabă din mormintele 20(1, 2), 25(3), 13(4, 5, 8) și 15(6, 7).

Menționăm dintre acestea mormintul 13 (dublu), în care la scheletul de femeie s-a descoperit un șirag mare de mărgelă din pastă sticloasă (fig. 3/3) și o monedă de argint de la Petru Mușat, iar la scheletul de fetiță un șirag mai mic de mărgelă din pastă sticloasă opacă (fig. 4/1), un pandantiv din fir împletit din bronz (fig. 2/8) și două inele de timplă din argint, cu o buclă mare la un capăt și alta mai mică la celălalt, între ele fiind înfășurată o sîrmă subțire (fig. 2/4, 5), iar la picioare un

vas cu ștampilă pe fund (fig. 3/1a—b). În mormîntul 15 (dublu) s-a descoperit un inel de bronz, cu montura în formă de pecete (fig. 2/7), la scheletul de bărbat, și o monedă de la Alexandru cel Bun și un inel de bronz argintat, cu granulații și fir torsionat constituind motive florale (fig. 2/8), precum și un vas (fig. 3/2), la scheletul de femeie. În mormîntul 20, de asemenea dublu, la scheletul de femeie s-au găsit patru inele de țîmplă, din cupru argintate, prinse cîte două unul în altul (fig. 2/1, 2), un șirag mare de mărgelă din pastă sticloasă, intercalate cu cîteva ghiocuri și astragaluri (arșice) de carnivore mici (fig. 4/2) și un inel de argint, avînd incizate un romb și alte ornamente secundare (fig. 5/3); la scheletul de copil se afla doar un mic șirag de mărgelă din pastă sticloasă opacă sau translucidă (fig. 4/3). Dintre mormintele simple sînt mai bogate în inventar mormintele 23, 24 și 25, toate de femei. Mormîntul 23 conținea o diademă din plăcuțe de aramă cu motive realizate în tehnica „au repoussé”, două inele din cupru pentru bucle și o monedă de argint de la Petru Mușat (fig. 5/4). În mormîntul 24 s-a descoperit un șirag compus din mărgelă din pastă sticloasă opacă, din ghiocuri mici și o mărgelă de plumb și din două inele de țîmplă din cupru, de care erau prinse cîte o bobîță din același metal, argintată. Scheletul din mormîntul 25 avea ca inventar o monedă de argint, emisiune de la Petru Mușat (fig. 5/2), și un inel de buclă tot din argint, de care atîrna un pandantiv cu o buclă la un capăt (fig. 2/3), pe care erau fixate două bobîțe de bronz și o mărgelă prismatică.

Cea mai mare parte a inventarului funerar descoperit la Piatra Neamț-Dărmănești, își găsește analogii apropiate în alte cimitire din aceeași vreme din Moldova și din regiunile învecinate.

Șiragurile de mărgelă din pastă sticloasă translucidă și opacă, ghiocuri mici sau astragaluri sînt cunoscute încă la mormintele din perioada comunei primitive.

Inelele de țîmplă cu bucle de dimensiuni diferite la capete, cu o sîrmă înfășurată între ele, apar din primele secole ale mileniului I, fiind derivate din inele de formă mai puțin evoluată, de tradiție mai veche. Astfel de inele de țîmplă s-au mai descoperit în necropolele din Moldova de la Suceava¹⁴ și Izvoare¹⁵, ca și în acelea de la sud de Dunăre¹⁶ și de la nordul Mării Negre, în regiunile aflate sub dominația tătarilor¹⁷.

Diademe formate din plăcuțe rectangulare, cu ornamente obținute în tehnica „au repoussé”, se cunosc în mormintele medievale din Moldova de la Hîlncea¹⁸, Izvoare¹⁹ și Doina-Girov²⁰, dar și la vestul țării noastre²¹.

¹⁴ *Ibidem*, p. 361 și fig. 25/4.

¹⁵ R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957, p. 54 și 325; fig. 341/2.

¹⁶ St. Stancev și I. Naceva, în *Izvestiia-Institut*, XXIII, 1960, fig. 10/71.

¹⁷ E. A. Sironovici în K3, 81, 1960, p. 109 și fig. 49/1; V. I. Dovjenok, în *Arheologičeski pamiatki URSS*, X, 1961, p. 184 și pl. II, 4, 5.

¹⁸ M. Petrescu-Dîmbovița și colaboratori, *Șantierul arheologic Hîlncea-Iași*, în SCIV, V, 1954, 1—2, p. 244 și fig. 6.

¹⁹ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 54 și 325; fig. 338/2 și 341/3, 4.

²⁰ D. Gh. Teodor, *Le haut féodalisme sur le territoire de la Moldavie à la lumière des données archéologiques*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 332, nota 59.

²¹ G. Fehér Jr., *Az 1949. évi Mohács-Csele-palaki menőásatás*, în *AE*, 82, 1955, 2, p. 220 și pl. XLIV, 12, a—n.

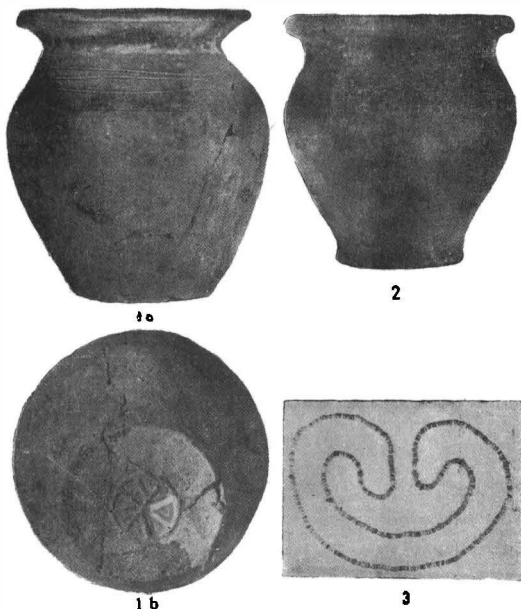

Fig. 3. — Vase și șirag de mărgelă din mormintele 13(1, 3) și 15(2).

Dintre materialele arheologice aflate în necropola de la Dărmănești, un interes special prezintă cele două vase descoperite în mormintele 13 și 15. Este singurul caz cunoscut deocamdată pe teritoriul României, când în morminte creștine din perioada de început a feudalismului dezvoltat se menține o practică de tradiție prefeudală. Pe lângă faptul că acestea fac dovada viabilității unor practici moștenite de la populațiile necreștine, cele două vase, fiind descoperite în complexe închise în care

se aflau monede, prezintă mare interes și pentru datarea exactă a categoriilor ceramice cărora le aparțin.

Vasul descoperit în mormintul 13 (fig. 3/1a—b), este modelat dintr-o pastă cu nisip cu granulație medie și puține pietricele mici, destul de consistentă, supusă unei arderi oxidante, incomplete, care a dat pereților o culoare cărămizie-gălbuie. A fost lucrat cu o roată cu turație destul de lentă. Vasul este de tip borcan, cu buza înaltă răsfrântă spre exterior și cu marginea rotunjită și ușor subțiată; gîtul scund, dar bine profilat, face trecerea spre umerii puțin proeminenți, continuați cu un pintec bombat, după care pereții vasului coboară oblic spre fund; acesta din urmă are o marcă de olar, obținută prin apăsarea lutului încă umed peste negativul motivului crestat sau fixat pe roata olarului. Ca decor, în jumătatea superioară a borcanului s-au trasat patru linii incizate orizontale. Vasul are înălțimea de 17,8 cm., diametrul gurii de 15,0 cm., iar cel al fundului de numai 0,6 cm.

Vase asemănătoare se cunosc în numeroase așezări de pe teritoriul Moldovei, fiind date în general de la începutul secolului al XIV-lea pînă în cel de-al treilea sfert al său²². Borcanul din mormintul 13, datat cu monedă, dovedește că categoria de vase căreia i se înserează a persista cel puțin pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Pentru existența ei în Moldova încă din a doua jumătate a secolului al XIII-lea nu avem pînă în prezent nici o dovadă certă, dar acest lucru se poate presupune pe baza analogiilor apropiate cu ceramica din secolul XIII descoperită în centrele românești din Maramureș de la Cuhea²³, Giulești și Sărăsău²⁴ și, în parte, cu ceramica de la Sîncrăieni, din estul Transilvaniei²⁵. Vase cu ștampile în relief pe fund se întîlesc numai foarte rar pe teritoriul României în perioada feudalismului dezvoltat²⁶.

Vasul de tip borcan descoperit în mormintul 15 (fig. 3/2), din pastă mai fină, cu nisip fin ca degresant, bine frămîntată, a fost lucrat cu roata rapidă. Arderea a fost completă și unitară, pereții dobîndind o culoare cenușie închisă. Are buza rotunjită și mult îngroșată, cu șanțuire interioară, gîtul bine profilat, corpul bombat, după care pereții se restring destul de accentuat spre fund. Înălțimea sa este de 15,2 cm, diametrul gurii de 13,7 cm și cel al fundului de 8 cm.

²² M. Petrescu-Dîmbovița și colaboratori, *op. cit.*, fig. 4—5; D. Tudor și colaboratori, *Saniterul Corlădeni*, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, fig. 9/1; Gh. Diaconu și N. Constantin, *Cetatea Schela*, București, 1960, p. 70 și urm.; M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 34 și urm.; E. Busuioac, *Ceramica locală de uz casnic din secolul al XIV-lea de la Suceava (partea I-a)*, în *SCIV*, XV, 1964, I, p. 85 și urm.; Al. Păunescu, *Sur la succession des habitats paléolithiques et post-paléolithiques de Ripiceni-Izvor*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 30, fig. 15/1; D. Gh. Teodor, E. Neamtu și V. Spinei, *Cercetări arheologice la Lunca-Dorohoi*, în *AM*, VI, 1969.

²³ R. Popa, M. Zdroba, *op. cit.*, p. 44—45 și fig. 32.

²⁴ Materialul ceramic de la Giulești și Sărăsău ne-a fost accesibil prin bunăvoința lui Radu Popa, care a condus lucrările de pe cele două șantiere.

²⁵ C. Preda, *Săpăturile arheologice de la Sîncrăieni*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 845 și urm.

²⁶ V. Plătea, *Cu privire la așezarea feudală de la Sopor-Iacobeni*, în *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, fig. 5/13, 14.

Numeroase borcane asemănătoare s-au descoperit atât în centrele urbane cât și în cele rurale din Moldova, fiind considerate caracteristice perioadei mușatine și primelor decade din secolul al XV-lea²⁷.

În unele cazuri s-a trecut cu vederea în mod arbitrar peste faptul că ceramica oxidantă lucrată cu roata înceată ar putea fi contemporană cu ceramica cenușie

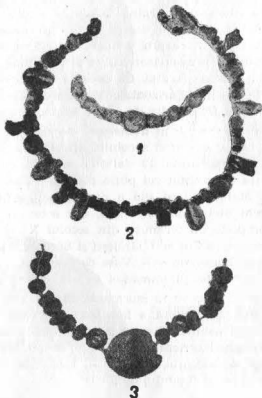

Fig. 4 — Șiraguri de mărgele din mormintele 13(1) și 20(2, 3).

lucrată cu roata rapidă. Cu toate că nu există nici o îndoială că în regiunile de la est de Carpați ceramica din prima categorie amintită, de factură rurală autonomă, este mai veche ca aceea cenușie provenind din mediul urban, aceasta nu presupune, însă că pînă a fost complet înlocuită, ceramica rurală nu s-a folosit concomitent cu cea cenușie orășenească de calitate superioară. Descoperirea lor împreună, în același ori-

²⁷ M. Petrescu-Dîmbovița și colaboratori, *op. cit.*, p. 243 și fig. 5/4—6; idem, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, fig. 9/1—3; Al. Andronic, E. Neamțu și Fl. Banu, *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 95 și fig. 10; Gh. Diaconu și N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 78 și urm.; M. D. Matei, *op. cit.*, p. 53 și urm.; E. Busuioc, *Ceramica de uz casnic nesmălțuită din prima jumătate a secolului al XV-lea de la Suceava*, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 299 și urm.; Al. Andronic, E. Neamțu și M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași*, în *AM*, V, 1967, p. 198; D. Gh. Teodor, E. Neamțu și V. Spinei, *op. cit.*

zont arheologic și chiar în aceleași complexe de locuire, la Ilîncea, Lunca și Hudum-Botoșani²⁸, sînt concludente în această privință. O situație identică se pare că s-a înregistrat la Suceava, Scheia, Piatra Neamț-Curtea Domnească etc.

Monedele de argint de la Petru Mușat sînt de tipul groșilor și fac parte din primele emisiuni monetare din statul moldovenesc independent. Ele au pe avers legenda: *SIM PETRI WOIWODI*, iar pe revers: *SI MOLDAVIENSIS*, adică „Signum Petri Woiewodi” și, respectiv, „Signum Moldaviensis”²⁹. În ceea ce privește

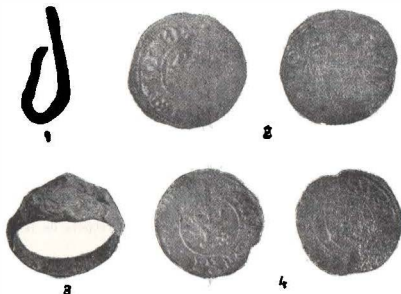

Fig. 5. — Obiecte de podoabă și monede din mormintele 19(1), 25(2), 20(3), și 23(4).

moneda de la Alexandru cel Bun sîntem în imposibilitate de a preciza căruia tip i se poate insera, întrucît ea nu ne-a parvenit.

Datarea necropolei de la Piatra Neamț-Dărmănești nu prezintă nici-o dificultate avînd în vedere monedele (5 de la Petru Mușat și una de la Alexandru cel Bun) și celelalte piese care compun inventarul funerar.

Se poate conchide că cimitirul a fost folosit în ultimul sfert al secolului al XIV-lea și primele decenii ale secolului al XV-lea, deci o perioadă redusă de timp, care, ținînd seama și de numărul mic de morminte, credem că a durat circa o jumătate de veac.

Satul Dărmănești de pe Cuedji este menționat pentru prima oară documentar în anul 1462 într-un act de dănie emis la Suceava de către Ștefan cel Mare. În actul

²⁸ Materialul l-am putut consulta prin bunăvoința prof. N. Zaharia și E. Zaharia.

²⁹ C. Moisil, *Legendele monedelor lui Petru Mușat*, în CNA, XVII, 1943, nr. 125—126, p. 124—125; I. Tebrea, *Influențe externe asupra primelor monede moldovenești*, în CNA, XVII, 1943, nr. 131—132, p. 275—276; O. Iliescu, *Îndreptări și întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale țărilor române*, în SCN, I, 1957, p. 221.

amintit, se întărește mănăstirile Sf. Maria din Piatra lui Crăciun mai multe sate din apropiere, între care și Dărmăneștii de pe riul „Chivejdi”³⁰. Dărmăneștii sînt din nou menționați în 1487, cînd domnitorul trece dreptul de judecată a locuitorilor satelor întărite mănăstirii Sf. Maria cu cinci ani în urmă din atribuțiile pircălabului de Neamț, acordînd-o călugărilor mănăstirii amintite³¹. Atestări documentare sînt cunoscute și pentru secolele următoare³². Dărmăneștii au făcut parte din ocolul tirgului Piatra Neamț, care a fost cel mai mare din toate ocoalele tirgurilor moldovenești³³.

În perioada medievală erau cunoscute mai multe sate cu același nume alături în Moldova, cît și în Țara Românească³⁴. S-a presupus că numele satului de pe Cujejdi ar proveni de la onomasticul Dărman³⁵. Pentru alte sate din Moldova denumite Dărmănești această derivare este foarte probabil să fie valabilă³⁶, însă pentru Dărmăneștii de pe Cujejdi nu avem nici-o dovadă certă în acest sens. Numele său amintește de localitatea Dărmianhaza din Maramureș, menționată într-un document din anul 1373³⁷. După părerea unor cercetători, în Moldova s-ar fi împrumutat numeroase toponime din Transilvania și Maramureș³⁸. Așa cum ne indică tradiția istorică, în Moldova s-au stabilit însemnate grupuri de români originari de la vest de Carpați. Odată cu ei au venit și sași și unguri, acestora din urmă datorîndu-li-se hidronimul Cujejdi al cărui nume provine de la primitivul „kôves”, care etimologic înseamnă „de piatră”³⁹.

Analogiile în ceea ce privește ritul și inventarul funerar descoperit în alte necropole cercetate pe teritoriul țării noastre, ca și informațiile documentare, ce-i drept provenind dintr-o perioadă mai tîrzie, ne indică că necropola de la Piatra Neamț-Dărmănești a aparținut unei populații românești.

Săpăturile întreprinse la Dărmănești, au dovedit o vechime mai mare a acestei localități cu aproape un secol decît se cunoștea din izvoarele scrise. Este foarte posibil că vatra satului să se fi deplasat, și odată cu ea și cimitirul, fenomen petrecut la o dată care s-ar plasa în al doilea sfert al secolului al XV-lea, de vreme ce cimitirul cercetat de noi și-a încetat existența probabil în ultimii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun.

³⁰ M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p. 10—17.

³¹ *Ibidem*, p. 23—26.

³² *DIR*, A, *veacul XVI*, vol. III (1571—1590), București, 1951, p. 454; *DIR*, A, *veacul XVII*, vol. III (1611—1615), București, 1954, p. 50.

³³ C. C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 141—142.

³⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 166—168; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 255—256.

³⁵ M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, p. 17.

³⁶ Cf. documentul din 1499 publicat de I. Bogdan, *op. cit.*, p. 166—168.

³⁷ I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 69.

³⁸ P. P. Birnea, în *KS*, 105, 1965, p. 70 și urm.

³⁹ C. C. Giurescu, *Vechimea satelor Șar-Chiojd și Chiojdul Mare din lostul Județ al Săculeilor*, în *Revista Istorică Română*, IV, 1934, p. 284; I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 91.

THE MEDIEVAL CEMETERY FROM PIATRA NEAMȚ-DĂRMĂNEȘTI

SUMMARY

The medieval cemetery from Dărmănești, residential district of the town of Piatra Neamț, to be found on the lower terrace of the left side of the Cuejdstream, was investigated in 1957, 1958 and 1968. There were found 25 graves, among which 4 of them were double (one of them comprised a man and a woman skeleton, and the other three a woman and a child skeleton).

The burials were carried out according to the Christian rite. The skeletons were laid down on the back, with the hands bended from the elbow and set on the abdomen and more seldom on the chest. The graves were oriented West-East. The inhumation was made in simple rectangular pits, without coffins. More than a half of them had not any inventory. On the contrary, in others, different adornments, (rings, glass, beads, ear rings, ringlet, rings, a diadem, pendentive), coins and vessels were found. The women graves were richer. A special interest presents the two vessels discovered in the double graves 13 and 15, by the fact that in these cases is documented in a Christian cemetery a practice of prefeudal tradition.

The Piatra Neamț-Dărmănești cemetery is dated by several coins from Petru Mușat and one from Alexander the Good in the last quarter of the XIV-th and the beginning of the XV-th century and belonging to a Rumanian population.

The Dărmănești village is documentary attested for the first time only in 1462 in a document issued by Stephen the Great.

FIGURE EXPLANATIONS

- Fig. 1. — The graves 20 (1), 21 (2), 23 (3) and 24 (4) discovered in 1968.
Fig. 2. — Adornments objects from graves 20 (1, 2), 25 (3), 13 (4, 5, 8) and 15 (6, 7).
Fig. 3. — Vessels and glass beads necklace from the graves 13 (1, 3) and 15 (2).
Fig. 4. — Glass beads necklaces from the graves 13 (1), and 20 (2, 3).
Fig. 5. — Adornments objects and coins from the graves 19 (1), 25 (2), 20 (3) and 23 (4).

DATE ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE CU PRIVIRE LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN PIATRA NEAMȚ

de EUGENIA NEAMȚU

Situată într-una din deschiderile văii Bistriței și străjuită, întocmai ca de niște puternice turnuri de apărare, de înălțimile Cernegura, Cozla, Pietricica și Cirlo-manul, așezarea Piatra Neamț nu a fost totuși izolată. Prin valea Cracăului și Moldovei se putea răzbate, pe cunoscutele căi comerciale, alături spre vechile reședințe voievodale din nordul țării, cât și spre sudul ei. Prin „Calea Mare” și valea Bistriței, prin pasul Bicazului sau prin, cel mai îndepărtat, al Oituzului, se făcea legătura cu Transilvania.

Prezența pe Bîtca Doamnei a unei monede ungurești de la Bela al III-lea, (1172—1198), ca și toponimia, dovedesc că legăturile cu Transilvania au fost vechi și trainice. Nu este exclus ca încă din secolul al XIII-lea să se fi pus bazele așezării care avea să devină orașul Piatra Neamț, cu atât mai mult cu cât descoperirile de pe Bîtca Doamnei documentează, în afară de o puternică cetate dacică din piatră², existența unei fortificații din perioada feudalismului timpuriu³.

Cercetările arheologice întreprinse pe teritoriul actual al orașului au dovedit cu prisosință că așezarea dobîndise în vremea lui Petru Mușat un caracter urban.

1 C. Turcu, *Curtea domnească din Tîrgul Petrii, extras din Anuarul liceului de băieți — Piatra Neamț, 1935—1936*, p. 3.

2 A. Nilu, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VI, 1957, p. 364—365; C. Matasă, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 339—346; N. Gostar, *Cetatea dacică de la Piatra Neamț-Bîtca Doamnei*. În *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 81—86.

3 A. Nilu, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 365—366; C. Matasă, I. Zamoșteanu și M. Zamoșteanu, *op. cit.*, p. 346—348; C. Scorpan, *L'ensemble archéologique féodal de Bîtca Doamnei*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 441—456.

4 Al. Andronic, *Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în *Romanoslavica*, XI, București, 1965, p. 212.

Prima menţiune scrisă în legătură cu această aşezare apare totuşi destul de târziu, între anii 1387—1392, în letopiseţele ruseşti⁵. În aceste izvoare se înregistrează printre oraşele moldoveneşti, „în munţi, Piatra lui Crăciun”⁶.

Într-un document intern din 31 iulie 1431 Alexandru cel Bun dăruieşte şi întăreşte mănăstirii Bistriţa, pe lângă două prisăci şi casa lui Crăciun din Piatra⁷.

Sub denumirea de Piatra lui Crăciun apare oraşul şi mai târziu. Aşa, de pildă, în documentul din 25 ianuarie 1446, prin care Ştefan al II-lea dăruieşte lui Mihail logofăt satul Vinătorii pe Bistriţa, se precizează că aşezarea este mai jos de târgul Pietrei lui Crăciun⁸. Într-un alt document din 20 iunie 1453 Alexandru al II-lea voievod întăreşte, de asemenea, lui Mihail logofăt şi fraţilor săi Duma şi Tador, acelaşi sat, Vinătorii, pe Bistriţa, care sînt mai jos de târgul de la Piatra lui Crăciun⁹.

Documentele menţionate mai sus se referă, de fiecare dată, la oraşul Piatra Neamţ. În nici unul din aceste izvoare nu se include vreo referire în legătură cu prezenţa unei curţi domneşti în oraş.

Curţile domneşti din Piatra apar în documente de abia la 20 aprilie 1491. La această dată Ştefan cel Mare dăruia mănăstirii Tazlău trei sate „care aceste sate au fost din ocolul curţilor noastre de la Piatra”¹⁰. De asemenea, pe un tetraevangelh cu miniaturi, aflat în colecţia de artă feudală a Muzeului de Artă al R.S.R., se specifică că a fost dăruit de Ştefan cel Mare, în anul 1502, bisericii „din curţile sale, care-i pe Bistriţa, unde este hramul Naşterii Cinstiului şi Slăvitului Prooroc... Ioan”, construită de domn la 1498, desigur pentru trebuinţele curţii sale¹¹.

Tradiţia situează curtea lui Ştefan cel Mare în apropierea bisericii Sf. Ioan şi anume pe locul actualului liceu „Petru Rareş”, construit între anii 1890—1892.

La data construirii şcolii pe locul respectiv se aflau ruinele caselor boierului moldovean Alexandru Crupenschi-Poloboc, în care funcţionează apoi, pe rînd, isprăvnicia şi o cazarmă¹².

Aceste case, la rîndul lor, fuseseră construite peste hrubele, atribuite de tradiţie, curţii lui Ştefan cel Mare, pentru protejarea cărora, cu ocazia edificării şcolii, s-a purtat o bogată şi interesantă corespondenţă între primăria din localitate şi minister¹³.

În scopul depistării urmelor curţii domneşti şi a identificării traseului zidului de incintă s-au efectuat, din iniţiativa conducerii Muzeului arheologic din Piatra Neamţ şi sub egida Institutului de Arheologie al Academiei R.S.R., cercetări arheolo-

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Documente privind istoria României*, veacul XIV, XV, A. Moldova, vol. I (1384—1475), Bucureşti, 1954, p. 94—95 (pe viitor vom cita *DIR*, A).

⁸ *DIR*, A, veac XIV, XV, vol. I, p. 213.

⁹ *DIR*, A, veac XIV, XV, vol. I, p. 263.

¹⁰ *DIR*, A, veac XV, vol. II, 1954, p. 158—159.

¹¹ C. Turcu, op. cit., p. 7; A. Semaca, *Privire în trecutul târgului Pietrei*, Bucureşti, 1938, p. 10; C. Nicolescu, *Artă în epoca lui Ştefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1964, p. 328, nota 2.

¹² D. Hoge, *Din trecutul oraşului Piatra Neamţ*, Piatra Neamţ, 1936, p. 37; C. Turcu, op. cit., p. 5.

¹³ C. Măleş, *Sanctuarul arheologic Piatra Neamţ*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 819—820.

gice sistematice în anul 1954¹⁴, care au continuat și în anul următor¹⁵. De asemenea, prin grija deosebită și pasionată a conducerii și colectivului muzeului, pentru vestigiile trecutului, s-a intervenit pentru recoltarea materialelor arheologice oriunde ori pe locul curților domnești se efectuau diverse lucrări de caracter gospodăresc, uneori procedându-se chiar la săpături de salvare¹⁶.

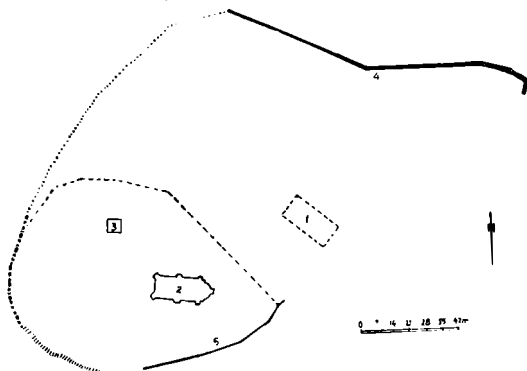

Fig. 1. — Piatra Neamț. Planul complexului de monumente feudale (după Corina Nicolescu). 1, ruinele curții domnești dezvelite; 2, Biserica Sf. Ioan (1498); 3, turnul clopotniță (1499); 4, zid de incintă; 5, zid de incintă cu metereze.

Cu prilejul cercetărilor s-au făcut descoperiri și precizări privind așezarea feudală propriu-zisă, ruinele curții domnești, traseul zidului de incintă al acestora, fiind date totodată la iveală numeroase materiale arheologice, mărturii ale trecutului.

Așezarea feudală suprapune o alta cu mult mai veche geto-dacică¹⁷.

Așezarea feudală. Cu privire la așezarea feudală de pe locul respectiv, existentă deja în momentul construirii curții, se stabilise ca perioadă de început a acesteia, cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Materialele ceramice descoperite prezintă însă, din punct de vedere al compoziției pastei, tehnicii de lucru, formei

¹⁴ *Ibidem*, p. 819—842.

¹⁵ I. Neștor și colaboratori, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 261—264.

¹⁶ În anul 1962 s-au efectuat săpături de salvare de către un colectiv alcătuit din C. Matasă, Eug. Neamțu, C. Scorpan și A. Dușilă, cu care ocazie s-au descoperit unele materiale, făcându-se totodată desenele și observațiile necesare.

¹⁷ C. Matasă, *op. cit.*, p. 834—835; I. Neștor și colaboratori, *op. cit.*, p. 262.

și decorului, asemănări cu materiale descoperite în alte așezări medievale din Moldova, datate mai de timpuriu (fig. 2—3)¹⁸. Pe baza acestora se poate fixa limita inferioară a datării primului nivel al așezării pînă la începutul acestui secol. După acest prim nivel de locuire, datînd deci din secolul al XIV-lea și care include și prima jumătate a secolului al XV-lea, urmează cel de-al doilea nivel datat în a doua jumătate a acestui secol¹⁹. În cadrul acestuia au putut fi delimitate trei subniveleuri. Primul, conținînd materiale caracteristice celei de-a doua jumătăți a acestui secol, este totuși anterior construirii curții domnești. Peste acesta se suprapune un altul, cu mult mortar, format în timpul construirii curții, suprapus de un al treilea subnivel, în care, pe lângă materiale ceramice tipice pentru epoca lui Ștefan cel Mare, apar și resturi de materiale constructive, atribuite ridicării bisericii și turnului. Nivelul al III-lea, atribuit secolelor XVI—XVII, este suprapus de straturile aparținînd secolelor următoare (XVIII—XIX)²⁰.

Curtea. În ceea ce privește curtea domnească, săpăturile au dus la dezvelirea colțului sud-vestic al subsolului acesteia, adînc de 3,00 m față de solul actual, cu o intrare dinspre exterior, frumos boltită, prin care se pătrundea, după ce se coborau 12 trepte de stejar, într-o încăpere de acces, cu lungimea de 4 m și lățimea de 1,80 m, avînd o boltă de cărămidă „en berceau”²¹. Din această încăpere se intra, printr-o ușă cu cadru de piatră cioplită, într-un coridor lung de 11 m, a cărui boltă, construită din cărămidă și tuf calcaros, era distrusă²². Pe peretele nordic al acestui coridor se află patru arcade, formate din cîte doi bolțari de piatră ecarisată. Arcurile bolților se unesc alcătuiînd cîte un picior sprijinit pe un bloc de piatră, îngrijit cioplit, de 1 m X 0,83 m X 0,55 m. În capătul vestic al coridorului se deschide o fereastră²³. Se pare că o încăpere paralelă și asemănătoare acesteia se află suprapusă de colțul sud-vestic al clădirii liceului, ele fiind despărțite prin zidul cu arcade. De asemenea, a fost surprins și colțul sud-estic al curții domnești, fără însă să se fi făcut și dezvelirea bolților, construite din cărămidă identică cu aceea folosită la bolțile colțului sud-vestic²⁴. Asemenea arcade au fost dezvelite și pe latura de est în anul 1965, cu ocazia unor lucrări de caracter gospodăresc efectuate în curtea de pe această latură a școlii²⁵.

Zidul de incintă. În stadiul actual al cercetărilor rămîn încă nerezolvate unele probleme în legătură cu zidul de incintă al curții și bisericii. Vechiul zid al curții domnești se mai păstrează încă pe anumite porțiuni. Astfel, pe latura de est el se

¹⁸ M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 34 și urm. și fig. 8—13; Elena Busuioc, *Ceramica locală de uz casnic din secolul al XIV-lea de la Suceava*, parica 1-a, în SCIV, XV, 1, 1964, p. 85 și urm. și fig. 1—7; Dan Gh. Teodor, Eug. Neamțu și V. Spinei, *Cercetări arheologice la Lunca-Dorohol*, în *Arheologia Moldovei*, VI.

¹⁹ I. Nestor și colaboratori, *op. cit.*, p. 262.

²⁰ *Ibidem*, p. 262—263. Aceleași depuneri stratigrafice au fost surprinse și în secțiunile efectuate în anul 1962 pe latura estică a clădirii liceului, de pe locul fostei curți domnești.

²¹ C. Matasă, *op. cit.*, p. 820—821.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 822.

²⁵ Informație A. Buzilă, cărula îl aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

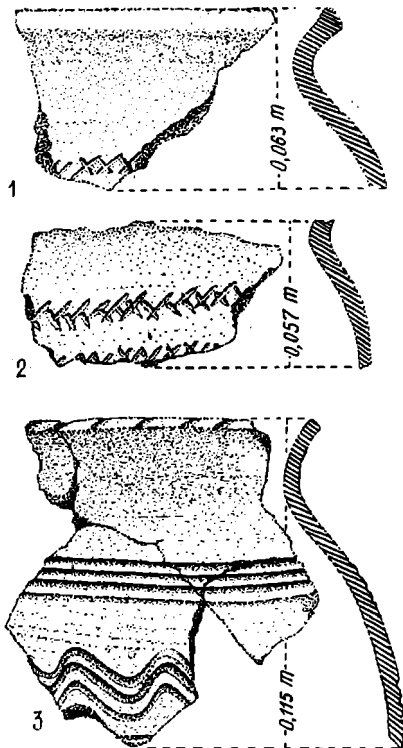

Fig. 2. — Piatra Neamț, curtea domnească. Ceramică din secolul al XIV-lea.
<http://www.muzeu-neamt.ro/> / <http://cimec.ro>

menține pe o mică distanță, înspre colțul pe care-l face cu latura nordică²⁶. Zidul de pe această ultimă latură, dinspre str. Meteorului, prevăzut cu contraforți, se păstrează pe o lungime destul de mare și se continuă în spatele fostului azil de bătrâni, azi sediul Direcției industriei locale, cu un altul, modern. N-ar fi exclus ca acesta din urmă să fie clădit pe fundațiile vechiului zid, din secolul al XV-lea²⁷. În partea dinspre interior a zidului de pe latura nordică, acolo unde s-a presupus că bolta ar fi o ieșire²⁸, ținându-se seama și de înclinarea pantei, s-a ajuns la concluzia că de fapt este vorba de un arc de descărcare, făcut să dea mai multă trănicie zidului²⁹. O situație similară s-a constatat de altfel și în cazul zidului de incintă, de pe latura sudică, al curții domnești din Iași³⁰. S-a păstrat, de asemenea, o porțiune de zid de incintă, lung de circa 50 m, pe latura sudică a bisericii, care, spre deosebire de cel de pe latura estică și nordică a curții, este mai îngust. La vest și sud-vest de biserică, acolo unde zidul nu se mai păstrează la suprafața solului, ținându-se seama de un plan al orașului datînd din anul 1878, s-au săpat, în 1955, mai multe secțiuni în vederea surprinderii traseului lui. Cu această ocazie a fost surprinsă fundația incintei, cu grosimea de 0,60—0,70 m. De asemenea, au fost descoperite, de o parte și de alta a zidului, morminte. Fără să se fi putut însă stabili un raport cronologic între acestea și zidul incintei³¹. Nu se păstrează însă zidul de incintă pe o mare porțiune a laturei vestice. Întrucît între biserică și curtea domnească s-a tăiat actuala stradă Ștefan cel Mare, nu avem nici o urmă a existenței unui zid nici în această porțiune.

Din planșa lui Asachi publicată în *Calendarul* pe 1847³², ca și din planul general al sondajelor din anul 1955, la a cărui întocmire s-a ținut, probabil, cont de planul orașului din 1878, reiese că între biserică și turn pe de o parte și curtea domnească pe de alta, se afla un zid. În planșă se observă clar că zidul era străpuns de o poartă boltită. Avîndu-se în vedere faptul că în anul 1491, cînd este pentru prima dată menționată documentar, curtea exista deja, de la o dată care nu ne-a rămas consemnată și pe care nu o putem stabili, este posibil ca aceasta să fi avut deja, la data construirii bisericii, în anul 1490, zidul ei de incintă. O situație similară s-a constatat și la curtea domnească din Iași. În sprijinul acestei ipoteze pledează și faptul că zidul de pe latura estică și nordică a curții diferă, ca grosime, de cel de pe latura sudică a bisericii.

Se pun unele probleme și în legătură cu datarea zidului de pe latura sudică și sud-vestică a bisericii. Mormintele descoperite în interiorul și în afara acestui zid de incintă, documentează existența unui cimitir care a funcționat aici, înainte de construirea lui. Dacă această porțiune a zidului de incintă este contemporană cu biserica, înseamnă că cimitirul, a cărui limită, după cum o arată mormintele desco-

²⁶ C. Matasă, *op. cit.*, p. 822. Distrugerea zidului de pe această latură este în legătură cu construirea clădirilor din vale și a bisericii Trei Ierarhi.

²⁷ I. Nestor și colaboratori, *op. cit.*, p. 264.

²⁸ C. Matasă, *op. cit.*, p. 823.

²⁹ La această constatare s-a ajuns cu ocazia cercetărilor făcute în anul 1962.

³⁰ Al. Andronic, Eug. Neamtu și M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la curtea domnească din Iași, în Arheologia Moldovei*, V, p. 200 și urm. și fig. 18.

³¹ I. Nestor și colaboratori, *op. cit.*, p. 264.

³² C. Turcu, *op. cit.*, pl. a 2-a.

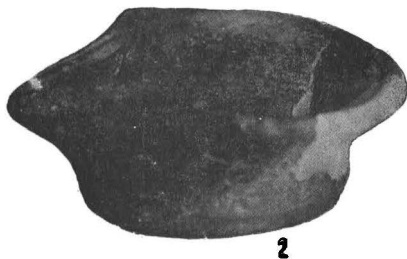
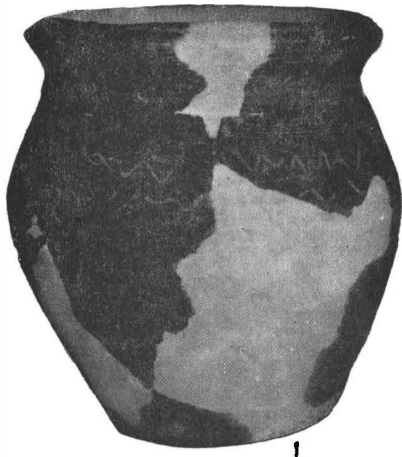

Fig. 3. — Piatra Neamț, curtea domnească. Ceramică din secolul al XIV-lea.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

perite, depășește zidul, este mai vechi decât acesta. În acest caz n-ar fi exclus ca el să fie în legătură cu o biserică mai veche, despre care, deocamdată, nu avem alte indicații. Dacă însă clădirul se leagă de biserica construită de Ștefan cel Mare, în anul 1408, atunci trebuie să admitem că ridicarea acestui zid s-a făcut într-o etapă mai târzie, unele morminte rămânând în afara perimetrului lui.

Ceramica. Cu ocazia cercetărilor au fost descoperite materiale arheologice datând din secolele XIV—XVIII. Cele mai numeroase și mai reprezentative datează însă din epoca lui Ștefan cel Mare și provin de la curtea ridicată aici de acest domn. Dintre aceste materiale ceramica ocupă locul cel mai important. În afară de ceramica de uz comun, din care o parte a fost deja publicată³³, și care, în general, este asemănătoare cu aceea descoperită în alte așezări feudale moldovenești cercetate în ultimele decenii³⁴, a fost descoperită și ceramică ornamentală de interior. Întrucât această ultimă categorie ceramică prezintă, în anumite puncte de vedere, deosebirii în raport cu cea descoperită la alte curți domnești cercetate, considerăm necesar să ne oprim, în cele ce urmează, mai mult asupra acestora.

Și în cazul curții domnești din Piatra Neamț ceramica ornamentală de interior a fost destinată, atât construirii sobelor, cât și plăcării pereților. Lucrată dintr-o pastă consistentă, conținând nisip destul de bine ales, și omogenă, această categorie ceramică este fie uniform arsă la roșu, roșu-gălbui sau mai vinețiu, fie neuniform arsă, în acest caz prezentând în spărtură un miez cenușiu. În majoritate bine modelate, ele păstrează, cel mai adesea, pe spate amprente de degete de la apăsarea lutului în tipar. Grosimea pereților variază între 0,7 cm și 1,5 cm. Întrucât aproape în toate cazurile ele s-au descoperit în stare fragmentară, nu se pot face precizări în legătură cu dimensiunile acestora. Marea majoritate a pieselor descoperite sînt nesmălțuite și numai cîteva fragmente sînt smălțuite în verde sau galben auriu, cu reflexe brune.

Motivele pieselor descoperite sînt geometrice, figurative și vegetale.

Dintre cele decorate cu motive geometrice (fig. 4/6—8 ; 5/3) menționăm o placă fragmentară nesmălțuită, decorată cu rozete realizate prin întretăierea unor arcuri de cerc înscrise, la rîndul lor, într-un cerc (fig. 5/3), precum și două fragmente de plăci smălțuite în verde și galben auriu cu reflexe brune, înfățișînd un motiv în rețea, avînd latura ochiurilor de circa 3 cm (fig. 4/8).

În categoria pieselor cu motive figurative încadrăm fragmentele de plăci și cahle avînd ca motiv leul „rampant” înfățișat realist (fig. 4/2) sau cu coama redată sub forma unor solzi (fig. 4/3). Fragmentele menționate sînt nesmălțuite.

Tot în această categorie includem și piesele înfățișînd cavaleri. Astfel, unele fragmente provin din exemplare decorate cu motivul „Sf. Gheorghe omorînd balaurul” (fig. 4/4—5), iar altele din cahle redînd cavaleri în armură (fig. 4/9 ; 5/2). Pe un fragment cavalerul ține în mînă un buzduhan și are drept fundal un acoperiș de biserică (fig. 5/2). Și aceste piese sînt nesmălțuite.

³³ C. Matasă, *op. cit.*, p. 830, fig. 9 și p. 831 fig. 10. Majoritatea profilelor sînt caracteristice celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea.

³⁴ Trifu Marinovici, *Contribuții la cunoașterea ceramicii din a doua jumătate a secolului al XV-lea de pe teritoriul Sucevei*, în *Materiala*, IV, 1957, p. 361 și urm.; E. Busuioac, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din a doua jumătate a secolului al XV-lea de la Suceava*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 477 și urm.

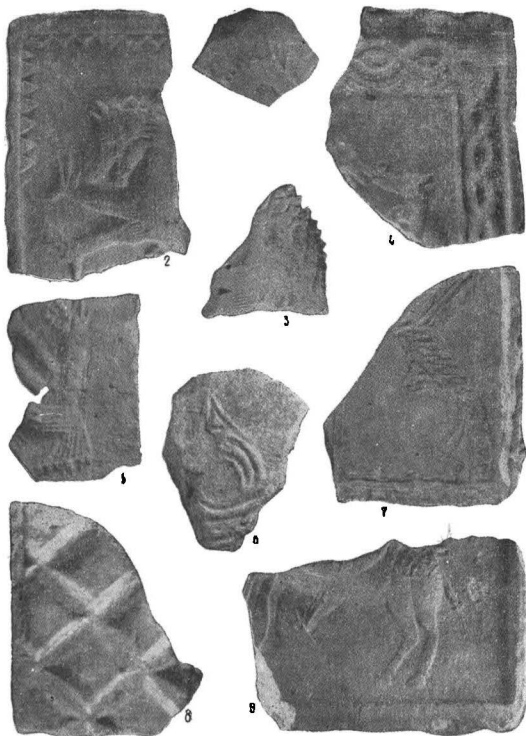

Fig. 4. — Piatra Neamț, curtea domnească. Căhle de sobă și plăci pentru pereți din epoca lui Ștefan cel Mare.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

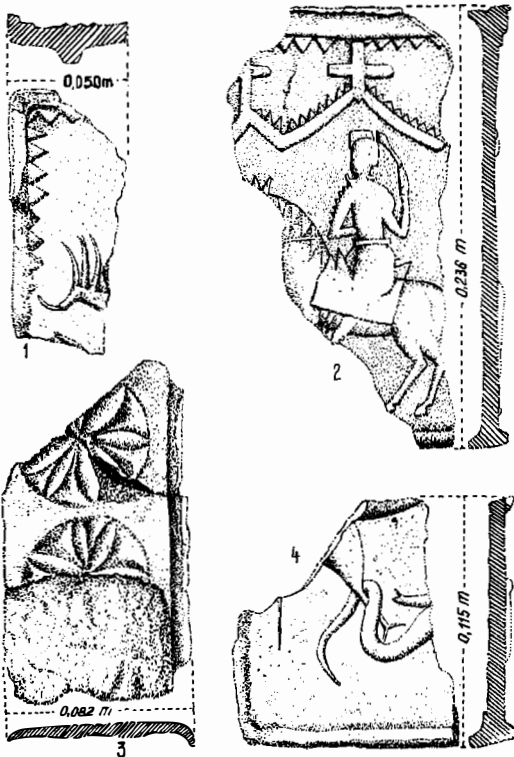

Fig. 5. — Piatra Neamț, curtea domnească. Căhile de sobă și plăci pentru pereți din epoca lui Ștefan cel Mare.

Dintre exemplarele cu motive vegetale menționăm o piesă întreagă, arsă la roșu brun, cu înălțimea de 22,4 cm, lățimea de 17,5 cm, și gardina de 2,5 cm. Pe spate prezintă amprente de degete și urme de arsură. Motivul înfățișează trei vase similare cu flori, dintre care unul mai mare dispus central și două mai mici laterale și mai

Fig. 6. — Piatra Neamț, curtea domnească. Cahlă din secolul al XVI-lea.

jos. Florile ce ies din aceste vase, destul de realist redată, umplu restul suprafeței cahlăi (fig. 6). Și această piesă este nesmălțuită și nu tocmai îngrijit lucrată. O piesă asemănătoare, destinată însă plăcării pereților, fiind prevăzută în acest scop cu un șir de proeminențe dispuse vertical pe spatele piesei, de asemenea, nesmălțuită, a

fost deja publicată³⁵. Aceasta din urmă se deosebește de piesa prezentată de noi prin aceea că, în cazul că desenul redă fidel motivul, lipsesc vasele laterale și că de-a lungul laturilor sale placa prezintă motivul „dinți de fierăstrău”. Acest din urmă motiv este înfățișat și pe alte piese prezentate de noi (fig. 4/2; 5/1—2). Înclinăm să atribuim această piesă, descoperită după, cât se pare numai aici și în cazul curții domnești din Bacău³⁶, secolului al XVI-lea.

Unele dintre piesele prezentate de noi sînt similare altor plăci descoperite în cadrul curților domnești și cetăților din Moldova, cercetate pînă în prezent. Astfel, motivul în rețea își găsește analogii în piesele descoperite la Cetatea de Scaun de la Suceava³⁷. Căhle și plăci cu lei călărători redați în acest fel au fost descoperite de asemenea la Suceava³⁸ și la Iași³⁹.

Plăci înfățișînd scena Sf. Gheorghe omorînd balaurul sau cavaleri, stilizați întocmai ca pe plăcile descoperite la Piatra nu ne sînt deocamdată cunoscute, însă este bine știut faptul că asemenea motive, redat variat, se întîlnesc frecvent atît în țară, cit și peste graniță.

Intensificarea cercetărilor arheologice a dus la descoperirea unor materiale care probează existența unei așezări omenesti pe locul actualului oraș Piatra Neamț, la începutul secolului al XIV-lea. Procesul de transformare a acestei așezări într-un oraș s-a putut încheia cu mult înainte de sfîrșitul acestui secol cînd, în letopisețele rusești Piatra lui Crăciun apare alături de celelalte orașe moldovenești.

În secolul următor orașul s-a putut dezvolta pe o linie ascendentă căpătînd un rol de seamă în sistemul politico-administrativ al Moldovei.

În vremea lui Ștefan cel Mare se constată aici prezența unei curți domnești care, ca și în cazul altor orașe, a putut avea și ea o influență pozitivă în dezvoltarea vieții urbane.

Informațiile documentare în legătură cu curtea domnească sînt foarte sărace. De abia la 20 aprilie 1491 Ștefan cel Mare amintește de curtea din Piatra. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate stabili cu destulă precizie data clădirii acestei curți. Cercetările arheologice au demonstrat însă că este vorba de o construcție durabilă, din piatră legată cu mortar, cu subsoluri boltite și spațioase, înconjurată cu un zid destul de puternic. Foarte probabil că pentru biserica Sf. Ioan, construită în 1408, în imediata apropiere a curții, s-a ridicat un zid separat, mai subțire decît cel al curții, într-o etapă, deocamdată greu de precizat.

³⁵ C. Matasă, op. cit., p. 829, fig. 8.

³⁶ Material aflat în colecțiile Muzeului de istorie din Bacău.

³⁷ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii*, București, 1913, pl. VII.

³⁸ *Ibidem*, p. 79, fig. 76/u și pl. V; I. Nestor și colaboratori, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiala*, V, p. 603, fig. 6/4. O căhlă cu un leu stilizat în acest fel a fost descoperită și pe teritoriul orașului Suceava. Vezi M. Nicorescu, *Noi descoperiri de ceramică ornamentală din secolele XV—XVI la Suceava*, în *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 323 și fig. 5/2 și 6.

³⁹ Al. Andronic, Eug. Neamțu și M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la curtea domnească din Iași*, în *Arheologia Moldovei*, V, 1967, fig. 43/4.

Nu avem nici o descriere a curții domnești din Piatra Neamț. Lipsa acestor descrieri este suplinită în parte de unele materiale arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor. Astfel, se poate dovedi că, întocmai ca și la alte curți domnești, s-au folosit și aici cable și plăci decorative pentru înfrumusețarea interioarelor.

În general ele înfățișează motive cunoscute și la alte curți domnești, dar sînt tratate uneori într-o manieră diferită. Caracteristic este faptul că plăcile decorative și cablurile smălțuite se înfățișează aici destul de sporadic. Aceasta ar putea să arate că curtea de la Piatra a putut fi mai puțin luxoasă ca celea de la Suceava, Hîrlău și Iași.

Mai izolată, ea a stat desigur mai puțin în atenția domnilor moldoveni a căror prezență aici trebuie să fi fost destul de rară, de vreme ce documentele ce ni s-au păstrat nici nu o atestă.

RECHERCHES HISTORIQUES ET ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LA COUR PRINCIERE DE PIATRA NEAMTZ

RÉSUMÉ

L'auteur, se fondant sur des documents et sur des matériaux archéologiques provenant de fouilles systématiques ou occasionnelles, discute quelques problèmes relatifs à l'établissement féodal, devenu ensuite la ville de Piatra Neamtz, et relatifs spécialement à la cour princière.

La première mention écrite concernant cet établissement, connu sous la dénomination de Piatra lui Crăciun, se trouve dans les annales russes de 1387—1392. Le matériel archéologique et surtout la céramique nous permettent de fixer le commencement de cet établissement vers le début du XIVe siècle.

Sous la même dénomination, la ville est mentionnée dans des documents internes de 1431, 1446 et 1453.

La cour princière de Piatra Neamtz est citée dans les documents à partir du 20 avril 1491, lorsque Etienne le Grand emploie la formule „nos cours”. La même formule se retrouve dans l'évangélaire de 1502.

Bâtie à une date qui est restée inconnue et qui ne peut-être précisée, la cour princière possédait des sous-sols formés de pièces voûtées. Les voûtes s'appuyaient sur des murs mloyens en arcades. Sur les ruines ayant été bâtie une école, on n'a pu découvrir que le coin du sud-ouest et partiellement le coin du sud-est et le côté est. À l'état actuel des recherches, quelques problèmes concernant le mur d'enceinte de la cour princière et de l'église sont restés sans solution. Ont été conservés au Nord et Nord-Est de la cour, le vieux mur d'enceinte, et au Sud de l'église une portion du mur, moins épais. Le tracé de ce mur a été découvert également au Nord-Ouest et partiellement à l'Ouest. Des deux côtés du mur ont été découvertes des tombes.

Ils n'est pas exclu que la cour, qui existait à l'époque de la construction de l'église, ait eu son propre mur d'enceinte, celui de l'église étant construit ultérieurement, à une date encore inconnue.

Du matériel archéologique découvert, les pièces les plus représentatives sont des carreaux à poêle et des plaques de mur en terre cuite ornés de motifs qu'on rencontre aussi dans les autres cours princières ou dans les forteresses, mais qui généralement ne sont pas émaillés. Cela laisse supposer que la Cour de Piatra Neamtz a été moins fastueuse que celles de Suceava, de Hîrlău et de Jassy. Plus isolée, elle a été moins appréciée ce qui semble être confirmé par le fait qu'aucun document princier n'a été de cette cour.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Piatra Neamț. Plan du complexe des monuments féodaux (d'après Corina Nicolesco). 1, les ruines découverts de la cour princière; 2, l'église Saint Jean (1498); 3, le tour-clocher (1499); 4, mur d'enceinte; 5, mur d'enceinte avec des remparts.
- Fig. 2. — Piatra Neamț, la cour princière. Céramique datant du XIVe siècle.
- Fig. 3. — Piatra Neamț, la cour princière. Céramique datant du XIVe siècle.
- Fig. 4. — Piatra Neamț, la cour princière. Carreaux à poêle et de murs en terre cuite datant de l'époque d'Etienne le Grand.
- Fig. 5. — Piatra Neamț, la cour princière. Carreaux à poêle et de murs en terre cuite datant de l'époque d'Etienne le Grand.
- Fig. 6. — Piatra Neamț, la cour princière. Carreau de poêle datant du XVIe siècle.

CONTRIBUȚIA PRIMELOR PERIODICE LA CUNOAȘTEREA TRECUTULUI NAȚIONAL : EXEMPLUL „ALBINEI ROMĂNEȘTI“

de VASILE CRISTIAN

Pentru cel care studiază cultura românească din prima jumătate a secolului trecut, reține de la bun început deosebită atenție care se acordă acum cercetării și cunoașterii trecutului național. Faptul nu poate surprinde ; evoluția societății noastre în această perioadă, mai ales după 1821, impunea cu necesitate trecerea istoriografiei în primul plan al preocupărilor spirituale ale vremii. Procesul de formare a națiunilor a fost întotdeauna asociat de o sporire a interesului față de propriul trecut. Pentru români, această tendință era accentuată de situația lor particulară. Separați prin granițe artificiale, nevoiți să trăiască sub dominații străine, ei trebuiau să găsească în trecut argumente pentru demonstrarea legitimității aspirațiilor lor și pentru impunerea acestora în fața Europei ; în același timp, mărimea faptelor strămoșilor putea constitui un puternic element tonifiant în lupta pentru realizarea dezideratelor naționale și sociale. Izvorită dintr-o asemenea necesitate, istoria a devenit în mod logic principalul element al ideologiei pașoptiste. În același sens impulsional, de altfel, și valoroasa tradiție a cronicarilor și, mai ales, a Școlii Ardelene. Continuată de un Damaschin Bojincă sau Aaron Florian, ea va atinge spre mijlocul secolului nivelul pe care i l-au dat un Bălcescu sau Kogălniceanu. Dar preocuparea pentru istorie o întâlnim acum la aproape toți oamenii luminați ai vremii. În condițiile pe care le-am schițat, firește nu erudiția este aceea care primează ; concepută ca o armă de luptă, istoria avea în primul rând menirea să reînvie în fața contemporanilor faptele cele mai mărețe ale trecutului național și să le expună într-o asemenea manieră încât impresia asupra cititorului să fie maximă. Așadar, nu este vorba de o istorie de cabinet ci de o istorie militantă.

În asemenea împrejurări, cercetarea istoriografiei din deceniile anterioare anului 1848 nu se poate, evident, limita la studierea orientărilor și a istoricilor, a lucrărilor și concepțiilor lor. Este necesar să se adauge aici răspîndirea cunoștințelor istorice, ca și modalitățile în care s-a produs. Chestiune firește deosebit de complexă ; răspîndirea și receptarea ideilor și cunoștințelor este domeniul cel mai dificil abordabil istoricului, care, adesea, trebuie să se limiteze la simple ipoteze, neavînd

Memoria Antiquitalis, I, 1969.

la dispoziție decât elemente în mod necesar fragmentare. Chiar astfel stînd lucrurile, aceste elemente nu trebuie neglijate în încercarea de a se reconstitui, pe cît posibil mai fidel, climatul spiritual al unei epoci.

Unul din aceste elemente îl constituie presa. Firește, în folosirea ei se impun anumite precauții, dar ea nu rămîne prin aceasta mai puțin utilă. Exemplul pe care-l oferă primele periodice românești este deosebit de semnificativ, cu atît mai mult cu cît acestea au avut, după cum este bine cunoscut, un adevărat rol de tribună pentru răspîndirea cunoștințelor și ideilor înaintate. Ele constituie, printre altele, un prețios izvor pentru cunoașterea preocupărilor istorice din prima jumătate a secolului trecut. Cercetarea lor din acest punct de vedere, cercetare nerealizată încă, este de natură să aducă importante elemente care, coroborate cu altele, să poată contribui substanțial la conturarea unui tablou al preocupărilor de acum pentru trecutul național, al scopurilor, direcțiilor și rezultatelor lor.

Exemplul *Albinei Românești* ni s-a părut deosebit de sugestiv în această privință. Am ales publicația lui Asachi din mai multe motive. Mai întîi, ea este unul din primele noastre periodice și are o durată îndelungată de apariție (1829—1849). Apoi, caracterul ei miscelaneu, ne-a permis să sesizăm mai lesne locul consacrat istoriei între celelalte preocupări. În sfîrșit, poziția contradictorie a lui Asachi, evoluind de la postura de principal exponent al „luminării” Moldovei la aceea conservatoare, retrogradă, de mai tirziu, prezintă un anumit interes și din punct de vedere al preocupărilor pentru istorie.

Primul număr din *Albina Românească* a apărut la 1 iunie 1829. În intenția înființatorului ei, revista trebuia să fie nu numai o sursă de informații asupra evenimentelor curente, ci și un instrument pentru „îmbunătățirea inimii”², avînd astfel, după cum s-a remarcat, un vădit caracter didactic³. Semnificativă ni se pare aici denumirea de „școală” pe care Asachi o acordă *Curierului Românesc*; este indiscutabil că același caracter îl avea, în concepția sa, și *Albina*. Acest caracter nu putea fi conferit decât de un profil larg al revistei. Faptul apare limpede dacă avem în vedere intențiile lui Asachi. Solicitînd lui Minciaki autorizația pentru scoaterea *Albinei*, el arăta că aceasta ar urma să publice știri politice și „pe deasupra s-ar mai da noțiuni folositoare de istorie, geografică, fizică, literatură, morală, comerț”⁵. Este vorba deci de un program deosebit de larg.

Ceea ce atrage atenția pentru chestiunea care ne interesează este faptul că, după știrile politice — care vor ocupa, de altfel în mod firesc, un loc preponderent în revistă — istoria este plasată pe primul loc între disciplinele enumerate. Constatarea este întărită de înființarea prin care se anunța publicarea *Albinei*. „Iea va cuprinde, se spune aici, politicești și interesante novitale din toate țările lumii, Bule-

¹ Cu două întreruperi totuși (8 ianuarie — 7 decembrie 1830 și 30 iunie 1835 — 3 ianuarie 1837); N. Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, t. I, București, 1913, p. 18. Revista va reapare în 1857—1858, dar avînd o valoare mult redusă de antiunionismul ei.

² Înainte cuvîntare, *Albina Românească* (în continuare A.R.), nr. 1, 1 iunie 1829, p. 2.

³ Iorgu Iordan, *Albina Românească. Note pe marginea primului ei volum*, Iași 1930, p. 7—8 (*Extras din Revista critică*).

⁴ A.R., IV, nr. 102, 29 decembrie 1832, p. 405.

⁵ E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi*. Ediție definitivă, (Buc.) 1927, p. 161.

tine de la teatrul războiului (războiul din 1828—1829 — n.n.), culegeri istorice (subl. ns.), literale, morale, filologice, acele despre folositoare aflări (descoperiri și invenții — n.n.) și mai ales adese se vor împărtași din vrednici scriitori povătuitori despre Economia cîmpului⁶. O anumită rezervă ar putea o impune subtilul ales de Asachi pentru *Albina*, inițial „gazetă politico-administrativă literală”. apoi „gazetă administrativă și politică literală” și în sfîrșit, de la 7 ianuarie 1833 „gazetă politică și literală”. Trebuie să avem însă aici în vedere că pentru cărturarul moldovean denumirea de „literală” are un sens mult mai vast decît cel de mai tîrziu. Semnificativă este în această privință o definiție din unul din primele numere ale revistei. „Productul minții și învățătorei unei nație, spune el aici, se numește Literatură, și părțile ei sînt poezia, filozofia, istoria și retorica”⁷. În acest sens, de altfel, trebuie considerat Asachi, ca și majoritatea celorlalți reprezentanți culturali ai vremii, ca „literat”. După cum s-a observat, epoca nu admitea încă o specializare⁸; spiritul enciclopedist este acela care predomină acum. În cadrul multilateralelor preocupări ale cărturarului, aplecarea spre trecutul național a reprezentat însă o tendință constantă, manifestată prin redactarea unor lucrări de istorie, prin lucrări literare inspirate de fapte trecute, prin inițierea picturii istorice etc.⁹. Faptul că istoriei îi era rezervat un loc de frunte în *Albina* se explică astfel și prin orientarea inițiatorului revistei.

În același sens a contribuit și alegerea colaboratorilor. Unul din cei mai importanți, care, de altfel, l-a suplinat pe Asachi un timp la conducerea *Albinei*¹⁰, a fost G. Săulescu. Or, acesta era profesor de filologie și istorie. În acest din urmă domeniu, el este autorul a mai multor lucrări, dintre care o istorie universală¹¹, și, în același timp, inițiatorul unor noi domenii de cercetare. Merită amintite mai ales cercetările întreprinse la Gherțina, anticul „Caput Bovis”, care au determinat să poată fi considerat primul arheolog român¹². Interesul pentru istorie a fost întreținut și de alți cărturari ca A. Russo, C. Negruzzi, N. Istrati etc. Nu poate fi omis apoi faptul, deosebit de caracteristic, că printre colaboratorii revistei se numără, cu articole de istorie, reproduce uneori din alte publicații, și scriitorii din afara Moldovei, în special din Țara Românească: Gr. Pleșoianu¹³, Heliade Rădulescu¹⁴, N. Bălcescu¹⁵ etc. La

⁶ N. Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.* p. 20.

⁷ *Despre literatură*, A.R., I, nr. 5, 13 iunie 1829, p. 19.

⁸ P. Cornea, în *Istoria literaturii române*, II, București 1968, p. 251.

⁹ Descrierea cadrului întii din istoria Moldovei, Iași 1833; Descrierea cadrului al II-lea din istoria Moldovei, Iași 1833; Descriere istorică a tabloului ce înălțîșează pe Alexandru cel Bun, Iași 1839; Tabloul hronologic de istorie veche și nouă, Iași 1842; Lupta Moldovenilor cu cavalerii crucieri la 1423 și descrierea tabloului Illograliat ce o înălțîșează, Iași 1845. El este, de asemenea, autorul a mai multor nuvele și drame istorice.

¹⁰ A.R., I, nr. 16, 21 iulie 1829, p. 54.

¹¹ *Hronologia și istoria universală prelucrată pe scurți*, Iași 1837. I. 1—II.

¹² N. Gostar, G. Săulescu, primul arheolog român, comunicare prezentată la Sesiunea Jubiliară a Universității „Al. I. Cuza”, din 1960.

¹³ Idee repede despre istoria Românilor scoasă, din cartea numită *Cele dintîiu cunoștințe*, A.R., I, nr. 5, 5 decembrie 1829, p. 220—222; nr. 6, 8 decembrie, p. 225—226.

¹⁴ Repede aruncîtură de ochi asupra limbii și începutului Românilor, A.R., nr. 40, 22 mai 1832, p. 159—160.

¹⁵ Logofătul Miron Coslin, *Istoricul Moldaviei*, A.R., XIX, nr. 1, 2 ianuarie 1847, p. 2—4; nr. 2, 5 ianuarie, p. 5—8.

fel, în coloanele revistelor își găsesc loc traduceri ale unor articole privind istoria românilor; semnificativ este aici exemplul unui articol al lui Thalson, în care se demonstrează latinitatea și continuitatea românilor, tradus imediat după apariția sa din publicația transilvană *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde*¹⁶.

În studierea acestei chestiuni, nu ne putem limita însă doar la considerarea articolelor propriu-zise de istorie. Trebuie să avem în vedere și frecvența utilizare a elementelor și argumentelor istorice în materiale de alt gen, filologice în primul rând, dar și literare, pedagogice, morale, etnografice, politice etc. În sfârșit, nu putem omite nici ținerea la curent a cititorilor cu apariția diferitelor lucrări istorice apărute în acești ani. Analiza mai ales a „foiletoanelor” revistei relevă acest permanent pentru istorie. Dar chiar partea politică, fapt care merită să fie subliniat în legătură cu spiritul istoric de care era pătruns Asachi, era considerată ca având rolul unei cronici. În *Înștiințarea* precedând publicarea revistei se sublinia că „prenumerantul ci-ș va păstra întreg șișrul acestor gazete, va avé în casa lui un hronograf deplin de întimplările în mijlocul cărora însul viază”¹⁷. Sugestiv este, de asemenea, conținutul suplimentelor *Albinei*. Preocupări pentru istorie întâlnim și în *Alăduta Românească* (apărută de la 14 martie 1837 până la 1 septembrie 1838 când a fost suspendată în urma unui articol, considerat tendențios, despre „whist” al lui M. Kogălniceanu)¹⁸; ele sînt însă preponderente în *Arhiva Albinei* apărută neregulat în 1844—1847. Cele șapte numere din 1844 sînt, prin pana lui Săulescu, consacrate în întregime istoriei. Titlul acestui supliment (*Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie*) este, de altfel, elocvent, cuvîntul „arheologie” fiind acum adesea întrebuințat și ca sinonim al aceluia de „istorie”.

Necesitatea preocupărilor pentru trecutul național izvorăște, de altfel, dintr-o clară înțelegere pentru colaboratorii revistei a importanței pe care o aveau acestea în contextul social-politic al vremii. Printr-o formulă pe care o vom întâlni apoi la Aaron Florian, Kogălniceanu, Bălcescu, Asachi definea istoria ca fiind „cea dintîi carte a unei nații”¹⁹. Ea apare mai ales ca și la Cicero, în postura de „magistra vitae”. „De prisos socotesc, citim într-o înștiințare redactată probabil tot de Asachi, a arăta importanța învățăării Istoriei, a aceștii experienții a noroadelor, a aceștii școli practice de moral și de virtute”²⁰. Rolul educativ al Istoriei este pregnant subliniat, în repetate rînduri de către cărturarul moldovean. „Pe fiii noștrii îi aducem înaintea icoanei (tabloului — n.n.) și a statuei vreunui bărbat mare și sufletul nostru se înalță

¹⁶ *Die Wallachen*, 1842, nr. 45, 7 noiembrie, p. 327—329; 46, 14 noiembrie, p. 241—242; 47, 21 noiembrie, p. 344—346. În *Albina* a fost publicat în nr. 91, 15 noiembrie 1842, p. 361—362; 92, 19 noiembrie, p. 365—367; 93, 22 noiembrie, p. 369—371 și 97, 16 decembrie, p. 385—387, sub titlul *Romdnii*.

¹⁷ Nerva Hodoș, Al. Sădi Rudeanu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁸ Hurmuzachi, *Documente privilegiate la Istoria Românilor*, supl. 1, vol. IV, p. 201.

¹⁹ *Rediul moldovenesc în Austria*, A.R., I, nr. 35, 26 sept. 1829, p. 140. Articolul este nesemnat, dar pe baza elementelor cuprinse în text poate fi atribuit sigur lui Asachi.

²⁰ *Bibliografie românească*, A.R., XII, nr. 34, 1 mai 1841, p. 131.

în mîndrie, istorisind faptele și viața a celor mai dinainte de noi²¹, spunea el într-o cuvîntare ținută la Academia Mihăileană și reprodusă ulterior în revistă²². Această strădanie îl apare cu altă mai necesară cu cît și alte popoare procedează la fel²³. Dar rolul educativ al istoriei, deși apare pe primul plan în preocupările revistei, de a căria negure ne străbătute de ochiul istoriei s-au învălit prin mai multe veacuri orizontul Daco-Românilor²⁴, dar și perioadele mai apropiate cînd „demoralizația seau stricarea bunelor năravuri și neștiința” au acoperit „cu un vâl nepătrunzătoriu pînă și istoria nației... încît de la... 1352 (considerată ca dată a întemeierii Moldovei prin descălecă — n.n.) ni sînt ascunsă o mulțime de întîmplări însemnate și vrednice de aducere aminte”²⁵. Acest fapt a făcut ca înființarea Arhivelor Statului în 1832 să fie anunțată cu multă căldură întrucît, se spunea cu acest prilej, „din lipsa unui asemenea așezămînt (multe documente) cu materialurile istoriei patrii s-au înstreinat”²⁶. Aprecierea trebuie pusă în legătură și cu numirea ca director al noii instituții a lui Asachi, numre care, faptul merită subliniat, nu este de fel înțîmplătoare.

Constatînd aceste lacune în documentare, redactorii *Albinei* au totuși convingerea că în mare parte ele se pot acoperi, indicînd și modalitățile în care se poate ajunge la acest scop. Într-un articol cu un titlu puțin semnificativ, de altfel, publicat în primul an de apariție a revistei²⁷, Asachi întocmește un adevărat program de acțiune pentru istorici. El exprima aici ideea că scrierea istoriei patriei nu este cu puțință dacă nu vor fi cercetate numeroasele documente care, prin diverse împrejurări, au ajuns peste hotare. Referitor la cele păstrate în Polonia, de exemplu, el arăta că „în toate aceste uricuri, hrîsoave, să cuprindă o adevărată urzeală a istoriei Moldovei de unde se va revărsa cea mai mare lumină istorică”²⁸. Deosebit de impor-

²¹ *Dorința folosului obșesc. Celui în seansa publică a Academiei la 8 noemvrie 1842*, A.R., XV, nr. 17, 28 februarie 1843, p. 68.
²² *Ibidem*. Vezi și *Literele și slovele*, A.R., XVI, nr. 96, 3 dechemvrie 1844, p. 393—394.
²³ T. Codrescu, *Uricarul*, VIII, p. 201.
²⁴ *Scrisoarea unui sahasru din munții Carpat, asupra simțirilor la începutul anului nou*, A.R., nr. 1, 3 ghenarie 1832, p. 4.
²⁵ *Din Istoria Moldovei*, A.R., I, nr. 8, 23 iunie 1829, p. 32.
²⁶ G. Seulescu, *Privire asupra stărei Politice, Religioase, Literare și Legislative a țării cuprinse în Dacia din învechime pînă azi*, Arhiva Albinei, nr. 5, 1844, p. 20.
²⁷ *Rediul moldovenesc...*, A.R., I, nr. 35, 26 septembrie 1829, p. 140.
²⁸ *Esșl*, IV, nr. 20, 10 martie 1832, p. 77.
²⁹ *Rediul moldovenesc în Austria*, A.R., nr. 35, 26 sept. 1829, p. 140.
³⁰ *Ibidem*.

lant este, de asemenea, să fie cercetate „monumenturile afirmatoare de împlinirea noastră”³¹. Să menționăm apoi faptul că, în același sens, *Albina* se arată preocupată pentru dezvoltarea științelor auxiliare ale istoriei. Întâlnim în paginile ei preocupări pentru numismatică, heraldică, diplomatie, cronologie; un loc deosebit revine mai ales epigrafiei și arheologiei. Faptul apare firesc dacă avem în vedere nouitatea acestei ultime discipline, aflată pe atunci la începuturile sale în țările române; el devine cu atât mai explicabil prin importanța colaborării lui Săulescu la *Albina Românească*. Articolele privind descoperirile efectuate pe teritoriul nostru, dar și în străinătate, sînt numeroase. Uneori sînt publicate chiar reproduceri, cum este cazul cu un articol al lui Asachi intitulat „Arheologie”, articol însoțit de o stampă reprezentînd Columna lui Traian, monede și vase romane³². Frecvent sînt publicate inscripții privind Dacia romană. În această din urmă privință Săulescu sugerează adevărate direcții de cercetare, „De mare folos pentru istoria Daco-Românilor, scria el în 1844, ar fi cînd s-ar tipări o culegere a) de toate inscripțiile și basoreliefurile colonei Traiane din Roma b) de toate inscripțiile aflate și cîte se vor mai afla prin toate provinciile Daciilor Traiană, Aureliană, Constantiniană, pe ori unde se vor fi păstrindu-se în original sau în stampe”³³. *Albina* se arată, de asemenea preocupată, pornind de la importanța vestigiilor materiale pentru istorie, de conservarea lor. Semnificativă este aici o apreciere care se făcea în același timp cu recomandarea ca obiectele descoperite să fie depuse la Cabinetul de Istoria naturală. „Multe obiecte interesante și antice se găsesc pe pămîntul nostru, dar încăpînd în mîini puțin prețuitoare, se împrăștie, se strică și în acest fel chiar că pe întotdeauna se îngroapă, încît adeseori mai bine este a rămînea mistuite în sinul pămîntului decît a fi de zarafi și de argintari toptle”³⁴. Aceeași grijă se manifestă și pentru conservarea diferitelor monumente și, în mod deosebit, pentru Cetatea Neamțului³⁵, acest „Ilion al Moldo-Românilor, dătător de materia cînticilor patriotice” — după cum îl numea Alecu Russo³⁶ —, adesea citată în paginile revistei³⁷.

Străduindu-se să impulsioneze spre noi căi de dezvoltare a cercetării istorice, *Albina Românească* s-a preocupat ea însăși de readucerea la lumină a faptelor din trecutul național. Firește, fiind vorba de simple articole, nu se puteau înfățișa cititorilor decît fie rapide treceri în revistă a unor perioade mai îndelungate, fie unele fapte izolate sau încercări de precizare a anumitor amănunte. De altfel, în general, autorii lor sînt pătruși, deschis sau tacit, de o deosebită modestie. Exemplul cel mai elocvent îl oferă aici Săulescu care, propunîndu-și să prezinte istoria „literaturei și a graiului Daco-Românilor precum și a cultului genului lor” și constatînd dificultatea unei asemenea întreprinderi, a considerat necesar totuși „a așterne măcar eschiza unui mare tablou și a da îndemn bărbaților zeloși, îndămnatici și putincioși

31 *Ibidem*.

32 A.R., *Supliment* la nr. din 17 gheanărie 1837, p. 23.

33 G. Seulescu, *Privire...*, *Arhiva Albinei*, nr. 3, 1844, p. 10, notă.

34 *Cabinetul istorico-natural din Esi*, A.R. XI, nr. 93, 24 noembrie 1840, p. 375.

35 N. Istrati, *Cetățile Neamțu*, A.R., XXI (1849), p. 425—428 (folleton).

36 *Reliefturile unui sahastru*, A.R., XVII, nr. 64, 16 aug. 1845, p. 25R.

37 Vezi, de exemplu, în alara celor două articole citate mai sus, *Din istoria Moldovei*, A.R., nr. 6, 16 iunie 1829, p. 23—24; *Bănuțul lui Ștefan* VV, XVII (1845), p. 397—400 etc.

a dizvăli prin tratații speciale asemenea temă³⁸. Întîlnim astfel și aici aceeași tendință spre impulsivitatea cercetărilor, amintită mai sus.

Concepția care stă la baza articolelor istorice — ca, de altfel, la baza întregii reviste — este, în general, iluministă. Autorii lor sînt convinși de importanța pe care o au în evoluția societății, opiniile, moravurile și, mai ales, educația ; pe de altă parte, se conferă un loc deosebit personalităților. Dar iluminismul lor nu apare într-o formă pură. Întîlnim, mai ales în maniera de a expune, elemente umaniste ; întîlnim, de asemenea, influențe teologice. Nu putem omite, în sfîrșit, nici prezența unor elemente romantice, mai ales în al doilea deceniu de apariție a revistei, fapt explicabil atît prin dezvoltarea generală a istoriografiei române din preajma anului 1848, cît și prin preocupările manifestate încă de la apariția *Albinei*. Tematica lor este ilustrativă.

Două mai ales sînt perioadele spre care se îndreaptă atenția colaboratorilor revistei : perioada daco-romană și, îndeosebi aceea de afirmare a românilor în „veacul de mijloc” în vremea domnitorilor „iroi”. Ambele erau, de altfel, cele mai potrivite pentru scopul pe care-l conferă acum istoriei cărturarii români, inclusiv colaboratorii *Albinei*.

Și în cazul acestora din urmă, interesul pe care-l acordă perioadei daco-romane reprezintă o continuare a tradiției Școlii Ardelene³⁹. Interpretarea rătăcine, de altfel, asemănătoare, mergîndu-se pe linia demonstrării unei latinități pure a românilor. Popor „varvar” dacii au fost complet „stirpiți” de romani, care au colonizat întreaga Dacie⁴⁰. Afirmarea cea mai categorică o găsim într-un articol extras dintr-o lucrare a lui Pleșoianul — ale cărei idei sînt deci acceptate de Săulescu, atunci la conducerea revistei, dar probabil și de Asachi — în care se spune că „mai înainte de o sută cinci ani (e.n. — n.n.) noi românii nu lăcuim aici : patria noastră era Italia, și orașul nostru Roma, de unde ne-au rămas și numele Români sau Romani”⁴¹. Odată stabilită în Dacia, romanii au rămas aici, atrași de frumusețile și de bogățiile ei. Țara a fost civilizată, iar perioada cît a făcut parte din Imperiul roman este o epocă de liniște și prosperitate. Probabil noțiunea de „Dacia” considerată ca un simbol al românismului, este legată tocmai de perioada ei romană ; frecvența folosire a expresiilor „daco-romani” și „daco-români” trebuie înțelese ca avînd sensul de romani care s-au stabilit în Dacia și de urmașii lor în această țară. Atunci cînd Asachi folosea pseudonimul Alvir Dacianul⁴², el trebuia să fi pornit tocmai de la o asemenea înțelegere a lucrurilor.

Latinitatea apare firește strîns legată de problema continuității, care este discutată mai ales de Săulescu. Ipoteza unei complete retrageri a romanilor sub Aurelian este categoric respinsă, ca fiind contrarie bunului simț. Împăratul roman nu a putut retrage decît „o parte din leghioane și din familiile cele mai însemnate”⁴³.

³⁸ G. Seulescu, *Privire...*, *Arhiva Albinei*, nr. 5, 1844, p. 20.

³⁹ Al cărei reprezentanți sînt elogiați în A.R., X, nr. 86, 29 oct. 1839, p. 353 (*Bibliografie Românească*).

⁴⁰ *Despre Calendarul și Hronologie* (probabil de Săulescu), A.R., nr. 63, 1 ianuarie 1830, p. 254 ; G. Seulescu, *Privire...*, *Arhiva Albinei*, nr. 1, 1844, p. 1—2 ; nr. 3, p. 12.

⁴¹ *Idee repede despre Istoria Românilor*, A.R., I (1829), p. 220.

⁴² Identificarea aparținînd lui E. Lovinescu, op. cit., p. 168.

⁴³ G. Seulescu, *Privire...*, *Arhiva Albinei*, nr. 1, 1844, p. 4.

„Înăa aceea n-au fost niciodată retragerea totală a Daco-Românilor. Dovadă este că Românii în Dacia există până astăzi și au păzit naționalitatea și ființa lor politică pentru toate ghintele veacului de mijloc și în timpurile mai nouă petrecind în țeară Tătarii și Turcii până în zilele noastre, precum și-o conservează petrecind în Transilvania și Ungaria astăzi cu Ungurii, Sașii și Slavenii”⁴⁴. Românii nu au părăsit astfel niciodată vechiul teritoriu al Daciei, în timpul năvălirilor retrăgându-se temporar în „părțile muntoase și păduroase” ale acesteia⁴⁵, idee care, ulterior, avea să fie mult dezbătută.

Consecința logică a latinizății și continuității este aceea a drepturilor legitime ale românilor în teritoriul pe care-l stăpînesc din vechime. Fără a o preciza exact, dar referindu-se probabil la românii din Transilvania, Săulescu sublinia că „ar fi o mare nemulțumire și nedreptate, ba chiar asuprire, ca Românii, de către națiile venite în mijlocul lor ca oaspeți să fie socotiți ca ghintă numai tolerată, și oarecum venetică, cînd ființa lucrurilor e cu totul din contra, Românii fiind indigeni (pămînteni) și aceia veniți” cu atât mai mult cu cît aceștia din urmă tocmai și numai în contact cu civilizația romană „s-au onorat, s-au civilizat și au ajuns nație evropiană”⁴⁶. Caracterul militant al istoriei apare astfel aici cît se poate de evident.

Același caracter, dar într-un sens întrucîtva diferit, îl întâlnim și în prezentarea faptelor marilor noștri domnitori, preocupare de căpetenie în partea de istorie a *Albinei Românești*. De altfel, punctul de plecare a acestora a fost determinat tocmai de necesitatea de a le reaminti contemporanilor, cărora puteau să le servească drept lecții de patriotism. „Moldova încă, citim în unul din primele numere ale „Albinei”, n-au fost lipsită de epoe strălucite în carele au stat Prințipi Iroi în războaie, iar în timpuri de pace făcători de bine Patriei și supușilor săi, deci faptele aceloră se cuvine a fi cunoscute și cu seves și mirare păstrate în aducerea aminte și în inimile tuturor compatrioților”⁴⁷. Observăm deci că meritele domnitorilor sînt apreciate nu numai după victoriile lor ci și după ce au realizat pentru țară în vremuri de liniște. Figurile aceloră care sînt mai des evocați în paginile revistei sînt edificatoare în această privință. Evident, preferința este acordată domnitorilor moldoveni; în diferite prilejurii sînt evocate însă și faptele lui Mircea cel Bătrîn, Mihail Viteazul, Matei Basarab etc.

Domnitorul care apare cel mai des este, în mod firesc, Ștefan cel Mare, al cărui cult în Moldova persistase peste veacuri. Există pentru faptele acestuia — chiar dacă ele nu sînt întotdeauna exact relatate — o mare admirație, mai ales întrucît, după cum spunea Asachi „prin arme triumfătoare au mîntuit (patria) de jugul în care căzuseră popoarele învecinate mai puternice decît Moldova”⁴⁸. Printre alte mențiuni, merită interes deosebit aprecierea lui A. Russo privind bătălia de la Baia care „este un lăuceafăr între cununile Iroului nostru, pentru că acolo nu pe varvari au învins, ce o armie vitează, comandată de riga Mateu Corvinus, cel mai faimos a epoei sale”⁴⁹.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 3, p. 11.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 1, p. 4.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 3, p. 12.

⁴⁷ *Din Istoria Moldaviei*, A.R., I, nr. 6, 16 iunie 1829, p. 23.

⁴⁸ *Serbarea școlară*, A.R., XVIII, 10, 3 februarie 1846, p. 37.

⁴⁹ *Reflexiile unui sahastru*, A.R., XVII, nr. 65, 19 aug. 1845, p. 261.

Dintre domnitorii care s-au remarcat pe plan intern, cel mai frecvent apare Vasile Lupu, favorit firesc al lui Asachi în calitatea sa de întemeietor al „Ghimnaziei vasiliene” de la Trei Ierarhi⁵⁰. Cărturarul moldovean, adept convins al importanței educației, nu putea să nu aprecieze la domnitorul din secolul al XVII-lea — a cărui epocă încercase s-o revie în piesa sa „Domnița Ruxandra”, — „urzirea și înzestrarea școalelor naționale, menite a învinge și a împrăștié întunericul neștiinței, a pregiudețelor și a patimilor, ci sînt cli mai cruzi dușmani a fericirii și a existenței poporului moldo-român”⁵¹. Prin acest fapt, mai ales, Vasile Lupu „au strălucit a sa domnie și au agonisit recunoștința urmașilor”⁵². De altfel, sublinierea meritelor domnitorului se încadrează într-o mai largă încercare de a evidenția meritele înaintașilor în domeniul cultural.

În legătură cu acest fapt, o problemă care reține atenția este aceea a atitudinii lui Asachi — ca și a colaboratorilor și, în general, a contemporanilor săi — față de biserică și religie, problemă în care considerarea concepțiilor lor istorice poate să aducă anumite lămuriri. Depunînd eforturi pentru răspîndirea culturii, Asachi acceptă în același timp religia, pe care o subminează însă prin activitatea sa; contradicția este evidentă. O încercare mai veche de explicație o atribuia faptului că Asachi „a trebuit să consimță ca efor al școalelor la creșterea acestor inamice ireductibile, menite să se sfîșie una pe alta”⁵³. Mai recent s-a considerat că popularizînd științele, „Asachi nu-și dădea seama că prin popularizarea lor în cele din urmă va submina religia și cu toată religiozitatea sa el a depus multe străduințe pentru promovarea spiritului științific în învățămînt”⁵⁴. Credem însă că ambele interpretări suferă de o anumită modernizare și că judecă lucrurile într-un mod prea general. Pentru a le lămuri ar fi necesar să urmărim care este în concepția oamenilor de atunci raportul între religie și știință, între religie și rațiune; or, acesta pare să nu le fi apărut ca antagonist. „Pronia cerească, citim într-un număr al *Albinei*, au înzăstrat pe om cu simțire, cu înțelepciune și cu dreaptă judecată”⁵⁵. Dar faptul care se omite mai ales este acela al considerării istorice a religiei și bisericii. Or, în concepția pașoptiștilor, acestea au avut un loc însemnat în istoria românilor fie prin meritele bisericii de păstrătoare multă vreme a culturii⁵⁶, fie prin faptul că fiind diferită de aceea a stăpînitorilor străini, religia a contribuit la conservarea naționalității. Referirea la religie și divinitate este curentă la pașoptiști, Bălcescu însuși nefăcînd excepție.

Reînvierea paginilor de glorie ale trecutului este preocuparea de căpetenie în articolele istorice ale „Albinei”. Aceeași preocupare este înțîlnită, de asemenea, și în

⁵⁰ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 144.

⁵¹ *Serbarea școlară conșvințită lui Vasile Lupu VV, cititorul și înzăstrătorul școalelor naționale*. Vezi și *Serbarea zilei Domnului Vasile VV, A.R.*, II, 1833, sursele sînt la nr. 6, p. 25—26; *Memoria Domnului Vasile VVd.*, A.R., XX (1848), p. 37—38 etc.

⁵² *Iașii*, A.R., XVIII, nr. 9, 31 ianuarie 1846, p. 33.

⁵³ D. Bădărașu, *O suită de ani de naturalism în România, Iași (1830)*, p. 44.

⁵⁴ F. Levit, *Gheorghe Asachi*, Chisinău, 1966, p. 58.

⁵⁵ *Iașii*, XIII, nr. 17, 26 februarie 1842, p. 66.

⁵⁶ „Și Moldo-Români sînt dători beserecășilor săi, și mai ales mitropolitului Dosofteu cu reînvierea literaturii naționale care în multe epoke avu a se lupta cu grele împrejuiări”. *Bibliografie Românească*, A.R., XVI, 24, 23 martie 1844, p. 86.

unele materiale cu caracter literar⁵⁷, într-un moment cînd trecutul constituia pentru scriitori o deosebit de fecundă sursă de inspirație⁵⁸. În același timp însă nu sînt omise nici acele perioade mai întunecate din istoria patriei. O asemenea epocă o constituie domniile fanariote, considerate ca o ruptură în evoluția firească a istoriei românilor. Pornind de aici, dar și de la rolul deosebit acordat personalităților, restaurarea domniilor pămîntene în 1822 este salutăată ca un adevărat început al „epohii întuirii noastre și a întoarcerii în slava strămoșească”⁵⁹. Pe această linie, Mihail Sturza chiar este considerat ca un continuator al tradiției marilor domnitori ai trecutului. Considerare evident contrară realității, dar care nu trebuie să surprindă dacă avem în vedere activitatea acestuia pentru dezvoltarea învățămîntului pînă în 1834, înființarea Academiei Mihăilene (elogiile aduse în revistă lui Vasile Lupu trebuie raportate și la aceste fapte), dar mai ales poziția oficială a lui Asachi, care, depășit de evoluția generală, va ajunge să blameze mișcarea revoluționară din Moldova la 1848, iar mai tîrziu să se pronunțe împotriva unirii, deși prin activitatea sa anterioară, inclusiv prin impulsionearea cercetărilor istorice în *Albina Românească*, contribuise la prepararea lor.

De altfel, vorbind despre contribuția *Albinei Românești* la cunoașterea istoriei naționale, nu putem să nu subliniem și limitele la care s-au oprit Asachi și colaboratorii săi. Istoria prezentată aici este aproape în întregime politică și culturală; alte domenii sînt abordate doar incidental. Apoi, în afara unor interpretări incorecte, sînt destul de numeroase inexactitățile faptice. În dorința de a se sublinia că românii au cuprins întreaga Dacie, sînt căutate așezări ale acestora în toată Moldova; în mod deosebit se acordă credit celui „Municipium Iassiorum”⁶⁰. Chiar pentru perioadele ulterioare înfîlînim greșeli, surprinzătoare uneori. Astfel, bătălia de la Războieni este plasată la 1390, fiind atribuită lui Ștefan Mușat⁶¹. Să observăm însă că, în parte, aceste limite erau impuse de stadiul de atunci al istoriografiei ca și al societății moldovene în general. Ceea ce merită să fie subliniat în mod deosebit este permanența strădanie de a reînvia trecutul, de a insufla prin acea contemporanilor credința într-un viitor pe măsura acestui trecut. Nu trebuie, de asemenea, omisă preocuparea de a da impulsuri cercetării istorice ca și aceea de a face cunoscute cititorilor realitățile generale ale istoriografiei române. Rubricile de bibliografie dovedesc că aproape toate lucrările importante de istorie, apărute acum, și-au găsit un entuziast popularizator în *Albina Românească*. Anunțarea acestora este ades însoțită de prezențări elogioase ca și de deosebit de prețioase considerații istorice. Firește, contribuția *Albinei* nu a fost, și nici nu putea fi în permanență aceeași; spre 1848 preocupările sale istorice sînt mai sărăcicioase și mai puțin entuziaste. Faptul se explică prin ămîntita evoluție a lui Asachi, dar și prin apariția unor periodice specializate ca *Arhiva Românească* a lui Kogălniceanu sau *Magazin istoric pentru Dacia*⁶² al lui Bălcescu și Treboniu Laurian, ca și a lucrărilor acestora.

⁵⁷ Printre autorii cărora îl înfîlînim, în afară de G. Asachi, pe C. Stamati, C. Negruzzi, A. Russo, D. Gusti etc.

⁵⁸ P. Cornea, în *Istoria Literaturii române*, vol. II, p. 251—252.

⁵⁹ *Idee repede de Istoria Românilor*. A.R., I (1829), p. 226.

⁶⁰ G. Seulescul, *Privire...*, *Arhiva Albinei*, nr. 3, 1844, p. 1—2, etc.

⁶¹ *Din Istoria Moldaviei*, I, nr. 6, 16 iunie 1829, p. 23—24.

⁶² Semnalat cu multă căldură în A.R., XVIII, 14 martie 1846, p. 84.

Mai ales pînă atunci, putem considera totuși că *Albina Românească* a avut o reală și utilă contribuție la cunoașterea trecutului, la stimularea interesului pentru acesta ca și la răspîndirea cunoștințelor istorice. Este adevărat, în această din urmă privință se impune o anumită prudență. Tiraajul *Albinei* era relativ redus; în primul an de apariție ea avea 204 „prenumeranți”, majoritatea aparținînd boierimii, la care se adaugă numerele păstrate la redacție⁶³, vîndute probabil ulterior. Așadar, circulația ei nu putea fi prea mare, desfășurîndu-se în sfera păturilor mai înstărite, cu alți mai mult cu cît prețul unui abonament, patru galbeni anual, era relativ ridicat. Putem considera totuși, că într-un mediu în care stimularea interesului pentru trecut era propice, articolele de istorie au avut ecou. După cum rezultă dintr-o revenire a redacției *Albinei*, primul articol istoric chiar publicat de aceasta a suscitât discuții în rîndul cititorilor⁶⁴. Este interesant, de asemenea, faptul că atunci cînd se pregătea să-și scrie cunoscuta sa *Istorie*, Kogălniceanu ruga să i se trimită unele articole referitoare la trecut apărute în *Albina Românească*⁶⁵. Să notăm în sfîrșit, că unele din articolele istorice ale acesteia au fost reluate de publicații periodice apărînd în Țara Românească sau Transilvania⁶⁶.

Făcînd în 1855 o caracterizare a activității *Albinei* și *Curierul Românesc*, Kogălniceanu reliefa în mod pregnant meritele acestor prime publicații periodice. „Amvon mai înalt decît toate amvoanele, auditoriul lor este pretutindeni și glasul lor străbătea în palaturile bogaților și în căsuțele răzășești și a posesorilor... Clase întregi fură prin ele deșteptate, luminate și chemate la viață publică. Și așa putem zice că *Curierul* și *Albina* au răspîndit în starea de mijloc mai ales, mai multe idei, mai multe nobile credințe, mai multă învățătură decît însăși școalele naționale”. Putem considera că în această privință un însemnat rol a revenit, în cazul de față pentru *Albina Românească*, și preocupărilor de istoria patriei, asupra cărora ne-am oprit aici, chiar dacă prezentarea noastră nu a putut reține decît acele elemente pe care le-am considerat mai importante și definitorii pentru mobilurile și modul în care revista lui Asachi a abordat trecutul național⁶⁷.

LES PREMIERS PÉRIODIQUES ROUMAINS ET LE PASSÉ NATIONAL L'EXEMPLE DE L'ABEILLE ROUMAINE*

RÉSUMÉ

La préoccupation pour le passé national c'est un fait caractéristique pour l'idéologie roumaine de la première moitié du siècle passé. Parmi les moyens employés pour la diffusion des connaissances historiques, la presse a eu un rôle bien important.

⁶³ A.R., I, nr. 1, 1 iunie 1829, p. 4.

⁶⁴ *Din Istoria Patriei*, nr. 8, 23 iunie 1829, p. 32. Același sens îl au, probabil, și alte reveniri cu precizări asupra unor articole mai înfriziu.

⁶⁵ M. Kogălniceanu, *Scrisori 1834—1849*, ed. P. Haneș, Buc. 1913, p. 31; 170.

⁶⁶ *Istoria Literaturii române*, II, p. 243.

⁶⁷ Nu putem încheia fără a mulțumi încă o dată Serviciului Bibliografic al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, tov. Opreșan în primul rînd, pentru utilul și amabilul sprijin acordat în cercetarea temei expuse aici.

L'exemple de l'„Abeille roumaine" (1829—1849) est significatif à cet égard. On trouve dans ses pages des nombreux articles, ou des références concernant l'histoire nationale. Parmi les thèmes fréquemment employés on doit mentionner la période daco-romaine, avec ses conséquences pour la latinité et la continuité du peuple roumain, et celle des grands princes du Moyen Âge. Il faut souligner aussi que les collaborateurs de la revue, Asachi et Saulesco en premier lieu, ont essayé de donner des nouvelles impulsions à la recherche historique. Quoique ne se situant pas toujours à un niveau très élevé, la production historique de l'„Abeille" a contribué à la diffusion des connaissances sur le passé national, spécialement dans la classe moyenne.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA STĂRII DE SPIRIT A POPULAȚIEI JUDEȚULUI NEAMȚ ÎN TIMPUL CELUI DE-AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL

de IONEL MARIN

Dictatura militaro-fascistă antonesciană instaurată la 0 septembrie 1940 a fost o formă de guvernământ teroristă, reprezentând interesele antipopulare a cercurilor cele mai reacționar-fasciste sau profasciste din România.

Coordonatele pe care și le-a stabilit această formă de guvernământ au fost concretizate în lichidarea oricăror drepturi și libertăți democratice, prin folosirea metodelor teroriste de guvernare, prin răspindirea ideologiei fasciste și subordonarea țării intereselor Germaniei, cît și prin împingerea ei în războiul hitlerist împotriva Uniunii Sovietice.

Bogățiile materiale și în special petrolul, au constituit întotdeauna o tentație puternică pentru diferitele puteri străine și mai ales pentru militaristii germani, care în vederea realizării politicii lor războinice, aveau nevoie de resursele economiei românești, cît și de poziția strategică a României.

Despre perioada premergătoare instaurării dictaturii militaro-fasciste în țara noastră, se pot aduce în discuție nenumărate aspecte, dar ne propunem în prezentul material să ne referim numai la unele din acestea, permițându-ne doar o scurtă privire asupra cîtorva consecințe ale măsurilor inițiate de guvernul de dictatură fascistă, în fruntea căruia s-a aflat generalul și mai tirziu mareșalul Antonescu — omul cel mai de încredere al hitleriștilor — care și-a asumat prerogativele cele mai importante ale conducerii statului, instaurînd un regim ce a întunecat pentru o vreme istoria patriei noastre. Referindu-se la această perioadă a istoriei patriei, tovarășul Ceaușescu arăta cu prilejul celei de-a 45-a aniversări a partidului că, „perioada dictaturii militaro-fasciste și a războiului dus alături de Germania hitleristă, constituie cea mai neagră pagină din istoria modernă a României. Dictatura militaro-fascistă executînd ordinele Germaniei, a dus o politică de exploatare prădălnică a resurselor naturale, a bogățiilor țării, a pus industria, agricultura și transportul în slujba războiului, economia românească a fost ruinată, bogățiile țării au fost secătuite, ceea ce a făcut ca — la sfîrșitul războiului — producția industrială să reprezinte circa 50% față de

cea dinainte de război. Numai pagubele cauzate de Germania — României —, prin neplata de impozite și taxe etc., se ridicau la peste 440 milioane dolari la cursul din 19381.

Pentru a-și asigura îndeplinirea obiectivelor propuse guvernul de dictatură fascistă, pe lângă măsurile stabilite în interior privind întărirea pozițiilor sale legate de forța armată — pentru o mai bună stabilitate a regimului a permis — imediat după instaurarea sa, pătrunderea în țară a primelor unități militare germane.

În toamna anului 1940, au început să se strecoare în țară primele unități militare germane — printre care divizia 13 moto și 16 blindate2. La numai câteva luni mai târziu, România primea încă zece divizii germane care — ca și primele sosite în toamnă, au fost dislocate tot în regiuni de importanță majoră pentru interesele militare ale Germaniei. Cantonarea masivă a militarilor germani în România, a însemnat de fapt ocuparea acesteia — deși de drept, conform acordurilor intervenite între guvernul fascist și guvernul hitlerist, România se conducea tot după legi proprii.

Acordul germano-român semnat în octombrie 1940 conținea noi angajamente pe care statul român și le lua față de Germania pentru perioada următoare. Acordul marca totodată adâncirea și mai mult a înfeudării țării față de interesele Germaniei.

Din momentul pătrunderii primelor unități și până la izgonirea lor de pe teritoriul țării, trupele germane s-au comportat așa cum o să constatăm mai jos, ca niște trupe de ocupație, acționând peste tot pe unde au trecut, în această manieră.

Pentru întreținerea acestor trupe, au fost cheltuite în această perioadă, peste 67 miliarde lei — valuta anului 19393. Cheltuielile au fost însă mult mai mari. Dacă avem în vedere faptul că încălcarea oricăror prevederi ale acordurilor româno-germane erau făcute fără nici o rezervă și că militarii germani acționau după cum le dicta bunul plac, jefuind populația civilă, întreprinderile, instituțiile etc., atunci ne putem forma o imagine și mai clară despre comportarea la noi în țară a trupelor germane.

Deși era prevăzut că ostașii germani nu pot trimite acasă sau să ia cu ei decît un singur pachet cu alimente, această stipulație a acordurilor nu a fost nicio dată respectată — mari cantități de alimente scurgîndu-se pe această cale în Germania fascistă.

La acestea se adaugă și numeroasele stricăciuni ale obiectivelor și construcțiilor folosite de unitățile hitleriste, care au dus la sporirea pagubelor generale cauzate de armatele germane staționate pe teritoriul țării noastre.

În aceste condiții, partidul a trebuit să facă față unor situații deosebite. El s-a aflat în fruntea maselor populare, explicînd necesitatea unirii tuturor forțelor

1 N. Ceaușescu, *Partidul Comunist Român continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Ed. Politică, București, 1966, p. 48.

2 *Istoria mișcării muncitorești și democratice din România și a Partidului Comunist Român*, Culegere de lecții, lucrare apărută sub îngrrijirea Academiei de Științe Social-Politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., București, 1968, p. 88.

3 *Ibidem*, p. 95.

pentru ieșirea României din război, pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste. Întreaga țară a fost cuprinsă de o profundă indignare față de politica de aservire totală a României la interesele războinice ale Germaniei.

Numeroase documente atestă că și în județul Neamț starea de nemulțumire și revoltă a populației a fost în continuă creștere în toată perioada războiului.

Organele de represiune ale statului — care aveau sarcina să asigure siguranța acestuia, să înăbușe orice manifestare potrivnică politicii antonesciene, au întocmit numeroase rapoarte foarte concludente, din care se desprinde revolta ce clocește în rîndul maselor populare față de înrobirea economică și politică a României, față de politica războinică a dictaturii militare-fasciste.

În cele ce urmează, cu ajutorul mărturiilor consemnate în documentele vremii, cit și pe baza unor relatări ale martorilor oculari, vom căuta să evidențiem câteva aspecte mai semnificative ale stării de revoltă a maselor de oameni ai muncii din județul nostru, cit și acțiunile acestora pentru sprijinirea programului partidului comunist de răsturnare a dictaturii antonesciene.

România nu intrase încă în război și — în rapoartele Siguranței — începuse să se vorbească foarte frecvent despre activitatea comuniștilor locali. Într-un raport strict confidențial al prefectului județului Neamț către organele superioare după ce se arăta că la sate situația se menține foarte grea, ca urmare a rechizițiilor de cai, existînd pericolul ca în toamnă ogoarele să nu se mai poată lucra, se fac referiri la activitatea grupurilor comuniste din orașul Piatra Neamț. „... În ce privește teritoriul urban, Jandarmeria și poliția urmăresc îndeaproape activitatea membrilor nucleului comunist, identificat la Piatra Neamț cu ramificații în Buhuși și Tîrgu Neamț. În rîndurile comuniștilor din Piatra a circulat recent un manifest prin care se aduceau grave atacuri noului decret-lege la rechiziții, spunîndu-se în mod deschos că s-a legiferat jaful în dreptul muncitorilor”⁴.

În timp ce marea majoritate a bărbaților se aflau pe cîmpul de luptă, autoritățile locale, trupele străine staționate în diferite localități rurale, se dădeau la abuzuri din cele mai grave. Sătencele din Buhalnița, adresîndu-se cu o petiție prefectului, subliniau: „... Vă rugăm dar, d-le prefect, din tot sufletul nostru istovit de mizerie și în numele celor plecați la datoric, să binevoiți a lua măsurile ce le aveți ca lucrurile să ia o legală cale și să se înceteze prigoana din partea autorităților, să nu mai fim oropsiți ca niște copii netrebniți cum sîntem calificați... Toate drepturile legale ne sînt pe deplin întunecate din partea autorităților comunale, care favorizează pe cei avuți, iar nouă — celor necăjiți — ni se dă ce le trece printre degete, dar acestea cu bruscări, injurii și mizerii”⁵.

Concomitent cu aceasta, o serie de măsuri au fost luate și împotriva minorităților naționale — ordinul dat de prefectul județului Neamț în această direcție dispunînd: „Chiar astăzi (4 iulie 1941) se vor lua măsuri de revizuirea listelor de lucrători din fabricile de hirtie și mucava, Bistrița, Buhuși și din toate fabricile de pe raza județului și îndepărtați din fabrici, evreii, ungurii, rușii și toți indezirabilii,

⁴ Arhivele statului Iltala Județeană Neamț. Fondul Prefecturii Județului Neamț, Dosar nr. 1/1940, vol. I.

⁵ Ibidem, dosar nr. 124/1941, inventariat la nr. 295.

chiar dacă au ordin de mobilizare. Se vor lua măsuri de păzirea fabricilor cu gărzii militare puternice⁶.

Deși documentele de care ne-am folosit prezintă o situație existentă la începutul războiului sau la puțin timp după începerea lui, noi avem posibilitatea să constatăm măsurile de siguranță cît și asprimea lor — care exprimau, de altfel, teama de încordare a stărlî de spirit și revoltă a populației față de regimul fascist și politica acestuia.

Desprindem în același timp că în rîndul maselor largi ale poporului, al unui număr din ce în ce mai mare de cercuri politice, se dezvoltă o puternică stare de spirit antifascistă, dorința arzătoare de a răsturna dictatura militară și dominația Germaniei hitleriste.

Cu scopul de a exercita o influență corespunzătoare în rîndul populației, pentru ca aceasta să susțină războiul în care România fusese trîită, ziarul local „Cealăul” a dus timp de trei ani (1942—1944) cît a apărut, o campanie susținută, căutînd elementele necesare prin care să explice motivele și justetea războiului; cu toate acestea multe din materialele publicate ne indică impasul politic și economic în care intrase țara în această perioadă, impas ce se agrava în permanență.

Situația economică și alimentară populației era foarte dificilă, reprezentanții autorităților făcînd eforturi disperate pentru a liniști populația care ajunsese ca urmare a lipsei de alimente și îmbrăcăminte, într-o situație deplorabilă.

Publicația amintită mai sus însera în coloanele sale din 22 noiembrie 1942 sub titlul „O ducem încă bine”, discuțiile subprefectului Matei cu cetățenii din zona muntoasă a județului — „să admitem că într-adevăr porumbul ce se procură este insuficient și-o ducem greu, lucru pe care de altfel îl cunosc și eu prea bine. Este greu de trăit. Ne lipsesc și alte lucruri, nu numai porumbul — și facem eforturi mari pentru aprovizionare, totuși dacă am sta și ne-am gîndi puțin, am vedea că noi aceștia de acasă — n-o ducem tocmai greu, ba poate chiar bineșor”⁷.

Dacă avem în vedere că această afirmație, acest crîd adevăr — se pronunța în mod oficial în 1942 la numai un an de la intrarea României în război, cînd situația economică a țării nu cunoscuse încă un puternic declin, fenomen ce se va întîmpla mai tîrziu, spre sfîrșitul războiului, atunci ne putem imagina situația generală a economiei țării.

Pentru a face față greutăților tot mai mari în respectarea angajamentelor ce și le luase România în războiul pe care îl ducea alături de Germania, se foloseau numeroase forme în vederea obligării populației să contribuie într-o tot mai mare măsură la acest război. Din aceste apeluri ce apăreau foarte frecvent în presa vremii, distingem cu claritate și mobilul războiului, precum și interesele ce își propunea să le apere.

Aceeași publicație în numărul său din 25 octombrie 1942 însera „Apelul” semnat de soția dictătorului în care se preciza: „soldații noștri luptă pentru a ne apăra pămîntul patriei, a ne ridica onoarea, pentru a ne asigura dreptul de a ne păstra biserica, familia și proprietatea”. Numai datorită lui, bogatul are siguranța averii lui,

⁶ Ibidem, dosar nr. 146/1941, inventariat la nr. 149, fila 37.

⁷ Cealăul, anul 1, nr. 5, p. 2, oct. 1942.

cărturarul are liniștea gîndului, muncitorul poate să-și aducă rodul brațelor lui pentru îngrijirea casei⁸.

Pe măsură ce România continua să participe la război alături de Germania, încălcîndu-se prevederile acordurilor încheiate anterior, starea deosebit de grea a populației devenea tot mai evidentă, lipsa articolelor alimentare, a mijloacelor de lucru pentru efectuarea lucrărilor agricole, starea de tensiune permanentă, erau fenomene care se agravau continuu. Căutînd să demonstreze preocuparea pentru rezolvarea acestor probleme — organele administrației de stat făceau o mare publicitate atunci cînd se împărțeau anumite articole și obiecte pentru populația nevoiașă.

Din datele pe care le vom reproduce dintr-un document al prefecturii, ne putem da seama fără nici un fel de greutate cît de „substanțiale” erau ajutoarele oferite orfanilor, invalizilor și văduvelor de război.

În procesul verbal al ședinței consiliului de colaborare al prefecturii din 7 octombrie 1943 se arată că „s-au distribuit unelte după cum urmează : 150 pluguri, 150 coase și 300 sape, s-au dat 900 de opinci la orfani... s-au mai distribuit 1.970 kg. grîu la 16 văduve și 31 invalizi și 2.150 kg. porumb la 25 văduve și 8 invalizi”⁹. Aceiași publicitate era făcîndă și pentru ajutoarele ce se dădeau copiilor. „Primăria orașului nostru a distribuit elevilor săraci de la școlile nr. 1, 2 și 3 la băieți și fete din localitate precum și de la școlile anexe un număr de 920 perechi bocanci al căror cost a fost acoperit prin colecta primăriei. Bocancii au fost confecționați în foarte bune condițiuni cu talpă de lemn (sublinierea ns.)... La distribuirea bocancilor domnul primar căpitan re. a dat înțîietate orfanilor și fiilor de invalizi”¹⁰.

La fel de critică era și situația populației urbane pentru care problema aprovizionării devenea tot mai presantă. În orașul Piatra Neamț, măsurile restrictive pentru distribuirea alimentelor de primă necesitate erau la ordinea zilei.

Măsurii bune de a se distribui zahărul și untdelemnul trebuia să-i corespundă și organizarea rațională a împărțirii în chip omenos, să nu fie aglomerație, îmbulzeală, gălăgie, vorbe, oamenii stînd cite 10—12 ore, etc.¹¹.

Împasul economic în care România intrase spre sfîrșitul războiului antisovietic, este atestat în mod pregnant de măsurile preconizate de a obliga populația civilă prin ordine sau decrete să cedeze bunuri materiale pentru armata română ce se afla pe front. Dacă statul nu mai era în stare să asigure nici măcar strictul necesar echipamentului pentru ostași, elaborînd în acest sens un decret-lege pentru rechiziții și depunerea gratuită a rufăriei de corp, aceasta constituie un indiciu foarte semnificativ al declinului total a economiei românești, a falimentului politicii dictaturii militar-fasciste. În decretul amintit se făcea precizarea că „Pentru completarea rufăriei necesară ostașilor țării și premilitarilor, toți locuitorii majori și întreprinderile textile sînt obligați a contribui în natură prin predarea gratuită de efecte în conformitate cu dispozițiile acestei legi”¹².

⁸ Ceahîdul, anul I, nr. 1, p. 2, oct. 1942.

⁹ Ceahîdul, anul II, nr. 50, p. 3, 17 oct. 1943.

¹⁰ Ceahîdul, anul II, nr. 14, p. 4, Ian. 1943.

¹¹ Ceahîdul, anul II, nr. 14, p. 3, col. 1 și 2.

¹² Universul, din 5 aug. 1944. Material decupat din ziarul menționat conținînd „Decret-Lege pentru aprovizionarea armatei noastre cu mijloace de îmbrăcăminte”.
<http://www.muzeu-neamt.ro/Articole/1944/1944-08-05-01>

Cetățenii erau obligați în raport de veniturile minime (50.000 lei lunar) să predea „cite o cămașă, una pereche indispensabile lungi sau scurți și o pereche ciorapi de lână sau bumbac”¹³.

Ziarul *Universul* reproduce în numărul său care conținea apelul semnat de generalul Pantazi, ministru de război din perioada aceea, o fotografie înfățișând o frînghie de care erau atârnată și câteva obiecte de rufărie intimă pentru care ziarul publica apelul „Ostașul care ne apără hotarele trebuie să fie bine echipat. Dați-i rufăria”¹⁴. Dar este cunoscut că populația n-a sprijinit în nici un fel această acțiune, că legea privind rufăria a rămas fără efecte reale.

Vrînd să demonstreze însă că populația se conformă dispozițiilor decretului-lege, același ziar din 23 august 1944 reproducea o fotografie înfățișând o femeie cu un pachet de rufe în brațe exclamînd „Iată darul meu!”¹⁵, la care ziarul adăuga, „Nu uitați că oricît de mari sînt eforturile noastre pentru purtarea războiului nu pot fi în nici-un caz comparate cu jertfa luptătorilor de pe front. Dăruiri de aceea din timp rufăria cerută de lege pentru armată dovedind și astfel strînsa solidaritate a celor de acasă cu ostași apărători ai pămîntului românesc”¹⁶.

Referindu-se la aceeași stare de mizerie, în care ajunsese populația țării, colonelul în rezervă Nistor Teodorescu, în anul 1944 comandant al unei unități de grăniceri, notează în memoriile sale de război: „Fiind o regiune de munte (zona Farcașa, Borca, Mălini, Capul Cîmpului) puțin fertilă, ocupația lor de bază (a țăranilor — n.n.) era tăiatul pădurilor. Dar munca la pădure, o dată cu apropierea frontului, încetase. Puținele alimente agonisite în toamnă, printre care pe prim plan se aflau porumbul și cartofii, erau pe terminate. Intram în casele acestor locuitori și mi se umplea inima de jale. Copii, femei și bătrîni nu aveau pe masă nici măcar obișnuita mămăligă. În urma repetatelor rechiziții forțate, locuitorilor li s-au luat și ultimul cal și ultima căruță”¹⁷.

Parcă în ciuda tuturor acestor stări de lucruri, parcă în ciuda tuturor nedreptăților sociale, a regimului de muncă înuman impus lucrătorilor din fabrici, a exploatarei la maximum a acestora, propaganda antonesciană nu se sîla să menționeze grija deosebită pe care o manifestă pentru crearea unor condiții optime, pentru culturalizarea maselor, pentru petrecerea timpului de odihnă în mod plăcut. Din relatarea aceleiași publicații ne putem da seama despre adevărata preocupare a guvernului în această direcție.

Autoritățile militare ce se instalaseră în întreprinderi, organizau așa-zisele acțiuni cultural-distractive la care muncitorii în grupuri, sub comanda unui ofițer se deplasau în diferite localități situate în apropierea întreprinderii în care lucrau. Întreaga acțiune se desfășura după un program bine stabilit, din care nu lipseau acele apeluri adresate de armată pentru mărirea producției, pentru sprijinirea deplină a politicii antonesciene.

Referindu-se la o astfel de manifestare, ziarul *Ceahlăul* — apreciind-o ca pe un mare eveniment în viața culturală a județului, făcea următoarea precizare în numărul

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Nistor Teodorescu, *La Mălini în august 1944*, Editura militară, 1988, p. 15.

său din 15 august 1943: „Excursia s-a făcut după un program bine alcătuit și sub directă conducere a comandantului militar, care este în permanență în mijlocul muncitorilor... Sintem informați că dl. maior Brătescu are în proiect cu muncitorii și alte frumoase excursii”¹⁸.

Chiar și alte activități cu același caracter nu puteau atenua suferințele poporul nostru, care a trebuit să suporte consecințele nefaste ale războiului. Oameni de cele mai diverse preocupări își manifestau prin diferite forme revolta față de război, față de perspectivele sumbre ce se deschideau țării noastre în condițiile continuării lui.

Evenimentele ce se desfășurau cu repeziune, indicau tot mai mult schimbarea raportului de forțe pe frontul antisovietic, aceștia făcând ca în rîndurile cercurilor conducătoare să se manifeste tot mai mult teama de inevitabilitatea înfrîngerii; de aceea propaganda antonesciană a început să categorisească pe cei ce difuzau știrile privind înfrîngerea Germaniei în acest război, ca trădători, cerînd să fie judecați și pedepsiți de curțile marțiale. Presa a început tot mai frecvent să adreseze apeluri către populație, pentru a-și păstra calmul și liniștea și a nu apleca urechea (așa spunea ei) la unele zvonuri. În editorialul ziarului *Ceahlăul* din 24 octombrie 1943 sub titlul „Cascada zvonurilor” se menționa: „... Lipsiți de orice sentiment de răspundere și dragoste de țară, acești eterni ciocli ai societății care cer totul, dar nu vor consimți să dea nimic pentru viitorul neamului, predică zilnic cele de mai necrezut zvonuri, vestind întimplări care n-au să se producă niciodată, uitînd cu bună știință răul pe care-l fac patriei lor angajată într-unul dintre cele mai hotărîtoare momente din cîte a cunoscut omenirea... cînd momentul cere tuturor fiilor săi răbdare și disciplină națională, — lași, fricoși, vîntură pretutindeni duhul nefast al înfrîngerii”¹⁹. Articolul conchide „Nația întreagă îi declară trădători pe acești dușmani ai săi, pentru că nici o pedeapsă nu este de ajuns față de răul pe care-l produc zilnic”²⁰.

În aceeași măsură, ziarul *Curentul* crede că „războiul va fi un bilanț groaznic al imbecilității”²¹, atrăgînd în mod insistent atenția populației țării ca aceasta să dea crezare numai știrilor oficiale. „Populația capitalei să aibă încredere în știrile transmise prin radio asupra situației europene... Întrucît anumite persoane rău intenționate caută să lanseze fel de fel de zvonuri, creînd astfel panică și o acțiune de dezorganizare a vieții economice”²².

O stare de spirit încordată, de revoltă și ură împotriva ocupanților și a războiului, manifesta — ca de altfel întreaga populație a țării — și populația fostului județ Roman. Creșterea stării de spirit revoluționar a populației române a fost determinată de activitatea desfășurată de partidul comunist. Un raport al armatei a IV-a către prefectul județului Roman menționează că „unii locuitori păstrează manifeste sovietice, ce sînt trecute din mînă în mînă, pentru a le comenta”²³. Se atrage

¹⁸ *Ceahlăul*, anul II, nr. 43, din 23 aug.

¹⁹ *Ceahlăul*, nr. 51 din 24 oct. 1943.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Curentul*, anul XVII, nr. 5857, din 7 iunie 1944, București.

²² *Ibidem*.

²³ *Arhivele statului, sublinia Roman, Fondul Prefecturii Roman, dosar 16, 1944, fila 348.*

În consecință atenția prefectului, pentru a ordona printr-o circulară, măsuri urgente: „Vă rugăm a lua măsuri ca orice manifest găsit să fie predat imediat, fără a fi citit, celui mai apropiat organ de poliție sau jandarmerie”²⁴.

Creșterea revoltei populației, a atitudinii potrivnice față de războiul antisovietic, au determinat dictatura militară-fascistă la intensificarea măsurilor de reprimare asupra tuturor celor ce se manifestau într-un mod sau altul împotriva politicii războinice a cîlcii antonesciene.

Împotriva celor ce sabotau mașina de război au fost luate aspre măsuri judiciare. Curțile marțiale au pronunțat numeroase sentințe de condamnare a țăranilor la ani grei de închisoare și muncă în lagărele de concentrare. În multe regiuni ale țării, guvernul fascist s-a dat la provocări, înscenînd așa zisele procese ale „țăranilor spioni”. De exemplu, în toamna anului 1942, în urma unui „denunț” cum că țăranii din comuna Bistricioara Neamț ar face spionaj, au început cercetările. La 7 februarie 1943 un număr de 61 de țăranii și 4 intelectuali din localitatea amintită au fost arestați și supuși torturilor de către călăii de la siguranță. După o săptămână de chinuri la siguranță în București, unul dintre cei arestați, Ion Samachiș a fost asasinat²⁵.

Dar măsurile teroriste nu au produs intimidarea țăranimii, așa cum credeau organele de reprimare ale guvernului antonescian, ci au determinat o mai mare îndrăgire a acestora. Teama crescînd a dictaturii militare fasciste față de falimentul total al politicii lor nefaste, era manifestată și prin rapiditatea măsurilor ce le luau pentru reprimarea în mod sîngeros a acțiunilor organizate de către comuniști.

După relatarea unor membri de partid din ilegalitate, în perioada 1939—1941 s-au desfășurat puternice acțiuni pentru ajutorarea celor aflați în închisori. Prin intermediul Ajutorului Roșu s-au trimis pachete în lagărul Tîrgu Jiu, Caracal, Miercurea Ciuc, Mîslă, Moinești. Ca urmare a acestor activități autoritățile au intensificat acțiunile de urmărire reușind ca în 1940 să aresteze șase comuniști de pe teritoriul urban al Județului care mai tirziu au fost internați în lagărul Miercurea Ciuc²⁶.

În toată această perioadă organizația locală a partidului comunist a explicat muncitorilor cauza nedreptăților sociale, politice de reprimare și intimidare a muncitorilor, — față de puternica activitate a comuniștilor, consiliul de colaborare al prefecturii indica stricta supraveghere a comuniștilor²⁷.

În lupta organizată împotriva fascismului și a ocupanților fasciști, organizația de partid a antrenat UTC și Ajutorul Roșu la răspîndirea unor manifeste. Astfel în anul 1942 pe foi de caiete s-au difuzat inscripții scrise cu mîna, ca „Moarte fasciștilor”, „Afară cu hitleriștii din țară”, „Trăiască U.R.S.S.”. Deși poliția a mobilizat toate forțele pentru descoperirea autorilor, acest lucru nu s-a reușit — dimpotrivă cu prilejul zilei de 1 Mai pe vîrfurile Cernegurei și pe Turnul din fața actualului muzeu, au fost arborate steaguri roșii²⁸.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Maria Covaci și Floarea Dragne, *Lupta împotriva dictaturii militare fasciste, din Istoria contemporană a României*, Ed. științifică, București, 1965, p. 175.

²⁶ Arhivele statului Iliia Județean Neamț, Dosar nr. 264, pachet 13, p. 65/1940.

²⁷ Ibidem, Proces verbal nr. 29 din 27 iun. 1940.

²⁸ Din relatările membrilor de partid din ilegalitate, Ion și Alexandru Căduleanu.

În rândurile populației, sub îndrumarea U.T.C.-ului tinerii au dus o muncă susținută de informare, difuzând manifeste și notițe informative privind situația de pe front precum și desfășurarea evenimentelor. Acestea se difuzau de la om la om în cadrul unor reuniuni cu aspect de petrecere care erau organizate tocmai în scopurile amintite mai sus²⁹.

O vie activitate a fost desfășurată de organizația locală a partidului comunist pentru crearea în 1943, a Frontului patriotic antihitlerist și în 1944 a Frontului Unic Muncitoresc.³⁰

Comuniștii, membrii organizației U.T.C. din orașul și județul Neamț și-au îndreptat în tot acest timp acțiunile lor în direcția lămuririi maselor de oameni ai muncii despre adevăratele cauze ale războiului și ale politicii de expansiune dusă de cercurile războinice, precum și despre înșelăciunea participării României la un război, pe care nu l-a dorit niciodată.

Activitatea comuniștilor și uteciștilor pietreni a fost însă după o perioadă de timp descoperită de organele de siguranță locale. Astfel, în noiembrie — decembrie 1943, poliția a arestat în orașul Piatra Neamț peste patruzeci de membri ai Partidului Comunist Român și ai Uniunii Tineretului Comunist. Întregul grup a fost trimis spre judecare la curtea marțială din Iași. Procesul ce s-a desfășurat la începutul anului 1944 a hotărât mulți ani de închisoare.³¹

Toți cei condamnați au fost trimiși în diferite lagăre sau închisori. Ion Căciuleanu membru al Partidului Comunist Român încă din 1921 își amintește că, imediat după proces a fost trimis la închisoarea din Ploiești care cu puțin timp înainte, în urma unui incendiu, a cauzat moartea a peste 80 de deținuți.

Toți cei care au fost judecați atunci, își aduc aminte că în fața băștilor și torturilor au rezistat cu eroism, având mereu în față justiția cauzei pentru care luptau. O parte dintre cei care atunci au suferit consecințele măsurilor represive, nu se mai află astăzi printre noi. Unii dintre ei n-au apucat să vadă înfăptuirea socialismului, pentru a cărei cauză au luptat.

Oamenii din cele mai diferite domenii, cu diferite preocupări sau orientări politice, începuseră tot mai mult să-și dea seama de inevitabilitatea înfrângerii în război a Germaniei și alături de ea și a României, cu toate consecințele și implicațiile ce decurgeau de aici.

În orașul Piatra Neamț și județul Neamț în general, și-au desfășurat activitatea un mare număr de comuniști; dăm câteva nume mai importante: Dumitru Leonte, Aurica Miștala, Ion Lascăr, Ion Căciuleanu și alții care, prin activitatea lor revoluționară îndreptată spre binele și fericirea poporului nostru vor rămâne înscrși în filele istoriei partidului nostru.

Diverse au fost și formele sub care această atitudine protestatară se manifesta, semnificativ, părindu-mi-se modul în care își exprima sentimentul de respingere a politicii războinice cărturarul pietrean G. T. Kirileanu.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

Această personalitate de seamă a municipiului și județului nostru, în însemnările ce le făcea în mod obișnuit pe publicațiile la care era abonat în acea perioadă, își exprima protestul său hotărât față de război și continuarea acestuia.

La însemnările corespondenților de război care informau despre situația de pe front și mai ales la acele informații privind pe mareșalul Antonescu, G. T. Kirileanu nota sub semnătura corespondentului respectiv : „Mare secătură”³².

Numeroase atente puse la cale împotriva lui Hitler au fost evidențiate și de presă. La o întrevedere după atentat, prima fotografie a fihrerului îl înfățișa stînd de vorbă cu Mussolini în care ambii conducători ai fascismului zîmbeau aparatelor fotografice, — sub această reproducere G. T. Kirileanu notează : „ce rîs sinistru”³³. Măsurile drastice ce erau luate de dictatură în ultimele zile ale existenței ei, sînt expresia intensificării teroarei asupra tuturor sectoarelor vieții economice și social-politice. Ziarul *Universul* din 15 mai 1944, publică noua lege a presei, stabilind măsuri drastice împotriva tuturor celor ce vor scrie altfel decît se spunea oficial de către cercurile guvernamentale despre această lege G. T. Kirileanu notează „Lumea pierc”³⁴.

Protestul hotărît al populației orașului Piatra Neamț față de politica de dictat și ocupație pe care o practica Germania în cazul țării noastre, este exprimat prin căldura și adeziunea totală manifestată de unli oameni de cultură din teritoriul răpit, care au organizat și aici unele manifestări culturale înfierînd rușinosul dictat de la Viena.

Folosind diferite forme, reprezentanții spiritualității transilvane refugiați în România desfășurau o bogată activitate pentru a dezvolta sentimente protestatare în rîndul populației față de actul din august 1940 privind răpirea Transilvaniei de nord.

Cu ocazia acestor acțiuni au fost prezentate un număr important de lucrări aparținînd oamenilor de cultură din teritoriul cedat. O astfel de activitate s-a desfășurat în ziua de 6 iulie 1943 în sala Cinematografului „Regal”, cu acest prilej poetul Iosif Moruțan care sosisse cu puțin timp în urmă din Transilvania a recitat din lucrările personale „Ne așteaptă Ardealul” și „Scrisoare celor rămași în Transilvania cedată”. Poetul V. Copilu-Cheatră, poeziile personale „Rugăciune pentru țara mea”, „Memorandumul” și „Cînta cucul iar în munți”. Cel mai tînăr dintre poeți, în vîrstă de 18 ani, Lucian Volea, și-a recitat producțiile proprii, dintre care amintim „Rugăciune din Ardeal”, „Autoportret”, „Cîntec pentru întoarcere acasă”, „Răvaș către badița Octavian de la Ciucea”. Tot cu acest prilej, cîntărețul Puiu Cucu a interpretat „Doina refugiaților ardeleni” și „Pastorală din Făgăraș”, iar Chițu Pop a expus conferința intitulată „Poporul românesc în fața Europei nouă”, din care rezultă cu pregnanță ideea de unitate și continuitate a poporului român în spațiul carpatodunărean.

Populația prezintă la această activitate și-a manifestat puternice sentimente de aprobare și adeziune pentru unitatea ființei naționale, împotriva politicii nefaste desfășurate de regimul de dictatură militaro-fascistă³⁵.

³² *Universul*, anul 61, nr. 164, 16 iunie 1944, p. 1 și 2. (Biblioteca municipală documentară „G. T. Kirileanu”).

³³ *Universul*, 31 iulie 1944, fotografie decupată. (Biblioteca municipală documentară „G. T. Kirileanu”).

³⁴ *Universul*, 15 mai 1944, însemnări. (Biblioteca municipală documentară „G. T. Kirileanu”).

³⁵ *Ceahlăul*, anul II, nr. 32, 13 iunie 1943, p. 1 col. 2, 3 și 4.

La creșterea valului revoluționar, la Intensificarea în interior a activităților desfășurate de masele populare sub conducerea partidului pentru răsturnarea dictaturii antonescene, contribuiau și situația de pe front care devenea pe zi ce trece tot mai nefavorabilă Germaniei, cît și intenția dementă manifestată de cercurile războinice de a continua fără rezerve acțiunile militare, care ar fi împins România în pragul dezastrului general. Mulți din adepții politiciii lui Antonescu, unii din ei chiar din imediata sa apropiere, au părăsit și dezaprobat politica de continuare a războiului. De fapt panica și deruta, îngrijorarea ce începuse să apară foarte frecvent în rîndurile cercurilor guvernamentale, este ilustrată și de documentele pe care acestea le dădeau publicității.

Din mesajul de Anul nou 1944, adresat de tron și dictatorul Antonescu, desprindem acest aspect : „Atotputernicul nu a voit ca anul ce se încheie să aducă sfîrșitul războiului, suferințelor morale și materiale ce au fost impuse poporului nostru de acest război. Aceste vremi tulburi, schimbări neprevăzute și atîtea răsturnări de situații au oferit prilejul, la care nu toți au rezistat, de a cădea în ispită”³⁶.

La acest tablou jainic pe care îl prezenta România — a contribuit în cea mai mare măsură jaful deliberat al trupelor germane care s-au aflat cîntonate sau în trecere prin țara noastră. Dislocate în diferite localități ale țării, deci și în Județul nostru, trupele germane — păstrînd caracteristica unor trupe de ocupație și inamice, deși existau acorduri cu privire la staționarea lor pe teritoriul țării, au făcut tot ce le-a stat în putință — ca prezența lor să fie cît mai mult simțită.

Așa cum vom vedea pe baza unor documente veridice, jafurile și fărâdelegile comise de aceste armate, nu s-au exercitat numai asupra unor sectoare de activitate, ci peste tot — în sate și orașe, în întreprinderi, în spitale, în case de odihnă, în localuri publice, peste tot cizma germană punîndu-și amprenta sa distrugătoare. Deși ne vom referi numai la cîteva documente, numărul lor fiind incomparabil mai mare decît cel de care ne folosim, ne vom face o imagine clară asupra celor ce au însemnat comportarea și prezența „aliaților” noștri, reduse la scara județului Neamț.

În raportul pe care prefectul județului Neamț îl înainta Ministerului de Interne în aprilie 1944, se menționa : „În seara zilei de 30—31 martie (1944 n.n.) 200 militari germani care escortau prizonieri ruși, încartiruiți în localul băilor Oglinzi, au devastat aproape întreg mobilierul și l-au pus pe foc, au spart parte din ușile hotelului, iar — la plecare — au luat perdelele și cearșafurile, pagubele se evaluează la suma de 5 milioane lei”³⁷.

În seara aceleiași zile, trupele germane ce se aflau în orașul Tirgu Neamț — au produs mari stricăciuni la spitalul din localitate. „Au forțat ușile de la dulapuri, au devastat arhiva, tablourile de valoare și hărțile de pe pereți în valoare de 50 mii lei”³⁸.

Pe unde au trecut, urmele lor s-au cunoscut multă vreme. În afară de stricăciunile provocate instituțiilor statului, persoanele particulare au avut mult de suferit

³⁶ Ceahliu, nr. 59, din 6 Ianuarie 1944, p. 1 col. 2.

³⁷ Arhivele statului — Filiala Județeană Neamț, Fondul nr. 16, dosar 136/1944. IIIa 1.

³⁸ Ibidem.

de pe urma ocupației germane. „Trupele cantonate în orașul Tîrgu Neamț au luat de la persoane particulare diferite obiecte, așternuturi, au mîncat și consumat în localurile comerciale, fără a plăti”³⁹.

În urma unor astfel de comportări, armata germană a fost urîită din ce în ce mai mult de popor, împotriva ei au fost organizate numeroase manifestări de protest.

După cum este cunoscut, o mare parte a întreprinderilor au fost subordonate intereselor economiei de război a Germaniei. Chiar și în aceste condiții — unele obiective economice au fost afectate de distrugerile trupelor germane. O parte a întreprinderilor industriale din raza județului nostru au constituit ținta distrugerilor produse de armatele germane, cîmpitoare. Din procesele verbale ale conducerii fostei fabrici „Italo-Română” Piatra Neamț, rezultă că această societate a suferit mai multe pierderi, ca urmare a trecerii prin această unitate a trupelor germane ; în mai puțin de o zi, armata germană a distrus magazia de alimente în valoare de 2,5 milioane lei, a provocat distrugerea liniei ferate de pe Valea Bistriței, „pierderile suferite — se menționa în procesul verbal — sînt în valoare de 4 milioane lei”⁴⁰.

În același mod s-au purtat unitățile germane și în fostul județ Roman.

Din raportul primăriei Carol I (N. Bălcescu) din 21 aprilie 1944, rezultă că „ostașii germani cîntonați în comuna Carol I Județul Roman, au început a jefui populația ; astfel, ei fură vite, furaje, păsări, distrug gardurile la școlile din localitate, nu poate nimeni să stea în calea lor, căci — la orice moment — amenință populația cu arma”⁴¹, aceste acte de vitejie „fiind săvîrșite de Divizionul 42 lanchiști”.

Din raportul Prefecturii Roman către Armata a IV-a cu sediul în Bacău, din 10 mai 1944, rezultă că unitatea germană nr. 12484 — I.K. din gr. 308, a comis „infracțiuni și samavolnicii, distrugînd materialul și mobilierul școlilor, fură de la locuitori alimente, furaje, vite, păsări, trag cu armele pentru intimidarea locuitorilor și necinstesc femeile”⁴².

Dar nu numai obiectivele economice erau ținta ocupanților germani ; școlile, instituțiile culturale formau obiectele acțiunilor lor distrugătoare.

Raportul căminului cultural județean „V. Alecsandri” Roman către prefectul județului Roman, ilustrează astfel de situație : „Societatea culturală M. Costin” cu sediul în str. Ștefan cel Mare nr. 245, societate care activează de 32 de ani” a fost ocupată de armata germană, care — samavolnic și fără nici o formă — și-a însușit întreg mobilierul, lăsînd numai biblioteca cu totul răvășită⁴³.

Distrugerile făcute de armatele germane au provocat peste tot unde acestea s-au aflat, indignare, dispreț și revoltă din partea populației civile. Solidarizîndu-se cu populația locală, ostașii din divizia română 104 munte, dislocată în zona Tîrgu Neamț, au trecut la pedepsirea ocupanților hitleriști. Indignat de comportamentul „bravilor teutoni”, comandantul diviziei, generalul Ilie Crețulescu, a dat un ordin drastic, în care se spunea că : „oricine va fi prins că jefuiește, atacă, tulbură liniștea cetățenilor din zona de acțiune a diviziei 104 munte va fi împușcat pe loc, fără nici

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, dosar 7/1944, corespondența 1649, fila 23.

⁴¹ Arhivele statului subliniala Roman, fondul prefecturii, dosar nr. 16 H/1944, fila 126.

⁴² Ibidem, p. 294.

⁴³ Ibidem, dosar 47/1944, fila 84.

o judecată. Cu sprijinul populației, ordinul a fost pus în aplicare, fărâdelegile hitleriștilor fiind curmate⁴⁴.

Toate cele relatate mai sus, oglindesc în mod grăitor gradul maxim de încordare, la care ajunsese populația județului nostru, țara întreagă.

Partidul Comunist Român — în fruntea maselor populare, folosind toate condițiile concret istorice specifice țării noastre, a stabilit înfăptuirea insurecției armate, a cărei victorie a salvat țara de la dezastru — la care era împinsă de isteria războinică a dictatorului Antonescu și a clicii sale.

Înfăptuirea insurecției armate a fost primită cu nestăvilită bucurie în rîndul tuturor oamenilor muncii din țara noastră.

Satisfacția și entuziasmul ce a cuprins întreaga țară în zilele lui august 1944, sînt concretizate în acțiunile ce au fost inițiate imediat după ce posturile noastre de radio transmisese cunoscuta proclamație cu privire la încetarea războiului antonescian și întoarcerea armelor împotriva armatelor hitleriste, încheierea armistițiului cu Națiunile Unite. În aceasta constă de altfel și rapiditatea cu care atît populația cît și armata au trecut la alungarea de pe teritoriul patriei noastre a hoardelor hitleriste.

Un exemplu grăitor în această direcție ni-l oferă măsurile prompte luate de colonelul Nistor Teodorescu, comandantul regimentului de grăniceri din zona Mălini — Farcașa, care — la numai o oră și jumătate după ce se transmisese telefonic ordinul de întoarcerea armelor împotriva armatelor hitleriste, se adresa comandanților din subordine cu ordinul scris, în care menționa: „ostilitățile cu armata sovietică au încetat și România a trecut alături de Națiunile Unite... Luați măsuri pentru a dezarma elementele germane din sectorul dv. În cazul cînd nu se vor supune, se va face uz de arme”⁴⁵.

La victoriile obținute de regimentul de grăniceri amintit, compania „Farcașa” a adus o valoroasă contribuție. Această formație de luptă se compunea din cinci plutoane care purtau denumirea localității din care proveneau militarii respectivi. Toate aceste localități fac parte și acum ca și atunci, din județul Neamț (Farcașa, Mădei, Galu, Borca, Boboeni)⁴⁶.

Decretarea mobilizării generale s-a făcut în condițiile, în care statul român nu era în stare să asigure echipamentul militar celor ce erau chemați sub arme. România era istovită de pe urma pierderilor grele ce le suferise în războiul antisovietic, resursele ei economice fiind epuizate. Din relatările membrilor componenți ai acestei formații, rezultă cu claritate acest lucru: „Ca militari eram îmbrăcați cu aceleași haine pe care le purtam și acasă”⁴⁷.

⁴⁴ *Ceahlăul*, organ al Comitetului județean Neamț al P.C.R. din 21 aug. 1968, p. 2. Articolul, *Regimul de ocupație impus de armatele germane pe teritoriul județului Neamț*.

⁴⁵ Nistor Teodorescu, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁶ *Op. cit.*, p. 28.

⁴⁷ *Din relatările lui Crețu P. Gheorghe*, locuitor al comunei Farcașa, care a făcut parte din compania „Farcașa”.

Mobilizarea generală, chemarea sub arme a ultimelor resurse nu a produs efectul scontat de dictatura antonesciană, ci dimpotrivă încordarea la maximum a stării de spirit a militarilor români care erau interesați ca războiul să înceteze și țara să cunoască liniștea de care avea nevoie atât de mult și a cărei lipsă a produs atâtă jale în familiile rămase acasă, atâtea distrugerii de bunuri materiale și spirituale pe care poporul român, omenirea întreagă, nu le va putea uita niciodată și pe care nu va putea să le recupereze.

După 23 August, soldații români care compuneau formația „Farcașa” și-au dat jertfa de sine în lupta împotriva hoardelor hitleriste. După cum ne relatează Crețu P. Gheorghe, locuitor al comunei Farcașa, în acele vremuri comandant de „plesă”,⁴⁸ mulți din componenții companiei au luat parte la lupte pînă la sfîrșitul operațiilor de război, dînd dovadă de bărbăție și curaj în îndeplinirea ordinelor. Compania Farcașa în cooperare cu alte unități. În primele zile după 23 August, a făcut prizonieri, 120 militari germani, care încercau să reziste atacurilor unităților menționate.⁴⁹

Județul Neamț se poate mîndri cu faptul că unul din comandanții celor două armate ce au luptat pentru înfrîngerea totală a hitlerismului este de pe meleagurile nemțene. — „Generalul de corp de armată Nicolai Dăscălescu” — se precizează în lucrarea *File din cartea marilor tradiții*, a comandat corpul 2 de armată și ulterior Armata a IV-a, organizînd și conducînd cu măiestrie trupele din subordine pe timpul luptelor în perioada insurecției armate și pe frontul antihitlerist pînă la victoria finală.⁵⁰

Referindu-se la actele de vitejie ale acestei mari unități, lucrarea amintită menționează comportarea eroică a ostașilor Armatei a IV-a Română care, a fost evidențiată printr-un ordin de zi al ministrului de război al României din aprilie 1945 adresat ostașilor Diviziei 9 infanterie din armata a IV-a: „Victoriile repurtate de voi se menționează în ordinul de zi, la Tisovec, Brezno, Banska-Bistrica și Kremnica vor rămîne înscrise cu litere de aur în istoria neamului românesc, arătînd generațiilor viitoare lupta aprigă dusă alături de bravii ostași ai U.R.S.S. pentru un singur scop — victoria finală”.⁵¹

Dragostea și aprecierea unanimă, respectul și autoritatea de care generalul Dăscălescu se bucura din partea colaboratorilor săi apropiați cît și a restului trupelor sînt evidențiate și de evocarea pe care generalul-locotenent în rezervă, Ion Spirea, a consemnat-o de curînd: „Păstrez și acum în amintire imaginea generalului Nicolai Dăscălescu comandantul armatei 4 care, nu numai că organiza și conducea ingenios acțiunile operative, dar se afla mai întotdeauna în mijlocul ofițerilor din statele majore de la divizii sau regimente și chiar în primele linii îmbărbătînd pe fiecare cu un sfat, cu o îndrumare”.⁵²

În lupta pentru victoria finală împotriva hitlerismului, și-au dat viața mulți militari, muncitori, țărani, intelectuali din județul Neamț care în acel timp se aflau pe cîmpul de luptă,

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ *File din cartea marilor tradiții*, Ed. militară, București, 1966, p. 6.

⁵¹ Op. cit., p. 293.

⁵² Op. cit., p. 287.

În incinta fabricilor „Comuna din Paris” și „Reconstrucția” din orașul Piatra Neamț, în memoria celor căzuți a fost ridicat câte un obelisc, pe a cărui placă comemorativă sînt înscrise numele salariaților fabricilor respective, căzuți la datorie.

Insurecția armată victorioasă a impus după înfăptuirea ei, un complex de măsuri ce trebuia luat imediat în toate sectoarele vieții social-economice și politice, care să fie în stare a asigura menținerea și consolidarea acestei victorii epocale în istoria patriei noastre.

Ca de altfel în întreaga țară, procesul de organizare politică a maselor s-a desfășurat și în județul Neamț, în strînsă legătură cu antrenarea lor la lupta pentru sprijinirea războiului antihitlerist, la democratizarea țării și înfăptuirea reformei agrare, la instaurarea puterii populare. Astfel, mitingurile și demonstrațiile de stradă s-au îmbinat cu acțiunile de îndepărtare din aparatul de stat a elementelor fasciste, de ocupare prin forță a primăriilor, de împărțire a pămînturilor moșierești.

Imediat după 23 August, și în județul Neamț, după cum ne relatează Ion Căciuleanu, au fost constituite comitete de fabrică, organizațiile de partid, sindicat și U.T.C. Începînd să activeze legal. „A fost o luptă grea, patronul nu vrea să satisfacă chiar în aceste condiții cerințele muncitorilor — numai hotărîrea noastră fermă l-a făcut să se declare de acord cu noi. În primele zile de la eliberare, am fost nevoiți să muncim câte 10 ore sau chiar mai mult, muncitorii fiind hotărîți să sprijine chemarea titlului, „Totul pentru front, totul pentru victorie”. Partidul îmi incredințase atunci conducerea sindicatelor din județul Neamț; în această calitate, ajutat de muncitori, am reușit să realizăm readucerea utilajelor unor întreprinderi mutate în timpul războiului în alte regiuni ale țării și le-am pus în funcțiune oferind de lucru muncitorilor.

A trebuit să organizăm numeroase acțiuni politice pentru a explica maselor scopul politicii partidului, planurile sale de viitor. Desigur erau și unii sceptici care, își manifestau neîncrederea, dar majoritatea covârșitoare a populației a înțeles în mod just măsurile pe care partidul le lua și de aceea îl urma cu încredere în acțiunile sale. Am făcut aceasta, știind că prin munca noastră, clădim o nouă viață pe care am dorit-o și pentru care personal am luptat încă de la înființarea partidului nostru”.⁵³

Presa din întreaga țară aducea zilnic vești despre acțiunile maselor muncitoare — în vederea înlăturării din aparatul de stat a elementelor reacționare.

La Piatra Neamț, în luna septembrie 1944, masele de muncitori mobilizați au instalat un prefect din rîndul lor. La Tazlău, conducerea primăriei a fost înlocuită încă din primele zile ale lunii noiembrie 1944. Acțiuni asemănătoare au fost organizate și în comunele Dumbrava Roșie, Negrești, Hangu, Tașca.⁵⁴

Presa locală informează, de asemenea, despre marile demonstrații ce au avut loc în județul Neamț, în luna februarie a anului 1945, acțiuni ce s-au soldat cu rănirea mai multor persoane. Situația era similară cu asasinatul pus la cale de generalul Rădescu în București. Ziarul *Flacăra* din Piatra Neamț menționează: „În șuieratul prelung al sirenelor fabricilor, la ora 13 a fost suspendat lucrul, iar muncitorii s-au

⁵³ Din relatările lui Ion Căciuleanu membru de partid din anul 1921, participant la acțiunile amintite în text.

⁵⁴ *Ibidem*.

adunat în fața „cancelarilor”, pentru a asculta cuvîntul de înfierare a acțiunii criminale a lui Rădescu⁵⁵.

Cuvinte de indignare profundă rosteau muncitorii. La mitingul organizat la fabrica „Carpați”, unul din participanți declara: „Ne legăm că vom lupta ca să vă răzbunăm, că vom lupta pentru libertatea care v-a fost alături de dragă, pentru democrația care v-a fost sfîntă, că vom lupta pentru stîrpirea dușmanilor poporului, oricare ar fi dinșii și oriunde s-ar găsi dinșii”⁵⁶.

Protestul hotărît al muncitorilor din întreprinderile pentru industrializarea lemnului din orașul nostru, sînt evidențiate în mod pregnant și de conținutul motiunii adoptate la fabrica „Bistrița”, „... pentru această viață liberă, noi — muncitorii fabricii „Bistrița” și cei care muncim cu brațele și cei care muncim în birouri, facem legămint sfînt — cu orice sacrificiu, chiar și cu acela al vieții noastre, să luptăm pentru câștigarea unor vieți libere pentru toți muncitorii”⁵⁷.

Acțiunile desfășurate de masele populare sub conducerea partidului comunist, acțiuni îndreptate spre democratizarea orînduirii de stat, pentru înfăptuirea reformei agrare, au dus la instaurarea în fruntea administrației de stat a unui guvern care să reprezinte interesele maselor populare.

Instaurarea la 6 martie 1945 a primului guvern democratic din istoria țării, guvern prezidat de eminentul patriot și strălucit om de stat Dr. Petru Groza, a produs un entuziasm nemăitîlnit în rîndul maselor populare. De asemenea, instalarea la conducerea țării a guvernului condus de Dr. Petru Groza a creat premisele necesare înfăptuirii unor măsuri, care să satisfacă cerințele maselor populare.

Înfăptuirea reformei agrare era una din primele măsuri pe care avea să le ia acest prim guvern democratic al țării și care avea de fapt să consfințească ceea ce țărani — cu ajutorul muncitorilor — realizaseră: — moșia Neculce din Negrești, după cum rezultă din raportul primăriei, a fost împărțită țărănilor, „că numai ei vor stăpîni de acum înainte acest pămînt pe care l-au muncit pînă acum, dar nu s-au bucurat de roadele lui”⁵⁸.

Acțiuni asemănătoare au fost organizate în multe comuni, așa încît legiferarea în martie a acestor măsuri, a găsit împărțite o bună parte din moșile județului Neamț.

Cunoscut este faptul că acțiunile guvernului, conform cadrului constituțional de atunci, nu puteau căpăta putere executivă, dacă nu erau sancționate de rege. Desigur, reforma agrară, măsurile pentru democratizarea vieții de stat, măsuri ce corespundeau intereselor maselor, nu puteau fi pe placul celui mai mare industrial și moșier al țării; de aceea el a găsit necesar să declare grevă, faimoasa „grevă regală”, așa cum este ea cunoscută în istorie dar, care nu a împiedicat nici guvernul și nici masele populare să realizeze ceea ce partidul stabilise.

Condițiile concrete istorice de atunci — impuneau mobilizarea maselor pentru înfringerea reacțiunii și a planurilor acesteia. Pe această linie se înscrie și acțiunea organizată de Frontul Național Democrat în scopul demascării manevrelor reprezentanților partidelor istorice, care urmăreau împiedicarea înfăptuirii măsurilor stabilite.

⁵⁵ *Flacăra*, anul II, nr. 29, 4 martie 1945.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Arhivele statului Filiala Județeană Neamț, fondul Camera Agricolă, Dosar 49/1945.*

În orașul Piatra Neamț, adunarea locală a F.N.D. s-a ținut la 16 septembrie 1945, cu care prilej s-a manifestat puternic expresia voinței muncitorilor pietreni de a-și intensifica eforturile sub conducerea partidului, pentru victoria deplină a revoluției.⁵⁹

Cele câteva aspecte prezentate în materialul de față, puține în raport cu multitudinea problemelor ridicate de perioada amintită, sînt de natură să facă o scurtă retrospectivă asupra luptei din această perioadă a maselor populare sub conducerea partidului.

Sub conducerea partidului, masele populare au mers din victorie în victorie pînă la cucerirea definitivă a întregii puteri. Abolirea monarhiei și proclamarea republicii au însemnat o nouă și importantă etapă în dezvoltarea patriei noastre — pînă acum în anul 1989, anul unor mari evenimente, cel de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român și a XXV-a aniversare a eliberării patriei.

CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE L'ÉTAT D'ESPRIT DE LA POPULATION DU DÉPARTEMENT NEAMȚ PENDANT LA IIÈME GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

Résultat d'une fructueuse activité de recherche et documentation scientifique, le présent travail pose dans une nouvelle lumière quelques problèmes inédits, en ce qui concerne l'état d'esprit de la population du département Neamț pendant la deuxième guerre mondiale, en même temps l'auteur n'a pas la prétention d'une oeuvre exhaustive.

Fondé sur les faits, obtenu par la relation des témoins oculaires de quelques états de faits, et sur les témoignages consignés dans les documents du temps, l'auteur a réussi à réveiller dans la mémoire du lecteur „le vivre” des moments et des événements historiques qui à nos regrets se sont passés dans notre pays et dans le département Neamț pendant la deuxième guerre mondiale.

Dans la première partie de l'ouvrage, l'auteur trace avec clarté le contour de la lutte menée par la classe ouvrière du département pendant compris entre les années 1919 et le commencement de la deuxième guerre mondiale. Succinct mais édificateur, sont relatées la manifestation et les conséquences de la crise économique dans cette partie du pays, la militarisation et l'introduction du fascisme, les destructions, les rapines et les nombreux préjudices produits par les armées allemandes pendant ce période. On conclut que la Roumanie a été complètement asservie du point de vue économique et politique aux intérêts de l'Allemagne. Dans l'ouvrage on met en évidence, (comme a montré aussi que et) le camarade Nicolae Ceaușescu à la 45ème anniversaire du parti, le fait que „la période de la dictature militaire fasciste et de la guerre portée avec l'Allemagne nazie, constitue la plus noire page de l'histoire moderne de la Roumanie”. Nous prenons connaissance de l'attitude du Parti Communiste Roumain en ce qui concerne cette difficile situation dans laquelle se trouvait le peuple, quand, dans ces conditions particulières, pour le pays et le peuple, le parti a résisté devant toutes ces difficultés, a été à la tête des masses populaires, en expliquant la nécessité de l'union de toutes les forces pour la sortie de la Roumanie de la guerre, pour le renversement de la dictature militaire et fasciste.

De nombreux documents attestent que dans le département Neamț, aussi, l'état d'insatisfaction et révolte de la population a été en accroissement continu pendant l'entière guerre.

Les documents cités posent en évidence aussi l'activité des groupes communistes de la ville Piatra Neamț avec des ramifications à Buhuși et Tîrgu Neamț, noyau communiste suivi par la police locale. On prit des mesures fascistes, contre les femmes et les minorités nationales et contre les autres catégories de travailleurs. fait documenté dans le présent travail par l'auteur. En conformité avec les documents recherchés, l'ouvrage met en évidence le même esprit de révolte et de haine qui a été manifesté aussi par la population de l'ancien département Neamț. Par un exemple plastique et attrayant, on montre dans l'ouvrage „pourquoi il était nécessaire la guerre et quels intérêts il se proposait de défendre. L'appel signé par l'épouse du dictateur précisait „nos soldats luttent pour nous défendre la terre, pour nous sauver l'honneur, pour nous assurer le droit de nous garder notre église, notre famille et notre propriété. Grâce à la guerre le riche a la sûreté de sa fortune, l'érudit a le silence de ses pensées l'ouvrier peut apporter le fruit de ses bras, peut avoir le soin de la maison”.

L'ouvrage fait ressortir, la permanente peur des organes de la sûreté d'état pour l'état d'esprit de la population qui n'était pas d'accord avec cette situation du pays, la peur que les ouvriers ne prennent pas connaissance, ne répandent et ne commentent pas les différents manifestes et aussi pour ceux qui sabotent les actions fascistes.

Ce qui ressort du matériel est la manière dont le gouvernement fasciste a commencé à faire des provocations en mettant en scène les sois disant „processus des paysans espions”. Un tel exemple est celui des paysans de Bistricioara, quand le 7 février 1943 un nombre de 61 paysans et 4 intellectuels ont été arrêtés et torturés par les tyrans de la sûreté de Bucarest et quand Ion Samachiș a été assassiné. Pourtant, les mesures qui provoquent la terreur n'ont pas eu comme résultat l'intimidation des paysans, mais leur obnivation. L'auteur montre dans l'ouvrage que, pendant les années 1943—1945, tous les communistes de Piatra Neamț ont été envoyés dans les camps et les prisons. Tous ceux qui ont été jugés pendant ce temps, se rappellent que devant les tortures ils ont résisté avec héroïsme, en regardant toujours la justesse de leur cause. En même temps que le développement de la guerre, l'état de la population est devenu très difficile. Le manque des moyens de travail pour les travaux agricoles, l'état de tension permanente étaient des phénomènes qui s'aggravaient. Avec l'exemple employé pour illustrer ceux-ci, l'auteur a réussi à convaincre le lecteur de la réalité des faits. Ainsi dans le protocole de la conférence du conseil de collaboration de la préfecture le 7 oct. 1943 on mentionne : „On a distribués les outils suivants : 1 charue, 150 faux et 300 pioches, 900 „opinci” (sandales des paysans) pour les orphelins. On a distribué encore 1970 kg blé, pour 16 veuves et 31 invalides et 2150 kg mais pour 25 veuves et 8 invalides”.

Pour cacher la véritable face de la réalité, pour créer une fausse image de la situation des ouvriers, les autorités militaires ont organisé les soi disantes actions culturelles et distractives, qui sont mentionnées aussi dans le journal „Ceahlăul” de 15 août 1943. L'auteur fait une description en détail des faits passés pendant ce temps.

Dans cette ouvrage, l'auteur fait des références à l'homme de culture de Piatra Neamț, Ch. T. Kirileanu, dans ses notes sur les publications reçues exprimait son dégoût et sa haine pour la politique de guerre de la dictature d'Antonesco. Par exemple, à côté de la signature des correspondants de guerre qui informaient sur la situation du front et surtout à côté de ceux qui regardaient le maréchal Antonesco, Ch. T. Kirileanu a écrit „grand faquin”.

D'un autre matériel documentaire l'auteur détache l'idée qui remarque le désir de notre peuple d'unité nationale.

Le déclin de l'économie roumaine et la faillite de la politique militaire-fasciste vers le fin de la guerre antisovietique, dans le travail, est mentionné par le Décret — loi sur les réquisitions et le dépôt gratuit des linges de la population pour l'armées, mais la population n'a pas soutenu cette action.

Le tableau de la misère de la population du département est montré par la description du colonel Nistor Teodoresco qui avoue „Les aliments acquis pendant l'automne comme le maïs et les pommes de terre étaient au fin. Je suis entré dans les maisons et mon cœur était plein de tristesse. Enfants, femmes et vieux n'avaient sur la table ni même la „mămăliga“ (polenta). Après les nombreux réquisitions forcées, les habitants étaient manqués du dernier cheval et du dernier chariot“. A ce triste tableau on peut ajouter aussi la rapine des armées allemandes, qui se trouvaient cantonnés ou seulement en passant dans notre pays. (Il y a des exemples de ces désastres aux Bains Oglinzi à l'hôpital Tîrgu Neamț etc.

On met en évidence, dans l'ouvrage, le préjudice, de 2,5 millions lei à l'occasion la remise de la fabrique „Italienne-Roumaine“, la destruction du chemin de fer de la Vallée de Disrită de 4 millions lei et les nombreux destructions de l'ancien département Roman.

Vers le fin de l'ouvrage, l'auteur fait un regard d'ensemble sur le mode comme a été préparée et conduite par le Parti Communiste Roumaine l'insurrection. Il est soulignée l'action prompte et sûre de la „Compagnie Fărcașa“, qui a eut la mission d'activer dans le régiment des soldats de garde de la frontière conduit par Nistor Teodoresco avec les armées allemandes pour arrêter l'avancement des armées soviétiques. Après le 23 Août, les soldats de cette formation ont donné leur vie dans la lutte contre les hitlériens.

A la fin du travail, l'auteur met en évidence le processus organisation politique des masses, processus qui s'est trouvé toujours au centre des préoccupations du parti après l'insurrection Dans le département Neamț, les masses ont été entraînés dans la lutte pour l'appui de la guerre antihitlérienne la démocratisation du pays et la réalisation de la réforme agraire et l'instauration du pouvoir populaire. L'instauration du gouvernement populaire conduit par Dr. Petru Groza a créé les premises nécessaires pour la réalisation de la réforme agraire dans la département Neamț.

On remarque le fait que sous la direction du parti les masses populaires ont marché de victoire en victoire sur le chemin de l'édification du socialisme dans notre patrie.

ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN PENTRU COALIZAREA TUTUROR FORTELOR POLITICE PATRIOTICE ÎN VEDEREA RĂSTURNĂRII DICTATURII MILITARO-FASCISTE

de ION SCURTU

Anii dictaturii antonesciene (6 septembrie 1940—23 August 1944) au constituit cea mai neagră perioadă din istoria contemporană a României. În interior, au fost lichidate toate drepturile și libertățile democratice, introducându-se un regim de cruntă teroare fascistă; pe plan extern țara a fost înfeudată Germaniei hitleriste, la 22 iunie 1941 fiind împinsă în războiul antisovietic.

Politica dictaturii militaro-fasciste, care a dus țara la un pas de prăpastie, a nemulțumit largi categorii sociale, variate grupări politice. În acțiunea pentru înlăturarea dictaturii antonesciene erau interesate: clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea democratică, mica și mijlocia burghezii, precum și o parte a marii burghezii. Forța cea mai consecventă și mai dinamică a mișcării de rezistență s-a dovedit a fi clasa muncitoare condusă de partidul comunist.

Făcînd o analiză multilaterală, științifică a situației concrete din România, partidul comunist a apreciat că există o bază obiectivă pentru realizarea unei largi coaliții a forțelor politice patriotice în vederea răsturnării dictaturii militaro-fasciste și a scoaterii țării din războiul antisovietic.

Lupta pentru înfăptuirea acestei coaliții a constituit una din coordonatele esențiale ale activității P.C.R. în anul 1941—1944.

Încă din momentul angrenării României în războiul hitlerist, P.C.R. — prin documentul din 8 iulie 1941 — și-a definit poziția principală față de noua situație creată. Condamnînd politica dictaturii antonesciene și războiul antisovietic, P.C.R. adresa un călduros apel tuturor forțelor patriotice pentru coalizarea lor într-un larg front național care să conducă lupta poporului român pentru salvarea țării.

În vederea coordonării acțiunilor acestor grupări politice, cu interese deosebite, adesea contradictorii, era necesară elaborarea unei platforme programatice pe baza căreia să se realizeze unitatea de acțiune și care să dea o perspectivă clară mișcării de

Memoria Antiquitatis, I, 1969.

rezistență din România. Acestei necesități i-a răspuns *Platforma program* din 8 septembrie 1941 care fixa linia strategică și tactică a partidului comunist în noile împrejurări istorice. Obiectivele în jurul cărora se propunea realizarea unei largi coaliții de forțe politice erau: încetarea războiului contra Uniunii Sovietice și întoarcerea armelor împotriva Germaniei, răsturnarea dictaturii antonesciene, crearea unui guvern de largă concentrare democratică, izgonirea din țară a ocupanților hitleriști, eliberarea nordului Transilvaniei, ș.a. Pe această bază, P.C.R. s-a adresat tuturor partidelor și grupărilor politice patriotice în vederea înființării Frontului Unic Național.

În ianuarie 1942 P.C.R., dezvoltând ideile cuprinse în *Platforma program*, a elaborat documentul *Plețea sau salvarea poporului român* prin care propunea din nou fărâșirea unui front comun al tuturor forțelor politice patriotice. Dar, din păcate, tratativele încercate cu P.S.D., în conducerea căruia precumpăneau elemente oportuniste, n-au dat nici un rezultat; de asemenea, liderii P.N.Ț. și P.N.L. pătrunși de un puternic anticomunism din motive de clasă, au refuzat să angajeze discuții cu reprezentanții P.C.R.

Victoriile istorice ale armatei sovietice de la Stalingrad — care au marcat o cotitură în desfășurarea celui de-al doilea război mondial, — imensele pierderi ale armatei române, au accentuat criza regimului de dictatură militar-fascistă, au dat un puternic impuls luptei de rezistență din România. Conștient de sarcina istorică ce-l revenea, P.C.R., a elaborat, în vara anului 1943, un ansamblu de măsuri pentru înălțarea unității partidului și înființarea frontului unic muncitoresc; de asemenea, s-a hotărât crearea de detașamente înarmate și intensificarea acțiunii de atragere a armatei de partea forțelor patriotice. În același timp, P.C.R. a propus crearea unui larg Front patriotic antihitlerist care să conducă lupta de eliberare a poporului român. Această propunere a fost acceptată în toamna anului 1943 de Frontul plugarilor, Madosz, Uniunea patrioților, Partidul Socialist-Țărănesc și unele organizații locale ale P.S.D. Crearea F.P.A. a constituit prima mare victorie a politicii P.C.R. de coalizare a tuturor forțelor patriotice pe baza unei platforme unice în vederea răsturnării dictaturii militar-fasciste.

La începutul lunii aprilie 1944, în urma înfringerilor succesive ale trupelor hitleriste, Armata Roșie a atins granița de stat a României. Refuzul guvernului Antonescu de a accepta propunerile de armistițiu formulate de Aliați și hotărârea dictatorului fascist de a continua războiul alături de Germania hitleristă a făcut să apară primejdia iminentă a transformării României într-un imens teatru de război.

În fața acestei situații, P.C.R. a ajuns la concluzia că singura formă eficace de înlăturare a dictaturii militar-fasciste și de salvare a patriei era insurecția armată. Concepind răsturnarea regimului antonescian printr-o largă acțiune de masă, care să atragă după sine transformări social-politice corespunzătoare, P.C.R. și-a intensificat eforturile pentru coalizarea tuturor forțelor politice patriotice în vederea înființării acestui deziderat național. Deoarece victoria era condiționată în cel mai înalt grad de realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, partidul comunist și-a concentrat activitatea spre înființarea F.U.M. Încă din toamna anului 1943 au avut loc discuții între conducerea P.C.R. și P.S.D., în cadrul cărora s-au tocit multe asperități, s-au găsit noi puncte de contact între cele două partide muncitorești. În urma tratatelor purtate, s-a ajuns, la mijlocul lunii aprilie 1944, la înființarea F.U.M. ;

acest act și platforma programatică pe baza căruia el s-a realizat a fost anunțat poporului prin manifestul din 1 Mai 1944. Realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare a constituit un moment de însemnătate istorică în lupta de eliberare a poporului român de sub jugul fascist; F.U.M. a întărit rolul conducător al clasei muncitoare în mișcarea de rezistență, a dat un nou impuls activității pentru coalizarea tuturor forțelor politice patriotice.

În urma discuțiilor dintre L. Pătrășcanu — reprezentantul P.C.R. și Gh. Tătă-răscu, conducătorul unei fracțiuni mai lucide a burgheziei liberale, s-a ajuns, în luna mai 1944, la stabilirea unui acord de colaborare între grupările ce aderaseră la Frontul Patriotic Antihitlerist și gruparea tătă-răsciană. S-a constituit astfel Coaliția Național-Democratică pe baza unei platforme care prevedea pregătirea înlăturării regimului de dictatură și scoaterea României din război. Prin realizarea Coaliției Național-Democratice, P.C.R. a obținut un nou și important succes pe linia atragerii tuturor forțelor politice patriotice, inclusiv din rindurile burgheziei, în acțiunea de răsturnare a dictaturii militar-fasciste. Evoluția evenimentelor militare, adâncirea crizei regimului de dictatură militar-fascistă, agravarea divergențelor dintre regele Mihai și conducătorul statului I. Antonescu, au determinat cercurile palatului să se preocupe de găsirea unei soluții proprii pentru ieșirea din impas și pentru salvarea orînduirii burgheze. În anul 1943 și începutul anului 1944 la palat își făcuse loc ideea destituirii lui I. Antonescu și creării unui guvern filogerman care să scoată România din război, după care — într-o nouă etapă — să se procedeze la ieșirea din Axă și alăturarea țării la Națiunile Unite. Chiar susținătorii acestuia nu-și făceau iluzii asupra reușitei lui, de aceea considerau că el trebuia să aibă mai mult un caracter demonstrativ și anume de a arăta Națiunilor Unite că regele se desolidariza de politica dictaturii militar-fasciste. Dar planul se dovedea a fi aventurist, deosebit de periculos pentru țară, căci ar fi atras după sine trimiterea de noi trupe germane în România, ceea ce ar fi îngreunat enorm lupta de eliberare a poporului de sub jugul fascist; de aceea, pînă la urmă, cercurile palatului au renunțat la această idee.

Sesizînd mutațiile survenite la palat, hotărît să folosească divergențele dintre regele Mihai și dictatorul Antonescu în interesul luptei de rezistență, P.C.R. a făcut tatonări pentru stabilirea unei înțelegeri cu cercurile din jurul monarhului în vederea înlăturării dictaturii militar-fasciste. Astfel, la sfîrșitul anului 1943, L. Pătrășcanu — reprezentantul P.C.R. —, a inițiat unele discuții în acest sens, mai întîi cu generalul Constantin Sănătescu apoi și cu alți membri ai camarilei. Faptul că gruparea palatului a acceptat înaintea liderilor partidelor „istorice” să ducă tratative cu P.C.R., se datora în bună măsură faptului că regele, care în anii 1941—1942 se afișase pe front și în alte împrejurări alături de I. Antonescu, se temea să nu fie considerat un susținător al dictaturii militar-fasciste și, ca atare, să împărtășească soarta acestora.

Deși ar fi preferat ca înlăturarea dictaturii antonesciene să se realizeze printr-o lovitură de palat, cercurile din jurul regelui au manifestat receptivitate și față de propunerea P.C.R. ca acest act să se înfăptuiască prin insurecție. Propunerea a fost definitiv acceptată în urma consfățuirii din 13—14 iunie 1944 la care au participat reprezentanți ai P.C.R. (L. Pătrășcanu, E. Bodnaraș), ai palatului și armatei (gen. Gh. Mihail, gen. C. Sănătescu, col. D. Dămăceanu, I. Mocsony-Stîrcea) și un observator din partea partidelor „istorice”: Gr. Niculescu-Buzești. Regele, șeful

suprem al armatei, și-a dat consimțământul la răsturnarea dictaturii militarofasciste prin insurecție.

Acordul stabilit între P.C.R. și gruparea palatului a constituit un nou succes al tacticii partidului de coalizare a tuturor forțelor patriotice în acțiunea pentru doborârea dictaturii antonesciene. El dovedea, totodată, capacitatea P.C.R. de a folosi cu măiestrie contradicțiile din sinul laberei burgheze în interesul luptei de eliberare a poporului român de sub jugul fascist. Desfășurarea evenimentelor a demonstrat importanța deosebită a acestui acord.

P.C.R. a depus stăruitoare eforturi pentru realizarea unei înțelegeri și cu principalele partide politice burgheze : P.N.Ț., și P.N.L. După ce au contribuit la instaurarea dictaturii antonesciene și, la început, au aprobat participarea României la războiul antisovietic, liderii celor două partide „istorice”, afectați de unele măsuri fasciste ale regimului, ca și de înfeudarea totală a țării față de Germania hitleristă, au adoptat, treptat, o atitudine protestatară. I. Maniu și Dinu Brătianu au adresat lui I. Antonescu în anii 1942—1943 numeroase memorii prin care cereau retragerea armatei române de pe front și menținerea ei intactă pentru redobândirea nordului Transilvaniei. În același timp, preocupați de menținerea orânduirii burgheze ei aveau în vedere folosirea armatei și pentru înăbușirea mișcărilor revoluționare ce s-ar fi declanșat la sfârșitul războiului. În cursul anului 1944 conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. au cerut în repetate rânduri lui I. Antonescu să scoată România din război și să încheie el armistițiul cu Națiunile Unite. Aceasta era, după părerea lui I. Maniu și D. Brătianu, principala cale de a se evita un război pe teritoriul național. Asemenea încercări au avut loc până și în dimineața zilei de 23 August 1944, dar ele s-au soldat cu un eșec ; I. Antonescu nu s-a decis să facă acest pas și a continuat războiul alături de Germania hitleristă.

După ce în anii 1942—1943 au adresat mai multe memorii guvernelor Angliei și S.U.A. prin care susțineau că România era practic o țară ocupată de Germania și deci nu putea fi făcută răspunzătoare de actele ostile Națiunilor Unite, I. Maniu și D. Brătianu au încercat, în primăvara anului 1944, să stabilească un acord cu guvernele englez și american pentru ieșirea țării din războiul hitlerist. În acest context, mari speranțe s-au pus în misiunea lui Barbu Știrbei la Cairo. Liderii partidelor „istorice”, ca și cercurile palatului postîndu-se pe o atitudine antisovietică, neinformați asupra conținutului acordurilor de la Teheran, mizau pe eventualele contradicții între S.U.A. și Anglia pe de o parte și U.R.S.S. de cealaltă. Barbu Știrbei a încercat să poarte tratative numai cu reprezentanții puterilor occidentale, evitînd să ia contact cu delegații U.R.S.S., deși România se afla în război efectiv cu această țară. Dar, la 12 aprilie 1944, lui B. Știrbei i s-a transmis oficial că la orice discuții, privind România trebuie să participe și împuterniciții guvernului sovietic ; cu același prilej i s-au comunicat din partea Aliaților și condițiile de armistițiu, care aveau la bază ideea capitulării necondiționate în fața Națiunilor Unite.

Astfel, acțiunea diplomatică inițiată de cercurile maniste și brătieniste împreună cu gruparea palatului, s-a soldat cu un eșec total.

Căutînd să evite cu orice preț o acțiune de masă pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, principalii reprezentanți politici ai burgheziei opinau, în aprilie 1944, pentru convocarea unui Consiliu de coroană, care să hotărască repunerea regelui în

deplinătatea prerogativelor sale, după care monarhul să destituie pe I. Antonescu și să numească un nou prim-ministru cu sarcina de a semna armistițiul cu Națiunile Unite.

Rapida succesiune a evenimentelor, contradicțiile din sinul grupărilor politice burgheze opoziționiste, a făcut ca ținerea Consiliului de Coroană să rămână doar în faza de proiect.

Desfășurarea operațiunilor militare, amploarea deosebită a mișcării de rezistență, eșecul încercărilor proprii de a găsi o alternativă viabilă regimului antonescian, au determinat pe liderii P.N.Ț. și P.N.L. să accepte o colaborare cu P.C.R. Încă din 1943 au avut loc unele discuții între L. Pătrășcanu, reprezentantul partidului comunist, și conducătorii partidelor „istorice”, dar o înțelegere concretă s-a realizat abia la 20 iunie 1944. Cu tot anticomunismul lor, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu au trebuit să recunoască rolul P.C.R. de principală forță a mișcării de rezistență din România. Admițând o colaborare cu P.C.R. și P.S.D., șefii P.N.Ț. și P.N.L. au refuzat categoric o ~~colaborare~~ și cu celelalte organizații care compuneau Frontul Patriotic Antihitlerist. Pentru a menține acordul cu principalele partide burgheze, P.C.R. a acceptat ca Blocul Național Democrat să cuprindă numai cele patru partide. Platforma B.N.D. cuprindea obiective cu caracter antifascist, general democratic. Cele patru partide se angajau să acționeze în comun pentru încheierea grabnică a armistițiului, ieșirea României din Axă și alăturarea ei la Națiunile Unite, înlăturarea dictaturii antonesciene și stabilirea unui regim constituțional democratic, ș.a. Documentul specifică faptul că ~~fiecare~~ partid și păstra ideologia și forma organizatorică proprie, colaborarea vizînd numai obiectivele menționate expres în platformă.

Și după 20 iunie 1944 Iuliu Maniu și Dinu Brătianu au continuat eforturile lor pentru a-l determina pe I. Antonescu să încheie armistițiul; în același timp, temîndu-se de o acțiune de masă, ei vedeau în lovitura de palat ultimul mijloc posibil de salvare a țării. Așa se explică faptul că pregătirile pentru insurecția armată s-au desfășurat fără participarea efectivă a reprezentanților P.N.Ț. și P.N.L.

Dar dincolo de aceste importante deosebiri de vederi în ce privește forma de înlăturare a dictaturii militaro-fasciste, rămîne faptul că prin crearea B.N.D. s-a realizat o izolare quasitotală a regimului antonescian. După repetate discuții între partidele componente ale B.N.D. și gruparea palatului s-a hotărît ca noul guvern să fie prezidat de generalul C. Sănătescu. Asupra componenței guvernului s-au purtat discuții furtunoase: în timp ce P.C.R. și P.S.D. erau pentru formarea acestuia din toate forțele politice patriotice, liderii P.N.Ț. și P.N.L., dorind să evite participarea comuniștilor la conducerea țării, propuneau un guvern de militari și tehnicieni. În noaptea de 21 spre 22 august 1944, în cadrul unei consfătuiri la palat cu reprezentanții B.N.D., regele a decis o formulă de compromis: un guvern de militari și tehnicieni, în care să participe ca miniștri fără portofolii cîte un reprezentant al partidelor ce compuneau B.N.D. De asemenea, s-a căzut de acord asupra textului declarației regelui către popor, precum și a primelor decrete guvernamentale de după înlăturarea dictaturii militaro-fasciste. Prin aceste înțelegeri, pregătirea politică a actului de la 23 August 1944 era, în linii generale, încheiată.

În acțiunea pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste erau angajate categorii sociale și politice foarte largi — de la clasa muncitoare la marea burghezie, și

de la P.C.R. la cercurile palatului. Larga coaliție de forțe politice, care s-a înfăptuit din inițiativa P.C.R. în cadrul unui proces îndelungat, a constituit un factor esențial al asigurării victoriei în lupta pentru înlăturarea dictaturii militarofasciste.

În sistemul de alianțe încheiate în scopul înlăturării dictaturii antonesciene Partidul Comunist Român era *organizația de contact între toate grupările politice, catalizatorul și dinamizatorul lor*. Dacă adăugăm la aceasta faptul esențial că comuniștii s-au aflat în fruntea acțiunii de sabotare a războiului hitlerist și a luptei împotriva dictaturii militarofasciste, putem conchide că partidul comunist a fost principala forță politică a mișcării de rezistență din România.

Expresia cea mai înaltă a mișcării de rezistență din țara noastră, insurecția armată, care s-a declarat la 23 August 1944 a fost un act temeinic pregătit, care a antrenat largi categorii sociale și grupări politice. Victoria insurecției a *demonstrat justetea tacticii partidului comunist de coaliizare a tuturor grupărilor politice patriotice*. Viața a demonstrat că nu prin pertractări și conciliabule, nu prin acțiuni de culise și manevre diplomatice putea fi salvată țara din situația lezastroasă în care o adusese dictatura militarofascistă, ci prin acțiunea curajoasă, energică a tuturor forțelor patriotice ale națiunii.

În această lumină, actul istoric de la 23 August 1944 apar? în întreaga sa măreție, ca opera întregului popor român, al tuturor forțelor politice patriotice — în fruntea cărora s-a aflat, incontestabil, Partidul Comunist Român.

THE ACTIVITY OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY FOR THE COALITION OF ALL POLITICAL AND PATRIOTIC FORCES IN ORDER TO OVERTHROW THE MILITARY-FASCIST DICTATORSHIP

SUMMARY

Through its policy, Antonescu's dictatorship dissatisfied large social categories and various political groups. Making a scientific analysis of the situation in Roumania, the Communist Party came to the conclusion that in the country existed objective conditions for a coalition of all the political — patriotic forces in view of overthrowing the military-fascist dictatorship.

The first significant success of this tactics of the Communist Party, aiming at the coalition of all political-patriotic forces, was achieved by the creation of the Anti-Hitleriste Patriotic Front, in the summer of 1943.

Of a decisive importance for the victory in the liberation struggle of the Roumanian people from under the fascist yoke was the creation of the Unique Working Front, in April 1944.

On the line of the collaboration with the bourgeois political groupings, for overthrowing Antonescu's dictatorship, is to be mentioned the agreement concluded in May 1944, with the liberal grouping led by Gh. Tătărăscu.

The agreement of the Roumanian Communist Party with the representatives of the Court and then, with the leaders of the National Peasant Party and with those of the National Liberal Party, in June 1944, has perfected the isolating process of Antonescu's dictatorship.

The victory of the armed insurrection fully demonstrated the righteousness of the tactics adopted by the Communist Party, to unite all the political-patriotic forces in the action of overthrowing of the military-fascist dictatorship. In this light, the historical act of August 23 1944, appears in its plenary greatness as a masterpiece of the whole Roumanian people.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

CERAMICA CUCUTENI B DE LA MIORCANI (BOTOȘANI)

de ANTON NIȚU

În colecția școlii din Miorcani se află din 1988 un mic lot de ceramică cucuteniană, care provine din așezarea de pe locul numit „Duruitoare”, în dreptul bornei 937, la 0,400 km NNE de sat.

Ceramica aparține categoriei cu pastă fină și decor pictat. Formele vaselor sînt diferite și stilul picturii aparține, de asemenea, unor faze diferite.

1. Cupă tronconică, cu fund plat și proeminență perforată, fragmentară (fig. 1/1). Decorată în interior cu benzi radiare de culoare brună pe fond alb-crem, iar la exterior cu caneluri orizontale acoperite cu fondul alb și separate prin benzi brune. Pasta este fină, moale la pipăit.

Decorul canelat și pictura bicromă caracterizează specia bicromă cu roșu pe alb din complexul ceramicilor Cucuteni A2 din așezarea de la Drăgușeni (Botoșani)¹, indicînd un nivel sau urme de locuire din această fază și la Miorcani.

2. Buză de capac (fig. 1/3) cu decor tricrom în stilul Cucuteni AB grupa α 1: ove deschise și benzi oblice cu o singură nervură roșie, rezervate pe fond alb-crem cu culoare neagră. Lentila negativă din interiorul ovelor are două linii roșii oblice și dă ovelor un aspect de ellipse. Pasta bună, ușor aspră, arsă brun deschis, se deosebește de pasta fazei AB și se apropie de pasta fină a fazei B.

Această specie ceramică nu indică o fază Cucuteni AB la Miorcani, ci constituie unul din elementele de decor pictat AB, care supraviețuiesc în toate așezările din faza B1.

Restul ceramicii aparține stilului Cucuteni B grupa ϵ . Pasta fină este arsă brun deschis și acoperită cu o feșuală de aceeași culoare, sau de nuanță ușor porlo-

¹ Muzeul din Săveni (Botoșani).

calie pe fața exterioară, puternic lustruită. Decorul este pictat cu culoare neagră mată de nuanța șocolatei. Motivele cruceate păstrează lustrul suprafeței vasului.

3. *Strachină* bitronconică cu profilul frânt, fragmentară (fig. 2/1)². Decor cu trei metope separate prin zone intermediare. Zonele intermediare sînt decorate pozitiv cu o elipsă lenticulară opacă, încadrată de benzi liniare. Metopele sînt decorate negativ cu o perlă semicirculară, avînd în centru două buline secționate.

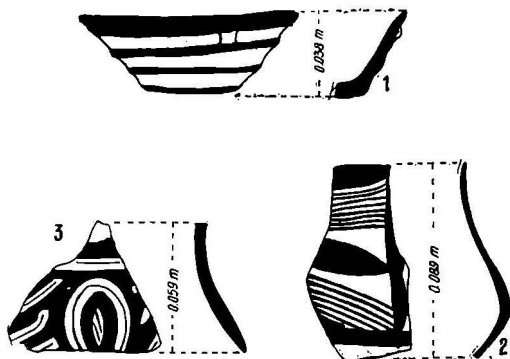

Fig. 1. — Ceramică cucuteniană de la Miorcani: 1, cupă Cucuteni A2; 2, pahar Cucuteni B1; 3, capac Cucuteni AB1.

4. *Strachină* de aceeași formă, fragmentară (fig. 2/2). Decorul este însă simplificat: în metope, perlele negative au pierdut punctele centrale; zonele intermediare, prin dispariția elipselor lenticulare, sînt formate de benzi liniare late.

Aspectul decorativ cu metope, perle semicirculare și puncte interioare este cunoscut pe strachinile grupei **E** de la Cucuteni (fig. 3/6)³.

5. *Amforă* piriformă cu două proeminențe perforate orizontal, alungite și dispuse în partea superioară (fig. 2/3). Forma vasului este derivată din amforțele similare din faza AB de la Traian, cu umărul dublu boltit și decorat tectonic cu zone supra-

² O. Kandyba, *Schlipenitz. Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes* (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte. 5). Viena, 1937, p. 32, pl. form. 63.

³ H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 40, pl. 17/11.

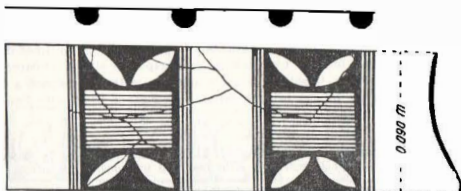
1

2

3

4

Fig. 2. — Ceramici Cucuteni D1 de la Miorcani: 1—2, străchini; 3, amforă; 4, pahar.

puse⁶. Atenuarea profilului dublu arcuit la amfora de la Miorcani determină decorarea umărului cu o singură zonă înaltă. Gura în pînle concavă are buza decorată pozitiv pe ambele fețe cu segmente asimetrice, foliacee, mai scurte la exterior, mai alungite și inversate în interior. Decorul comportă două metope separate prin zone intermediare. Metopele n-au chenar liniar, ci sînt delimitate prin însăși culoarea șocolatie, cu care s-au rezervat în negativ motivele decorative ale cîmpului. În centru este dispus oblic un fragment de bandă liniară, cu laturile prelungite alternativ pînă la limita superioară sau inferioară a metopelor, care corespunde benzii în diagonală (tangentei) obișnuite în interiorul metopelor. Deasupra și dedesubtul benzii liniare este dispusă ușor asimetric cîte o grupă de două perle foliacee îngemănate. Prin reducerea benzii în diagonală la porțiunea ei mediană, spațiul mărit la capetele metopei este decorat simetric cu cîte o grupă de trei perle foliacee, două laterale îngemănate și una centrală orizontală. Zonele intermediare apar ca niște spații rezervate în negativ prin culoarea metopelor și sînt decorate pozitiv cu o linie serpentiformă.

Amfora de la Miorcani, ca formă și decor, constituie o piesă cucuteniană unică. Aspectul decorului este inedit în ornamentația amforelor cucuteniene și tripoliene dar elementele formale și compoziționale se întîlnesc toate în decorul ceramicii tripoliene și unele în decorul ceramicii cucuteniene.

6. *Pahar* bitronconic cu umărul rotunjit, fragmentar (fig. 2/4)⁵. Decorul prezintă două metope separate prin zone intermediare, delimitate prin benzi de trei linii. Cîmpul metopelor este decorat cu o bandă liniară lată, dispusă orizontal. Deasupra și dedesubt sînt dispuse simetric perle îngemănate negative. Zonele intermediare sînt libere. Pe fața interioară, zona buzei este acoperită clar cu o culoare lăptoasă și apoi decorată cu buline de culoare șocolatie. Pe fața exterioară, culoarea lăptoasă este foarte diluată și apare mai curînd ca un efect de ușoară calcinare.

Acest decor lipsește pe paharele cucuteniene din Moldova, întîlnindu-se numai pe un pahar de la Petreni (fig. 6/1)⁶, care are însă zonele intermediare decorate.

7. Fragment de *pahar* bitronconic, cu carenă și umăr boltit (fig. 1/2)⁷. Aspectul decorativ cu două metope separate apare clar. Metopele sînt delimitate printr-un chenar gros. Zona intermediară fiind ruptă, nu se poate preciza, dacă ea a fost liberă sau decorată. Cîmpul metopelor este decorat cu motive pozitive: la limita superioară cu un segment și o bandă liniară orizontală, ușor arcuită; la limita inferioară, cu o bandă liniară oblică, sub care se vede capătul unui segment; în spațiul liber dintre benzile liniare, cu o perlă foliacee înclinată de la dreapta la stînga. Deoarece pe fragment metopa este ruptă la jumătate, se poate admite repetarea simetrică a decorului și în partea opusă. Pe fața exterioară, fețuiala lustruită a pastei este flambată în nuanță bric.

⁶ H. Dumitrescu-Vl. Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian-Dealul Fîntînilor*, în *Materiala*, VI, 1959, p. 168, pl. V; Vl. Dumitrescu, *Artă neolitică în România*, București, 1968, p. 102, fig. 42.

⁷ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 30, pl. form. 40.

⁸ T. Passek, *La céramique tripolienne*, Moscova-Leningrad, 1935, pl. IX/13 și XXIX/5-6.

⁷ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 29, pl. form. 38.

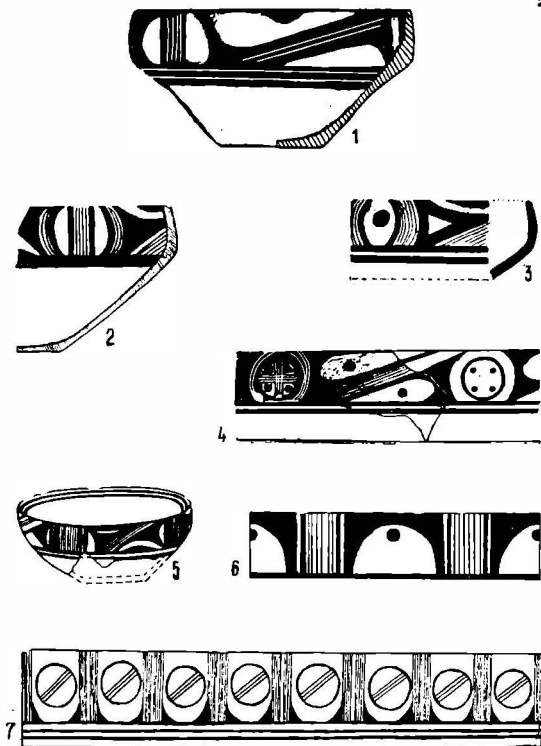

Fig. 3. — Decorul străchinilor Cucuteni B: 1—3, Podei; 4, Irunușica;

5, Petrești; 6, Cucuteni; 7, Sîpeniți.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Aspectul decorului este necunoscut pe paharele cucuteniene. Un decor similar apare pe un fragment de pahar de la Tripolie (fig. 8/2)⁸, care prezintă perle conturate pozitiv deasupra și dedesubtul benzii orizontale mediane, iar între perlele inferioare o bandă liniară oblică. Segmentul pozitiv de sub buza paharului de la Miorcani reproduce perla negativă în formă de segment de pe amfora de la Popudnia (Podolia), decorată cu elipse legate prin benzi orizontale (fig. 5/1)⁹. Sub banda orizontală, perlele păstrează forma îngemănată, caracteristică acestui motiv decorativ.

Elementele formale ale decorului indică că cele trei forme ceramice de stil Cucuteni BI de la Miorcani, străchinile (fig. 2/1—2), amfora (fig. 2/3) și paharele (fig. 1/2; 2/4), prezintă două aspecte paralele ale decorului cu *metope separate*,

derivate indentic din cele două motive principale ale decorului grupei **E** „elipse legate prin tangente (oblice)” și „elipse legate prin benzi (tangente) orizontale”.

Decorul cu metope și perle semicirculare cu puncte al străchinilor cucuteniene (fig. 3/6) derivă evident din motivul „elipselor cu tangente”, caracteristice decorului străchinilor de la Frumușica (fig. 3/4), *Podel* (fig. 3/1—3)¹⁰ sau *Petreni* (fig. 3/5)¹¹. Elipsele sînt conturate printr-o bandă liniară și decorate în interior cu o bandă mediană verticală, constituită la fel din linii subțiri încadrate de linii groase (fig. 3/2). Pîlăile motivului decorativ (spațiile unghiulare dintre elipse și tangente) sînt decorate în negativ cu „arcuri” (fig. 3/2—3, 5) sau cu „perle” foliacee ori amigdaloidale (fig. 3/1). Perlele sînt libere (fig. 3/1) sau decorate în interior cu cite un punct (fig. 3/4). Punctul central este introdus și în interiorul elipselor (fig. 3/3), după regula stilistică a „decorării identice a celor două anexe ale motivului principal” (ochiul spiralelor sau elipsa și pîlăile). Însă procesul derivației nu poate fi urmărit în decorul străchinilor cucuteniene, ci pe alte forme de vase, cu predilecție pe crateralele șipenițiene.

Derivarea aspectului metopic plecînd de la forma inițială a motivului decorativ se face după regula stilistică generală a decorului geometric cucutenian: „dispariția motivului principal și trecerea pe primul plan al motivelor anexe” și comportă dispariția elipsei, pe urmă a tangentei. Pe crateralele de la Șipeniț, dispariția conturului elipsei este instantanee (fig. 8/1—2)¹²: banda mediană verticală din interiorul elipselor constituie limitele „metopelor contigui” și sînt legate prin tangentele în diagonală; pîlăile rămîn decorate cu perlele originare. Apoi, metopele pierd tangentele și cele două perle de deasupra și dedesubtul tangentei se contopesc într-o singură perlă

⁸ T. Passek, *La céramique tripolienne*, pl. X/2.

⁹ L. Kozłowski, *Młodsza epoka kamienna w Polsce (Neolith)*, Llov, 1924, p. 125, pl. XXIX/5.

¹⁰ C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, p. 130, pl. XI/50a; idem, *Ășezarea eneolitică Cucuteni B de la Tîrgu Ocna-Podel*, în *AM*, II—III, 1964, p. 27, 40—1, fig. 19/4, 20/3—4; 28/1.

¹¹ T. Passek, *La céramique tripolienne*, pl. IX/4.

¹² O. Kandyba, *op. cit.*, p. 74, fig. 85, 87.

crușată în negativ în cîmpul metopei, de formă ovală (fig. 8/3) și decorată sus cu două puncte sectionale sau segmente (fig. 8/4)¹³, sau sectionată în formă de arcadă conturată pozitiv cu un arc liniar și decorată în interior cu un punct (fig. 8/5)¹⁴.

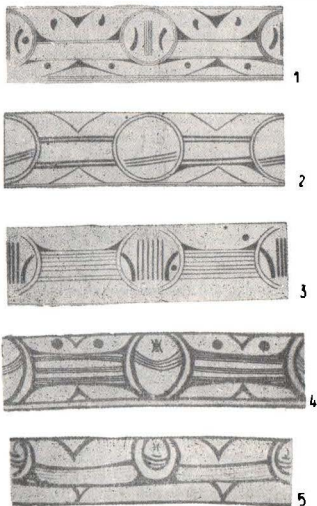

Fig. 4. — Decorul anforelor Cucuteni B: 1—3, Șipeniti; 4—5, Petreni.

„Perla contopită” este deci sectionată (fig. 8/3—5) ca și perlele originare din plină (fig. 8/1—2), după regula obișnuită a „sectionării orizontale a zonei decorative” (fig. 3/2—3). În interiorul perlelor contopite se pot introduce motive heterogene, ca motivul cruciform (fig. 8/3—4), care nu fac parte din decorul original, dar pot fi introduse și pe forma inițială a motivului principal (fig. 3/4). Aspectul cu metope contigui, deco-

¹³ *Ibidem*, fig. 78, 83.

¹⁴ *Ibidem*, p. 78, fig. 90.

rate cu perle negative în arcade conturate cu un cerc pozitiv cu bandă oblică în interior, apare pe o strachină șipenițiană (fig. 3/7)¹⁵. Perlele în formă de arcadă sînt dispuse uniform cu capătul secționat în sus, în timp ce pe craterul șipenițian (fig. 8/5) ele sînt dispuse cu deschizătura arcadei alternativ spre limita superioară sau inferioară a zonei decorative.

În decorul străchinilor de la *Podol*, conturul elipselor prezintă aspecte simplificate chiar pe forma inițială a motivului principal, anunțînd suprimarea gradată a conturului. Banda elipsei pierde liniile subțiri interioare, păstrînd numai liniile groase marginale¹⁶, sau spatul elipsei este delimitat în negativ prin culoarea neagră a pilnurilor, ca și perlele (fig. 3/1). Dispariția elipsei se reduce de fapt la umplerea capetelor elipsei, de o parte și alta a benzii ei verticale, cu culoare neagră. Însă străchinile de la *Podol* și *Frumușica* (fig. 3/1—3; 3/4) prezintă numai forma inițială a motivului decorativ, după cum pe străchinile de la *Șipeniți* este cunoscută numai forma derivată cu metope contigui decorate cu perle conturate (fig. 3/7). Numai pe străchinile de la *Cucuteni* apar cele două aspecte decorative: forma inițială a elipselor cu tangente¹⁷ și forma derivată cu metope contigui decorate cu perle cu puncte (fig. 3/8).

Derivația aspectului cu metope contigui pe craterele șipenițiene explică decorul cu „perle semicirculare”, libere (fig. 2/2) sau decorate cu două puncte (fig. 2/1), din decorul străchinilor de la *Miorcani*. Perlele semicirculare corespund „perlelor contopite” în cimpul metopelor (fig. 8/3—4), dar secționate de limita inferioară a zonei decorative. Cele două puncte alăturate provin din juxtapunerea punctelor izolate în perlele originare (fig. 3/4). Însă pe aceste străchini zonele intermediare arată că decorul aparține aspectului cu „metope separate”. Derivația acestui aspect metopic nu este documentată în decorul străchinilor cucuteniene sau tripoliene și trebuie, de asemenea, urmărită pe alte forme de vase, cu deosebire la *Șipeniți*. Seria formelor derivate este inițiată pe vasele piriforme (fig. 9/2—3)¹⁸ și continuată pe amforele cu decorul principal în zona gîtului (fig. 9/4—8)¹⁹. Derivația aspectului cu metope separate, pornind de la motivul „elipselor cu tangente” pe vasele piriforme și pe amfore (fig. 9/2, 4), comportă dispariția treptată a elipsei, prin izolarea ei între două benzi verticale (fig. 9/3, 5), introduse *ad-hoc* și nu derivate din interiorul elipselor cu benzi verticale duble sau triple (fig. 9/2)²⁰, deoarece elipsa izolată rămîne intactă (fig. 9/4—5). Benzile verticale delimitează metopele decorate cu tangenta oblică și le separă de zonele intermediare decorate cu elipsa izolată (fig. 9/5) și înconjurată de perle negative (fig. 9/3). Pe amfore, în zona intermediară conturul elipsei dispăre (fig. 9/6), lăsînd numai banda ei mediană înconjurată de spațiul elipsei cruțat cu culoarea neagră. Procedeeul izolării elipsei între benzile verticale este inițiat direct pe amforele tripoliene²¹.

¹⁵ *Ibidem*, fig. 122.

¹⁶ C. Matasă, *Podol*, fig. 20/3.

¹⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 20/1.

¹⁸ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 42, 44, fig. 7, 10.

¹⁹ *Ibidem*, p. 56, 58, fig. 42j 44—45.

²⁰ *Ibidem*, p. 56.

²¹ T. Passok, *La céramique tripolitaine*, pl. XXVI, 1—8.

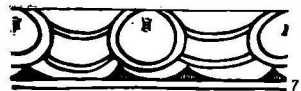

Fig. 5. — Decorul amforelor tripolțene: 1, Popudnia; 2, Vladimirovka;
3, Staraja Buda; 4-7, Tomasevka.

Seria formelor derivate ale aspectului cu metope separate pe ceramica șipenițiană explică aspectul decorativ pe străchînile de la *Miorcani*: metopele sînt separate prin zone intermediare decorate cu elipsa izolată (fig. 2/1), ca pe amfora șipenițiană (fig. 9/5); apoi, prin dispariția elipsei, zonele intermediare sînt acoperite în întregime de benzile liniare verticale (fig. 2/2). În stadiul ultim al derivației, dispariția lentilei din zonele intermediare a antrenat și dispariția punctelor din perlele metopelor, ca formă finală a simplificării decorului. Aparent, forma lenticulară a elipselor opace din zonele intermediare poate avea o dublă origine. Pe de o parte, pe vasele piriforme șipenițiene (fig. 9/1)²² și pe amforele tripoliene²³ motivul „elipselor cu tangente” are elipsele decorate uneori cu o lentilă mediană umplută parțial sau total cu culoare neagră. Pe vasele piriforme șipenițiene elipsele chiar iau direct o formă lenticulară, banda liniară a conturului închizînd o lentilă umplută parțial cu negru²⁴. Derivarea aspectului cu metope separate din astfel de elipse cu tangente putea lăsa în zonele intermediare numai lentila centrală ca pe strachina de la *Miorcani* (fig. 2/1), după cum pe amfora de la Șipeniți a rămas numai banda mediană verticală ca ultim stadiu al derivației (fig. 9/6). Pe de altă parte, motivul cu elipse lenticulare opace apare numai ca formă simplificată a „elipselor cu tangente” în zonele secundare ale decorului pe amforele șipenițiene²⁵ sau tripoliene²⁶, dar formele derivate ale acestui motiv sînt totdeauna de aspect liber, nu metopic. De altfel, motivul lenticular al primei străchîni de la *Miorcani* (fig. 2/1), considerat ca lentila centrală a unei elipse dizolvate în zona intermediară, cadrează cu stadiul dispariției tangentelor în metopele separate. Zona intermediară în formă de bandă lată pe strachina a doua de la *Miorcani* (fig. 2/2) se apropie de banda lată a metopelor contigui pe unele străchîni cucuteniene. Faptul nu poate surprinde, deoarece în toate fazele ceramicii cucuteniene este caracteristică identitatea aspectului formal al motivelor cu derivații diferite. Din acest punct de vedere, chiar motivul lenticular de pe prima strachină poate fi o elipsă izolată și simplificată *ad-hoc*, ca în zonele secundare ale amforelor cucuteniene și tripoliene.

„Perlele îngemănate” deasupra și dedesubtul unei benzi orizontale sau oblice din decorul amforei (fig. 2/3) și paharului (fig. 2/4) de la *Miorcani* stabilesc clar identitatea motivului decorativ inițial, din care derivă aspectul cu „două metope separate”. În adevăr, motivul „elipselor legate prin benzi (tangente) orizontale” constituie decorul acestei forme de amforă din ceramica tripoliană de la *Vladimirovka* (fig. 5/2)²⁷. Cele două elipse, dispuse în jurul torților perforate, sînt decorate cu o bandă liniară orizontală. Deasupra și dedesubtul tangentei dintre elipse, motivele anexe le constituie

²² O. Kandyba, *op. cit.*, p. 40, fig. 4.

²³ T. Passek, *La céramique tripolienne*, pl. XV/9.

²⁴ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 40, fig. 2.

²⁵ *Ibidem*, fig. 49—50, 63—65, 67—68, 71—73.

²⁶ T. Passek, *La céramique tripolienne*, pl. IX/6.

²⁷ *Idem*, *Periodizatsia tripolskikh poselenii*, în *MIA*, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 102, fig. 60/4.

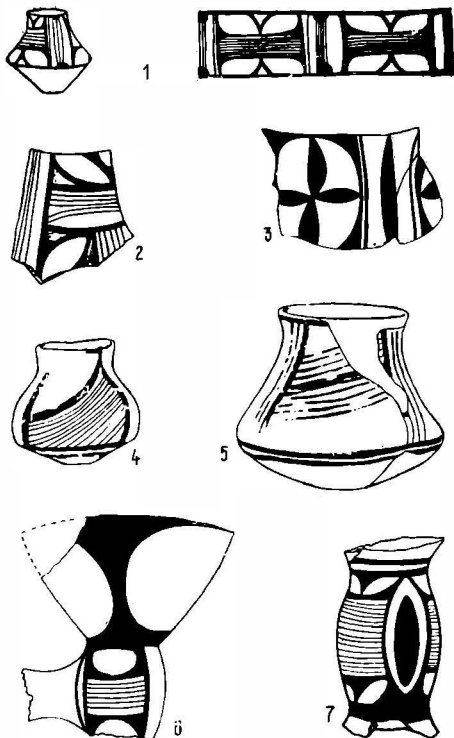

Fig. 6. --Decorul paharelor și vaselor-binoclu Cucuteni-Tripolie: 1. Petreni; 2. Tripolie; 3, 7. Kudrinski; 4--5. Vladimirovka; 6. Kadiyevli.

numai perechen de „perle îngemănate” cruțate cu culoare neagră. Fața interioară a buzelor este decorată cu segmente negre asimetrice, la fel ca pe amfora de la Miorcani. „Elipsele cu tangente orizontale” formează decorul seriei de amfore bitronconice cu două torți perforate pe gât²⁸ ale ceramicii cucuteniene și tripoliene. Pe amforele de la Șipeniți (fig. 4/1—3)²⁹, elipsele sînt decorate pozitiv cu o bandă liniară orizontală sau verticală, flancată uneori de arcuri convexe sau concave și chiar de două puncte (fig. 4/3), în simetrie cu perlele îngemănate din pîlnii. Ca motive anexe în pîlniile superioare și inferioare apar numai „perle îngemănate cu punct central”, cruțate cu culoare neagră care umple numai vîrfurile spațiilor unghiulare dintre perle, rezervînd astfel o a treia perlă intermediară orizontală (fig. 4/1). Decorul se simplifică prin dispariția punctelor din interiorul perlelor și a culorii negre din spațiile unghiulare (fig. 4/2) și manifestă chiar tendința dizolvării motivelor anexe (fig. 4/3)³⁰. Decorul prezintă un aspect identic pe amforele de la Petrești (fig. 4/4—5)³¹. Pe amforele tripoliene, decorul inițial diversifică structura tangentelor și amplifică motivele anexe. Pe amfora de la Starala Buda (fig. 5/3)³², numai spațiile unghiulare dintre perlele superioare sînt umplute cu negru, în timp ce în interiorul unghiurilor dintre perlele inferioare se rezervă două mici perle. Pe amforele de la Tomasevka (fig. 5/4—7)³³, elipsele sînt decorate cu benzi verticale hașurate și uneori cu două puncte. „Benzile orizontale” (fig. 5/4) se arcuiesc în ghirlandă (fig. 5/7) sau se lătesc la unul din capete (fig. 5/5). În felul acesta ele iau dispoziția oblică a „tangentelor” (fig. 5/6), desigur prin contaminare cu tangentele în diagonală ale elipselor cu tangente normale, filiația celor două motive principale fiind sigură. Motivele anexe sînt, de asemenea, variate. „Perlele îngemănate” cu sau fără punct central se repetă deasupra și dedesubtul tangentelor (fig. 5/3, 5), sau apar numai în pîlniile superioare (fig. 5/4, 6), sau dispar (fig. 5/7), ca și pe amforele șipenițiene. Spațiile dintre perlele îngemănate sînt umplute cu negru (fig. 5/3, 6) și sînt delimitate prin „benzi unghiulare” (fig. 5/4—5). În pîlniile inferioare, uneori unghiurile conturate cu negru au în interior o „bandă de legătură” liniară dispusă vertical (fig. 5/7); alături benzile unghiulare sînt înlocuite cu „benzi de legătură” hașurate (fig. 5/4) sau în formă de arcuri multiplicat (fig. 5/6). Această diversificare a motivelor anexe în pîlniile motivului principal corespunde unei reguli stilistice constante în decorul ceramicii Cucuteni-Tripolie: „decorarea asimetrică a celor două anexe” (pîlniile față de ochiul spiralelor și elipse, sau pîlniile superioare față de pîlniile inferioare ale spiralelor agățate și ale tangentelor).

Caracteristică pentru ceramica tripoliană este aplicarea acestui motiv decorativ și pe alte forme ceramice, pe vasele-binoclu și în interiorul străchinilor. Motivele anexe sînt diferite și specifice acestor două forme ceramice. Pe vasele-binoclu (fig. 6/6—7)³⁴, „elipsele cu benzi orizontale” sînt dispuse pe suportul cupelor și sînt prevăzute în pîlnii cu „perle îngemănate” (fig. 6/7) sau cu „perle ovale” (fig. 6/6), repetate

²⁸ O. Kandyba, op. cit., p. 26, pl. form. fig. 15—16, 16.

²⁹ Ibidem, p. 54, fig. 31—33.

³⁰ Ibidem, fig. 36.

³¹ T. Pösek, *La céramique tripolienne*, pl. XXIX/1—4.

³² Ibidem, pl. XXIX/7—8.

³³ Ibidem, pl. XXX/1—8.

³⁴ Ibidem, pl. II/1. 7.

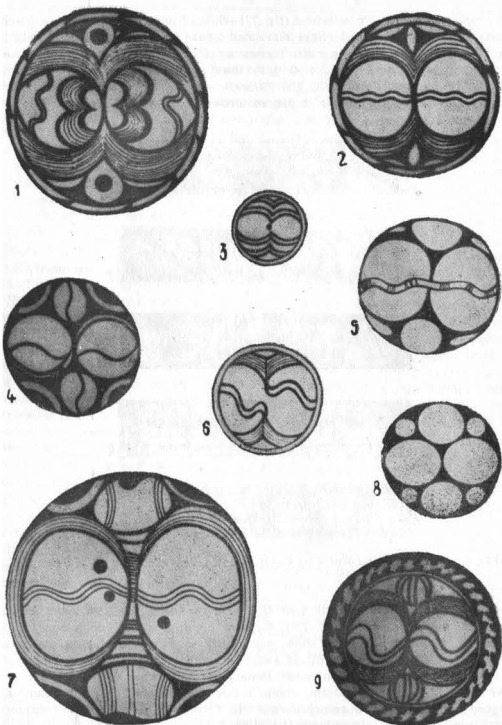

Fig. 7. — Decorul străchinilor Cucuteni-Tripolie: 1—3, 6, Tomasevka;

4, Podolia; 5, 7, Petreni; 8, Kudrinti; 9, Kasenovka.

și pe cupele suportului. Pe *străchini* (fig. 7/1—9)³⁵, compoziția decorului ia inevitabil o dispoziție cruciformă. Două elipse mari sînt legate printr-o bandă orizontală largă și scurtă (fig. 7/7), sau sînt simplu juxtapuse și delimitate prin banda comună a conturului în formă de 8 (fig. 7/1—2, 6, 9). Banda liniară a conturului este compusă uneori din linii serpentiforme (fig. 7/9). Elipsele sînt decorate cu cîte o bandă liniară serpentiformă. Cele două benzi sînt dispuse orizontal pe direcția diametrului vasului

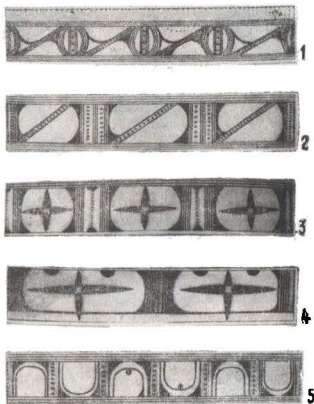

Fig. 8. — Derivația decorului cu metope contigule pe crăterele de la Sîpnița.

(fig. 7/2, 7, 9), sau sînt oblice și paralele (fig. 7/6). De aceea cele două benzi mediane se contopesc în una singură (fig. 7/5). Elipsele prezintă alături două benzi liniare verticale (fig. 7/1): una serpentiformă mai subțire spre exterior și alta mai lată în formă de 3 spre interior, reconstituind astfel în centrul compoziției conturul în 8 al celor două elipse, dar dispuse în cruce. Benzile serpentiforme se simplifică: liniile interioare (fig. 7/7) dispar, rămînînd numai liniile conturului (fig. 7/2, 9), apoi banda este redusă la o singură linie serpentiformă (fig. 7/4). Ca și pe amfore, se introduc în interiorul elipselor cîte două puncte (fig. 7/7). Cele două spații rămase libere de o

³⁵ *Ibidem*, p. II/3—4, 9, VII/4—6, 9, XII/5—6, 8, 10, XV/10, XXXIII/1—9.

parte și alta a elipselor, constituind pînile triunghiulare cu laturile arcuite, sînt umplute cu negru și decorate cu motive anexe diferite, care iau o dispoziție tripartită : „perle ovale” (fig. 7/8—9) flancate de arcuri (fig. 7/4, 7) sau de perle foliacee (fig. 7/5) ; „perle trifoliacee” libere (fig. 7/2) sau decorate (fig. 7/1), perla centrală cu un punct și cele laterale cu hașuri. Perlele trifoliacee pot fi completate cu cele două perle foliacee (fig. 7/1) din pînile cu perle ovale (fig. 7/5). Perlele ovale sînt decorate, de asemenea, cu benzi liniare verticale (fig. 7/7) sau serpentiforme (fig. 7/4). Și pe fragmentele ceramice de la Șipenți „benzile serpentiforme” apar deopotrivă în interiorul elipselor sau perlelor³⁶. Ca și pe amfore, decorul străchinilor tripoliene se simplifică, prin dispariția benzii liniare a conturului elipselor (fig. 7/4—5, 8) sau a motivelor anexe (fig. 7/3, 8). Compoziția decorativă este închisă de decorul de pe margine, format de obicei din triunghiuri oblice negre (fig. 7/1—2, 9), corespunzătoare segmentelor asimetrice de pe fața interioară a buzei amforelor (fig. 5/2).

Seria formelor de aspect metopic derivate din motivul inițial poate fi reconstituită pe ceramica tripollană. Pe străchinile tripoliene decorul apare numai în formă inițială (fig. 7/1—2, 7, 9) și nu dă naștere la forme derivate, ci numai simplificate (fig. 7/3—6, 8). Pe amforele cucuteniene (fig. 4/1—5) și pe cele tripoliene (fig. 5/1—7), decorul inițial dă naștere la forme derivate numai de aspect liber, caracterizat prin păstrarea elipselor și dispariția tangentelor³⁷. Numai pe vasele-binclo de la Kadiueți (fig. 6/0) cele două metope, dispuse pe fețele laterale ale suportului, sînt decorate cu banda liniară orizontală, flancată de cîte o perlă ovală ; spațiile libere de o parte și alta a metopelor corespund evident zonelor intermediare lipsite de decor. Paharele de la Vladimirovka (fig. 6/4—5)³⁸ prezintă două metope decorate cu o tangentă liniară lată și separate prin zone intermediare libere. Lipsa motivelor anexe în spațiul liber al pînii, deasupra și dedesubtul sau numai deasupra tangentelor, se explică prin dizolvarea motivelor anexe, care se manifestă chiar pe formele inițiale ale decorului (fig. 5/7). Direcția oblică a tangentelor, de asemenea, este inițiată în decorul cu elipse și benzi orizontale de pe amforele tripoliene (fig. 5/5—8). Decorul acestei serii de pahare, cu metope separate derivate din „elipsele cu tangente orizontale”, nu poate fi confundat cu decorul celeilalte serii de pahare tripoliene, cu metope decorate, de asemenea, cu tangente late oblice sau arcuite și separate prin zone intermediare decorate cu motive vegetale sau zoomorfe³⁹. Motivele anexe din pînile inferioare ale tangentelor sînt acelea caracteristice decorului metopic de pe crățele și amforele tripoliene⁴⁰, derivat însă din motivul „elipselor cu tangente oblice”. Deși motivul „elipselor cu benzi orizontale” nu este decît o variantă a motivului „elipselor cu tangente”, cele două motive principale se deosebesc net prin mișcările lor anexe. Pe paharul de la Petreni (fig. 6/1), aspectul cu metope separate prezintă structura tipică

³⁶ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 252—253.

³⁷ *Ibidem*, fig. 34—35 ; T. Passek, *La céramique tripollenne*, pl. IX/14 ; XXIII/5—8 ; XXVI/4 ; M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni* (Monumentele patriei noastre), București, 1968, fig. 19.

³⁸ T. S. Passek, *Periodizacija*, fig. 60/5, 6.

³⁹ *Idem*, *La céramique tripollenne*, pl. XXXI/5—8.

⁴⁰ *Ibidem*, pl. XXV/5—12 ; XXVI/1—7.

a motivului inițial de pe amforele șipenițiene și cele tripoliene similare: metopele sînt decorate cu banda liniară orizontală și cu „perlele îngemănate” în pilniile superioare și inferioare; zonele intermediare, delimitate de cîte o linie subțire, sînt decorate cu o bandă liniară verticală cu două segmente negre la capete. Banda verticală reprezintă banda mediană din interiorul elipselor pe forma inițială a motivului (fig. 4/1, 3). Segmentele terminale caracterizează banda verticală a elipselor dispărute în decorul metopic de pe craterile șipenițiene (fig. 8/3). Faza izolării elipselor în zonele intermediare este documentată pe un pahar de la Kudrinți (fig. 6/3)⁴¹: metopele separate sînt decorate cu o „perlă ovală cu motiv cruciform”, ca în metopele contigui de pe craterile șipenițiene (fig. 6/3—4), iar zonele intermediare sînt delimitate prin chenar uniliniar și decorate cu o lentilă opacă, care poate corespunde unei elipse simolificate sau lentilei mediane a elipselor motivului inițial, ca pe strachina de la Miorcani (fig. 2/1). Totuși, decorarea metopelor numai cu o perlă mare face incertă apartenența decorului acestui pahar la seria aspectelor decorative ale motivului „elipselor cu tangente orizontale”. Numai prin raportare la decorul vaselor-binoclu, care prezintă ca motive anexe perle ovale (fig. 6/8), se poate admite că prin dispariția tangentelor în metopele de pe pahar perlele superioare și inferioare s-au contopit într-o singură perlă ovală decorată apoi cu motivul cruciform, ca pe craterile șipenițiene. De asemenea, seria formelor de aspect liber derivate din „elipsele cu benzi orizontale” comportă, după dispariția tangentelor, contopirea perlelor îngemănate din pilniile superioare și inferioare într-o singură „perlă bifurcată” pe amforele șipenițiene⁴², sau într-o „perlă circulară conturată pozitiv” pe amforele cucuteniene și tripoliene, fiecare elipsă fiind astfel flancată de două perle circulare cu contur în formă de bandă ca și elipsele⁴³. De fapt, aspectul decorativ al acestui pahar este cu totul singular. Astfel, seriile derivate de aspect metopic ale celor două motive principale cu elipse și tangente sînt perfect paralele. Ca și în cazul derivării aspectului cu metope separate din „elipsele cu tangente” pe amforele tripoliene⁴⁴, pe vasele piriforme (fig. 6/1—3) și pe amforele șipenițiene (fig. 6/4—6), derivarea aspectului cu metope separate din „elipsele cu benzi orizontale” pe paharele tripoliene comportă, ca forme derivate succesive, izolarea prealabilă a elipselor în zonele intermediare (fig. 6/3), apoi dispariția conturului elipselor, lăsînd numai banda mediană verticală (fig. 6/1—2) sau eventual lentila interioară a elipselor (fig. 6/3), și în fine dizolvarea totală a elipselor, zonele intermediare rămînd libere (fig. 6/4—5). Chiar dacă vasul de la Tripolie (fig. 6/3) este incert ca formă ceramică și decor, paralelismul seriilor derivate ale aspectului cu metope separate din cele două motive cu elipse și tangente orizontale sau normale este evident și asigurat prin alternanța formelor inițiale și a formelor derivate de aspect metopic pe vasele-binoclu (fig. 6/6—7) și pahare (fig. 6/2, 4—5)

⁴¹ *Ibidem*, p. 47, pl. II/2. Descrierea formel indică pe aceea a paharelor de dimensiuni mici sau mari.

⁴² O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 34—35.

⁴³ T. Passek, *La céramique tripollenne*, pl. XXIII/7—8; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 19.

⁴⁴ T. Passek, *La céramique tripollenne*, pl. XXV12/1—8.

Analiza derivării aspectului cu metope separate din „elipsele cu tangente orizontale” pe ceramica cucuteniană și tripoliană explică aspectele decorative de pe amfora și paharele de la Miorcani. Decorul amforei (fig. 2/3) prezintă „două metope

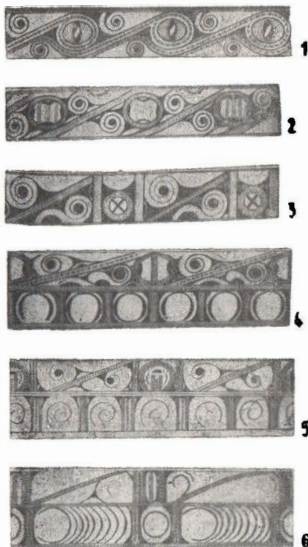

Fig. 9. — Derivarea decorului cu metope separate pe ceramica de la Șipcești:
1—3, vase piriforme; 4—6, amfore.

separate”, decorate cu tangenta dispusă oblic și redusă la porțiunea ei mediană, iar în plinii cu „perlele îngemănate” dispuse asimetric din cauza poziției tangentei. Prescurtarea tangentei, anunțând dispariția ei, este necesitată aici de lărgirea spațiului liber de la capetele metopei, acoperit cu grupa „perlelor trifoliace”. Spre deosebire

de perlele trifoliacee ale strâchinilor tripoliene, cu perla centrală dispusă vertical (fig. 7/1—2), perla mediană este dispusă orizontal. Această dispoziție a perlei centrale este de caracter şipenițian, fiind schițată pe forma inițială a decorului de pe amfore (fig. 4/1). Zonele intermediare sînt decorale cu o linie şerpuitoare, ca formă simplificată a „benzii serpentiforme” din interiorul elipselor de pe strâchinile şipenițiene și tripoliene (fig. 7/4). Prezența liniei serpentiforme documentează dispariția elipsei izolate în zonele intermediare, ca și „banda verticală” pe amfora de la Şipeniți (fig. 11/6) și pe paharul de la Petreni (fig. 6/1). Decorul primului pahar de la Miorcani (fig. 2/4) corespunde, prin dizolvarea totală a elipselor în zonele intermediare, unei faze mai avansate a derivației aspectului metopic, ca pe paharele tripoliene (fig. 6/4—5). Metopele prezintă însă banda orizontală și cele două perechi de „perle îngemănate” în pilniile superioare și inferioare, ca pe paharul de la Petreni (fig. 6/1). Pe al doilea pahar de la Miorcani (fig. 1/2), perlele foliacee dispuse în pilniile inferioare și pictate pozitiv nu trebuie confundate cu brațele foliacee ale motivelor cruciforme introduse în perlele metopelor pe paharul tripolian (fig. 8/3), după moda motivelor cruciforme cu brațele ascuțite din perlele metopelor de pe craterele şipenițiene (fig. 8/3—4). Perlele superioare unite în segment se întîlnesc pe amfora de la *Popudnia* (fig. 5/1), dar sînt pictate pozitiv. „Banda unghiulară” linară din pilnia inferioară, ca și „banda de legătură” pe paharul de la *Tripolie* (fig. 0/2), se întîlnesc deopotrivă în pilniile inferioare ale decorului inițial de pe amforele tripoliene (fig. 5/4—5). Tehnica pozitivă a decorului pe acest pahar se explică prin „alternarea tehnicii negative și pozitive a decorului”, ca regulă generală pe ceramica Cucuteni-Tripolie.

Decorul cu metope separate pe ceramica Cucuteni III de la Miorcani constituie aspecte decorative inedite în decorul ceramicii cutenienc și tripoliene. Derivarea celor două serii ale aspectului metopic, pornind de la motivele principale ale decorului

ceramicii **C** este dirijată de regulile stilistice generale ale decorului geometric care sînt constante în toate perioadele ceramicii Cucuteni-Tripolie. Aplicate în bloc sau grupate variat tuturor motivelor fundamentale ale decorului geometric, aceste reguli determină și explică înfinita varietate a aspectelor decorative din ornamentația ceramicii Cucuteni-Tripolie. Rigurozitatea derivării conferă aspectelor decorului valoarea unor „teoreme decorative” și definește modalitatea reprezentării formale a spațiului plastic proprie ornamentației ceramicii Cucuteni-Tripolie, ca stil de artă decorativă.

LA CÉRAMIQUE CUCUTENI B DE MIORCANI (BOTOȘANI)

RÉSUMÉ

Le petit lot de céramique Cucuteni B1 groupe **C** de Miorcani, qui se trouve dans

la collection de l'école du village, présente des aspects décoratifs inédits sur la céramique Cucuteni-Tripollé. Le décor appartient aux deux séries de l'aspect à „métopes séparées” caractérisant ce groupe céramique :

1. Sur les écuellles les métopes sont ornées de perles demi-circulaires à deux points (fig. 2/1) ou libres (fig. 2/2); les zones intermédiaires sont ornées d'une lentille opaque (fig. 2/1) ou sont recouvertes de bandes linéaires larges (fig. 2/2). Les perles en demi-cercle à point intérieur se retrouvent aussi dans l'aspect à métopes contiguës des écuellles cucuténiennes (fig. 3/6).

2. Sur l'amphore (fig. 2/3) les métopes sont décorées d'une tangente réduite à sa portion moyenne et de „perles gémées” ou „trifoliées”; les zones intermédiaires ont une ligne serpentiniforme.

3. Le premier verre (fig. 2/4) a des métopes ornées d'une bande horizontale et de „perles gémées”, les zones intermédiaires restant libres. Sur le second verre (fig. 1/2) les perles supérieures sont unifiées en segment, comme sur l'amphore de Popudnia (fig. 5/1); dessous les perles inférieures apparaît la bande linéaire d'un motif angulaire. La technique positive du segment et des perles contraste avec la technique en négatif des perles gémées sur les autres vases.

L'aspect à „métopes séparées” appartient aux deux séries dérivatives qui correspondent aux deux variantes du motif à „ellipses et tangentes” du décor **C**. La déri-

vation de l'aspect métopique comporte la disparition de l'ellipse, puis de la tangente. La forme initiale des „ellipses à tangentes obliques” apparaît sur les écuellles cucuténiennes (fig. 3/1—5), mais il faut suivre la série des formes dérivées sur la céramique de Șipeniți. Sur les cratères (fig. 8) ces formes sont d'aspect à „métopes contiguës” ornées de perles ovales ou sectionnées. Sur les vases piriformes (fig. 9/1—3) et les amphores (fig. 9/4—6) les formes dérivées sont d'aspect à „métopes séparées”: l'isolement et la dissolution des ellipses dans les zones intermédiaires laissent seulement leur bande médiane. C'est de cette manière que dans les zones intermédiaires sur l'écuellle de Miorcani (fig. 2/1) est resté une ellipse simplifiée ou la lentille médiane des ellipses à tangentes (fig. 9/1).

La forme initiale des „ellipses à tangentes horizontales” apparaît à l'intérieur des écuellles (fig. 7) et sur les amphores tripoliennes (fig. 5) ou cucuténiennes (fig. 4). La série dérivative d'aspect métopique peut être reconstituée sur les vases-binocle (fig. 6/6—7) et les verres (fig. 6/2—5) tripoliens. Dans l'aspect initial du décor, la bande horizontale tend à prendre une disposition en diagonale, par contamination avec les tangentes normales des ellipses (fig. 5/5—6), comme sur l'amphore de Miorcani (fig. 2/3). Dessus et dessous les tangentes, les perles gémées sont séparées par des „bandes angulaires” (fig. 5/4—5), ou sont remplacées dessous les tangentes par des „angles à bande verticale” (fig. 5/7) ou par des „ligatures obliques” (fig. 5/4, 6), comme sur les verres de Tripolié (fig. 6/2) et de Miorcani (fig. 1/2). Les „perles trifoliées” et la ligne serpentiniforme de l'amphore de Miorcani (fig. 2/3) apparaissent dans le décor initial des écuellles tripoliennes (fig. 7/1—2, 4) et sur l'une des amphores de Șipeniți (fig. 4/1). Dans l'aspect métopique, l'ellipse est réduite à sa lentille (fig. 6/3), à sa bande médiane (fig. 6/1—2) ou à sa ligne serpentiniforme (fig. 2/3), par son isolement dans les zones intermédiaires (fig. 6/3), qui restent ensuite libres (fig. 2/4, 6/4—6).

La dérivation des aspects métopiques est dirigée par les règles de stylisation du décor géométrique, constantes dans toutes les périodes de la céramique Cucuteni-Tripolié. La rigueur de la dérivation des aspects décoratifs leur confère vraiment une valeur de „théorèmes du décor” et définit la modalité de la représentation formelle de l'espace plastique, propre à l'ornementation de la céramique Cucuteni-Tripolié comme style d'art décoratif.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Céramique cucuténiennne de Miorcani : 1, coupe Cucuteni A2 ; 2, verre Cucuteni B1 ; 3, couvercle Cucuteni AB1.
- Fig. 2. — Céramique Cucuteni B1 de Miorcani : 1—2, écuelles ; 3, amphore ; 4, verre.
- Fig. 3. — Décor des écuelles Cucuteni B : 1—3, Podei ; 4, Frumușica ; 5, Petreni ; 6, Cucuteni ; 7, Șipeniți.
- Fig. 4. — Décor des amphores Cucuteni B : 1—3, Șipeniți ; 4—5, Petreni.
- Fig. 5. — Décor des amphores tripoliennes : 1, Popudnia ; 2, Vladimirovka ; 3, Staraja Buda ; 4—7, Tomasevka.
- Fig. 6. — Décor des verres et des vases-binocle Cucuteni-Tripolié : 1, Petreni ; 2, Tripolié ; 3, 7, Kudrincy ; 4—5, Vladimirovka ; 6, Kadiievcy.
- Fig. 7. — Décor des écuelles Cucuteni-Tripolié : 1—3, 6, Tomasevka ; 4, Podolie ; 5, 7, Petreni ; 8, Kudrincy ; 9, Kasenovka.
- Fig. 8. — Dérivation du décor à métopes contiguës sur les cratères de Șipeniți.
- Fig. 9. — Dérivation du décor à métopes séparées sur la céramique de Șipeniți : 1—3, vases piriformes ; 4—6, amphores.

UN TOPOR DE TIP JÁSZLADÁNY DESCOPERIT LA BISTRIȚA (JUD. NEAMȚ)*

de DAN MONAH

În anul 1959 în colecțiile Muzeului Arheologic din Piatra Neamț a intrat un topor cu brațele „în cruce” provenit dintr-o descoperire întâmplătoare făcută pe teritoriul satului Bistrița din apropierea orașului.

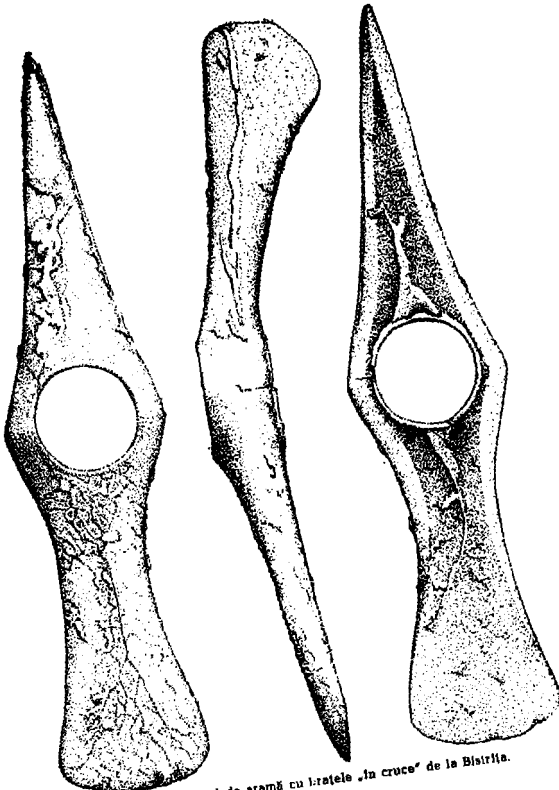
Piesa a fost găsită pe dealul Dumbrăvița, aflat la aproximativ 1 km de mănăstirea Bistrița, fiind scoasă la suprafață în urma arăturilor de toamnă. Obiectul a fost arătat, de elevul care-l descoperise, sătenilor care l-au ciocănit pentru a vedea dacă este de aur. Cu această ocazie patina nobilă cu care era acoperit a fost distrusă. După câțiva timp toporul a ajuns în posesia profesorului Gașparic Nicolae din satul Bistrița, care l-a donat muzeului. În același an a fost efectuată, de către Aurel Buzilă de la muzeul din Piatra Neamț, o periegheză la locul descoperirii. Cu această ocazie a fost identificată o așezare Cucuteni B în apropierea locului unde a fost descoperită piesa amintită.

Toporul a fost găsit la cca. 200 m de limita așezării cucuteniene. Limita aproximativă a așezării a fost stabilită după frecvența fragmentelor ceramice. Acestea erau puternic corodate neputându-se sesiza urme de pictură, însă după caracteristicile pastei și factura unor fragmente se poate afirma cu destulă certitudine că este vorba de o așezare Cucuteni B. Aceasta nu exclude existența unui nivel Cucuteni AB a cărui prezență nu s-a putut sesiza. În imediata apropiere a locului unde a fost descoperit toporul nu s-a constatat prezența fragmentelor ceramice. În anul 1969 am făcut o periegheză pe locul așezării amintite, din păcate această cercetare nu a adus elemente noi.

Deoarece numărul topoarelor de aramă cu brațele „în cruce” descoperite în context arheologic sigur este foarte mic, credem că este necesară publicarea tuturor pieselor descoperite întâmplător care pot aduce date noi. Un număr important de

* Toporul ne-a fost cedat, pentru publicare, de colegul Aurel Buzilă căruii îi mulțumim și pe această cale.

† Singura piesă de tip Jászladány descoperită în Moldova în condiții stratigrafice sigure este toporul de la Brad, Vulpe, Al., *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu brațele „în cruce”*, în *SCIV*, 15, 4, 1964, p. 458.

Obiectul de aramă cu lăţele „la cruce” de la Bistriţa.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

plese descoperite întîmplător rămîn încă inedite² ceea ce mărește dificultățile celor ce studiază problema începuturilor metalurgiei aramei și bronzului. Credem că afirmația după care în regiunile extracarpate erau mai rar folosite topoarele de aramă³ trebuie, cel puțin în parte, revizuită⁴.

Din motive obiective în așezarea de la Bistrița nu se pot efectua săpături. Am considerat că este bine să publicăm toporul amintit care vine să mărească numărul descoperirilor care pot fi legate de aşezările cucuteniene.

În momentul de față piesa are o culoare roșu intens, urmele de patină fiind îndepărtate prin tratarea într-o baie de acid citric. Actualmente, urme de patină se mai pot observa doar în interiorul și în jurul găurii de înmănușare, mai ales pe fața superioară. Urmele de patină se prezintă sub forma unor pete de culoare verzuie deschisă.

Analiza chimică făcută în laboratoarele muzeului din Stuttgart de către Dr. M. Schröder a precizat că este vorba de aramă curată cu slabe urme de argint. Toporul pe care-l prezentăm are două brațe dispuse „în cruce” arcuite destul de puternic spre interior. Lungimea totală a piesei este de 24,5 cm, iar greutatea de 750 g. Brațele sînt egale avînd fiecare lungimea de 10,5 cm. Tăișul brațului vertical este rotunjit, măsurînd 4 cm și prezintă pe porțiunea superioară o ruptură de 1,5 cm, opera descoperitorului. Tăișul brațului horizontal este lung de 4,6 cm, fiind de asemenea, rotunjit. Lățimea brațului vertical variază între 4 cm imediat sub gaura de înmănușare și 3,5 cm la tăiș, în timp ce lățimea brațului horizontal variază între 3,3 cm sub gaura de înmănușare și 2,9 cm în partea cea mai îngustă. Gaura de înmănușare are o formă ușor ovală cu diametrele de 3,5×3,2 cm. În profunzime măsoară 2,4 cm. Pe una din laturile găurii de înmănușare se observă o ușoară plesnitură, din vechime, care merge pînă la jumătate. În partea inferioară gaura de înmănușare se termină printr-o ramă de cîțiva milimetri, care nu poate fi considerată drept manșon. Altfel pe fața anterioară cit și pe cea posterioară sînt frecvente încrețiturile de la turnare, explicabile dacă ne gîndim că s-a folosit aramă aproape pură. Pe niciuna din fețe nu au fost constatate ciocniri din vechime, ci doar cîteva ușoare lovituri recente.

Credem că pentru turnare s-a folosit un tipar monovalv, deoarece nu s-au constatat urmele cusuturilor ce ar fi rămas în cazul unei turnări în tipar bivalv.

Piesa descoperită la Bistrița are o formă sveltă și este armonios proporționată, contururile fiind clar definite și tăișurile bine ascuțite. Toporul a fost puțin folosit dovadă fiind tăișurile foarte bine păstrate.

² După informațiile pe care le avem și care sînt departe de a fi complete, în Moldova sînt nu mai puțin de 10 piese inedite, din care patru sau cinci aparțin tipului Jászadány.

³ Vezi Florescu, A., *Toporul de aramă cu două tăișuri „în cruce” de la Florești*, în *SCIV*, 3—4, 1954, p. 597. Situația pieselor publicale de la aceeași dată și plajă în prezent nu s-a îmbunătățit prea mult.

⁴ Încă în 1954 I. Nestor, *Asupra începuturilor metalurgiei aramei și bronzului în R.P.R.*, în *Studii și referate*, I, București, 1954, p. 45, nota 1, afirmă că „ceea ce se cunoaște din publicațiile arheologice ... nu reprezintă nici pe departe situația reală a descoperirilor”.

⁵ Metoda este relativ frecvent folosită, vezi Nestor, I., *op. cit.*, p. 47.

⁶ Este posibil că pentru turnare s-a folosit aramă nativă, procedeu întâlnit în această perioadă, vezi Nestor, I., *op. cit.*, p. 45 și urm.

Piesa de la Bistrița face parte din seria topoarelor de cupru cu brațele „în cruce” prezente în spațiul carpato-dunărean a căror legături cu vestigiile culturilor de la sfârșitul neoliticului devin tot mai clare⁷.

Datorită caracterului întâmplător al descoperirii de la Bistrița, nu ne putem baza, pentru încadrarea piesei, decât pe criterii tipologice. Judecând după facies, după metoda de prelucrare ca și după prezența în apropiere a unei așezări Cucuteni B, piesa noastră poate fi considerată ca aparținând tipului Jászladány.

Cea mai apropiată analogie, atât din punct de vedere tipologic cit și geografic, este toporul de la Brad (com. Negri, jud. Bacău) descoperit în context Cucuteni AB și încadrat de asemeni tipului Jászladány⁸. Spre deosebire de acesta, toporul nostru nu are un manșon atât de clar⁹, totuși nu se poate afirma că aparține unei serii mai puțin evolute.

Piesa noastră prezintă analogii clare și cu toporul de la Horodnița (Galiția de est) descoperit împreună cu alte obiecte de cupru într-un vas Cucuteni B¹⁰. Prin aceste două analogii toporul de la Bistrița se apropie și de celelalte piese de tip Jászladány¹¹. Analogii sigure constatăm între piesa noastră și toporul descoperit la Cimișlia (R.S.S. Moldovenească)¹² și cel de la Veremje (Ucraina)¹³ care se deosebesc doar prin tăișul vertical ce este puternic arcuit, și care asemeni toporului de la Bistrița nu are manșon.

Se consideră că au existat două centre importante unde se produceau topoare cu brațele „în cruce”, unul în Transilvania și altul în Slovacia¹⁴. Topoarele menționate în lucrarea de față sînt considerate ca provenind din Transilvania¹⁵. Prezența topoarelor transilvănene în aria culturilor Cucuteni-Tripolie, atestă existența unor legături de schimb între triburile de pe ambii versanți ai Carpaților¹⁶.

În legătură cu utilizarea acestor topoare, credem că ele au fost folosite ca semne ale demnității șefului de trib și ca arme.

⁷ Această relație este afirmată de mai mulți autori, vezi Vulpe, E., *Sull'origine e l'evoluzione delle scuri di rame carpato-danubiane*, în *Ephemeris Dacoromana*, IV, 1926—1927, p. 181 și urm.; Nestor, I., *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. *Bericht der römisch-germanischen Kommission*, Frankfurt am Main, 1932, p. 76 și urm.; Idem, *Asupra începuturilor metalurgiei aramel și bronzului în R.P.R.*, în *Studii și referate*, I, București, 1954, p. 45 și versiunea în franceză *Sur les débuts de la métallurgie du cuivre et du bronze en Roumanie*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1955, p. 47 și urm.; Berciu, D., *Arheologia preistorică a Oltenei*, Craiova, 1939, p. 83; idem, *Topoarele de cupru cu două brațe opuse*, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 39 și urm.; Vulpe, A., *op. cit.*, p. 457 și urm.

⁸ Vulpe, A., *op. cit.*, p. 458.

⁹ *Ibidem*, fig. 1.

¹⁰ Sulimirski, T., *Copper Hoard from Horodnica on the Dniestr*, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XCI, 1961, p. 91, fig. 1.

¹¹ Ne vom referi doar la topoarele de tip Jászladány cunoscute în cadrul culturilor Cucuteni-Tripolie.

¹² Berciu, D., *Die kreuzschneidige Kupferaxt von Cimișlia, Bez. Tighina*, în *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, XXX, 1943, p. 68, fig. 1.

¹³ Passek, T., *Periodizacija*, în *MIA*, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 209, fig. 9.

¹⁴ Sulimirski, T., *op. cit.*, p. 84.

¹⁵ *Ibidem*; Palay, P., *Beiträge zur Metallverarbeitung in der Kupferzeit auf dem Gebiet der Slowakei*, în *SlovArch.*, vol. VII—2, Bratislava, 1958, p. 301.

¹⁶ Vezi Florescu, A., *op. cit.*, p. 588.

UN'ASCIA DEL TIPO JÁSZLADÁNY SCOPERTO A BISTRIȚA (PROV. NEAMȚ)

RIASSUNTO

Nell'anno 1959 è entrata a far parte della collezione del Museo Archeologico di Piatra Neamț, un'ascia di rame le cui lame sono disposte „in croce”. L'oggetto è stato scoperto per caso, sulla collina Dumbrăvița situata presso il villaggio Bistrița. L'ascia non presenta manico, come l'ascie di Cimișlia e di Brad, che fanno pur parte del tipo di Jászladány. Il suddetto riperto è datato alla fine del neolitico, è stato scoperto presso una stazione della cultura Cucuteni B. Secondo la nostra tesi quest'ascia può aver avuto funzione dignitaria o più semplicemente funzione di arma.

LISTA DEGLI ILLUSTRAZIONE

Fig. 1. — L'ascia di rame con lame disposte „in croce” di Bistrița.

UN VIRF DE LANCE DIN SILEX DESCOPERIT LA LUNCANI — JUDEȚUL BACĂU

de *VIOREL CĂPITANU*

În vara anului 1987 locuitorii Jan David și Iuga Petru au descoperit cu totul întâmplător, pe când se întorceau de la coasă, în punctul numit „Vulpea” de pe raza comunei Luncani, un virf de lance din silex¹. Punctul unde a fost descoperit virful de lance se află în stînga șoselei Bacău—Moinești și este acoperit cu finăș.

Virful este confecționat din silex de culoare cenușiu închis. Are lungimea maximă de 17 cm, lățimea în porțiunea bazală de 3,8 cm, iar a pedunculului de 3 cm. Este prelucrat în tehnica așchierilor plate de suprafață cu desprinderi dispuse neregulat, îndeosebi spre mijlocul fețelor și retușat pe ambele laturi inclusiv pedunculul, cu retușe laterale obținute prin presiune (fig. 1).

Virful, care a fost destul de subțire, credem că nu depășea 1 cm, a fost rupt de către descoperitori. Pedunculul se detașează net de restul virfului și reprezintă aproape o treime din lungimea piesei.

Precizăm în nota de față că virful de lance de la Luncani nu poate fi legat de vreo stațiune din apropiere deoarece nu se cunosc pînă în prezent alte descoperiri pe raza comunei Luncani. În schimb, în țară se mai cunosc încă două descoperiri de acest gen: una în comuna Ion Creangă², județul Neamț și cea de-a doua în comuna Drăgușeni³, județul Botoșani. Virful de lance descoperit în anul 1984 în comuna Ion Creangă se găsește în prezent la Muzeul de Istorie din Roman și reprezintă tot o descoperire izolată (fig. 2).

Virful a fost confecționat dintr-un silex vinăt albicios de bună calitate. Are lungimea maximă de 16 cm și este prelucrat în tehnica așchierilor plate de suprafață, în desprinderi dispuse neregulat, în deosebi spre mijlocul fețelor și retușat pe ambele laturi cu retușe laterale, mai mari sau mai mici, obținute prin presiune. Virful este

¹ Mulțumim pe această cale prof. Hanganu, Nicolae din Luncani, care ne-a sesizat descoperirea.

² Aducem și pe această cale sincere mulțumiri prof. V. Ursachi, directorul Muzeului de Istorie din Roman, care ne-a pus la dispoziție piesa descoperită pentru studiu.

³ Mulțumim prof. Aristotel Crișmariu de la Muzeul din Săveni pentru amănunțele date privitor la descoperirea de la Drăgușeni.

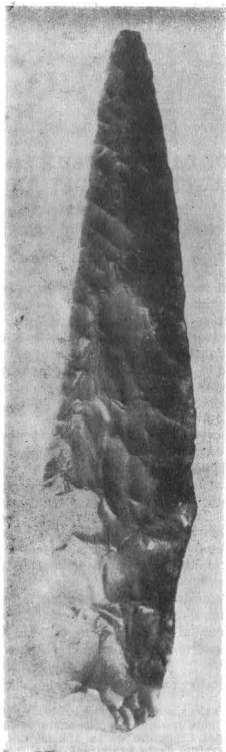

Fig. 1. — Vîrf de lance descoperit în comuna Lunca, județul Iași.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

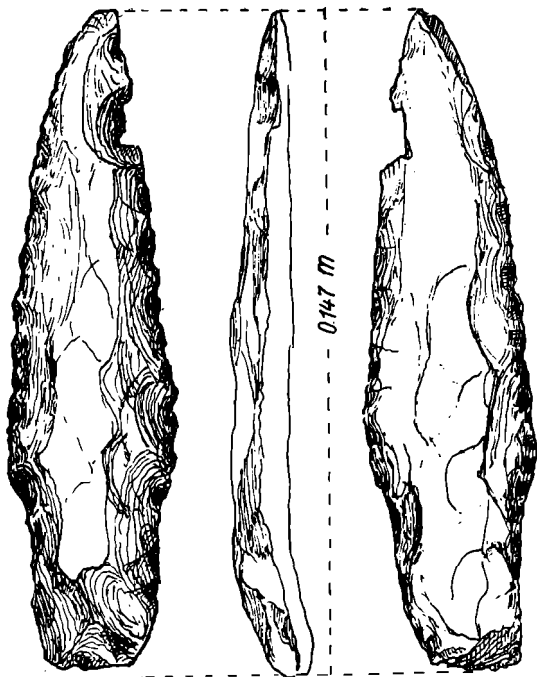

Fig. 2. Viri de lance descoperiți în comuna Drăguseni, județul Botoșani.

întreg, în schimb pedunculul nu se mai detașează de restul corpului ca la virfurile de lance de la Luncani și Drăgușeni (fig. 3).

Virful descoperit la Drăgușeni are asemănări identice cu cel descoperit la Luncani cu singura deosebire că este mai scurt cu aproape 2,3 cm. Și acest virf este lucrat din silex de bună calitate, de culoare cenușiu-deschis. Are lungimea maximă de 14,7 cm, lățimea în porțiunea bazală de 3,6 cm, iar a pedunculului de 2,5 cm. Este prelucrat ca și cel de la Luncani sau „Ion Creangă” în tehnica așchierilor plate de suprafață, în desprinderi dispuse neregulat, în deosebi spre mijlocul felelor și retușat pe ambele laturi, inclusiv pedunculul, cu retușe laterale, mai mari sau mai mici, obținute prin presiune. La virf, pe latura stângă, se află o mică porțiune fără retușe și unde prin două-trei așchieri longitudinale s-a obținut o ascuțire mai accentuată. Pedunculul are o lungime de 4,4 cm și este puțin „îndoit” spre dreapta față de linia profilului.

Descoperirile prezentate își găsesc originea în paleoliticul superior, în formele magdaleniene sau în virfurile cu peduncul caracteristice epipaleoliticului — culturii swideriene.

Totuși dacă ne referim la țara noastră, cele trei piese descoperite cu totul întâmplător îngreuiază încadrarea cronologică deoarece toate trei au fost descoperite cu totul izolat; în așezare și nici în cimitire de epocă, de aceea vom recurge la analogii din afara țării noastre, în Polonia, U.R.S.S. și Cehoslovacia, în spațiul cuprins între Marea Baltică și pînă în stepele nord-pontice. În Polonia se cunosc pînă în prezent astfel de descoperiri în așezări și în morminte tumulare la Popiel, Husov, Rusilow, Lwow, Opole, Ostróžec și la Chelmce și Zelow⁴, și sînt atribuite culturii Komarov. Pe teritoriul U.R.S.S., la Babino III⁵, reg. Kerson, Ucraina de Sud, Orlovka⁶ (zonă nord pontică); Mîs, Ocikinski⁷ (pe malul stîng al rîului Desna) și Lugovski⁸ pe Kama și sînt atribuite tot epocii bronzului.

În Cehoslovacia se cunoaște o asemenea descoperire la Benesov⁹ asemănătoare tipului Luncani-Drăgușeni.

În ceea ce privește descoperirea de la Luncani, lipsită de alte elemente de cultură materială, opinăm pentru încadrarea ei tot în epoca bronzului.

⁴ J. Glosik, *Oszezep. Krzemlenny z miejscowosci Popiel pow. Biala Podlaska*, în *Wiadomosci. Archeologiczne*, XXVI, 3—4, Warszawa, 1959—1960, p. 356, fig. 1; J. Machnic, *Ze studiow nad Kultura ceramiki Szmutowey W Karpatich Polskich*, în *Acta Archaeologica Carpathica*, III, 1—2, 1960, p. 55—86, fig. 4/4; *Reallexikon der vorg. M. Eberl*, vol. X, Berlin, 1927/28.

⁵ A. V. Dobrovalski, *Poselenie bronzovogo veka Babino III*, în *KSIA*, Kiev, 7, 1957, p. 40—45; J. K. Tvelkova, *Volosovskie neoliticheskie plemen*, în *Arheologhiceskii vbornik*, XXII, Moscova, 1953, p. 42.

⁶ O. N. Bader, *Ocerk rabot Azovo-Cerno. Morskoi ekspedicii*, în *KS*, XXXI, 1950, Moscova, p. 180, fig. 68.

⁷ I. G. Rozenfeldt, *Stolanka mîs ocikinskii*, în *KS*, XXX, 1950.

⁸ A. V. Zbrueva, *Pamiatniki pozdnei bronzi v prikame*, în *KS*, XXXII, 1950.

⁹ L. Hájek, *La Bohême méridionale à l'âge du bronze ancien*, în *Pamiatky Archeologické*, XLV, 1954, p. 180—192.

Fig. 3. — Vârf de lance descoperit în comuna Ion Creangă, județul Neamț.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

UNE POINTE DE LANCE EN SILEX DÉCOUVERT À LUNCANI, LE DISTRICT DE BACĂU**RÉSUMÉ**

En été de l'année de 1967 à Luncani, le point „Vulpea”, district de Bacău on a découvert par hasard une pointe de lance en silex brun. La pointe a une longueur de 17 cm, et une largeur de 3,8 cm.

La pointe de lance est travaillé selon la technique en éclats à plan de percussion à facettes.

La pointe est relouché sur les deux côtés obtenues par percussion.

La découverte de Luncani a des analogies dans l'espace compris entre la Baltique et les steppes nord- pontiques; en Pologne dans les établissements et le tombeaux tumulaires de Popiel, Husov, Rusilow, Lwow-Opole, Ostrozek etc., Miś, Ocikinski sur la rive gauche de Desna et Lugowski sur Kama. En Tchékoslovaquie à Benesov.

L'auteur est d'avis que la pointe découverte à Luncani fait partie de l'âge du bronze.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Pointe de lance découverte à Luncani, district de Bacău.

Fig. 2. — Pointe de lance découverte à Drăgușeni, district de Botoșani.

Fig. 3. — Pointe de lance découverte à Ion Creangă, district de Neamț.

UN SCEPTRU DIN PIATRĂ DESCOPERIT LA VOINEȘTI (JUD. VASLUI)

de IOAN MITREA

La începutul lunii iunie 1968, în timp ce efectuam săpături de salvare în necropola de la Obirșeni-Voinești am fost informați că, cu câteva zile în urmă, în satul Voinești s-a descoperit întâmplător o „piesă interesantă”².

În ziua de 7 iunie 1968, am efectuat o recunoaștere a locului unde s-a făcut descoperirea. Punctul în care s-a găsit obiectul la care ne referim, se află pe panta sud-vestică a dealului Bulbuceni (din colinele Tutovei), deal situat la sud-est de satul Voinești, în stînga șoselei Voinești—Mărășești. Cercetînd zona în care a fost descoperită piesa, am cules de la suprafață fragmente ceramice neolitice (cultura Criș) și din epoca bronzului³.

Piesa descoperită este din piatră (gresie silicioasă)⁴ foarte bine lustruită. Este de formă tronconică, cu înălțimea de 0,210 m; diametrul maxim de 0,064 m. În partea superioară se termină printr-o proeminență butonată al cărui diametru este de 0,053 m (fig. 1 și fig. 3/1).

O piatră asemănătoare cu cea de la Voinești, făcută din bazalt, fusese descoperită, tot întâmplător, în vara anului 1965, pe malul sudic al bălții Cătușa, în zona periferică a orașului Galați⁵ (fig. 3/3).

¹ I. Mitrea, *Necropola din sec. al IV-lea e.n. de la Obirșeni-Voinești*, comunicare prezentată la a V-a Sesiune de comunicări științifice a Muzeelor, București, 5—7 iunie 1969, cf. *Carpathica* II, 1969, p. 219 și urm.

² Piesa a fost descoperită întâmplător în ziua de 24 mai 1968 de către elevul Turcu Dorin din Voinești. Primele informații ne-au fost aduse la cunoștință de prof. D. Gîlcă, care ne-a sprijinit și în acțiunea de recuperare a obiectului descoperit.

³ În noiembrie 1968, în această zonă am trasat câteva secțiuni, din care au rezultat sporadice fragmente din epoca bronzului și mai multe din neolitic. La cca. 200 m de punctul descoperirii sceptrului, în stînga pîrului ce desparte două pante ale aceluiași deal, secțiunea trasată a intersectat o groapă cu material Criș. Cercetările efectuate au fost limitate întrucît terenul era semănat cu grâu și timpul era foarte nefavorabil.

⁴ Roca a fost identificată de Viorel Erhan, lector la catedra de geologie a Univ. „Al. I. Cuza” Iași, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁵ I. T. Dragomir, *Descoperiri arheologice pe actualul teritoriu al Galațiului din cele mai vechi timpuri și pînă la întemeierea orașului, Danubius*, I, 1967, pag. 181.

Fig. 1. — Sceptrul de piatră descoperit la Voinești.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

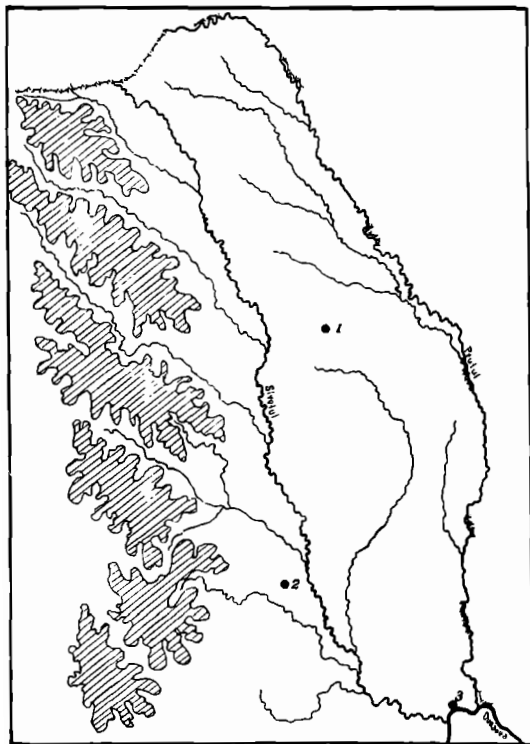

Fig. 2. — Harta răspândirii sceptrelor de platră pe teritoriul Moldovei.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Până în prezent, pe teritoriul Moldovei, mai cunoaștem și o a treia piesă care se încadrează în seria celor menționate mai sus. Ne referim la piesa descoperită întâmplător, în primăvara anului 1968, la Fitionești⁶.

Piesa de la Fitionești⁷, confecționată din piatră, este asemănătoare, mergând până la identitate — sub toate aspectele cu cea descoperită la Voinești. Are înălțimea de 0,205 m ; diametrul maxim de 0,070 m ; diametrul capătului butonat este de 0,085 m (fig. 3/2).

În seria descoperirilor de tipul celor de la Voinești, Galați și Fitionești, includem și descoperirea de la Cikalovka pe Nipru. Piesa de la Cikalovka a fost descoperită la suprafață, într-o așezare ce se încadrează în cultura Sabatinovka⁸.

Este confecționată din amfibolit, având următoarele dimensiuni : înălțimea de 0,190 m ; diametrul maxim de 0,070 m. Ca formă, piesa de la Cikalovka este foarte asemănătoare cu cea de la Galați. Ca și cea de la Galați, ea prezintă sub capătul butonat „pe umăr” un rând de patru butoni, dispuși orizontal, în mod simetric (fig. 3/4).

În legătură cu piesele amintite se pun două întrebări principale : când se datează ele și care este semnificația lor. Din cele relatate s-a reținut că cele trei piese din Moldova (pentru răspunderea lor vezi și harta — fig. 2) precum și piesa de la Cikalovka, au fost descoperite la suprafață. În cazul pieselor de la Voinești, Fitionești și Cikalovka, reamintim că s-au găsit în așezări în care sînt și nivele culturale ce aparțin epocii bronzului. Fragmentele ceramice descoperite împreună cu piesa de la Galați s-au pierdut⁹. I. T. Dragomir, consideră piesa de la Galați ca reprezentînd o „măciucă sceptru”, și luînd în considerație unele analogii privind decorul butonat, o datează în „perioada timpurie și mijlocie a epocii bronzului”¹⁰.

La Voinești, s-a amintit, că există și un nivel cultural Criș. Considerăm că piesa descoperită în acea așezare nu poate fi pusă în legătură cu acest nivel. De altfel, trebuie reținut că asemenea piese nu au apărut pînă acum în nici o așezare neolitică¹¹. De asemenea, nu cunoaștem pînă în prezent vreo descoperire asemănătoare într-un mediu hallstattian.

În acest caz putem considera că piesele discutate aparțin epocii bronzului. Această afirmație este susținută și de prezența unor așezări ce aparțin epocii bronzului în trei locuri, din cele patru, în care s-au descoperit piesele la care ne referim.

⁶ Piesa a fost descoperită pe panta dealului Măriuța Petrii, din satul Mănăstioara, com. Fitionești, jud. Vrancea. Pe „Cetățuia” de la Fitionești, s-au efectuat cercetări arheologice de către Marilena Florescu, descoperindu-se o așezare aparținînd culturii Monteoru. Fragmentele ceramice Monteoru au fost culese și de pe panta dealului unde s-a descoperit piesa la care ne referim. De fapt este vorba de același complex arheologic în care intră altă zonă „Cetățuia” cît și panta dealului amintit. Informații, Marilena Florescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁷ Piesa se află în colecțiile Muzeului de istorie din Focșani. Noi am studiat-o în mai 1969, prin bunăvoința directorului acestui Muzeu, Dumitru Huțanu, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

⁸ I. N. Șarafutdinova, *Poseleniia epokh, piznoi bronzu poblizu Kremenchuka*, în *Arheologhia*, Kiev, XVII, 1964, p. 153—169.

⁹ I. T. Dragomir, *art. cit.*, p. 181.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Precizări în acest sens am primit de la prof. Vladimir Dumitrescu, căruia îi mulțumim pe această cale pentru toate indicațiile date în legătură cu piesele în discuție.

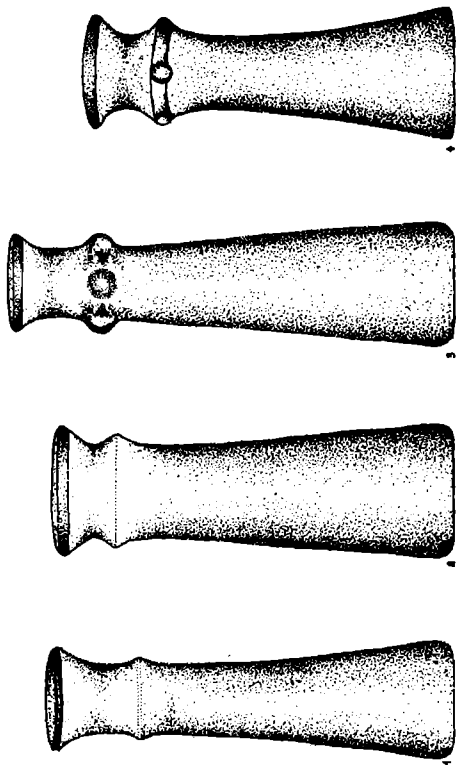

Fig. 3. — Sceptrele de la Volnești, Filonești, Galați și Călavovka (dimensiuni de cca. $\frac{1}{2}$).

Astfel, la Voinești, s-au descoperit fragmente ceramice ce aparțin culturii Monteoru (fazele I C₃, I C₂ și IIb) și Noua, iar la Fitlonești există, de asemenea, o așezare Monteoru în care sînt atestate mai multe faze din evoluția acestei culturi¹². În sfîrșit, menționăm că piesa de la Cikalovka a fost descoperită într-o așezare ce aparține primei faze a culturii Sabalinovka¹³. De menționat că pe teritoriul U.R.S.S., piese de tipul celeia de la Cikalovka sau a celor din Moldova, se mai găsesc în unele așezări din regiunea Volgograd, Poltava, în Cuban, R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Moldovenească. Subliniem că întotdeauna ele apar în așezări date în bronzul tîrziu¹⁴.

Prin urmare, se poate observa că piese de tipul celeia de la Voinești au apărut pînă acum numai în așezări ce aparțin culturilor Monteoru și Noua-Sabatnovka. Dacă aceste piese aparțin într-adevăr nivelurilor Monteoru sau Noua, atunci ele pot fi date în bronzul mijlociu și tîrziu. Firește, o viitoare descoperire „în situ” a unei asemenea piese, va confirma sau infirma aprecierile noastre. Piesele la care ne referim au în general toate aceeași formă și aproape aceleași dimensiuni (vezi fig. 3/1—4)¹⁵, cu observația că cele de la Galați și Cikalovka prezintă sub proeminența butonată, un decor formal din cîte patru bulbi semiglobulari.

În legătură cu semnificația acestor piese, socotim că ele reprezintă sceptre, considerate probabil ca semne simbolice ale puterii. Aceste sceptre au aparținut unor personalități importante (căpetenii de triburi sau uniuni de triburi). Spre o asemenea apreciere ne duc și unele analogii în privința semnificației capetelor de buzdugan de la Borodino¹⁶ sau din Transilvania¹⁷, care întotdeauna prezintă ca decor patru bulbi semiglobulari, așezați simetric¹⁸ (decor înfîlțit și pe sceptrele de la Galați și Cikalovka).

Sceptrele descoperite în Moldova, ar putea fi puse deci în legătură cu existența unor căpetenii — ele simbolizînd puterea acestora — care se aflau în fruntea marilor uniuni de triburi din perioada tîrzie a epocii bronzului, din spațiul de la răsărit de Carpați.

UN SCEPTRE EN PIERRE DÉCOUVERT À VOINEȘTI (LE DISTRICT DE VASLUJ)

RÉSUMÉ

L'été de 1968 on a découvert une pièce archéologique ayant une forme à part. On en a trouvé de pareilles en Moldavie à Galatz et Fitlonești et en U.R.S.S. à Cikalovka.

¹² Informații. Marilena Florescu.

¹³ I. N. Sarafutdinova, *K voprosu o Sabatnovskoi kulture*, în *Sovetskaya arheologiya*, 3, 1968, p. 19.

¹⁴ I. N. Sarafutdinova, *art. cit.*, în *Arheologhia*, Kiev, XVII, 1964, p. 164—165.

¹⁵ Deacele au fost executate de St. Cucos, de la Muzeul de Istorie din Piatra Neamț, căruiua li multumim și pe această cale.

¹⁶ Marija Gimbutas, *Bronze age cultures in central and eastern Europe*, 1965, Moulton & Co. Paris. The Hague. London, p. 68.

¹⁷ K. Horedt, *Südosteuropäische keulenköpfe*. MAGW. Band 70, 1940, p. 285—286.

¹⁸ Marija Gimbutas, *op. cit.*, p. 68, fig. 29/7, 17; pag. 132, fig. 96/3; pag. 133, fig. 97.

On peut les dater à l'époque moyenne et tardive du bronze (dans les localités respectives on a trouvé des restes céramiques Monteoru et Noua — Sabatinovka).

Quant à la signification de ces pièces, on peut les considérer comme sceptres, symboles du pouvoir des dirigeants des grandes unions de tribus de l'époque moyenne et tardive du bronze.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Le sceptre en pierre découvert à Voinești.

Fig. 2. — La carte de la diffusion des sceptres en pierre sur le territoire de la Moldavie.

Fig. 3. — Les sceptres de Voinești, Ftionești, Galatz et Cikalovka (dimension environ $\frac{1}{2}$).

CU PRIVIRE LA TEHNICA DE ORNAMENTARE A CERAMICII HALLSTATTIENE DE TIP BABADAG

de ATTILA LÁSZLÓ

Ceramica culturii Babadag (în special în faza a doua, datată în perioada Hallstatt B)¹ prezintă un decor specific, având aspectul unor amprente de şnur răsucit sau fir metalic torsionat. În literatura de specialitate decorul a fost considerat ca fiind imprimat cu torques-ul² sau cu fals torques³, neexcluzând nici posibilitatea folosirii pieptenului⁴ sau a şnurului⁵ în realizarea ornamentului menţionat. Aceste presupuneri au pornit, după cât se pare, de la aspectul decorului, fără a fi fost verificate prin identificarea certă a instrumentului cu care s-au executat ornamentele.

Cu ocazia săpăturilor arheologice din anul 1968 în aşezarea de tip Babadag II de la Cozia (jud. Iaşi)⁶, s-a descoperit o piesă de lut ars care a servit în mod sigur la executarea motivelor ornamentale, considerate în general ca fiind imprimate „cu torques-ul”.

Obiectul este plat, în formă de evantai, cu o scurtă prelungire la mijloc, servind drept minier (fig. 1/1—3). Dimensiunile: înălţime 2,7 cm, lăţime 2,8 cm, grosime

¹ Pentru cultura Babadag (tip de aşezare, locuinţele, inventarul arheologic, cronologie, periodizare, aria de răspândire) v. S. Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag, în Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 101—118; Eug. Zaharia şi S. Morintz, *Cercetarea Hallstatt-ului timpuriu în România, în SCIV*, 16, 1965, nr. 3, p. 453—458. Pentru descoperirile din Bulgaria (cu bibliografia anterioară) v. D. P. Dimitrov, *Troia VIIb2 i balkanskite trakilski i mizilski plemena, în Archeologia (Sofia)*, X, 1968, nr. 4, p. 1—15; M. Cici-kova, *Keramika ot starasa zelazna epoha v Trakia, ibidem*, p. 15—27.

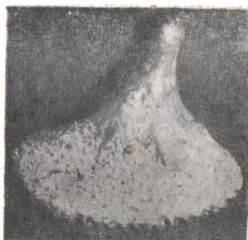
² I. Nestor şi colab., *Şantierul Valea Jiliei, în SCIV*, 3, 1952, p. 45; M. Petrescu-Dimboviţa, *Cetăţile de la Stolcani, în Materiale*, I, 1953, p. 138—139; S. Morintz, op. cit., p. 116—117; Eug. Zaharia şi S. Morintz, op. cit., p. 456—457; D. Berciu, în D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, vol. I, Bucureşti, 1965, p. 87.

³ Eug. Zaharia şi S. Morintz, op. cit., p. 455; Eug. Zaharia, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Medias, în Dacia*, IX, 1965, p. 103.

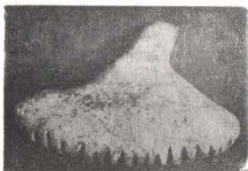
⁴ S. Morintz, op. cit., p. 106; D. Berciu, op. cit., p. P3.

⁵ Z. Székely, *Aşezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, St. Gheorghe, 1966, p. 19, 23, 33.

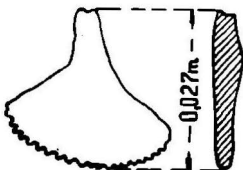
⁶ A. László, *O aşezare hallstattiană la Cozia, în Arheologia Moldovei*, VII, (în pregătire). În această lucrare am lăsat o descriere detaliată a motivelor ornamentale imprimate. De asemenea, am încercat să scoatem în evidenţă unele particularităţi ale culturii Babadag din Moldova.

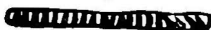
1

2

1

3

Fig. 1. — Instrument pentru ornamentarea ceramicii, descoperit la Cozia
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

0,27—0,35 cm. Vîrful minierului este ușor deteriorat. Marginea semicirculară a instrumentului de decorație prezintă 20 de creștături mai mult sau mai puțin oblice și nu prea adînci. Prin imprimarea marginii creștele a acestei piese în lutul încă moale, se obține o amprentă liniară în care se alternează mici gropițe cu elemente mărunte în relief, asemănătoare unei amprente de șnur răsucit sau fir metalic torsionat.

Cu ajutorul acestei unelte s-a încercat să se imite tehnica ornamentării ceramicii a olarilor culturii Babadag, executînd în plastilină decorul cel mai frecvent întîlnit în așezarea de la Cozia (fig. 2); motivele astfel obținute fiind întru totul asemănătoare cu cele de pe ceramica descoperită în săpături (fig. 3).

Obiectul cu care se execută decorul fiind rotunjit, în timpul lucrului se poate regla după dorință lungimea liniei imprimate. În orice caz, lungimea maximă a unei linii, obținute printr-o singură apăsare a instrumentului, este de 3,5 cm. Astfel, piesa poate fi folosită în primul rînd pentru imprimarea unor linii scurte, cum ar fi celea din componența motivului liniilor în zig-zag, al triunghiurilor hașurate, al liniilor eșalonate, sau la creșterea brîielor în relief și a buzei străchinilor (fig. 3). Într-adevăr, liniile din componența benzilor în zig-zag bunăoară, nu depășesc 3,3 cm, fiind în general lungi de 2,4—3 cm.

Cu ajutorul acestei unelte este însă posibilă și imprimarea unor linii continue, cum sînt celea care mărginesc (de cele mai multe ori numai în partea superioară) benzile în zig-zag. Cercetînd decorul ceramicii, se poate constata că liniile continue doar în unele cazuri par a fi realizate printr-o singură apăsare, fiind drepte și avînd o continuitate aproape perfectă. De cele mai multe ori este însă evident că linia „continuă” este compusă din secvențe juxtapuse de linii mai scurte, corespunzătoare liniilor imprimate printr-o singură apăsare a instrumentului discutat. Așa se explică faptul că aceste linii, duble sau chiar triple, de multe ori au un duct nesigur și sînt neparalele (fig. 3/1—2). Dar, folosindu-se cu grijă această tehnică, se pot realiza și linii continueordonate, aproape perfect drepte. Asemenea linii au fost obținute (cu mai mult sau mai puțin succes) și de noi, prin imprimarea succesivă a instrumentului (fig. 2/1).

Din experiențele cu această piesă reiese, credem, că motivele ornamentale, considerate ca fiind executate cu *torques*-ul, cu șnurul sau cu pieptenele, erau realizate de fapt cu ajutorul unor unelte de tipul celei descoperite la Cozia.

Cercetînd motivele ornamentale de pe ceramică, se poate constata că liniile imprimate nu sînt stereotipe. Aspectul lor diferă în funcție de lățimea, adîncimea, densitatea și gradul de inclinare a elementelor adîncite, respectiv în/ relief ale liniei imprimate⁷. Cu ajutorul instrumentului prezentat aici se pot realiza (în funcție de gradul apăsării) linii imprimate late de 1,6—2,4 mm. Se constată însă că pe ceramică lățimea liniilor imprimate variază între 1,35 și 3,02 mm. Este deci evident că meșterii olari din prima vîrstă a fierului întrebuintau mai multe tipuri de asemenea unelte, cu marginea mai mult sau mai puțin lată, cu creștături de densitate, adîncime și inclinare diferită.

⁷ Aspectul decorului este determinat și de adîncimea imprimării. Pe ceramica așezării de la Cozia întîlnim și benzi liniare în zig-zag, imprimate foarte adînc, inter-spațiile liniilor obținute în negativ avînd aspectul unor dungi în relief (fig. 3/6).

1

2

3

Fig. 2. — Mulaje în plastilină, executate cu piesa din figura precedentă.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

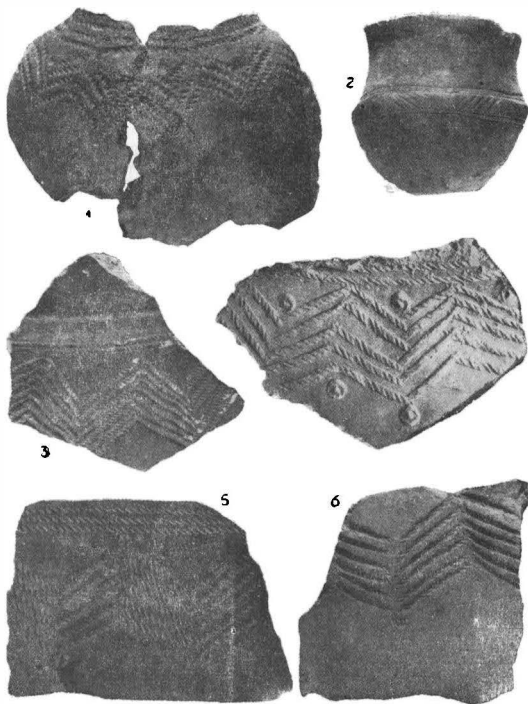

Fig. 3. — Fragmente ceramice descoperite la Cozia.

Ca motive secundare (însoțind în special banda liniară în zig-zag), pe ceramica descoperită la Cozia întâlnim simple alveole sau mici cercuri imprimate, având la mijloc o cruce, un punct sau un alt cerc (fig. 3/1, 4—6). Pînă acum nu am reușit să identificăm instrumentul cu care s-au executat aceste ultime motive. Fără îndoială (așa cum au arătat și experiențele noastre), alveolele simple au putut fi realizate și cu vârful mînerului uneltei, cu care s-au imprimat motivele liniare.

Identificarea unei asemenea tehnici de ornamentare a vaselor în cultura Babadag nu este ceva surprinzător, ea fiind cunoscută atît în epoca precedentă a bronzului, cît și în perioada următoare, hallstattiană mijlocie. Astfel, se crede că

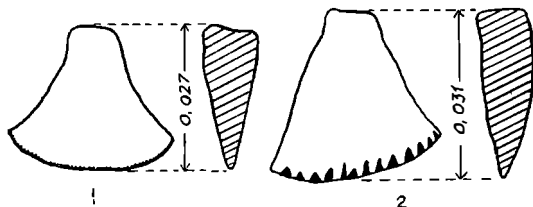

Fig. 4. — Instrumente pentru ornatarea ceramicii, descoperite la Popești
(după Radu Vulpe).

unele motive imprimate⁸, întâlnite pe ceramica culturii Wielenberg⁹ și Tei¹⁰ erau realizate cu ajutorul unei roțițe dințate sau pieptene — tehnică înrudită cu cea folosită de olarii culturii Babadag¹¹. De asemenea, cultura Basarabi, din etapa mijlocie a primei vîrste a fierului, cunoștea o tehnică de ornamentare similară cu cea întâlnită în cultura Babadag. Ne gîndim la decorul imprimat (și apoi încrustat cu

⁸ Aceste motive au uneori un aspect înrudit cu cele de pe ceramica culturii Babadag.

⁹ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. Bericht der RGK, 1933, p. 92, 102; K. Horedt, *Die Wielenbergkultur*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 115.

¹⁰ I. Nestor, *Der Stand...*, p. 102.

¹¹ Asemenea roțițe sau pieptene nefiind (după cît știm) descoperite încă, nu este exclus ca motivele respective în realitate să fi fost executate cu ajutorul unui instrument similar cu cel de la Cozia.

alb¹²), realizat cu ajutorul unui instrument de lut ars, identic ca principiu și foarte asemănător ca formă cu cel provenit de la Cozia¹³. La Popești și la Novaci au fost descoperite mai multe asemenea piese, unele fiind aproape identice (formă, dimensiuni) cu cea de la Cozia (fig. 4). Rămâne deschisă problema, dacă este vorba de o tehnică de ornamentare a ceramicii general răspândită, aplicată independent, sau poate de o tehnică transmisă, respectiv, moștenită, din epoca bronzului și pînă în Hallstattul mijlociu, prin intermediul culturii Babadag.

În sfîrșit, identificarea acestei tehnici de realizare a motivelor imprimate cu aspect de amprente de șnur răsucit sau fir metalic torsionat, cu ajutorul unui instrument de lut cu marginea crestată, pune sub semnul întrebării și felul de realizare a „ceramicii cu șnur” din alte perioade preistorice, precum și valabilitatea terminologiei referitoare la această categorie ceramică.

ZUR VERZIERUNGSTECHNIK DER KERAMIK VON HALLSTÄTTISCHEN

BABADAG-TYPUS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Keramik der Babadag-Kultur (besonders in ihrer zweiten Phase) weist eine eigentümliche Verzierung auf, als ob es Eindrücke einer gedrehten Schnur oder eines tordierten Metallfadens wären. In der Fachliteratur betrachtet man diese Verzierungen im allgemeinen als eine Anfertigung mit dem Torques oder mit einem pseudo-Torques, ohne die Möglichkeit auszuschließen, dass auch der Kamm oder die Schnur zu Hilfe genommen werden konnten (vgl. Anm. 2—5).

Bei den archäologischen Ausgrabungen von 1968 in der Siedlung von Cozia (Bezirk Jassy), die der zweiten Phase der Babadag-Kultur gehört, wurde ein kleines Instrument aus gebranntem Ton mit eingekerbtem Rand gefunden (Abb. 1); es hat mit Bestimmtheit zur Aufprägung von jenen Motiven der Verzierungen gedient, die, nach der bisherigen Meinung, der Torques ausgeführt haben soll.

Mit Hilfe dieses Instruments wurde die Ornamentierungstechnik der Babadag-Kultur nachgeahmt, indem einige Verzierungsmotive auf Plastelin eingedrückt wurden (Abb. 2), wie sie bei der Keramik aus der Siedlung Cozia anzutreffen sind (Abb. 3). Es hat sich erwiesen, dass das Instrument nicht nur zur Einprägung von kurzen Linien dient (wie jene in den Motiven der Bänder in Zickzackform), sondern durch nacheinanderfolgendes Aufdrücken des Instruments können auch fortlaufende Linien entstehen (wie jene häufig-zweifachen und dreifachen, die die Bänder in Zickzackform umranden).

Da die ornamentalen Motive der Keramik nicht stereotyp sind, ist es offensichtlich, dass die Töpfer aus der frühen Eisenzeit mehrere Typen dieses Werkzeugs besaßen, mit mehr oder minder breitem Rand und verschiedenen Einkerbungen, was Dichte, Tiefe und Nelgung betrifft.

¹² Tehnica încrustării cu alb se întâlnește și în cultura Babadag, inclusiv așezarea de la Cozia (fig. 3/3).

¹³ R. Vulpe și colab., *Șantierul arheologic Popești*, în *SCIV*, VI, 1955, nr. 1—2, p. 242—243, fig. 6/1—2; Al. Vulpe, *Sălașul hallstattian de la Novaci*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 362, 364—365; idem, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Babadag-Kultur)*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 111—113, fig. 1/12.

Dieselbe Ornamentierungstechnik der Gefäße ist sowohl in der vorangehenden Epoche der Bronzezeit (die Wielenberg- und Tel-Kultur, vgl. Anm. 9—10) so wie in der mittelhallstädtischen Folgezeit (Basarabi-Kultur, vgl. Anm. 13 und Abb. 4) bekannt. Es bleibt noch die Frage offen, ob es sich um eine allgemeine Ornamentierungstechnik der Keramik handelt, die selbständig bestand, oder um eine überlieferte-vererbte Technik aus der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit.

Die Festlegung dieser Verzierungsstechnik stellt die Art der Ausführung der „Schnurkeramik“ auch in anderen frühgeschichtlichen Perioden in Frage, als auch die Gültigkeit der Terminologie dieser Keramik-Gruppe.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. — Das in Cozia aufgefundene Instrument zur Verzierung von Keramik.
 Abb. 2. — Die Abdrücke auf Plastelin mit Hilfe des Instruments auf der vorangehenden Abbildung.
 Abb. 3. — Einige in Cozia aufgefundene keramische Fragmente.
 Abb. 4. — In Popești aufgefundene Instrumente zur Verzierung der Keramik (nach Radu Vulpe).

ADDENDA. În timp ce articolul de față se afla deja sub tipar, în septembrie 1969 s-a descoperit la Cozia o nouă piesă, asemănătoare cu cea prezentată aici. Cf. A. László, *Un instrument de lut ars pentru ornămăntarea ceramicii hallstattiene*, în *Albina* (Anuarul Muzeului Județean din Sf. Gheorghe), II, 1970, (sub tipar).

PIESE DE HARNAȘAMENT DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DACO-CARPICĂ DE LA SĂBĂOANI

de **VASILE URSACHI**

În 1963, cu prilejul amenajării unor gropi de siloz, în localitatea Săbăoani, județul Neamț s-au descoperit câteva piese de harnașament și mai multe fragmente ceramice lucrate cu mîna și la roată. Săpăturile metodice efectuate după doi ani, imediat spre SE de gropile de siloz, au scos la iveală resturi de locuire din epoca bronzului, prima epocă a fierului, secolele II—III e.n. și secolele XIV—XV.

Locul pe care au fost efectuate săpăturile, denumit de localnici „La Izlaz” se află pe terasa superioară a Siretului, la circa 2,5 km NE de satul Săbăoani.

Cea mai intensă locuire a fost în secolele II—III e.n., stratul de cultură atingînd, pentru această perioadă, o grosime de 0,60—1 m.

În lucrarea de față vom insista asupra materialelor din secolele II—III e.n. și în special asupra pieselor de harnașament urmînd ca resturile de locuire din celelalte epoci să fie discutate într-o lucrare viitoare.

În timpul săpăturilor au fost dezvelite două locuințe, una de tipul bordeielor și alta construită la suprafață, care din punct de vedere cronologic datează din aceeași perioadă. Bordeiul are forma unui dreptunghi cu colțurile rotunjite, în umplutura căruia au fost descoperite foarte multe fragmente ceramice și oase de animale.

Locuința de suprafață, rectangulară (3,50×4,50 m), era reprezentată de o aglomerare de fragmente ceramice și chirpic ars. În partea de est se afla o vatră de foc ovală, construită din pietre și lut. Inventarul locuinței cuprindea fragmente ceramice, oase de animale și mai multe greutatea piramidale de lut ars.

Ceramica descoperită în această așezare poate fi împărțită în trei categorii : a) ceramică lucrată cu mîna ; b) ceramică din pastă fină, cenușie sau roșie, lucrată la roată și c) ceramică romană de import.

¹ Cu ocazia amenajării gropilor de siloz au fost distruse și câteva locuințe-bordei.

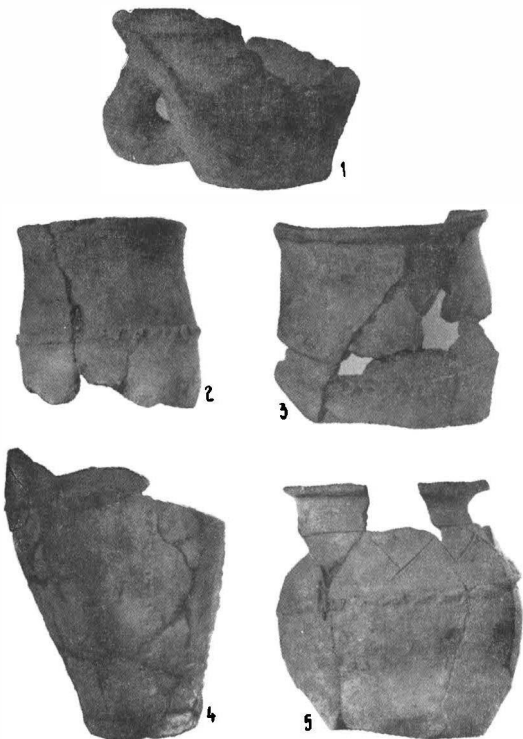

Fig. 1. — Săbăoani. Ceramică lucrată cu mîna (1—5) din secolele II—III e.n.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Ceramica lucrată cu mîna este reprezentată de borcane cu marginea evazată, cu alveole sau creștături pe buză. De asemenea, ele sînt ornamentate uneori pe umăr cu brîie simple, alveolate ori crestate sau linii incizate în zig-zag (fig. 1/2—5). Destul de frecvente sînt ceștile tronconice (fig. 1/1).

Ceramica cenușie și roșie lucrată la roată prezintă o mare varietate de forme. Cele mai frecvente sînt vasele bitronconice, mai înalte sau mai scunde (fig. 2/2, 3), amforele așa-zise de tip Poienești cu două torți, cămile cu o toartă și corpul bombat (fig. 2/4) și fructierele cu piciorul scurt. În cuprinsul așezării a mai fost găsit și un ulcior cenușiu de dimensiuni nu prea mari, cu corpul mult aplatizat, rar înfîlțit în cultura Poienești (fig. 2/5).

Ceramica de import cuprinde numeroase fragmente de amfore romane cu gîtul înalt și strîmt, din pastă nisipoasă, gălbuie sau roșatică. Un exemplar întreg a fost descoperit într-unul din bordeiele distruse în 1963 (fig. 2/6).

Descoperirea la Săbăoani a unui material ceramic de import mai abundent decît în alte stațiuni din această epocă din Moldova (cum ar fi, de exemplu, acelea de la Văleni și Aldești), presupune un schimb mai intens între locuitorii acestei așezări și lumea romană. Prezența în număr mai mare a amforelor romane la Săbăoani ar putea fi și un rezultat al situării acestei așezări pe Valea Siretului, arteră principală de circulație încă din antichitate, pe care produsele romane pătrundeau mai ușor.

Piese de harnașament au fost descoperite într-o groapă cu resturi menajere, de formă cilindrică, cu un diametru de circa 1 m. Alături de piesele de harnașament, care zăceau la o adîncime de 0,70 m în groapă au mai fost găsite fragmente ceramice lucrate cu mîna și la roată, un ulcior, o fusaioală bitronconică, o mărgică plată din sticlă albă-mată și oase de animale.

Grupul de piese de harnașament este compus din :

1. / — Disc din tablă de bronz (fig. 3/1) cu trei găuri circulare dispuse pe margine, la distanțe egale, care serveau la prinderea piesei de curele. Găurile au fost făcute numai după decuparea discului, deoarece marginile piesei în dreptul lor, au fost împinse în afară.

Discul a fost ornamentat prin tehnica decupării. În urma decupării a șase zone, el a fost împărțit în două cercuri concentrice legate între ele prin trei bare cu lățimea de 5,3—5,8 mm dispuse la distanțe egale. În fiecare din zonele create de cele trei bare se înscrie cîte un romb. La mijloc, de disc a fost prins un buton, prin nituire. Discul, acoperit pe o parte, exceptînd butonul, cu o foaie de argint, constituie una din piesele de podoabă importante ale garniturii de harnașament, aplicată probabil pe fruntar.

Obiecte asemănătoare, datate în secolele II—III e.n. au fost descoperite în țara noastră la Mătășaru² și Turda³, în Iugoslavia la Siscia⁴ și Novi Banovci⁵, în

² Informații primite de la Gh. Bîțhir.

³ Ibolya Lakos, Née Sellye, *Vue d'ensemble des objets de bronze ajourés de Pannonie*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 94, pl. XX/5.

⁴ *Ibidem*, p. 83, 84, pl. XII/3.

⁵ *Ibidem*, p. 86, pl. XIV/2.

Fig. 2. — Săbăoan. Ceramică lucrată la roată (1—6) din secolele II—III e.n.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Ungaria la Tokaj⁶, și în alte localități aflate pe teritoriul fostului Imperiu roman⁷.

2. / — Aplică dreptunghiulară (fig. 3/4) din tablă de bronz, prevăzută cu patru nituri la colțuri, cu ajutorul cărora se prindea de curea. Piesa și cele patru nituri s-au conservat bine. În schimb foaia de argint cu care inițial a fost acoperită se păstrează doar pe două mici porțiuni.

Și această piesă este decorată prin decupare. Ornamentul geometric este format din patru romburi cu vîrfurile de pe axul lung în colțurile și centrul dreptunghiului. Din interiorul lor au fost decupate alte romburi mai mici. La decuparea acestora, laturile romburilor dinspre colțurile piesei au fost lăsate, probabil din motive estetice.

Ca obiect de podoabă, această piesă, pentru care găsim analogii în descoperirile din secolele II—III e.n. din țara noastră (Turnu Severin⁸, Mătăsaru⁹, Bumbești¹⁰), Ungaria¹¹ și Germania¹², era folosită la ornamentarea diferitelor curele de la căpăstru sau pieptar.

3. / — Obiect de podoabă (fig. 3/2) din bronz, care era atârnat cu ajutorul unei plăcuțe cu buclă de una din curele, în special de pieptar. El are forma a două discuri care se întretaie, cu o urechiușă de atârnat. În mijloc este decupat un cerc, despărțit în două printr-o linie. Fiecare din cele două jumătăți ale piesei are decupată o semilună și un cerc, unite printr-o linie. La suprafață se păstrează aproape în întregime foia de argint.

4. / — Piesă fragmentară (fig. 3/3), asemănătoare ca formă și întrebuințare cu cea descrisă anterior, de care se deosebește numai în ceea ce privește decorul, care în acest caz apare sub forma unei spirale.

5. / — Obiect de podoabă (fig. 3/5) care se atârna de curea cu ajutorul unei plăcuțe de metal, îndoită și prinsă cu nit. Piesa are forma unui fragment de cerc prevăzută cu o gaură ovală prin care trecea partea îngustă a plăcuței de metal. Această plăcuță, făcută din tablă de bronz lată de 1,3 cm, se îngusta și se îndoaia pe dedesubt formînd o buclă. Ea se prindea de curea cu ajutorul unui nit. Foaia de argint cu care a fost acoperită se păstrează numai în parte.

6. / — Două plăcuțe (fig. 4/7) pentru atârnat, cu foia de argint la suprafață, asemănătoare cu cea descrisă mai sus. La partea unde se îngustează, s-a făcut, prin ciocănire, un prag. Nitul care prindea cele două capete ale plăcuței de curea a perforat și foia de argint, ceea ce dovedește că nituirea a avut loc după ce foia de argint a fost aplicată.

⁶ *Ibidem*, p. 90, pl. XVIII/4.

⁷ Lakosné-Sellye Ibolya, *A Pannoniai attört lemmunkák áttekintése*, în *AE*, III, 3—4, 1940, p. 238—242, pl. XXXII/1, 2, XXXIII/1, XXXV/1, 3, XXXVII/5, 6.

⁸ Ibolya Lakos, Née Sellye, *op. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 96, pl. XXI/8, 9.

⁹ Informații primite de la Gh. Bichir.

¹⁰ Grigore Florescu, *Expectatus Bujor, Ana Matrosenco, Săpăturile de salvare de la Bumbești*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 114, pl. II/10.

¹¹ Ibolya Lakos, Née Sellye, *op. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 90, pl. XVIII/5.

¹² *Der Obergermanisch-Raetische Limes des Römerreiches*, XIV, p. 24, pl. XIII/5.

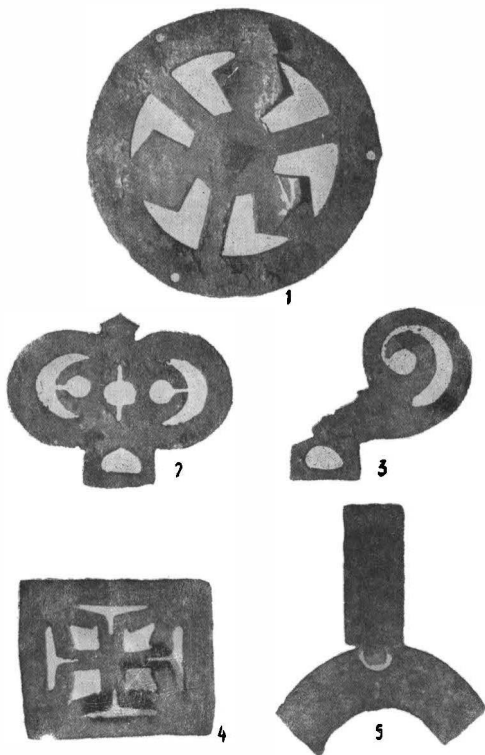

Fig. 3. — Săbăoani. Obiecte de podoabă de harnașament (1—5) din secolele II—III e.n
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Ultimele patru obiecte descrise erau folosite la decorarea pieptarului sau unele părți ale frului. Numărul mare de piese de acest fel descoperite în țara noastră¹³, Ungaria¹⁴, Bulgaria¹⁵, Iugoslavia¹⁶, Germania¹⁷, ca și reprezentarea lor pe monumentele funerare și cu caracter militar¹⁸ din cuprinsul provinciilor romane, arată răspândirea largă a acestor obiecte și totodată grija deosebită pentru decorarea harnașamentului.

7. / — Disc de bronz turnat¹⁹, distribuitor de trei curele (fig. 4/2), pe o parte concav, prevăzut cu trei găuri ovale. Prin aceste găuri treceau plăcuțele de metal care făceau legătura cu curelele harnașamentului. Plăcuțele de legătură sînt asemănătoare cu acelea de la piesele de podoabă descrise mai sus, cu deosebirea că ele sînt mai lungi, au pragul mai pronunțat, iar partea îngustă mai îngroșată pentru a avea o rezistență mai mare. Una din plăcuțe lipsește. Discul și plăcuțele sînt acoperite cu o foiță de argint.

8. / — Două discuri de bronz (fig. 4/4), identice cu cel descris mai sus, prezentînd în plus o gaură circulară, mai mică decît cele de care se prind plăcuțele, a cărei folosire nu poate fi precizată.

9. / — Două discuri de bronz²⁰, turnate, distribuitoare a două curele (fig. 4/1, 3), acoperite cu o foiță de argint, identice cu ultimele trei piese. La unul din discuri, de dimensiuni ceva mai mari, lipsește o plăcuță.

10. / — Șase plăcuțe de bronz (fig. 4/8—11), de formă dreptunghiulară, acoperite cu foițe de argint, folosite pentru prinderea curelelor. Pe partea cealaltă a curelei, nitul se prindea într-o buștică de tablă de bronz.

¹³ Piese de acest fel au fost descoperite la Mălăeșu, (informație Gh. Bichir), în așezarea dacică din secolele II—III e.n. de la Medieșu Aurit (T. Bader, Sever Dumitrescu, *Așezarea dacică din sec. II—III de la Medieșu Aurit*, comunicare înutată la a II-a Sesiune științifică a muzeelor, 1965) și Tirgoșor (Gh. Diaconu, *Tirgoșor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, 1965, p. 288, pl. CXXXIX/6).

¹⁴ Ibolya Lakos, Née Sellye, *art. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 81, 89, 96, pl. X/7, XVII/5, XXI/10; Lacosné-Sellye Ibolya, *art. cit.*, în *AE*, III, 3—4, 1940, p. 240, pl. XXXIV/2 a—b.

¹⁵ Ibolya Lakos, Née Sellye, *art. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, p. 89, 96, 97, pl. XVII/1—3, XXI/11, 12, XXII/3; Ivan Velcov, *Arheologhiceski Vestii*, în *Izvestia na Bălgarschila Arheologhiceski Institut*, XIV, 1940—1942, p. 192, 201—202, fig. 266, 281, 282.

¹⁶ Ibolya Lakos, Née Sellye, *art. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 88—89, pl. XVI/6.

¹⁷ *Der Obergermanisch-Raetische Limes des Roemerreiches*, XIV, pl. XIII/30, 31, 32, 33, 37; XXV, pl. III/18 și VI/22, 24, 48; XXVI, pl. VI/27, 33; XXXII, pl. X/52.

¹⁸ S. Reinach, *Reperioire de reliefs Grecs et Romains*, II, p. 69, 509, fig. 5, 3; *DA*, I, p. 1257, fig. 1659; Cognot et Chapot, *Manuel d'archeologie Romaine*, II, Paris, 1920, p. 339, fig. 544; Victor Durnay, *Histoire des Romains*, IV, p. 539, V, p. 565; Joseph Hampel, *Altgermanien des Frühen Mittelalters in Ungarn*, III, 1905, pl. 206.

¹⁹ Exemplare asemănătoare, uneori ajurate, s-au descoperit în România (Turda și Turnu Severin), Bulgaria și Iugoslavia (Ibolya Lakos, Née Sellye, *op. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 85, 87, pl. XIII/2, 4, XV/2, 3, 4).

²⁰ Discuri distribuitoare de două curele au fost descoperite în România, Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria (Ibolya Lakos, Née Sellye, *op. cit.*, în *AE*, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 84, pl. XII/4, 5, 6, 7).

După dimensiunile lor, plăcuțele se împart în trei grupe, câte două de fiecare grupă; gruparea lor câte două indică și folosirea la aceleași legături.

Ca și discurile, aceste plăcuțe puteau fi întrebuințate atât la harnașament cât și la alte obiecte din piele. Piese de acest fel au fost semnalate în mai multe locuri din țara noastră, ca de exemplu la Tirgșor²¹, Pădureni²² și Mătăsaru²³. În legătură cu aceste piese menționăm că ele se deosebesc de plăcuțele pentru prins cataramele de curea și că originea lor este romană²⁴ și nu sarmatică²⁵.

11. / — Două verigi din fișii de tablă de bronz (fig. 4/5, 6), pentru prinderea a două capete de curele între ele, cu ajutorul unui nit.

12. / — Două bucăți de tablă din bronz, din care se tăiau fișii (late de 1,5 cm) probabil pentru confecționarea de plăcuțe folosite la prinderea curelelor.

13. / — Resturi dintr-un vas (?) din tablă de bronz cu urme de reparații succesive, executate prin aplicarea de bucăți de tablă cu ajutorul niturilor de bronz.

Piesele de harnașament de la Săbăoani nu sînt singurele obiecte de acest fel descoperite pe teritoriul României. După cum s-a amintit, obiecte asemănătoare se întîlnesc și în alte localități din țară: Pădureni, Tirgșor, Mătăsaru, Bumbești, Turda, Soporul de Cîmpie²⁶, Medieșul Aurit, Turnu Severin. De asemenea, piesele de harnașament de la Săbăoani își găsesc numeroase analogii în Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria și Germania, adică în teritoriile fostelor provincii romane.

Modul de executare a pieselor de harnașament de podoabă, cit și a discurilor distribuitoare de la Săbăoani dovedește că acestea provin dintr-un atelier roman.

Piesele de harnașament de acest tip, găsite mai ales în castre, dar și în afara lor, au fost puse, în general, în legătură cu prezența romanilor în acele locuri.

Obiectele de care ne ocupăm ar fi putut ajunge în așezarea de la Săbăoani fie prin legături de schimb, fie în urma unor confruntări militare ale băștinașilor cu unități romane. În acest din urmă caz este mai greu de stabilit locul unde ele s-au putut petrece. Ultimele descoperiri arheologice aduc deja unele dovezi referitoare la pătrunderea unor unități militare romane și spre nordul Moldovei²⁷; părăsirea unor așezări întărite de pe stînga Siretului (Poiana, Bradu) la începutul secolului II e.n. ar putea fi pusă, eventual, tocmai în legătură cu aceste evenimente.

²¹ Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 311, pl. CLXII/11, 12, 13.

²² O plăcuță de acest fel este expusă în Muzeul din Focșani și provine din necropola carpică de la Pădureni. Informații primare de la Gh. Bichir.

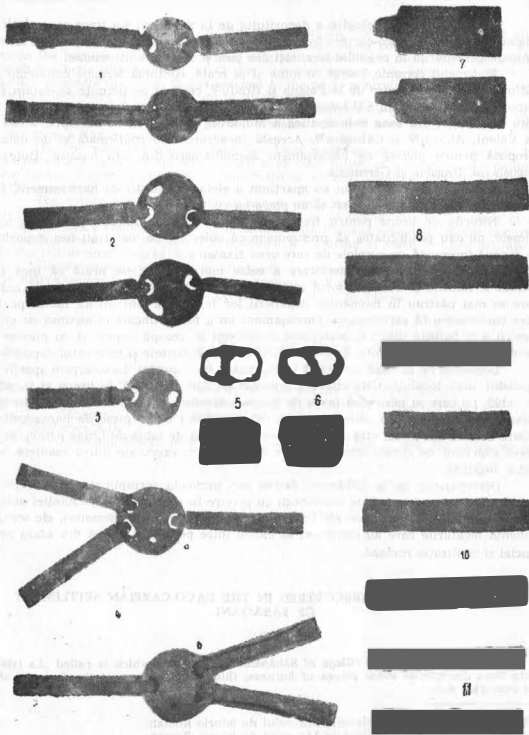
²³ Informații primite de la Gh. Bichir.

²⁴ Plăcuțe asemănătoare au fost descoperite în mai multe locuri din fostele provincii romane, cum ar fi în Bulgaria și Ungaria (Ibolya Lakos, Née Sellye, *op. cit.*, în AE, s. III, vol. II, fasc. 1—3, 1941, p. 84, 85, 96, pl. XII/7; XIII/3; XXI/11; Lakos-Née Sellye Ibolya, *op. cit.*, în AE, III, 3—4, 1940, p. 240, pl. XXXIV/2 a—b.

²⁵ Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 25.

²⁶ D. Protașe, Șantierul arheologic Soporul de Cîmpie, în *Materialle*, VII, 1961, p. 427, fig. 4/27.

²⁷ Informații primite de la N. Gostar.

La încadrarea cronologică a depozitului de la Săbăoani s-a ținut seama atât de materialele așezării daco-carpice în care a fost găsit, cât și de datarea pieselor asemănătoare descoperite în celelalte localități din țară și regiunile învecinate.

Materialul ceramic, lucrat cu mîna și la roată, continuă formele cunoscute din ultimele nivele de locuire de la Poiana și Bradu²⁸, ceea ce ne permite să datăm așezarea și depozitul de la Săbăoani în secolele II—III e.n., adică în aceeași vreme cu alte descoperiri din zona subcarpatică a Moldovei, cum ar fi, de exemplu, aceea de la Văleni, Aldești²⁹ și Călugăra³⁰. Această încadrare este confirmată și de datarea propusă pentru piesele de harnașament asemănătoare din țara noastră, Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria și Germania.

Toate piesele depozitului au aparținut aceleiași garnituri de harnașament, fapt dovedit atât de tipologia lor, cât și de placarea cu foiță de argint.

Niturile de bronz pentru fixarea curelelor, care au rămas aproape la toate piesele, ne dau posibilitatea să presupunem că obiectele de metal au fost depozitate în groapă împreună cu curelele de care erau fixate.

Gradul de uzură și deteriorare a celor mai multe piese arată că încă mai puteau fi folosite și deci posesorul lor nu putea să renunțe la ele. Foițele de argint care se mai păstrau în momentul depunerii lor în groapă sînt un alt motiv pentru care considerăm că garnitura de harnașament nu a fost aruncată ci ascunsă cu grijă, pentru a fi folosită ulterior. Materialul descoperit în groapă împreună cu piesele de harnașament, nu ne permite, deocamdată, să precizăm cauzele și momentul depozitării.

Depozitul de la Săbăoani, găsit în cuprinsul, unei așezări daco-carpice aparținea, probabil, unui localnic. Cele cîteva fragmente de fișii din tablă de bronz și bucățile de tablă, pe care se păstrează urme de tăiere a acestora, reprezintă indicii că în așezarea de la Săbăoani au existat meșteri care executau unele piese de harnașament. Dintre acestea am putea cita cele două verigi din fișii de tablă de bronz pentru prinderca capetelor de curele între ele, care de altfel sînt executate într-o manieră mai puțin îngrijită.

Descoperirile de la Săbăoani, datînd din perioada corespunzătoare provinciei Dacia, aduc noi și importante contribuții cu privire la continuitatea populației autohtone în regiunile est-carpătice ale României, după anul 100. De asemenea, ele scot în evidență legăturile care au continuat să existe între populația dacică din afara provinciei și civilizația romană.

PIECES OF HARNESS DISCOVERED IN THE DACO-CARPIC SETTLEMENT OF SĂBĂOANI

SUMMARY

In the NE part of the village of Săbăoani, in the place which is called „La Islaz” were been discovered some pieces of harness, things and pottery of the 2nd and the 3rd centuries A.D.

²⁸ Materiale inedite în colecțiile Muzeului de istorie Roman.

²⁹ Materiale inedite în colecțiile Muzeului de istorie Roman.

³⁰ Materiale inedite în colecțiile Muzeului de istorie Bacău. Informații primite de la E. Antonescu.

The pieces of ornament of the harness which are the subject of this study, were been found in a pit with the rest of kitchen being compound of things which adorn the harness (fig. 3), discs which distributes bells (fig. 4/1—4) and little plates to catch the bells (fig. 4/7—11), all of them covered with a thin stratum of silver. The author considers that these things reached in the pit as a result of a purposedel storing, because they were not so worn out to be thrown.

The typology and the fact that they are covered with a stratum of silver prove that they belonged to the same set of harnesses and their performing proves that they come from a Roman workshop.

The chronological apppointement has been made on the base of materials from the Daco-Carpian settlement where they have been found as well as on the dating of the similar pieces discovered in other places of our country and in the neighbour countries.

The author supposes that these pieces would have reached at Săbăoani (being up to now the Northest discovering of this kind of Moldavia) due to the trade or due to some military confrontations of the natives with Romans especially at the beginning of the 2nd century A. D. when is ascertained the leaving of some fortified settlements on the left of Siret (Poiana, Bradu).

The discoveries of Săbăoani bring new contributions regarding the continuity of the native people in East — Carpathian regions of Romania after the Roman conquest and the, penetration of the Roman civilisation in other. provinces.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. — Săbăoani. Pottery worked by hand (1—5) the 2nd — the 3rd A.D.

Fig. 2. — Săbăoani. Pottery worked at wheel. (1—6) the 2nd — the 3rd AD.

Fig. 3. — Săbăoani. Things of ornament of the harness (1—5) the 2nd — and the 3rd centuries A.D.

Fig. 4. — Săbăoani. Pieces of harness (1—11) from the 2nd — the 3rd centuries A.D.

UN CUPTOR DE OLAR DIN SECOLUL AL IV-LEA e.n. LA ZORLENI — FÎNTÎNELE (JUDEȚUL VASLUI)

de VASILE PALADE

Cercetările arheologice din ultimul timp au adus date importante cu privire la cultura Sîntana de Mureș din țara noastră. Deși prin aceste cercetări s-au putut cunoaște mult mai bine necropolele aparținînd secolului al IV-lea e.n., totuși au fost efectuate și unele sondaje, în general restrinse, și în așezările din această perioadă¹.

În toate așezările cercetate au fost semnalate urme ale diferitelor ocupații meșteșugărești, cum ar fi olăritul², prelucrarea osului sau cornul de cerb³ etc. Dintre meșteșuguri, după cît se pare, olăritul este cel mai larg răspîndit în secolul al IV-lea e.n.⁴.

Recent pe teritoriul comunei Zorleni, județul Vaslui, la punctul numit Fîntînele, într-o așezare de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, situată pe grindurile din lunca râului Bîrlad, a fost descoperit un cuptor de olar plin cu vase. Cuptorul a fost dat la iveală în malul unui grind, de sub care se scotea nisip pentru un șantier de construcții. Date fiind împrejurările în care s-a descoperit acest cuptor, cercetările noastre la fața locului au putut constata că o parte din cuptor împreună cu vasele respective fuseseră deja distruse, ne mai putîndu-se recupera nici măcar acele vase care căzuseră din

1 Avem în vedere aici faptul că nici o așezare de tip Sîntana de Mureș n-a fost cercetată pînă la epuizare și că n-a apărut încă o lucrare monografică în acest sens.

2 Vlad Zîtra și Margareta Tudor, *Șantierul arheologic București (Crîngași)*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, p. 312—315; N. Zaharia, Em. Zaharia și S. Rălă, *Sondajul arheologic de la Botoșani — Dealul Cîrămidăriei*, în *Materiale*, VIII, p. 463—468; Ion Nestor, *Săpăturile de pe valea Jiței*, în anul 1950, în *SCIV*, I, 1951, p. 67—68; M. Pelrescu-Dîmbovița, *Șantierul arheologic Trușești (pe Cuha)*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 174; I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice întreprinse la Bălteni*, în *Materiale*, VIII, p. 12—13.

3 V. Palade, *Ateliere pentru lucrul piepteni din os din secolul al IV-lea e.n. de la Bîrlad — Valea Seacă*, în *AM*, IV, p. 261—275.

4 Ion Ioniță, *Contribuții cu privire la cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *AM*, IV, p. 219.

Fig. 1. — Fintîinele. Foto, profilul cupitor și groapa de alimentare cu combustibil și focarul (canalul focului).

cuplor. În situ se păstra toluși mai mult de jumătate din cuptor și o parte din groapa olarului. Cuptorul se află la periferia de nord a așezării la circa 10 metri depărtare de apa râului Birlad, în apropiere existînd și cîteva izvoare de apă potabilă.

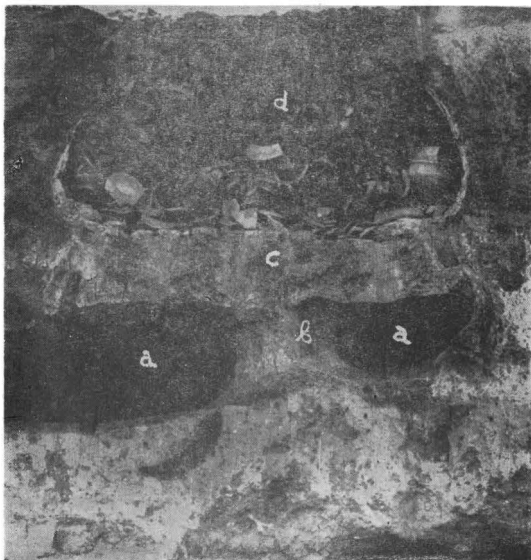

Fig. 2. — Fîntinele. Foto. profil cuptor: camera de foc (a), stîlul central (b), grătarul de susținere a vaselor (c), camera de ardere a ceramicii (d)

În ceea ce privește construcția, cuptorul de la Zorleni-Fîntinele se compune din cuptorul propriu-zis și groapa în trepte din fața focarului (fig. 1). Groapa de alimentare cu combustibil adîncă de 1,70 m, este așezată în partea de est a cuptorului, la o distanță de circa un metru de aceasta. Ea este de formă rectangulară cu latura mare

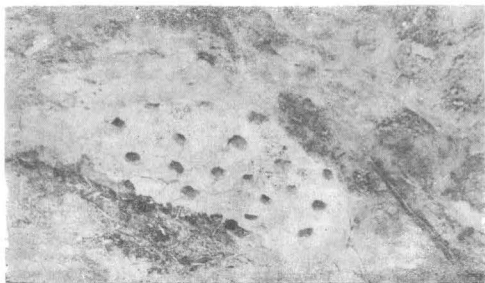
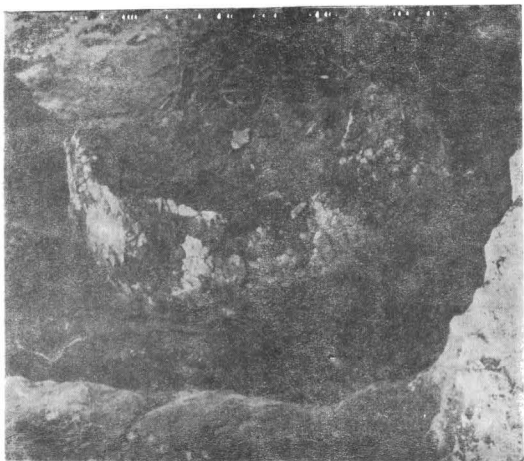

Fig. 3. — Fintinele. Camera de ardere — gard na perellor (1), grătarul (2).

din fața cuptorului de 2 m, iar latura mică de circa 1 m. Colțurile gropii sînt mult rotunjite, iar pe latura de est, sînt amenajate trei trepte (fig. 1). Din această groapă pleacă spre camera de foc un culoar rectangular (focarul) înalt de circa 0,25—0,30 m și lat de 1,30 m. Focarul se deschide ca o pilnie alît înspre groapa de alimentare cu combustibil, cit și înspre camera de foc (fig. 1). Cuptorul propriu-zis se compune din două camere suprapuse—camera de foc și camera de ardere a vaselor — ambele de formă circulară în plan. Ele sînt despărțite de un grătar perforat, gros de 0,30 m., care se sprijină pe un stîlp central cu un diametru de 0,40 m. Grătarul, cu un diametru de 1,50 m, este prevăzut cu 35 de găuri, pentru trecerea căldurii din camera de foc în camera de ardere a vaselor.

În articolul de față nu vom insista asupra detaliilor de construcție a cuptorului. Vom aminti doar faptul că groapa cuptorului este adîncă de 1,60 m față de solul actual și 1,20 m față de solul antic (considerate de la suprafață pînă la baza camerei de foc). Este important de menționat că stîlpul central de susținere a grătarului nu este realizat din pămînt crușat, cum e cazul la acest tip de cuptoare, ci dintr-un pămînt cu aspect măzărât de culoare negru-gălbui, foarte ușor frămîntat și amestecat cu puține paie. Din același pămînt s-a construit și grătarul care a fost așezat pe o platformă de lemn despicate și cioplite pe fața de deasupra. Camera de foc, focarul, stîlpul central și partea inferioară a grătarului sînt feuite cu un lut fin aplicat într-un strat subțire de circa 0,01 m. Camera de ardere are pereții puțin arcuiți micșorînd deschiderea sa în partea superioară (fig. 2a).

După abandonarea cuptorului, această arcuire a fost accentuată prin presiunea exterioară, datorită kolului rămas prin lasarea spre fundul camerei de ardere a vaselor sparte. Înălțimea camerei de foc este de 0,30 m, iar a camerei de ardere de 0,05 m față de solul actual și 0,75 m față de solul antic. Camera de ardere a vaselor este lipită cu aceeași feuietă de lut fin, dar de data aceasta în straturi succesive groase de circa 2—4 cm (fig. 2).

S-a ridicat problema dacă nu cumva cuptorul se înălța peste solul antic, prin pereții construiți din lut spre a i se mări capacitatea, avînd în vedere că în el s-au găsit circa 150 de vase de toate mărimile⁵.

Reconstituirea grătarului și reazezarea experimentală a vaselor în cuptor ne-a permis să constatăm că în cazul cuptorului de la Zorleni-Fîntînele nu s-a folosit sistemul de înălțare a camerei de ardere deasupra solului antic, deoarece cele 150 de vase descoperite încăp în camera de ardere așezate pe verticală în registre suprapuse, ele nedepășind circa 0,76 m înălțime⁶.

⁵ Sugestia unei prelungiri deasupra solului, a camerei de ardere a fost dată de tov. Gh. Bichir, cercetător la Institutul de arheologie din București care s-a ocupat în mod deosebit de problema cuptoarelor de ars ceramică. Cf. Gh. Bichir, *Cuptoare de ars ceramică din cadrul culturii Vîrtescoiu-Poeneshti: un atelier de olărie descoperit la Bulindrești*, în SCIV, 3, 17, 1966, p. 489—508.

⁶ Reazezarea vaselor întregite din cuptor, ne-a arătat că pe primul registru încăp 35 de vase din cele mari, iar pe ultimul registru încă 15—20 de vase. Vasele mari au în medie 0,20 m înălțime, cele mijlocii 0,13 m, iar cele mici (străchînile) nu depășesc 0,07 m înălțime.

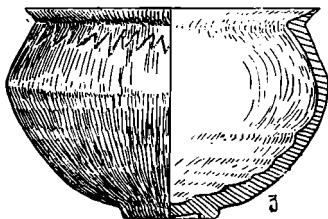
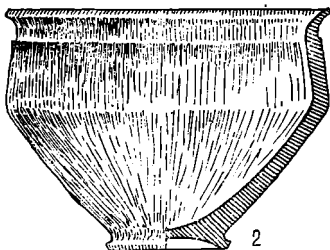
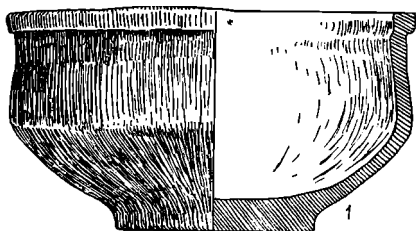

Fig. 4. — Fintinele. Ceramică din cuptor.

Deasupra camerei de ardere, au fost așezate drept capac, mai multe fragmente din câteva vase mari de lip-dolium, probabil împreună cu alte fragmente mai mărunte.

Vasele descoperite în cuptor, deși sparte prin presiunea exercitată asupra lor de-a lungul timpului, în marea lor majoritate se întregesc, și cu certitudine s-ar fi întregit în proporție de 100%, dacă puteau fi recuperate în întregime. Ceramica este arsă aproape complet, cu mici excepții, ceea ce a favorizat păstrarea vaselor în cuptor, în bune condițiuni.

Ceramica descoperită în cuptorul de la Zorleni-Fintînele este lucrată la roată, fără excepție, marea majoritate a vaselor fiind din pastă fină și doar un procent de circa 10% dintr-o pastă cu aspect nefingrit, având ca ingredient cioburi plisate.

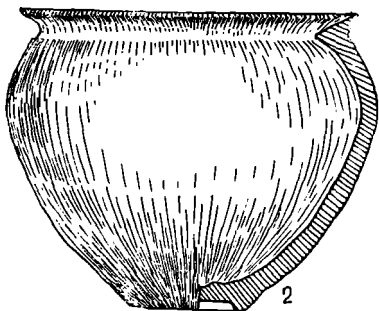
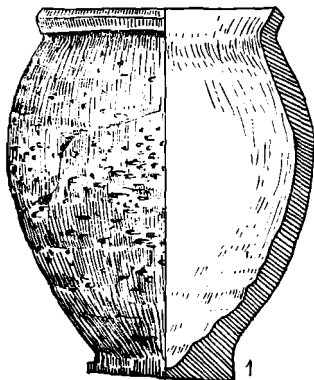

Fig. 5. — Fintînele. Cuptorul cu vasele „în situ”.

Privite din punct de vedere al compoziției pastei, vasele se împart în următoarele categorii :

a) din pastă fină de culoare cenușie sau cenușiu-roșcată în secțiune, moale la pipăit, adesea acoperită cu o angobă neagră, lucioasă la suprafață, cu aspect metalic. Vasele din această categorie au totdeauna fundul inelar. În categoria vaselor din pastă fină există unele exemplare fără angobă la suprafață, ele păstrându-și culoarea cenușie sau cenușiu-cărămizie cu aspect lucios.

b) vase din pastă mai aspră la pipăit, dintr-un pământ cu un procent redus de nisip fin și alte impurități în compoziție. Vasele lucrate din astfel de pastă sînt de culoare cenușiu-închis, fără urme de lustru și fără angobă neagră la suprafață.

Ele au întotdeauna un fund plat tăiat cu sfoara și pereții îngroșați în partea inferioară a vasului (fig. 5/1).

c) vase lucrate dintr-o pastă neîngrijită cu multe impurități și cioburi pisate în compoziție, imitând ceramica zgrunțuroasă, dar deosebindu-se de aceasta prin

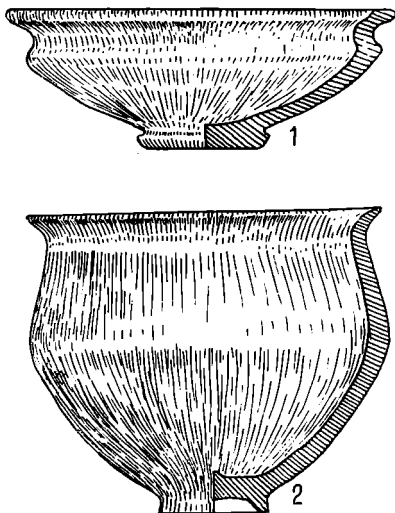

Fig. 7. Pintinele. Ceramică din cuptor (din pastă neîngrijită (1).

aceea că lipsește nisipul cu bobul mare și microprundișurile din pastă. Din cauza cioburilor pisate, amestecate în compoziție, aceste vase sînt grosolan modelate la exterior (fig. 5/1 ; 12/1—5). Pereții lor sînt adesea realizați neuniform, unele porțiuni fiind foarte subțiri, pe cînd altele, și în special partea inferioară a vaselor, fiind îngroșate, le imprimă un aspect greoi de echilibru. Și acest tip de vase au fundul plat, tăiat cu sfoara, uneori profilat, dar fără inel (fig. 4/1—5 ; 12/1—5).

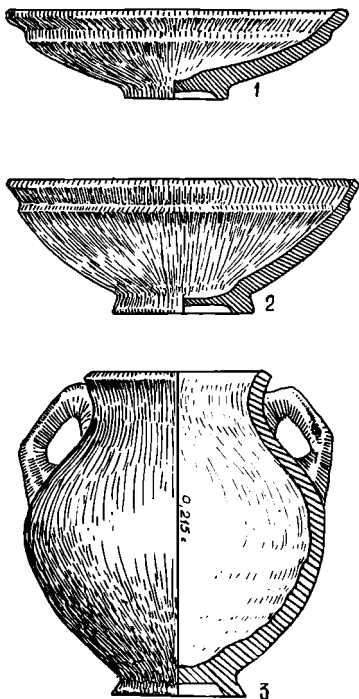

Fig. 8. — Fântânele. Vase din cuptor.

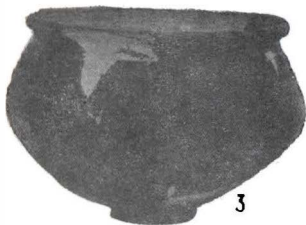

Fig. 9. Fîrlimele. Vase din cuptor.

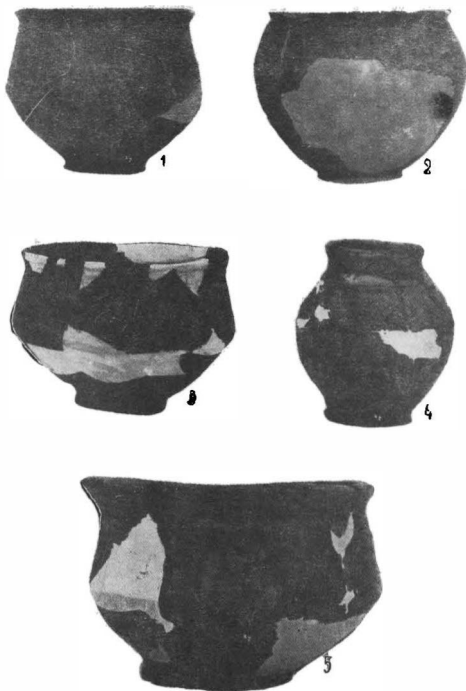

Fig. 10. — Fintlinele. Vase din cuptor.

1

2

3

Fig. 11. — Finișele. Vase din cuptor.

Din punct de vedere tipologic, în cuptorul de la Zorleni-Fintinele se găsește o gamă de forme de vase cu un repertoriu foarte bogat. Aceste forme izvorăsc însă din câteva tipuri de vase dacice, cum este strachina, castronul de dimensiuni mici, castronul de dimensiuni mari, cu buza orizontală, prevăzut cu trei torți. Urmează tipul de oală în câteva variante: a) cu corpul sferic, cu buza orizontală sau dreaptă îngroșată la exterior (fig. 4/3; 8/1—3; 13/4); b) cu corpul tronconic, cu buza orizontală, sau puțin oblică; c) cu corpul piriform, cu gura larg deschisă și fundul îngust (lucrate numai din pastă neîngrijită având cioburi pisate în compoziție (fig. 5/1).

S-au descoperit câteva exemplare de vase piriforme sau bitronconice de tip amforă (cu două torți) și în sfârșit tipul de cană cu o toartă cu corpul sferic și gîtul înalt ceva mai deschis la gură, în formă de pîlnie (fig. 7/3; 14/1, 2, 4).

În general ceramica este nedecorată, totuși există câteva exemplare, pe care s-au aplicat unele elemente decorative ce ni se par interesante în contextul formelor ceramice descoperite.

Privite din punct de vedere numeric cel mai bine reprezentat este tipul de oală fără toartă, cu umărul foarte larg, cu gîtul scund, pînă la dispariție, avînd buza lată răsfrîntă orizontal, cu tendință de înclinare oblică (fig. 4/3; 5/2; 8/1; 9/1—3; 10/1—3). Unele exemplare au buza dreaptă și puțin îngroșată (fig. 13/4; 15/1). Tipologic aceste forme de vase își au obîrșia în prototipul de oală folosit adesea ca urnă de către populația daco-carpică în sec. II—III e.n. așa cum au demonstrat-o săpăturile de la Poienestii⁷, Văleni-Roman⁸, Butnărești⁹, Gabăra-Porcesții¹⁰, Porolissum¹¹, Cristești¹² etc.

Este drept, oalele fără toartă cu buza lată orizontală sau oblică descoperite în cuptorul de la Zorleni-Fintinele, datînd din secolul al IV-lea e.n. se deosebesc de prototipul lor din secolele precedente, ele fiind în general mai scunde și în schimb mult mai largi (fig. 4/3; 5/2; 8/1—3; 1/1—3). Dispoziția gîtului și modelarea buzei direct de pe umerii vasului, imprimă tipului de oală trăsături caracteristice noi dar, care trădează totuși descendența din tipul de vas tradițional lumii daco-carpice. Decorul aplicat pe umărul unor vase, format din linia lustruită ondulată sau în zig-zag accentuează strînsa înrîndire a acestui tip de oală cu ceramica autohtonă din secolele II și III e.n.¹³ (fig. 4/3; 10/1—3; 13/1).

⁷ Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poienestii din anul 1949*, în *Materiale*, I, 1953, p. 317, fig. 106; p. 328, fig. 131, 132; p. 338, fig. 150—151; p. 339, fig. 153, 154; p. 359, fig. 198; p. 375, fig. 245; p. 449, fig. 357/4.

⁸ Ion Ioniță și Vasile Ursache, *Noi date arheologice privind riturile lunare la carpo-daci*, în *SCIV*, X, 19, 2, 1968, p. 215, fig. 3/2, 3, 4; p. 216, fig. 4/3.

⁹ Gh. Bichir, *La civilisation des Carpes (II e.—III e. siècle de N.E.) à la lumière des fouilles archéologiques de Polana-Dulcești, de Butnărești et de Pădureni*, în *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 196, fig. 13/58.

¹⁰ Iulian Antonescu, *Săpăturile de la Gabăra-Porcesții*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 479, fig. 4/3—6.

¹¹ M. Macrea, M. Rusu, *Der Dakische Friedhof von Porolissum und das problem der Dakischen Bestattungsbräuche in der spälatenenzeit*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 213, fig. 11/1 2.

¹² I. H. Crisan, *Săpături și sondaje în valea mijlocie a Mureșului*, în *Acta Musei Napocensis*, II, 1965, p. 51—63, fig. 8/16.

¹³ Avem în vedere decorul existent pe urnele de incinerare de la Poienestii (Vezi R. Vulpe op. cit. în *Materiale*, I, 1953, p. 338, fig. 154; p. 402, fig. 309).

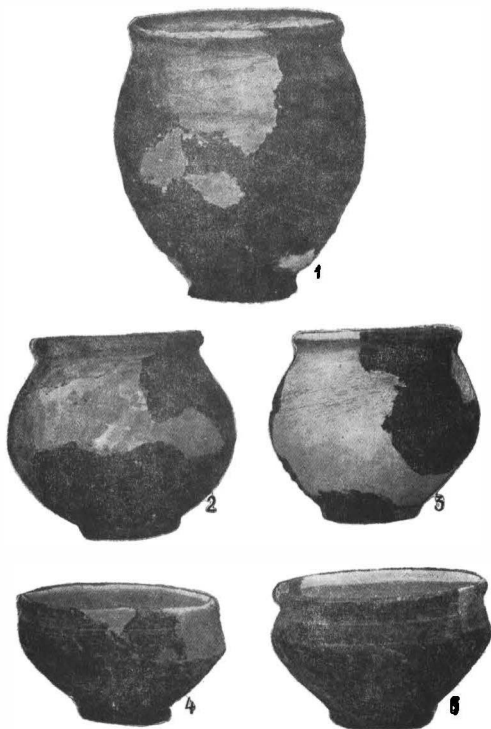

Fig. 13. — Finișele. Castroane cu trel torii.
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

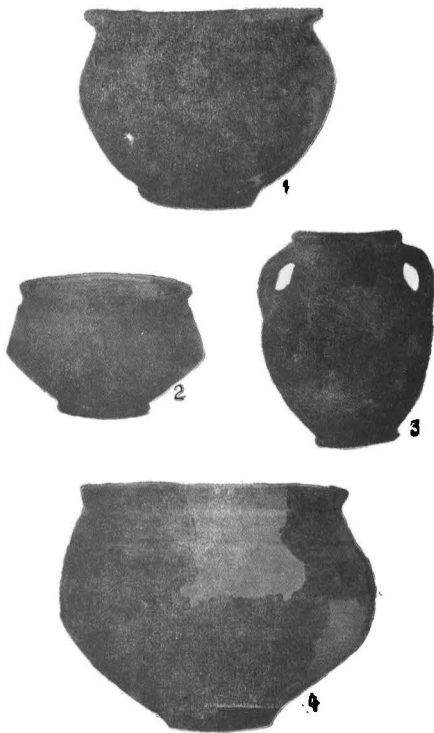

Fig. 14. — Pintipole. Vase lucrate din pasta neagră, cu aspect zarzuros (1)–5.

Fig. 15. — Fântâniele. Vase din cuptor.

Un alt tip de oală fără toartă, cu corpul sferic sau alungit, cu gîtul foarte scurt și buza dreaptă puțin evazată, avînd fundul drept și profilat, lucrată exclusiv din pastă neîngrijită cu cioburi pisate în compoziție, amintește tipul de oală lucrat cu mîna din pastă grosolană, folosit în mod curent și ca urnă în secolele II—III e.n.¹⁴

Printre vasele existente în cuptor reține atenția tipul de amforă sferică sau bitronconică cu două torți prinse vertical între buză și umăr, cu gîtul scund, cu buza dreaptă și ușor răsfrîntă în afară. Vasele sînt acoperite cu angobă neagră lucioasă la suprafață, iar torțile în general neglijent modelate prezintă uneori o nervură mediană și două caneluri longitudinale, sau o simplă canelură mediană în lungul torții.

Acest tip de amforidion, este o continuare a amforei tradiționale daco-carpice din secolele anterioare, la care au fost aduse unele mici modificări, în sensul că sînt mai scunde și au pînțelece mai larg decît amforele autohtone din sec. II—III e.n.¹⁵ Tradițională ca formă este cana cu o toartă, cu corpul sferic, cu gîtul cilindric, avînd gura ceva mai deschisă în formă de pilnie, reprezentată prin două vase din care un singur exemplar întreg în acest cuptor (fig. 14/2).

Tipurile de cană descoperite în cuptor, își găsesc analogii în ceramica daco-gețică lucrată cu mina dar transpusă și în ceramica fină lucrată la roată, încă din Latenul II în așezarea dacică de la Poiana¹⁶.

Printre formele de vase existente remarcăm și castronul cu trei torți cu buza lată orizontală, altă de caracteristică culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov dar, care își are originea în prototipuri locale, autohtone¹⁷, (fig. 11/1—3). Alte tipuri de vase existente în cuptor, în număr relativ mare, sînt reprezentate de castroane de dimensiuni mici cu buza dreaptă sau răsfrîntă, în afară de străchini și patere de diferite mărimi (fig. 4/1; 6/1; 7/1, 2; 12/4, 5; 16/1—4). Toate acestea se aseamănă pînă la identitate cu tipurile ceramice de la Poiana, mai vechi cu aproape trei secole¹⁸, ca și cu cele din secolele II—III e.n. din toate regiunile geto-dacice¹⁹.

¹⁴ Ion Ioniță și V. Ursache, *op. cit.*, p. 217, fig. 5/3, 4; Iulian Antonescu, *op. cit.*, p. 477, fig. 3; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 195, fig. 12/3; p. 207, fig. 18/1; Anton Nițu, Ioana Zamoșleanu și Mihail Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 363—369, fig. 4/8, 10 și fig. 8/6.

¹⁵ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 449, fig. 357/2; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 196, fig. 13/4, 6, 9; Sebastian Morintz și Gh. Bichir, *Săpăturile de la Pădureni*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 489, fig. 1/3; I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 51—53, fig. 8/16.

¹⁶ Colectivul de cercetări arheologice al Academiei R.S.R., *Șantierul Poiana*, în *SCIV*, III, 1952, p. 203, fig. 15; Radu Vulpe și Ec. Vulpe, *Les Fouilles de Poiana, în Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 284, fig. 28/3; Ion Horațiu Crișan, *Ceramica daco-gețică*, Ed. științifică, 1969, p. 174—175, fig. 89/1, 2, și 90/2—4, 6.

¹⁷ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 286, fig. 39/7; Vasile Ursache, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman, în Carpica*, I, 1968, p. 149, fig. 27/9; Radu Vulpe, *Izvoare*, p. 312—313. Autorul surprinde la unele forme de vase lucrate la roată de la Izvoare (străchini, castroane cu trei torți, căni cu gît cilindric), elemente reprezentînd o continuare a ceramicii gețice din secolele anterioare.

¹⁸ Radu Vulpe, *Les fouilles de Poiana, în Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 306, fig. 79/15; p. 307, fig. 80/9.

¹⁹ Ion Ioniță și Vasile Ursache, *op. cit.*, p. 218, fig. 6/2, 3; Sebastian Morintz și Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 489, fig. 1/3, 4; Iulian Antonescu, *op. cit.*, p. 479, fig. 4/1, 2; Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Materiale*, II, 1955, fig. 96/1, 4, 6; p. 176, fig. 111/8, 15, 20; p. 177, fig. 112/14.

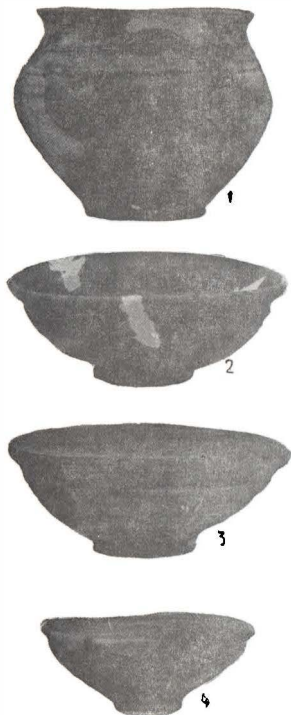

Fig. 16. Fintinele. Vase din cuptor ; lucrate din pastă aspră nisipoasă (4).
<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

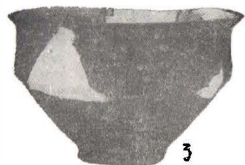
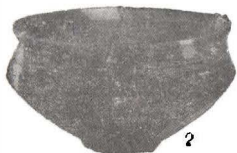
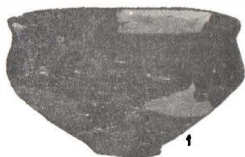

Fig. 17. Fintinele. Vase din cuplor.

Deosebit de semnificativ ni se pare decorul aplicat pe unele din vasele de la Zorleni-Fîntînele. Ornamentul care predomină aici, constă din linii orizontale ondulate sau în zig-zag, produse prin apăsare cu un bețișor pe pasta zvîntată a vasului (pe umeri) înainte de ardere. Acest decor este aplicat pe unele vase, cu oarecare stîngăcie, contrastînd cu măiestria cu care au fost modelate vasele (fig. 10/2, 3). Pe altele decorul corect realizat este în perfectă armonie cu silueta lor bine proporționată (fig. 10/1). Sporadic este folosit ornamentul realizat cu roțița dințată, sau cel ștampilat (rozele dințate, palmele) cît și dunga orizontală în relief (fig. 15/1) sau creștăturile oblice pe buze.

Atrage în mod deosebit atenția prin ornamentul său bogat realizat, unul din castroanele cu trei torți. Prin caneluri verticale (radiale) corpul vasului este împărțit în metope aproximativ egale, fiecare metopă fiind ornamentată pe verticală cu unul sau două modele combinate (fig. 11/1). Bogăția ornamentelor și dispunerea lor pe întreaga suprafață a vasului, ar putea fi legată de o anumită destinație precisă a acestui castron. Nu este exclus ca vasul să fi fost pregătit spre a fi utilizat în anumite practici rituale de cult, aceasta cu atît mai mult cu cît alte două exemplare de acest tip descoperite întregi, nu au nici un fel de ornament.

În general, decorul de pe vasele de la Zorleni-Fîntînele, în care predomină linia orizontală ondulată sau în zig-zag, ca și linia în relief, constituie elemente de o îndelungată tradiție ornamentală la populația geto-dacică²⁰.

Din analiza formelor ceramice și al decorului vaselor descoperite în cuptorul de la Zorleni-Fîntînele acesta poate fi atribuit populației autohtone. Este neîndoielnic că meșterul olar care a lucrat aceste vase, fiind autohton, a putut să respecte în cea mai mare măsură tradiția nealterată a tipurilor de vase și a decorului amintit, îmbogățindu-le, fără însă să se fi îndepărtat de tipurile moștenite de la generațiile precedente. Descoperirea cuptorului de la Zorleni-Fîntînele prezintă o deosebită importanță, deoarece se face dovada, că odată cu perfecționarea meșteșugului olăritului, s-a transmis, în noua etapă istorică, formele de vase și decorul tradițional lumii carpo-dacice.

LE FOUR DE POTIER DE IV-ÈME SIÈCLE DÉCOUVERT À FÎNTÎNELE (COM. ZORLENI, LE DISTRICT DE VASLUI)

RÉSUMÉ

Le four à brûler la poterie est de type avec un pied central et il a été surpris dans la charge. Il se place dans le cadre du IV-^e siècle dans l'aspect de la culture matérielle de Sîntana de Mureș-Cerneahov.

²⁰ Radu Vulpe și Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în *Dacia*, 1, 1924, p. 195, fig. 22/7; p. 201, fig. 28/9, 11; p. 202, fig. 31/1; Idem, *Les fouilles de Poiana*, p. 253 și urm., fig. 42/1, 63, 79/15; R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieniști...*, p. 449—450; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, Ed. Academiei R.S.R., 1966, p. 67; Radu Vulpe, *Înzovare*, p. 312—313. Autorul remarcă faptul că decorul executat pe ceramica din sec. al IV-lea e.n. este identic cu acela de pe vasele de la Poiana din sec. I e.n. dar și din alte părți, alături prin tehnică, cît și prin motivele ornamentale.

Du point de vue typologique la céramique du four répète les formes céramiques traditionnelles autochtones. L'ornementation qui existe sur certains récipients est toujours de tradition des Daco-Carpes.

L'auteur considère que l'artisan qui a fait la céramique est un représentant de la population autochtone — le seul qui aurait pu transmettre inaltéré la typologie et l'ornementation traditionnelle à la population des Daces et des Gètes.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Fintinele. La photographie, le four en profil, la fosse d'alimentation avec le combustible et le foyer (le canal de feu).
- Fig. 2. — Fintinele. La photographie, le four en profil, la chambre de combustion (a), le pilier central (b), le grille de soutenir les vases (c), la chambre pour brûler la céramique (d).
- Fig. 3. — Fintinele. La chambre de combustion — la table des parois (1), le grille (2).
- Fig. 4. — Fintinele. La céramique de four.
- Fig. 5. — Fintinele. Le four avec les vases „in situ”.
- Fig. 6. — La céramique de four.
- Fig. 7. — Fintinele. La céramique de four (de pâte ordinaire (1)).
- Fig. 8. — Fintinele. Les vases dans le four.
- Fig. 9. — Fintinele. Les vases de four.
- Fig. 10. — Fintinele. Les vases de four.
- Fig. 11. — Fintinele. Les vases de four.
- Fig. 12. — Fintinele. Les vases ornementés (de four).
- Fig. 13. — Fintinele. Les bols avec trois anses.
- Fig. 14. — Fintinele. Les vases travaillés de pâte ordinaire avec l'aspect grumeleux (1—5).
- Fig. 15. — Fintinele. Les vases de four.
- Fig. 16. — Fintinele. Les vases de four ; travaillés de pâte rude et sablonneux.
- Fig. 17. — Fintinele. Les vases de four.

CITEVA PĂRERI ÎN LEGĂTURĂ CU SIGILIUL ROMANULUI

de DOMNIȚA HORDILĂ

Sigiliul Romanului, datorită respectării regulilor heraldice, a atras atenția unor cercetători, începând din momentul în care vechea sigilografie românească a constituit o problemă de studiu.

Pentru prima dată sigiliul Romanului este descoperit de V. A. Urechiă, care publică un facsimil al lui. El observă în reprezentarea de pe sigiliu un cap de lup și se întreabă dacă ar putea exista o legătură între el și „Lupa Romei”, fiind poate „Lupa de Roman”?² Legenda este descifrată greșit și anume: „Sigilium pargar Roman”³.

De asemeni, greșit descifrează R. Fr. Kaindl legenda de pe un document din 1627—1628, transcriind-o: „Sigillum Roman”⁴.

O serie de documente, pe care se află aplicată pecetea Țîrgului Roman, au fost depistate și publicate de N. Iorga⁵ și I. Bianu⁶.

N. Iorga arată că Țîrgul Roman avea pecetea cu o „inscripție latinească sau una slavonă cu litere latinești”⁷ și o transcrie în mod greșit: „Sigilium Roman”⁸.

Pentru prima dată, Alex. Lepădatu interpretează corect figurația de pe sigiliu și îi descifrează corect legenda⁹.

¹ Cf., *Istoria românilor*, II, București, 1892, p. 509.

² Idem, *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891, p. 17.

³ Idem, *Sigilul Țîrgului Petret (Județul Nemțu), Notă Istorică*, în *A.R.M.S.I.*, serie II, X, 1887—1888, p. 237.

⁴ Cf., *Geschichte der Deutschen in der Karpathenländern*, Gotha, 1907, p. 400.

⁵ Cf., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, 1903, p. 74; VII, p. 378.

⁶ Cf., *Documente românești reproduse după originale sau după fotografii aflate în Biblioteca Academiei*, I, (1576—1623), București, 1907, p. 7—9, 11—12, 172.

⁷ Cf., *Istoria poporului românesc*, I, București, 1922, p. 216.

⁸ Idem, *Studii și documente*..., V, p. 74.

⁹ Cf., *Sigiliile Romanului și Clmpulungului muntean*, în *Convorbiri literare*, XL, 1, 1906, p. 1141 și în *Un mănunchi de cercetări istorice*, București, 1915, p. 44.

O serie de lucrări mai recente și de amploare mai mare, ale lui E. Virtosu¹⁰, D. Ciurea¹¹ și N. Grigoraș¹², reiau în discuție această problemă, prezentînd sigiliul Țîrgului Roman în mod comparativ și punîndu-l în legătură directă cu viața și activitatea Țîrgului.

Pecetea Țîrgului Roman, aplicată în fum, s-a păstrat pe o serie de documente din secolul al XVII-lea¹³, necunoscîndu-se pînă acum nici un document mai vechi pe care să fie aplicată.

Ea este de formă circulară, cu diametrul de 4 cm, fiind lucrată artistic. Legenda, scrisă cu litere capitale gotice, este plasată între două cercuri de perle :

+S+V+N+D+E+F+O+R+O+R+O+M+I+ / (+ S. CIVIUM DE FORO RO-

MANI) în traducere + Sigiliul orașenilor din Țîrgul Roman. Acesta fiind, așa cum au arătat o serie de lucrări¹⁴, după Baia, al doilea Sigiliu de oraș din Moldova, care are legenda în limba latină. În cîmpul sigiliului se află plasat cu vîrfurile în jos și ușor înclinat spre dreapta¹⁵ un scut ascuțit în interiorul căruia se află un cap de mistreț, întors spre dreapta. Este singurul sigiliu de oraș din Moldova, cunoscut pînă acum, în care figurația se prezintă înscrisă într-un scut. În cîmpul sigiliului, deasupra scutului, se află plasate trei perle (globule) iar de o parte și de alta a scutului, câte două perle (fig. 1).

Pe un singur document, ce se cunoaște pînă acum, capul de mistreț nu apare înscris în scut¹⁶; facsimilul acestui sigiliu fiind publicat de D. Ciurea¹⁷. Privind atent acest sigiliu, observăm că nu avem de a face cu o modificare a tiparului sigilar, ci probabil cu un tipar mai uzat, deoarece o parte din vîrfurile scutului este puțin vizibilă (fig. 2).

Reprezentarea de pe sigiliu a fost pusă în legătură, fie cu o legendă privind întemeierea orașului, fie cu vinătoarea ca ocupație a „societății feudale”¹⁸. Nu putem fi de acord cu prima părere referitoare la legătura dintre capul de mistreț de pe sigiliu și legenda de întemeiere a orașului, ci cu aceea care pune în legătură această reprezentare cu „ocupația principală a locuitorilor”¹⁹.

În momentul executării acestui tipar sigilar s-au respectat toate regulile heraldice, observîndu-se influența sigilografiei transilvănene²⁰. Respectarea acestor reguli

¹⁰ Cf., *Sigiliile de Țîrguri și orașe din Moldova și Țara Românească*, în *Analele Universității „C. I. Parhon”*, București, seria științe sociale, V, 1956; *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, II, 1956.

¹¹ Cf., *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în *S.C.S.I.*, istorie, fasc. 2, 1956.

¹² Cf., *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în *S.C.S.I.*, istorie, fasc. I, 1960.

¹³ *Bibl. Acad. R.S.R.*, LXI/14, 30 aprilie 1603; IX/9, 17 mai 1605; XLII/11, 21 septembrie 1608; LXXXVI/15, 1627—1628; Arh. St. Iași, CDXII/34, 12 ianuarie 1670.

¹⁴ E. Virtosu, *Din sigilografia...*; D. Ciurea, *Sigiliile medievale...*

¹⁵ Dreapta în sens heraldic.

¹⁶ Arh. St. Iași, CDXII/34.

¹⁷ D. Ciurea, *op. cit.*, pl. 2, fig. 4.

¹⁸ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 476.

¹⁹ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 161.

²⁰ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 460—461.

face ca pecetea ȋrghului Roman să semene cu sigiliile din Transilvania sau cu mone-dele moldovenești.

Plecind de la faptul că legenda este în limba latină, unii istorici consideră că acest sigiliu este „o copie fidelă de la sfârșitul secolului al XIV-lea a celei mai vechi, cind orașul avea alt nume”²¹. Respectarea regulilor heraldice în executarea

Fig. 1. — Sigiliu reproduc după documentul din 21 septembrie 1608
(Bibl. Academiei R.S.R., XLI/11).

Fig. 2. — Sigiliu reproduc după documentul din 12 ianuarie 1670
(Arhivele Statului — Iași, CDXII/34).

tiparului sigilar a făcut pe alți istorici să atribuie sigiliului „o vechime corespun-zătoare, sau aproape corespunzătoare cu stema Moldovei”²².

²¹ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 91.

²² E. Țiriacu, *op. cit.*, p. 400.

Cercetările arheologice întreprinse au arătat că orașul Roman datează din ultimii ani ai secolului al XIV-lea și nu poate fi mai vechi decât cetatea mușatină în jurul căreia s-a format²³; cetatea a cărei primă mențiune o aflăm în documentul din 30 martie 1392²⁴.

Considerăm că în primii ani ai secolului al XV-lea, când târgul avea un vornic ce făcea parte din sfatul domnesc²⁵, când domnia acordă o atenție deosebită bisericii din târg prin daniile făcute²⁶, apoi prin ridicarea ei la gradul de episcopie²⁷, când târgul cunoaște o dezvoltare economică încurajată și prin tratatul comercial din 8 octombrie 1408²⁸, i-a fost concedat probabil de către domn dreptul de sigiliu.

Pecetea a aparținut târgului și nu șoltuzului, de aceea tiparul ei s-a menținut din momentul când târgului i-a fost recunoscut acest drept până când el a trecut asupra epitropiei. Această menținere a tiparului demonstrează „existența unei concepții superioare asupra rolului pe care-l joacă sigiliul în viața municipală”²⁹.

Sigiliul este aplicat pe documente fie singur³⁰, fie însoțit de pecetea unor dregători sau reprezentanți ai obștelor târgului³¹, fie alături de pecetea episcopilor de Roman, care căpătaseră dreptul de a poseda pecete, ce o aplicau în ceară³².

Documentele cuprind mărturia conducerii cu privire la vânzarea de moșii sau rezultatul judecării unor pricini, dovedind atribuțiile judecătorești pe care le avea conducerea târgului³³.

Pecetea apare, de asemenea, și pe actele prin care unii locuitori se declară vecini ai pîrcălabilor³⁴.

Dreptul de sigiliu al târgului Roman recunoscut de domnie ca un drept de autoconducere relativă, trebuie pus în legătură cu dezvoltarea târgurilor din primii ani ai secolului al XV-lea.

SOME OPINIONS ABOUT THE SEAL OF THE TOWN OF ROMAN SUMMARY

This article decided upon to gather the opinions of some historians regarding the seal of the town Roman, one of the oldest seal of towns of Moldavia that has the

²³ M. D. Matei și L. Chițescu, *Probleme istorice în legătură cu fortificația mușatină și așezarea orășenească de la Roman*, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, I, 1968, op. cit., p. 51—52 și în *Dacia*, S.N., X, p. 312; M. D. Matei, *Cîteva probleme de cronologie ridicale de cercetările din cetatea de pămînt de la Roman*, în *SCRV*, XV, 4, 1964, op. cit., p. 512.

²⁴ D.I.R., A., Moldova, sec. XIV—XV, I, (1384—1475), p. 2—3.

²⁵ *Ibidem*, p. 14.

²⁶ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 60—64.

²⁷ Melchisedek, *Cronica Romanului și a episcopiei Romanului*, București, 1874, op. cit., p. 42.

²⁸ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 630—637.

²⁹ E. Virțosu, op. cit., p. 458.

³⁰ *Bibl. Acad. R.S.R.*, XL/11.

³¹ *Ibidem*, LXI/14, LXXXVI/15; *Arh. St. Iași*, CDXII/34.

³² *Bibl. Acad. R.S.R.*, IX/9.

³³ *Ibidem*, LXI/14, IX/9, XLI/11, LXXXVI/15.

³⁴ *Arh. St. Iași*, CDXII/34.

legend in Latin : „S. CIVIUM DE FORO ROMANI“ and the emblem — a head of wild boar — on a shield.

They tried to show that the seal of the town is from the first years of the XVth centuries — and this is rely on the conclusions regarding the foundation of the town Roman and on the documents which attest its development.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. — The seal reproduced after the document of the 21st of September 1608 (Biblioteca Academiei R.S.R., XLI/11).

Fig. 2. — The seal reproduced after the document of the 12th of January 1670 (Arhivele Statului — Iași, CDXII/34).

INSCRIȚII EBRAICE DIN PIATRA NEAMȚ (1677—1800)

de I. KARA SCHWARTZ

Inscripțiile ebraice de mai jos provin de la pietre de mormânt aflate în vechiul cimitir mozaic de la poalele dealului Pietricica. Acest cimitir datează din sec. al XVII-lea.

Pe la 1880, câțiva cloclii bătrâni afirmau că ar fi văzut cândva în acest cimitir o piatră de mormânt care purta data calendarului mozaic 5340 (1580). Totuși, când Iacob Psanter a vizitat acest cimitir în 1889, nu a găsit morminte mai vechi decât anul 1677 și 1699. În 1893 Iosif Kaufman a cercetat acest cimitir, a copiat inscripții din veacurile XVII—XIX și le-a publicat în traducere românească².

Cimitirul a suferit deteriorări în anii 1893—1894 când Primăria a scos piatră din dealul Pietricica în vederea canalizării pârului Cuejd. Căderea bucăților de stîncă a distrus multe pietre de mormînt. Fragmentele lor au zăcut în curtea Prefecturii și au servit apoi la canalizarea Cuejdului³.

Cercelările pe teren ce-am făcut în anii 1938, 1952 și 1968, precum și unele fotografii din arhiva Federației Comunităților Evreiești din R.S.R., București, ne-au permis să stabilim textul original, traducerea corectă, transpunerea datelor calendarului mozaic în datele calendarului universal și unele note explicative.

Despre populația evreiască din Piatra Neamț avem unele știri privind veacul al XVII-lea. Pentru veacul următor știrile abundă. Multe din ele se află în lucrarea lui I. Kaufman, care, deși este neștiințifică, neorganizată și neegală, aduce multe documente inedite. Unul din acestea este hrisovul dat în 1706 de Grigore Ghica pentru refacerea „feredeului” și reclădirea din temelii a vechii sinagogi, existente și astăzi, care fusese dărîmată de cutremur. După o tradiție populară, ea ar fi existat pe vremea lui Petru Rareș, care s-ar fi adăpostit întrînsa în timpul fugii sale în Transilvania.

¹ Iacob Psanter, *Divre halanum leasfoi Rumenle... (Cronica Evreilor din România...)*, vol. I, Iași, H. Goldner, 1871, p. 25.

² Iosif Kaufman, *Comunitățile Israelite din Jud. Neamț...*, vol. I, 1928—1929, pp. 164—169.

³ *Ibidem*.

La sfârșitul veacului trecut sinagoga poseda o predelă de catifea, pe care erau brodate binecuvîntarea vinului și șapte triunghiuri. Valoarea cifrică a literelor din triunghiuri indica anul mozaic 5527, adică anul 1767.

Alt document, rezumat în lucrarea lui Kaufamn, este catastiful frăției „Chevre Kedoșa”, care este mai mult decît o frăție de înmormîntare și decît o breaslă de cioclii. Această frăție avea numeroase funcții obștești ca : ajutorarea săracilor valizi și bolnavi, apărarea slugilor de abuzurile stăpînilor, administrarea băii și a sinagogilor, controlul măsurilor și greutăților din prăvălii și ateliere, supravegherea învățămîntului religios, găzduirea oaspeților săraci etc.

Un act inedit de la Arhivele Statului din Iași, datat 1 aprilie 1774, privind pricina dintre urmașii dascălului Covrig, este semnat de membrii unei comisii, numită de ispravnicul ținutului Neamț, Iordache Cuper. Aceștia sînt : Tudor Staroste, Dragne cup(e), Ștef(an), D. Căpățînă, Cristea armean, Mane Baronce (armean), Șalom, fiul răposatului Zev și Chaim, fiul rabinului Iosef. Șalom figurează în 1770 printre întemeietorii frăției „Chevre Kedoșa” și a murit în anul 1785 (inscr. 6).

Franz Joseph Sulzer în vol. I al lucrării sale *Geschichte des transalpinischen Daziens*, pag. 416 descrie, printre altele, și ocupațiile populației evreiești din Piatra Neamț.

Pietrele de mormînt cercetate prezintă și un interes etnografic prin stilul, caligrafia și ornamentele lor, prin simbolismul figurilor, ca și prin elementele, care indică o influență a artei populare românești, suprapusă străvechilor tradiții ale cioplitorilor în piatră evrei.

Dar această problemă merită un studiu deosebit.

INSCRIȚIILE

Nr. 1 (5)437... 1676—1677

„...Logodnica Reizl, fiica lui Israel halevi, decedată... anul (5)43/...

Textul după : I. Psanler, *Divre halamim leartot Rumenie*, Iași, H. Godner, 1871, p. 25.

Nr. 2 (5)449, Tevet 1. 1888, decembrie.

„...Doamna Ienta, fiica lui Eliezer, binecuvîntată să-i fie amintirea, decedată în prima zi a lunii Tevet, anul (5)449, după calculul mic...”

Textul după : I. Psanler, *op. cit.*, p. 25.

Nr. 3 (5)525, Tișri 11, marți. 1767, septembrie.

„Aici odihnește femeia doamna Feiga, fiica d-lui Mordechai, care a decedat marți 11 Tișri, anul (5)525, după calculul mic. Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții (veșnice)“.

Textul după piatra de mormînt, aflată în 1946 în vechiul cimitir din Piatra Neamț.

Nr. 4 (5)533, Tamuz 4. 1773, iunie.

„Aici odihnește bărbatul de seamă, învățătorul în ale legii, domnul Moșe, fiul domnului Dov Ber, binecuvântată fie-i amintirea, care a decedat în 4 Tamuz, anul (5)533, după computul mic. Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții (veșnice)“.

Textul după piatra de mormint, aflată în 1948 în vechiul cimitir din Piatra Neamț.

Nr. 5 (5)537, Tișri 14. 1770, septembrie.

„Aici odihnește un bărbat integru și drept, învățătorul, conducătorul, marele rabin, luminatul și distinsul bărbat... Ichiel Michel, fiul domnului Iosef, decedat în ajun de Sukot (5)537...“.

Textul traducerii, cu îndreptări după: Iosef Kaufman, *Cronica Comunităților Israelite din jud. Neamț*, vol. I, p. 168.

Rabinul Ichiel Michel este alcătuitorul statutelor frăției „Chevre Kedoșă“, întemeiată în anul 1770. Semnătura sa se află în fruntea listei întemeietorilor frăției.

Nr. 8 (5)545, Nisan 8. 1785, martie 19, simbăta.

„Aici odihnește un bărbat integru și drept domnul Șalom, fiul domnului Zev, decedat în Simbăta mare a anului (5)545...“.

Textul traducerii cu îndreptări după: I. Kaufman, *op. cit.*, p. 168.

Șalom fiul lui Zev figurază în 1770 printre întemeietorii frăției „Chevre Kedoșă“. La 1 aprilie 1774 semnează ca membru al comisiei numită de ispravnicul ținutului în pricina dintre urmașii dascălului Covrig. Pare să fi fost starostele breslei evreilor din Piatra Neamț.

Nr. 7 (5)550, Sivan 24. 1790, iulie 6, duminică.

„Aici odihnește bărbatul de seamă, domnul Dov, fiul domnului Iechezkiel, care a decedat la 24 Sivan, anul (5)550, după computul mic. Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții (veșnice). Din obștea sfinților Smotricz“.

Textul după o fotografie din Arhiva Federației Comunităților Evreești din R.S.R., București.

Nr. 8 (5) 552, Adar. 1792, martie

„...Iechezkiel, fiul lui Țvi Hirș, decedat...Adar (5)552...“

Textul traducerii după I. Kaufman *op. cit.*, p. 168.

Nr. 9 (5)552, Elul 17. 1792, septembrie 4, marți.

„Aici odihnește un bărbat de seamă, onoratul domn Chaim fiul domnului Moșe, care a decedat în 17 zile al lunii Elul, anul (5)552. Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții (veșnice)“.

Textul după o fotografie din Arhiva Federației Comunităților Evreești din R.S.R., București.

Nr. 10 (5)553, Șvat, 14 Joi. 1793, ianuarie 27.

„Aici odihnește un bărbat integru și drept... învățătorul nostru Șmuel, fiul domnului Zev, care a decedat Joi, 14 zile în luna Șvat, în anul (5)553, după computul mic...“.

Textul după o fotografie din Arhiva Federației Comunităților Evreești din R.S.R., București.

Nr. 11 (5)554, Sivan 15, simbăta, 1794, iunie 13

„Aici odihnește femela de seamă doamna Ghiti, fiica domnului Șmuel, binecuvîntată fie amintirea celui drept, care a decedat sîmbătă 15 Șivan, în anul (3)554, după computul mic. Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții (veșnice)“.

Textul după o fotografie din Arhiva Federației Comunităților Evreiești din R.S.R., București.

4

...הכלה ריזל בת ישראל הלוי נפטרה..... שנת תל"ז...

2

...פרת יענכץ בת אליעזר ז"ל נפס (רה) ראש חודש סכח שנת תס"ס לפ"ק...

3

פ"נ אשה מרת/פייגה בת הר"ר/פרדכי שנפטרה/כיום ג' י"א ימים/בחודש תשרי/שנת תקכ"ה לפ"ק ת"נ'צ'ב'ה'

4

פ"נ /האיש/החש(וב) המור"ו/יחידה כהר"ר דוב בער ז"ל נפס(טר)ד'.....תפרז שנת תקל"ז לפ"ק ת"נ'צ'ב'ה'.

5

[פ"נ איש תם וישר התורני הפנהיג הרב המאור הגדול המרפלא.....יחיאל ב"ר-
כר"ש יוסף....נפטר בערך סוכות תקל"ז....]

6

[פ"נ איש תם וישרהר"ר סל"ש בר' זאב נפטר בשנת הגדול שנת תקמ"ה....]

7

פ"נ האיש החשוב (ב) מה'רוב כהר"ר יחזקאל שנפטר כ"ד סיוון שנת תק"ץ לפ"ק
ת"נ'צ'ב'ה' מק"ס סמארטעס

8

[.....יחזקאל בר' בני הירש נפטר...אדר תקנ"ב....]

9

פ"נ/איש חשובכמ"ר חיים במור"ר משה/שנפטר בשבץ עשר ימים/בחודש/אילול שנת תקנ"ב/
ת"נ'צ'ב'ה'.

10

פ"נ איש תם וישר ה"ה.....ורבני מר"ה שמואל ב" זאב נפטר כיום ה' י"ז
ימים/בחודש שבט שנת תקנ"ג לפ"ק.

11

פ"נ אשה רחשוכה מרת גיסל בת הר"ר שמואל זצ"ל שנפטרה בש"ק כ"ר לסיון בשנת
תקנ"ד לפ"ק ת"נ'צ'ב'ה'.

INSCRIPTIONS HÉBRAIQUES DE PIATRA NEAMȚ (1677—1800)

RÉSUMÉ

L'ancien cimetière de Piatra Neamț date du XVIe-ème siècle. Les inscriptions copiées en 1869 par I. Psanler ne datent qu'à partir de 1677.

Une partie — la plus ancienne — du cimetière a été détruite par une avalanche, en 1893.

On connaît quelques documents hébraïques et roumains sur la population Israélite de la ville : un „Khrysobule” de 1766, les statuts de la „Khevrâ Kedochâ” — qui est plus qu'une association d'enterrement — de 1770, une portière de synagogue de 1767, les noms de quelques notables de 1774 et les pierres tombales que nous publions ici.

En dehors de l'intérêt historique elles présentent un intérêt ethnographique et folklorique par leurs inscriptions et par la symbolique de leurs ornements témoignant d'une influence de l'art populaire de Moldavie, greffée sur un ancien fonds juif datant de l'antiquité.

UN DOCUMENT INEDIT CU PRIVIRE LA INCURSIUNEA TĂTARILOR ÎN MOLDOVA LA MIJLOCUL SEC. AL XVIII-lea

de VALERICĂ BERBECARU

Incursiunile tătarilor în orașele și satele din Moldova erau făcute în scopul de pradă și înrobire a populației, în unele cazuri fiind chemați de aliații lor, turcii. Astfel, în anul 1711, după înfrângerea lui Vodă Cantemir la Stănilești (Huși)¹, turcii și tătarii pradă și ard orașele și satele din Moldova de jos. De asemenea, în vara anului 1737, în timpul războiului ruso-austro-turc (1736—1739), tătarii pradă și pustiesc din nou Moldova de Jos, încît cronicarul Ioan Neculce, care era contemporan cu evenimentele, arată că : „bieții oameni rămăsese numai cu sufletele”².

În septembrie 1758, în timpul domniei lui Scarlat Ghica, populația din Moldova de Jos suferă cea mai cumplită invazie a tătarilor din sec. al XVIII-lea. Orașele Bîrlad și Focșani și satele dintre Prut și Siret au fost pustiite și arse în întregime. Mii de locuitori au fost luați în robie de tătari³.

Pagubele provocate de tătari au fost atât de mari încît unii călători străini ca Daponte⁴, care era în Moldova în timpul evenimentelor și Boskovic⁵, care a trecut după cîțiva ani prin Moldova, le-au descris în lucrările lor.

În colecția de documente a Muzeului „V. Pîrvan” de la Bîrlad se găsește un document⁶ semnat de înaltul cler și boierii din Moldova, adresat hanilor tătari din hanatele Bugeac și Nogai, în care sînt descrise jafurile și nelegiuirile tătarilor în incursiunea lor în Moldova de jos.

Documentul arată că tătarii în acțiunile lor de pradă dădeau foc la orașe și sate, la „finașe” și „arii cu pîne”, omorau și robeau pe locuitori etc.

O parte din locuitori s-au refugiat în codrii iar alții „de spaimă și de groază” s-au bejenit în alte țări. În aceste condiții conducătorii bisericii și marii boieri erau

¹ *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad., București, 1964, p. 217—218.

² Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 378.

³ Al. Papadopol Calimah, *Notiță istorică despre Bîrlad*, Ed. Gh. Calzatanu, Bîrlad, 1889, p. 32.

⁴ *Ibidem*, p. 33.

⁵ *Ibidem*, p. 7—8.

⁶ Muzeul „V. Pîrvan” Bîrlad, *Colecția de documente*, Document 41.

nemulțumiți deoarece, în urma invaziei, se ajunsese la o reducere a forței de muncă pe moșiile lor. Invazia a provocat o accentuare a fugii țăranilor care, ajunsese la mijlocul sec. al XVIII-lea un fenomen îngrijorător pentru interesele clasei dominante, ca urmare a creșterii asupririi fiscale și obligațiilor de clasă⁷.

Semnatarii documentului afirmau „că nu sîntem cu numica vinovați și nici sîntem haini împărăției” și cereau hanilor tătari „să poruncească să se oprească prada, să se ridice tătarii deasupra sâracilor raialei (Raiaua Moldovei)”.

Documentul mai arată că a mai fost trimis un boier, Vasile Stolnic, feciorul lui Negel, pe scrisori la hanii tătari „dar nu știm nici un răspuns”, ceea ce confirmă că hanii tătari nu au satisfăcut cerințele înaltului cler și boierilor moldoveni.

Documentul este nedatat. Pentru stabilirea datei cînd a fost emis, sînt utile cele 42 semnături, care sînt însoțite de peceti inelare, aflate la sfîrșitul documentului. Conducătorii bisericii care au semnat acest document sînt: Iacov, Mitropolitul Moldovei⁸, Eoniki, Episcopul Romanului⁹, Dositei, Episcopul Rădăușului¹⁰, Enokenti, Episcopul Hușului¹¹ și alți 6 egumeni a mănăstirilor din lași.

Ați cei mai sus menționați cît și ceilalți 32 boieri care au semnat acest document, au ocupat cu toții dregătorii la mijlocul sec. al XVIII-lea.

Pe lângă cele 42 semnături însoțite de peceti inelare documentul mai are 15 semnături prin punere de deget cu mențiunea deasupra lor: „și alți lăcuiitori toci (toți) sâraci a raialei Moldovei”.

Intrucît invazia tătarilor a fost în sept. 1758, iar episcopii și boierii semnatori au ocupat funcții pe o perioadă mai mare după 1758¹², în stabilirea datei documentului s-a ținut seama de perioada cînd a funcționat Mitropolitul Moldovei, Iacov de Putna. Astfel dacă Mitropolitul Iacov de Putna a funcționat în perioada 13 noiembrie 1750—februarie 1760, iar incursiunea tătarilor a fost în septembrie 1758, conchidem că documentul a putut fi emis în perioada de la sfîrșitul anului 1758 pînă în februarie 1760.

Documentul emis pe hîrtie, în chirilică, starea de conservare bună, cu dimensiunile: 72,5/46,5 cm, are următorul conținut:

„Noi robii măriilor voastre sultani, ce vă aflați la parte (poarta) Bucegului și asupra Nohailor, mitropolitul Țării, episcopii, egumenii, boierii, caimacani, și alți boieri, și toți locuitorii din raiaua Moldovei, prin acest al nostru arzu magzar, cu aceia de robi îndrăznire arătăm mare și multă jalbă a noastră, către pre înălțate și luminate picioarele măriilor voastre, că nu știm din ce pricină este că videm că toți

⁷ *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad., București, 1964, p. 450.

⁸ Dr. Al. Clurea. *Iacov Stamate (1749—1803)*, 1946, p. 27.

⁹ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Ed. a II-a, vol. II, București, 1929, anexă.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Al. Papadopol Calimah, op. cit., p. 35—52.

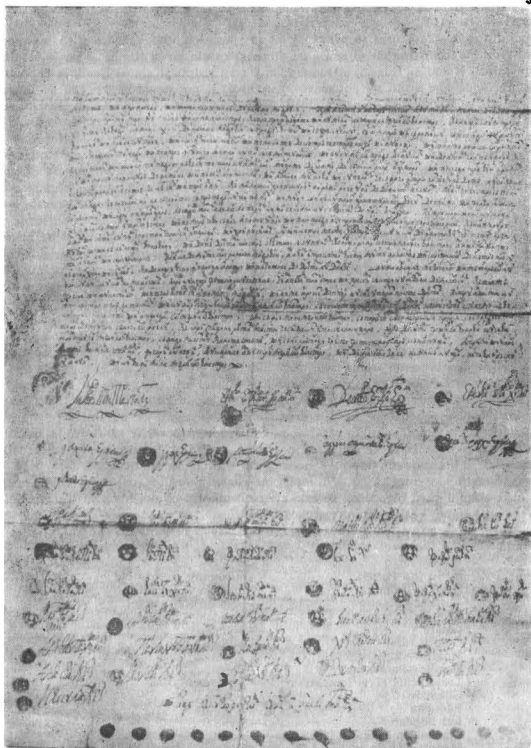

Fig. 1. — Document din anul 1759, cu privire la pagubele provocate de Țigari în Moldova de jos în incursiunea din septembrie 1758.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

săraci din raiaua Moldovei să pradă de tot să jăcuescu, să-l omoară și să robescu, și să ardu cu focul fînațele și ariile cu pîlne, și casele pe la tîrguri și pe la sate de către tătari Nohai și Bugegi, și toată raiaua s-au risipit și s-au bejenit prin păduri și aiure, unde nici acolo nu pot să se mistuiască, și nu numai că-i pradă de bucate și de altele ce au pe afară, ci neconținut și acolo prin pădure năvălind tătarii cu armele lor, mulțime de oameni din sāraca raia, au omorît, și pe cîți prinde viu îi robescu și-i facu batjocoră de femeile și fetele oamenilor, și alte multe nevoi și supărări ce se face întru această ună dată, nu s-au făcut în sāracle raiale aceștia de cînd sîntu și pînă acmu (acu), că mai la toate ținuturile n-au rămas nici un fel de dobitoc neluat, pînile cele strînsă pe la arii le ardu, cele ce au rămas nesăcerate să prăpădescu pe pămînt, și mulți din locuitorii ținuturilor de sus de spaimă și groază aceasta s-au dus printralte țări, lăsindu-și toate ale lor la peire numai să scape cu sufletele de urgia aceasta pentru care și noi cu toții ne aflăm la mare întristăciune și ne mirăm ce va să fie această urgie și mare pradă asupra noastră și asupra sāracilor din rala, că noi purure am fost și sîntem supuși spre toate poruncile împărăției și haini nu sîntem cum și către măriile voastre nici cu un chip de împotrivire n-am stălut, nici cu vreo greșeală nu ne știm vinovați, și după dreptatea noastră avînd toată supumere ca niște robi către măriile voastre, am așteptat și așteptăm apărare și sprijineală, fiindcă de multe ori raiaua Moldovei, au avut în trecutele vremi multă folosință și sprijineală de către prea înălțații hani și sultani, ca de niște vechi împărați ai poștili, și păzitori de dreptatea lui Dumnezeu, domniilor sale, că toată hrana și bucatele lor, și pîră (pînă) astăzi sînt în pămîntul Moldovii, și nimeni oricî de puțin nu s-au supărat peste dreptate. Pentru aceasta cu plecăciune, pînă la pămîntu, și cu lîerbiînți lacrimi ne rugăm măriilor voastre, să socotiți dreptate lui Dumnezeu că nu sîntem cu nimica vinovați, nici sîntem haini împărăției sau măriilor voastre, și să fie mila măriilor voastre, să porunciți să se oprească prada să se ridice tătărul deasupra sāracilor raialei, că n-are margini răutatea aceasta ce s-au făcut în ticăloasa țară, iară de sîntem greșiți sau vinovați cu ceva iarăși, ne rugăm măriilor voastre, să fiți milostivi ca niște stăpîni și să ne arătați ce este greșeala noastră că noi nu știm. Am trimis și un boier anume Vasile Stolnic, feciorul lui Negel, cu carile am și scris măriilor voastre, și de la altele zile nimica nu știm, nici vreun răspuns nu am luat, și cum va fi mila măriilor voastre.

Iacov (de Putna)
Eonikle (Ioanikle)
Doslteu (Dosoftel)
Enokentl (Inokentl)
Galala
Gole (Golla)
Mparnovskl (Barnovskl)
Haghlos Parasklv
Treserarhls (Trei Ierarhi)
Gdancov
Răducun
Ion Bogdan
Constantin Balș
Manolache Costache
Vasile Roset
Dumlițașcu Paladi

— mitropolit
— episcop Romanului
— episcop Rădăuțului
— episcop Hușului
— egumen
— egumen
— egumen
— egumen
— egumen
— egumen
— logofăt
— logofăt
— vornic
— vistlernic
— vornic
— vistlernic

Ion Palade	— vistlernic
Jligău Cătar	— postelnic
Vasile Razu	— hatman
Ștefan Rosell	— vistlernic
Ilie Costache	— paharnic
Vasile Buhăescu	— paharnic
Ionuț Calmaș	— medelnicar.
Constantin Cog(ălniceanu)	— medelnicar.
Ștefan Hermezău	— jltnicar
Ștefan Boț	— jltnicar
Constantin Mogilde	— setrar
Mihăileche Cheșco	— medelnicar.
Ștefan Izmașă	— medelnicar.
Vasile Abăza	— vel-căpitan
Vasileche Cozma	— vel-căpitan
Anastase	— pomojnic
Pol'hron	— pomojnic
Chirlac	— căpitan
Huzun Gheorghe	— căpitan
Tomider	— căpitan
Anastase	— căpitan
Ionit	— căpitan
Enachie He	— căpitan
Dumitru	— căpitan
Gheorghe	— căpitan
Neculă	— căpitan

Și alți lăcuiitori (locuitori) toci (toți) săraci a raialei Moldovei". (Urmează cinci-sprezece semnături prin punere de deget).

UN DOCUMENT INÉDIT SUR L'INCURSION DES TATARS EN MOLDAVIE AU MILIEU DU XVIIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

En 1758 les tatars de Wolge et de Bugeac dévastaient et brûlaient les villages de la Basse-Moldavie. La population se retire dans la grande forêt ou elle préfère la vie de haïdouk dans d'autres pays.

La classe dominante de la Moldavie était mécontente de l'incursion des tatars qui avait apporté des dommages matérielles et elle a aussi contribué à la fuite des paysans en les manquant de la force de travail nécessaire sur leurs domaines.

C'est d'ailleurs le motif pour lequel les dirigeants de l'église et les grands boyards de la Moldavie ont envoyé un document aux khans tatars dans lequel ils demandent de ne pas organiser des incursions en Moldavie parce qu'ils sont fidèles aux obligations qu'ils ont assumé envers eux.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Un document de 1759, sur des dommages matérielles, qui avait apporté des Tartares en Basse-Moldavie, pendant l'incursion de mois Septembre 1758.

DOCUMENTE INEDITE REFERITOARE LA ION IONESCU DE LA BRAD

de ALEXANDRU ANDRONIC

După cum se știe Ion Ionescu de la Brad (1818—1891) a desfășurat o bogată activitate didactică la Academia Mihăileană unde între anii 1842 și 1848 a predat agricultura și științele naturale.

Ion Ionescu de la Brad s-a format ca specialist în Franța, unde a studiat la școlile de agricultură de la Roville și Grignon.

Prelegerile sale de la Academie au fost temeinic alcătuite după cum rezultă atât din programa analitică a cursului său de agricultură², cât și din numeroasele documente inedite aflate la Arhivele Statului din București³.

Din documente rezultă că tinărul agronom din dorința de a efectua cercetări proprii, prin aplicarea în practică a cunoștințelor teoretice dobândite în domeniul agriculturii, a încercat să-și vîndă cu suma de 2.000 lei o parte din biblioteca de specialitate cu care se întorsese din Franța.

Epitropia Învățăturilor Publice a recomandat Sfatului Academic să achiziționeze cărțile oferite. Sfatul Academic n-a refuzat oferta însă a amînat cumpărarea cărților, considerînd că în primă urgență se impune publicarea cărților școlare absolut necesare desfășurării în bune condițiuni a procesului instructiv-educativ din cadrul Academiei Mihăilene.

Fără a intra în amănunte, în ceea ce privește conținutul și valoarea propriu-zisă a catalogului cărților aflate în biblioteca marelui nostru agronom, probabil un catalog parțial, publicăm documentele de mai jos din dorința de a pune în circulația științifică

-
- 1 Al. Andronic și Vl. Gheorghiu, *Ion Ionescu de la Brad profesor la Academia Mihăileană*, în *Omagiu lui Ion Ionescu de la Brad*, 1970 (sub tipar).
 - 2 Vl. Homulescu și Al. Andronic, *Cursul de agricultură a lui Ion Ionescu de la Brad înut la Academia Mihăileană*, în *Omagiu lui Ion Ionescu de la Brad*, Iași, 1957, p. 31 și urm.
 - 3 Multumim și pe această cale tovarășului Gh. Ungureanu pentru bunăvoința de a ne oferi spre publicare documentele de față.

Memoria Antiquitatis, I, 1969.

1. *Recommendation* *Lehrer* *Stadion* *M.*
Stadion
 2. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 3. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 4. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 5. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 6. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 7. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 8. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 9. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 10. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 11. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 12. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 13. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 14. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 15. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 16. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 17. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 18. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 19. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 20. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 21. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 22. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 23. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 24. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 25. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 26. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 27. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 28. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 29. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 30. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 31. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 32. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 33. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 34. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 35. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 36. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 37. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 38. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 39. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 40. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 41. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 42. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 43. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 44. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 45. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 46. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 47. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 48. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 49. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 50. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 51. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 52. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 53. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 54. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 55. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 56. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 57. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 58. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 59. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 60. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 61. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 62. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 63. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 64. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 65. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 66. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 67. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 68. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 69. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 70. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 71. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 72. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 73. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 74. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 75. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 76. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 77. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 78. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 79. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 80. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 81. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 82. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 83. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 84. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 85. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 86. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 87. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 88. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 89. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 90. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 91. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 92. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 93. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 94. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 95. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 96. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 97. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 98. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 99. *Lehrer* *Stadion* *M.*
 100. *Lehrer* *Stadion* *M.*

Pl. I. — Oferta lui Ion Ionescu de la Brad privind vânzarea cărților de specialitate aduse din Franța.

dovezi din ce în ce mai concludente privind munca desfășurată, în domeniul strict al specializării, de către unii oameni de știință, ca Ion Ionescu de la Brad, care a fost una din cele mai marcante personalități a culturii românești din secolul al XIX-lea.

A N E X E

I

Către Cinstita Epitropie a Învățăturilor Publice

Supt iscălitul abia acum agiungînd în stare de a să apuca de cercetările practice a teoremilor agricole privitoare cătră micșorarea cheltuielilor de producere și sporirea roadelor pămîntului, să vede nevoit a prîface în instrument de producere valora ce o are închisă pînă și în colecția celor mai însemnate uvrajuri de agricultură, pentru care cu toată supunerea alăturez Cinstitei Epitropii Catalogul arătătoriu de numele avtorilor și de prețul cărților. Propunînd Cinstitei Epitropii o cumpărătură din cele mai bune cărți în felul lor și totodată de cărțile cele mai ieftine. căci din soma de 2888 cît costisescu eti în care nu mai intră nici cheltuielile 30 la %, numai ca să mi să răspundă fără întîrziere soma de 2000 lei.

Ionescul

1844 Maiu 30

SĂ RECOMÂNDUIEȘTE SFATULUI ACADEMIC

A. BALȘ

Arh. St. Buc., Fond Administrative, dosar 312. f. 121.

II.

CATALOGUE DES LIVRES

1. principes raisonnés d'agriculture par Thaër en	4 volumes	56 f
2. Agriculture pratique et raisonnée par Sinclair en	2 v	19
3. Elements d'agriculture pratique par Low en	2 v	15
4. Agriculture pratique par Aelbroeck	1 v	10
5. Instruction pour les agriculteurs par Schwertz	1 v	8
6. asolements et culture par Schwertz	1 v	8
7. principes d'agriculture pratique par Schwertz	1 v	8
8. Catéchisme des cultivateurs par Roger	1 v	2
9. Cours élémentaire d'agriculture par Raspaij	2 v	10
10. Maison rustique du 19 siècle	4	36
11. La suite de la maison rustique 1838.39.40	3	36
12. Calendrier de bon cultivateur par Dombasle	1	5

Catalogue en livres.			192
1. Principes raisonnés d'agriculture par Haller en 4 volumes	4	67	
2. Agriculture pratique et raisonnée par Bouché en 2	2	19	
3. Elements d'agriculture pratique par Lavoisier en 2.	2	15	
4. Agriculture pratique par Balthazard	1	10	
5. Instructions pour les agriculteurs par Scherzer	1	8	
6. Apptement et culture par Scherzer	1	8	
7. Principes d'agriculture pratique par Scherzer	1	5	
8. L'Ekonomie des cultures par Rayer	1	2	
9. Cours élémentaire d'agriculture par Rayer	2	10	
10. Mémoires pratiques (de 19. suite)	4	36	
11. Le Suite (de la même) pratique 1818. 27. 40.	3.	36	
12. Calendrier de la culture par Balthazard	1.	5	
13. Annuaire agricole de la Seine par Bouché	9.	70	
14. L'usage de l'agriculture par Bouché	1	2	
15. Des chemins par Bouché	1.	1	
16. Des chemins par Bouché	1.	2	
17. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	1.	3	
18. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	2	10	
19. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	2.	6	
20. Annuaire de la Seine	3.	32	
21. Mœurs et usages de la Seine par Bouché	1.	10	
22. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	1.	9	
23. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	1.	5	
24. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	1.	7	
25. L'agriculture (de la Seine) par Bouché	1.	1	
			48. 276

17. carti cu hărți pe cabinet	2	5
18. Lăpșeză pe cabinet	1	5
19. Carti chimie pe fizic	1	9
20. Lăpșeză chimie pe fizic	1	5
21. Carti de fizic	1	8
22. Carti de fizic	1	15
23. fizic	1	3
24. fizic de fizic	1	10
25. fizic de fizic	1	3
26. fizic de fizic	1	6
27. fizic de fizic	1	20
28. fizic de fizic	1	9
29. fizic de fizic	1	4
30. fizic de fizic	1	10
31. fizic de fizic	1	4
32. fizic de fizic	1	2
33. fizic de fizic	5	48
34. fizic de fizic	16	
35. fizic de fizic	1	8
36. fizic de fizic	1	8
37. fizic de fizic	10	26

45. 280

46. 376

93. 584

120

100

956

2863

47. fizic de fizic 2863 fizic

13. Annales agricoles de Roville par Dombasle	9	70
14. l'avenir de l'industrie par Dombasle	1 brochure	2
15. des chemins par Dombasle	1	1
16. des chevaux par Dombasle	1	2
17. fabrication du sucre par Dombasle	1	5
18. le bon jardinier	2 vo	10
19. Annales de Grignon	2	6
20. Annales de la Société Sericicole	3	32
21. Murlers et vers-a-Soie par Julien	1	10
22. Comptabilité par Roger	1	9
23. Annuaire d l'Yonne	1	5
24. Chaptal l'art de faire le vin	1	7
25. Salomon culture de la vigne et l'art du vigneron	1	4
<hr/>		
26. manuel du louprier par Rabinet	48	376
27. l'hippiatrique par Valois	2 volumes	8 f
28. Zoologie Veterinaire par Grogner	1	5
29. hygiène veterinaire par Grogner	1	9
30. botanique de Meral	1	5
31. botanique de Richard	1	4 existe
32. pepinieres	1	15
33. flore de la Moselle	1	3
34. langage des fleurs	3	10 +
35. buffon de la jeunesse	1	3 +
36. Edwards zoologie 1843	4	6
37. Cahiers d'histoire naturelle	4	20
38. Etudes de la nature	2	9
39. Geologie de Lyell	1	4
40. Geologie de Boubié	1	10
41. id	1	4
42. Thenard chimie	1	2
43. Chaptal chimie appliquée a l'agriculture	5	42 existe
44. Poncelet mecanique	2	16
45. Pouillet physique	1	8
46. bibliotheque populaire	1	8
	10	24
<hr/>		
	45	220
à rapporter	48	376
<hr/>		
	93	596
pour le transport		260
au relieur		100
<hr/>		
		956
		3
<hr/>		

46 ouvrages en 93 volumes pour 2888 plaques

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

John

Cypripedium acaule L.

Young

[illegible]

Am. Soc. for Africa at Trenton N. J. 1844

52.15

John B. Jones 1864

III.

CINSTITEI EPITROPII A ÎNVĂȚĂTURILOR PUBLICE

SFATUL ACADEMIC

raport

În urmarea jaloarei ce au dat dumnealui Profesorul Ioan Ionescu Cinstitei Epitropii și care s-au recomănduit Sfatului Academic în alăturare și cu un Catalog de cărți ce Dumnealui Ionescu vrea să le vinde pentru Biblioteca Academiei, cercetându-să catalogul, Sfatul este de socotință că după mijloacele Cinstitei Epitropii iaste a se tipări mai întâi cărțile șolastice care sînt de mai mare trebuință, atuncă s-ar pute alege spre a se cumpăra și din cărțile Dsale Ionescu pre cele mai bune și care nu se află în Biblioteca Academiei, avînd a se urma cu aceste tot ace regulă ca și în privirea Bibliotecii răposatului Flechtenmacher.

Pentru care Sfatul cu supunere raportuește

Asachi referendar,

Ion Ghica,

T. Stamati,

P. Cîmpeanu

Nr. 58

Iasi, 6 iunie 1844

Cu adevărat trebuința cercînd a se tipări mai întîiu cărțile șolastice neapărate de care lipsă să simte, rămîne întru aceasta a se urma după raportul de față

A. Balș

Arh.. St. Buc., Fond Administrative, dosar 312, f. 127.

DOCUMENTS INÉDITS CONCERNANT L'ACTIVITÉ DE ION IONESCO DE LA BRAD

RÉSUMÉ

On publie trois documents inédits concernant l'offre en vente des quelques livres du domaine de l'agronomie, apportés de la France par Ion Ionesco de la Brad. L'analyse de la liste annexée à l'offre en vente, atteste qu'en France, le jeune agronome s'est bien documenté, en développant une activité soutenu en vue de sa spécialisation.

LÉGENDE DES FIGURES

- Pl. I. — L'offre de Ion Ionesco de la Brad concernant la vente des livres de spécialité apportés de la France.
 Pl. II. — Le catalogue des livres.
 Pl. III. — Le catalogue des livres.
 Pl. IV. — Le rapport du Conseil Académique concernant l'achat des livres offerts par Ion Ionesco de la Brad.

CITEVA OBSERVAȚII PE MARGINEA PROCESULUI LITERAR LAZU — COȘBUC

de VALENTIN CIUCA

După scurgerea a mai bine de trei sferturi de veac de când articolul *Adevărul asupra poeziilor d-lui Coșbuc*, apărut în ziarul *Românul literar* (1893), a dezlănțuit cunoscutul „proces” Lazu—Coșbuc, considerăm oportună o privire retrospectivă asupra mobilurilor acestui proces, care, prin natura lui deosebită, înseamnă mai mult decât o simplă curiozitate literară.

Odată cu apariția articolului semnat de poetul pietrean Gr. N. Lazu, care acuză lipsa de originalitate a versurilor lui Coșbuc, amintind că există, în volumul apărut atunci, (*Balade și idile* 1893), poezii ce nu aparțin acestuia, este cert că Gr. N. Lazu și-a semnat propriul act de condamnare în fața posterității.

Pripit, el demască „plagiatul”, în termeni puțin reverențioși, lucru care-i va atrage antipatia unor cercuri largi de iubitori ai literaturii. Posteritatea a fost aceea care l-a condamnat total, în timpul desfășurării procesului (peste zece ani) oricare ar fi fost mobilurile, printr-o tabără sau alta au trecut nume prestigioase ale literaturii române: Macedonski, Vlahuță, Iorga, Bacalbașa. Caragiale, deși s-a crezut, nu a participat direct, rezumându-se la o cronică asupra poeziilor lui Coșbuc, în ziarul *Moftul român*.

În 1893, Coșbuc venit de curind de peste munți, nu se impusese încă drept o personalitate puternică în planul lirice românești, deși era cunoscut în cercurile instruite. Firește este să raportăm acțiunea lui Lazu nu la gloria pe care ulterior Coșbuc și-a câștigat-o ci la acel moment al tinereții sale artistice, relevând totodată veridicitatea unor imputații făcute de Lazu. Acest lucru se poate verifica comparând ediția *Balade și idile* (1893) cu o altă ediție ulterioară din care lipsesc piesele incriminate de Lazu. Explicația dată mai târziu de Coșbuc acestui incident, ni se pare insuficientă: „Eu eram în străinătate; un prieten la care îmi lăsasem cărțile și manuscrisele, a scos volumul în lipsa mea; îmi pare rău că el, neștiind, a pus între poeziile mele câteva bucățele traduse, pe cari n-am avut niciodată gândul să mi le însușesc”.

Memoria Antiquitatis, I, 1999,

Lazu, poet din Piatra Neamț, secretar și redactor al revistei *Asachi*, posesorul unei elevate culturi umaniste, traducător iscusit, era în acel timp o figură literară, care se bucura de prestigiu. Este suficient să precizăm că el este acela care publică în *Convorbiri literare* (Nr. 2, an. VII), imediat după fulminantul articol al lui Maiorrescu „Beția de cuvinte”, un ciclu de trei poezii : (Pietreanca dragălașă, Vinturi rele, Rămân nebun), lucru — trebuie s-o recunoaștem — nu la îndemina oricui.

La Piatra, alături de Calistrat Hogaș (cu care poartă un schimb de epistole în versuri), se remarcă drept o prezență literară prestigioasă. El este autorul cunoscutei antologii de poezie universală „451 traduceri libere și imitațiuni de poezii” apărută în colecția fraților Șaraga (1894 Iași). Volumul dedicat istoricului A. D. Xenopol cuprinde și prefața elogioasă a acestuia. Un alt volum a lui Lazu este cel intitulat *Ultime raze* (Ed. revistei *România muzicală*, București, 1897), volum, de altfel, modest ca realizare artistică. Era Gr. N. Lazu sincer preocupat de soarta literelor române încît nu admitea nici un fel de ambiguitate ? Ne-o spune singur în cuvîntul către Xenopol : „Nu am alt scop publicînd aceste traduceri și imitațiuni, decît ca ele să devie utile pentru propășirea studiului literar în țara noastră și să contribuie poate și la dezvoltarea propriei noastre literaturi”.

De fapt, după publicarea articolului „demascator” (republicat în broșură), conflictul Lazu—Coșbuc pare încheiat între cei doi. Este rîndul amicilor literari să-și încrucieze spadele verbale. De partea lui Lazu se va situa Macedonski și umoristul Bacalbașa. Polemica lui Macedonski trebuie pusă pe seama caracterului său impulsiv și a iritației egocentrice. Scriitorii ardeleni „rurali” îl atacaseră cu prilejul procesului Caragiale—Caion, cînd Macedonski susținuse aberațiile publicistului C. A. Ionescu. Prin Coșbuc, Macedonski intenționa să lovească și în I. Hodoș și Ilarie Chendi. În articolul „Coșbucul poet simbolist” din revista *Forța morală*, Macedonski subscrie total acuzațiile formulate de Lazu. Coșbuc nu va răspunde la această polemică intuind structura ciudată a șefului de școală simbolistă. În ceea ce-l privește pe Anton Bacalbașa, lucrurile par mai simple. Prin Coșbuc dădea o lovitură lui Vlahuță (prieten cu Coșbuc), acela care atacase conferința sa „Artă pentru artă” ținută la Ateneu în 1894.

Gherea, Iorga, Pușcariu și chiar tînărul Ion Theo s-au situat vehement pe o poziție favorabilă lui Coșbuc, opiniile lor relevînd mai degrabă ceea ce este durabil în creația lui Coșbuc și mai puțin vehiculînd argumente referitoare la mobilurile procesului propriu-zis.

În conștiința posterității, acest „proces” s-a păstrat printr-o nefericită analogie cu procesul Caragiale—Caion (în care Caion, complet grațuit, acuză pe Caragiale de plagiat), de care se deosebește profund atît prin atitudinea celor vizati direct cît și prin soliditatea argumentației celor două părți.

Vlahuță, în ziarul *VIEȚA* (5 dec., 1905), găsește și alte explicații pentru situația creată în jurul volumului *Balade și idile* : „Nici-o gazetă, nici-o revistă n-a băgat de seamă că aparițiunea acestui inspirat cîntăreț al cîmpilor și poporului românesc era un eveniment însemnat, o adevărată sărbătoare pentru literatura noastră”.

Procesul Lazu—Coșbuc a avut darul de a atrage atenția opiniei publice asupra poetului născădean, deși acesta a suferit mult de pe urma ironiilor unor contrași.

„Broșura lui Lazu — scrie G. Scridon — a reușit mai degrabă să-i facă popularitate lui Coșbuc, contribuind la crearea unei glorii literare destul de rapide pe care alți poeți și-o câștigă după mulți ani de ucenicie literară”.

Așa stînd lucrurile, putem conchide că poetul nemțean Gr. N. Lazu, sesizînd unele inadvertențe între poeziile lui Coșbuc, a semnalat acest lucru opiniei publice (poate pe un ton prea puțin delicat), că similitudinea ce se face cu „demascatorul” lui Caragiale este total nefavorabilă poetului legat de ținutul Neamțului și care a fost — incontestabil — o prezență vie în activitatea culturală a județului, a țării întregi.

QUELQUES OBSERVATIONS CONCERNANT LE PROCÈS LITTÉRAIRE LAZU—COȘBUC

RÉSUMÉ

En base des arguments vérifiés l'auteur se propose d'expliquer les tendances qui ont conduisé on bien connu procès littéraire entre Lazu et Coșbuc, procès qui a attiré l'attention du temps et de celui-là après. Directement ou non, à cet procès ont participé les noms prodigieux de la littérature roumaine : Vlahuță, Macedonski, Iorga, Pușcariu etc.

Il doit à retenir le fait que l'action juridique du poète de Piatra Neamț, Gr. Lazu, s'est produi en période du début du George Coșbuc et, par consequence, il est naturellement à reporter cette action au moment de la jeunesse artistique de Coșbuc et pas à sa gloire ultérieure.

L'auteur vient à conclure l'analogie Caion — Lazu comme improprement forcée et totalement desavantageuse pour le poète de nos endroits, c'est — à — dire pour Lazu.

UNELE ASPECTE ALE LUPTEI MUNCITORILOR FORESTIERI DIN JUDEȚUL NEAMȚ, ÎN TIMPUL CRIZEI ECONOMICE 1929—1933

de IONEL MARIN

Criza economică mondială care a început în 1929 și a zguduit din temelii ordinea capitalistă, a cuprins și țara noastră. Criza cu toate caracteristicile ei a declanșat puternice acțiuni de clasă, mișcările greviste ocupând un loc important în contextul acestor bătălii.

Apariția crahurilor financiar-bancare, a falimentelor, a concedierilor în masă, cît și a cunoscutei curbe de sacrificiu, au condus în ultimă instanță la înrăutățirea considerabilă a condițiilor de viață a maselor muncitoare.

Efectele crizei economice, a consecințelor acesteia s-au făcut simțite mai devreme în ramura economiei forestiere.

Situația grea a muncitorilor era consemnată și de unele ziare ce apăreau la Piatra Neamț. Sub titlul *ȘOMAJUL LA PIATRA NEAMȚ*, ziarul *TELEGRAFUL* din 9 ianuarie 1928 consemna: „Delegații de muncitori s-au prezentat la redacția ziarului nostru, arătîndu-ne că la noi lipsa de lucru a luat proporții îngrijorătoare.

Sute de muncitori șomează; în fruntea cortegiului celor care nu au unde să-și utilizeze brațele — sînt muncitorii din fabrici.

Situația aceasta este pur și simplu tragică, mai cu seamă acum cînd mai toate fabricile — din cauza lipsei de comenzi — stagnează, lucrînd cîteva zile pe săptămînă doar cu o singură echipă.

Natural, toți oamenii muncii sînt săraci. Vine apoi cohorta meșteșugarilor, a lucrătorilor, a funcționarilor comerciali.

Desigur că astfel stînd chestiunea, gravitatea situației nu poate fi ignorată de organele statului care au cele dintîi datoria să intervină pentru ajutorarea flămînzilor¹

Din documentele existente la Arhivele Statului din Piatra Neamț rezultă cu claritate starea de revoltă a muncitorilor forestieri din fostul județ Neamț, legăturile

¹ *Telegraful*, nr. 913/9, I, 1928, p. I, col. 34.

lor cu celelalte județe ale țării, unde se aflau muncitori forestieri, solidaritatea acestora cu lupta muncitorilor a.n alte sectoare de activitate.

Documentele atestă existența unor acțiuni viguroase ale muncitorilor de la fabrica de cherestea „Xylon” din Borsec (în anul 1929, comuna Borsec aparținea județului Neamț).

La începutul lunii martie 1929, conducerea fabricii a luat măsuri de concediere a unor salariați, aceasta stîrnind revoltă în rîndul muncitorilor care în semn de solidaritate și protest au încetat imediat lucrul, ocupînd în același timp postul de jandarmi din localitate. Imposibilitatea de a acționa a jandarmilor locali a determinat pe patroni să ceară intervenția jandarmilor preturii Ceahlău.

„Aducîndu-ni-se la cunoștință de către șeful postului de jandarmi — consemna într-un proces-verbal un funcționar al preturii Ceahlău — cu ocazia cercetării a doi agitatori de la fabrica „Xylon”, muncitorii de la sus zisa fabrică s-au răzvrătit și înconjurînd localul postului de jandarmi, amenințînd cu devastarea postului și eliberarea celor deținuți, ne-am deplasat la fața locului în comuna Borsec, la postul de jandarmi, pe care l-am găsit înconjurat de 250 muncitori și muncitoare².

Așa cum este cunoscut în întreaga țară, concedierile erau masive, în primul rînd fiind concediați aceia care erau considerați că provoacă instigații în rîndul muncitorilor.

În afară de forțele armate, de agenți provocatori, existau și unele instituții care aveau sarcina să se ocupe de soluționarea conflictelor de muncă dintre stat și muncitori, dintre muncitori și patroni, dar dat fiind faptul că acestea nu reușeau să satisfacă revendicările muncitorilor, se recurgea la măsuri cu caracter represiv, dînd indicații prefecturilor, preturilor să ia măsuri de trimitere în judecată a acelor muncitori care se făceau „vinovați” de părăsirea lucrului și de organizarea acțiunilor muncitorești.

Inspectoratul muncii din regiunea XVI Mureș punea în vedere tuluror prefecturilor că este necesar să facă uz de prevederile articolelor 1, 2 și 3 din Legea privind reglementarea conflictelor de muncă, în sensul de a „dresa acte de dare în judecată pentru cei ce se abat de la relațiile pe care le au cu patronii”³. Aceste abateri constau în cererea muncitorilor de a li se mări salariul de mizerie cu care erau plătiți, precum și de a lucra opt ore pe zi.

În raport de aceste situații, dar întotdeauna prezente acolo unde muncitorii se ridicau la luptă pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice, organele polițienești reprimau acțiunile curajoase ale muncitorilor.

Acționînd în acest spirit, organele de poliție au luat măsuri drastice prin arestările și torturile la care supuneau pe muncitori.

„Am procedat la cercetarea — mai întîi — în urma informațiilor căpătate că agitatorii ar poseda arme, acte și tipărituri cu caracter subversiv și revoluționar. La

² Arhivele Statului, Filiala Județeană Neamț, Fondul prefecturii, dosar nr 172/10, *Siguranța Generală, Raportul Preturii „Ceahlău”* 325/19 martie 1929.

³ *Ibidem*, dosar nr. 181/27, fila 18, dosar Inspectoratul muncii regiunea XVI, scrisoarea nr. 582/1929.

facerea percheziției la domiciliul lui Csibi Ludovic, fiul lui Ludovic, am găsit un ziar intitulat *Maukos Egitátpár*.

Ținuta demnă, curajoasă a muncitorilor ce se aflau în lupta pentru satisfacerea revendicărilor lor, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă, este demonstrată de răspunsul pe care aceștia îl dădeau în timpul interogatoriilor. Din documentele existente rezultă că activitatea organizațiilor sindicale era intensă în această perioadă pentru legăturile pe care reușise să le realizeze și să le amplifice acum. „Am primit o scrisoare închisă — spunea muncitorul Csibi Ludovic — de la Centrala Uniunii muncitorilor în lemn din Cluj, în care îmi spunea că în toate fabricile de pe Valea Mureșului, muncitorii de la 7 martie 1929 lucrează câte opt ore pe zi. Din scrisoare mi se recomandă ca să comunic conținutul ei tuturor muncitorilor din fabrică. Duminică, 17 martie crt. pe cind muncitorii se aflau la fabrică la plata salariilor, am citit scrisoarea”⁴.

Dată fiind situația grea pe care muncitorii o aveau, conducerea fabricii primind sprijinul organelor de represiune a statului burghezo-moșieresc, au arestat pe cei care s-au aflat în fruntea mișcării greviste de la fabrica „Xylon”, o parte din aceștia fiind deja concediați încă înaintea izbucnirii grevei.

Materialul agitatoric din care se reliefa situația precară a muncitorilor din această ramură industrială era difuzat în rindul muncitorilor prin grija conducătorilor acestora. Curajul lui Csibi Ludovic este demonstrat și de faptul că el era satisfăcut de îndeplinirea sarcinilor ce i se încredinșaseră. „Broșura care s-a găsit la mine mi-a fost expediată de către Uniune într-un pachet cu invitațiunea de a le distribui la locuitori, după cum am și făcut”⁵.

Numeroase documente atestă starea de mizerie a muncitorilor din toate bazinele forestiere ale județului Neamț. Și în fabricile de pe Valea Bistriței s-au înregistrat numeroase acțiuni greviste tot pentru rezolvarea revendicărilor privitoare la ziua de muncă de opt ore și mărirea salariilor.

Amploarea acțiunilor muncitorilor forestieri s-a manifestat prin activitatea desfășurată în vederea mobilizării tuturor salariaților pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai sub semnul luptei pentru pace, pentru dezarmare generală, pentru revendicări economice.

Acum 40 de ani, Comitetul sindicatului din industria lemnului a elaborat un manifest care a fost răspândit în rindul muncitorilor din orașul și județul Neamț și mai ales a celor care lucrau în exploatarea și industrializarea lemnului. Manifestul era o chemare către toți muncitorii pentru participarea lor la sărbătorirea zilei de 1 Mai ; el oglindea doleanțele muncitorilor și necesitatea luptei acestora pentru satisfacerea revendicărilor lor.

„Tovarăși — se adresa manifestul oamenilor muncii — de 1 Mai anul acesta. proletariatul din toate țările manifestează pentru dezarmarea generală, pentru pace între popoare. Clasa muncitoare va manifesta pentru aplicarea reală a zilei de opt ore și a legii repausului duminical complet, pentru înfăptuirea integrală a demo-

⁴ *Ibidem*, *Dasar nr. 172/10, Siguranța Generală, Raportul Preturii „Ceahlău”* 325/19 martie 1929.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

crăciul, restabilirea libertăților constituționale, amnistie generală, politică și militară, o largă asigurare împotriva șomajului, desființarea corporațiilor și înlocuirea lor cu cadre de muncitori și funcționari, aplicarea tuturor legilor muncitorești⁷.

Din conținutul manifestului rezultă cu claritate care erau revendicările vitale ale muncitorimii române. Dacă avem în vedere că începerea aplicării curbelor de sacrificiu și ieșirea din criză pe seama clasei muncitoare erau o preocupare a exploataților, atunci ne putem da mai bine seama cât de presantă devenea situația pentru oamenii muncii.

Și în lupta pentru libertăți democratice era o necesitate ca muncitorilor să li se asigure în mod liber și nestingherit voința lor de acțiune.

Dizolvarea corporațiilor care fuseseră înființate de regimul burghez-moșleresc și nu aparțineau de fapt celor ce făceau parte din acestea, ci în mod deosebit patronilor, aceasta devenind o revendicare de mare actualitate pentru anul 1929.

Lozincile și revendicările formulate în manifestul adresat muncitorilor forestieri din județul Neamț, au atras o puternică adevărată a tuturor muncitorilor la această luptă, și nu numai a celor din economia forestieră.

Manifestele răspindite în toate unitățile au adus în orașul Piatra Neamț numeroși muncitori alți din oraș cât și din restul județului, care au cerut satisfacerea acestor revendicări.

Față de intensă muncă politico-organizatorică desfășurată, poliția a intervenit brutal, arestînd pe cei care difuzau manifestele respective și care au avut o puternică influență în rîndul maselor muncitoare.

Manifestația prilejuită de sărbătorirea zilei de 1 Mai a fost marcată de o participare masivă, cât și de prezența și cuvîntarea rostită cu acest prilej de Dr. Lothar Rădăceanu, personalitate marcantă a mișcării muncitorești din țara noastră.

Adunarea s-a ținut în sala Teatrului comunal, întrucît „Consiliul de Miniștri luase deciziunea să închidă sălile sindicatelor, constatăndu-se că în aceste săli în loc să se discute chestiuni de breaslă conform legii în virtutea căruia au fost înființate să funcționeze, prin propaganda publică comunistă, îndeamnă muncitorimea la acte care vor tulbura ordinea de stat”⁸.

Deși adunarea prilejuită de sărbătorirea zilei de 1 Mai s-a desfășurat în discuții deosebite sub supravegherea poliției, influența ei s-a putut constata imediat în unitățile industriale ale județului. Chemarea adresată de participanții la adunare a avut un puternic răsunet și a contribuit la ridicarea la luptă a muncitorilor.

Menționăm în această ordine, greva muncitorilor de la Fabrica de cherestea Tarcău, care a cuprins pe toți lucrătorii și s-a încheiat numai după ce conducerea a făcut unele promisiuni ce veneau să satisfacă revendicările muncitorilor.

În ziua de 2 mai 1929, a doua zi după adunarea de la Piatra Neamț, găsim în documente următorul raport din care cităm: „D-le prefect, notarul comunei Tarcău telefonic raportează astăzi la 9 a.m. (la numai cîteva ore după adunarea de la Piatra

⁷ Ibidem, dosar 172/10, Siguranța Generală, Manifestul „Comitetul Sindical Lemn”, adresat muncitorilor cu prilejul zilei de 1 Mai 1929.

⁸ Ibidem, Ordine și telegrama citate, nr. 25396 din 22. IV. 1929 și 7483 din 2 mai 1929.

Neamț) că la fabrica de cherestea „Göetz”, lucrătorii au declarat grevă pentru mărirea salariilor și reducerea orelor de lucru⁹.

Verificările făcute din dispoziția prefectului ilustrează fără putință de tăgadă că muncitorii erau hotărâți să obțină revendicări vitale pentru activitatea lor. „În ziua de 2 mai crt. menționează procesul-verbal încheiat de comisie — ora 0 dimineața, majoritatea acestor lucrători (300) în corpore au suspendat lucrul, arătând administrației fabricii că nu mai continuă lucrul de 10 ore pe zi”¹⁰.

Administrația fabricii a căutat să explice situația generală economico-financiară a industriei lemnului în sensul de a nu le satisface aceste revendicări. Muncitorii protestind energic, administrația a fost nevoită să satisfacă într-o anumită măsură doleanțele muncitorilor, care au rămas nemulțumiți și au continuat greva.

Hotărîrea cu care s-a continuat greva este ilustrată și de măsurile luate de poliție, care a făcut cercetări găsind organizatorii grevei pe care i-a concediat imediat, iar în legătură cu cauzele care au determinat amintita grevă, poliția făcea aprecierea că aceasta se datorează adunării care a avut loc la Piatra Neamț cu prilejul zilei de 1 Mai. „Apreciem și sintem convinși că se datorează greva, numai întrunirii și manifestelor împrăștiate la întrunirea și serbarea zilei de 1 Mai a.c. de la Piatra Neamț, care au parvenit și printre lucrătorii acestei fabrici, cum dovadă face manifestul ce-l anexăm — găsit în mai multe exemplare — de la un muncitor din Piatra Neamț”¹¹.

Anul acesta împlinindu-se 40 de ani de la această bătălie de clasă a muncitorilor forestieri de la Borsec și din Valea Bistriței, ne-am propus cu această ocazie să evidențiem câteva aspecte pe care le-am considerat mai semnificative din mișcarea comunistă și muncitorească a județului Neamț.

QUELQUES ASPECTS DE LA LUTTE DES OUVRIERS FORESTIERS DES ENVIRONS DE PIATRA NEAMȚ PENDANT LA CRISE ECONOMIQUE DE 1929—1933

RÉSUMÉ

Essayant de caractériser les aspects de la crise générale de 1929—1933 qui trouve son écho aussi dans d'autres branches de l'économie et donc aussi dans l'économie forestière, cet ouvrage met en valeur les manifestations au fond résultat du mouvement communiste — des ouvriers forestiers de l'ancien district Neamț.

L'auteur montre la manière dont les ouvriers forestiers ont ressenti les effets de cette crise de ses conséquences, trouvant son expression dans le chômage, la misère, la durée de la journée de travail de 12 à 14 heures etc.

Ainsi en résumant la vie rude des ouvriers l'ouvrage précise que le journal „Le Télégraph” du 9 Janvier 1928 mentionait la présence au siège de sa rédaction des délégations d'ouvriers qui montraient que „le manque de travail a pris des proportions énormes”.

⁹ Ibidem. fila 29, Raportul Preiurii „Piatra” către Prefectura Județului Neamț, nr. 877 din 4 mai 1929.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

De même on y voit clairement les manifestations et les actions vigoureuses de cette époque, entreprises par les ouvriers de la fabrique de bois de charpente „Xylon” de Borssec, lorsque au début du mois de Mars 1929 la direction de la fabrique a renvoyé quelques salariés, ce qui a déclenché la révolte parmi les ouvriers par solidarité et par protestation contre cette action les ouvriers ont cessé le travail en occupant, en même temps, le siège de la police de cette ville.

L'auteur met en évidence aussi les mesures répressives prises par les organes locaux de la police qui essayaient de réprimer toute action répressive des ouvriers en utilisant des procédés inhumains. Un exemple convainquant c'est l'action entreprise par la police contre l'ouvrier Cslbi Ludovic de cette fabrique.

L'ouvrage décrit aussi la situation désastreuse des ouvriers forestiers des fabriques de la vallée de la Bistrița où l'on a enregistré dans cette période de nombreuses actions grévistes qui avaient pour but de solutionner les revendications des ouvriers concernant la durée de la journée de travail et l'augmentation des salaires.

L'ampleur des actions des ouvriers forestiers est montrée aussi par l'activité développée pour mobiliser tous les ouvriers en vue de la fête du 1 Mai, de la lutte pour la paix pour le désarmement général, pour des revendications économiques et politiques.

Le manifeste même élaboré le 1 Mai 1929 répandu parmi les ouvriers de la ville, et du district Neamț, était un appel brûlant à la lutte.

Le discours du Docteur Lothar Rădăceanu à l'occasion du 1 Mai 1929 au siège du Théâtre Communal de Piatra- Neamț fut audé par un grand nombre d'ouvriers et son retentissement fut grand. Comme preuve c'est la grève des ouvriers de la fabrique de bois de charpente de Tarcău. Sans doute la police voulait faire croire que cette grève était le résultat du discours présenté le jour du 1 Mai à Piatra Neamț et non le résultat de la vie misérable des travailleurs.

A l'occasion de l'anniversaire de cette lutte, 40 ans depuis lors l'auteur réussit de présenter d'une manière adéquate la réalité des années 1929—1933 de cette région qui dans notre époque, celle du socialisme a connu un grand essor.

ISTORICUL MUZEULUI ARHEOLOGIC DIN PIATRA NEAMȚ

de CONSTANTIN MĂTASA

Pitorescul ținutului Neamț de odinioară, cu mulțimea monumentelor istorice ca și a mănăstirilor de mare renume, presărate de-a lungul poalelor carpatice ca : Bistrița, Văratec, Agapia, Neamțul și Secul — ca să vorbim numai de cele mai des vizitate, au făcut ca regiunea aceasta să atragă numeroși vizitatori din toate unghiurile țării. Întocmirea unui ghidaj se punea deci stăruitor încă de mult. Îndemnat de prieteni am întocmit *Călduza Județului Neamț*, care, editată de *Cartea Românească* din București, a apărut în 1920 cu o prefață de profesorul universitar Simion Mehedinți, din care menționez aici câteva rânduri : „Din șesul Romanului, de pe dealurile dinprejurul lașilor și chiar de pe malul Prutului și mai departe, Ceahlăul se zărește în fiecare seară, cind soarele apune pe un cer senin. E o continuă invitație spre munte. Dar drumul e lung. E nevoie și de o călăuză, care să arate călătorului toate frumusețile care se ascund între „Carpații răsăriteni“. De aceea e o fericire că un cărturar născut în valea Bistriței și-a luat sarcina să ne călăuzească”.

Între lucrările consultate pentru documentarea acestei Călăuze în cunoașterea trecutului zonei descrise a fost și *Getica* lui V. Părvan, carte ce mi-a trezit un mare interes pentru cercetări arheologice. Țin să adaug însă, că înclinația aceasta spre cunoașterea trecutului a avut o temelie mai veche, nu a fost grefată numai pe lectura unor cărți, ci o datoresc și tatălui meu, care, încă de cind mi-a pus pentru prima oară în mină condeiul, îmi povestea din trecutul istoric al poporului nostru, fiind preocupat să-mi formeze o temeinică cultură istorică și un puternic sentiment patriotic. Tata trăise în Iași, cit a făcut seminarul fiind cuprins de fiorul patriotic al uniuniștilor a căror idei le-am simțit în întreaga sa îndrumare. Spre cultul strămoșilor am fost îndemnat și de citiva din profesorii mei de istorie — de Praja cit eram la Iași în cursul superior al seminarului și apoi de Bianu și N. Iorga la București. Însuși Calistrat Hogaș, la Roman, unde am urmat cursul inferior, punea eroii neamului nostru alături de cei ai Greciei și Romei antice.

Spre o activitate privitoare la cunoașterea trecutului și anume spre arheologie, mi-a ajutat în primul rînd și faptul că, în acea vreme, 1910—1930, am deținut cu *Memoria Antiquitatis*, 1, 1969.

miel întreruperi, importante funcțiuni bisericești, în deosebi cea de protoiereu al ținutului Neamț. Mult mi-a folosit în această activitate și faptul de a fi funcționat într-o vreme ca director al unei școli particulare de muzică cu elevi din întregul cuprins al județului.

În dese mele peregrinări prin județ, ce mi le oferea funcția de protoiereu, luam adesea cu mine și cite doi-trei elevi din această școală, originari din satele prin care trebuia să trec. În felul acesta pregăteam prețioase elemente pentru noi descoperiri de puncte arheologice. Aveam deci în elevii acestei școli, ca și în slujbașii bisericesti din ținut, prețioși colaboratori.

Informațiile și descoperirile ce le făceam nu proveneau din săpături, ci numai din cercetări de suprafață, prin descoperiri întâmplătoare: material scos de plug pe ogoare, material apărut prin lutării de unde se scotea lut pentru case, ori de prin diverse lucrări gospodărești ca săparea unui beci, săparea șanșurilor de-a lungul șoselelor, săpături pentru temelia unei case etc.

Cercetările duse pe această linie pînă prin 1938 — timp de cîțiva ani au dat la iveală peste o sută de puncte cu urme de viață străveche, îndrumîndu-ne spre unele din ele și toponimia: la Hirburi, la Cetățuie, Movilă, Jidovină etc.

Astfel, harta regiunii dintre munte și Siret, care mai înainte se arăta sub raport arheologic complet albă, a devenit repede, prin cercetări stăruitoare, uimitor de bogată continuînd a se îmbogăți apoi an de an.

Lucrarea *Cercetări din preistoria județului Neamț* publicată de mine în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* fascicula 97, iulie—septembrie 1938, ne dă descoperirile ce le efectuasem pînă la acea dată. De atunci continuă a crește prin activitatea Muzeului Arheologic din Piatra Neamț al cărui întemeietor și director eram.

Cele peste o sută de așezări publicate în două numere ale *Buletinului C.M.I.* mi-au atras aprecierea profesorului N. Iorga, adresîndu-mi cuvinte măgulitoare atît prin *Neamul Românesc*, ca și prin registrul de vizitatori al muzeului pe anul 1939.

Ori cită satisfacție îmi dădeau aceste înalte aprecieri știam însă că, pentru orice meșteșug, dacă voești să faci o treabă bună, ți se cere nu numai bunăvoință, ci și pregătire temeinică, carte și profesori. Mi-am înfigheat pe încetul o serioasă bibliotecă arheologică din care nu lipseau volumele revistei *Dacia*, lucrările lui V. Pîrvan și cîteva opere străine, ale lui J. Dechelette, V. Gordon Childe, L. Delaporte, E. Pittard, C. Glotz, T. Passek ș.a.

Logic era ca, de data aceasta, să mai întreprind încă un pas pe terenul arheologiei, să trec adică, de la descoperiri de noi așezări, la săpături sistematice în unul din punctele descoperite. Astfel am participat zi de zi timp de 5—6 ani la săpăturile efectuate de arheologii noștri, profesorii Radu Vulpe și Vladimir Dumitrescu în ținutul Neamț.

În felul acesta a început să fie mai limitată activitatea Casei Naționale, deoarece localul ei, ridicat tot de mine, doream acum să-l folosesc pentru muzeul nou creat.

Începuturile muzeului s-au efectuat sub egida Centralei Caselor Naționale, prin filiala „Piatra Neamț”, întemeiată și condusă și ea de mine. Sub același sprijin și-a continuat activitatea și mai departe, pînă în 1947 cînd a trecut în patrimoniul statului.

Cită vreme activitatea ce mi se cerea de programul Caselor Naționale era limitat la conferințe, șezători și festivaluri, mijloacele locale ne erau îndestulătoare;

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

se schimbăse însă cu totul situația prin întemeierea și activitatea în plin a muzeului. De data aceasta nu mai erau suficiente subscripțiile, cotizațiile membrilor, ori serbările ca mai înainte. Trebuiau încercate alte resurse mai bogate. De aceea, am apelat la personalitățile vieții culturale ale țării și le-am solicitat sprijinul. Au răspuns cu dragoste venind la Piatra Neamț pentru diferite manifestațiuni culturale, fondurile obținute cu aceste ocazii fiind folosite pentru înflorirea muzeului.

Printre cei care ne-au sprijinit în mod dezinteresat și pe care nu-i putem uita, pomenim aici pe: Ion Marin Sadoveanu, Gh. Țițeica, Jean Bart, Corina Balin, Andreescu Burghezu, Guțianu, Al. Elefterescu și I. Teodorian, ultimii cinci de la Opera Română, I. D. Ștefănescu, Ion Simionescu, Simion Mehedinți, Adrian Maniu, Radu Vulpe, cit și intelectualii orașului care au dovedit interes și înțelegere prin sprijinul material dat.

Deși după 1930 activitatea Casei Naționale a trebuit să se limiteze mai mult la sectorul de bază — cercetări și studii arheologice ca și la câteva realizări turistice destul de modeste, s-a creat totuși o casă de adăpost bine organizată la Durău și alta la Izvorul Muntelui, punct din ce în ce mai preferat pentru urcarea Ceahlăului. S-au refăcut apoi potecile pe munte, s-au reinnoit marcajele.

După 1941 începe o eclipsă ce a mers crescând în activitatea Casei Naționale, deci și în munca pe acest teren, până când dezlănțuirea prăpădului adus de-al doilea război mondial a strâns-o aproape cu totul, fiind chiar nevoit să plec din localitate în două rânduri.

După război, muzeul a continuat să mai lucreze cîtva timp tot sub egida Casei Naționale pînă în 1947 cînd, am cerut trecerea lui la stat spre a-i asigura continuitatea și dezvoltarea. În adevăr, statul n-a întârziat de a-i aproba un buget cu fondurile necesare pentru lucrările de teren și o schemă a personalului științific.

La început, cîtva timp numai, muzeul, deși avea caracter precis regional, prin spațiul întins în care lucra, între munte și Siret, se găsea în grija Sfatului popular oraș Piatra, apoi a trecut în directă subordonare a autorităților fostei regiuni Bacău.

Întîmpinînd la Secția culturală a fostei regiuni cuvenita bunăvoință, ne-am aflat, în sfîrșit, drumul corespunzător scopului științific ce-l aveam de urmărit.

Munca prodigioasă desfășurată în cadrul muzeului de-a lungul mai multor decenii a fost apreciată mai ales de specialiști. Dintre aceștia, prof. Radu Vulpe, care a colaborat cu instituția noastră a găsit cuvintele cele mai potrivite pentru a sublinia deosebitele realizări obținute de noi pe tărîmul arheologiei. „Progresele sînt considerabile. Peste colecțiile inițiale, constînd din materialul de la Calu și de la Izvoare, muzeul s-a îmbogățit de trei ori mai mult, cu lot ce au produs săpăturile pe care părintele Mătasă, inițiat între timp, în cunoașterea tehnicii săpăturilor ca și a științei arheologiei preistorice, cunoștințe ce le-a folosit și l-au ajutat alături de mult în săpăturile proprii executate de D-sa la Frumușica, la Podei și în alte localități subcarpatice. Cu deosebire, ceramica neolitică de la Frumușica (nume predestinat), de o varietate artistică impresionantă, dă muzeului o neîntrecută splendoare... În special, pentru cercetări științifice muzeul acesta prezintă o valoare neprețuită. Nicăieri nu se poate mai bine ca aici să se studieze numeroasele și complicatele probleme ale complexului de civilizație Cucuteni-Tripolje, care în neolitic caracterizau aria geografică a Moldovei și a Ucrainei, reprezentînd în acele îndepărtate și anonime timpuri, o strălu-

cire artistică unică în Europa. Nicăieri, în nici un alt muzeu, aceste civilizații înrudite și succesive, nu sînt atît de variat și de complet reprezentate, fiindcă rare sînt regiunile în care așezările neolitice cucuteniene să fie atît de dese ca în județul Neamț”.

Muzeul a fost și este vizitat de numeroși specialiști din străinătate, ca : Tatiana Passek, T. Sullmirsky, M. Cicicova, G. D. Smirnov, Anna Jermanska, B. Soudsky, John G. Nandriș, S De Laet, Marya Gjmbutas, Clifford Wurfel ș.a.

Dar activitatea mea la muzeul pe care-l creasem nu s-a limitat numai la strîngerea și expunerea materialului și la orînduirea lui în muzeu, ci să se studieze spre a fi publicat. Treabă premergătoare migăloasă : spălat, restaurat, fotografiat, desenat etc.

În 1938 publicasem în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, fascicola 97, o prezentare a tuturor descoperirilor arheologice făcute de mine în cuprinsul județului Neamț pînă la acea dată, iar în fascicola 103 din același *Buletin* un raport asupra altor cîteva noi descoperiri executate ulterior.

În revista *Dacia* nr. VII—VIII, 1937—1940 am publicat un scurt raport asupra descoperirilor de la Trudești, comuna Ghigoești și asupra celea de la Costești-Baia. Dar, lucrarea mea de căpetenie rămîne *Frumușica*, monografie arheologică a săpăturilor mele din localitatea cu același nume. A fost editată în limba franceză în 1940 la București de către Institutul de Istorie Națională, cu sprijinul direct al prof. Ion Nestor. A urmat apoi un referat asupra săpăturilor ce le-am făcut pe Dealul-Viei comuna Zănești județul Neamț, publicat în revista *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, nr. 1—2 de pe 1954 și altul în aceeași revistă nr. 3—4 din 1955, privitor la Curtea Domnească din Piatra, ale cărei ruine le descoperisem cu un an mai înainte ca delegat al Academiei R.P.R.

Am mai colaborat cu prof. Radu Vulpe la săpăturile de la Izvoare-Neamț și la Poiana -Tecuci precum și cu arheologul Vl. Dumitrescu la Mătăhuia-Dobreni, la Tralan-Zănești și la Hăbășești. În timpul din urmă, 1950—1957 am revenit la Podeil-Tirgu Ocna ca și la cetățuile și așezările getice din jurul orașului Piatra. Muzeul avînd de data aceasta un personal bine pregătit și mai numeros, precum și fonduri suficiente, săpăturile acestea au dat rezultate neabătute, nu numai ca bogăție de material arheologic excepțional de prețios, dar și prin aceea că s-au mai descoperit aici și alte puncte noi cu interesante urme din aceeași cultură — epoca fierului — la Lutăriu, chiar în oraș și la Ciritei, o anexă a orașului, unde a ieșit la iveală un cimitir din prima fază a acestei epoci, circa 1300—1100 î.e.n. Descoperirile acestea prezintă interes deosebit pentru că ne vorbesc și despre vechimea orașului Piatra, ca așezare omenească ce se urcă pînă în epoca bronzului, ba încă mai adînc, în neoliticul tîrziu, înfățișat prin cultura ceramicii pictate (circa 2500—2000 î.e.n.) după cum rezultă din materialul ieșit la iveală în stratul cel mai adînc de pe Bîlca Doamnei, de pe Cozla și Bolovoiaia-Văleni, toate, cetățui getice de tip burg, din spațiul orașului Piatra. Nu lipsesc în acest spațiu pe ici și colo, rar, material chiar paleolitic.

Materialul rezultat prin săpăturile efectuate în acest spațiu, din ultimii doi ani, deși nu se întinde pe o mare suprafață, este însă de o mare bogăție și importanță științifico-documentară privind viața strămoșilor noștri, a dacilor liberi și chiar a triburilor mai vechi, ale tracilor.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

Nu pot trece mai departe fără a menționa și aceea că, la săpăturile din urmă, colectivul muzeului nostru a fost ajutat efectiv de Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” — filiala Iași a Academiei R.S.R., prin directorul său, profesorul M. Petrescu-Dîmbovița, care a delegat pentru colaborare pe doi dintre cei mai bine pregătiți specialiști, pe cunoscutul arheolog Anton Nițu și pe Adrian Florescu tot atât de merituos.

Dacă munca însăși, dar mai ales bunele ei rezultate mi-au dat neconținut cunoscută mulțumire sufletească și deplină satisfacție, același sprijin în muncă mi-a venit și din partea marelui public prin impresiile a mii și mii de oameni, care au vizitat muzeul și prin cunoașterea celorlalte sectoare de activitate în care m-am afirmat. M-am considerat chiar un om fericit și norocos când am văzut că statul însuși îmi apreciază strădania acordându-mi diferite distincții.

Spre finele anului 1960 autoritățile locale și regionale au pus la dispoziția muzeului, actualul local — fosta școală primară nr. 1 de băieți, din centrul orașului, în inima complexului de monumente rămase de la Ștefan cel Mare : Curtea, biserica, turnul și crîmpeiele din străvechile ziduri de apărare cu crenele și contraforturi ce se mai văd și astăzi.

Cînd muzeul se găsea spre periferia orașului, dosit și într-un imobil impropriu, pe o străduță laterală, activitatea pășea anevoios și vizitatorii erau puțini deoarece instituția era cam greu de nimerit. Aducerea muzeului în centrul orașului și instalarea lui într-un local corespunzător schimbă și îmbunătățește uimitor situația, fapt la care s-a ajuns și prin sporirea colectivului cu oameni de specialitate, cu înaltă pregătire universitară, dar mai ales înzestrați cu deosebită iscusință și talent pentru sectoarele lor de muncă. Prin specialiștii noștri sintem astăzi în măsură să ajutăm și alte muzee de o categorie superioară.

Ne mulțumim deocamdată cu faptul că muzeul nostru se bucură de o reputație ce l-a făcut cunoscut și mult apreciat nu numai în țară dar și peste hotare.

Muzeul păstrează în colecțiile sale sute de piese unice, mai ales din cele ce aparțin culturii neolitice a ceramicii pictate de tip Cucuteni ca și din cultura gelodacică apărută prin săpăturile de pe Bîlca Doamnei unde s-a dat de o cetățuie asemănătoare celor de la Grădiștea de Munte din Transilvania.

Studiul vieții triburilor dacilor liberi din răsăritul Carpaților Moldovei intra și el în planul de viitor al Muzeului Arheologic din Piatra Neamț cu atât mai mult cu cît, chiar pînă în prezent muzeul nostru a adus la cunoștința multora din specialiștii străini un tabel al acestor așezări descoperite de noi pînă în prezent.

Închei această sumară prezentare exprimîndu-mi speranța că strădania mea de peste o jumătate de veac, va fi dusă înainte și dezvoltată, de tinerii mei colaboratori, de toți cei care îndrăgesc această instituție.

THE HISTORY OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF PIATRA NEAMȚ

SUMMARY

Set up in 1934, due to the endeavours of the unjaded and passionate researcher of prehistory, Constantin Malesă — the Archaeological Museum of Piatra Neamț knew a continuous development and imposed from its beginnings as an investigation and

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

muzeological center. Until 1947 the museum worked under the aegis of *Central National Houses*, the branch of Piatra Neamț, set up also by Constantin Mătasă, and in 1947 it became state property.

Open at the beginning in a house, built by the founder in a district of the town, the museum was changed in 1960 in the present building which belongs to the Complex of Historical Monuments of the Old Princely Palace from Piatra Neamț and was organised a permanent exhibition which, today has more than 2,000 exposed objects coming from the well-known archaeological settlement as: Frumușica, Traian-Zănești, Izvoare-Neamț, Costișa, Bîlca Doamnei etc.

Having a collection of painted neolithic pottery of an impressive artistic variety which, shows the unequalled splendour of the cultural values of Cucuteni, coming from the discoveries of Frumușica, Izvoare, Calu, Traian etc., having also a rich Dacian material discovered in the Dacian fortresses of the Bîlca Doamnei and Cozla, and in the Daco-Carpian settlements from Dărmănești and Lutărle, to which we add the neolithic and Daco-Bastarnian materials from Chelăiești-Bîrgăoani the old-Rumanian remains from Brășăuți-Piatra Neamț, discovered in the last researches, the museum imposes as a museological and researching institution of a great importance in the Rumanian archaeological science.

MUZEELÉ ȘI LOCUL LOR ÎN SPIRITUALITATEA CONTEMPORANĂ

de MARCEL DRAGOTESCU

În ultimii ani, alți în țara noastră cît și în multe alte țări ale lumii, se abordează cu interes mereu sporit — și cu mai multă competență — problemele educației permanente, ale educației adulților și psiho-sociologiei culturii de masă.

Cercetători de prestigiu, oameni de cultură și artă, activiști din diferite domenii, desfășoară ample investigații în teren, sintetizează și teoretizează cu ferma convingere că existența spirituală a omului contemporan, s-a amplificat și s-a diferențiat în asemenea măsură, încît evoluția sa viitoare nu se va putea asigura decît sub semnul unor noi imperative legale, care nu pot fi ignorate.

Predilecția manifestată pentru cercetarea sociologică în general și a sociologiei culturii de masă în special, nu este deci, un fenomen de conjunctură, ci rezultatul unor necesități de stringență actualitate, generate de condițiile social-economice specifice contemporaneității.

Revoluția tehnico-științifică la care asistăm, dezvoltarea rapidă a forțelor de producție și extinderea fără precedent a limitelor cunoașterii umane, creează omului contemporan obligația instruirii neîntrerupte, a continuării în diferite forme și cu alte mijloace, a eforturilor de asimilare cultural-științifică începute în școală.

Procesul instructiv-educativ nu mai poate fi conceput doar în limitele unui anume sistem de învățămînt și nu mai poate fi considerat încheiat odată cu obținerea unei calificări. Școala, institutele de învățămînt superior, nu asigură decît capacitatea unor viitoare acumulări, permanente și profunde, singurele care consolidează și desăvîrșesc profesionalizarea și care multiplică valențele psiho-raționale ale individului.

În condițiile actuale nu se mai poate merge în formarea personalității umane, nici pe linia enciclopedismului cultural de tip renașcentist, dar nici pe linia specializării analitice profesionaliste și în multe privințe, exclusiviste. „În prezent... se afirmă un nou tip cultural-științific: acela în a cărui formație intelectuală, marile sînteze creatoare, cu largi deschideri spre momentele cele mai substanțiale și semnificative ale uriașului univers cultural, dobîndesc o pondere tot mai mare în raport cu sfera cunoștințelor analitice de strictă specialitate. Acestea din urmă nu sînt păgubite printr-o asemenea restructurare a conștiinței lor culturale, ci dobîndesc, dimpotrivă, sensuri și valențe noi, devin un material mai rodnic în planul

Memoria Antiquitatii, I. 1969.

creației. De aceea o profesionalizare cu adevărat creatoare trebuie să evite profesionalismul steril¹.

Educația permanentă devine astfel ... „concept definitoriu pentru sensul activității educative și al întregii pedagogii în societatea modernă, este din ce în ce mai mult înțeleasă ca un proces educațional care cuprinde întreaga viață a fiecărui individ și care se desfășoară pentru toți membrii societății ca un proces continuu, condiționat de mediul social și de solicitările politice, sociale și economice, ale fiecărei perioade și etape istorice”². Aceasta presupune desigur, mobilizarea unui vast arsenal de mijloace, coordonarea științifică, diferențierea și amplificarea întregului proces educațional, dar mai presus de orice, constituirea unui sistem instituțional corespunzător în cadrul căruia muzeele, pot și trebuie să ocupe un loc important.

Încetînd de a mai fi simple depozitare de senzațional și spectaculos, de rarissime vestigii care să suprasolicite curiozitatea prin vechimea, perfecțiunea și unicitatea lor, muzeele îndeplinesc astăzi o importantă funcție socială, cu largi implicații în domeniul cercetării științifice și al activității cultural-educative de masă.

Încă din 1925, eminentul geograf și etnograf care a fost George Vîlsan, conchidea după două decenii de călătorii și experiențe muzeologice, că ... „un muzeu e o casă de învățatură”³, iar Dimitrie Gusti referindu-se mai târziu la Muzeul Satului, ajunge la o concluzie similară apreciind generalizator, că din colecțiile unui muzeu trebuie „să se desprindă o învățatură plăcută și foarte sugestivă pentru marea public vizitator”⁴.

Acești pionieri ai muzeografiei românești moderne, în rândurile cărora se încaadrează și Nicolae Iorga⁵ împreună cu mulți alți reprezentanți de seamă ai științei și artei noastre naționale, au ajuns la definirea aceleiași funcționalități muzeale complexe, chiar dacă au parcurs căile osebite ale preocupărilor lor științifice: muzeele trebuie să constituie prin forma și conținutul lor, ... „o permanentă lecție vie și intuitivă, menită să atragă luarea aminte a opiniei publice și să arunce în circulație o serie de gânduri, de probleme și de lămuriri cu privire la viața noastră socială”⁶.

¹ Al. Tănase, *Introducere în izologia culturii*, Editura Științifică, București, 1968, p. 314.

² Petre Dărbulescu și Costin Ștefănescu, *Acțiunea cultural-educativă pentru adulți — componentă a educației permanente*, în vol. *Educația adulților — Referate și comunicări prezentate la Simpozionul — Cercetarea științifică și acțiunea cultural-educativă pentru adulți*, București, 1968, p. 90.

În același sens pledează și A. A. Liveright în articolul *L'éducation des adultes est-elle un lux ou une nécessité ?* — vezi, *Éducation de base et l'éducation des adultes* — UNESCO, vol. XII, 2, 1967.

³ Lucia Mureșanu, *George Vîlsan și problemele etnografiei și muzeologiei etnografice românești*, în *Revista Muzeelor*, anul IV, 3, 1967, p. 229.

⁴ Dimitrie Gusti, *Muzeul satului românesc*, în *Sociologia Milltans*, 1, 1946, p. 114. Vezi și O. Bădina, *Dimitrie Gusti și Muzeul satului românesc*, în *Revista Muzeelor*, anul III, 4, 1966, p. 296.

⁵ Liviu Ștefănescu, *Din activitatea muzeografică a lui N. Iorga*, în *Revista Muzeelor*, anul I, 1, 1964, p. 48 și urm.

⁶ Dimitrie Gusti, *op. cit.*

În ultimii ani, problema aportului și a locului muzeelor în spiritualitatea contemporană, a prilejuit — prin intermediul mai multor publicații din diferite țări ale lumii — discuții ample și deseori contradictorii. Dar nici „Integralistii” care atribuie muzeelor eficiență universală și omnipotență formativă și nici „scepticii” cu optica lor limitativ-subiectivă, nu reușesc să indice — chiar cu aproximativă exactitate — unele puncte de reper cu ajutorul cărora să se definească și să se permanentizeze coordonatele de principiu ale activității muzeale.

Adevărul trebuie căutat desigur, între aceste două extreme și trebuie să consemnăm cu satisfacție în acest sens, existența unor preocupări științifice serioase, oneste și realiste, de teoretizare și de sociolocizare a activității muzeale în scopul orientării, amplificării și dinamizării acesteia, pentru a o subordona celor mai stringente imperative ale contemporaneității, în raport cu specificul economic, politic și național al fiecărei țări.

Muzeografia românească s-a situat cu fermitate pe pozițiile de avangardă ale unei multilaterale potențări a instituțiilor muzeale. Concluziile de principiu — uneori scientiste dar niciodată diletantiste — ale unor înaintași de mare prestigiu, au fost reconsiderate, amplificate și aplicate în ultimele două decenii, în condițiile cu totul specifice ale revoluției culturale din țara noastră, pe noi baze ideologice, care au fundamentat întreaga activitate de cercetare și valorificare muzeală pe temeiuri cu adevărat științifice și au determinat schimbări esențiale în însăși conținutul categoriilor muzeologice.

Aminteam despre o importantă funcție socială ce se atribuie muzeelor noastre și nu este nici o exagerare în acest mod de a defini rolul actual al instituțiilor muzeale, deoarece numai astfel poate fi exprimată complexa lor activitate științifică, expozițională și cultural-educativă de masă.

„Muzeele, ca instituții și focar de cultură socialistă, au căpătat o mare pondere în opera de educare, la care sînt chemate să-și aducă contribuția. Dezvoltarea continuă a muzeelor, îmbogățirea activității lor, alături de conținutul, cit și în formele lor de prezentare, discutarea și rezolvarea unor teme noi, ... desfășurarea unei munci culturale și educative ample și profunde în masele largi populare — sînt sarcini de mare răspundere pe care Partidul nostru le-a încredințat lucrătorilor din instituțiile muzeale”⁷.

Funcția socială a muzeelor trebuie înțeleasă ca o rezultanță a celor două coordonate care se interferează în activitatea lor și care se situează în limitele cuprinzătoare ale celor două mari obiective: instrucția și educația.

În aceste condiții, organizarea expozițiilor muzeale nu mai poate fi concepută decît ca o activitate complexă de maximă exigență, în care empirismul și diletantismul trebuie să facă loc unei cercetări științifice multilaterale.

Contemporaneitatea, cu marile ei realizări tehnico-științifice, deschide pentru mase tot mai largi, porțile cunoașterii; vehiculează valori care pînă mai ieri erau accesibile unui număr restrîns de inițiali și creează necesități care modifică neconștient dinamica exigențelor. Ca atare, muzeele nu se mai pot menține la nivelul afir-

⁷ Considerăm interesant în această privință, articolul lui Robert Gessain despre Rolul muzeelor în Africa contemporană, apărut în revista *Museum*, 10, 3, 1965, p. 119—120 în versiunea franceză.

⁸ Acad. Emil Condurachi — din salutul publicat în *Revista Muzeelor*, I, 1964, p. 13.

mării unor generalități arhicunoscute, a unor teorii antediluviene și a unei argumentări științifice aproximative. Ele trebuie să reflecte nivelul de cunoaștere la un moment dat, într-un anumit domeniu, exemplificând cu tot ceea ce constituie produsul propriei activități de cercetare științifică.

Această necesitate a stimulat activitatea științifică a muzeelor, care s-au transformat — sau în cel mai rău caz, tind să se transforme în adevărate centre zonale de cercetare. Investigațiile arheologice, biologice, etnografice, arhivistice și de istoria artei, pe care muzeele le-au efectuat în ultimii ani, au câștigat în amploare și în profunzime, soldându-se cu rezultate care nu mai pot rămâne indiferente institutelor de cercetare specializate și care contribuie peremptoriu la o mai bună cunoaștere a vieții materiale și spirituale din țara noastră, de-a lungul întregii sale evoluții.

Sînt unanim recunoscute în acest sens, meritele Muzeului de artă al R.S.R. și ale Muzeului Brukenthal din Sibiu în elucidarea unor importante probleme ale artei naționale și universale, ale Muzeului satului și Muzeului de artă populară al R.S.R. în determinarea și valorificarea științifică a celor mai importante zone etnografico-artistice ale țării. Muzeul de Istorie naturală „Gr. Antipa” obține remarcabile rezultate... „în domeniul cunoașterii faunei țării, în cel al hidrobiologiei și ihtiologiei sau al ecologiei marine...”⁹ constituind o prezență activă în viața științifică internațională. Existența semimilenară a Bucureștiului nu mai este astăzi „terra incognita” și sursă generatoare de supoziții mistificatoare, datorită în primul rînd activității de cercetare pe care o desfășoară Muzeul de istorie a municipiului București.

În fiecare județ instituțiile muzeale susțin un program tot mai amplu de cercetare arheologică, biologică, etnografică, folcloristică și din alte domenii, ale cărei rezultate se materializează în studii de certă competență sau în publicații zonale de o tot mai largă audiență științifică¹⁰.

În cazul muzeelor din județul Neamț, merită subliniat contribuția Muzeului județean de istorie Piatra Neamț la o mai bună cunoaștere a culturii cucuteniene și a civilizației geto-dacice¹¹. Muzeul de istorie din Roman la numai 12 ani de existență polarizează — datorită colecțiilor și preocupărilor sale — interesul tuturor cercetătorilor preocupați de problema evoluției elementului autohton geto-dacic în general și daco-carpic în special¹², iar Muzeul județean de științe naturale din Piatra Neamț, valorificînd depozitele fosilifere de pe Cozla și Pietricica, s-a impus ca centru al unor inedite contribuții paleo ihtiologice.

⁹ Dr. Mihai Băcescu, *Muzeul de Istorie naturală Gr. Antipa între anii 1944—1964*, în *Revista Muzeelor*, 3, 1964, p. 206.

¹⁰ Consemnăm dintre acestea apariția volumelor, *Acta Musei Napocensis*, la Cluj, *Danubius*, la Galați, *Apulum*, la Alba Iulă, *Prahova*, la Ploiești, *Sargeția*, la Deva, *Pontice* la Constanța, *Carpathia*, la Bacău, și a altor publicații și culegeri similare de la Brașov, Pitești, Oradea, Arad, Timișoara, Satu Mare, Baia Mare etc.

¹¹ Vezi, C. Matasă, *Irumușica* București, 1946; Anton Nițu, Ioana Zămoșteanu și Mihai Zămoșteanu, *Sondașele de la Piatra Neamț*, în *Materiale*, VI, 1959, pp. 359—374; Nicolae Gostar, *Cetățile dacice din Moldova*, Ed. Meridiane, București, 1960.

¹² Vasile Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona Țurilor Stret și Moldova*, în *Carpathia*, I, 1968, pp. 111—188.

Înceind exemplificările nedreptătim firește, instituțiile muzeale din Bicăz și Tîrgu Neamț și limităm chiar sfera de preocupări științifice a muzeelor citate; considerăm suficient însă, pentru a pune în evidență o importanță latură a activității muzeale, prin intermediul căreia se realizează multiple sarcini de informare și instruire.

Cercetarea științifică muzeală are specificul ei care nu poate fi ignorat; iar această specificitate nu este de natură metodologică ci pur și simplu, practică. Pentru a ne explica, trebuie să atragem atenția asupra faptului că în cazul cercetării muzeale, finalizarea investigațiilor nu se rezumă la definirea sau afirmarea unor concluzii teoretice consemnate în anumite lucrări și publicații. Această rămîne doar un aspect al problemei, desigur, important, dar nu și exclusiv. Rezolvările teoretice majoritar sau unanim acceptate nu obțin valoare muzeală decît în măsura în care ele se reflectă în structura tematică a expozițiilor de muzeu determinînd anumite mutații de concept științific, argumentate și susținute prin apariția în patrimoniul expozițional a unor noi pîese originale.

Cercetarea științifică constituie astfel în cadrul muzeelor, o necesitate vitală, asigurînd nu numai contactul permanent cu problematica majoră din diferite discipline, ci și augmentarea neîntreruptă a fondului de valori materiale, fără de care nici o instituție muzeală nu poate fiînța.

Sub aspectul valorificării rezultatelor, cercetarea științifică muzeală se caracterizează prin multiple și profunde implicații gnoseologice, ridicîndu-se din acest punct de vedere de la demonstrație la persuasiune.

Prin specificul limbajului și a mijloacelor de care dispune, muzeul își asigură o largă arie de cuprindere socială, avînd posibilitatea să întrețină un dialog de mare eficiență instructiv-educativă cu orice vizitator, indiferent de vîrsta, de pregătirea și de capacitatea comprehensivă a acestuia. Pentru unii mai mult, pentru alții mai puțin dar absolut pentru toți, o expoziție muzeală are ceva de spus, oricare ar fi profilul ei tematic. Modul direct de exprimare exclude eroarea și numai în cazul unor grave carențe generate de incompetența și diletantismul organizatorilor, mesajul științific, ideologic sau emoțional al unei expoziții ar putea fi receptat cu ambiguitate.

Accesibilitatea notorie și popularitatea mereu crescîndă de care se bucură instituțiile muzeale, rezultă în primul rînd din capacitatea de concretizare și din argumentația fără echivoc a expozițiilor lor. Existența unor exponate care se impun prin tipologia sau prin unicitatea lor, oferă muzeelor nelimitate posibilități în afirmarea și statornicirea nu numai teoretică ci mai ales concret-senzorială, a unor noțiuni și principii pe care altfel nu le putem formula decît la un mod cu totul general.

Muzeul constituie desigur, o sursă de noi cunoștințe dar este în același timp și un ideal mijloc de confruntare a unor imagini și reprezentări subiective bazate pe lectură sau pe o informare orală, cu o realitate care nu face parte integrantă din existența și preocupările noastre cotidiene și pe care nu o putem recepta „de visu” decît în expoziția de muzeu. Această confruntare, confirmînd sau modificînd reprezentările anterioare, se încheie oricum, cu o amplificare de detaliu și cu o fundamentare perceptivă a cunoștințelor noastre.

Rămînînd în acest domeniu, considerăm că tocmai datorită acestor caracteristici, expoziția muzeală poate răspunde mult mai eficient unor necesități generate

de faptul că... „astăzi, ponderea influenței instructiv-educative s-a deplasat spre straturile mai adânci, afective, ale personalității, spre regiunile mai greu de sesizat și de tradus în termeni verbali și științifici”¹³. Fără a inhiba sub aspect rațional, muzeele reușesc să creeze acea predispoziție afectivă care permite sondarea în profunzime a personalității umane și realizează acel echilibru psihic absolut indispensabil în asimilarea durabilă a cunoștințelor. Senzorial, rațional și afectiv, vizitatorul percepe realitatea multilaterală, o analizează sub diferitele sale forme de manifestare și poate descifra finalmente, mesajul logic al fenomenelor și al relațiilor dintre ele.

„Efortul pentru însușirea noilor cuceriri ale minții omenești, pentru ridicarea nivelului de pregătire științifică și de cultură generală este astăzi una din trăsăturile distinctive ale omului înaintat, expresia adevăratului spirit de civilizație”¹⁴.

Ofertând posibilități mai largi de cunoaștere, prezentând o sumă de cunoștințe filtrate prin decantorul confrunțărilor științifice, muzeele contribuie ab inițial la multilateralizarea și dezvoltarea personalității umane sub aspect intelectual. Funcția instructivă a muzeului este inseparabil legată de funcția sa educativă cu alt mai mult cu cât, vizitarea succesivă a expozițiilor de diferite genuri, creează deprinderi de autoinstruire și autoeducare, aducând prin aceasta o prețioasă contribuție la integrarea socială a individului, în accepția integrării sale în cultura societății¹⁵.

Ne permitem să subliniem acest aspect deoarece — recunoscându-se muzeelor unele posibilități educative — se trece cu vederea aportul, în multe privințe remarcabil, pe care acestea îl aduc în redimensionarea și amplificarea valențelor intelectuale, în formarea unor necesități cu profunde implicații formative.

Muzeele s-au afirmat ca un important factor în definirea unei concepții materialist-dialectice despre lume și societate, prezentând și explicitând evolutiv, întreaga dezvoltare a societății umane, a lumii floristice și faunistice, a fenomenelor cultural-artistice. Succesiunea obiectelor de muzeu, analiza lor detaliată, pledează cu fermitate în favoarea materialității lumii iar legăturile cauzale, expresie a conexiunii universale, facilitează persuasiv, înțelegerea caracterului unitar al lumii materiale.

Palpabilitatea argumentației muzeale exclude ambiguitatea și accepțiile naiv-teiste; omul demiurg se dovedește sursa tuturor valorilor iar rațiunea umană, singura capabilă să descifreze sensul logic al dezvoltării. Operind exclusiv cu valori materiale, concretizând producția spirituală a diferitelor perioade istorice, dezvoltând mecanismul unor complexe fenomene naturale, muzeele nu se limitează la negarea spiritului divin și la potențarea Naturii prin simpla afirmare că aceasta... „lucrează de la sine și zeeii n-au în ea nici un amestec”¹⁶; ele promovează consecvent antropocentrismul cu întregul său cortegiu de idei umaniste, instilând deliberat convingeri ateiste-

¹³ Vasile Pavelcu, *Considerații cu privire la învățarea afectivă*, în *Revista de pedagogie*, anul XVII, 8, 1968, p. 23.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul C.C. al P.C.R. la Congresul al X-lea*, cap. V.

¹⁵ Petre Dărbulescu, *Educația permanentă*, în *Revista de pedagogie*, 8, 1968, p. 17.

¹⁶ Lucretiu, *Poemul naturii*, cartea II-a, Editura Științifică, București, 1965, p. 131.

științifice de profunzime, situate dincolo de intuiție și subconștient, în sfera legicului și a rațiunii.

Aceste atribute generează însă și multiple implicații etice bazate pe o anumită viziune care... „pornind de la premisa că omul nu este creația sau pionul unor forțe externe și superioare, îi sporește răspunderea morală pentru actele sale: îl declară răspunzător față de sine și față de societatea în care trăiește, față de colectivitatea socială de care aparține”¹⁷.

Conștient de forța și de libertatea sa, izvorite nu din entitatea sa biologică ci din calitatea de membru al societății, omul ajunge nemijlocit la înțelegerea rolului și a răspunderilor sale sociale, pentru îndeplinirea cărora trebuie să-și subordoneze în ultimă instanță, întreaga-i existență.

Cumulând valori și punându-l pe individ în contact nemijlocit cu acestea, muzeele acționează asupra personalității vizitatorului și în sens axiologic, îndemnându-l la o anumită atitudine, la stabilirea unor preferințe și chiar la o ierarhizare a valorilor¹⁸. Se poate afirma din acest punct de vedere, că muzeele găsesc cu multă facilitățile căile de educație estetică, oferind valori materiale care obligă prin simpla lor prezență la judecăți de valoare, la considerații axiologice și mai departe, estetice.

Capacitatea educativ-estetică a muzeelor este astăzi unanim recunoscută. Propunându-și o reconstituire a evoluției sociale, muzeele realizează și o reconstituire a evoluției artei, chiar dacă nu își propun în mod expres acest lucru, deoarece... „o societate lipsită de activitate artistică este ceva cu neputință de găsit, atât în trecutul istoric și preistoric, cât și în prezentul etnografic”¹⁹.

Făcând abstracție de faptul că orice expoziție indiferent de conținutul său tematic, creează o anumită atmosferă estetică prin modul de prezentare și prin dispunerea exponatelor, trebuie să subliniem totuși că tratarea muzeală chiar a unei probleme științifice, solicită intelectul vizitatorului pe fondul unei anumite satisfacții estetice, creând acea predispoziție afectivă necesară înțelegerii aprofundate și însușirii mesajului pe care-l propune un exponat sau altul.

Evident că expozițiile de artă acționează în modul cel mai direct și cu mijloace de mare eficiență în sensul educației estetice, dar cu prilejul fiecărei vizite la muzeu întâlnim componente ale frumosului pe care, regăsindu-l în diferite forme, ajungem a le include printre necesitățile existenței noastre. Repetabilitatea aceasta, departe de a constitui un factor negativ, asigură dimpotrivă, formarea și consolidarea convingerilor estetice, receptarea artistică realizându-se în timp²⁰.

O contribuție cu totul remarcabilă aduc instituțiile muzeale și în domeniul educației patriotice, acționând cu un bogat arsenal de mijloace de influențare în scopul formării acelor trăsături de caracter care înobilează personalitatea individului de orice vîrstă. Fie că este vorba de muzeele de istorie, de științele naturii, artă,

¹⁷ N. Kallos — A. Roth, *Axiologie și etică*, Editura Științifică, 1968, p. 63.

¹⁸ *Ibidem*, p. 21.

¹⁹ Tudor Vianu, *Estetica*, Ed. pentru literatură, București, 1968, p. 204.

²⁰ *Ibidem*, p. 305.

literatură și etnografie, fie că, ne referim la muzeele memoriale, activitatea lor în ansamblu este inevitabil subordonată imperativelor majore ale educației patriotice.

Muzeele deschid noi orizonturi în cuprinderea cognitivă și afectivă a întregii dezvoltări social-economice și cultural-artistică a poporului nostru. Evocând fapte de eroism ele cheamă la acțiune; etalând bogățiile acestui pământ, creația artistică în infinitele-i forme de manifestare, tradițiile multiseculare și moștenirea tuturor acelor care alcătuiesc panteonul culturii noastre naționale, muzeele inspiră demnitate și justificată mândrie; invocând prezentul, cheamă la fermitate, la perseverență și la devoțiune.

Istoria, cu întreaga-i succesiune de memorabile evenimente și de personalități care prin atașamentul și sagacitatea lor și-au înscris numele pe frontispiciul culturii universale, oferă desigur, cele mai numeroase și mai accesibile exemple. Căci nu există episod din tumultuoasa existență a acestui popor care să nu fi adus pericolul estropierii, dar de fiecare dată, însușiri care au depășit simpla dorință de a supraviețui l-au situat mai presus de orice vicisitudini, mai conștient și mai tenace. Realizările din anii construcției socialiste certifică aceste însușiri și explicând trecutul, crează certitudini de viitor. Ca atare, expozițiile de istorie contemporană contribuie în cel mai înalt grad la educarea sentimentului de mândrie națională, de atașament față de orînduirea noastră socialistă și de neînmurită dragoste pentru patrie.

Dar nu numai istoria sondează în adîncurile sentimentelor de înalt patriotism !

Etnografia și arta populară relevă bogăția și varietatea unui folclor fără egal, o ingeniozitate subordonată funcțional dar care nu exclude totuși, elementul artistic ci, dimpotrivă, îl presupune și-l condiționează. Științele naturii întăresc convingerea că un pământ atât de rodnic și-atît de generos, merită strădanțiile, dragostea și jertfa celor care-l stăpînesc de peste două milenii. Arta, literatura și muzeele memoriale probează exegetic, geniul și capacitatea de creație a poporului român, contribuția indubitabilă și deloc neglijabilă a unor mari personalități din țara noastră la augmentarea fondului civilizator al omenirii.

O profundă analiză a acestei probleme va prilejui cu certitudine și alte revelații, constatări, capabile să definească locul important pe care muzeele și l-au cucerit în spiritualitatea contemporană. În formularea acestor succinte considerații, ne-am referit îndeosebi la activitatea expozițională a muzeelor, la înfrîurirea pe care-o exercită asupra individului expozițiile de bază și lămuririle suplimentare ale personalului de îndrumare. Absolutizînd aceste criterii nu se poate însă ajunge decît la o evaluare strict limitată și în mare măsură diminuantă a activității muzeelor deoarece în fapt, aceste instituții apelează și la alte mijloace de influențare instructiv-educativă utilizate *extra muros* în colaborare cu școala și cu alți factori de cultură și care merită o analiză specială. Expozițiile itinerante, conferințele și simpoziunile, brigăzile științifice și sesiunile de comunicări, sînt doar cîteva dintre formele prin intermediul cărora muzeele își amplifică activitatea și își extind sfera de acțiune, ridicîndu-se astfel la condiția unor adevărate centre de cultură.

Dezbaterca exhaustivă a tuturor problemelor pe care le ridică activitatea muzeală și precizarea cu exactitate a locului muzeelor în ansamblul vieții noastre culturale, presupune și investigarea acestui important domeniu. În rîndurile de față

nu ne-am propus acest lucru ci am încercat doar, să atragem atenția asupra multiplelor valențe instructiv-educative ale activității muzeelor, instituții de cultură cu certe perspective care trebuie utilizate intensiv în educarea tinerelor generații și în dezvoltarea multilaterală a tuturor membrilor societății noastre socialiste.

LES MUSÉES ET LEUR PLACE DANS LA SPIRITUALITÉ CONTEMPORAINE

RÉSUMÉ

Les musées sont des institutions culturelles qui ont des importantes fonctions sociales. L'auteur, présente sommairement, le rôle des musées dans l'instruction et dans l'éducation des masses populaires, les implications des activités muséales en ce qui concerne la formation scientifique, éthique, esthétique et patriotique des toutes les membres de la société socialiste.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN JUDEȚUL NEAMȚ*

de ȘTEFAN CUCOȘ

Pentru a pune în circulația științifică cercetarea arheologică am considerat necesară publicarea rezultatelor generale ale săpăturilor arheologice efectuate în județul Neamț. Ne-am folosit pentru aceasta de o serie de informații cît și de unele studii a căror obiect l-au constituit săpăturile arheologice din zona la care ne referim. Localitățile și punctele arheologice sînt menționate în ordinea cronologică a epocilor cărora le aparțin materialele descoperite, iar pentru precizarea localizării lor dăm harta județului cu indicarea punctelor în care au avut loc săpături. Menționăm, de asemenea, instituția și nominal conducătorul sau membrii colectivului care au întreprins lucrările arheologice.

1. *Bicaz-Chei* (com. Bicăz-Chei). În sondajele efectuate în punctul „Bardos”², din anii 1965—1966, a fost descoperit un însemnat material litic compus din gratoare, lame și vîrfuri de săgeți aparținînd unei cete de vînători swiderieni.

Lucrările au fost efectuate de V. Căpitanu (Muzeul din Bacău).

2. *Bicazul* (com. Bicăz-Chei). Sondajul practicat pe terasa superioară a riului Bicaz, în anul 1968, a identificat o nouă așezare de tip swiderian³, confirmată de inventarul litic.

Sondajul efectuat de V. Căpitanu (Muzeul din Bacău).

3. *Bicaz* (or. Bicăz). Reluate⁴ în anul 1967, săpăturile din punctul „Benzinărie” pe terasa Ciungi, la confluența riului Bicaz cu Bistrița, au permis depistarea unei

* Cronica noastră se referă la perioada anilor 1965—1969.

¹ Mulțumim și pe această cale lui Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Dan Monah, Aurel Buzilă și Adrian Bălrîna pentru amabilitatea deosebită cu care ne-au pus la dispoziție informațiile.

² Cf. D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, în SCIV, 17, 4, 1966, p. 709; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1966*, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 521; M. Bitiri și V. Căpitanu, *O nouă așezare swideriană în Carpații Orientali*, în SCIV, 18, 1, 1967, p. 83 și urm.; V. Căpitanu, *Descoperiri paleolitice în bazinul Bistriței*, în Carpați, 1, 1968, p. 13 și urm.

³ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 472.

⁴ Pentru săpăturile anterioare anului 1967, vezi Marcel Dragolescu, *Așezarea paleolitică de la Bicaz*, în Carpați, 1, 1968, p. 17—24.

ășezări paleolitice cu mai multe nivele de locuire⁵. În anul 1969 a fost efectuat un alt sondaj fiind identificate noi resturi de locuire din paleoliticul superior.

Săpături conduse de M. Biliari (Institutul de Arheologie — București)

4. *Polana Cireșului* (or. Piatra Neamț). Reluându-se săpăturile mai vechi, în anul 1968 s-a efectuat un sondaj descoperindu-se o nouă locuire de tip gravettian⁶. Au putut fi urmărite trei straturi din cultura respectivă.

Sondaj efectuat de V. Căpitanu (Muzeul din Bacău).

5. *Tîrpești* (com. Petricani). Continuându-se săpăturile începute în anii anteriori, în campaniile din anii 1965—1968, au fost identificate, în așezarea neolitică de la Rîpa lui Bodai, traseele șanșurilor de apărare cucuteniene pe limita lor vestică, un mormînt de înhumăție din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, resturi ceramice și complexe din secolele II—III și VI—VIII e.n., precum și fragmente ceramice liniare, precucuteniene și cucuteniene. Același material a fost găsit și în sondajul practicat la vest de capătul șanșului de apărare⁷.

Lucrările au fost conduse de Silvia Marinescu Bilcu (Institutul de Arheologie — București).

6. *Taziău* (com. Taziău). În punctul „La Coboriș” s-a efectuat în anul 1967, un sondaj de salvare fiind descoperite două nivele de locuire — unul neolitic de tip Cucuteni A și altul getic din secolele III—II î.e.n. A fost recoltată ceramică fragmentară din ambele nivele.

Sondaj practicat de M. Dragotescu, Radu Alexandru (Muzeul din Bicăz) și Virgil Mihăilescu-Birliba (Muzeul din Piatra Neamț).

7. *Bîrgăuani* (com. Bîrgăuani). S-au efectuat în anul 1967, două sonde în punctele „Chetriș” și „Coșărari”⁸. În primul punct au fost găsite materiale ceramice neolitice aparținînd culturilor Criș, Precucuteni și Cucuteni A, un nivel de locuire bastarnică datat secolele III—II î.e.n. și un strat subțire cu resturi ceramice de factură carpică. S-a dezvelit o locuință neolitică și a fost adunat un bogat material ceramic fragmentar, idoli, lame de silex, unelte de os etc.

În punctul „Coșărari” s-a identificat o locuință neolitică Cucuteni AB din care s-a recoltat ceramică, arme și unelte din piatră și os, greutăți din lut ars, idoli etc. De asemenea au fost descoperite resturi ceramice aparținînd grupului cultural Gorodsk-Usalovo și un vas din epoca bronzului, de tip Costișa.

⁵ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 678.

⁶ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 695.

⁷ D. Popescu, op. cit., p. 473 și *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, în SCIV, 17, 4, 1968, p. 712; Silvia Marinescu-Bilcu, *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Tîrpești*, în SCIV, 19, 3, 1968, p. 395 și urm.

⁸ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 682.

Săpăturile au fost efectuate de M. Babeș (Institutul de Arheologie București), Virgil Mihăilescu-Bîrliba (Muzeul din Piatra Neamț) și Radu Alexandru (Muzeul din Bicăz).

8. *Ghelăiești* (com. Bîrgăuani). În campania din 1969 au început săpăturile în așezarea neolitică pe dealul Nedeia aflată la NE de sat. Au fost dezvelite trei locuințe de tip Cucuteni B și s-a identificat un nivel Cucuteni A. Așezarea este neobișnuit de mare, iar inventarul locuințelor deosebit de bogat în ceramică pictată. Au fost recoltate unelte din piatră și os, idoli antropomorfi inediți, idoli zoomorfi, greutate și mărgelile din lut ars, vase întregi. În pământul viu, sub locuința nr. 1, s-a descoperit un altar portabil cu urme de pictură, dar puternic ars și două vase mici arse pînă la zgurificare, sparte probabil ritual și depuse într-un frumos vas pictat de factură Cucuteni AB.

Săpăturile au fost efectuate de Șt. Cucos și D. Monah (Muzeul din Piatra Neamț) și reluate în toamna aceluiași an sub conducerea lui Anton Nițu (Institutul de Istorie și Arheologie Iași).

9. *Borlești* (com. Borlești). Sonda efectuat pe dealul Runcu fiind descoperită o așezare din epoca bronzului aparținind culturii Costișa. A fost găsit și un nivel neolitic documentat prin resturi ceramice Precucuteni I9.

Săpături conduse de Marilena Florescu (Institutul de Istorie și Arheologie Iași).

10. *Războieni* (com. Războieni). Printr-un sondaj practicat în punctul „Dealul Morii” în 1967, au fost surprinse mai multe nivele de locuire începînd cu epoca bronzului și pînă în secolele II—III e.n.¹⁰.

Lucrări efectuate de V. Căpitanu (Muzeul din Bacău) și A. Artimon (Muzeul din Tîrgu Neamț).

11. *Săbăoani* (com. Săbăoani). Reluate în anii 1965—1967, săpăturile au adus la suprafață resturi de locuire din mai multe nivele. Au fost descoperite materiale ceramice și unelte aparținînd epocii bronzului, halstattului și secolelor II—III e.n. și sporadic, resturi din secolul al XV-lea. A fost descoperit un mormînt de înhumăție lipsit de inventar și care nu a putut fi datat.

Săpături efectuate de V. Ursachi (Muzeul din Roman).

12. *Dăvideni* (com. Țibucani). În august 1969 a fost efectuat un sondaj care a urmărit suprimerea nivelului bastarnic, pe locul unde fusese găsit un colan de gît. Săpăturile au scos la iveală un nivel de locuire din epoca migrațiilor, probabil aparținînd secolelor V—VI.

Lucrări efectuate de M. Babeș (Institutul de Arheologie București) și Ilie Untaru (Muzeul din Tîrgu Neamț).

13. *Ghelăiești* (com. Bîrgăuani). Începute în anul 1968, în grădina locuitorului N. Focșăneanu, pentru definirea contextului de descoperire a unei „fibule pomera-

⁹ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 475.

¹⁰ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 680.

¹¹ V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman*, în *Carpica*, I, 1968, p. 158 și urm.

nlene¹², săpăturile au surprins un nivel de locuire bastarnică¹³, secolele II—I î.e.n. Continuate în campania anului 1969, pe terenul săteanului Gh. L. Ciupercă, săpăturile au identificat din nou stratul bastarnic. A fost dezvelit un bordei și s-a recoltat ceramică fragmentară, chirpic puternic ars, oase și mai multe piese de cult inedite.

Săpături efectuate de M. Babeș (Institutul de Arheologie București) și Virgil Mihăilescu-Bîrliba (Muzeul din Piatra Neamț).

14. *Bltca Doamnei* (or. Piatra Neamț). Campaniile de săpături din anii 1905—1968 au precizat traseul zidului de incintă, turnul din piatră de la capătul nordic al zidului ; s-au descoperit locuințe dacice, calea de acces în cetate, un nou aliniament de tamburi ai sanctuarului, ceramică dacică pictată, monede, unelte din fier. În nivelul feudal au fost descoperite morminte de înhumatie fără inventar, unelte și arme din fier, piese de harnașament, cruci relicvarii din bronz și sporadic fragmente ceramice¹⁴. În campania anului 1968 s-a deschis o secțiune transversală de circa 100 m lungime, pe versantul vestic al înălțimii, în scopul urmăririi stratigrafiei. În casele și secțiunile practicate pe laturile estice și nord-estice ale cetății au apărut numeroase fragmente ceramice, vase întregibile, unelte și arme din fier. Afară de câteva fragmente ceramice feudale, majoritatea ceramicii este de factură dacică, din care se remarcă o cătuie dacică lucrată la roată.

Colectivul care a efectuat lucrările : N. Gostar și Silviu Sanie (Institutul de Istorie și Arheologie Iași), Șeiva Sanie (Muzeul de Istorie al Moldovei), Virgil Mihăilescu-Bîrliba și Aurel Buzilă (Muzeul din Piatra Neamț).

15. *Bîrgăuani* (com. Bîrgăuani). S-a practicat un sondaj în punctul „Dealul Chicera” fiind descoperite două tezaure de denari romani imperiali¹⁵ cu peste 700 monede aflate în două vase datate secolul II e.n.

Sondaj efectuat de Virgil Mihăilescu-Bîrliba și Aurel Buzilă (Muzeul din Piatra Neamț).

16. *Ghindăoani* (com. Bălățești). În anul 1968, pe dealul Ghindăoani s-a întreprins un sondaj pe locul unde a fost găsit un tezaur de denari romani imperiali¹⁶. Săpăturile n-au dat în totalitate, rezultatele așteptate ; s-au recuperat numai șapte denari întregi și fragmentari. Nu a fost descoperit material ceramic care să ajute la lămurirea apartenenței tezaurului.

¹² M. Babeș, *Noi date privind arheologia și istoria bastarnilor (O libidă pomeraniană descoperită în România)*, în SCIV, 20, 2, 1969, p. 195 și urm.

¹³ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 480.

¹⁴ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, în SCIV, 17, 4, 1966, p. 716 ; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1966*, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 528 ; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 683 ; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 480 ; N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 9—12.

¹⁵ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamț*, în Carpica, I, 1968, p. 209 și urm.

¹⁶ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 482 ; Gh. Poenaru Bordea, Virgil Mihăilescu-Bîrliba și A. Artimon, *Un mic tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghindăoani (jud. Neamț)*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 597 și urm.

Săpături efectuate de Gh. Poenaru Bordea (Institutul de Arheologie București) și Virgil Mihăilescu-Bîrliba (Muzeul din Piatra Neamț).

17. *Văleni* (com. Botești). Campaniile de săpături din anii 1965, 1966 și 1968 au adăugat la cele 153 morminte cercetate anterior încă circa 400 morminte carpice¹⁷. Săpăturile au confirmat existența la aceiași populație carpică, a incinerăției și inhumăției. Inventarul mormintelor nu comportă deosebiri esențiale de la un rit la altul.

Cercetare efectuată de I. Ioniță (Institutul de Istorie și Arheologie Iași), M. Ursachi și V. Ursachi (Muzeul din Roman).

18. *Polana* (com. Dulcești). În anul 1967 s-au continuat săpăturile mai vechi. În punctul „Varnița” depistându-se bordeie și locuințe de suprafață carpice¹⁸ cu un bogat inventar ceramic.

Săpături efectuate de V. Ursachi (Muzeul din Roman).

19. *Dragomirești* (com. Dragomirești). În campania anului 1969 a fost practicat un sondaj în punctul „Siliște” fiind descoperit un nivel de locuire carpic.

Lucrări efectuate de I. Mitrea (Institutul Pedagogic Bacău) și Șt. Cucos (Muzeul din Piatra Neamț).

20. *Mînioala* (com. Costișa). Săpăturile din 1965 și 1967 au stabilit stratigrafic o locuire de lungă durată începînd cu sfîrșitul secolului III e.n. și pînă în prima jumătate a secolului al V-lea¹⁹. De asemenea, a fost depistată o așezare din secolele X—XI dezvelindu-se un bordei, iar sub nivelul acestuia s-a identificat o altă așezare aparținînd secolului IV e.n.²⁰.

Colectivul care a efectuat lucrările : Dan Teodor (Institutul de Istorie și Arheologie Iași), V. Căpitanu (Muzeul din Bacău) și I. Mitrea (Institutul Pedagogic Bacău).

21. *Dărmănești* (or. Piatra Neamț). Reluate în lunile iulie—august 1968, săpăturile au surprins din nou cîteva morminte feudale cu inventarul compus din ceramică, bijuterii și monede²¹. Mormintele sînt datate în ultimul sfert al secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. În cadrul săpăturilor a fost identificat și un nivel carpic reprezentat în special prin ceramică fragmentară.

Săpături conduse de Victor Spinei (Institutul de Arheologie Iași). Din colectiv au făcut parte Elena Coman (Muzeul din Piatra Neamț) și Dan Monah.

¹⁷ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, în SCIV, 17, 4, 1966, p. 719; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1966*, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 531; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 461; V. Ursachi, *op. cit.*, p. 122 și nota 16.

¹⁸ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 688.

¹⁹ Dan Gh. Teodor, V. Căpitanu și I. Mitrea, *Cercetările arheologice de la Mînioala-Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din sec. V—VI din Moldova*, în *Carpica*, I, 1968, p. 234.

²⁰ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, în SCIV, 17, 4, 1966, p. 722.

²¹ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în SCIV, 20, 3, 1969, p. 605.

22. *Brășduși* (com. Dumbrava Roșie). S-a practicat un sondaj în campania anului 1969, fiind identificate patru locuințe de suprafață din secolele XIV—XV. Sub acest nivel a fost descoperit un altul aparținând secolelor VIII—IX, din care au fost dezvelite trei bordeie considerate ca făcând parte dintr-o fază timpurie a culturii Hlincea. Inventarul se compune din ceramică, unelte din metal etc.

Lucrări efectuate de Victor Spinei (Institutul de Istorie și Arheologie Iași) și Dan Monah (Muzeul din Piatra Neamț).

23. *Cetatea Nouă* (Roman). Continuându-se săpăturile în campaniile din anii 1965 și 1968, au fost precizate fazele construcției, prima fiind datată 1466 când a fost construit fortul inițial, iar a doua în anul 1483 când este refăcut fortul și se adaugă curtea exterioară cu ziduri masive și bastioane. Au fost precizate, de asemenea, date privind tehnica construcției și perioada de încetare a folosirii cetății²².

Cercetarea efectuată de L. Chițescu (Muzeul Militar Central) și Domnița Hordilă (Muzeul din Roman).

24. *Piatra Neamț*. Între 13—25 mai 1965 au fost efectuate sondeaje de salvare la Curtea Domnească și Biserica Sf. Ioan, necesitate de lucrările edilitare din centrul orașului și de construcțiile din curtea Liceului „Petru Rareș”. Pe latura sud-estică a clădirii liceului au fost surprinse două arcade ale bolților fostei Curți Domnești încadrate în zidurile acestuia. În partea vestică a fost depistat un fragment de zid de la incinta Curții Domnești din secolele XV—XVI. Au fost recoltate numeroase fragmente ceramice, vase, cable, cărămidă etc., datate în secolele XV—XIX. În partea estică a Bisericii Sf. Ioan, lângă zidul de incintă a Curții Domnești, a fost descoperit cimitirul care a existat aici până la începutul secolului al XX-lea. Zidul de incintă a fost datat în secolul al XVIII-lea.

Lucrări efectuate de Virgil Mihăilescu-Bîrliba (Muzeul din Piatra Neamț).

25. *Mănăstirea Secu*. În cadrul lucrărilor de restaurare, în anii 1968 și 1969 s-au efectuat sondeaje în interiorul și exteriorul bisericii și a incintei. Cercetările efectuate pe latura de vest și nord a incintei au identificat ruinele corpurilor de clădiri aparținând secolului al XVII-lea și fundația stîlpului care sprijinea podul mobil ce făcea legătura între etajul turnului de nord-vest și drumul străzii. În interiorul bisericii a fost stabilit primul nivel de călcare și existența fundației zidului despărțitor între naos și camera mormintelor, astăzi inexistent. În interiorul incintei, pe latura de nord, a fost descoperită fundația unei clădiri din lemn, un canal de aducțiune a apei din secolul al XIX-lea și morminte aparținând secolelor XVI, XVII²³ și secolul al XIX-lea.

Conducerea lucrărilor de restaurare — arh. Grigorescu Ioana, cercetarea arheologică — Adrian Bătrina (Direcția Monumentelor Istorice).

26. *Mănăstirea Bistrița* (com. Vișoara). În vederea restaurării mănăstirii s-au efectuat în anul 1969 primele sondeaje arheologice. Cercetarea a avut drept rezultat

²² D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, în SCIV, 17, 4, 1966, p. 724; idem, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1966*, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 535; V. Ursachi, op. cit., p. 156.

²³ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 694.

descoperirea zidurilor și pardoseala unei clădiri din prima jumătate a secolului al XV-lea distrusă de incendiu, morminte anterioare acestei clădiri, fundația unei construcții din lemn, un canal de aducțiune a apei din exteriorul incintei și un canal pentru drenajul apelor în jurul bisericii.

Lucrări efectuate de Adrian Bătrina și Lia Milencovici (Direcția Monumentelor Istorice).

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. - - Map of the archaeological excavations in the county Neamț (1965—1999).

DESCOPERIRI DE MONEDE ANTICE ȘI BIZANTINE*

de VIRGIL MIHĂILESCU-BIRLIBA

Deoarece, în prezent numeroși cercetători folosesc într-o măsură sporită informația numismatică ca, un instrument de prim ordin în lămurirea unor probleme ale istoriei noastre vechi și medii, am considerat necesar să inserăm aici, câteva descoperiri monetare de pe teritoriul județului Neamț, la care se adaugă cele ale colecțiilor particulare din orașul Piatra Neamț sau cele care aparțin Colecției numismatice a Muzeului arheologic din Piatra Neamț și care provin din alte județe.

Numeroasele studii de sinteză din ultimul timp, au relevat faptul, că se impune întocmirea unui *Corpus* a descoperirilor monetare din țara noastră¹. Datele noi, aduse în discuție credem, că vor fi folositoare la întocmirea acestui *Corpus*, mai ales că le publicăm respectând, pe cât este posibil, cerințele care se impun²: locul exact al descoperirii, descoperitorul sau donatorul, condițiile complexe și precise ale descoperirii, materialul însoțitor, locul unde se păstrează, datele numismatice tehnice despre piesele monetare găsite ș.a.m.d.

În afara unor noi exemplare intrate recent în Colecția numismatică a muzeului nostru, vom reveni și asupra unor descoperiri mai vechi de pe teritoriul județului Neamț.

Alăturăm o hartă (fig. 5), pe care sînt marcate punctele unde s-au făcut descoperirile numismatice din județ, despre care vom vorbi mai jos. Specificăm că pentru monedele descoperite în alte regiuni ale țării și care sînt prezentate în *Cronica*, nu considerăm necesară menționarea lor pe hartă.

* Inițierea unei rubrici în volumul nostru, care să cuprindă descoperirile numismatice din județul Neamț, ca și exemplarele monetare intrate în colecțiile Muzeului Arheologic Piatra Neamț, ne-a fost sugerată de prof. Bucur Mîrcea, căruia îi mulțumim și pe această cale.

1 Bucur Mîrcea, *Cu privire la tezaurul monetar de la Flămînda-Cremenari (Argeș)*, SCN, I, București, 1957, p. 407.

2 Bucur Mîrcea, *Per un Corpus di ripostigli di monete romane. In Congresso Internazionale di Numismatica*, 11—16 sept., 1961, II, Atti, Roma, 1965, p. 446—447; idem, *Concerning a Corpus of Roman Monetary Discoveries Intra et Extra Fines Imperii Romani Repertae*, *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 511—514.

Ne permitem să atragem atenția asupra faptului că, printre descoperirile pe care le semnalăm sînt cîteva monede din tezaurul de la Bîrgăoani și care se încadrează în aceleași limite cronologice ale tezaurului deja publicat. Urmează lista descoperirilor :

JUDEȚUL NEAMȚ

1. *Bitca Doamnei* (Piatra Neamț, jud. Neamț)³. În timpul campaniei de săpături din vara anului 1967, pe latura estică a zidului de incintă a cetății dacice, a fost găsită o drahmă de Dyrrhachium.

Av. <Φ>ΙΛΩΗ . Vaca spre dreapta și vișelul care sugă ; deasupra, capul lui Helios spre dreapta.

Rv. ΔΥΡ ΜΕΝΔΙΕΚΟΥ> Pătrate duble, înstelate, formate din linii în relief cu unul sau ambele capete globulate.

AR. Greut. 3 g., diam. 18 mm. C : foarte bună⁴. Maier, NZ, I, 1908, p 25, nr. 306

Fig. 1. — O drahmă emisă la Histria, descoperită la Glăvănești.

2. *Bîrgăoani* (com. Bîrgăoani, jud. Neamț)⁵. În vara anului 1965, în timpul lucrărilor agricole, pe dealul Chicera din satul Bîrgăoani s-au descoperit două tezaure de ctenari romani imperiali. Primul tezaur are 446 monede care se repartizează astfel pe împărați și membrii familiei imperiale : Nero 2, Galba 1, Otho 1, Vitellius 2, Vespasianus 43, Titus 8, Iulia Titia 1, Domitianus 21, Nerva 7, Traianus 69, Hadrianus 48, Sabina Hadriani 3, Antoninus Pius 85, Faustina Senior 46, Marcus Aurelius 57, L. Verus 13, Faustina Junior 34, Lucilla 5. Din vasul acestui tezaur s-au găsit numai cîteva cioburi. La circa 2 m de acest tezaur, s-a găsit un al doilea tezaur monetar

³ Bucur Mîtreă, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 1, 20, 1) 69, p. 164.

⁴ Prescurtările folosite de noi sînt următoarele : AR — argint ; AE — aramă. bronz ; Greut. — greutatea ; diam. — diametru ; C — conservarea.

⁵ Bucur Mîtreă, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 2, 17, 1966, p. 420 ; idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie, Dacia, N.S., X, 1966, p. 406 ; Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Descoperiri de monede imperiale romane în județul Neamț, SCN, IV, București, 1968, p. 458.*

aflat într-un vas de factură autohtonă, datat în sec. II e.n. Repartizarea denarilor acestui tezaur: Nero 1, Vitellius 3, Vespasianus 12, Titus 5, Domitianus 16, Nerva 5, Traianus 37 (2 drahme din Caesarea Cappadociei), Hadrianus 31, Sabina Hadriana 2, L. Aelius 2, Antoninus Pius 44, Faustina Senior 26, Marcus Aurelius 26, L. Verus 6, Faustina Junior 22, Commodus 3, Lucilla 7 și o imitație după un denar de la Antoninus Pius. În urma studiului efectuat s-a ajuns la concluzia că avem de fapt un singur tezaur îngropat în două vase. Monedele recuperate de noi se găsesc în Colecția Muzeului Arheologic Piatra Neamț.

3. *Bîrgăoani* (com. Bîrgăoani, jud. Neamț). Provenind din tezaurul de la Bîrgăoani⁷, prof. George Bararu din Piatra Neamț posedă un denar de la Vespasianus.

Av. [IMP C] AESAR VESPASIAN [VS AUG.]. Capul și bustul împăratului spre dreapta.

Rv. CO[SITER TRP] O[T]. Pax șezind spre stînga pe un scaun; în mîna dreaptă are o ramură, iar în cea stîngă un caduceu înaripat.

AR. Greut. 3,60 g., diam. 18 mm. C: tociță. An: 69—71 c.n. RIC, I, p. 16, nr. 10.

4. *Bozieni de Sus* (com. Dulcești, jud. Neamț)⁸. În iunie 1963 s-a descoperit în urma unor lucrări cu caracter gospodăresc — un tezaur monetar. Cele 14 monede recuperate (din 25), se aflau într-un vas de lut, lucrat cu mîna și împodobit cu 4 proeminențe așezate simetric pe mijlocul vasului. Monedele sînt de la Ti Claudiuș (78 i.e.n.) 1, M. Volteius (76 i.e.n.) 2, M. Antonius (32—31 i.e.n.) 9, Vespasianus (100—70 c.n.) 1, neidentificate 1; mai sînt două monede fragmentare. Din cei 14 denari, 11 sînt *fourrée*. Monedele din acest tezaur au greutatea între 2,29—2,70 g., 5 ex. au contramărci. Sînt contrafaceri, care se presupune că au fost emise spre sfîrșitul sec. I e.n., iar teaurizarea a avut loc tot atunci sau la începutul sec. II e.n.⁹

5. *Costișa* (com. Costișa, jud. Neamț)¹⁰. Un denar de la Hadrianus (119—122), făcînd parte dintr-un tezaur mai vechi (SCN, I, 1957, p. 475), a îmbogățit în anul 1066 colecțiile muzeului, prin donația prof. Cătălin Stupcanu (fig. 2).

Av. [IMP] CA[ESAR] TRAIANO HADRIANUS AUG. Capul laureat și bustul drapat al împăratului spre dreapta.

Rv. PMTRP COS III. Salus drapată, șade pe scaun spre stînga; în mîna dreaptă ține o pateră din care dă mîncare unui șarpe încolăcit pe un altar, iar mîna stîngă este rezemată de scaun și ține veșmintul. În exergă SAL AUG.

⁶ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *Noi descoperiri de tezaure imperiale romane la Piatra Neamț*, în *Corpica*, I, Bacău, 1968, p. 222—224.

⁷ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *art. cit.*

⁸ Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 3, 16, 1965, p. 612—613; Maria Chițescu, Vasile Ursache, *Notă asupra unui mic tezaur de monede romane de la începutul imperiului, descoperit la Bozieni (r. Roman)*, SCIV, 4, 17, 1966, 703—707; Bucur Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie. Dacia, N.S., IX, 1965, p. 495*; Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 2, 17, 1966, p. 420; Bucur Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie. Dacia, N.S., X, 1966, p. 407*.

⁹ Maria Chițescu, Vasile Ursache, *loc. cit.*, p. 707.

¹⁰ Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 1, 19, 1968, p. 177.

AR. Greut. 3,17 g., diam. 18 mm. C : foarte bună. An : 110—122. RIC, II, p. 356, nr. 137 a.

8. *Dulcești* (com. Dulcești, județul Neamț). În cursul unei perieghete, lui Dan Monah de la Muzeul Arheologic Piatra Neamț, i s-a predat de către Ion Marcu din Dulcești, un denar de la Traianus, găsit pe „Valea Neagră”, în vecinătatea unei așezări carpice. Moneda se găsește la Muzeul din Piatra Neamț.

AV. IMP NERVA TRAIANUS AUG GER DACICUS. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rev. PM TIII COS V PP. Dac spre dreapta într-o altitudine supărală, șade pe un scut, dedesubt o sabie curbă.

Fig. 2. — Un denar de la Hadrianus găsit la Costișa.

AR. Greut. 2,67 g., diam. 18 mm. C : foarte bună. An : 103—111 e.n. RIC, II, p. 250, nr. 89.

7. *Dulcești* (com. Dulcești, jud. Neamț)¹¹. O monedă de bronz de la Justinian I (527—565), nominal de 16 nummia emis la Thessalonice. A fost descoperit în „Siliște”. AE. Greut. 6,71 g., diam. 21,5 mm. Cf. BMC, 163, tip gen.

8. *Păurei* (com. Budești, jud. Neamț)¹². Aici s-a descoperit un tezaur de denari romani imperiali. Cele 42 exemplare recuperate se repartizează astfel : Vitellius 1, Otho 1, Vespasianus 6, Traianus 5, Hadrianus 7, Antoninus Pius 13, Marcus Aurelius 8, Septimiu Severus 1 (193 e.n.).

9. *Ghindăoani* (com. Bălăcști, jud. Neamț)¹³. Între 1956 (?)—1959 s-au găsit de către locuitorul Simion Gheorghe, în grădina sa, 20 denari romani imperiali eșalonați astfel : Hadrianus 3, Antoninus Pius 9, Faustina 1 — 1, Divus Antoninus 1, Marcus

¹¹ Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 3, 16, 1965, p. 617, idem. *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie, Dacia, N.S.*, IX, 1965, p. 500.

¹² Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 1, 19, 1968, p. 177.

¹³ Bucur Mitrea, *loc. cit.*, p. 178; Gh. Poenaru Bordea, Virgil Mihăilescu-Bîrliba și Alexandru Arlimon, *Un mic tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghindăoani (jud. Neamț)*, SCIV, 4, 19, 1968, p. 598—611.

Aurelius 5, L. Verus 1, Faustina II—2, Commodus 5, Pertinax 1, Clodius Albinus 1. Din aceștia, 25 se află la Muzeul de istorie din Tirgu Neamț, iar restul în colecția lui Ion Necșoiu din Agapia (jud. Neamț). În septembrie 1968, în urma unui sondaj arheologic întreprins de Gh. Poenaru Bordea și Virgil Mihăilescu-Bîrliba, au mai apărut încă 9 denari întregi sau fragmentari aflați în colecțiile Muzeului din Piatra Neamț: Traianus 1, Hadrianus 2, Sabina 1, Antoninus Pius 1, Divus Antoninus 1, Commodus 1, neidentificabile 2. Aceste 9 monede împreună cu celelalte 29 descoperite anterior, ridică la 38 exemplare, numărul denarilor tezaurului de la Ghindăoani.

10. *Hlăpești* (com. Dragomirești, jud. Neamț). Întimplător s-a găsit un denar de la Traianus (fig. 4/1)¹⁴.

Av. IMP [TRA] IANO [AUG GER DAC PP TRP]. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC. Aequitas stînd în picioare spre stînga; ține o balanță și o cornucopie.

AR. Greut. 2,768 g., diam. 19 mm. C: mediocră. An: 103—111 e.n. RIC, II, p. 252, nr. 118.

11. *Leontești* (com. Bălățești, jud. Neamț)¹⁵. În 1936 s-ar fi găsit aici 4—5 denari, la care se adaugă 2 denari (de la Hadrianus și Commodus) apăruiți în 1958.

12. *Mărgineni* (com. Mărgineni, jud. Neamț). Ca o descoperire întimplătoare, provenind din Mărgineni, a intrat în anul 1968, în colecțiile muzeului nostru un denar din timpul lui Traianus (fig. 4/2).

Av. IMP TRAIANO AUG GER DAC PM TRP. Capul laureat și bustul drapat al împăratului spre dreapta.

Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC. Victoria în picioare spre stînga, pe jumătate drapată, ține o coroană și o ramură de palmier.

AR. Greut. 3,13 g., diam. 19 mm. C: foarte bună. An: 103—111 e.n. RIC, II, p. 253, nr. 128.

13. *Petricani* (com. Petricani, jud. Neamț)¹⁶. Se comunică în *Cronica numismatică* din SCIV, 19, 1968, 1, după o informație din ziarul *Scnteia* (XXXVI, nr. 7259, 21 feb. 1967), că s-a descoperit un tezaur de denari romani imperiali din sec. I—II e.n., păstrat la punctul muzeistic din localitate. În urma cercetărilor noastre, am constatat că în afara tezaurului descoperit la Tirpești¹⁷, com. Petricani, jud. Neamț, și aflat la Muzeul din Tirgu Neamț și punctul muzeistic din Tirpești (singurul punct muzeistic din com. Petricani) nu s-a mai găsit vreun alt tezaur de denari romani imperiali.

14. *Piatra Neamț* (jud. Neamț)¹⁸. În anul 1967 cu prilejul unor lucrări edilitare s-a găsit o monedă de la Traianus; un bronz mare (sesterț).

Av. [IMP CAES NERVAE] TRAIANO AUG GER DAC [PM TR P COS V PP] Capul laureat și bustul împăratului spre dreapta.

¹⁴ Donație pentru Muzeul Arheologic Piatra Neamț de către Constatin Popa din Piatra Neamț.

¹⁵ Gh. Poenaru Bordea, Virgil Mihăilescu-Bîrliba și Alexandru Artimon, *art. cit.*, și Bucur Mîltea, *art. cit.*, p. 178.

¹⁶ Bucur Mîltea, *art. cit.*, p. 179.

¹⁷ Gh. Poenaru Bordea, Virgil Mihăilescu-Bîrliba și Alexandru Artimon, *art. cit.*, p. 600.

¹⁸ Bucur Mîltea, *art. cit.*, p. 179.

Rv. SPQR OPTIMO PRINC [IPI]. În exergă SC. Ceres, în picioare, drapată, spre stînga; în miini are spice de griu și o torță.

AE. Greut. 8,25 g., diam. 27 mm. C : tocită parțial. An : 103—111. Emisă la Roma. RIC, II, p. 279, nr. 479.

15. *Piatra Neamț* (jud. Neamț)¹⁹. În anul 1965, în punctul „La Schit” de pe dealul Cernegura, s-a găsit un denar de la Hadrianus.

Av. HADRIANUS AUGUSTUS. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. COS III. Victoria așezată pe tron spre stînga, are în mîna dreaptă o coroană, iar în mîna stîngă o ramură.

AR. Greut. 3,06 g., diam. 20 mm. C : foarte bună. An : 127—128 e.n. Strack, II, 180, pl. III.

Donația unui elev pentru colecția muzeului nostru.

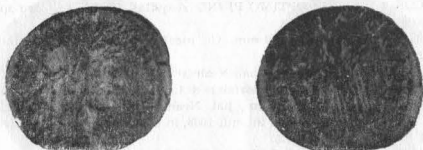

Fig. 3. — Denar de la Hadrianus descoperit pe Cernegura — Piatra Neamț.

16. *Piatra Neamț* (jud. Neamț)²⁰. Tot în anul 1965, în punctul numit „Trei coline” de pe dealul Cozla, a fost găsit un denar de la Galba (68—69 e.n.), în apropierea cetății dacice de pe Cozla.

Av. IMP SER GALBA CAESAR AUG. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. DIVA AUGUSTA. Livia în picioare spre stînga, în mîna dreaptă are o pateră, iar în cea stîngă, un sceptru.

AR. Greut. 3,02 g., diam. 19 mm. C : ușor tocită și deformată. RIC, I, p. 200, nr. 4. Donația unui elev pentru muzeu.

17. *Poiana Teiului* (com. Poiana Teiului, jud. Neamț)²¹. Un mic tezaur format din mai multe tetradrahme thasiene (3 ex.), a fost găsit în localitate și salvat de învățătorul Ștefan Ciudin. O tetradrahmă are sigla M cu capetele globulate.

AR. Greut. 16,38 g., diam. 32 mm.

18. *Roman* (jud. Neamț)²². Un stater de aur de la Lysimach, descoperit în împrejurimile orașului Roman, se află în proprietatea unui locuitor al orașului.

¹⁹ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *Descoperiri de monede imperiale romane în județul Neamț*, luc. cit., p. 458.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, I, 18, 1967, p. 194; idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie, Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 381.

²² Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, I, 20, 1969, p. 164.

19. *Simionești* (com. Cordon, jud. Neamț)²³. În iunie 1986 s-a descoperit un tezaur format din 102 monede. Elevul Dinu Gheorghe, a donat 101 denari împreună cu o parte din fragmentele vasului depozitar, Muzeului de istorie din Roman. După cum a declarat donatorul, s-a instrăinat o piesă. Lingă punctul descoperirii s-a găsit și o așezare autohtonă din sec. II—III e.n. Monedele din tezaur se repartizează astfel: Vitellius 1, Vespasianus 15, Titus 4, Domitianus 7, Nerva 2, Traianus 22, Hadrianus și familia sa 22, Antoninus Pius și familia 17, Marcus Aurelius, L. Verus și familia 11. Ultima monedă este de la Marcus Aurelius, 178 e.n. (RIC, III, p. 384, nr. 94).

Fig. 4. — /1. Denar de la Traianus găsit la Hlăpești (jud. Neamț).

/2. Denar de la Traianus găsit la Mărgineni (jud. Neamț).

/3. Denar de la Commodus descoperit la Glăvănești.

/4. Antoninian de la Gordianus III găsit la Glăvănești.

20. *Talpa* (com. Bîrgăoani, jud. Neamț)²⁴. Cei doi denari (de la Titus și Traianus), comunicați ca fiind descoperiți aici, fac parte, după cum reiese în urma unor noi cercetări, tot din tezaurul de la Bîrgăoani. În prezent sînt în Colecția numismatică a Institutului Pedagogic Bacău.

21. *Tazlău*. (com. Tazlău, jud. Neamț)²⁵. O monedă de bronz din Tomis, anunțată de noi, ca fiind descoperită aici, în urma unor noi informații, provine din Dobrogea (donație către Muzeul din Piatra Neamț, a prof. Mircea Ionescu din Tazlău).

22. *Țibucanii de Sus* (com. Țibucani, jud. Neamț)²⁶. Un follis de la Justinian, s-a găsit într-o grădină din sat. Donată muzeului de învățătorul Dominte Gheorghe din Țibucani.

²³ Maria Cheltescu și Minodora Ursache, *Tezaurul de denari romani imperiali descoperit la Simionești (jud. Neamț)*, SCN, IV, 1960, p. 385—391.

²⁴ Bucur Mîltea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 1, 19, 1960, p. 180.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Identificată de prof. Bucur Mîltea de la Institutul de Arheologie al Academiei R.S.R., căruia îi mulțumim pentru acest lucru.

AE. Greut. 10,80 g., diam. 39 mm. C : tocită, oxidată și trecută prin foc. An : 541/542. Emis la Constantinopol. A. R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection*, Washington, 1960, p. 87, nr. 40 a.

JUDEȚUL BACĂU

23. *Comănești* (Jud. Bacău). Un sextert din bronz de la Antoninus Pius, s-a găsit în această localitate²⁷.

Av. ANTONINUS AUG PIUS PP TRP COS [III]. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. [ROMULO AU] GUSTO S. C. Romulus în picioare, cu capul descoperit spre stînga, cu lance și trofee.

AE. Greut. 20 g., diam. 32 mm. C : bună. An : 140—144 e.n. Emis la Roma. RIC, III, p. 114, nr. 665 (variantă).

24. *Dumbrava* (com. Gura Văii, jud. Bacău). În punctul „Calea bătrînilor, între pâraie“, a fost găsit un bronz mare — sextert, de la Antoninus Pius. Se află în posesia prof. Dumitru Tripsa de la Liceul agricol Trifești (jud. Neamț).

Av. [ANT]ONINUS AUG PI[US PP TRP COS III]. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. [SALUS AUGUSTI SC]. Salus șezînd spre stînga, dă mîncare unui șarpe încolăcit pe un altar ; mina stîngă o reazămă de scaun.

AE. Greut. 27,9 g., diam. 30 mm. C : tocită parțial pe revers. An : 140—144 e.n. RIC, III, p. 114, nr. 670.

25. *Moinești* (jud. Bacău). Provenind din împrejurimile Moineștiului, publicăm aici un denar de la Traianus²⁸.

Av. IMP CAES NERVA TRAIAN AUG GERM. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. PM TRP COS III PP. Victoria stă spre stînga cu o pateră și ramura de palmier.

AR. Greut. 3 g., diam. 19 mm. C : foarte bună. An : 100 e.n. RIC, II, p. 247, nr. 41.

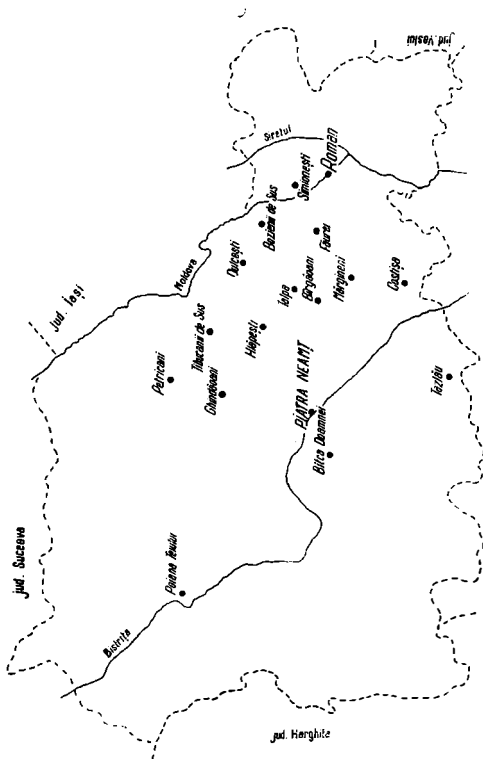
JUDEȚUL VRANCEA

26. *Glăvănești* (com. Podul Turcului, jud. Vrancea). În mod întîmplător, în grădina unui locuitor al satului s-a descoperit o drahmă emisă la Histria în ultima jumătate a sec. IV î.e.n. (fig. 1). Moneda face parte din colecția ing. Sirghie Alexandru din Piatra Neamț.

²⁷ Monedă cedată pentru a fi studiată de către Ștefan Cucoș de la Muzeul Arheologic Piatra Neamț, căruia îi mulțumim și în acest mod.

²⁸ *Idem*.

²⁹ *Idem*.

Jud. Bacău

Fig. 5. — Harta județului Neamț cu localitățile unde s-au făcut descoperiri numismatice.

Av. Două capete de tineri, cu părul ondulat, cel din dreapta inversat.

Rv. **ΙΕΤΡΙΧΗ** Vulturul pe delfin spre stînga.

AR. Greut. 4,29 g., diam. 20 mm. C : foarte bună. *Pick*, 410.

27. *Glăvănești* (com. Podul Turcului, jud. Vrancea). În colecția ing. Sirghie Alexandru din Piatra Neamț, se găsește un denar de la Commodus (fig. 4/3), provenind din grădina unui locuitor din Glăvănești.

Av. [L AEL] AUREL [COMM] AUG [PFEL]. Capul laureat și bustul împăratului spre dreapta.

Rv. PMTRP XVII IMP VIII COS VII PP. Fides în picioare spre stînga ; în mină ține un sceptru și cornucopie ; o stea în cîmp.

AR. Greut. 2,32 g., diam. 18 mm. C : tocită parțial, cu urme de lovire ; o mică bucată este ruptă. An : 192 e.n. RIC, III, p. 302, nr. 234.

28. *Glăvănești* (com. Podul Turcului, jud. Vrancea). Tot în colecția ing. Sirghie Alexandru din Piatra Neamț, se află un antoninian de la Gordianus III, găsit tot la Glăvănești.

Av. IMP GORDIANUS PIUS FEL AUG. Capul împăratului cu o coroană radiară, cu bustul drapat și cuirasat, spre dreapta.

Rv. LIBERALITAS AUG III. Liberalitas drapată, în picioare, are capul spre stînga ; în mîna dreaptă are un abacus, iar cu cea stîngă își ține veșmîntul și o cornucopie.

AR. Greut. 3,54 g., diam. 21 mm. C : foarte bună. An : martie—mai (?) 240 e.n. Argintul este de slabă calitate, prezența aramei fiind evidentă (fig. 4/4).

RIC, III (partea a III-a), p. 23. nr. 67.

JUDEȚUL BUZĂU

29. *Buzău* (împrejurimi)²⁹. În împrejurimile orașului Buzău s-a găsit un denar de la Traianus.

Av. IMP TRAIANO AUG GER DAC P MTRP. Capul laureat al împăratului spre dreapta și cu bustul drapat.

Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC. Aequitas stînd spre stînga, ține o balanță și o cornucopie.

AR. Greut. 3,15 g., diam. 19 mm. C : bună. An : 103—111 e.n. RIC, II, p. 252, nr. 110.

30. *Homești* (com. Creabănu, jud. Buzău). A fost donat Muzeului din Piatra Neamț, un denar republican. Descoperit împreună cu alte monede asemănătoare, printre care una de la Domitianus, ne îndreptățește să presupunem existența unui tezaur de denari republicani și imperiali. Restul monedelor se află în proprietatea lui Petrescu Paul din Homești.

Av. Capul zeiței Roma spre dreapta.

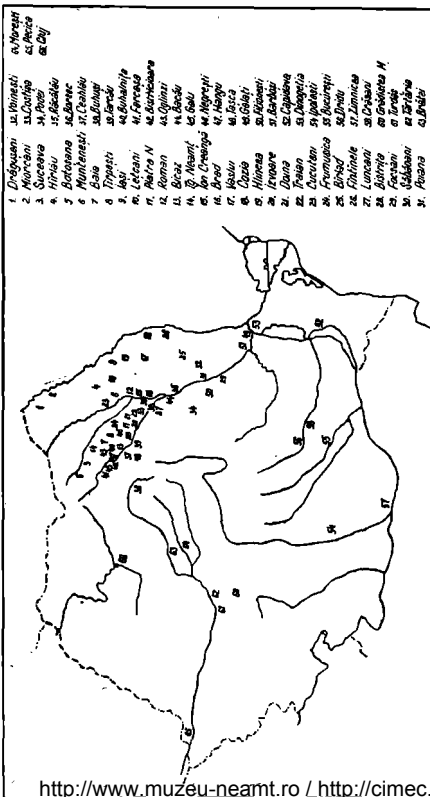
Rv. Bigă spre dreapta.

AR. Greut. 2,5 g., diam. 22 mm. C : foarte tocită ; nu se distinge nimic.

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

FIGURE EXPLANATIONS

- Fig. 1. — A drachme emitted at Histria, discovered at Glăvănești.
Fig. 2. — A denary of Hadrianus found at Costișa.
Fig. 3. — The denary of Hadrianus discovered on the Cernegura — Piatra Neamț.
Fig. 4. — /1 Denary of Trajanus found at Hlăpești (jud. Neamț).
 /2 Denary of Trajanus found at Mărgineni (jud. Neamț).
 /3 Denary of Commodus discovered at Glăvănești.
 /4 Antoninianus from Gordianus III. found at Glăvănești.
Fig. — 5. — The Map of the District Neamț with Places where discovered Coins.

Harta Republicii Socialiste România cu localitățile menționate în acest volum

LISTA PRESCURTĂRIILOR — ABBREVIATIONS.

ActaArch	— <i>Acta Archaeologica</i> , Budapesta.
AAS	— <i>Annales Archéologiques de Syrie</i> .
AAA Syr	— <i>Annales Archéologiques Arabes Syriennes</i> .
AIPH	— <i>Archives de l'Institut de Paléontologie Humaine</i> .
AE	— <i>Archaeologiai Értesítő</i> .
AJA	— <i>American Journal of Archaeology</i> .
AM sau ArchMold	— <i>Arheologia Moldovei</i> .
ActaMusNap	— <i>Acta Musei Napocensis</i> .
AR	— <i>Albina Românească</i> .
ARMSI	— <i>Academia Română. Memoriile Secției istorice, seria a II-a: 1886—1887 — 1916/1919; seria a III-a 1922/1923 — 1944/1945.</i>
AS	— <i>Anatolian Studies</i> .
BASOR	— <i>Bulletin of the American Schools of Oriental Research</i> .
BCMI	— <i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> .
BMBeyrouth	— <i>Bulletin du Musée de Beyrouth</i> .
BSA	— <i>Annual of the British School at Athens</i> .
CAH	— <i>Cambridge Ancient History</i> .
CNA	— <i>Cronica numismatică și arheologică</i> .
CRAPE	— <i>Centre des Recherches Anthropologiques et Ethnographiques</i> .
CUP	— <i>Cambridge University Press</i> .
Dacia	— <i>Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie</i> .
DA	— <i>Dictionnaire des antiquités grecques et romaines sous la direction de Ch. Daremberg et Edm. Saglio</i> .
DIR	— <i>Documente privind Istoria României</i> .
DolgCluj	— <i>Dolgozatok — Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie, Cluj, I—X, 1910—1919</i> .
IEJ	— <i>Israel Exploration Journal</i> .
Izvestiia-Institut	— <i>Izvestiia — Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare</i> .
ILN	— <i>Illustrated London News</i> .
IstMitt	— <i>Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts, Abteilung Istanbul</i> .
IPEK	— <i>Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst</i> .
JNES	— <i>Journal of New Eastern Studies</i> .
KS	— <i>Kratkie soobščenia Instituta istorii materialnoi kultury Akademii Nauk SSR</i> .
KSIA-Kiev	— <i>Kratkie soobščenia Instituta arheologii — Kiev</i> .
MAGW	— <i>Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Viena</i> .
Materiale	— <i>Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I (1953), Materiale și cercetări arheologice, vol. II (1956), vol. III (1957), vol. IV (1957), vol. V (1959), vol. VI (1959), vol. VII (1960), vol. VIII (1962)</i> .

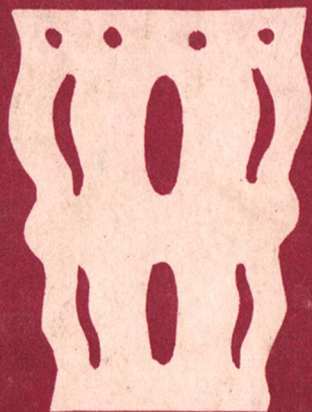
MIA	— Materiali i Issledovania po arheologii SSSR.
NZ	— Numismatische Zeitschrift.
PBA	— Proceedings of the British Academy.
PEQ	— Palestine Exploration Quarterly.
PIIK	— Bratwood and Howe. 1960 (Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan).
PPS	— Proceedings of the Prehistoric Society.
PZ	— Prähistorische Zeitschrift.
RJC	— H. Mattingly and E.A. Sydenham, Roman Imperial Coinage, London, 1924, sq.
SA	— Sovetskaja arheologija.
SCIV	— Studii și cercetări de istorie veche.
SlovArch	— Slovenska Arheologia.
SCSI	— Studii și cercetări științifice, Iași.
SCN	— Studii și cercetări de numismatică.

Responsabil de carte MIȘU RĂDULESCU
Țehnoredactor STAN COSTICĂ

Dat la cules 16-XII-1969. Bun de tipar 10-VI-1970
Apărit 1970. Tiraaj 2000 ex. 1600 ex. segale. Hîrtie
sursă I-a 80 g/m² 50%100. Coli de tipar 27,6

Întreprinderea Poligrafică Bacău Sîcunlătorești Piatra Neamț
Str. Ana Ipătescu nr. 37 cd. 6323

<http://www.muzeu-neamt.ro> / <http://cimec.ro>

35 li